

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΤΡΙΤΟΝ ΚΑΙ ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΕΤΟΣ
1941-1942

ΑΘΗΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ο ΙΟΥΔΑΣ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ¹⁾

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Αἱ εἰδήσεις τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν περὶ τοῦ Ἰούδα εἶναι, ὡς γνωστόν, πενιχραί, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ κοινοῦ ταμείου ὑπ' αὐτοῦ, εἰς τὴν ἐνέργειάν του διὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Ἰησοῦ, εἰς τὴν μεταμέλειαν καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἀσάφεια ὅμως ὑπάρχει εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ αὐτὴν ταύτην τὴν προδοσίαν. Εἰς τί δηλαδὴ συνίστατο ἡ προδοσία τοῦ Ἰούδα, ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, δὲν ἐκείνην ψευδομαρτυρήσῃ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ; Καὶ παραδίδεται μὲν, ὅτι ὁ Ἰούδας ἐχρησίμευσεν ὡς ὁδηγὸς εἰς τοὺς συλλαβόντας τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς «προεισέτατο» ὡς λέγει ὁ Λουκᾶς, κατὰ τὸ ὠρισμένον» δὲν ἐκρύπτετο ὅθεν ἦτο ἐκτελειώσαντος εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς τὴν πληροφορίαν διὰ τῶν ὑπηρετῶν των τὸν τόπον τῆς νυκτερινῆς διαμονῆς τοῦ Ἰησοῦ καὶ νὰ ἐνεργήσουν δι' αὐτῶν τὴν σύλληψιν αὐτοῦ. Ἐπειτα καὶ τὰ ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα παρεκίνησαν τὸν Ἰούδαν εἰς τὴν πράξιν του, παραμένουν καὶ κατὰ τοὺς θεολόγους «κεκαλυμμένα διὰ τοῦ πέπλου τοῦ μυστηρίου» ²⁾. Καὶ εὗρέθησαν μὲν συγγραφεῖς, ὡς ὁ Ἀντρέγιεφ, ὁ Ράτι, ὁ Μαλωρύ, ὁ Σπῆρος Μελάς, ὁ Μιχ. Ἀκύλας, οἱ ὁποῖοι προσεπάθησαν ν' ἀνασύρουν τὸν πέπλον αὐτὸν καὶ μὲ τὸ φῶς τῆς τέχνης των νὰ φωτίσουν τὸ μυστήριον, πὺν καλύπτει τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰούδα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς προσπαθείας αὐτὰς τὸ αἶνιγμα δὲν λύεται καὶ μένει ἡ ἀπεχθὴς πρᾶξις νὰ βαρύνῃ ἔσασι τὴν μνήμην τοῦ Ἰούδα, ὡς τοῦ ἀπαισίου προδότου.

Ἐδῶ θὰ ἐξετάσωμεν ποῖαι δοξασαὶ ἐπικρατοῦν παρὰ τῷ λαῷ περὶ τοῦ Ἰούδα, ποῖαν μορφήν ἔλαβον αἱ περὶ τοῦ προδότου εἰδήσεις τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἰδίᾳ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ.

¹⁾ Ἡ μελέτη αὕτη ἀπετέλεσε πρὸ ἐτῶν θέμα διμιλίας μου, γενομένης ἐν τῇ Ἑταιρείᾳ τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν περιλήψει εἰς ἐπιφυλλίδας τῆς ἐφημ. «Καθημερινῆς» τῆς 8ης, 9ης καὶ 10ης Ἀπριλίου 1936.

²⁾ Π. Μπραταιώτης ἐν Ἐγκυκλ. Λεξ. Ἐλευθερουδάκη λ. Ἰούδας. Πρβλ. καὶ J. Hastings, A Dictionary of the Bible λ. Judas, Enciclopedia italiana, ed. Inst. Treccani λ. Giuda Iscariota, πρὸς δὲ Ν(ικολαΐδην) εἰς «Ἐλεύθ. Βῆμα» 28 Ἀπριλ. 1937 καὶ Σπ. Μελάς εἰς «Ἀθην. Νέα» 10 Ἀπριλ. 1936.

Ὡς περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν προσώπων τῶν Ἀγίων Γραφῶν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔπλασε ποικίλας παραδόσεις, ἀναφερομένας ὄχι μόνον εἰς τὴν γέννησιν καὶ τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ τὸν ὅλον αὐτοῦ βίον μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἔγινε μαθητῆς τοῦ Χριστοῦ. Οὕτως ἀπεσαφήνισε τελείως τὴν εἰκόνα τοῦ προδότου, συνέθεσε πλήρη ἱστορίαν, ἡ ὁποία ὁμως κάμνει τὸν Ἰούδαν αὐτὸ τοῦτο ἥρωα παραμυθιοῦ· παραμυθιοῦ πού δένεται μὲ τὸ ὄνομά του καὶ εἰσέρχεται εἰς τὰ ὅρια τῆς παραδόσεως. Ἰδὸν τὸ παραμῦθι, ὅπως τὸ ἐδημοσίευσεν ὁ μακαρίτης Κ. Ζησίου εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἑβδομάς» τοῦ 1887, ἀρ. 10 σ. 6-7.

Ἦτον μιὰ φορὰ ἓνα ἀνδρόγυνον. Ἀφοῦ ἐπανδρεύθησαν καὶ ἔμεινεν ἡ γυναῖκα ἔγκυος, εἶδεν εἰς τὸ ὄνειρό της, ὅτι ἐγέννησε μιὰ φλόγα. Τὸ πρῶτ' ἐδιηγήθη εἰς τὸν ἄνδρα της τὸ ὄνειρό της· τότε εἶπεν ὁ ἄνδρας τῆς γυναικὸς του: ἄχ, κακὴ μένη γυναῖκα, τὸ παιδί ὅπου θὰ κάνῃς, θὰ γάῃ ἀνάβρολος· ἀλλ' ἅμα τὸ γεννήσῃς, νὰ τὸ πάρουμε νὰ τὸ πετάξουμε.

Ἄμα ἐγέννησεν ἡ γυναῖκα τὸν, ἐπῆρξεν ὁ πατέρας τὸ παιδί καὶ τὸ ἐπῆγε. Ἐκεῖ ὅπου ἦτον ἓνα βουνό καὶ ἐκεῖ τὸ ἐπείαζε. Ἐκεῖ κοντὰ ἦτον ἓνας βοσκὸς καὶ ἐβοσκαγε γίδα, ἀλλὰ μιὰ γίδα, ἡ καλὺντερη, ἐξέκοβε καὶ ἐπήγαινε καὶ ἐβύζαινε τὸ παιδί. Ὁ βοσκὸς ἐπιανε νὰ ἀρμέξῃ τὴν γίδα· δὲν εἶχε γάλα. Ὑποψιάσθηκε μήπως τὴν ἀρμέγῃ ὁ πιστικὸς καὶ ἀπεφάσισε νὰ τὸν παραφυλάξῃ.

Τὴν ἄλλην ἡμέρα βλέπει τὴν γίδα καὶ ξεκόβει, τὴν παίρνει ἀπὸ πίσω καὶ βλέπει νὰ γονατίξῃ, νὰ βυζαίνῃ τὸ παιδί. Τὸ παίρνει ἀμέσως καὶ τὸ φέρνει εἰς τὴν καλύβαν του καὶ ἡ γίδα τὸν ἀκολουθοῦσε.

Βλέποντάς το ἡ γυναῖκα του τὸ παιδί τόσον ὁμορφο, τοῦ λέγει: ἄνδρα, ποῦ τὸ εὗρηκες αὐτὸ τὸ παιδί; — Τὸ εὗρηκα εἰς τὸ βουνό, ὅπου τὸ ἐβύζαινε ἡ γίδα. Τοῦ λέγει ἡ γυναῖκα: — Ἄνδρα, ἃς τὸ ἔχουμε εἰς τὴν καλύβαν μας, νὰ τὸ μεγαλώσουμε, σὰν τὰ ἄλλα παιδιὰ μας.

Ὅταν ἔγινε ὀκτώ, δέκα χρονῶν, ἐβγήκε μιὰ μέρα ὁ βασιλεὺς περιοδεῖα. Περωνίας ἀπὸ τὴν καλύβαν τοῦ βοσκοῦ, παραξενενοῦταν νὰ βλέπῃ τὰ παιδιὰ τοῦ βοσκοῦ ὅλα τὰ ἄλλα μαῦρα καὶ ἄσχημα καὶ αὐτὸ τόσον ὁμορφο. Ἐρωτᾷ τὸν βοσκὸν τὸ γιατί, καὶ τοῦ λέγει τὸ καὶ τό, πῶς τὸ εὗρηκε.

Ὁ βασιλεὺς ζητάει ἀπὸ τὸν βοσκὸν τὸ παιδί, γιατί αὐτὸς δὲν ἔκανε, καὶ τὸ φέρνει εἰς τὸ παλάτι.

Ὁ καθ'αυτοῦ πατέρας τοῦ παιδιοῦ εἶχε νοικιάσει τὸ βασιλικὸν περβόλι.

Ἀφοῦ τὸ παιδί ἔγινε εἴκοσι χρονῶν, ἐπήγαινε εἰς τὸ περβόλι καὶ ἀρχινοῦσε

καὶ ἔκοβε τὰ δένδρα καὶ ἄλλα κακὰ ἔκανε. Τοῦ ἔλεγεν ὁ περιβολάρχης, δηλαδὴ ὁ πατέρας του, τί σοῦ φταῖνε καὶ τὰ χαλᾶς. Ἄλλ' αὐτὰ δὲν τὰ ἄκουε ὁ νέος καὶ ἦλθαν εἰς λόγους καὶ ἀμέσως τραναίει τὸ σπαθί καὶ τὸν σκοτώνει.

Τότε τρέχει ἡ γυναῖκα τοῦ περιβολάρχου, δηλαδὴ ἡ μητέρα τοῦ φονιαῖ, εἰς τὸν βασιλιᾶ: — Βασιλέα μου πολυχρονεμένε, τὸ παιδί, ὅπου ἔχεις, ἐσκότωσε τὸν ἄνδρα μου χωρὶς αἰτία, μόνον γιατί τοῦ εἶπε νὰ μὴν κόβῃ τὰ δένδρα.

Ἀμέσως ὁ βασιλιᾶς ἀπεκρίθη: — Ἀποῦ ἐσκότωσε τὸν ἄνδρα σου, τότε πρέπει νὰ πάρῃς αὐτὸν ἄνδρα — ἔτσι ἦτον ὁ νόμος εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον. — Καὶ ἀμέσως ἐδιάταξε καὶ τοὺς ἐστεφάνωσαν.

Ἀποῦ ἐστεφανώθηκαν καὶ ἔμεινε ἡ γυναῖκα ἔγκυος, μιὰ βραδεῖα ὁ ἄνδρας της, δηλαδὴ τὸ παιδί της, ἀρχίνησε νὰ λέγῃ τὴν ἱστορίαν του, πῶς τὸν εὗρε ὁ βοσκὸς πεταμένο ἀπὸ τοὺς γονέους του. Τότε λέγει ἡ μητέρα του ποῖος εἶναι καὶ τί εἶχε τὸν σκοτωμένο καὶ τί τὴν γυναῖκα του.

Καθὼς ἄκουσε αὐτὰ ὁ νέος, ἀμέσως ἔκρινε καὶ ἐπῆγε καὶ ἔγινε μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς τὸν ἐδέχθη καὶ τὸν ἔκαγε κασαδόρο, δηλαδὴ ταμίαν, ἕως οὔτου ἦλθε ὁ καιρὸς ὅπου τὸν ἐπρόδωσαν, γὰρ νὰ φανῇ σωστὸς Ἰουδᾶς Ἰσκαριώτης καὶ «ὁ ξαπλῶδ».

Καὶ ὁ διηγούμενος ταῦτα, ἐπικαλούμενος τὴν ἀλεξίκακον δύναμιν τοῦ ἁγίου τῆς ἡμέρας, σταυροκοπεῖται καὶ οἱ ἀκούοντες ἀκουσάμενοι αὐτοῦ μιμοῦνται αὐτὸν καὶ πτύουσι τρις εἰς τὸν κόλπον».

Ἀτυχῶς ὁ μακαρίτης Ζησίου δὲν ἀναφέρει παρὰ τίνος ἤκουσε τὴν διήγησιν αὐτὴν καὶ ποία ἡ πατρίς τοῦ εἰπόντος. Ὅτι δ' ὅμως ἡ περὶ τοῦ Ἰούδα διήγησις εἶναι εὐρέως διαδεδομένη ἐν Ἑλλάδι ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν παραλλαγῶν, τὰς ὁποίας κατέγραψαν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ δύο ἐξαίρετοι τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας ἐρευνηταί, ἡ διδασκάλισσα Μαρία Λιουδάκη ἐν Κρήτῃ καὶ ὁ καθηγητὴς Κυριαῖκος Χατζηϊωάννου ἐν Κύπρῳ. Ἴδου πρῶτον ἡ διήγησις, τὴν ὁποίαν ἡ Λιουδάκη ἤκουσε τὸ 1938 ἀπὸ τὸν γέροντα πατέρα της, ὁ ὁποῖος κατάγεται ἐκ τοῦ χωρίου Λατισίδα Μεραμπέλλου καὶ εἶναι τελείως ἀγράμματος:

«Ὅτὸν ἦτονε ἀγαστρωμένη τὸν Ἰούδα ἡ μάνα ντου, ἐπῆγεν ὁ προφήτης Νάθας καὶ τὸ εἶπενε: Τὸ παιδί ἀποὺ δὰ κάμης, κερά μου, δὰ νὰ ναι ἀφτωμένος δαυλὸς νὰ κάψῃ τὸν κόσμον.

Αὐτῇ, νὰ τ' ἀκούσῃ, ἦδωκε 'ς τὰ μαλλιά τῆς¹⁾. Πάει καὶ λέει το τ' ἀντρούς

¹⁾ Ἦδωκε 'ς τὰ μαλλιά τῆς = ἄρχισε νὰ τρανᾷ τὰ μαλλιά της.

της: Ἔτσέ κ' ἔτσέ, κακομοίρη γέρο, καὶ τὸ παιδί πού δά κάμωμε, λέει, δά νά ἔναι ἀφτωμένος δαυλὸς νά κάψῃ τὸν κόσμο.

— Καὶ ἔντα μοῦ λές ἐκειά, γυναῖκα;

— Κειονά πού σοῦ λέω, ἄντρα μου.

— Ἔ, δὲν ἔχει ἄλλο παρὰ νά τὸ πνίξωμε, μὸς²⁾ καὶ τὸ κάμης.

Μὸς κ' ἐγέννησε κιόλας ἡ γυναῖκα, τὸ βάλανε σ' ἓναν κασελλάκι κ' ἐπήγαγε καὶ τὸ ρίζανε ἔς τὴ θάλασσα. Μὰ ἡ θάλασσα τό βγαλε σ' ἓναν ξρημον τόπο καὶ τὸ βρήκανε δυὸ γαῖδουροβοσκοὶ ἀνοίγουν το καὶ θωροῦνε τὸ κοπέλλι μέσα. Οἱ γαϊδάρες εἶχανε γεννημένα καὶ τὸ βάλανε καὶ τὸ βύζανε μιὰ γαϊδάρα κ' ἐνεθρέφα ντο.

Σὰν ἐμεγάλωσε, καθίζουν καὶ τοῦ κάνουνε νάκλι³⁾, πῶς καὶ πῶς τὸν εὐρήκανε καὶ πῶς τὸν ἐνεθρέψανε κι ἀπὸ⁴⁾ τοῦ λένε:

— Ἐδὰ ἐμεγάλωσες, καλὰ σοῦ ἔναι μπλιὸ νά πά δουλέψης κιόλας.

Σκώνεται ὁ ντελχανής⁵⁾ καὶ μισσεύγει καὶ ποῦ νά πάη, ποῦ νά μὴν πάη, πάει καὶ μπαίνει δοῦλος σι' ἀρχοντιὰ τοῦ κυροῦ⁶⁾ ντου. Αὐτοὶ εἶχανε ὥστόσο καμωμένο ἄλλο κοπέλλι καὶ τό ἔχανε ἀνεθρεμμένο.

Μιὰν ἡμέρα ἐποκοιμήθηκεν τὰ δυὸ παιδιά καὶ σκοτώνει ὁ Ἰούδας τ' ἄδερφάκι ντου. Σκώνεται ντελόγο⁷⁾ καὶ μισσεύγει καὶ πάει καὶ μπαίνει δοῦλος στοῦ βασιλιᾶ τὸ παλάτι.

Οἱ γονεῖς, νά δοῦνε τὸ παιδί ντως σκοτωμένο, ἐρρίζανε τὰ τζάγκουρνά ντως κάτω⁸⁾, μὰ εἰντά ἔθελαν κάμουνε; Σιὸ ὕστερο ἐπαρηγορηθήκανε.

Μιὰν ἡμέρα λέει ὁ κύρης του σιὴ μάννα ντου:

— Κακομοίρα γυναῖκα, τὸ ἓνα μας παιδί ἐπετάξαμε, τὸ ἄλλο μᾶς τὸ σκότωσε ὁ δοῦλος κ' ἐπομείναμε σὰν σβηστὸς λύχνος· δὲν ἔρχεσαι νά δώσωμε τῶν ἀμμαθιῶ μας; Εἴντα δὰ κάθομέστανε μπλιὸ ἐπαέ⁹⁾ νά κάνωμε;

Σκώνονται κιόλας καὶ μισσεύγουνε καὶ πᾶνε καὶ μπαίνουνε περβολάρηδες σ' ἓνα μπαξέ κ' ἐκαλλιτεύγανε¹⁰⁾ βιολαρές κ' ἐζούσανε.

Μιὰν κοπανιά¹¹⁾ λέει ὁ βασιλιᾶς στὸ δοῦλό ντου:

— Νά πᾶς, μωρέ, νά μοῦ φέρῃς ἓνα μάτσο ῥόδα καὶ μοῦ χρειάζονται. Σκώνεται ὁ Ἰούδας καὶ ποῦ νά πάη, ποῦ νά μὴν πάη, πάει στὸ περιβόλι πού

¹⁾ κά, καλέ.

²⁾ κάνω νάκλι, πληροφοροῶ.

³⁾ ντελχανής, νέος ἀνύπαντρος, ἔφηβος.

⁴⁾ ντελόγο, ἀμέσως.

⁵⁾ γρανίζω, ἀμύσσω = ἐξέσχισαν τὸ πρόσωπόν των.

⁶⁾ καλλιτεύγω, καλλιερῶ.

⁷⁾ μὸς καί, εὐθύς ὥς, μόλις.

⁸⁾ ἀπὸ, ἔπειτα, μετὰ ταῦτα.

⁹⁾ κύρης, πατέρας.

¹⁰⁾ ἐπαέ, ἐπαδά, ἐδῶ.

¹¹⁾ μιὰν κοπανιά, αἰφνης.

δούλευγεν ὁ κύρης του. Μπαίνει μέσα, φωνιάζει στὸν περβολάρη ἀπάνω, φωνιάζει του κάτω, ὁ περβολάρης δὲν ἐφάνηκε. Πιάνει κι αὐτὸς κ' ἐμάζωνε ἀμοναχὸς του τὰ ρόδα. Ὅντὸν ἤθελα μισοῦσαι μπλιό, νὰ τὸν περβολάρη καὶ φτάνει καὶ βάνει ὀμπρὸς τοῦ τὸν Ἰούδα, ἀπὸν μάζωνε τὰ ρόδα. Αὐτὸς μανίζει¹⁾ καὶ σκοιώνει τὸν κύρη ντου καὶ πάει καὶ λέει το στοὺ βασιλιᾷ.

— Ἐτσὲ κ' ἔτσὲ κ' ἐμαλώσαμε μὲ τὸν περβολάρη καὶ τὸν ἐσκοτώσα.

— Μωρὲ σκύλε, εἰντά²⁾ καμες; Νὰ πάρης ἐδὰ³⁾ γυναικα σου τὴ γυναικα ντου. Πάει καὶ παίρνει τὴ μάννα ντου γυναικα.

Μιὰν κοπανιά ἐκάθουντανε κ' ἐκουβεδιάζανε μάννα καὶ γιὸς καὶ τότε ρωτᾷ :

— Ἀπὸ ποῦ ὅσαι καὶ πῶς εὐρέθηκες ἐπαδά;

— Ἐγὼ δὲ γατέχω⁴⁾ ποιοὶ ἦσαν οἱ γονεοὶ μου. Ἐμένα μὲ εὐρέθηκανε γαῖδου-ροβοσκοὶ μέσα σ' ἓνα κασελλάκι καὶ μ' ἐνεθρέψανε. Καὶ λέει τῆς ὅλη του τὴν ἱστορία.

— Σκύλε, καὶ γιὸς μου εἶσαι κ' ἐκολλήσαμε, ἀπὸν γενήκαμε κι ἀντρούνο. Νὰ φύγης, νὰ πᾶς ν' ἀκλουθᾷς ἐκείονονε τ' αὐτόπου, ποὺ λένε πῶς σώνει τὸ ἀμαρτωλούς.

Καὶ φύγει καὶ πάει καὶ γίνεται μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ⁵⁾.

Ἡ κυπριακὴ παραλλαγή προέρχεται ἐκ Μακροσύκας τῆς Ἀμμοχώστου καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Κ. Χατζηγιάννου εἰς τὰ Κυπριακὰ Χρονικά, τ. Θ' 1933 σ. 291 κέ. ἔχει δὲ ὥς ἐξῆς :

« Ὁ Ἰούδας, τὸν τζαιροῦ π' ἀγγαστρώνην ἡ μάνα του, εἶεν⁶⁾ εἰς τ' ὄρομάν της, πῶς ὅτι τὸ παιδίμ, ποὺ ν' νὰ γεννηθῇ, ἐν νὰ κάμη πολλὰ κακὰ εἰς τὸ ἔχνος τους. Ἐπῆεν τζαὶ τούτῃ στοὺ βασιλεῖαν τζ' εἶπεν του τὴν ἱστορίαν. Ὁ βασιλεῖας ἐπρόσταξεν, ἄμαγ γεννηθῇ, νὰ τὸ σκοτώσῃ. Ἀμαν τζ' ἐγεννήθην ὁ Ἰούδας, ἡ μάνα του ἐλυπήθην τον τζι' ἀντὶς νὰ τόν - ι - σκοτώσῃ, ἐπίσσωσεν ἕναγ καλάθιν τζ' ἐπέταξεν τομ μέσ' στοὺ ποταμόν, νὰ πεθάνῃ μονιχόν του. Ἦταγ κάτι βοσδοί, εἶαν τὸ καλάθιν, ἐπῆαγ κοντά του, ἀκούουγ κλαίει μωρόν. Ἀννοῖξαν τζ' ἐπικιάσαν τὸ μωρόμ ποὺ μέσα, λαλοῦσ σου, νὰ τὸ νιώσουνμεν⁷⁾ τζαὶ φήννουμέν το νὰ μᾶς βοηθᾷ στοὺ κουπάιν⁸⁾. Ἐπῆραν το τζ' εἰατῖζαν το γάλαμ ποὺ τὴν αἰγίαν - ποὺ τὸ καταραμένοχ χτηνόν. - Ἀγάπησέν το ἡ αἰγία τζ' ἐβύζαννέν το. Ἀμαν τζ' ἐνῆν

¹⁾ μανίζω, ὀργίζομαι.

²⁾ ἐδὰ, τώρα.

³⁾ γατέχω, κατέχω, γνωρίζω.

⁴⁾ Λαογραφ. Ἀρχεῖον, ἀριθ. χειρ. 1162 Β', σελ. 41 - 44. Ἐφεξῆς ἡ συλλογὴ τοῦ Λαο-γραφ. Ἀρχεῖου δηλοῦται διὰ ΛΑ. ⁵⁾ εἶε, εἶαν = εἶδε, εἶδαν.

⁶⁾ νιώνω, πιθ. ἔτ. τύπος τοῦ ἀναγιώννω, ἀνατρέφω, μεγαλώνω· βλ. Σακελλαρίου, Κυ-πριακὰ Β' 414 καὶ Ἰστ. Λεξικὸν λ. ἀναγιών-νω. ⁷⁾ κουπάιν, κοπάδι, ποίμνιον.

ἐφ' ἃ γρονῶμ πού σεν νὰ τοὺς βοηθᾷ λλίον, ἐπερπίζεφεν¹⁾. "Οἱ πονεῖ τον τὸ πόν του, οἷ²⁾ πονεῖ τὸ σέρν του, μὲ δουλειὰν τοὺς ἔκαμνεμ μὲ τίποτε. Ἐσκεφτήκαν τζαὶ τζεῖνοι νὰ τὸμ πάρουν τοῦ βασιλέα. Ἐπῆραν τον τοῦ βασιλέα τζ' ἔφηκέν τον τζαὶ τζεῖνος μισταρκόν του. Μιὰν ἡμέραν λαλεῖ τον ἡ βασιλοπούλλα: «Πήαινε ρέ, φέρε λλία ἄθθη». Ἐπῆεν τζαὶ τοῦτος μέσ' σιὸ περβόλιν τοῦ παλαδκιού τζ' ἀρκί- νησεν νὰ κόβκη ἀντίς τοὺς ἀθθούς, κλώνους δλάκερους. "Α, μέσ' σιὸ περβόλιν τοῦτον, ἐξήχασα νὰ σᾶς πῶ, ἦταν ὁ τζύρης τοῦ Ἰούδα μὲ τῆμ μάναν του. Γιατὶ ἐδυστνχησαν, ἐσκοτίωσέν τους τζ' ἔναγ γνιδμ μέσ' τ' ὄρος ὁ ἴδιος ὁ Ἰούδας τζ' ἔτσι τζαὶ τοῦτοι ἦριαν τζ' ἐπαρκαλέσαν τὸβ βασιλέαν νὰ τοὺς δώση τίποτε ζή- σην τζ' ἔδωκέν τους τζεῖν³⁾ τὸ περβόλιν νὰ τὸ σάζουν τζαὶ νὰ πκιάνουν τὰ μα- ξούλια⁴⁾ του. Αἶ, ὅσσον τζ' εἶεν τον ὁ τζύρης του – τωρὰ μὲ ὁ ἕνας ξέρει πὼς ἔγ' γνιδός του, μὲ ὁ ἄλλος πὼς ἔν τζύρης του – «Ρέ», λαλεῖ του, «γιατὶ κόβκεις τοὺς κλώνους; ἐγὼν κάμνω τόσος κόπον τζαὶ νὰ ὀρεσαι νὰ μοῦ κατακόβκης τὰ δεν- τρά;» Ἐπολογήθην τζαὶ τζεῖνος μ' ἕνασ ἀνθάν⁵⁾: «Εἴπεμ μου ἡ τζυρά μου ἡ βασιλοπούλλα». Τωρὰ ἔν ἡ ὀκνιά του ποὺ τὸν τὰ ἔκαμνεμ ὀξά⁶⁾ ἔμ πὸν τοῦ εἶπεν ἡ τζυρά του. Πάλε ἄλλην ἡμέραμ πάλ' ἐπῆεν, ἔπεν τον ἡ μάνα του, εἶπεν το τ' ἀντρός της, ἔρεται: «Εἶνκα κόβκεις ρέ, πάλ' τοὺς κλώνους; – "Α, λαλεῖ του, μὲμ πῆς ἄλλοι ἄνθ, γιατί σκοτώννω σὲ τζ' εἶπεν, ὅπως ἐσκοτώσ' ἄλλοιναμ μέσ' τ' ὄρος», θέλει νὰ πῆ τὸν ἀρφόν⁷⁾ του. Ἐπαίστηκαν, ἐσκοτίωσεν τζαὶ τὸν τζύρην του. Ἡ μάνα του κλάματα, σκοτιωμούς! Ἀκούσεν ἡ βασίλισσα, εἶπεν το τοῦ βασιλέα. «Ρέ, λαλεῖ του ὁ βασιλέας, γῆ νὰ ὀρμαστής⁸⁾ τῆν γεναῖκαν τούτην νὰ μὲγ κλαίη γῆ ἔν νὰ σὲ ποιζεφαλίσω». Ἀρμάστην την. Πααίνει μιὰν ἡμέραν ἔσσω ὁ Ἰούδας, κρώννεται⁹⁾, ἀκούει της τζαὶ νεκαλιέται¹⁰⁾ τζαὶ λαλεῖ οὐλλα τὰ βάσανά της. Ἐξάν- νοιζέν¹¹⁾ την – γιατί εἶπαν τον τὴν ἱστορίαν οἱ βοσσοί, πὼς ἦταμ μέσ' σιὸ καλάθιν τὸ πισσωμένον – τζ' ἐκατάλαβεν ὅτι πὼς ἦταν τοῦτος τζ' ἐσκοτίωσεν τζαὶ τὸν ἀρφόν του, τζαὶ τὸν τζύρην του τζ' ἀρμάστην τῆμ μάναν του. Ποὺ τζαχαμαὶ ἐχωρίσα- σιν τζ' ἐπῆεν τζ' ἠῦρεν τὸχ Χριστόν. Ὁ Χριστὸς τζ' ἐδέχτην τον, ἦτον γιατί ὁ Ἰούδας ἦταφ φιλάργκυρος τζ' εἶσεν νὰ τὸμ προώση. Κανένas ἄλλος ἐν τζ' ἐπρό- ωνέν τον».

¹⁾ περπίζεφω = γίνομαι τερπλῆς (terhijessiz), ἀνάγωγος, ἀτακτος, κακός.

²⁾ οἷ... οἷ... = τὴ μιὰ φορά, τὴν ἄλλη φορά. ³⁾ μαξούλιν, προϊόν.

⁴⁾ μ' ἕνασ στόμαν = μὲ μιὰν αὐθάδεια, μ' ἕνα ἐγωϊσμό.

⁵⁾ ὀξά, ἡ. ⁶⁾ ἀρφός, ἀδερφός. ⁷⁾ ὀρμάζω, ἀρμάζω, ἀρμόζω, νυμφεύω.

⁸⁾ κρώννεται καὶ ἀκρώννεται, ἀκρωῶμαι, μετὰ προσοχῆς ἀκούω.

⁹⁾ νεκαλιόμαι, ἀνακαλιόμαι, ὀδύρομαι, θρηγῶ, μοιρολογῶ.

¹⁰⁾ ξαννοίω καὶ ἐξαννοίω, ἀνοίγω, κοιν. ἐρωτῶ νὰ μάθω τι παρὰ τίνος.

Εἶναι φανερόν, ὅτι εἰς τὰς διηγήσεις ταύτας ὑπόκειται ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος ἢ καλύτερα τὸ παραμῦθι, τὸ ὁποῖον εἰς μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους συνεδέθη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Οἰδίποδος καὶ μὲ ὠρισμένους τόπους τῆς Ἑλλάδος, εἰς δὲ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα. Ὅτι δ' ἡ σύνδεσις μὲ τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου τούτου εἶναι ἀρχαίως παλαιά, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ περὶ αὐτοῦ μῦθος εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένος παρὰ πλείστοις λαοῖς. Καὶ πρῶτον ὁ περὶ Ἰούδα μῦθος εὐρίσκεται ἐν τῇ *Legenda aurea* (κεφ. 45), ἡ ὁποία ἐγγράφη μὲν λατινιστὶ τὸν 13^{ον} αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου de Voragine, ἀλλ' ἀνάγεται εἰς παλαιότερον πρότυπον ἥτοι εἰς ἀπόκρυφόν τινα ἱστορίαν, ὡς συνάγεται ἐκ δύο αὐτῆς χωρίων, ἐνὸς ἐν ἀρχῇ: *legitur in quadam historia, licet apocrypha* καὶ ἐτέρου ἐν τέλει: *hucusque in praedicta historia apocrypha legitur*.

Τὸ περιεχόμενον τῆς *Legenda aurea* εἶναι τὸ ἑξῆς: Εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἔζη ὁ Ρουβὲν Συμεών. Ἡ σύζυγός του Κυμβορέα (Cyborea) ὠνειρεύθη, ὅτι ἔτεκεν υἱόν, ὅστις ἔμελλε ν' ἀποβῇ ὀλέθριος εἰς τὴν οἰκουμένην του. Ἐξυπνᾷ καὶ διηγεῖται τὸ ὄνειρον εἰς τὸν ἄνδρα της, ὁ ὁποῖος ἰσχυρῶς τὴν καθησυχάζει λέγων, ὅτι ἡπατήθη ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματος. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ αὕτη νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ἔμεινεν ἔγκυος ἀπὸ τῆς νυκτὸς ἐκείνης, καὶ ἀποχρῆν ἀνησυχῇ, καθὼς καὶ ὁ σύζυγός της. Μόλις ἐγεννήθη τὸ παιδίον, μὴ θέλοντες νὰ τὸ φονεύσιν, τὸ θέλουν ἐντὸς κιβωτίου καὶ τὸ ρίπτουν εἰς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης, τὰ ὁποῖα τὸ μεταφέρουν εἰς τὴν νῆσον Iscarioth. Ἐκεῖ ἀποσπείλεται ἀπὸ τὴν βασίλισσαν τῆς νήσου, ἡ ὁποία, περίλυπος διότι στερεῖται κληρονόμου, τὸ υἱοθετεῖ, προσποιεῖται ἔγκυμοσύνην καὶ κατόπιν ἀνακοινώνει εἰς τὸν λαόν της, ὅτι ἀπέκτησεν υἱόν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον αὕτη ἐγκυμονεῖ πραγματικῶς καὶ φέρει εἰς τὸν κόσμον ἄρρεν τέκνον. Ἀφοῦ καὶ οἱ δύο ἐμεγάλωσαν, ὁ Ἰούδας — ἡ βασίλισσα τοῦ εἶχε δώσει τὸ ὄνομα αὐτό, διότι ἡ θάλασσα τὸν εἶχε φέρει ἀπὸ τὴν Ἰουδαίαν, πού ἔκειτο ἀπέναντι τῆς νήσου Iscarioth — ὁ Ἰούδας ἐφέρετο κακῶς πρὸς τὸν νομιζόμενον ἀδελφόν του, ὥστε ἡ βασίλισσα ἠναγκάσθη νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ, ὅτι εἶναι ἕως «βρετὸς». Αὐτὸς τόσον ἐξωργίσθη ἀπὸ αὐτό, ὥστε καιροφυλακτήσας φονεύει τὸν υἱὸν τῆς βασίλισσης καὶ φεύγει εὐθὺς διὰ τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖ ἐπέτυχεν ν' ἀρέσῃ εἰς τὸν κυβερνήτην τῆς Ἰουδαίας, τὸν Πιλάτον, ὁ ὁποῖος τὸν διώρισε αὐλάρχην του. Μίαν ἡμέραν ὁ Πιλάτος, βλέπων ἐκ τοῦ παραθύρου τὸν ἀπέναντι κήπον, κατελήφθη ἀπὸ ἀκατανίκητον ἐπιθυμίαν νὰ φάγῃ ἀπὸ τὰ μῆλα, πού εὐρίσκοντο εἰς αὐτόν. Ὁ Ἰούδας προθυμοποιεῖται νὰ τοῦ φέρῃ. Εἰς γέρον, ἰδιοκτήτης τοῦ κήπου, θέλει νὰ τὸν ἐμποδίσῃ· ἐκεῖνος μὲ μίαν πέτραν τὸν κτυπᾷ καὶ τὸν φονεύει. Κανεὶς δὲν ὑποπτεύεται, ὅτι συνέβη ἔγκλημα, καὶ ὁ Πιλάτος δικαίω-
ματι κυριαρχικῶς διαθέτει ὑπὲρ τοῦ Ἰούδα τὰ κτήματα καὶ τὴν χήραν αὐτὴν, ἡ

ὅποια δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ Κυμβορέα. Ἔτσι ὁ Ἰούδας ἔχει φονεύσει τὸν πατέρα του καὶ νυμφευθῇ τὴν μητέρα του. Μίαν ἡμέραν, ποὺ ἡ Ἰδία ἀνεστέναξε, ὁ Ἰούδας τὴν ἠρώτησε τί ἔχει. «Δυστυχία μου, ἐφώναξεν ἐκείνη, τὸ παιδί μου τὸ ἔπνιξα, ὁ ἄνδρας μου ἐσκοτώθηκε, καὶ μέσα στὴ συμφορὰ μου ὁ Πιλάτος μὲ ὑπάνδρευσε, χωρὶς νὰ θέλω». Ὁ Ἰούδας ἀρχίζει νὰ σκέπτεται καὶ μετ' ὀλίγον, μετὰ νέας ἐρωτήσεις, πείθεται διὰ τὴν θλιβερὰν ἀλήθειαν. Βασανιζόμενος ἀπὸ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως καὶ θέλων νὰ παρηγορήσῃ τὴν μητέρα του, πηγαίνει καὶ ρίπτεται εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ὁμολογεῖ τὰ ἐγκλήματά του καὶ γίνεται μαθητὴς του καὶ ταμίης. Ἡ συνέχεια συμφωνεῖ μὲ τὴν διήγησιν τῶν εὐαγγελίων¹⁾.

Ἡ *Legenda aurea*, ὡς γνωστόν, μετεφράσθη ἔνωρίς εἰς τὴν ἰταλικήν, διεσκευάσθη δὲ ποιητικῶς εἰς τὴν γαλλικήν, ἀγγλικήν, σουηδικήν, καταλονικήν, ἰσπανικήν, ἰταλικήν, γερμανικήν, τσεχικὴν καὶ ρωσικὴν γλῶσσαν καὶ παρενεβλήθη ὡς ἐπεισόδιον εἰς τὸ Μυστήριον τῶν Παθῶν τοῦ Jehan Michel (15 αἰ.) καὶ τοῦ Arnoul Gréban (16 αἰ.)²⁾ κλπ.

Ὁ Gaston Paris, ὅστις ἠρεύνει τὴν ἀπηχασίαν ταύτην³⁾, θεωρεῖ τὸ ὄνομα Cyborea ὡς παραφθορὰν τοῦ ὀνόματος Serpionoth καὶ ἀναζητεῖ τὴν πηγὴν αὐτῆς εἰς ἀνατολικὰν, καὶ μάλιστα ἀσριατικὴν ἢ τσιταδοχριστιανικὴν κείμενον· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τοῦ κειμένου μαρτυρεῖται ἀντονα τῆς γεωγραφίας τῆς Παλαιστίνης, ἀφοῦ ἡ Iscarioth ἐκλαμβάνεται ὡς νῆσος, κειμένη ἀπέναντι τῆς Ἰουδαίας, διὰ τοῦτο νομίζει, ὅτι ὁ συγγραφεὺς θὰ κατάρκει μακρὰν τῶν χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας διαδραματίζονται τὰ γεγονότα. Ἐκ τούτου συνάγει, ὅτι ἡ διήγησις αὕτη συνετάχθη ἐν τῇ Δύσει ὑπὸ τινος χριστιανοῦ ἐξ Ἰουδαίων, ὅστις ἐγνώριζε τὴν ἱστορίαν τοῦ Οἰδίποδος καὶ τὴν προσήρμοσεν εἰς τὸν Ἰούδαν. Τὴν γνώμην δ' αὐτοῦ δέχεται ὁ Constans⁴⁾· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ἐγνώριζεν ἑλληνικὰς παραλλαγὰς τῆς περὶ Ἰούδα διηγήσεως.

Ἡδη εἰς τὸν Ν. Γ. Πολίτην ἦσαν γνωστὰ τρία χειρόγραφα ἀθωνικῶν βιβλιοθηκῶν, τῆς μονῆς τῶν Ἱβήρων καὶ τῆς τοῦ Διονυσίου, περιέχοντα βυζαντινὰ σύναξάρια τοῦ Ἰούδα⁵⁾. Ἐκ τούτων ὁ Πολίτης συνεπέρανεν, ὅτι οὐ μόνον

¹⁾ *Legenda aurea*, ἔκδ. Benz, 1925. Βλ. καὶ L. Constans, *La Légende d'Oedipe, étudiée dans l'antiquité, au moyen âge et dans les temps modernes*. Paris 1881, σελ. 95 κέ. καὶ Häfer ἐν *Roschers Myth. Lexikon* III σ. 745.

²⁾ L. Constans, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 95 καὶ 98 κέ.

³⁾ *Revue critique*, 1870, I 413.

⁴⁾ L. Constans, ἐνθ' ἀν. σ. 103.

⁵⁾ Σπ. Λάμπρου, Κατάλογοι τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων, ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας 1895-1900, ἀρ. 3666, 38. 3794, 27 καὶ 4616, 4

αἱ πολυπληθεῖς παρὰ τοῖς Κόπταις, τοῖς Κούρδοις καὶ τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς, ἀλλὰ καὶ αἱ τῆς δυτικῆς καὶ μέσης Εὐρώπης παραλλαγαὶ προῆλθον ἐκ βυζαντινοῦ τινος προτύπου καὶ ὅτι ὁ Jacobus de Voragine ἐν τῇ *Legenda aurea* εἶχεν ὡς πηγὴν παλαιότερόν τι κείμενον¹⁾. Λαβὼν τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ καθηγητοῦ Α. Σιγῶλα ἀκριβὲς ἀντίγραφον ἑνὸς τῶν συναξαρίων τούτων, τοῦ περιεχομένου ἐν τῷ κώδικι 260 τῆς Μονῆς Διονυσίου, ὡς καὶ ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ κώδ. 496 τῆς Μονῆς Ἰβήρων, γενόμενον τῇ παρακλήσει μου ὑπὸ τοῦ συναδέλφου Γ. Κόλλια, ἡδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον περιέχεται καὶ εἰς τὸν ἕτερον, ὑπ' ἀριθ. 132, κώδικα τῆς Μονῆς Διονυσίου. Καὶ τέταρτον δὲ χειρόγραφον, περιέχον τὸ αὐτὸ κείμενον, ἀνεῦρον ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου²⁾, τὸ ὁποῖον τῇ παρακλήσει μου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Παρθενίου Κιρμίτση ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀπόστολος Βαρνάβας»³⁾.

Ὁ καθηγούμενος τῆς μονῆς Διονυσίου ἀρχιμανδρίτης Γαβριήλ, εἰς δὲν ὀφείλω τὸ ἀποσταλὲν ἀντίγραφον, μοὶ παρέσχε τὴν πληροφορίαν, ὅτι «τὸ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου χειρόγραφον εἶναι ἐκδομένον ὑποὶ ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας ἔτους 1797 παρὰ Μάρκου Παύλου, ἐπιγραφόμενον «*Συναξάριον εἰς τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, συγγράμματι ὑπὸ Νικηφόρου Κάλλιατος τοῦ Ξανθοπούλου, οἷς προσετέθησαν καὶ τοῖς λόγοι τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*». Δυστυχῶς τὴν ἐκδοσιν ταύτην δὲν ἡδυνήθην νὰ εὕρω εἰς τὰς ἐνταῦθα βιβλιοθήκας, εἰς δὲ τὰς βενετικὰς ἐκδόσεις τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου, ἐν αἷς ἐπίσης περιέχονται «εὐτάκτως διανεμημένα» τὰ συναξάρια τοῦ Ξανθοπούλου⁴⁾, τὸ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου συναξάριον δὲν περιλαμβάνεται⁵⁾. Ὅσον ὁμοῦς ἡδυνήθην νὰ κρίνω ἐκ τῆς παραφράσεως τῶν συναξαρίων τούτων, τῆς γενομένης ὑπὸ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου καὶ ἀνατυπωθείσης ὑπὸ τοῦ Κ. Δουκάκη⁶⁾, ἡ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου διήγησις, ἡ περιεχομένη ἐν

¹⁾ Λαογραφία, τ. Α' 1909 σ. 107.

²⁾ Χ. Παπαϊωάννου, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου ἐν Ἑλ. Φιλ. Συλλ. Παρνασσῶ ἔτ. Θ' (1906) σ. 95 ἀρ. κώδ. 15 γ' σ. 197-217.

³⁾ Ἀπόστολος Βαρνάβας, Μηνιαῖον Ἐκκλησιαστικὸν περιοδικὸν ἐκδιδ. προνοία τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, ἔτ. Ζ', 1935, σελ. 47-55.

⁴⁾ Παπαδοπούλου Κεραμέως, Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος ἐν Byz. Zeit. XI, 38-49.

⁵⁾ Ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν ὑπάρχει ἐκδοσις τοῦ Τριωδίου γενομένη «Ἐνετίῃσι παρὰ Νικολάφ Γλυκεῖ τῷ ἔξ Ἰωαννίνων, ἀχπγ'».

⁶⁾ Μέγας Συναξαριστὴς πασῶν τῶν κινητῶν ἑορτῶν τοῦ Τριωδίου ἦτοι Ἥλιος τοῦ νοητοῦ Παραδείσου ὑπὸ Κ. Δουκάκη, ἐν Ἀθήναις 1896, σελ. 238-241. Περὶ τὰς νεοελλην. μεταφράσεις τῶν συναξαρίων ὑπὸ Ματθαίου Κιγάλα καὶ Μαξίμου Μαργουνίου.

τοῖς Συναξαρίοις τούτοις, οὐδόλως διαφέρει τῆς παραδιδομένης ἐν τοῖς εἰρημένοις χειρογράφοις, παρεμβάλλεται δ' ὅλως ἀτέχνως εἰς λόγον ἀποδιδόμενον εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον «εἰς τὸν Δεῦπνον τὸν μυστικόν», ἀλλ' ἔχει προφανῶς δημώδη ἢ ἀπόκρυφον τὴν προέλευσιν. Διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐκδόσεων τῶν Συναξαρίων τούτων παρέχω τὸ κείμενον τῆς περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου διηγήσεως εἰς τὸ τέλος τῆς παρούσης μελέτης ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κώδ. 260 τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἀθωνος καὶ τοῦ κώδ. 15 τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Κύπρου¹⁾.

Τὴν ἰδίαν διήγησιν εὐρίσκομεν καὶ εἰς κρητικὸν ποίημα τῶν ἀρχῶν τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται εἰς κώδικα τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης (cl. XI, cod. 19 φ. 224α-336β) καὶ εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτον. Ἐπιγράφεται *Παλαιὰ καὶ Νέα Διαθήκη*, ἀλλ' εἶναι κατ' οὐσίαν εἰς ἀποκρίματα τῆς ἀποκρίσεως εἰς τὸν ἀκόρεστον Ἀδην. Ἐν ἀρχῇ ὁ Χάρος παρουσιάζεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ὁδηγεῖ εἰς τὸν ἄδην, ἐκεῖ δὲ τοῦ δεικνύει «τὰ κοριθία καὶ τὰς κόλασας», ποὺ ὑποφέρουν οἱ ἁμαρτωλοί. Ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν τῶν πρωτοπλάστων λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ Χάρος ἐκθέτει τὰ τῆς πτώσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἀπαυτωρώσεως διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος²⁾. Ἐκεῖ παρεμβάλλονται καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἡ ἐξῆς διήγησις περὶ τοῦ Ἰούδα:

Ὁ Ἰούδας ὁ παρανομος, τοῦ Ἰησοῦ προδότης

(φ. 285β)

*ἀπὸ τοῦ πάντα ὅς τὸ κακὸ ἐποίησεν καὶ ποῶτις,
ὁ κύρης του ἤκουγε Ρουβέμ, ἡ μάνα του Κιμβουρέα,
καὶ ἐστέκανε καὶ οἱ δύο τῶνε σ' ἐκείνη τὴ μερέα.*

Ἀπείτις ἐγαστριώθηκε ἡ μάνα του τοῦ Ἰούδα,

5

εἶδε καὶ ἐγέννησε δαυλὸ μὲ τὴ μεγάλη κούδα³⁾.

Ἡ κούδα ἐτσούριζε⁴⁾ φωτιά, τὸ σπῖτι ἐκεντήθη⁵⁾,

τ' ὄνειρο, τό 'δε, τοῦ Ρουβέμ, τοῦ ἄντρα τῆ, ἐδηγήθη.

Λέγει ὁ Ρουβέμ, τ' ὄνειρο αὐτό, τό 'δες, Κιμβουριά μου,

3 Rubem - Cimburea.

¹⁾ Ἀτυχῶς αἱ φωτογραφικαὶ πλάκες, αἱ ληφθεῖσαι τῇ φροντίδι τοῦ καθηγητοῦ Α. Σιγάλα ἐκ τοῦ κώδικος 496 τῆς Μονῆς Ἰβήρων, κατεστράφησαν ἔνεκα πλημμελοῦς συσκευασίας κατὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν, νέας δὲ δὲν ἠδυνήθησαν ἔνεκα τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δυσχερειῶν νὰ προμηθευθῶ.

²⁾ Τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι γραμμένον μὲ γράμματα ἰταλικά, περίληψιν δ' αὐτοῦ ἔδωκα ἐν τῷ Ἡμερολ. Μεγ. Ἑλλάδος 1930 σ. 509-521.

³⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Μαρίας Λιουδάκη *κούδα* λέγεται εἰς τὴν Κρήτην ἡ οὐρά τοῦ φουστάνιου καὶ τὰ κοριθία καὶ κάμουν κοῦκλες ἀπὸ ἑνα ξύλο, ποὺ τὸ ντύνουν φουστάνι μακρὺ.

⁴⁾ *τσουρίζω φωτιά*, πετῶ, βγάζω φωτιά.

⁵⁾ *κεντῶ*, μεταβ. καὶ ἀμετ. καίω, καίομαι, πιάνω φωτιά.

αυτόνο ἔναι δαιμόνιο, νὰ τὸ κατέχῃς, γριά μου. 10
 Αὐτὸ τὸ τέκνο, τὸ βασιῆς, ἀπείτις τὸ γεννήσῃς,
 ν' ἀναθραφῇ μὴ βουληθῇς, μὰ νὰ τὸ καταλύσῃς ¹⁾, |
 γιατί ἀπ' αὐτόνο, σὰ θωρῶν, τὸ σπίτι μας χαλάται. (φ. 286α)

Τότες οἱ μέρες ἤλθασι καὶ τὸ Γιουῦδι γεννᾶται.
 Ἀπείτις ἐγεννήθηκε, κιβοῦρι ἐπισσῶσα, 15
 τὸ τέκνο μέσα ἐβάλασι κ' ἐρριῖξα ντο στή φόσσα ²⁾).

Ἦτο φουρτούνα καὶ σκληριά ³⁾, πολλὴ βροντὴ καὶ ἀντάρα,
 καὶ τὸ κιβοῦρι ἤρριξε ἔς μιὰ χώρα, λέ νη Σκάρα.
 Ὡς τὸ περιβόλι ἔδωκε, ἀθρῶποι εὐρήκασί ντο
 κ' εἰς τ' ἀφεντὸς τὸ ἤγασι καὶ αὐτοῦ ἐποστείλασί ντο. 20

Ἀφέντης ἐξεκούρφωσε κ' ἤνοιξε τὸ κιβοῦρι,
 κ' ἤρρε τὸ τέκνο μοναχό, πού ἔτον ἀπόσω ποῦρι ⁴⁾.

Ἐκραξε τὴ γυναῖκα ντου, γιὰ νὰ τὸ δῇ κ' ἐκείνη,
 γιατί παιδί δὲν ἔκαμνε ποτέ του μετὰ κείνη.
 Καλὴ καρδιά ἐκάμασι, εἴπασι ἔς τὴ βουλὴ ντως, 25
 αὐτόνο ν' ἀκαθρέψουσι, νὰ τὸ ἔχῃ ὄντι παιδί ντως.

Δοῦπον ἐσυβαστήκασι, αὐτόνο ἐπύρασι ντο,
 κι ὡς τέκνο ντως ἀκαρδιακὸ ἔτσι ἀναθρέμασί ντο.
 Ἦτονε ὁ Ἰούδας ἔς τὰ χρουσά καὶ εἰς τ' ἀργυρά ἐμπασμένος,
 μεταξωτὰ καὶ σάμιτα ⁵⁾ εἶν' κωλοπατισμένος. 30

Μέσα σ' ἐτοῦτο ἡ ρήγισσα νῆκαμε κοπελλάκι,
 ἴδια δικό τση καρδιακὸ καὶ ἀσερνικὸ παιδάκι.
 Ἀπείτι τὸ τέκνο ἔκαμε, περίσσα ἐγάπησέ ντο
 καὶ μὲ τὸ Ἰούδα τὸ ληστή ὁμάδι ἐνέθρεφέ ντο.

Ὁ Ἰούδας ὁ παράνομος εἰς τὸ παιδί ζηλεύγει, 35
 καὶ ρίκει καὶ σκοτώνει το καὶ ἀποὺ τὴ χώρα φεύγει.

Ἦρθε εἰς τὴν πατρίδα ντου, ἀνέγνωρος τοῦ τόπου ⁶⁾,
 τέχνη οὐδὲ ἐκάτεχε οὐδὲ δουλειὰ τοῦ κόπου.
 Ἦτον ὁ κλέφτης θεριακὸς ⁷⁾ κ' ἤδειχνε νὰ προκόψῃ,

16 *che rixado*20 *chí stafedos*29 *ghussa*, ἔγρ. χρουσσά.¹⁾ καταλύω καὶ καταλῶ, φθείρω, ἀφανίζω.²⁾ φόσσα, τάφος φρουρίου.³⁾ σκληριά, σκληρότης, κακοκαιρία.⁴⁾ ποῦρι, βεβαίως, τῷ ὄντι.⁵⁾ σάμιτα, πιθ. δαμασκηνά· βλ. Σκαρλάτου τοῦ Βυζαντινὸν Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλλην. διαλέκτου, ἔκδ. 2, Ἀθ. 1857 σ. 477 λ. Σάμι = Δαμασκός.⁶⁾ ἀνέγνωρος, μὲ ἐνεργ. ση-⁷⁾ θεριακός, θεωρητικὸς. ἐπιβλητικὸς.

- ὁμορφος εἰς τὸ πρόσωπο, καθάριος εἰς τὴν ὄψιν. 40
 Καὶ ὁ Πιλᾶτος βλέποντας τὸ Ἰούδα παλληκάρι,
 πέμπει, μηνᾶ του κ' ἔρχεται, ὅγιά νὰ τόνε πάρῃ. |
 Λοιπονιθὲς ἐπῆρε ντο κ' ἤκαμε μ' αὐτο χρόνους, (φρ. 286β)
 παντοτινὰ ἐπείραζε ὁ κλέφτης τοὶ γειτόνους.
 Εἶχε ὁ κύρης του μηλιὰν ἀπόσω 'ς τὴν αὐλή ντου 45
 κ' εἶχε τὰ μῆλα κόκκινα καὶ ὁ Ἰούδας, τὸ παιδί ντου,
 ἐπῆγε μέσα 'ς τὴν αὐλή, εἰς τὴν μηλιά· ἀνεβαίνει,
 κι ὅλα τὰ μῆλα τὸ ἤρριξε καὶ τότες κατεβαίνει.
 Ἐπρόβαλε ὁ κύρης του, καὶ αὐτὸς τὰ μῆλα ἐφῆκε,
 ὁ κύρης του τόνε ρωτᾷ, εἰντά 'τονε τὸ ποῖκε. 50
 'Ο Ἰούδας ὁ παράνομος δὲν ἐπαραντηρᾷτο¹⁾
 ἐπαίρνει πέτρα, κρούγει του καὶ ρίκει τόνε κάτω·
 ἐσκοτώσε τὸ<ν> κύρη ντου ὁ Ἰούδας, ὁργισμένος,
 κ' ἐπῆρε τὴ γυναῖκα ντου, ἀναθεματισμένος,
 τὴ μάννα ντου, τὴ<ν> Κιμβροσί, εἶπον²⁾ καὶ αὐτόνο 55
 κ' ἤκαμε μ' αὐτο δυὸ παιδιά σ' ἕνα καὶ εἰς ἄλλο χρόνο.
 Ἀπείως τὰ τέκνα ἐγέννησε, τότες αὐτὴν κλαίει,
 ἡ μάννα καὶ ἡ γυναῖκα του πρὸς τὸν Ἰούδα λέγει.
 Τὰ δυὸ μας τέκνα μοιάζουνσι 'νοῦς, τὰ ἔχα καμωμένο,
 τό 'ρριξα μέσ' 'ς τὴ θάλασσα, 'ς κιβουρι πεσσωμένο, 60
 τὸ 'ποῖο κιβουρι εἶπασι 'ς τὴ Σκάρα πὼς τὸ βρῆκα.
 Καὶ ὁ Ἰούδας τὰ γενόμενα καὶ τὰ 'παθεν ἐγροῖκα.
 Τοῦ μάννας του ἐδηγήθηκε πὼς εἶναι αὐτὸς ὁ γιό τση·
 κ' ἐγίνηκε καὶ ἄντρα τση κ' ἐφάνηκε καὶ ὀχρό³⁾ τση.
 Τότες ὁ Ἰούδας ὁ ληστής, νὰ δῇ νὰ φανερώσῃ 65
 τὴ μάννα ντου νὰ βλογηθῇ, τὸ<ν> κύρη νὰ σκοτώσῃ,
 νὰ κάμῃ μὲ τὴ μάννα ντου ὕστερα δυὸ παιδάκια,
 κ' ἐσκοτώσε καὶ τὰ παιδιά πού 'σανε σὰ ἀδελφάκια,
 ἐπῆρε ντον ἡ μάννιτ⁴⁾ καὶ ἡ πλήξη⁴⁾ τῶ<ν> κριμάτων
 κ' ἐπῆγε νὰ βρῇ ἐγκρεμνόν, νὰ δώσῃ ἀπ' αὐτο κάτω. 70
 Χριστὸς ὁ πολυέλεος τὸ Ἰούδα ἐλεπήθη,

40 cathargios 43 me t'afio, ἔγρ. μ' αὐτο. πρβλ. στ. 56. 50 to biche' ἔγρ.
 τὸ ποῖκε 52 rictino· διώρθωσα ρίκει τόνε 64 oghroci 70 ecremmo, ἔγρ. ἐγκρεμνόν.

1) νηρεῖσθαι, διστάζω, ὀρρωδῶ.

2) ὀχρός, ὀχθρός, ἐχθρός.

3) μάννιτ, ὀργή, θυμός.

4) πλήξη, ἀθυμία (πλήσσω, πλήττω, ἀθυμῶ).

νὰ τότε πάρη μετ' αὐτὸ ὁ Κύριος ἐβουλήθη. |
 Λέγει του, Ἰούδα, γιάγειρε τὸ δρόμο τότε κάνεις, (φρ 287α)
 μηδὲν ὑπᾶς νὰ γκρεμιστῇς καὶ ἀτός σου νὰ ποθάνης.
 Μετάνιωσέ τὸ κρῖμα σου, στρέψε μ' ἐμένα ὀπίσω 75
 καὶ μπλιὸ μηδὲ κριμαιστῇς καὶ νὰ σοῦ συμπαθήσω.
 Ὁ Ἰούδας ὁ ταλαίπωρος, ὥς τ' ἄκουσε, ἐσβάστη¹⁾,
 καλὰ καὶ²⁾ αὐτὸς ἔς τὴν ἐμιλιὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐξυπάστη.
 Ὁ Ἰησοῦς ἐπῆρεν ντο τότες μὲ τοὶ ἀποστόλους,
 Πέτρο καὶ Ἀντρέα ἠῶρηκε κ' ἐμάζωξέ ντους ὅλους. 80

Εἶναι προφανές, ὅτι τὸ κρητικὸν κείμενον συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τὸ λατινικὸν τοῦ Voragine ἢ πρὸς τὸ τοῦ ἑλληνικοῦ συναξαρίου. Ἐνῶ εἰς τοῦτο ὁ μὲν πατὴρ τοῦ Ἰούδα ὀνομάζεται *Ροβέλ*, ἡ δὲ ἀντίστοιχὸν αὐτοῦ φέρεται ἄνωνύμως, τὸ ὄνομα δὲ τοῦ βασιλέως εἶναι *Ἡρώδης*, εἰς τὴν *Legenda aurea* καὶ τὸ κρητικὸν ποίημα τὰ ὀνόματά των εἶναι τὰ αὐτὰ: *Ροβέα*, *Κυμβουρέα*, *Πιλάτος*. Ὁμοίότης μεταξὺ τῶν δύο τούτων κειμένων παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλο, αὐσιώδες τοῦτο στοιχεῖον τῆς διήγησεως, τὸ ὅτι ὁ Ἰούδας, παθεὶς ὑπὸ τῶν θοσῶν, ἀνατρέφεται ὡς θετὸς υἱὸς ὑπὸ τοῦ ρηγὸς καὶ τῆς ρηγίσσης τῆς νήσου, τῆς ὁποίας καὶ φονεύει τὸν μετὰ ταῦτα γεννηθέντα υἱόν, ἐνῶ κατὰ τὸ βυζαντινὸν συναξάριον υἱοθετεῖται ὑπὸ τοῦ ἰδίου του πατρός, τοῦ Ροβέλ, ὥστε ἡ πρώτη αὐτοῦ κακουργία ν' ἀποτελῇ πραγματικὴν ἀδελφοκτονίαν· εἰς τοῦτο δὲ καὶ ἡ διήγησις Λιουδάκη καὶ ἡ κυπριακὴ παραλλαγή συμφωνοῦν πρὸς τὸ συναξάριον Ἐξ ἄλλου ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι τὸ κρητικὸν ποίημα εἰς μὲν τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος τοῦ Ἰούδα συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τὸ βυζαντινὸν συναξάριον (*Scara* - Ἰσκάρα) ἢ πρὸς τὴν λατινικὴν *legenda* (*Iscarioth*), εἰς δὲ τ' ἀφορῶντα τὸ ἐνύπνιον τῆς μητρὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν προφορικὴν παράδοσιν (ὅτι *ἐγέννησε* *δαυλὸ* ἢ *μὰ φλόγα*). Ἄν ἐξαιρέσωμεν λοιπὸν στοιχεῖά τινα τῆς προφορικῆς παραδόσεως, διαφέροντα τῶν τῆς γραπτῆς (προφητεία Νάθαν ἀντὶ ἐνυπνίου παρὰ Λιουδάκη, ἔκθεσις εἰς τὸ βουνὸν καὶ θηλασμός ὑπὸ αἰγὸς παρὰ Ζησίου), ἡ ὅλη περὶ Ἰούδα διήγησις, ὡς αὕτη φέρεται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, συμφωνεῖ εἰς τὰ κύρια αὐτῆς σημεῖα μὲ τὰ ἀναγινωσκόμενα ἐν τοῖς συναξαρίοις, ἐξ ὧν ἔχει προφανῶς τὴν προέλευσιν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν σχέσιν τοῦ κρητικοῦ ποιήματος πρὸς τὴν *Legenda aurea* δύο τινὰ δύνανται νὰ συναχθῶσιν: ἢ ὅτι ὁ Κρήσιος ποιητὴς εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ λα-

1) *σβάζομαι*, συμφωνῶ, πείθομαι καὶ παραδέχομαι.

2) *καλὰ καί*, σύνδ. ἐναντ., μολονότι, ἀν καί.

τινικὸν κείμενον τοῦ Voragine ἢ μᾶλλον τὴν ἰταλικὴν μετάφρασιν αὐτοῦ καὶ μόνον εἰς ἐλάχιστα σημεῖα ἀπεμακρύνθη αὐτοῦ, ἢ ὅτι ἀμφότεροι ἠντλήσαν ἐκ κοινῆς πηγῆς ἥτοι ἐκ βυζαντινοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον ὅμως εἰς σημεῖα τινα θὰ διέφερε τοῦ διασωθέντος εἰς τὰ χειρόγραφα τῶν Ἀθωνικῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῆς Κύπρου. Ἄν ὅμως ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ Κρής ποιητὴς φαίνεται μετριοτάτης παιδεύσεως ἄνθρωπος, ὅστις εἰς μὲν τ' ἀφορῶντα τὴν Παλαιὰν Διαθήκην μέρη ἀκολουθεῖ σχεδὸν κατὰ λέξιν τὴν ἔμμετρον παράφρασιν τοῦ Γεωργίου Χούμνου, εἰς δὲ τ' ἀφορῶντα τὴν κάθοδον εἰς Ἄδου τὴν ρίμαν τοῦ Ἰωάννου Πικατόρου, πιθανωτέρα φαίνεται ἢ δευτέρα ὑπόθεσις, καθ' ἣν τόσον ἡ κρητικὴ περὶ Ἰούδα διήγησις, ὅσον καὶ αἱ παραλλαγαὶ τῆς δυτικῆς καὶ μέσης Εὐρώπης, προῆλθον ἐκ βυζαντινοῦ προτύπου.

Καὶ τώρα ἔρχεται ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα: πόθεν προῆλθε καὶ τὸ βυζαντινὸν αὐτὸ πρότυπον, ποία ἡ πρώτη πηγή, ἐκ τῆς ὁποίας ἐλήφθη ἡ ὕλη διὰ τὴν περὶ Ἰούδα μυθολογαστίαν;

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ διήγησις αὕτη φέρεται καὶ χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα ἢ οἰονόματι, ἀλλὰ ὄνομα εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐν Κύπρῳ, ἐν Βορείῳ Ἠπείρῳ, ἐν Φθιώτιδι καὶ Λαπονίᾳ, πραγματευομένη τὸν μοῖραν ἄνδρα, ὁ ὅποιος ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του εἶναι προωρισμένος νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του καὶ νὰ νυμφευθῇ τὴν μητέρα του¹⁾. Θὰ παραθέσω περίληψιν τοῦ κυπριακοῦ παραμυθίου, τὸ ὁποῖον εἶναι δημοσιευμένον εἰς τὰ Κυπριακὰ τοῦ Σακελλαρίου²⁾.

«Ἐνας ἄρχοντας ἔχει τρεῖς θυγατέρες καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὶς παντρεύῃ. Γι' αὐτὸ βάζει τὶς ζωγραφιὰς τῶν ἑμπρὸς εἰς τὴν πόρτα τοῦ παλατιοῦ καὶ ἕνας καπετάνιος ζητεῖ τὴν τρίτη, τὴν μικρότερη. Ὁ ἄρχοντας τὸ δέχεται, ἀλλὰ τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου τῶν ὁ τοίχος τοῦ κοιτῶνος σχίζεται καὶ ἕνα φάντασμα παρουσιάζεται στὸν γαμβρὸ καὶ τοῦ λέει: — Μακριὰ ἀπὸ τὴν κόρη, γιατί αὕτη θὰ πάρῃ τὸν πατέρα της καὶ μὲ τὸν πατέρα της θὰ κάμῃ παιδὶ καὶ ὕστερα θὰ πάρῃ καὶ τὸ παιδί της ἄνδρα». Τὴν ἄλλην ἡμέρα ὁ καπετάνιος πηγαίνει στὸν πεθερό του καὶ ζητεῖ νὰ τοῦ δώσῃ τὴ μεγαλύτερή του κόρη καί, ἀφοῦ ἔστεφανώθησαν, ἐπῆρε τὴ γυναῖκα του καὶ ἔφυγε. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ ἕνα ἄλλον γαμβρόν³⁾ καὶ αὐτὸς ἐπῆρε τὴ δεύτερη ἀδελφὴ καὶ ἔφυγε. Ἡ μικρότερη, ἂν καὶ

¹⁾ Βλ. *L. Constans*, ἐνθ' ἀν. σ. 104 - 111.

²⁾ Ἀθ. *Σακελλαρίου*, Τὰ Κυπριακὰ, τ. Γ' Ἀθ. 1868, σ. 147 κέ. = τ. Β' Ἀθ. 1891, σ. 311 - 4. Γερμαν. μετάφρ. ὑπὸ *Felix Liebrecht* ἐν *Jahrbuch f. Roman. u. Englische Litteratur*, τ. II, ἀναδημ. ἐν *J. G. Hahn*, Griech. u. alban. Märchen, (νέα ἐκδ.) 1918, München II σ. 239 ἀρ. 119.

δμορφότερη, ἔμεινεν ἀνύπαντρη. Ἀλλά, σὰν ἔμαθε, γιὰ τὴν ἀρνήθησαν καὶ οἱ δύο γαμπροί, ἀποφασίζοντες νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς Μοίρας καὶ βάξῃ καὶ σκοτώνουν τὸν πατέρα της. Σὲ λίγο στὸν τάφο τοῦ πατέρα της φυτρώνει μιὰ μηλιά καὶ αὐτὴ, χωρὶς νὰ τὸ ξεύρῃ, τρώγει μῆλ' ἀπὸ τὴ μηλιά αὐτὴ· ἔτσι γίνεται ἔγκυος καὶ ἀποκτεῖ παιδί. Τότε παίρνει τὸ παιδί, τοῦ δίνει μερικὲς μαχαιριῆς στὸ στήθος, τὸ κλείνει μέσα σ' ἓνα σεντούκι καὶ τὸ ρίχνει στὴ θάλασσα. Ὁ ἄερας ἐφυσούσεν ἀπὸ τὴ στεριά καὶ ἔσπρωξε τὸ σεντούκι στὸ πέλαγος. Ἐκεῖ ἔτυχε νὰ περῇ ἓνα καράβι πραγματευτάδικο καὶ ὁ καπετάνιος ἐπῆρε τὸ παιδί καὶ τὸ ἀνέθρεψε σὰν δικό του. Ἀφοῦ ἐμεγάλωσε τὸ παιδί, ἐταξίδεψε μὲ τὸ καράβι τοῦ πατέρα του. Κάποτε φθάνει στὸν τόπο τῆς μητέρας του καὶ βλέποντας στὴν πόρτα τὴ ζωγραφιά της, γιὰ τὴν ἀκόμη ἀνύπαντρη, τὴν παντρεύεται. Ἀφοῦ ἐπέρασε πολὺς καιρὸς καὶ τὸ ἀντρώγυνον ἀπέκτησε παιδιὰ, ἡ γυναῖκα βλέπει στὸ στήθος τοῦ ἀνδρός της τὰ σημάδια τῶν μαχαιριῶν καὶ μαθαίνοντας τὴν ἱστορίαν του τὸν ἀναγνωρίζει καὶ πέφτει ἀπὸ τὸ δῶμα κάτω καὶ σκοτώνεται».

Ὅπως φαίνεται, ἡ ὑπόθεσις ἐδῶ διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸν περὶ Οἰδίποδος μῦθον, ἀφοῦ τὴν θέσιν τοῦ Οἰδίποδος ἐν τῷ μυθολογικῷ παραμυθίῳ κατέχει μίᾳ ἡρώϊς καὶ ἡ ὅλη ὑπόθεσις πλέκεται μὲ ποικίλα ἀλλὰ παραμυθιακὰ στοιχεῖα. Ὁμοίως τὸ βοσκιστὴν περὶ τὸν παρὰ μῦθον ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἀπαλήθρυσιν τῆς δαθείσης εἰς τὸν βασιλέα προφητείας, ὅτι θὰ φανευθῇ ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου του, ὅστις διὰ τοῦτο ῥίπτεται, μόλις ἐγεννήθῃ, εἰς τὴν θάλασσαν· περαιτέρω ὅμως ἡ διήγησις συμφύρεται πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Περσέως καὶ τῆς Ἀνδρομέδας· ὁ σωθεὶς ἐγγονος, ἔχων τὸ ἄφαντο σκουφάκι, φονεύει τὸ τέρας, ποὺ κρατεῖ τὸ νερὸ τοῦ τόπου, καὶ σφίζει τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλιᾶ, τὴν ὁποίαν καὶ νυμφεύεται. Καὶ δὲν διευκρινίζεται μὲν, ἂν αὕτη ἦτο ἡ μητέρα του, ἀλλ' ἡ ἀσάφεια αὕτη πιθανῶς ὀφείλεται εἰς παραλείψιν τῆς γυναικός, ποὺ διηγῆθῃ τὸ παραμυθίον¹⁾.

¹⁾ J. G. Hahn Albanes. Studien I, 167 = Griech. u. albanes. Märchen II ἀρ. 98 (ἐκ Λαμπόβου τῆς Βορ. Ἡλείου). Πρόρρησις περὶ τοῦ τεχνησομένου, ὅτι θὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του, εὐρίσκεται ὡς εἰσαγωγή εἰς παραμυθιον ἀνέκδοτον τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου (ἀριθ. χειρ. 571 (ΣΠ. 44) σ. 140 κέ. ἐκ Κυπαρισσίας). Ἴδου τὸ κείμενον: «Μία φορὰ κ' ἔσαν καιρὸ ἦτανε ἓνας βασιλεὺς καὶ μιὰ βασίλισσα καὶ δὲν ἔκαμναν παιδιὰ. Ἐκαμναν πρῶτ' βράδν τὴν προσευχὴ τους καὶ παρακαλοῦσαν τὸν Θεὸ νὰ τοὺς δώκῃ παιδί. Ἄκουσεν ὁ Θεὸς τὴν προσευχὴν της καὶ τῆς ἔστειλεν ἓνα ἄγγελον, ὁ ὁποῖος τῆς εἶπε, ὅτι θὰ γεννήσῃ παιδί καί, ἅμα γίνῃ εἴκοσι ἐτῶν, θὰ σκοτώσῃ τὸν πατέρα του. Πραγματικῶς ἐγέννησε ἔπειτα ἀπὸ ἓν ἔτος καί, ἅμα ἐγεννήθῃ, τὸ ἔκλεισεν εἰς ἓνα γνάβινον πύργον. Ἀκολουθῶς ἡ διήγησις συμφύρεται μὲ τὰς περιπλανήσεις τοῦ ἥρωος, ποὺ ἀπὸ κατάραν μιᾶς γριᾶς ξεκινᾷ νὰ εὕρῃ τὴν Πεντάμορφη καὶ μὲ τὴν βοήθειαν πτερωτοῦ ἀλόγου, τῆς Σπίθας, κατορθώνει νὰ φθάσῃ εἰς τὸ παλάτι της καὶ νὰ κατανικήσῃ θηρία καὶ δράκους ποὺ φυλάσσουν τὴν σιδερόπορταν· ἀκολουθοῦν περιπέτειαι τοῦ ἥ-

Ὁμοίως καὶ τὸ φιννικὸν παραμῦθι περιλαμβάνει μὲν τὰ δύο κύρια γνωρίσματα τῆς περὶ Οἰδίποδος διηγήσεως, ἥτοι τὸν φόνον τοῦ πατρὸς καὶ τὸν ἄνθισον γάμον μετὰ τῆς μητρός, ἀλλ' οὐδὲν μαρτυρεῖ περὶ προελεύσεως αὐτοῦ ἐκ πηγῆς λογοτεχνικῆς. Θὰ παραθέσω καὶ τοῦτο ἐν περιλήψει, διότι εἶναι ἐκπληκτικὸν νὰ τὸ συναντῶμεν εἰς χώραν τόσον ἀπομακρυσμένην ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

«Δύο μάγοι διανυκτερεύουν εἰς τὴν καλύβαν ἑνὸς χωρικοῦ. Τὴν νύκτα μία κασίκα γεννᾷ, ἀλλὰ ὁ ἕνας μάγος προλέγει, ὅτι τὸ κατσικάκι αὐτὸ θὰ τὸ φάγῃ ὁ λύκος. Τὴν ἰδίαν ὥραν οἱ πόνοι πιάνουν τὴν γυναῖκα τοῦ χωρικοῦ καὶ ὁ μάγος λέγει ἐπίσης, ὅτι τὸ νεογέννητο θὰ σκοτώσῃ τὸν πατέρα του καὶ θὰ παντρευθῇ τὴν μητέρα του. Ὁ χωρικός ἄκουσε τὴν συνομιλίαν τῶν μάγων καὶ τὰ ἐφανέρωσεν ὅλα εἰς τὴν γυναῖκα του, ἀλλὰ δὲν ἔλαβαν καμίαν ἀπόφασιν. Μιὰν ἡμέρα, πού γιόρταζαν, ἔσφαξαν τὸ κατσικάκι καὶ τὸ ἐπέρασαν στὴ σούβλα· ἀλλὰ, καθὼς τὸ ἀκούμπησαν στὸ παρὰθυρο, ἔπεσεν ἔξω καὶ ὁ λύκος, πού ἐπερνοῦσε, τὸ ἔφαγε. Τότε ἐθυμῆθησαν τὰ λόγια τῶν μάγων καὶ ἐσπέρθησαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ παιδί. Τοῦ ἔδωκαν μερικὲς μαχαιριὰς στὸ στήθος, ἀλλὰ δὲν ἐβάσταξαν νὰ τὸ ἀποτελειώσουν· τὸ ἔδεσαν ἐπάνω εἰς ἕνα σάνδι καὶ τὸ ἔρριξαν στὴ θάλασσα. Τὰ κύματα τὸ ἔβγαλαν σ' ἕνα νησί καὶ ἐκεῖ τὸ εὗρε ἕνας καλόνερος καὶ τὸ ἐσημμάτευε. Στὴν ἐμεγάλωσεν τὸ παιδί, ἔφηνε ἀπὸ τὸ μοναστήρι, γιὰ νὰ εὕρῃ δουλειά. Φθάνει στὴν καλύβα ἑνὸς χωρικοῦ. Ὁ ἄντρας δὲν ἦτον ἐκεῖ· ἦτον ἡ γυναῖκα του καὶ αὐτὴ στέλνει τὸ παλληκάρι νὰ φυλάγῃ τὰ χωράφια τοὺς ἀπὸ τοὺς κλέφτες. Τὸ παλληκάρι ἐπῆγε, ἐκίθισε στὸν ἥσκιο ἑνὸς βράδου καὶ βλέποντας ἕναν ἄνθρωπον νὰ μπαίνει στὸ χωράφι καὶ νὰ μαζεύῃ χορτάρι, τοῦ δίνει μιὰ καὶ τὸν σκοτώνει. Τὸ βράδυ πού γυρίζει στὴν καλύβα, εὐρίσκει τὴν κυρά του ἀνήσυχη, γιὰτὶ ἀργοῦσεν ὁ ἄντρας τῆς νὰ γυρίσῃ. Τότε φανερώνεται, ὅτι ὁ σκοτωμένος εἶναι ὁ ἄντρας τῆς· ἀλλὰ, ἐπειδὴ ὁ φονιᾶς δὲν ἦτον ἔνοχος, ἀφοῦ ἐφώνησεν ἡ γυναῖκα καὶ ἔκλαψε, ἐσυγχώρησε τὸν δοῦλο τῆς, τὸν κράτησε κονιά τῆς καὶ τὸν παντρεύθηκε. Μιὰν ἡμέρα ἡ γυναῖκα βλέπει τὰ σημάδια τοῦ ἀνδρός τῆς στὸ στήθος καὶ ἀπὸ αὐτὰ φανερώνεται, ὅτι εἶναι μητέρα καὶ γιός». Ἡ συνέχεια ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐξι-

ρωος καὶ τύφλωσις αὐτοῦ ἀπὸ καταδρομὴν τοῦ ἴδιου του πατέρα, ἀλλ' ὁ ἥρωος ὁδηγούμενος ἀπὸ τὸ πούλι τῆς Πεντάμορφης γιатρεύεται μὲ τὸ νερὸ μιᾶς λίμνης καὶ γυρίζοντας στὸν τόπο του σκοτώνει τὸν πατέρα του καὶ τοὺς δολίους συνεργούς του.

Ὅτι ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος σφύζεται ἀκόμη αὐτούσιος εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ ἐν Ἀραχόβῃ τῆς Παρνασσίδος, ὡς καὶ ἐν Ζακύνθῳ καὶ Λέσβῳ (*Höfer* ἐν *Roschers Mythl. Lex.* III σ. 744, *Encycl. brit.* ¹⁴ λ. *Oedipus*) δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, καθ' ὅσον αἱ παρὰ *B. Schmidt*, *Griechl. Märchen, Sagen u. Volksl.* 1877 σ. 143 κέ. 247 κέ. διηγήσεις δὲν ἐπεβεβαιώθησαν τουλάχιστον ἐκ τῆς ἐρεῦνης, τὴν ὁποίαν ἐνήργησε τὸ 1938 ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Παρνασσίδος συντάκτης τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

λασμὸν τοῦ ἐγκλήματος¹⁾).

Τέλος τὸ λαπωνικὸν παραμῦθιον τοῦ τύπου «Οἰδίπους» ἀναγράφεται μὲν εἰς τὸν Κατάλογον τῶν λαπωνικῶν παραμυθίων, ἀλλ' εἶναι ἀδημοσίευτον²⁾).

Ὅτι τὰ παραμῦθια αὐτὰ δὲν ἔχουν προέλευσιν λογοτεχνικήν, καταφαίνεται κυρίως ἐκ τούτου, ὅτι ἑλλείπουν ἐξ αὐτῶν ἐπεισόδια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀρχαίου περὶ Οἰδίποδος μύθου, τὰ ὅποῖα ἀναμφιβόλως θὰ ἐσφύζοντο, ἂν ἡ διήγησις αὐτῇ ἔφθανε διὰ τῆς λογοτεχνίας εἰς τὸν λαόν· τοιαῦτα εἶναι τὰ περὶ τῆς Σφιγγὸς λεγόμενα, ἡ αἰτιολόγησις τῆς πατροκτονίας, ἡ τύφλωσις τοῦ ἥρωος κλπ.

Τοῦναντίον πολλὰ ἐκ τῶν στοιχείων τῶν παραμυθίων συμφωνοῦν ἀπολύτως μὲ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, τὰ ὅποια δὲν περιλαμβάνονται μὲν ἐν τῇ vulgata, ἀλλὰ διεσώθησαν εἰς ἑτέρας πηγάς, εἰς σχολιαστὰς ἢ μυθογράφους, καὶ προφανῶς ἀνάγονται εἰς παλαιότερον καὶ δὴ δημώδη τύπον τοῦ περὶ Οἰδίποδος μύθου³⁾. Τοιαῦτα εἶναι:

α) ὅτι τὴν ἀπόφασιν τῆς Μοίρας οἱ γὰρ τοῦ Οἰδίποδος μανθάνουν οὐχὶ διὰ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, ἀλλὰ διὰ τὸν μαντεῶς Τειρεσίου ἐξ ἀφορημῆς ὀνείρου ἢ ἄλλου τινὸς δυσσοιῶντος σημεῖον⁴⁾.

β) ὅτι ὁ Οἰδίπους παῖς δὲν ἐστὶν εἰς τὸν Κυκλωπῶνα, ἀλλ' ἐσφύζθη εἰς τὴν θάλασσαν ἐντὸς λαρυνακος, ἧς ἐξεβλήθη ἐπὶ τῶν κυμάτων εἰς τὴν βορρῆαν ἀκτὴν τῆς Πελοποννήσου (παρα τὴν Σικυωνίαν ἢ τὴν Κόρινθον) καὶ εὐρέθη ὑπὸ τῆς βασιλείσης Περιβοίας· αὕτη, ἀπειρὸς οὔσα, ὑπέβαλε τὸ παιδίον ὡς ἴδιον αὐτῆς τέκνον εἰς τὸν σύζυγόν της, τὸν Πόλυβον⁵⁾.

γ) ὅτι ὁ Οἰδίπους — παῖς οὐ μόνον εὐρέθη, κατὰ τινὰ παραλλαγήν, ἐπὶ ποιμένων («Σικυωνίων ἱπποφορβῶν»), ἀλλὰ καὶ ἀνετράφη ὑπ' αὐτῶν⁶⁾ καὶ

δ) ὅτι ἡ ἀναγνώρισις ἐγένετο διὰ τῶν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Οἰδίποδος οὐλῶν⁷⁾.

¹⁾ Graesse, Märchenwelt. Leipzig 1868 σ. 208. Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν φιννικῶν παραμυθίων τοῦ A. Aarne, Finnische Märchenvarianten ἀρ. 931 (FF Communications, ἀρ. 5 καὶ 33), σημειοῦνται μία δημοσιευμένη καὶ 22 ἀδημοσίευτοι παραλλαγὰὶ τοῦ παραμυθίου τούτου.

²⁾ J. Qvigstad, Lappische Märchen - u. Sagenvarianten Nr. 931 (FFC 60).

³⁾ Περὶ τοῦ μύθου τοῦ Οἰδίποδος βλ. L. Constans, ἐνθ' ἀν. σ. 3 - 92, C. Robert, Oidipus, Berlin 1915 σελ. 59 κέ., τοῦ αὐτοῦ Die griech. Heldensage III, Berlin 1921, σ. 877 κέ. Hüfer ἐν Roschers Myth. Lex. λ. Oidipus III σ. 700 - 746. L. Daly ἐν Pauly - Wissowa - Krolls Real - Enc. τ. 34 σ. 2104 κέ. (νεωτ. βιβλιογραφία ἐν σ. 2108) καὶ Suppl. VII (1940) σ. 769 κέ. Πρβλ. Encyclopaedia Britannica¹¹ λ. Oedipus.

⁴⁾ Robert, Griech. Heldens. III σ. 882.

⁵⁾ E. Bethe, Theban. Heldenlieder, Leipzig 1891, σ. 67 κέ. 72, Robert, Oidipus I 70 κέ. 325 κέ. II 30 σημ. 24 καὶ Griech. Heldens. III σ. 885, Daly ἐν RE 34 σ. 2114.

⁶⁾ E. Bethe, ἐνθ' ἀν. σελ. 1 κέ. Robert, Gr. Heldens σ. 887 σημ. 2.

⁷⁾ Robert, Oidipus I 62 κέ. Griech. Heldens. III 895, Daly, RE Suppl. VII 775.

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἀντιπροσωπεύοντα, ὡς εἵπομεν, μορφήν τοῦ περὶ Οἰδίποδος μύθου παλαιότεραν τῆς διαμορφώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν δραματικῶν ποιητῶν, πείθουν, ὅτι καὶ τὰ συναφῇ παραμύθια, τὰ οφζόμενα σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ εἰς χώρας τοσοῦτον ἀπεχούσας ἀπ' ἀλλήλων, εἶναι ζῶσαι ἀπηχήσεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ, εὐρύτατα διαδεδομένου παλαιοτάτου παραμυθίου, ἐκ τοῦ ὁποίου εἰς μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους διεπλάσθη ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος ¹⁾, εἰς δὲ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ὁ μῦθος τοῦ Ἰούδα καὶ μέ τινες παρεκκλίσεις ὁ μῦθος τοῦ πάπα Γρηγορίου καὶ ἄλλαι παραπλήσiai διηγήσεις, ὡς ἡ λατινικὴ περὶ τοῦ ἁγίου Ἀλβίνου, ἡ βουλγαρικὴ περὶ τοῦ Παύλου τῆς Καισαρείας, ἡ σερβικὴ περὶ «Συμεὼν τοῦ βρετοῦ», ἡ ρωσικὴ περὶ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου κλπ. ²⁾.

Ὅτι οὕτω Οἰδίπους καὶ Ἰούδας τοποθετοῦνται εἰς τὸ αὐτὸ πλάσιον, δὲν εἶναι ἐκπληκτικόν. Μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰούδα ἔπρεπε νὰ συναφθῇ κάθε τι ποὺ θὰ συνετέλει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ μισητὸν τὸν μᾶλλον διαβόητον προδότην τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλὰ ποῖον ἐγκλημα ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ ἐκεῖνα, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἀρχαιότης συνέδεσε τὸν Οἰδίποδα; Ὁ Ἰούδας ἔπρεπε νὰ παρασταθῇ ὡς ἐμπορούμενος ἀπὸ κακὰ ἔνστικτα, ὡς προσηλωμένος ἀπὸ μίαν σκοτεινὴν μοῖραν νὰ διαπράξῃ, ἔστω καὶ ἄκουσίως, μέγιστα ἐγκλήματα καὶ καὶ φθόσῃ καὶ εἰς τὸ μεγαλύτερον τῶν κακοτυγιμάτων, τὴν προδοσίαν ἐνὸς Θεοῦ. Τὴν ὑπὲρ τοῦτο ἔδωκε τὸ παραμῦθι τοῦ μοιραίως νυμφευθέντος τὴν μητέρα του. Ὡς δὲ νὰ μὴ ἤρκει ἡ τόσῃ κακοτυχία προσετέθη καὶ τὸ ἐγκλημα τῆς ἀδελφοκτονίας, τὸ ὁποῖον ἐξομοιώνει τὸν Ἰούδαν πρὸς τὸν Κάϊν. Εἶναι δὲ καὶ ἐν γένει τὸ παραμῦθι ἡ «ἀρχικὴ μορφή» τῆς ἀνθρωπίνης διηγήσεως καί, ὅπως ὁ Wilamowitz ἐδίδαξε, «διὰ τὰς θελκτικὰς, ἀλλ' ἀδεσπότους αὐτὰς ἱστορίας, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰ παραμύθια συν-

¹⁾ Τὰ παραμυθιακὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μύθου ἐξῆρξεν ὁ O. Gruppe, Griech. Mythologie u. Religionsgeschichte, München 1906, σ. 504 κέ. ἀπόδοσιν δὲ τοῦ ὅλου μύθου εἰς μορφήν παραμυθίου ἐπεχείρησεν ὁ Robert, Oidipus I 64 κέ. Ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα Οἰδίπους εἶναι ὄνομα παραμυθίου τοιοῦτο, οἶα ὀλίγα μόνον ὑπάρχουν ἐν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ, καὶ ὅτι ὁ Οἰδίπους, παρὰ τὰ δείγματα τῆς λατρείας, ἥ; βραδύτερον ἀπέλαυνεν, ἦτο ἀρχικῶς ἥρωας παραμυθίου ἐκθέτει ὁ L. Daly, RE. Suppl. VII (1940) 786, ὅπου καὶ πλήρης ἀναγραφὴ τῶν διαφορῶν ἄλλων ἐρμηνειῶν τοῦ περὶ Οἰδίποδος μύθου. Βλ. διατύπωσιν τοῦ παραμυθίου τούτου ἐν A. Aarne - St. Thompson, The Types of the Folk - Tale, (FF Comm. 74, Helsinki 1928) σ. 140, ἀρ. 931 Oedipus καὶ 933 Gregory on the Stone. Συσχέτισιν τῶν μύθων περὶ ἐκθέσεως Δανάης καὶ Περσέως, Μωϋσέως κλ. πρὸς τὴν ἀγνείας πείραν βλ. παρὰ J. Frazer, Folk - Lore in the Old Testament 1918, τ. 2 σ. 446.

²⁾ Βλ. L. Constans ἐνὸς ἀν. σ. 111 - 130, Höfer ἐν Roschers Myth. Lex. III 743 - 746. Προσέθεε βουλγαρικὴν παραλλαγὴν τοῦ περὶ Οἰδίποδος μύθου ἐν Adolf Strausz, Bulgarische Volksdichtungen, Wien u. Leipzig 1895, σ. 218 - 222 καὶ σερβικὴν ἐν Talej, Volkslieder der Serben, Lpz, 1853, I 71 - 77.

ήθως είναι ανώνυμοι, οἱ Ἕλληνες ἐκλέγουν ἥρωας ὡς φορεῖς αὐτῶν... Δι' αὐτὸ ὀφείλομεν νὰ μὴ παραπλανώμεθα ὑπὸ τῶν ἡρωϊκῶν ὀνομάτων καὶ τῶν μεταγενεστέρων ποιητικῶν καὶ γεωγραφικῶν διακοσμῶσεων»¹⁾).

Διηγῆσεις ἀναφερομένης εἰς τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν τοῦ Ἰούδα δὲν εὑρον παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ, πλὴν λογοτεχνικῆς τινος διασκευῆς παραδόσεως περὶ κοινῶν παιγνίων τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἰούδα καὶ τῆς ἐπιδεικνυομένης παρὰ τοῦ δευτέρου σκληρότητος κατ' αὐτά²⁾). Ἄλλ' εἶναι ἀναμφίβολον, ὅτι καὶ ἄλλαι τοιαῦται διηγῆσεις θὰ εὑρεθοῦν παρ' ἡμῖν, οἷαι ὑπάρχουν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, ἂν γίνῃ ἡ δέουσα ἔρעυνα. Οὕτω κατὰ ρουμανικὴν παράδοσιν ὁ Ἰούδας ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ἔδειξεν, ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ κάμῃ μεγάλο κακόν. Κάποτε, ἐνῶ ἡ μητέρα του τὸν ἐκρατοῦσε μέσα στὴν ἀγκαλιά της, ὁ Ἰούδας ἔγινε φίδι καὶ τὴν ἐδάγκασε κάτω ἀπὸ τὸ πόδι κοντὰ εἰς τὴν πτέρναν. Δι' αὐτὸ καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχομεν μιὰ βαθοῦλα πρὸς τῆς πτέρνας³⁾).

Συναφὲς εἶναι ἡ διήγησις τοῦ ἀσσυριακοῦ εὐαγγελίου τῆς νηπιότητος, κεφ. 35, (Thilo σ. 109)· κατ' αὐτὴν ὁ Ἰούδας, ὅταν ἦτο παιδί, κατελαμβάνετο ἀπὸ τὸ δαιμόνιον καὶ ὅποιοι συναντοῦσεν εἰς τὸν ὁρόν, ἀρροῦσε καὶ τὸν ἐδάγκανε. Ἡ μητέρα του τὸν ἔπληγε εἰς τὸν Ἰησοῦν, πὺν ἦτο ἀκόμη παῖδι, διὰ νὰ τὸν θρασυεύσῃ μὲ τὴν θαυματοργόν του δύναμιν. Ὁ Ἰησοῦς ἐπαιζεν ἀκριβῶς ἐμπρὸς εἰς τὸ σπῆτι· ὁ Ἰούδας ὥρμησεν εὐθύς ἐπ' αὐτόν καὶ τὸν ἐδάγκασεν εἰς τὴν πλευράν. Τὴν ἰδίαν στιγμὴν τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἐξέφυγεν ἀπὸ αὐτὸν σὰν ἕνας σκύλος λυσσασμένος, ἀλλὰ ὁ Χριστὸς ἀργότερα, ὅταν ἦτο εἰς τὸν Σταυρόν, ἐκεντήθη ἀπὸ τὴν λόγχην ἀκριβῶς εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο⁴⁾).

Ἰδίᾳ διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰούδα ὑπάρχουν παρὰ τῷ λαῷ διαδεδομέναι πολλαὶ καὶ ποικίλαι παραδόσεις⁵⁾. Καὶ πρῶτον διὰ τὸ δένδρον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας, πιστεύεται ὅτι τοῦτο ἦτο συκῆ⁶⁾). Ἡ πίστις αὕτη εἶναι ἀρκετὰ παλαιά, ἀπαντῶσα καὶ εἰς παλαιούς χριστιανούς συγγραφεῖς· καὶ μέχρι σήμερον δὲ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ δεικνύεται δυτικῶς τοῦ ὄρους Σιών μία συκομορέα

¹⁾ Ul. v. Wilamowitz - Moellendorff, Die griech. Heldensage, I (SB. d. preuss. Ak. d. Wiss. 1925) σελ. 59 κέ.

²⁾ Πνευματικὴ Ζωή, χρόνος Β' ἀρ. 16/10 Ἰαν. 1938 σελ. 16.

³⁾ O. Dähnhardt, Natursagen II (1909) 235.

⁴⁾ O. Dähnhardt, ἐνθ' ἀν. σ. 236.

⁵⁾ Περὶ τῶν θρύλων, οἱ ὅποιοι διεδόθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰούδα βλ. Ernest Renan, Vie de Jésus, ἔκδ. Calmann - Lévy, σελ. 453, μεταφρ. Ἀρ. Καμπάνη (Βιβλ. Φέξι) Ἀθ. 1915, σ. 374 καὶ Hastings, A Dictionary of the Bible λ. Judas, ἔδ. 5.

⁶⁾ N. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' σελ. 103 ἀρ. 183, ὁ θάνατος τοῦ Ἰούδα.

ὡς τὸ δένδρον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας. Εἶναι δὲ πίστις παλαιά, ὅτι ὅποιος καθίσῃ κάτω ἀπὸ τῆ συκιᾶ κακοπαθαίνει, ἡσκιώνεται. Εἰς τὴν Θράκην μάλιστα πιστεύουν, ὅτι οἱ διαβολίνες καθύονται κάτω ἀπὸ τὴν συκιᾶς καὶ κρύβονται μέσ' στὰ φύλλα τῆς συκιᾶς. «*Ἐκεῖ κάμνε τις χαρὲς τοὺς οἱ διαβόλοι...*» (Θρακικά Ζ', 1936, 304). Τὸ ἴδιον πιστεύεται παρὰ τοῖς Σλάβοις διὰ τὴν ἀκταίαν (κουφοξυλιάν) καὶ αὐτὴ θεωρεῖται ὡς τὸ κατηραμένον δένδρον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας¹⁾.

Ἄλλὰ καὶ θάμνοι ἢ χόρτα, ποὺ σκορπίζουσιν δυσάρεστον ἢ κακὴν ὁσμήν, ἢ δένδρα μεγάλα, ἀλλ' ἄκαρπα, ἐθεωρήθησαν ὡς κατηραμένα²⁾ καὶ ἐσχετίσθησαν μὲ τὸν Ἰούδαν τὸν Ἰσκαριώτην. Τοιαῦτα εἶναι τὸ λεγόμενον *βρωμόχορτον* ἢ *βρωμοξυλιά* ἐν Ἡπείρῳ, ἢ *φασολιά* τοῦ *Γιούδα* ἐν Νάξῳ³⁾, ἢ *φονισκαριά* (δρυς) ἐν Γορτυνίᾳ⁴⁾, ὁ ἀνάγυρος ἦτοι ὁ *ἀρόννας* τῆς Σύμης⁵⁾ ἢ *ἄζόγυρος* τῆς Κρήτης, τῆς Λακωνίας κτλ.⁶⁾. Διὰ τὸν ἄζόγυρον ἢ συνάδελφος Σοφία Παπαδάκη ἤκουσε τὴν ἐξῆς ἀφήγησιν τῆς θειᾶς Μπανταλολένας γραίας 100 περίπου ἔτων ἀπὸ τὸ χωρίον Φουρνὴ τοῦ Μεραμπέλλου: «Ὁλοι, παιδάκι μου, πουλοῦνε σήμερον τὴν ψυχὴν ντιως γιὰ τὰ τριάκοντα ἀργύρια, σὰν τὸν Γιούδα τὸν τρισκαταραμένο, ποὺ πρόδωκε τὸ δάσκαλό ντου. Μὰ γι' αὐτὸν κρεμαστέται στὸν ἄζόγυρον. Κατέχεις τὸ κείνον τὸ δέντρο, ποὺ βρωμεῖ ὅλος ὁ τόπος, ἄπον φυτρώνει; Πρωτύτερα ἐμβύριζε σὰ ντὸ μόσχο καὶ τὸ λέγανε ἀγιόγυρον, ὅτι αὐτὸ φυτὸ, καὶ ἐδὰ τὸ λένε ἄζόγυρο καὶ τὸ

¹⁾ Παραδόσεις ἄλλων λαῶν περὶ τοῦ δένδρου, ἐξ οὗ ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας, βλ. παρὰ O. Dähnhardt, ἐνθ' ἀν. σ. 237-241.

²⁾ Περὶ φυτῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν ποτε μεγάλα δένδρα, ἀλλ' ἔγιναν μικρὰ χόρτα, διότι ἐκ τοῦ ξύλου των κατεσκευάσθη ὁ σταυρὸς βλ. ἐν *Πολίτου* Παραδ. σ. 784. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Α. Κεραμοπούλου «εἰς τὸ Σιάνι (Σισάνιον Δυτ. Μακεδονίας) ἐσφύζετο καρυὰ γηραλέα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου» ἐλέγετο καὶ ἦτο «στεῖρα καρυὰ» διότι εἰς αὐτὴν εἶχε κρεμασθῇ ὁ δεσπότης Σισανίου, ὅταν οἱ Τοῦρκοι χάλασαν τὸ Σιάνι. Τῷ 1931 εὗρήκα ἐπὶ τόπου τὸν κορμόν της κατερριμμένον. Ὁ Γ. Χ. Μόδης ἔχει σχετικὸν διήγημα εἰς τὸν α' τόμον τῶν Μακεδονικῶν του διηγημάτων μὲ τὸ ψευδώνυμον Γ. Χρίστου».

³⁾ «Στὶς ὄχθες τοῦ Βίβλινου ποταμοῦ ὑψώνονται μέσ' ὅς τις γλυκὲς καὶ τίς ἀλυγαριᾶς καὶ ἓνα εἶδος τεράστιες φασολιές. Τὸ ντεντρὸ αὐτὸ εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ὑπῆρχαν μὲ τοὺς κέδρους τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ὁ Ἰούδας, ἀφοῦ ἐμετανόησε διὰ τὴν προδοσίαν τοῦ διδασκάλου του, ἐπῆγε εἰς τὴν ὑψηλὴ αὐτὴ φασολιά νὰ κρεμασθῇ. Τὸ ντεντρὸ, ποὺ δὲν ἀνέχθηκε τὸ αἷμα τοῦ Γιούδα στοὺς χυμούς του, ἐπύκρυνε τοὺς καρπούς του καὶ ἔτσι τὰ φασόλια ἐκεῖνα εἶναι πικρὰ σὰν τὸ φαρμάκι καὶ γι' αὐτὸ τὴ φασολιά αὐτὴν τὴν ὀνομάζουν τὸ *ντεντρὸ τοῦ Γιούδα*» (Μιχ. Κοντελιέρη, Ναξιώτικα λαογρ. σύμμεικτα (συλλογὴ ἀνέκδοτος).

⁴⁾ Καὶ τοπωνύμιον *Φονισκαριά* ἐν Ζατούνῃ Γορτυνίας, «ἐνθα, ὑπάρχοντος δένδρου τινός, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκρεμάσθη Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης» (Λαογραφ. Ἀρχεῖον, ἀριθ. χειρογρ. 967 σελ. 72).

⁵⁾ ΛΑ ἀρ. 146 σελ. 53.

⁶⁾ ΛΑ ἀρ. 446 σ. 48.

τρῶνε τὰ ὀξὰ καὶ ψοφοῦνε» ¹⁾). Ἡ παράδοσις δ' αὕτη ὑπόκειται καὶ εἰς κατάδεσμον «γιά τοὺς κλέφτες», τὸν ὁποῖον ἡ Μαρία Λιουδάκη ἀντέγραψε τῷ 1938 εἰς τὰ Πεοβόλια Δυτ. Κρήτης «ἀπὸ ἓνα παλιὸ τετράδιο». Ἰδοὺ ἡ ἀρχὴ τοῦ καταδέσμου: *Ἐπαδὲ ἦρθα σ' ἐσένα ἀζόγυρα, δεντρὸ τοῦ διαβόλου, ὅπου ἐκαταδέχτηκες τὸ σῶμα τοῦ Ἰούδα καὶ τὴν ψυχὴν του καὶ τὴν ἐκλερονόμησες ὡς διάβολος ...* ²⁾

Τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἰούδα ν' αὐτοκτονήσῃ ὁ λαὸς δὲν ἀπέδωκεν εἰς μεταμέλειαν διὰ τὴν κακὴν του προᾶξιν, ἀλλ' εἰς πονηρίαν, εἰς κακὸν ὑπολογισμόν. Ἡ-ξευρεν ὁ Ἰούδας, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔμελλε νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἄδην καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ἀπ' αἰώνων δεδεσμευμένους καὶ ἔσπευσε νὰ εὗρεθῇ εἰς τὸν ἄδην πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ.

Μία παράδοσις ἐκ Κατσιδονίου τῆς Σητείας λέγει: «Ὅντεν ἐσταυρώνανε τὸ Χριστό, ἤμαθε ὅλος ὁ κόσμος, πὼς μὲ τὴν ἀνάστασίν του θὰ λειώσουνε τὰ κρίματα ὅλων τῶν ἀποθαμένῳ. Ὁ Ἰούδας, ἀπού'χε καμωμένη μεγάλη ἁμαρτία, γιὰτὶ ἐπρόδωκε τὸ Χριστό, τὸ 'μαθε κ' ἐπὶ καὶ αὐτὸς νὰ σκοτωθῇ, πρὶ νὰ ἀναστηθῇ ὁ Χριστὸς, γιὰ νὸ βρεθῇ ἀποθαμένος καὶ ἐτσὰ νὰ τοῦ χαρισθῇ καὶ αὐτουνοῦ ἡ ἁμαρτία. Ἐπῆρε λοιπὸς ἓνα σκῆνι κ' εἶπε νὰ κρεμαστῇ, γιὰ νὰ ποθάνῃ. Μὰ σὲ ὅποιον δεντρὸ καὶ ὅν ἤθελα κρεμαστῇ, οἱ κλώνοι τοῦ δεντροῦ ἐχαμήλωναν ὡς τῇ γῇ καὶ ἐτσὰ δὲν ἐμπόρειε νὰ ποθάνῃ. Ἐπῆε κ' ἐκρεμάστηκε καὶ σὲ μιὰ μουρνια ἑρῆ, μὰ καὶ αὐτὴ ἐχαμήλωσε τοσοῦτος κλώνους τση καὶ δὲν τὸν ἤπνιξε. Τελευταῖα ἐπῆε ἔς τὸν ἀζόγυρο κ' ἐκρεμάστηκε, αὐτὸς ὅμως δὲν ἐχαμήλωσε τοσοῦ κλώνους του σὰν τ' ἄλλα δεντρὰ κ' ἐτσὰ ἐπνίγηκε κ' ἐπόθανε. Ἀπὸ τοτεσὰς βρωμεῖ ὁ ἀζόγυρος, γιὰτὶ ἐδέχτηκε κ' ἐκρεμάστηκε ἀπάνω ντου ὁ Ἰούδας» ³⁾.

Ἐτέρα παράδοσις ἐκ Λευκάδος λέγει: «Ὁ Γιούδας, γνωρίζοντας πὼς ἦταν ἀδύνατο νὰ σχωρεθῇ μὲ τὰ δάκρυα, σὰν πού ἔκαμε καὶ ὁ Πέτρος, ἐστοχάστηκε νὰ φουρκιστῇ (σὰν πού ἐκρεμάστηκε κιόλα σὲ μιὰ συκιά μονάχος του), γιὰ νὰ βρεθῇ στὴν κόλαση, καὶ ἔτσι μαζὶ μὲ τς ἄλλους νὰ λευτερωθῇ κ' ἐκεῖνος, σύντας ἤθελα κατεβῇ ὁ Χριστὸς στὸν ἄδη. Ἡ συκιά ὅμως ἐλύγισε, καὶ ἔμεινε ἐδεκεῖ μισοκρεμασμένος καὶ δὲν ἐξεψύχησε, παρὰ σύντας ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε» ⁴⁾.

Ἡ παράδοσις αὕτη ἔχει παλαιότητα προέλευσιν, διότι ἀνευρίσκεται ὅχι μόνον εἰς τὸ προμνημονευθὲν συναξάριον τοῦ Ἰούδα, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ

¹⁾ Ὅμοιαν παράδοσιν ἐκ Φουρνὴ Μεραμπέλλου βλ. παρὰ Μ. Λιουδάκη, Λαογραφικὰ Κρήτης, τ. Α' Μαντινάδες, ἐν Ἀθήναις (1936) σελ. 330. Πρβλ. καὶ Γ. Σπυριδάκη, Κρητ. παραδόσεις ἐν Ἐπετ. Κρητ. Σπ. Β' 1939 σελ. 138. Περὶ τῆς λέξεως ἀζόγυρας βλ. Σ. Κρίνον ἐν Παρνασσῷ Ε' 1881 σ. 24-27, περὶ δὲ τοῦ φυτοῦ Φ. Κουκουλῆν ἐν Λαογραφίᾳ, τ. Α' σ. 301.

²⁾ ΛΑ 1161 Δ' 125 κέ.

³⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ συναδέλφου Γ. Σπυριδάκη, ἀκούσαντος παρὰ γραφαῖς 93 ἐτῶν.

⁴⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' σ. 103, ἀρ. 183.

᾽Ωριγένει. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ συναξάριον ἀναγινώσκομεν: «ἀλήγξατο, ἵνα προλάβῃ ἐν τῷ ᾄδῃ τὸν Ἰησοῦν καὶ ἵκετεύσας τύχῃ σωτηρίας» καὶ κατωτέρω: «λέγουσι δέ τινες, ὅτι διὰ τοῦτο ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας, διὰ τὴν ὑπάγῃ ἢ ψυχὴ του κάτω εἰς τὸν ᾄδην καὶ συναντήσῃ ἐκεῖ τὸν Χριστὸν κατερχόμενον νὰ ζητήσῃ συγχώρησιν...»¹⁾. Ὁ δὲ ᾽Ωριγένης λέγει, ὅτι ὁ Ἰούδας ἐσπευσε νὰ κάμῃ ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ ὅ,τι παρέλειψε νὰ κάμῃ ἐν τῷ παρόντι. Γνωρίζων ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔμελλε νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ᾄδην καὶ ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ἡ πηγὴ τῆς σωτηρίας ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ πρὸς Αὐτοῦ καὶ μὲ γυμνὴν ψυχὴν νὰ συναντήσῃ Αὐτὸν καὶ ἐκλιπαρήσῃ συγχώρησιν²⁾.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλα στοιχεῖα τῆς λευκαδίας παραδόσεως ἀνευρίσκονται εἰς κείμενον παλαιόν. Εἰς ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ 4^{ου} βιβλίου τοῦ Παπία παρὰ Θεοφυλάκτῳ παραδίδεται, ὅτι τὸ δένδρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἠθέλησεν ὁ Ἰούδας νὰ κρεμασθῇ, ἐκάμφθη καὶ οὕτως ὁ θάνατος δὲν τὸν ἐπρόφθασε· κατόπιν ὅμως ἐβασανίζετο τόσον πολὺ ἀπὸ τὴν δίψαν, ὥστε ἀπὸ τὴν μεγάλην φλόγῳσιν ἐπρήσθη ὅλος καὶ δὲν ἤμποροῦσε νὰ περάσῃ ἀπὸ ἑνα δρόμον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὅμως ἐπερνοῦσεν εὐκόλα μία ἄμαξα. Ἡ κεφαλὴ του μαρτύρου εἶχε πλησθῇ τόσον πολὺ, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἱατροὶ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ἀνεγέρουν τὰ μάτια του. Σκώληκες καὶ δυσωδία ἐξήρχοντο ἀπὸ τὰ πόδια του καὶ ὁπότες φοβερὰ βασανιστοῖα, ἕως ὅτου ἀπέθανεν. Ὅλοι ὅμως ἀπέφευγαν τὸ μέρος, ὅπου ἀπέθανεν, καὶ ἐπὶ ἔτη κατόπιν μία δυσσομία ἐξεχύνετο εἰς τὰ περίε, ἀντιπρόσθετος εἰς ὅσους ἐπερνοῦσαν³⁾.

Ἡ παράδοσις αὕτη, ὥς πολλοὶ παρετήρησαν, ἀπέρρευσεν ἀπὸ τὴν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ προδότου εἰδήσιν, τὴν εὐρισκομένην εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων 1, 18. Κατ' αὐτὴν ὁ Ἰούδας δὲν ἔρριψε τὰ ἀργύρια εἰς τὸν ναόν, οὐδ' ἀπέ-

¹⁾ Ἀπόστολος Βαρνάβας, Ἐκκλησ. περιοδ. ἔτ. Ζ' (1935) σελ. 54 στ. 14 - 15. 25 - 28.

²⁾ Migne P. G. 13, 1766 κέ.

³⁾ Πρβλ. Pro pylæum ad Acta Sanctorum Novembris. Synaxarium Ecclesiæ Constantinopolitanae... opera et studio H. Delehaye, Bruxellis 1902 σελ. 788, 14 κέ.: «Ἰούδας δὲ ὁ προδότης, ὡς φησιν Παπίας ὁ Ἰωάννου μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ... μέγα ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιεπάτησεν, ὥστε μηδὲ ὀπόθεν ἄμαξα ῥαδίως διέρχεται ἐκεῖνος δύνασθαι διελθεῖν· ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν τὸν τῆς κεφαλῆς ὄγκον αὐτοῦ· τὰ μὲν γὰρ βλέφαρα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τοσοῦτον ἐξοιδῆσαι, ὥστε αὐτὸν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν, τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ μηδὲ ὑπὸ ἱατροῦ διόπτρας ὀφθῆναι δύνασθαι· τοσοῦτον βάθος εἶχον ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἐπιφανείας. Τὸ δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάσης μὲν ἀσχημοσύνης ἀηδέστερον καὶ μείζον φαίνεσθαι, φέρεσθαι δὲ δι' αὐτοῦ ἐξ ἅπαντος τοῦ σώματος ῥέοντα ἰχθῶρά τε καὶ σκώληκας εἰς ὕβριν δι' αὐτῶν μόνων τῶν ἀναγκαίων. Μετὰ πολλὰς δὲ βασάνους καὶ τιμωρίας ἐν ἰδίῳ φησὶν χωρίῳ τελευτῆσαι καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦδε ἔρημον καὶ ἀοίκητον ἐκεῖνο τὸ χωρίον μέχρι τῆς νῦν γενέσθαι, ὥστε μὴ δύνασθαι τινα μέχρι τῆς σήμερον ἐκεῖνον τὸν τόπον παρελθεῖν, ἐὰν μὴ τὰς ῥίνας ταῖς χερσὶν ἐπιφράξῃ».

θανεν ἐκούσιον θάνατον, ὥς παραδίδει ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος 27, 5, ἀλλ' «ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας ἐκτήσατο χωρίον καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος τ. ἔ. διεργάγη, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ».

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐξῆς παράδοσις τῶν χωρικῶν τῆς Πομμερανίας: Ἀφοῦ ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης ἐπρόδωσε τὸν Κύριον, ἐκρεμάσθηκεν εἰς μίαν λυγαριὰν καὶ ἔπεσε κάτω· τὸ σῶμα του τότε ἔσκασε καὶ τὰ ἐντόσθια ἐξεχύθησαν εἰς τὴν γῆν. Ἀπὸ τότε ἡ λυγαριὰ σπανίως φθάνει τὸ ἀνάστημα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ κλαδιά της λυγοῦν καὶ γέρονουν πρὸς τὴν γῆν. Καὶ ὅπως ὁ Ἰούδας, ἔτσι καὶ αὐτὴ χύνει τὰ ἐντόσθιά της καὶ δι' αὐτὸ ὅλες οἱ λυγαριές, ἅμα γηράσουν, κουφίζουν. Κατὰ παλαιὰν δὲ πολωνικὴν πρόληψιν οἱ γέρικες ἱτιές εἶναι κατοικίαι διαβόλων καὶ κανέναν δὲν τολμᾷ νὰ τὰς ἐγγίσῃ ¹⁾.

Δι' αὐτὸ καὶ κάθε φυσικὸν ἀντικείμενον, πού ἀποπνέει δυσσομίαν, θεωρεῖται ἀπὸ τὸν λαὸν ὡς μολυσμένον ἐξ ἐπαφῆς τοῦ Ἰούδα μὲ αὐτό.

Σχετικὴ μὲ τὴν δοξασίαν αὐτὴν εἶναι ἡ ἐξῆς παράδοσις ἐκ Δυτικῆς Μακεδονίας: «Στὴν Κατράνιτσα τῆς Μακεδονίας, ὡς μιὰ ὥρα ἀπὸ τὸ χωριό, εἶναι μιὰ βρύση, πού τὴ λένε τὸ νερὸ τοῦ Ἰούδα. Το νερὸ τῆς βρύσης αὐτῆς εἶναι ὑπόπικρόν καὶ ὑπάλμυρον· ἐπίσης δὲ τὰ κηθάρα ἐκεῖ γεμά εἶναι μαυροσμένον. Γιατὸ παράξενο αὐτὸ νερὸ οἱ χωρικοὶ διαγοῦνται τὸν ἐξῆς μῆνα».

Ὅταν σταυρώθηκε ὁ Χριστός, ὁ Ἰούδας μετανόησε καὶ πῆγε νὰ κρεμαστῇ. Μὰ ὁ θάνατος δὲν ἤθελε νὰ τὸν πιάσῃ, ὁ Χάρος δὲν ἤθελε νὰ τὸν πάρῃ τέτοιος πού ἦταν κ' ὕστερα ἀπ' τὸ κακὸ πού ἔκανε. Τὸν κυνηγοῦσε παντοῦ τὸ ἀνάθεμα καὶ ἡ κατῖρα καὶ πούθενά δὲν ἠμποροῦσε νὰ σταθῇ. Δρόμο ἔπαιρνε, δρόμο ἄφινε, βουνὰ περνοῦσε, χῶρες, ποταμοὺς καὶ θύλασσεσ, πάντα περπατῶντας, πάντα συφοριασμένους καὶ κακορίζικους!...

Διψοῦσε, καίονταν ὁ λαιμός του, ἐστέγωνε τὸ στόμα του, λαχτάριζε γιὰ νερό, ἀλλὰ καμιὰ βρύση καὶ καμιὰ πηγὴ δὲν τοῦ ἔδινε οὔτε σταλαγματιά. Ὅπου ἔσκυβε νὰ πιῇ, τὸ νερὸ χάνονταν στὴ γῆ σὰν ζωντανὸ κι ὁ τόπος ξεραίνονταν.

Ἄν ζύγωνε σὲ καμιὰ λίμνη, ἡ λίμνη ἔβραζε, γίνονταν ἀχνὸς καὶ ἐξατμίζονταν. Ἄν ἔσκυβε σὲ ποτάμια γιὰ νὰ πιῇ, τὸ νερὸ γύριζε πρὸς τὰ πίσω σὰν κοπάδι ἀπὸ γίδια πού τὰ κυνηγοῦν.

Γονάτισε τότε ὁ Ἰούδας καὶ παρακάλεσε τὴν Παναγία νὰ τὸν λυπηθῇ καὶ νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ πιῇ νερὸ σὲ καμιὰ βρύση ἢ σὲ βοινοῦ πηγὴ. Καὶ ἡ Παναγία τὸν εὖσπλαγχνίσθηκε. Ἄκουσε τότε μιὰ φωνὴ νὰ τοῦ λέῃ, νὰ σταθῇ στὴν πρώτη βρύση πού θ' ἀπαντήσῃ κ' ἐκεῖ νὰ σκύψῃ καὶ νὰ πιῇ.

¹⁾ O. Dähnhardt, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 240.

Ἡ βρύση αὐτὴ ἦταν ἡ βρύση ποὺ εἶναι μιὰ ὥρα ἔξω ἀπὸ τὴν Κατράνιτσα.

Μόλις ὅμως ὁ Ἰούδας πλησίασε κ' ἔσκυψε νὰ πιῇ νερὸ καὶ μόλις ἡ βρύση αἰσθάνθηκε νὰ τὴν ἀγγίζουσιν τὰ χεῖλη τοῦ προδοτῆ τοῦ Χριστοῦ, φαρμακώθηκε ὥς τὰ ἔγκατά της! Καὶ δρόσισε τὸν Ἰσκαριώτη, ἀλλὰ ἀπὸ τότε τὸ νερὸ της ἔγινε πικρὸ καὶ ἀλμυρὸ, σὰν τὰ δάκρυα, καὶ οὔτε ἄνθρωπος οὔτε ζῷο. οὔτε πουλὶ πετούμενο πίνει πιὰ νερὸ ἀπὸ αὐτήν.

Μιὰ φορὰ μόνο τὸν χρόνον γλυκαίνουν τὰ νερά της, τὴ νύχτα ποὺ γίνεται ἡ Ἀνάστασις. Αὐτὸ τὸ ξέρει ὁ Ἰούδας, ποὺ γυρίζει σὰν ἄδικη κατάρα στὸν κόσμον, καὶ παραφυλάει τὴ νύχτα τῆς Λαμπρῆς κοντὰ στὴ βρύση, κι ὅταν χτυπήσουν οἱ καμπάνες γιὰ τὴν Ἀνάστασι, σκύβει καὶ πίνει καὶ σβήνει τὴ δίψα του, δίψα ὀλόκληρης χρονιᾶς!

Λένε ἀκόμα, πὼς ὅποιος πιῇ ἀπὸ τὸ νερὸ αὐτὸ τὴν ὥρα ποὺ γλυκαίνει, θὰ ζήσει ἄλλα 33 χρόνια ἀπὸ ὅσα τοῦ ἔχει γραφτὰ ἡ μοῖρα του νὰ ζήσει. Μὰ κα-
νέννας δὲν τολμάει νὰ πάη μεσάνυχτα στὴ βρύση, γιατί ξέρει ὅτι ἐκεῖ παραφυλάει ὁ Ἰούδας διψασμένος καὶ τρομερός!

Ὅπως εἶδομεν, ἡ δοξασία περὶ δίψης φασαντατικῆς τοῦ Ἰούδα εὐρίσκεται καὶ εἰς τὸ προσημειωμένον χωρίον τοῦ Γκελίας. Ἀλλ' ὁ λαὸς ἐφαντάσθηκε, ὅτι ὁ Ἰούδας δὲν ἀπέλαυσε τὴν ἡσυχίαν τοῦ τάφου, ἀλλὰ πλανᾶται καὶ θὰ πλανᾶται ἕως τῆς συντελείας τοῦ κόσμου¹⁾.

Κατὰ τὴν πίστιν τῶν χωρικῶν τῆς Δοξασίας «τὸ ἀστραπόβολο κυνηγᾷ τὸν Ἰούδα» καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰούδας συχνάζει στὰ ἔλατα, ἐκεῖ πέφτει καὶ ἡ ἀστραπή. «Καὶ στὰ σκυλιὰ πιροχυράει (= παραχωράει) πολὺ ὁ Ἰούδας, ποὺ πᾶνε νὰ φυλαχτοῦνε κάτω ἀπὸ τὰ ἔλατα»²⁾.

Κατ' ἄλλην δοξασίαν ὁ ἄνθρωπος, ποὺ διακρίνεται εἰς τὸ φεγγάρι, δὲν εἶναι ὁ Κάϊν, ὅπως πολλοὶ νομίζουν, ποὺ εἶναι καταδικασμένος νὰ βάζη τὰ κόκκαλα τοῦ ἀδελφοῦ του σ' ἓνα τρύπιο καλάθι³⁾, ἀλλὰ ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, ποὺ παλεύει μ' ἓνα θειο⁴⁾.

Τέλος τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα ἀπέβη δηλωτικὸν πάσης προδοσίης καὶ κακίας

¹⁾ Περιοδικὸν «Μπουκέτο» 29 Αὐγούστου 1929 ἀρ. 282 σελ. 997.

²⁾ Πρβλ. τὴν φράσιν: σὰν τὸν Ἰούδα ἀχάριστος, ζωντανοκολασμένος (ΛΑ 798 σ. 1034, Κεφαλληνία). Περί ὁμοίας τιμωρίας τοῦ ὑπέρητου, τοῦ ραπίσαντος τὸν Χριστόν, τοῦ Κουντενιῆ ἢ Κουντητῆ ἢ Φῶτο Ντὲ βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' σ. 103 κέ. ἀρ. 184 - 187, Β' σ. 787 - 790. Κατὰ τὸν Δημοσιδένη Χαβιαράν «μερικοὶ (Συμαιοὶ) λέν πὼς ὁ Κουντενιῆς εἶναι ὁ Ἰούδας κ' ἔχει κατάραν ὅλον νὰ γυρίτζη γδυνός καὶ νὰ μὴν πεθαίνῃ» (Πολίτου, Παραδ. Β' σ. 788).

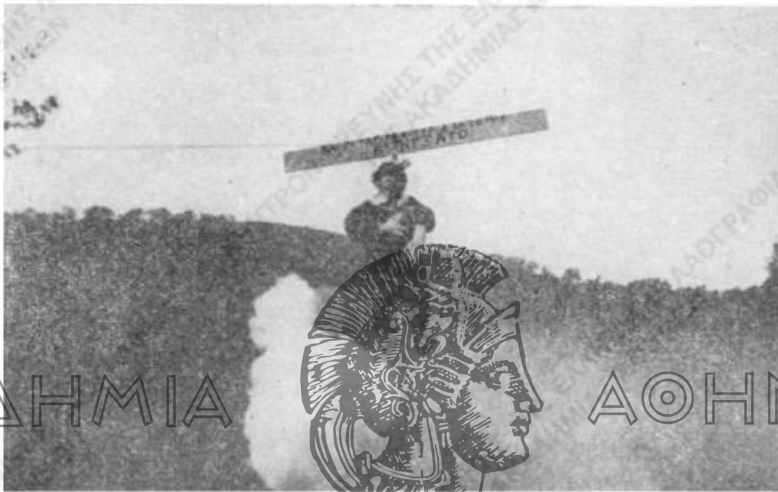
³⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν Δ. Λουκοπούλου (ΛΑ ἀρ. 867 σ. 390).

⁴⁾ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου Παραδόσεις Α' σ. 130 ἀρ. 234.

⁵⁾ Πρβλ. Ο. Dähnharat, ἐνθ' ἀν. σ. 242.

καὶ πολλαχοῦ ἐταυτίσθη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ διαβόλου. Οὕτω δι' ἓνα κακὸν μέλος οἰκογενείας λέγεται: «Σὲ δώδεκα ἀποστόλους ἦταν κ' ἓνας Ἰούδας», ἓνα δὲ ἀπὸ τὰ ὀνόματα τοῦ διαβόλου εἰς τὴν Κυνουρίαν, τὴν Ἥπειρον, τὸν Πόντον εἶναι «ὁ Γιούδας», ὁ «Σκαριώτης»¹⁾.

Δι' αὐτὸ ὡς πνεῦμα κακὸν ὁ Ἰούδας πρέπει νὰ καῇ, νὰ ἐξαφανισθῇ καὶ πραγματικῶς εἰς πλείστα μέρη τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Μεγ. Παρασκευὴν ἢ κατ'

Φωτογραφία ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα, ληφθεῖσα ὑπὸ τῆς κ. Μαρίας Ἰωαννίδου Μπαρμπάριου ἐκ τῆς σιδηροδρομικῆς ἀμάξης τὸ Πάσχα τοῦ 1939 εἰς τὸ χωρίον Ἄνω Γατζέα παρὰ τὰς Μηλέας τοῦ Βόλου. Ἐπὶ τῆς σανίδος ἡ ἐπιγραφή: ΡΙΨΑΣ ΤΑ ΑΡΓΥΡΙΑ ΕΝ Τῷ ΝΑῶ ΑΠΗΓΕΑΤΟ.

αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἢ καὶ τὴν ἐπομένην ἀνάπτονται πυραὶ (φανοί, ὀφανοί, ὄρφανοί, ἀρφανοί κ. τ. τ.) καὶ παραδίδεται εἰς τὰς φλόγας τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἰούδα²⁾. Ἀλλ' ὅπως ὁ διάβολος εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ μας ἐγίνε πρόσω-

¹⁾ Ὁ ἀριθμὸς 13 λέγεται καὶ «πόντος τοῦ Ἰούδα». «Ὁ Χριστὸς καὶ οἱ μαθηταὶ του ἦσαν ἐν ὄλῳ 13» καὶ ἀκριβῶς ὁ 13ος, ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, ἐπροκάλεσε διὰ τῆς προδοσίας του τὴν σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ. Δι' αὐτὸ δὲ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ λαὸς ἐσυνήθισε περιφραστικῶς ν' ἀποκαλῇ τὸ 13 «πόντος τοῦ Ἰούδα» (Δ. Καμπούρογλου ἐν «Ἐστίς» 13 Ἰαν. 1933). Ὁμοίως «λιβάνι τοῦ Γιούδα» λέγεται εἰς τὴν Ζάκυνθον ὁ καπνός. Τὴν σχετικὴν διήγησιν βλ. ἐν Πνευματικῇ Ζωῇ, Β' (1938) ἀρ. 16 σελ. 6. Ὁμοίως ἀντιλήψεις τῶν Ρώσων καὶ Λιθουανῶν περὶ τοῦ καπνοῦ ὡς φυτρώσαντος ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ ἀποθανόντος Ἰούδα βλ. παρὰ Dähnhardt, ἐνθ' ἀν. σ. 241 κέ. Ἡ 1 Ἀπριλίου λογιζομένη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ὡς ἀποφράς ἡμέρα ἐθεωρεῖτο ὡς γενέθλιος τοῦ Ἰούδα (E. Stemplinger, Antiker Aberglaube 1922, σ. 115).

²⁾ Περὶ τῆς ἀρχικῆς προελεύσεως τῶν πυρῶν τούτων βλ. J. G. Frazer, The Golden Bough³ VII, 1 σ. 120 κέ. 129, 139 κέ. περὶ ἐμβολῆς δ' εἰς τὴν πυρὰν ὁμοιώματος δαίμονος

πον κωμικόν, τὸ ὁποῖον καὶ πολλαχῶς σατυρίζεται, οὕτω καὶ ὁ Ἰούδας. Εἰς τὰ Σελλιά τῆς Κρήτης παρὰ τὸ Ρέθυμνον τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα «κάνουνε τὸν ὄφανὸ καὶ ἀπάνω σταίνουνε τὸν Ἰούδα» τότε ντύνουνε μὲ παλιόρουχα καὶ τοῦ κρεμνοῦνε στὴ χέρα ἓνα σακκουλάκι μὲ τριάντα χοχλιδόκουπες μέσα, δηλαδὴ τριάντα τσέφλια ἀπὸ σαλιαγκοὺς ἄδεια· εἶναι τὰ τριάκοντα ἀργύρια, ἀπὸν πήρενε καὶ πρόδωκεν τὸ Χριστό»¹⁾. Καὶ ὥς νὰ μὴ ἱκανοποιῶνται μὲ τὸ καύσιμον τοῦ ὁμοιώματός του, αἱ γυναῖκες τῶν Καρδαμύλων τῆς Χίου λέγουν: «"Ε! καὶ νὰ 'ταν ἀληθινός!»²⁾, ἐνῶ οἱ Ζακύνθιοι, οἱ Κορωνάιοι, οἱ Θηβαῖοι, ἴσως δὲ καὶ ἄλλοι, κάμνουν τὸν Ἰούδαν ἀληθινὸν πυροτέχνημα.

Οὕτως αἱ ὀλίγαι καὶ ἀσαφεῖς εἰδήσεις τῆς Ἀγίας Γραφῆς περὶ τοῦ Ἰούδα βαθμηδὸν ἀπεσαφηνίσθησαν καὶ συνεπληρώθησαν διὰ ποικίλων ἀποκρύφων καὶ δημωδῶν διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι διεδόθησαν εὐρύτατα ὄχι μόνον εἰς τὸν ἰδικὸν μας λαόν, ἀλλὰ διὰ μεταφράσεων καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαούς. Ἀλλ' ὅπως κάθε τι ποὺ περιέρεται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, οὕτως καὶ αἱ θρησκευτικαὶ αὐταὶ διηγήσεις ὑπέστησαν τροποποιήσεις σύμφωνα μὲ τὸ μυθολογικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἠθικὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ καὶ ἀπετέλεσαν σαφηνείαν καὶ ἐνάργειαν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ.

Ἐπερωτῶν τὴν 18 Ἰουνίου 1943.

ἡ ἀνθρώπου αὐτ. VII, 2 σ. 21 κέ. καὶ H. Friedländer, Das Feuer, Berlin 1931 σ. 126. 264. 274 κέ. 318.

¹⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν Γ. Κουρμούλη. Περὶ περιφορὰν τοῦ Ἰούδα καὶ καῦσιν ἐν Μαινῶν ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θησ. Γ' 1936 σ. 114, καὶ ΛΑ ἀρ. 185, σ. 195 καὶ ἀρ. 294, σ. 16. Εἰς τὴν περιφέρειαν Μετρώων καὶ Ἀθύρων τῆς Ἀν. Θράκης τὰ παιδιὰ κατεσκεύαζαν τὸν Ὀβριγὸ ἀπὸ τσάτζαλα (= κουρέλια) παραγεμισμένα μὲ ἄχυρα καὶ τὸν περιέφεραν ἀπὸ θύρας εἰς θύραν, γὰρ νὰ κατσαβέλῃ (= ζητιανέψῃ) προσανάμματα, μὲ τὰ ὅποια νὰ τὸν καύσουν τὴν νύκτα τῆς Μεγ. Παρασκευῆς κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ Ἐπιταφίου (Κ. Χουρμουζιάδου, Τὸ παιδίον εἰς τὴν ἐκκλησίαν περιφέρειαν Μετρώων καὶ Ἀθύρων ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. Ζ. 1940 - 41. σ. 86). Ὁμοίως εἰς τὴν Πέτραν τῆς Λέσβου ἀνήμερα τὴ Λαμπρὴ γυρίζουν τὸν Ὀβριγὸν: γεμίζουν ἕναν Ὀβριγὸ μ' ἄχυρα, τοὺς βάνουν μπροστὰ πανέριον κριμασμένα μὲ παλιοχτένια, παλιομπουκάλια, πατσαβοῦρις καὶ λένι, Ὀβριγιὸς μὲ τὰ πανέργια τὸν παγαίνουν ἀπὸ τὴ Μπαναγιά, τὸν βάνουν οἱ μιὰ γουνιά, τὸν βάνουν καὶ ἕναν τζιγάρον στοὺ στόμα τ' καὶ τοὺν ντυσκεοῦν ὅστις τὸν βάνουν καὶ φοντιά». Εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου τὴν Μεγ. Παρασκευὴν «καίγαγε τ' Ὀβριγὸν τὰ γένεια» (Δ. Λουκάτος, 1940, ΛΑ ἀρ. 1446 Α σελ. 66 καὶ 333). Περὶ τῶν ἐθιζομένων κατὰ τὴν καῦσιν τοῦ Ἰούδα ἐν Κορῶν, Ἀρκαδίᾳ, Σύρῳ, Σιγῇ Βιθυνίας, Σινώπῃ βλ. ΛΑ ἀρ. 1159 Α' σελ. 108, ἀρ. 767, ἀρ. 1378 Γ' σελ. 121, ἀρ. 1132 σελ. 85, ἀρ. 1141 σελ. 141. Περιγραφὴν τοῦ ἐθίμου ἐν Κύπρῳ βλ. παρὰ Magda Ohnefalsch - Richter, Griech. Sitten und Gebräuche auf Cypern, Berlin 1913, σ. 92 κέ. πίν. 26 - 27, εἰδήσεις δὲ περὶ τῶν τελομένων ἀλλοχοῦ παρὰ Μαρίας Ἰωαννίδου ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. τ. 13 σ. 104 λ. Ἰούδας. Γενικῶς περὶ καύσεως τοῦ Ἰούδα βλ. Archer Taylor, The burning of Judas ἐν Washington University Studies XI (Humanistic Series N° 1). Ἀλλὰ τινὰ ἔργα, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς παρούσης πραγματείας, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἴδω ἕνεκα τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δυσχερειῶν.

²⁾ ΛΑ ἀρ. 692.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

ἐκ τῆς « Περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου » διηγήσεως, ἐκδιδόμενον ἐκ τοῦ χειρογράφου 260 τῆς Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἀθωνος καὶ τοῦ χειρογράφου 15 τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου ὑπὸ Γ. Α. Μέγα*.

... Ἀλλ' εἰ δοκεῖ, ἴδωμεν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰούδα, ὅτι μιαρὰ
 ὑπῆρχε μετὰ πάσης πονηρίας, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐν τῷ ρη'
 ψαλμῷ, ὅτι «κατάστησον ἐπ' αὐτὸν ἁμαρτωλὸν καὶ διάβολος στήτω ἐκ δεξιῶν αὐ-
 τοῦ καὶ γεννηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὄρφανοί καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ χήρα καὶ ἀναμνη-
 5 σθείη ἡ ἀνομία τῶν πατέρων αὐτοῦ καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλει-
 φθείη· καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογίαν καὶ μακρονθήσεται ἀπ' αὐτοῦ· καὶ ἐνεδύσατο
 κατάραν ὡς ἱμάτιον» καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ. Ἀλλ', ὦ φίλοι, καὶ τῆς ἱστορίας
 ἀκούσωμεν. Φησί τις τῶν σοφῶν, ὅτι ὁ παράνομος Ἰούδας ἐκ τῆς χώρας τῆς
 Ἰσκάρας ὑπῆρχεν, ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Ἰουδαίων· ὑπῆρχε δὲ αὐτῷ πατὴρ ὀνόματι
 10 Ροβέλ. Οὗτος τοῖνυν ὁ Ροβέλ εἶχε γυναῖκα καὶ ἐν αὐτῇ τῶν νυκτῶν ἐνύπνιον ἐν-
 πνιάσθη φοβερόν καὶ ἐκθαμβος γενομένη, μετὰ φόβου πολλοῦ ἤρξατο βοῶσα με-
 γάλως. Ὁ δὲ ἀνὴρ αὐτῆς πρὸς αὐτὴν ἔφη· τί σοὶ γέγονεν, ὦ γύναι, καὶ ἀδημο-
 νεῖς; Ἡ δὲ ἔφη· ἐνύπνιον ἐνυπνιάσθη φοβερόν καὶ ὅτι, ἐὰν συλλάβω καὶ τέκω
 15 ἄρσεν, τὸ τοιοῦτον παιδίον ἔσται κατάλυσις τῶν Ἰουδαίων. Ὁ δὲ ἀνὴρ αὐτῆς
 ἐπετίμησεν αὐτήν, ὅτι τοῖς ἐνυπνίοις ἐνεπιστεύθη. Καὶ δὴ συνέλαβεν ἡ γυνὴ τῇ
 αὐτῇ νυκτὶ καὶ εἰς τὸν καιρὸν αὐτῆς ἐγέννησε παιδίον ἄρσεν· ἡβουλήθη δὲ ἡ γυνὴ
 ἀπολέσαι αὐτό, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων, καὶ κρυφῶς τοῦ ἑαυτῆς
 ἀνδρὸς ποιήσασα θήβην καὶ ἔβαλεν αὐτὸ ἐν τῇ θήβῃ καὶ ρίπτει ἐν τῇ θαλάσῃ.

* Τὸ πρῶτον τῶν χειρογράφων τούτων, οὐτινος τὸ ἀντίγραφον ὁφείλω εἰς τὴν ἐξαίρε-
 τον προθυμίαν τοῦ καθηγουμένου τῆς Μονῆς, ἀρχιμανδριτοῦ Γαβριήλ, δηλῶ διὰ Δ, τὸ δεύτε-
 ρον, οὐτινος διὰ τὰ πολλὰ σφάλματα τῆς ἐκδόσεως Παρθενίου Κιριμίτση ἔλαβον ἀκριβὲς ἀν-
 τίγραφον δι' αὐτοῦ καθηγητοῦ Κυριακοῦ Χατζηγιάννου, σημειῶ διὰ Κ. Ἐν τῷ ὑπομνήματι
 δηλοῦνται μόνον γραφαὶ διάφοροι ἐκείνων, ὥς εἰσήγαγον εἰς τὸ κείμενον, παραλειπομένων
 τῶν ὁρθογραφικῶν σφαλμάτων τῶν χειρογράφων.

1 ἀλειδοκαὶ Κ	μικρὰ Κ	3 τὸ Κ παραλείπει τὸ <i>ὅτι</i>	7 τὸ Κ παραλείπει
τὸ ὦ φίλοι	8 φιλοσόφων Κ	9 Ἰσκάρας Κ	10 τὴν λ. ἐνύπνιον παραλείπει τὸ Κ
12 μετὰ τὸ αὐτῆς τὸ Κ προσθέτει: ὁ Ροβέλ	14 ἄρσεν Δ	15 τὴν λ. ἡ γυνὴ παρα-	
λείπει τὸ Κ	16 αὐτῇ τῇ νυκτὶ Δ	ἐβουλήθη δὲ Κ: καὶ ἡβουλήθη Δ	17 αὐ-
τὸν Κ	17-18 τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Κ	18 ποιῆσα Κ	καὶ — θήβῃ] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ Κ

Ἦν δὲ πέρα τῆς Ἰσκάρας νησίον μικρόν, ἐν ᾧ κατώκουν ἄνθρωποι κτηνοτρόφοι ἤλθε δὲ ἡ θήβη ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ὑπὸ τῶν κυμάτων. Λαβόντες δὲ ταύτην εὖρον παιδίον ἔσωθεν ἄρσεν. Ἐθήλαζον οὖν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ γάλακτος τῶν ζώων καὶ ὠνόμασαν αὐτὸ Ἰούδα, ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων νομίζοντες εἶναι. Ἀπογαλακτισθέντος οὖν ἤγαγον αὐτὸ εἰς τὴν Ἰσκάραν διὰ τὸ στενωπὸν τοῦ τόπου καὶ τὸ τῆς θαλάσσης περιάυλον, λέγοντες τίς αὐτὸ ἄρῃ τοῦ ἀναθρέψαι. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ροβέλ, ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἔλαβεν αὐτό, μὴ γνώσκων, ὅτι υἱὸς αὐτοῦ ὑπάρχει ἦν γὰρ πάνν ὥραιος. Ἡ οὖν μήτηρ αὐτοῦ ἡγάπα αὐτόν, ἐνθυμουμένη τοῦ βρέφους, ὃ ἔρριπεν ἐν τῇ θαλάσῃ. Καὶ δὴ συνέλαβε καὶ ἔτεκε καὶ ἄλλον υἱὸν καὶ ἀνέθρεφεν αὐτὰ ὁμοθυμαδόν. Ὁ γοῦν Ἰούδας πονηρὸς ὢν ἔτυπτε τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν, ὥστε πολλάκις ἡ μήτηρ αὐτόν ἐδίδασκε λέγων παῦσαι, ᾧ τέκνον, μὴ τύπτε αὐτόν, ὅτι ἀδελφός σου τυγχάνει καὶ ὅσα ἔχομεν ἐγὼ τε καὶ ὁ πατὴρ σου τῶν δύο εἰσίν. Ὁ γοῦν πονηρὸς βλαστὸς διὰ τὴν τῶν χρημάτων ἀγάπην, φθόνῳ τηκόμενος, ἡβουλήθη ἀποκτεῖναι τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν. Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν ἐλθόντες ἀμφοτέρω οἱ παῖδες εἰς τὸν πόντον, ἀνέστη ὁ Ἰούδας καὶ ἀπέκτεινε τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ μετὰ λίθου ἐπὶ τὸν προθάλαμον καὶ ἀπέθανεν, αὐτὸς δὲ ἀπεδήμησεν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ὁ γοῦν αὐτοῦ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ ἔκλαιον ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν τέκνων. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἰούδας ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἀγαπῶν δὲ τὴν φιλαργυρίαν γίνεται γνώριμος Ἡρώδῃ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἰουδαίων. Βλέπων δὲ ὁ βασιλεὺς αὐτόν ἄνδρα δυνατόν καὶ ὥραιον, ποιεῖ αὐτὸν ἐξοδιστὴν αὐτοῦ, τοῦ πιπράσκειν καὶ ἀγοράζειν τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν. Μετὰ πολὺν δὲ χρόνον γίνεται ἐπανάστασις σκανδάλων ἐν τῇ χώρᾳ Ἰσκάρα καὶ λαβὼν ὁ Ροβέλ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἔρχεται ἐν Ἱερουσαλὴμ. Πλούσιος δὲ ὢν ἠγόρασεν οἴκους ὥραίους πλησίον τοῦ Ἡρώδου, παραδείσους ἔχοντας καὶ δένδρα ἔσωθεν. Ὁ γὰρ Ἰούδας ἐκ τοῦ πολλοῦ χρόνου οὐκ ἐγίνωσκε τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, ἀλλ' οὔτε αὐτοὶ ἐκείνον. Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν προκύψας ὁ βασιλεὺς διὰ τῆς θυρίδος ἔβλεπε τὸν παράδεισον τοῦ Ροβέλ, ἐστὼς καὶ ὁ Ἰούδας μετ' αὐτοῦ, λέγει δὲ πρὸς τὸν βασιλέα βούλει, ᾧ δέσποτα, τί ἐκ τῶν ἀνθέων τῶν δένδρων τούτων, ὅπως κατέλθω καὶ λάβω τι ἐξ αὐτῶν; Ὁ δὲ εἶπε, πορεύου. Κατελθὼν δὲ διὰ τῆς θυ-

- 1 ἦν Δ: ὢν K πέρας Δ ἰσκάρας K 2 τὸ K πρὸ τῆς λ. ἡ θήβη ἔχει καὶ
4 αὐτόν K 5 αὐτόν K ἰσκάραν K 6 ἄρα Δ ἀνεθρέψαι K
7 ὅτι — ὑπάρχει] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ Δ 8 ἦν γὰρ Δ καὶ ἦν K: αὐτὸ K
τὸ βρέφος Δ 9 ὁ Δ: οὐ K δὴ Δ: ἰδοὺ K τὸ τρίτον καὶ παραλείπεται ἐν K
10 οὖν Δ 12 τύπτει Δ 13, βλαστὸς Δ: Ἰούδας K 15 ἀμφοτέρα τὰ παιδία K
19 τῷ Ἡρ. Δ 20 αὐτοῦ] ἐλλείπει ἐκ τοῦ K 21 τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν K: ὅσα ποιεῖ
χρεῖα τὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ Δ 22 ἐν τῇ ἰσκάρᾳ K 23 αὐτοῦ] ἐλλείπει ἐκ τοῦ Δ
24 παραδείσους Δ: περιβόλια K 25 καὶ K: ἡ Δ 29 τί ἐξ αὐτῶν K: αὐτὰ Δ
ὁ δὲ — πορεύου] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ K

ρίδος ἔλαβεν ἄνθη καὶ ἐκ τῶν καρπῶν ὅσα ἤθελε. Βουλόμενος δὲ ἐξελθεῖν ἔξω, συνήντησεν αὐτῷ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ Ροβέλ, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· ἵνα τί, ὦ νεανία, πῶς ἐτόλμησας εἰσιέναι εἰς τὸν ἐμὸν παράδεισον, μὴ ὄντος μου ὧδε; μᾶλλον δὲ καὶ καρποὺς λαβεῖν; Αὐτὸς δὲ θρασὺς καὶ ὤμους ὢν ἀντίστη κατὰ τοῦ

5 Ροβέλ καὶ βλέψας ὧδε κἀκέισε, μηδενὸς ὄντος ἐκεῖσε, ἀπέκτεινε τὸν ἑαυτοῦ πατέρα μετὰ λίθου, ὥσπερ καὶ τὸν ἀδελφόν, μηδενὸς γινώσκοντος, καὶ φέρει τοὺς καρποὺς καὶ τὰ ἄνθη τῷ βασιλεῖ καὶ ἀναγγέλλει αὐτῷ καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέλ. Ἀκούσας ὁ Ἡρώδης ἐλυπήθη· σιωπᾷ τὸν λόγον, θάπτουσι τὸν Ροβέλ. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγει ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν Ἰούδαν· βούλομαι τὴν τοιαύτην χήραν, ἵνα

10 λάβῃς γυναικα καὶ κληρονόμος γένη τῆς αὐτῆς κληρονομίας. Ἀποστείλας δὲ Ἡρώδης προφασιστικῶς πρὸς αὐτὴν λέγει· ἡ ἐμὴ βασιλεία βούλεται συζευχθῆναι σε ἐτέρῳ ἀνδρὶ ἢ τὸν πλοῦτόν σου ἔλθειν ἐπὶ τὴν ἐμὴν βασιλείαν. Ἀκούσασα δὲ ἡ γυνὴ τοὺς λόγους τούτους πείθεται ἄνδρα λαβεῖν, ἵνα μὴ ὁ πλοῦτος αὐτῆς εἰς ἀφανισμόν ἔλθῃ. Ἐλαβε δὲ τὸν υἱὸν αὐτῆς ἄνδρα, τουτέστι τὸν Ἰούδαν μὴ γινώσκουσα, οὗ υἱὸς αὐτῆς ἦν καὶ ἔτεκεν υἱοὺς μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπορεύοντο ὁμοθυμαδὸν χρόνους ἱκανοὺς.

Ἐν μὲν οὖν τῶν ἡμερῶν εἰς ἑαυτὴν ἐλπίσας ἡ γυνὴ καὶ ἐνθυμουμένη ὅσα ἔπαθε περὶ τῶν παιδῶν καὶ περὶ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς τὸν πικρὸν θάνατον, ἐκλαταγοερώς κοπτομένη καὶ οὗ ἄνδρα ἔλαβεν ἑτέρον μὴ βουλομένη. Ἰδοὺ καὶ ὁ Ἰούδας, ὡς εἰπόμεν, ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλθὼν ἡγηρώτα αὐτήν, τίς ἐστιν ὁ θρῆνος καὶ ὁ κοπιεὺς αὐτῆς; ἀναγκαζομένης δὲ αὐτῆς, ᾔρξατο ἡ γυνὴ διηγουμένη καταλεπτῶς τὰ συμβάντα αὐτῇ κακά, καὶ οὗ υἱὸν ἔρριπεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· ἦσαν γὰρ λέγοντες οἱ ἄνθρωποι οἱ ποιμένες τῷ Ἰούδᾳ, οὗ ἐκ τῆς θαλάσσης αὐτὸν ἀνήγαγον καὶ πάλιν τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ροβέλ. Ἀκούσας δὲ ταῦτα

20 πάντα ὁ Ἰούδας λέγει πρὸς αὐτήν· ἐγὼ εἰμι ὁ υἱὸς σου, ὃν ἔρριψας ἐν τῇ θαλάσῃ καὶ ἐγὼ ἀπέκτεινα καὶ τὸν ἐμὸν ἀδελφόν καὶ τὸν πατέρα μου τὸν Ροβέλ.

1 ἄνθη καὶ ἐκ τῶν Δ: ἐκ τῶν δένδρων K βουλόμενος δὲ ἔ. Δ: ἐξερχόμενος δὲ K
 4 μᾶλλον — λαβεῖν;] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ K 5 βλέπων Δ μηδενὸς ὄντος ἐκεῖσε] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ K 6 μετὰ τὴν λ. γινώσκοντος τὸ K ἔχει: ἐκεῖσε 7 καὶ τὰ ἄνθη] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ K 8 ὁ Ἡρ.] ἐλλείπει ἐκ τοῦ Δ 9 μετὰ τὴν λ. βούλομαι τὸ Δ ἔχει ὅτι 10 μετὰ τὴν λ. λάβῃς τὸ K ἔχει αὐτήν γένης K ὁ Ἡρώδης K
 11 προφασιστικῶς] ἐλλείπει ἐκ τοῦ K σε] ἐλλείπει ἐκ τοῦ K 12 σου Δ: σει K
 14 τουτέστι Δ: ἤγουν K 15 οὗ — ἦν] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ Δ 16 μετὰ τὴν λ. θάνατον τὸ K ἔχει αὐτοῦ 17 οὗ Δ: πῶς K βουλομένης K 18 ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ὡς εἰπόμεν, Ἰούδας Δ ἐλθὼν] ἐλλείπει ἐκ τοῦ Δ 19 καταλεπτὸν Δ 20 αὐτῆς K
 καὶ] ἐλλείπει ἐκ τοῦ K ἦσαν Δ: ἦν K 21 τοῦ Ἰούδα K 22 αὐτοῦ] ἐλλείπει ἐκ τοῦ K 26 τὸ δεύτερον καὶ ἐλλείπει ἐκ τοῦ Δ

- καὶ ἐγὼ ἐποίησα ταῦτα πάντα. Ἀκούσασα δὲ ἡ γυνή, ὅτι υἱὸς αὐτῆς ὑπάρχει, ἠβουλήθη θανάτῳ πικρῷ ἀποθανεῖν, βοῶσα καὶ λέγουσα· οὐαί μοι τῇ ἀθλίᾳ! ποῦ κρυβήσομαι; ποῦ φύγω τὴν ἀπειλὴν καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ; οὐκέτι λοιπὸν μεθ' ὁμῶν δύναμαι εἶναι τοῦ λοιποῦ. Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰούδας τὰ κακά, ἄπερ προε-
- 5 ξένησεν ἡ ἐπιθυμία τῆς φιλαργυρίας καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς ἱατρὸς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ὑπάρχει ἐν Ἱερουσαλὴμ, καλῶν ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, ἐπορεύθη ἐν ἐξομολογήσει καὶ ὁ Χριστὸς ὡς εὐσπλαγχνος ἐποίησεν αὐτὸν μαθητὴν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐνόσει τὸ τῆς φιλαργυρίας πάθος, δίδωσιν αὐτῷ τὸ γλωσσόκομον καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν τοῦτέστι τὰ προσφερόμενα διὰ τῆς ἐλεημοσύ-
- 10 νης δηνάρια καὶ ἀνάλωσιν τῶν βρωμάτων τῶν ἀποστόλων, αὐτὸς δὲ ἔκλεπτεν αὐτὰ καὶ ἀπέστελλε τῇ γυναικὶ αὐτοῦ καὶ τοῖς παισὶ. Βλέπετε, ἀρχαῖον κακὸν καὶ πεπαλαιωμένη ἁμαρτία νέον ἀγαθὸν οὐ γίνεται. Ἴδετε τοῦ προφήτου Δαβὶδ τὸν λόγον πῶς ἐπληρώθη, τὸ ὅτι «γενηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὄρφανοὶ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ χήρα, καὶ ἀναμνησθεὶς ἡ ἄνομία καὶ ἡ ἁμαρτία τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μη-
- 15 τρός;» Οὐκ ἀνεμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. Μετανόησεν, ἐγένετο ἀπόστολος, θαύματα εἰργάσατο καὶ πάλιν ἡ φιλαργυρία προέβηκεν τοῦ Σωτῆρος εἰργάσατο. Ὅντως παλαιὸν κακὸν μόλις καὶ σπανίως νέον καλὸν γεννᾶται . . .

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

- 2 μου Κ 3 πῶς φύγω Κ 4 δύν. εἶναι Δ: εἶμαι Κ 5 ἡ — φιλαργυρίας Κ: ἡ
 φιλαργυρία αὐτοῦ Δ 7 ἐν ἐξ. Δ: καὶ ἐξομολογήθη Κ Χριστὸς ὡς] ἐλλείπει ἐκ τοῦ
 Κ 8 αὐτοῦ] ἐλλείπει ἐκ τοῦ Κ δίδει Κ 10 ἀνάλωσις τῶν χρημάτων Κ
 11 ἀπέστειλε τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τῶν παιδῶν Κ 13 τὸ Κ παραλείπει τὸ ὅτι
 14 ἀναμνησθεὶς] ἐλλείπει ἐκ τοῦ Δ 15 ἐμνήσθη Κ ἐμετανόησε Κ 16-17 ὄν-
 τως — γενήσεται] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ Κ.

ΔΙΚΑΙΑ Ἡ ΔΙΚΙΑ ΚΟΥΠΑ

ΥΠΟ

Κ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ

Μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Τῷ 1906 ἐδημοσίευσα εἰς τὸ τότε ἐκδιδόμενον *Δελτίον τῆς Φυσιολογικῆς Ἑταιρείας*, ἔτ. Α' σελ. 56 ἐφ., ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Πνικτὸς σίφων ἢ πνικτὸς διαβήτης».

Ἐν αὐτῷ εἰσαγωγικῶς περιγράφω τὸ εἰς τὰ πειραματικὰ μαθήματα τῆς Φυσικῆς ἐπιδεικνύμενον «ἄγγειον τοῦ Ταντάλου», ὡς μίαν τῶν ἐφαρμογῶν τοῦ σίφωνος καὶ πρὸς ἐξήγησιν τῆς λειτουργίας διαλειπουσῶν τινων φυσικῶν πηγῶν. Ὑπενθυμίζω δ' ὅτι τοῦτο συνίσταται ἐκ μικροῦ ἄγγείου, συνήθως ὑαλίνου, τοῦ ὁποίου ὁ πυθμὴν διαπερᾶται ὑπὸ τοῦ μακροτέρου βραχίονος ἐσωτερικῶς τῷ ἄγγειῳ ἐστρογγυλωμένου σίφωνος, τοῦ ἑτέρου στόμιου τοῦ σίφωνος ἀνοιγομένου πολὺ πλησίον τοῦ πυθμένος τοῦ ἄγγείου. Ἄν χύσωμεν ἐν τῷ ἄγγειῳ ὕγρὸν ὃ σίφων ἀρχεται λειτουργῶν μόνον εὐθὺς ὡς τὸ πλῆρες τὸν καλύψῃ, ὁπότε τὸ ἄγγειον ἐκκενοῦται μέχρι τοῦ πυθμένος.

Ἀντὶ σίφωνος ἀπλοῦ ἐχρησιμοποιεῖται συχνὰ ἄλλοτε ὀρθὸς σωλὴν, διαπερῶν τὸν ἐν εἵδει ποδὸς πυθμένα τοῦ ἄγγείου, ὅστις σωλὴν ἐκαλύπτετο ὑπὸ εἰδους κώδωνος, φέροντος κατὰ τὴν βάσιν του ὀπᾶς. Οὕτως ὑπὸ τοῦ σωλῆνος καὶ τοῦ κώδωνος σχηματίζεται εἶδος σίφωνος, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου δύναται νὰ παραμένῃ ἐλαχίστη ποσότης ἀέρος, χωρὶς νὰ παραβλάπτεται ἡ λειτουργία αὐτοῦ. Ἐνίοτε δὲ ὁ ἐν τῷ ἄγγειῳ κώδων ἐλάμβανε τὸ σχῆμα μικροῦ εἰδωλίου, παριστῶντος τὸν μυθολογούμενον Τάνταλον, διατεθειμένου δ' οὕτως, ὥστε μόλις τὸ ὕγρὸν ἐγγίσῃ τὰ χεῖλη τοῦ εἰδωλίου, ὃ σίφων ἀρχεται νὰ λειτουργῇ καὶ νὰ κατέρχεται ἡ στάθμη τοῦ ὕγρου.

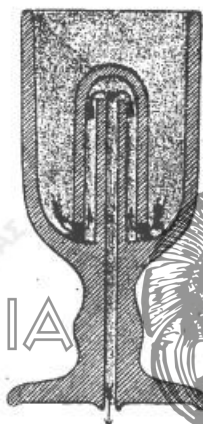
Ἐν συνεχείᾳ ἔδειξα, ὅτι τὸ ἄγγειον τοῦ Ταντάλου ἦτο γνωστὸν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πνικτοῦ σίφωνος ἢ πνικτοῦ διαβήτου¹⁾, μεθ' ὃ προσέθετον τὰ ἐπόμενά: «Ἐσχάτως ἔτυχε νὰ εὑρῶ εἰς τὸ ἐμπόριον τοι-

¹⁾ Ἡ ἐκδοσις τοῦ παρόντος τόμου, διακοπεῖσα ἔνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς τῆς Πατρίδος τὸ 1943, συνεχίζεται μετὰ παρέλευσιν ὀλοκλήρου πενταετίας. (Σημ. τ. Δ).

¹⁾ Πρβ. *Ἡρώνος Ἀλεξανδρέως, Πνευματικά* § 8 καὶ 13. (Ἐκδ. W. Schmidt, 1899). Ἐπίσης *Φίλωνος τοῦ Βυζαντίου, De ingeniis spiritualibus* X.

αὐτὰ μικρὰ πηλινὰ ἀγγεῖα, κατασκευαζόμενα ἐν τοῖς πηλουργείοις ἢ κάλλιον τοῖς κεραμουργείοις τῆς Αἰγίνης — (ἂν κατασκευάζωνται τοιαῦτα καὶ ἄλλαχού ἀγνοῶ)—ἐνὸς δὲ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν κατατομὴν δημοσιεύω. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα χρησιμεύουν σήμερον πρὸς παιδιάν. Μολονότι δὲ ἐκ προστύχου ὕλης κατεσκευασμένα, εἶναι ἄρκετὰ κομψά, κοσμούμενα ἐξωτερικῶς διὰ θάλλοντος κλαδίσκου» (Σχ. 1α) ¹⁾.

Τὸ σχῆμα 1β, κατατομὴ τοῦ ἀγγείου, δεικνύει τὸν συμφώνως πρὸς τὴν ἄνω περιγραφὴν ἐσωτερικὸν σίφωννα. Τὰ α α παριστοῦν τὰς δύο ὁπὰς, διὰ τῶν ὁποίων εἰσρέει τὸ ὕγρὸν ἐντὸς τοῦ σίφωνος, τὰ δὲ βέλη δεικνύουν τὴν φορὰν

Σχ. 1.

τῆς ροῆς τοῦ ὕγρου, ἐν ᾧ χρόνῳ ἐκκενοῦται τὸ ἀγγεῖον. Προσέθετον δ' ἐν τέλει· «Τὰ σήμερον κατασκευαζόμενα ἀγγεῖα ὑπὸ τῶν ταπεινῶν ἀπογόνων τῶν μεγάλων κεραμουργῶν τῆς Αἰγίνης, τῆς Τανάγρας καὶ τόσων ἄλλων καλλιτεχνικῶν τοιούτων κέντρων τῆς ἀρχαιότητος, ὀφείλονται ἄρά γε εἰς παροῦσιν διασωθεῖσαν ἔκτοτε, μεθ' ὅλας τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ πατρίς μας, αὐτὴ δὲ ἡ Αἴγινα καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἀκόμη χρόνους, ἢ εἶναι ἐφευρέσεις τῶν νεωτέρων χρόνων, γενομένη ὑπὸ ἀγνώστου ἐπιστή-

μονος βιοτέχνου ἢ καὶ ἀπλῇ ἀπομίμησις τοῦ ἀγγείου τοῦ Ταντάλου;»

Ἐσχάτως ἔλαβον γνῶσιν ἄρθρου τοῦ Στυλ. Γ. Βίου, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀγγειοπλαστικὴ ἐν Χίῳ, δημοσιευθέντος εἰς τὸ Πέριοδικόν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη, τ. 1, 1938, σελ. 6 κ. ἑ. Ἐν αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς γράφει ὅτι, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐν Χίῳ ἦτο ἄρκετὰ ἀνεπτυγμένη ἡ ἀγγειοπλαστικὴ («Χῖα κεράμια»), σήμερον ἀντιθέτως δὲν ἐπαρκεῖ οὔτε εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου, «διὸ γίνεται ἀρκετὴ εἰσαγωγὴ πηλίνων δοχείων καὶ σκευῶν ἑξωθεν. Μόνον εἰς ἓν χωρίον τῶν Μαστιχοχώρων, τὰ Ἀρμόλια, ἠσχολοῦντο παλαιότερον ὅλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι εἰς τὴν ἀγγειοπλαστικὴν, ἔχοντες ταύτην ὡς κύριον ἐπάγγελμα, πολλοὶ δὲ τούτων μετέβαινον καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς νήσου, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ καταάλληλος ἀργιλλώδης γῆ, ἐξασκοῦντες τοῦτο καὶ μεταδίδοντες τὴν τέχνην των καὶ εἰς ἄλλους. Ὅθεν ἡ λέξις Ἀρμολούσης ἐν Χίῳ κατήντησε συνώνυμος τοῦ ἀγγειο-

¹⁾ Ὡς ἐπληροφορήθην, τὰ τοιαῦτα ἀγγεῖα καλοῦνται ἐν Αἰγίνῃ ποτήρια τῆς Δικαιοσύνης.

πλάστης». . . «Παλαιότερον ὑπῆρχον πλεῖστα ἐργαστήρια ἀγγειοπλαστικῆς ἐν τῷ χωρίῳ, προϊόντα δ' αὐτῆς, τὰ ἀρμολούσικα κουμάρια, σκαμνιά, πιθάρια κλπ. ἐξετιμῶντο πολὺ ὑπὸ τῶν Χίων . . . Τώρα εἰς τὸ χωρίον ὑπάρχουσι μόνον 5—6 ἐργαστήρια, παράγοντα ὀλίγα καὶ εὐτελῆ προϊόντα, — ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ κατ' ἀπομίμησιν κατασκευαζόμενα κουμάρια τῶν Δαρδανελίων καὶ τῆς Αἰγίνης καὶ τινας γάστρας πολυτελείας — τινὰ ὅμως τῶν ὁποίων ἔχουσι λαογραφικὴν ἀξίαν διὰ τὸ ἰδιότυπον σχῆμα καὶ τὴν χρῆσιν. Παραλείποντες ὅθεν τὰ αὐτόθι παραγόμενα διάφορα εἶδη τῶν πίθων καὶ πιθαρίων, θὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὰ ἰδιότυπα ἀρμολούσικα σταμνάκια, τοὺς νεμπότες καὶ τὶς δίκιες» (σ. 7).

«Δίκιες. Εἶναι περιεργότατα δοχεῖα χρησιμοποιούμενα, κατὰ τοὺς χωρικούς, παλαιότερον, τώρα δὲ κατασκευαζόμενα ἐν Ἀρμολίοις χρησιμοποιοῦνται μόνον ὡς παίγνια. Ἄλλοτε, ὡς λέγουν, ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς μέτρα ὑγρῶν, ἦσαν δὲ τριῶν διαφόρων μεγεθῶν, δηλ. τῶν 100 δραμίων, ἡμισείας ὀκάς καὶ ὀκάς. Ἐλέγοντο δὲ δίκιες (δίκαιες ἐνν. κοῦπες), διότι ἐδηλοῦτο διὰ γραμμῆς, διαθεούσης τὸ δοχεῖον, ἡ ἀκριβὴς ποσότης τοῦ ὑγροῦ. Ὁ πῶλων δηλ. 100 δράμια ἐλαίου, φέρ' εἰπεῖν, ἔχυνεν αὐτὸ ἐντὸς τῆς δίκιαις (τῆς ἐκατοστάσεως) καὶ ἐπρόσεχε νὰ φθάσῃ τὸ ὑγρὸν μέχρι τῆς γραμμῆς, διότι, ἂν ἔχονα περισσότερον καὶ ὑπερέβαινε τὴν γραμμὴν, τὸ ἔλαον θὰ ἔχυνετο κατωθέν» (σ. 8).

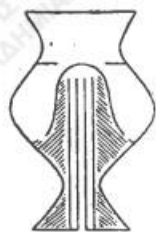
Ἐνταῦθα παρατηρῶ, ὅτι ἡ ἀνωτέρω πιθανολογούμενη ἐμπορικὴ χρῆσις ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν κατωτέρω περιγραφομένην δίκιαν κούπαν, ὅχι δὲ καὶ εἰς τὰ δύο ἄλλα εἶδη τῶν ἀρμολούσικων ἀγγείων, τῶν φερομένων κατὰ τὸν συγγραφέα ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα τῶν δικαίων. Ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν ὡς ἄνω χρῆσιν καὶ τῆς δίκιαις κούπας πρὸς πώλησιν ἐλαίου ἔχω ἀμφιβολίας· ἐὰν δὲ πράγματι ἐγένετο χρῆσις τοιούτου ἀγγείου ὡς ἐμπορικοῦ μέτρου, ὁ παντοπώλης θὰ ἐτοποθέτει τὸ ὑπὸ τὸν πυθμένα ἀνοικτὸν στόμιον τοῦ ἐσωτερικοῦ σίφωνος ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ στομίου τῆς φιάλης τοῦ ἀγοραστοῦ, διὰ νὰ διακόπτῃ τὸ χύσιμον εἰς τὴν δίκιαν τοῦ πωλουμένου ὑγροῦ, ἅμ' ὡς ἤρχιζεν ἡ ἐκροὴ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πυθμένος τοῦ μετρητικοῦ ἀγγείου.

Περαιτέρω ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει, ὅτι ὑπάρχουν τριῶν εἰδῶν δίκιες, ἡ δίκια κούπα, τὸ δίκιο ποτήρι καὶ τὸ δίκιο λαῆνι.

Ἐνταῦθα μεταφέρω τὴν περιγραφὴν τῆς δίκιαις κούπας, διὰ νὰ παραβάλω αὐτὴν πρὸς τὴν ἄνω περιγραφεῖσαν ἐξ Αἰγίνης· προσθέτω δὲ μόνον, ὅτι τὸ μὲν δίκιο λαῆνι εἶναι παραλλαγὴ τῆς δίκιαις κούπας, τὸ δὲ δίκιο ποτήρι εἶναι ἄπλοῦν παίγνιον, ἔχον σύνθετον ἐσωτερικὸν σίφωνα (Σχ. 2).

«Ἡ δίκια κούπα. Αὕτη ἐξωτερικῶς φαίνεται ὡς τὰ ἐκ λευκοσιδήρου μέτρα ὑγρῶν, ὄρωμένη ὅμως ἄνωθεν δὲν εἶναι κενὴ μέχρι τοῦ πυθμένος, ἀλλὰ

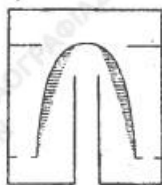
φέρει εἰς τὸ μέσον κωνοειδὲς κοῖλον ἐξόγκωμα ἐν εἵδει κώδωνος ἀνεστραμμένου, φέροντος δύο ἢ τρεῖς ὁπὰς παρὰ τὴν βάσιν, ἐκεῖ δηλ. ὅπου ἐνώνεται ἡ βάσις τοῦ κώδωνος μὲ τὸν πυθμένα τοῦ δοχείου (Σχ. 3). Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κώδωνος ὑπάρχει σωλὴν πῆλινος, ἀνοικτὸς ἐκατέρωθεν, οὗτινος ἡ μὲν ἄνω ὀπὴ δὲν φαίνεται, καλυπτομένη ὑπὸ τοῦ κώδωνος, ἡ δὲ κάτω φαίνεται εἰς τὸ μέσον τοῦ πυθμένου, ὅταν ἀναστρέψωμεν τὸ δοχεῖον. Τὰς παρεῖας τοῦ δοχείου ἐξωτερικῶς καὶ εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἐσωτερικοῦ σωλῆνος διαθέει γραμμὴ, ἥτις εἶναι τὸ ὄριον, εἰς ὃ φθάνον τὸ ὕγρὸν παραμένει ἐν τῷ δοχείῳ, ὑπερβαῖνον δ' αὐτὴν χύνεται ἐκ τῆς κάτωθεν ὀπῆς» (σ. 9).

Σχ. 2

Ἐκ τούτου βλέπομεν, ὅτι ἡ *δίκη* *κούπα* τῆς Χίου εἶναι κατὰ βάσιν ὁμοία τὴν κατασκευὴν μὲ τὴν τῆς Αἰγίνης, ἀλλ' ἀπλουστέρα καὶ λόγῳ τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς πρακτικώτερα.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νήσῳ Σάμῳ, ὅπου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἤκμαζεν ἡ κεραμοποιία καὶ ἡ ἀγγειοπλαστική, καὶ σήμερον ἐπιτυχῶς ἀσκεῖται αὕτη εἰς τὴν κοινότητα Μαυρατzaίων, ὅπου ἐπίσης κατασκευάζονται μικρὰ πῆλινα δοχεῖα, ὁμοειδῆ πρὸς τὰς ἄνω περιγραφέντα¹⁾ καὶ

Σχ. 3

ὁμοίως καλούμενα «*δίκιες* *κούπες*».

Δημοσιεύω ἐνταῦθα περιγραφὴν παιδείας, ἐδιζομένης εἰς Μαυρατzaίους μὲ τὰς *δίκιες* *κούπες*, ὀφειλομένην εἰς τὴν ἐκ Σάμου φοιτήτριαν τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς Ἀθηνῶν δ. Εὐθυμίαν Ἀντωνίου²⁾:

«Ἡ *δίκη* *κούπα* εἶναι μιὰ ἀπὸ τὰς διασκεδαστικώτερες ἐκπλήξεις, ποὺ παρουσιάζουν οἱ ἀγγειοπλάσται τοῦ χωριοῦ μου—τῶν Μαυρατzaίων—στοὺς περαστικούς γραμματιζομένους καὶ πρωτενουσιάνους.

Οἱ γραμματιζούμενοι ἐπισκέπτονται τὸ χωριὸ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μεγάλων πανηγυριῶν τοῦ χωριοῦ, καὶ τότε οἱ *μαστόροι* μας βρίσκουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ τοὺς κάνουν τὸν *ἐξηπνο* καὶ νὰ τοὺς κάνουν νὰ τὰ χάσουν. Εἶναι ἡ ἀθῶα ἐκδίκησι τοῦ χωριοῦ στὴν ὑπερήφανη καὶ ἀκατάδεχτη πόλι. — Εἶναι ἓνα μικρὸ ἀγγεῖο ἰδιόρρυθμο, μιὰ ἀπὸ τὰς συνηθισμένες πῆλινες *κούπες*, ποὺ χρησιμοποιοῦν σιὰ χωριά, γιὰ νὰ πίνουν τὸ *βραστάρι*³⁾. Ὅμως,

¹⁾ Βλ. Μεγάλη Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδεία λ. Σάμος, ἄρθρον Ι. Α. Βακιρτζῆ, ὡς καὶ Ε. Σταματιάδου, Σαμιακά τ. Ι, 256.

²⁾ Ἡ ἀνακοίνωσις τῆς δ. Ἀντωνίου εὐρίσκεται κατατεθειμένη ἐν τῷ Λαογρ. Ἀρχεῖῳ ὑπ' ἀριθ. 1574. — ³⁾ «Τὸ *βραστάρι* εἶναι ἓνα θερμαντικὸ ποτό: βάζουν στὸ μπρῆκι σοῦμα, δηλ. σπέρτο ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ τσίπουρο, προσθέτουν κόκκινη καυτερὴ πιπεριά καὶ νερό, καὶ

στη μέση τῆς κούπας αὐτῆς εἶναι κάτι σὰν τὸ γλωσσίδι τοῦ κουδουνιοῦ, ποὺ συνεχίζεται καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν κούπα πρὸς τὰ κάτω· περνάει δηλαδὴ καὶ τὸν πάτο καὶ βγαίνει πρὸς τὰ ἔξω, ἔτσι ποὺ ἡ κούπα δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ, μᾶς εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ τὴν κρατοῦμε ἀπ' αὐτό. Μέσα, στὸ βάθος, τὸ γλωσσίδι ἔχει τρυπούλες. Δίνουν λοιπὸν τὴν κοῦπα στὸν ξένο καὶ τοῦ λένε νὰ χύσῃ μέσα νερό, ὅσο θέλει, γιὰ νὰ γεμίσῃ. Ὁ ἀνίδεος χύνει σιγὰ - σιγὰ νερό, ἡ δὲ κούπα γεμίζει ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Σὲ κάποια στιγμή ὅμως, ὅταν τὸ νερὸ φθάσῃ σὲ ἓνα ὥρισμένο σημεῖο, μὲ μιᾶς, ὡς διὰ μαγείας, τὸ νερὸ χύνεται ὅλο, ὡς τὸν πάτο, καὶ καταβρέχει τὸν ἀνύποπτο πειραματιστή».

Τὰ ἀνωτέρω μᾶς ἄγουν εἰς τὸ πιθανώτατον συμπέρασμα, ὅτι τὰ περιγραφέντα σύγχρονα ἄγγεῖα τῆς Αἰγίνης, τῆς Χίου, ὡς καὶ τῆς Σάμου, ὀφείλονται εἰς ἀρχαίαν παράδοσιν, ἄγνωστος δὲ τυγχάνει ἡ ἀρχικὴ κοίτις τῶν τοιούτων ἀγγείων. Δὲν κρίνω δὲ ἄσκοπον νὰ προσθέσω, ὅτι διάφορα ἄγγεῖα, τῶν ὁποίων ἡ λειτουργία ὀφείλεται εἰς τὴν ἀτμοσφαιρικὴν πίεσιν, εἶχον ἐφευρεθῇ ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἡ χρῆσις τῶν κλεψύδρων συμφωνοῦν πρὸς μεταγγισιν ὑγροῦ, καὶ δὴ οἶνου, ἦτο γνωστὴ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος π. Χ. Ὡς δὲ πρῶτος εἶδετα ἡ Κλεψύδρα παρὰ τοὺς ἀρχαίους. Ἐφ. Αρχ. 1902, σ. 7 (ἐφ.), διαφορὰ ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἐν τῇ Ἑλλάδι ἀνασκαφᾷ πηλινὰ ἄγγεῖα, τῶν ὁποίων τὸ ἐν τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ. ἦσαν ἀρχαῖαι κλεψύδραι, χρησιμεύουσαι ὡς οἰνηρῶσεις (ἄλλως σιφώνια), τὸ ἐν δ' ἐξ αὐτῶν χαλκοῦν, ὡς ἐλαιήρυνσις, σκεῦος μαγειρικόν, εἴτε ἀκόμη καὶ ὡς παίγνια.

Τὴν περιγραφὴν τῶν τοιούτων κλεψυδρῶν συναντῶμεν παρ' Ἀριστοτέλει, ὅστις εἰς μὲν τὰ περὶ ἀναπνοῆς τῶν ζώων (Κεφ. VII ἐκδ. Firmin Didot τ. III, 541) μεταφέρει τὴν ὥραϊαν ποιητικὴν περιγραφὴν τῆς χαλκῆς κλεψύδρας - παιγνίου, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους διδομένην, ἐν δὲ τοῖς προβλήμασιν αὐτοῦ ὅσα περὶ τὰ ἄφρυχα (Κεφ. VIII ἐκδ. Firmin Didot, τ. II σ. 200) παρέχει τὴν ἐξήγησιν τῆς λειτουργίας τῆς κλεψύδρας, τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου, τὴν ὁποίαν ἐξήγησιν καὶ συμπληροῖ. Ὡστε τῶν τοιούτων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα ἦσαν πολὺ πρότερον ἐν χρήσει, ἐγένετο προσπάθεια ἐξηγήσεως τῆς λειτουργίας τῶν ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου, ἥτοι κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα π. Χ.

Ἐπαναλαμβάνω λοιπόν, ὅτι τὰ σημερινὰ ἄγγεῖα, οἱ δίκιες, πιθανώτατα ὀφείλονται εἰς ἀρχαιοτάτην ἀγγειοπλαστικὴν παράδοσιν, κατὰ πολὺ ἀρχαιότεραν τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς τοῦ Κτησιβίου καὶ δὴ παραδόσιν τῆς ἀγγειοπλαστικῆς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου.

Ἐργάφη τὸν Ἀπρίλιον 1945.

τὰ βάζουν νὰ βράσουν στὴ θρακιά, ἀνάμεσα στὰ κούτσουρα τοῦ τζακιοῦ καὶ κατόπιν τὸ σερβίρουν σὲ πῆλινες κοῦπες».

Ο ΧΑΡΟΣ ΚΑΙ Τ' ΑΔΕΛΦΙΑ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ

ΥΠΟ

ΜΑΡΙΑΣ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - ΜΠΑΡΜΠΑΡΙΓΟΥ

Ἡ μακρὰ παράδοσις τῆς ἑλληνικῆς δημώδους ποιήσεως καὶ ἡ σπουδαία θέσις, τὴν ὁποίαν κατέλαβε καὶ ἐν πολλοῖς κατέχει αὕτη ἀκόμη εἰς τὴν καθόλου ζωὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπλούτισαν μὲν τὴν δημώδη ἡμῶν λογοτεχνίαν μὲ ποικίλιαν μορφῶν καὶ προσέδωκαν εἰς ταύτην ἀληθῶς μέγαν ἐκφραστικὸν πλοῦτον, ἀλλ' ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς μακρᾶς καὶ πολλαπλῆς χρήσεως ἐπέφεραν καὶ σημαντικὰς ἀλλοιώσεις καὶ ἐνίοτε παραφθορὰν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς γνησίας ποιήσεως τοῦ λαοῦ μας. Ἡ ἐξαλλοιώσις αὕτη δὲν ὑπῆρξε πάντοτε ἡ φυσικὴ εἰς κάθε λαϊκὸν δημιουργήμα ἐξέλιξις, ἀλλ' ὀφείλεται πολλοῖς καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν ἁσμάτων οὐχὶ γνησίως λαϊκῶν τὴν προέλευσιν, δημοτικῶν δὲ μὴ τὴν μορφήν. Διότι ἐκτὸς τοῦ δημοτικοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ παικτάρη καὶ πολλοὶ λόγοι, ἢ ἡμιλόγοι, ἐκ πηγῆς μασμοῦ πρὸς τὴν λαϊκὴν ποίησιν κινούμενοι, ἐξητήσαν ν' ἀπομιμηθῶσι, ὅσον ἤτο βεβαίως δυνατόν, τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν δημοτικῶν ἁσμάτων καὶ ἔχοντες ὡς πρότυπα ταῦτα συνέθεσαν νέα, τὰ ὅποια ἐνίοτε εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν. Ἀλλὰ ταῦτα ἐξεταζόμενα βαθύτερον ἀποδεικνύονται ξένα πρὸς τὸ λαϊκὸν αἶσθημα καὶ μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ συλλογεῖς δημοτικῶν ἁσμάτων δὲν περιορίσθησαν δυστυχῶς πάντοτε εἰς τὸ νὰ καταγράψουν πιστῶς ὅ,τι τοὺς ἔδιδεν ὁ λαός, ἀλλὰ πολλοὶ τούτων παρεσύρθησαν, ἐκ διαφόρων ἑκαστος λόγων, εἰς ἐπέμβασιν ἐπὶ τοῦ ἁσματος διὰ διορθώσεων, προσθηκῶν ἢ παραλείψεων.

Ἡ ἀποκάθαρσις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως ἀπὸ τοιούτων νόθων κατασκευασμάτων, διαδιδομένων πολλάκις εὐρύτατα καὶ δὴ διὰ τοῦ τύπου καὶ τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ σχολείου, εἶναι τὸ πρῶτον καθήκον τοῦ μελετητοῦ. Διότι ἄλλως κινδυνεύομεν ὄχι μόνον νὰ σχηματίζωμεν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς μορφῆς καὶ οὐσίας τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ ν' ἀχθῶμεν εἰς πεπλανημένα συμπεράσματα ὅσον ἀφορᾷ αὐτὴν ταύτην τὴν περὶ τῆς ζωῆς ἀντίληψιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἀπότοκος τῆς τοιαύτης προσπάθειάς μου πρὸς βαθύτεραν κατανόησιν τῶν

δημοτικῶν ᾠσμάτων καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀποκάθαρσιν αὐτῶν ἀπὸ παντὸς ξένου καὶ νόθου στοιχείου, εἶναι καὶ ἡ προκειμένη ἐργασία¹⁾ περὶ τοῦ ὡς δημοτικοῦ φερομένου ᾠσματος «Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη» ἥτοι ὁ Χάρος καὶ τ' ἀδελφία, πού γλυτώνουν τὴν ἀδελφίῃ.

Τὸ ᾠσμα τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὴν παλαιότεραν καταγραφὴν εὐρίσκομεν παρ' Ἀραβαντινῶ²⁾, φέρεται καὶ εἰς ἄλλας συλλογὰς δημοτικῶν ᾠσμάτων, ἐντύπους ἢ χειρογράφους, στίχοι δὲ τούτου εὐρίσκονται συμπεφυρμένοι καὶ εἰς ἄλλα, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν Χάρον, ᾠσματα. Ὡσαύτως ἔνεκα τοῦ ἠθοπλαστικοῦ αὐτοῦ περιεχομένου περιελήφθη εἰς Νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα τοῦ σχολείου, γενόμενον μάλιστα καὶ θέμα ὑποδειγματικῆς διδασκαλίας³⁾.

Παραθέτω κατωτέρω τὸ κείμενον τοῦ ᾠσματος, ὡς ἔχει τοῦτο παρ' Ἀραβαντινῶ.

Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη

Ἀνάθεμά τον πὺν τὸ εἶπῃ «τ' ἀδέρφια θέν πονιοῦνται»

τ' ἀδέρφια σκίζουν τὰ βουτὰ καὶ θένισα ξεροζώνουν,

τ' ἀδέρφια ἐκυνηγήσανε καὶ ἐνίκησαν τὸ Χάρο.

Ἀπὸ ἀδέρφια εἶχαν ἀδερφὸν σὺν κόσμῳ ξακουσμέτῃ,

ὃ τὴ φθόναγεν ἢ γειτονιά, τὴ ζήλευε ἢ χώρα,

τὴ ζήλεψε καὶ ὁ Χάροντας καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ

στὸ σπίτι τρέχει καὶ βροντιάει σὰν νὰ ἦταν νοικοκύρης.

«Ἀνοιξε, κόρη, γιὰ νὰ μπῶ, τοιμάσου νὰ σὲ πάρω,

τί ἐγὼ εἶμ' ὁ γυιὸς τῆς μαύρης γῆς, τς ἀραχνιασμένης πέτρας.

¹⁾ Σχετικῶς πρὸς τὴν νοθεῖαν τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀλλοίωσιν καὶ παραφθορὰν τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως ἔχομεν τὰς ἐξῆς μελέτας: Ν. Γ. Πολίτου, Ἡ παραχάραξις τῶν ἐθνικῶν ᾠσμάτων (Λαογραφικὰ Σύμμεικτα τ. Α' σ. 272 κ. ἐ.) - Γιάννη Ἀποστολάκη, Τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Μέρους Α' οἱ συλλογές, Ἀθῆναι 1929. - Ἡ συλλογὴ τοῦ Ἀραβαντινοῦ (Τὸ κλέφτικο τραγούδι) Ἀθῆναι 1941. - Τὸ κλέφτικο τραγούδι. Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ τέχνη του (Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις, περ. Δ', τόμ. Β', ἀρ. 18, 15 Δεκεμβρίου 1945) Β'. Κριτικὴ κειμένων (Αὐτόθι τόμ. Γ' ἀρ. 5, 6 καὶ 7, 8 Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1946) Γ'. Τὸ πνεῦμα του (Αὐτόθι ἀρ. 17 - 24, Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1946). Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην μελέτην ὁ συγγραφεὺς ἀνερευνῶν τὸ ἀρχικὸν γνήσιον κλέφτικο τραγούδι κατορθώνει νὰ συλλάβῃ τὸ πνεῦμα τούτου καὶ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὸν λαὸν ποιητὴν τῆς κλέφτικης ἐποχῆς, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ἰδίου «τραγούδησε τὸ γλυκοχάραμα τῆς λευτεριάς». - Γιάννη Βλαχογιάννη, Οἱ Κλέφτες τοῦ Μοριά, Ἀθῆναι 1936, σ. 196 κ. ἐ. - Πρβλ. προσέτι καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Α. Σιγάλα, εἰς τὰ Ἑλεύθερα Γράμματα, Περίοδος Β' τευχ. 6, 15 Δεκεμβρίου 1947.

²⁾ Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημοτικῶν ᾠσμάτων τῆς Ἠπείρου. Ἐν Ἀθήναις 1880, σελ. 275, ἀρ. 456.

³⁾ Σαρεῖ Ἀλ. Διδασκαλίαι νεοελληνικῶν ἀναγνώσμάτων. Ἀθ. 1924, σ. 52 κ. ἐ.

- 10 —“Αφσε με, Χάρονι, ἄφσε με, σήμερα μὴ μὲ πάρης
ταχιά, Σαββάτο, νὰ λουσῶ, τὴν Κυριακὴ ν’ ἀλλάξω
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ ἔρχομαι μοναχὴ μου».
Ἄπ’ τὰ μαλλιά τὴν ἄρπαξε κ’ ἡ κόρη κλαίει καὶ σκούζει.
Νὰ καὶ τ’ ἀδέρφια πῶρτασαν ψηλὰ π’ τὸ κορφοβούνι,
15 τὸν Χάροντα κυνήγησαν καὶ γλύτωσαν τὴν κόρη.

Αἱ γνωσταὶ καταγραφαὶ τοῦ ἔσματος, τὰς ὁποίας εἶχον ὑπ’ ὄψιν κατὰ τὴν μελέτην μου, ὅλαι νεώτεραι τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ, εἶναι αἱ ἑξῆς:

α’. Ἐντυποὶ

1. Ἅγι Θέρον, Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθήνα 1909 σ. 69.
2. Χρ. Λαμπράκη, Τραγούδια τῶν Τσουμέρκων (Λαογραφία, τ. Ε’ (1915) σ. 127, 137).
3. Μ. Σαλβάνου, Τραγούδια, μοιρολόγια καὶ λαϊκὰ Ἀργυράδων Κερκύρας (Λαογραφία τ. Ι (1929) σ. 23, 80) (ἔτος συλλογῆς 1917).
4. Μ. Μινώτου, Τραγούδια ἀπὸ τῆ Ζάκυνθο 1933, σ. 66, 396.
5. Ἐ. Αὐτίκη, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τ. Α’ Ἀθήναι 1943, 47 σ. 228, 152 (ἔτος συλλογῆς 1939 ἐκ Εὐραίων Λακωνίας).

β’. Χειρόγραφοι¹⁾

6. ΛΑ 180 σ. 247, Ναούσης ὑπὸ Ἀ. Ζήκων (1892).
7. ΛΑ 1083 σ. 156, ἀρ. 126, Εὐβοίας ὑπὸ Β. Φάβη (1902).
8. ΛΑ 122 σ. 26, ἀρ. 38 ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Κλεαρίστης καὶ Ἀθηνᾶς Μανασσείδου, μαθητριῶν Παρθεναγωγείου Σμύρνης 1912.
9. ΛΑ 694 σ. 228, Γορτυνίας ὑπὸ Χ. Σακελλαριάδου (1919).
10. ΛΑ 1103 σ. 29, Δαμασκηνιάς Κοζάνης ὑπὸ Ἰ. Μπακάλη (1937).
11. ΛΑ 1159 σ. 109, Κορώνης Πυλίας ὑπὸ Γ. Ταρσούλη (1938)²⁾.

Αἱ ἀπὸ τοῦ Ἀραβαντινοῦ παρεκκλίσεις καὶ διαφοραὶ τῶν ἀνωτέρω δηλὼν μένων κειμένων εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

¹⁾ Αἱ χειρόγραφοι συλλογαὶ εὐρίσκονται εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, φέρουσαι τὸν μετὰ τ’ ἀρχικὰ ΛΑ σημειούμενον ἀριθμὸν.

²⁾ Κατ’ οὐσίαν ὁ ἀριθμὸς 11 τῶν κειμένων μειοῦται εἰς 8, διότι ὁ μὲν Ἅγις Θέρος παραλαμβάνει τὸ ἔσμα ἐκ τοῦ Ἀραβαντινοῦ, αἱ δ’ ἀδελφαὶ Μανασσείδου, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχεται τὸ ὑπ’ ἀριθ. 122 χειρόγραφον, ἀντιγράφουν τὸν Ἅγιν Θέρον, τὸ αὐτὸ δ’ ὡς φαίνεται, συμβαίνει καὶ μὲ τὸν συλλογέα τοῦ ὑπ’ ἀριθ. 180 χειρογράφου Ἀ. Ζήκων. Προφανῶς ἐκ τοῦ Ἀραβαντινοῦ παρέλαβον τὸ ἔσμα ὁ *H. Lübke*, *Neugriechische Volks- und Liebeslieder in deutscher Nachdichtung*, Berlin 1895, σ. 261 καὶ ἡ *A. Schrader* *Sammlung neugriechischer Volkslieder*, Berlin 1910, σ. 18,

- Στ. 1. Πῶλεγε 2, πὺ θὰ πῆ 4. 11, ποιά σκύλα μάννα τῶλεγε 9, δὲν ποινῶνται 2. Ὁ ὅλος στίχος ἑλλείπει 3, 5, 7, 10¹⁾).
- Στ. 2. β' ἡμιστίχ. κ' οἱ ἀδερφὲς τοὺς κάμπους 2, ἑλλείπει 3. 4. 5. 7, ὥστε ν' ἀνταμωθοῦνε 9. 11.
- Στ. 3. κ' ἡ μάννα σκίει τὴ θάλασσα νὰ εὔρη τὰ παιδιὰ της 2, ἑλλείπει 3. 4. 5. 7. 10²⁾).
- Στ. 4. Ἀνὸ ἀδρεφία 4, Ἀνὸ ἀδέλφια εἶχαν ἀδελφὴ 5, μιὰ ἀδερφὴ 2. 7. 9, Ὁ (δεῖνα) εἶχ' ἓνα παιδὶ ... ξαῖκουσμένο 3, ἀκουσμένη 11.
- Στ. 5. τοῦ τ' ἀγαπάει ἡ γειτονιά, τοῦ τ' ἀγαπάει κ' ἡ χώρα 3, τὴ ζήλευε ἡ γειτονιά 4, τὴν ζήλευγεν ἡ γειτονιά, τὴν ζήλευγε τὸ ὁ κόσμος 7, τῆς ζήλευε ἡ γειτονιά, τῆς φθόναγε ἡ χώρα 5, τὴν φθόνευνεν ἡ γ. 10, τὴν ζούλευεν ἡ χ. 6.
- Στ. 6. τὸ ζήλευεν κ' ὁ Χ. καὶ πάει νὰ τὸ πάρῃ 3, τὴν ζούλευεν 6, τῆς ζήλευε τὸ ὁ Χ. τσαὶ 5, τὸ ἤθελε νὰ τὴν πάρῃ 7, καὶ ἤρθε καὶ τὴν πῆρε 10, καὶ ἤρθε νὰ τὴν πάρῃ 11.
- Στ. 7. πάει καὶ χτυπᾷ 2. 11, μπαίνει καὶ βροντᾷ 3, τσαὶ βρονταίει 5, τσαὶ βροντᾷ - νοικοκυρῆς 7, σὰν νὰ ἔναι 11.
- Στ. 8. ἑλλείπει 3. 10, γιὰ νὰ μποῦν τοῖμασ' γιὰ νὰ σὲ πάρουν 7.
- Στ. 9. ἐγὼ εἶμαι 2. 7, γιατί εἶμαι 5, τὴν ἀρεσκασμένης 2. 6, κ' ἀρεσκῶ 9, ἑλλείπει 3. 4. 10. 11.
- Στ. 10. Ἄσε με Χάρε μ' ἄσε με 2, Ἄσε με, Χάρο μ' 3, Ἄσε με Χάρο ἄσε με 9, Ἄφες με, Χάροντα, ἄφες με 4, Ἄσε με, Χάρε μ' ἄφες με 11, Ἄσε με, Χάροντα, ἄσε με 5, Ἄφσε με, Χάρε, ἄφσε με 6, Ἀφησ' με, Χάροντ', ἄφησ' με 7, ἑλλείπει 10, σήμερα μὴ μὲ παίρνεις 1. 5. 6. 8. 9, τὴν Κυριακὴ ν' ἀλλάξω 11, σήμερις μὴ μὲ παίρῃς 7, ἑλλείπει 10.
- Στ. 11. νὰ λουστοῦ - τὴν Τουριατοῦ ν' ἀλλάξουν 7, νὰ λουσθῶ [8, αὐριο Σαββάτο 2. 9, πρῶτ Σ. 3, ἑλλείπει 10.
- Στ. 12. Καὶ τὴ Δευτέρα τὸ πρῶτ 2. 3. 9. 11, ἑλλείπει 10, ἔρχομαι 1. 4. 8. 9, ἔρχομαι 7, μοναχὸς μου 3, ἑλλείπει 10.
- Στ. 13. τὴν ἀδραξε 2, ἀφ' τὰ μαλλιά 4, ἑλλείπει 3. 10, ἡ κόρη κλαίει... 4. 7, τζαὶ σκοῦζει 5, τσαὶ 7, ἑλλείπει 3. 10.
- Στ. 14. τ' ἀδρεφία ποῦφθασαν 4, φτάσανε 9. 11, Νὰ τσαὶ τ' ἀδρεφία ποῦρκοονται 7, ἑλλείπει 3. 10, ψηλὰ π' τὰ κορφοβούνια 6.
- Στ. 15. τὸ Χάρονα ἐνίκησαν 6, τὸν Χάροντα τσυνήγησαν 7, κυνήγησαν τὸν Χάροντα 10, τὸ Χάρο κυνηγήσανε 11, τσαὶ γλύτωσαν 7, ἑλλείπει 3.

¹⁾ Οἱ μετὰ τὰς διαφόρους γραφὰς ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὸν αὖξοντα ἀριθμὸν τῆς συλλογῆς.

²⁾ Ὡς πρὸς τοὺς στίχους 2-3 βλ. κατωτ. σ. 42.

Ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ πίνακι σημειουμένων διαφόρων γραφῶν πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Ἀραβαντινοῦ παρατῆρεῖ τις, ὅτι αἱ διαφοραὶ δὲν εἶναι τοιαῦται, ὥστε νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συνιστῶσαι πραγματικὰς παραλλαγὰς ἐνὸς δημοτικοῦ ᾠσματος. Πρόκειται κατ' οὐσίαν περὶ μεταβολῶν, οὕτως εἰπεῖν, ἐπιφανειακῶν καὶ ὁλῶς ἀσημαντῶν, καθ' ὅσον εἰς τὴν ἀληθῆ παραλλαγὴν ἐνὸς ᾠσματος αἱ ἀλλαγαὶ δὲν περιορίζονται μόνον εἰς λέξεις τινὰς ἢ καταλήξεις, οὐδ' εἰς ἀπλὴν παρὰλειψιν ἐνίων στίχων, ἀλλ' ἀφορῶσιν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ᾠσματος, τοῦ ὁποίου τὴν ἔννοιαν ἐκάστη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ποικιλοτρόπως ἐκφράζει.

Οὕτω: α) εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 καταγραφὴν ἀπὸ τὰ Τζουμέρκα παραλλάσσει μόνον ἡ εἰσαγωγή, ἐκτεινομένου τοῦ 2ου στίχου ταύτης κατὰ ἓνα ἔτι στίχον:

τ' ἀδέρφια σκίζουν τὰ βουνὰ κι' οἱ ἀδερφὲς τοὺς κάμπους
κι' ἡ μάνα σκίει τὴ θάλασσα νὰ εὕρη τὰ παιδιὰ της.

Διὰ τῆς μετατοπίσεως ὁμως τοῦ βάρους ἀπὸ τῆς ἀδελφικῆς εἰς τὴν μητρικὴν ἀγάπην ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ᾠσματος ἐξασθενεῖ καὶ ὁ στίχος δὲν ἔχει θέσιν τοῦλάχιστον εἰς τὸ ᾠσμα τοῦτο. Φαίνεται δέ, ὅτι πρόκειται περὶ στίχων καταστάσεων τυπικῶν ὡς προοιμίου ᾠμάτων, διότι συναντῶμεν αὐτοὺς εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἄλλων σχετικῶν ᾠμάτων ἐκ Μακεδονίας, π. χ. ἐν συλλογῇ Γ. Ἐνυάλῃ ἀπὸ τὴν Σαρματία, (Ἑλληνισμός τ. ΙΔ' σ. 382,32) ὡς ἀρχὴν τοῦ τραγουδιοῦ τῆς ξενικείας, ὅπου ἀνταμώνουν τὰ δύο ξενιτεμένα ἀδελφία (βλ. κατωτ. σ. 45), ἐν συλλογῇ Δ. Λοιμκοπούλου ἀπὸ τὸ Σινίχοβο τῆς Μακεδονίας (ΛΑ. πρ. 53 σ. Π, 16, 1914), ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν παραλλαγὴν «τ' ἀγαπημέ» ἀδέρφια κι' ἡ κακὴ γυναῖκα», καί, ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἀποσπασματικῶν στίχων, ἐν νεωτέρῳ συλλογῇ δημοτικῶν τραγουδιῶν τῶν Γρεβενῶν (Σζῶνη καὶ Ράχου, Δημοτικὰ τραγοῦδια Γρεβενῶν Ἀθ. 1938 ἀρ. 96).

β) Ἡ ὑπ' ἀριθ. 9 παραλλαγὴ ἐκ Γορτυνίας, ὀφειλομένη ἄλλως τε καὶ εἰς οὐχὶ προσεχτικὸν καὶ ἀξιόπιστον συλλογέα, ἔχει ὡς εἰσαγωγὴν ὁλόκληρον τὸ τραγοῦδι τῆς ξενικείας (βλ. κατωτ. σ. 45), ἐνῶ τὸ κυρίως ᾠσμα εἶναι καθ' ὅλα ὁμοιον πρὸς τὸ παρ' Ἀραβαντινῶ.

γ) Ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθ. 3, 5, 7, 10 κειμένων ἐλλείπει τελειῶς ἡ εἰσαγωγή, τὸ δὲ ὑπ' ἀριθ. 10 ἐκ Δαμασκηναῖς περιέχει μόνον 5 ἐκ τῶν 15 στίχων τοῦ Ἀραβαντινοῦ, καὶ τούτους κατὰ διάφορον τάξιν. Ἐφ' ὅσον ὁμως καὶ οἱ ὑπάρχοντες στίχοι εἶναι ἀπολύτως ὅμοιοι πρὸς τοὺς παρ' Ἀραβαντινῶ, εἶναι φανερόν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀναπλάσεως τοῦ ἀρχικοῦ τραγουδιοῦ, ἀλλὰ περὶ ἀπλῆς παραλείψεως στίχων, ὀφειλομένης εἰς τὴν λησμοσύνην, ἣτις ἐπίσης ἀποτελεῖ σημαντικὸν παράγοντα εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

δ) Τέλος, μόνον εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 καταγραφὴν, ἐξ Ἀργυράδων Κερκύρας, παρατηροῦμεν προσπάθειαν τινὰ ἀναδημιουργίας. Διὰ νὰ προσαρμοσθῇ δηλαδὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ ᾠσματος εἰς τὴν περίστασιν, ἐφ' ὅσον τὸ ᾠσμα θὰ ᾗδετο ὡς μοιρολόϊ, τὰ «δυνὸ ἀδέρφια» τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἔγιναν «ὁ δεῖνα», ἡ «κόρη» ἔγινε «παιδί», «τοῦ τ' ἀγαπάει ἡ γειτονιά, τοῦ τ' ἀγαπᾷ κι' ἡ χώρα». Κατὰ τ' ἄλλα οἱ μὲν τρεῖς τελευταῖοι στίχοι κατ' οὐδὲν παραλλάσσον τῶν ἀντιστοιχῶν τοῦ Ἀραβαντινοῦ, αἱ δὲ λοιπαὶ λεκτικαὶ ἀλλαγαὶ εἶναι ἀσήμαντοι. Πάντως εἰς τὸ ᾠσμα, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι πρᾶγματι ἔζησεν ἐκεῖ ὡς μοιρολόϊ, ἐπέφερεν ὁ ποιητὴς λαὸς μεταβολάς, συμφωνῶν πρὸς τὴν περὶ Χάρου ἀντίληψίν του καί, χωρὶς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ν' ἀπολέσῃ τὴν αἰσθησιν τῆς πραγματικότητος, ἀπέβαλε τελειῶς τοὺς τρεῖς εἰσαγωγικοὺς, ὡς καὶ τοὺς δύο τελικοὺς, στίχους τοῦ ᾠσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ (βλ. κατωτ. σ. 53). Παραθέτω ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὸ μοιρολόϊ:

ἽΟ (δεῖνα) εἶχ' ἓνα παιδὶ σὸν κόσμῳ ξαῖνονομένο,
 τοῦ τ' ἀγαπάει ἡ γειτονιά, τοῦ τ' ἀγαπάει κ' ἡ χώρα,
 τὸ ζήλεψε κι ὁ Χάροντας καὶ πάσι νὰ τὸ πάρῃ.
 Στὸ σπῖτι μπαίνει καὶ βροντῇ σὰν νὰ ἦταν νοικοκύρης.
 Ὅ Ἀπ' τὸ κεφάλι τὸ πιακε κ' ἐκεῖνο κλαίει καὶ φγιάζει
 «Ἄσε με, Χάρο μ', ἄσε με, σήμερα μὴ μὲ πάρῃς,
 πρῶτ' Σαββάτο, νὰ λουστῶ, τὴν Κυριακὴ γ' ἀλλάξω,
 καὶ τὴ Δευτέρα τὸ πρῶτ' ἔρχομαι μοναχός μου».

Τοιαύτῃ ἔλλειψις παραλλαγῶν, προκειμένου περὶ ἄσματος, τὸ ὁποῖον ἔσχεν ἐν τούτοις ποιάν-τινα διάδοσιν, ἐμβάλλει. ἀμέσως εἰς ὑποψίας. Διότι, ὡς γνωστόν, ἡ προφορικὴ διάδοσις ἐνὸς ἄσματος, ὡς καὶ παντὸς μνημείου τοῦ λόγου, περι-έχει ἤδη ἐν ἑαυτῇ τὸ σπέρμα τῆς ἀλλοιώσεως καὶ τῆς παραλλαγῆς, ἥτις ἀποτελεῖ συνάμα καὶ ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ τραγοῦδι αὐτὸ ἔζησε πράγματι εἰς τὸ στόμα καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Βεβαίως ὁ ποιητὴς ἐνὸς δημοτικοῦ ἄσματος εἶναι ἐν μόνον ἄτομον, ἐκ τοῦ λαοῦ προερχόμενον, ἰδιαιτέρως ὁμῶς ὑπὸ τῆς φύσεως προικισμέ-νον, ἀλλ' ὁ ἐκάστοτε λαϊκὸς τραγουδιστὴς, εἴτε ἐναινευδῆτως εἴτε ὄχι, πάντοτε θὰ μεταβάλῃ κάπως τοῦτο ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ προσπάθειά του νὰ φθάσῃ μίαν μορ-φὴν ἰδιαιτέραν, θὰ ἐλέγῃ — ἥτις νὰ ἐκφράσῃ καλύτερον τὸ ἴδιον αὐτοῦ ψυχικὸν εἶναι. Πολλοὶ καὶ πλεονεῖς τοῦ ἐνός θὰ συναρμολογήσῃ πρὸς τοῦτο¹⁾. Ὁ καλὸς δηλαδὴ τραγουδιστὴς γίνεται συνάμα καὶ δημιουργός. Οὕτως εἶναι ἀδύνατον νὰ εὗρωμεν γνήσιον δημοτικὸν ἄσμα, παρουσιαζόν πραγματικὴν κατὰ τόπους διάδο-σιν, τοῦ ὁποίου αἱ διάφοροι καταγραφαὶ νὰ ἔχωσιν ἀπόλυτον ὁμοιότητα· δι' ὃ ἄλλως ὁμιλοῦμεν καὶ περὶ «παραλλαγῶν».

Φαίνεται ὅμως, ὅτι δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα γίνονται γνωστὰ ἐκ γραπτῶν κειμένων. Ἡ γραφὴ εἰς ταῦτα ἀποκρυσταλλώνει τρόπον τινὰ τὴν μορφήν τοῦ ἄσματος, ὃ δὲ τραγουδιστὴς προσπαθεῖ ν' ἀποδώσῃ ἀκριβῶς τὸ γραπτὸν κείμενον²⁾ καὶ, ἂν ἀκόμη δὲν τὸ ἀνέγνωσε μόνος, ἄλλος τις θὰ εὐρεθῇ νὰ διορθώσῃ τὰ τυχόν «λάθη» του, διότι ἐκάστη παραδρομὴ ἢ ἀπό-κλισις ἀπὸ τοῦ κειμένου λογίζεται ὡς λάθος.

Οὕτω γεννῶνται εἰς ἡμᾶς ἀμφιβολαὶ διὰ τὴν γνησίαν λαϊκὴν προέλευσιν ἐνός ἄσματος, ὅταν, ἐνῶ τὸ ὑπάρχον ὑλικὸν παρουσιάζει σχετικὴν διάδοσιν, ἐν

¹⁾ Πρβλ. τὰς πληροφορίας Ἀ. Ἀδαμαντίου ἐκ Τήνου, Ν. Γ. Πολίτου, Γνωστοὶ ποιη-ταὶ δημ. ἄσμάτων εἰς Λαογραφ. Σύμμεικτα τ. Α' σ. 215 κ. ε.

²⁾ Συνέβη καὶ εἰς ἐμὲ τὴν ἰδίαν, κατὰ τὰς ἐπισκέψεις μου πρὸς συλλογὴν λαογραφικοῦ ὑλικοῦ εἰς χωρία, νὰ μοῦ λέγῃ μία γυναῖκα ἓνα τραγοῦδι, ἄλλη δέ, παρισταμένη ἐκεῖ νὰ τὴν διορθώσῃ λέγουσα: «δὲν τὸ λέει ἔτσι τὸ βιβλίον» καὶ εὐθὺς ἔσπευδε νὰ προσκομίσῃ τὸ σχε-τικὸν ἀναγνωστικὸν τοῦ σχολείου. Τὸ αὐτὸ παρετήρησε καὶ ἡ γνωστὴ καὶ ἐκ τῶν λαογραφι-κῶν αὐτῆς συλλογῶν δ. Γ. Ταρσοῦλη.

τούτοις δὲν παρατηροῦμεν εἰς τὰς διαφόρους καταγραφὰς οὐδεμίαν οὐσιαστικὴν διαφορὰν ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς πηγῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ὅμως ἡ ἐξάρτησις τούτων εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ὅταν δὲ αἱ ἀπὸ ἐξωτερικῶν λόγων γεννηθεῖσαι ἀμφιβολίαι ἐνισχυθῶσι καὶ δι' ἐσωτερικῶν λόγων, οἷτινες ἐμφανίζονται κατὰ τὴν περαιτέρω ἔρευναν ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔσματος, ὅταν δηλαδὴ αὐτὰ ταῦτα τ' ἀποτελοῦντα τὸ ἔσμα στοιχεῖα ἀποδειχθῶσιν ὡς μὴ δημοτικά, τότε πλέον εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ διὰ τὴν γνησιότητα τῆς φερομένης ὡς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ ἔσματος.

Προβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Ἀραβαγτινοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀρχαιοτέραν παράδοσιν τοῦ ἔσματος, διὰ νὰ ἴδωμεν, ἂν εἶναι τοῦτο γνήσιον δημοτικὸν τραγούδι.

Ἐν τῷ προκειμένῳ ἔσματι ἐξαίρεται ἡ δύναμις τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία εἶναι ἱκανὴ καὶ τὸν θάνατον ἀκόμη νὰ κατανικήσῃ. Βεβαίως τὴν ἔξαρσιν τῆς μεταξὺ ἀδελφῶν ἀγάπης ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν δημῶδη ποίησιν, ἰδίᾳ εἰς τὴν γνωστὴν παρολογὴν «τ' ἀγαπᾷμεν ἀδέρφια καὶ ἡ κακὴ γυναῖκα»¹⁾, ἐμμέσως δ' εἰς τοὺς θαυμασίους στίχους τοῦ ἑλλοῦ κατελληνίου ἔσματος τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἀρτας²⁾, ἔτι δ' εἰς δίστιχα³⁾ καὶ παροιμίας⁴⁾, ἀλλ' ἡ σύλληψις τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη ἐνίκησε καὶ τὸν Χάρον, μόνον εἰς τὸ προκείμενον ἔσμα πραγματοποιεῖται.

Ἀναλύουσα τώρα τὸ ἔσμα στίχον πρὸς στίχον, θὰ προσπαθῇσω νὰ καταδείξω ἀπὸ ποῖα τραγούδια ἐδανείσθῃ ὁ ποιητὴς τοὺς δημοτικούς ἢ ἐνεπνεύσθῃ τοὺς δημοτικοφανεῖς στίχους τούτου καὶ νὰ ἐκθέσω κατόπιν διατ' πιστεύω, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο, ἂν καὶ οἰκοδομηθὲν ἐκ λαϊκοῦ ὕλικου, δὲν εἶναι ἐν τούτοις δημοτικὸν καὶ μάλιστα, ὅτι ἡ ἐν αὐτῷ ὑποκειμένη βασικὴ ἰδέα περὶ Χάρου εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν ἰδέαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει σχηματίζει περὶ τοῦ χθονίου αὐτοῦ δαίμονος.

¹⁾ Πολίτου Ν. Γ. Ἑκλογαὶ ἀρ. 80.

²⁾ Αὐτόθι ἀρ. 89 στ. 41 κέ.

³⁾ Πρβλ. Ραζέλου Στ. Παροιμία μοιρολογίων Ἀθ. 1870 σ. 12.

Τ' ἀδέρφια ὄντες συμπερικατοῦν κι' ἡ γῆ τὰ καμαρώνει,
μ' ἀλήθεια ὄντες χωρίζονται κι' ἡ γῆ ἀναστενάζει

καὶ Λαογραφία τ. Η' σ. 544, 109

Τ' ἀδέρφια ὄντας σμίγουνε, ὁ ἥλιος ἀνατέλλει,
καὶ ὄντας ξεχωρίζουνε, πάει καὶ βασιλεύει.

⁴⁾ Π. γ. Δυὸ ἀδελφοὶ ἕνας κορμὸς (Πολίτου Ν. Γ. Παροιμίας τ. Α' σ. 304 ἀρ. 9)

Δυὸ ἀέρφια μάλλωναν,
δυὸ λωλοὶ τὰ πιστεῦγαν (Αὐτ. ἀρ. 10) κ. ἄ.

Οἱ δύο πρῶτοι στίχοι ἐνθυμίζουν ἀμέσως τοὺς πρῶτους στίχους ἑνὸς τῶν νεωτέρων ᾄσμάτων τῆς ξενιτειᾶς, τοῦ ὁποῖου παραθέτω μίαν παραλλαγήν, ἀπὸ τὴν Ἀγόριανην¹⁾.

Τὸ ποιά μαννούλα τῶλεγε²⁾: τ' ἀδέρφια δὲν πονιῶνται;
τ' ἀδέλφια σκίζουν τὰ βουνὰ ὡς που ν' ἀνταμωθοῦνε.

Σὰν πῆγαν κι' ἀνταμώσανε σὲ μιὰ χρυσή ταβέρνα,
σκύβουν φιλιῶνται σταυρωτὰ καὶ διπλοχαιρετιῶνται.

Χρυσὰ μαντήλια βγάλανε, τὰ δάκρυα τοὺς σφουγγοῦνε
κι' ἕνας τὸν ἄλλο λέγανε κι' ἕνας τὸν ἄλλο λέει:

— Ἀδέλφια, πῶς πορεύεστε στὰ ἔρημα τὰ ξένα;³⁾ . . .

Μολονότι ἡ καταγραφή τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ᾄσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ εἶναι παλαιότερα τῶν φερομένων παραλλαγῶν τοῦ ἀνωτέρω ᾄσματος τῆς ξενιτειᾶς⁴⁾, πιστεύω ὅτι οἱ δύο εἰσαγωγικοὶ στίχοι τούτου εἶναι οἱ παλαιότεροι καὶ γνωστοὶ εἰς τὸν λαὸν καὶ ὅτι ὁ Ἀραβαντινὸς ἀπερραρίσθη αὐτοὺς ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ᾄσμα του, παραλλάξας ὅμως τὸ β' ἡμιστίχιον τοῦ δευτέρου στίχου εἰς: καὶ δέντρα ξερριζώνουν⁵⁾. Οὕτως ὅμως ἠλλοιώθη τὸ ἀληθὲς νόημα τοῦ δημοτικοῦ στίχου. Ἐνῶ δηλαδὴ ἡ φράσις σκίζουν τὰ βουνὰ ἐκφράζει τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν, τὴν λαχτάραν τῶν ἀδελφῶν, διὰ νὰ συναντηθοῦν μετὰ μακρὸν χωρισμόν, ἀποτελεῖ δηλαδὴ αὕτη ἐκφρασίς ψυχικῆς ἀπαθείας⁶⁾, ἀντιθέτως τὸ: δέντρα ξερριζώνουν ὑποδηλώνει σωματικὴν ρώμην⁷⁾ καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ᾄσμα.

Διὰ τοῦ τρίτου στίχου⁸⁾ τ' ἀδέρφια ἐκνηγήσανε κι' ἐνίκησαν τὸ Χάρο, ὁ

¹⁾ Σπανδρονίδη Εἰρ. Τραγούδια τῆς Ἀγόριανης 1939 σ. 54, 82.

²⁾ Παραλλαγαὶ τοῦ α' ἡμιστίχου: Ποιά σκύλα μάννα τῶλεγε — Ἀνάθεμα ποιοὺς ἔλεγε — Ποιὺς τῶπε, ποιὺς τὸ μίλησε κ. τ. τ.

³⁾ Περί τῆς πιθανῆς προελεύσεως, τῆς ποιητικῆς ἀξίας τοῦ ᾄσματος τούτου καὶ γενικῶς περὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ δὲν θὰ ὁμιλήσω ἐδῶ.

⁴⁾ Οἱ εἰσαγωγικοὶ στίχοι τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἀποτελοῦν τὴν κατακλείδα εἰς παραλλαγήν τινα τοῦ ᾄσματος τοῦ πραγματευτοῦ, τὸν ὁποῖον φονεύει ὁ ληστής ἀδελφός του. (Λαογραφία τ. ζ' σ. 530 Βέροια):

Ἀνάθιμά του ποιοὺς τοῦ λέει, τὰ δέρφια δὲ πονιοῦντι,

τὰ δέρφια σκίζουν τὰ βουνὰ κι δέντρα ξερριζώνουν.

⁵⁾ Ἡ παλαιότερα γνωστὴ καταγραφή τοῦ ᾄσματος τούτου εἶναι ἡ τοῦ Παπαζαφειροπούλου Π. Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλλήν. λαοῦ Ἀθ. 1887 σ. 197, Η'.

⁶⁾ Εἶναι κοινὴ ἡ φράσις ἔσκισε κάμπους καὶ βουνὰ ἐπὶ τινος, ὅστις ὑπερἐνίκησε ὅλας τὰς δυσκολίας τῆς μεγάλης ἀποστάσεως, ἔκανε τ' ἀδύνατα δυνατόν, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του.

⁷⁾ Εἰς τὸ Ἀκριτικὸν ᾄσμα ὁ Τσαμαδὸς ἐβάσταν εἰς τὸ χέρι του δεντρί ξερριζωμένο ἢ πεύκους ξερριζωμένους.

⁸⁾ Ὡς καὶ διὰ τοῦ τελευταίου, τοῦ 15ου (βλ. κατωτ. σ. 58).

ποιητής, ὡς ἐν προλόγῳ, φαίνεται ζητῶν νὰ συνοψίσῃ τὴν ὅλην ὑπόθεσιν τοῦ ἔσματος, ὅτι δηλαδή ἡ δύναμις τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης εἶναι τοιαύτη, ὥστε κατα- νικᾷ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον. Ὅτι ὁ στίχος δὲ εἶναι γέννημα τῆς λαϊκῆς μού- σης καταφαίνεται κυρίως ἐκ τοῦ νοήματος, τὸ ὁποῖον περικλείει καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι βασικῶς ἀντίθετον πρὸς τὴν περὶ Χάρου λαϊκὴν ἀντίληψιν. Ἡ λαϊκὴ φαν- τασία, ἐν τῇ διακρινούσῃ τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα μυθοπλαστικῇ δυνάμει, μετουσιώ- νουσα ποιητικῶς τὴν ἐπιθανάτιον ἀγωνίαν, παρέστησεν αὐτὴν ὡς πάλιν τοῦ ἀνθρώ- που πρὸς τὸν Χάρον τῆς πάλης δὲ ταύτης πλαστικῇ ἔκφρασις εἶναι τὰ ἔσματα περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ, λεβέντη—Χάρου καὶ αἱ λίαν χαρακτηριστικαὶ διὰ τὸ γεγονὸς λέξεις ὡς «χαροπαλεύει» «ἀγγελομαχεῖ». Εἰς τὴν πάλιν ὁμως αὐτὴν νικητῆς ἀναδεικνύεται πάντοτε ὁ Χάρος, ὁ ὁποῖος θὰ εἴρῃ ὅπωςδὴποτε τρόπον¹⁾ νὰ σύρῃ εἰς τὸν Κάτω Κόσμον τὸν ἥρωα, ἔστω καὶ ἂν πρὸς στιγμὴν ἐμφανίζε- ται ὡς δειλιῶν, κατὰ τὸ ἔσμα «κι' ὁ Χάρος ἐφοβήθηκε στοῦ Διγενῆ τὰ χέρια»²⁾. Ἡ οὐσία, ἡ πραγματικότης δὲν μεταβάλλεται. Τὸ φοβερόν διὰ τὸν ἄνθρωπον γεγονὸς τοῦ θανάτου παραμένει τοιοῦτον. Εἶναι δὲ πολλοὶ οἱ δημοτικοὶ στίχοι, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὸν ἀκατάβλητον καὶ ἀνίκητον Χάρον:

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

¹⁾ Εἰς Κρητικὴν παραλλαγὴν τοῦ ἔσματος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ὁ Χάρος κα- τανικᾷ διὰ δόλου τὸν ἥρωα «κι' ὁ Χάροντας μ' ἐκπαύει βουλήθη νὰ νικήσῃ», Λαογραφία τ. Α' σ. 255, 46. Ἐπίσης εἰς παραλλαγὰς τοῦ ἔσματος Λεβέντης—Χάρου, εἰς τὰς ὁποίας, διὰ νὰ ἐξαρθῇ ἡ ἀνδρεία τοῦ ἥρωος, νικᾶται κατ' ἀρχὰς ὁ Χάρος, πάλιν εἰς τὸ τέλος ὁ λεβέντης ἀποθνήσκει, διότι «τοῦ Χάρου κακοφάνηκε κι' ὄχ' τὰ μαλλιά τὸν πιάνει» πρβλ. Λάσκαρη Ν. Ἡ Λάστα σ. 547, 1—ΛΑ ἀρ. 432 (Κάρυστος). Ἄλλου ὁ Χάρος «γίνεται γρονθοδὸς αὐτὸς καὶ βγάζει τὴν ψυχὴν του» (τοῦ Διγενῆ) (ΛΑ ἀρ. 1108 σ. 66 Κύπρος).

²⁾ Δρακίδης Γ., Ροδιακά Ἀθ. 1937 σ. 91.

³⁾ Λαογραφία τ. Α' σ. 255, 45 (Κρήτης). Νικᾶται ὁ Χάρος εἰς Καρπαθιακὸν ἔσμα (Μιχαηλίδου Νουάρου, Δημ. τραγούδια Καρπάθου Ἀθ. 1928 σ. 121.

Παλειοῦ, ξαναπαλεύουσι πού τὸ πωρὸν ὅς τὸ βράδυ

Ἀργὰ τοῦ ἑλίου καίσαματα, ὁ Χάρος πέφτει κάτω.

— Χαρίζω σου τὴ τῆ ζωὴν πέντε καὶ δέκα χρόνους,
μόνο νὰ μὴτ' τὸ κανκιστῆς, πὼς εἶσαι παλληκάρι.

Ἄλλ' ἐκ τοῦ ἀμέσως ἐπομένου τραγουδιοῦ τῆς ἰδίας συλλογῆς, ἀποτελοῦντος παραλ- λαγὴν τοῦ προηγουμένου, καταδεικνύεται, ὅτι εἰς τὸ πρῶτον λείπει τὸ τέλος:

«μὲ βλέπου μὴτ' τὸ κανκιστῆς, μὴ τὸ ξεστοματῆς».

Κι' ἐκεῖνος ἐκανκιστῆκε πὼς ἦτο παλληκάρι

κι' ἐγιάκεν ὁ Χάροντας κι' ἐπῆρε τὴν ψυχὴν τ' του.

Παραφθαρμένοι εἶναι καὶ οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τοῦ Ποντιακοῦ ἔσματος (Λαογραφία τ. Α' σ. 246), ὅπως καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης, ἐν τῇ σχετικῇ ὑποσημειώσει, παρατηρεῖ. Δηλαδή οἱ στίχοι:

ἥ

Χάρος δὲν παίρνει μίλημα, δὲν παίρνει καὶ κουβέντα ¹⁾).

Εἰς τινας, πολὺ ὀλίγας ὅμως παραλλαγὰς τοῦ ἔσματος τῆς *Λυγερῆς ἢ Λεβέντη* – Χάρου, ὁ Χάρος, ὑπεύκων εἰς τὰς ἱκεσίας τῆς νέας ἢ τοῦ νέου, χαρίζει εἰς τούτους δι' ὀλίγον τὴν ζωὴν. Οὐχὶ ἡττηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐλεῶν τοῦτον ὑποχωρεῖ. Καὶ εἰς τὰς μεμονωμένας ὅμως ταύτας παραλλαγὰς, αἵτινες καὶ νεώτερας εἶναι καὶ οὐχὶ ἀναμφισβητήτως λαϊκῆς προελεύσεως ²⁾, εὐρισκόμεθα πρὸ μιᾶς νεωτέρας περὶ Χάρου ἀντιλήψεως – ἥτις ἄλλωστε διαφαίνεται καὶ εἰς ἄλλας παραλλαγὰς, νεωτέρας πάντοτε, ἄλλων ἑσμάτων – περὶ ἀντιλήψεως, οὕτως εἰπεῖν, προσωπικῆς μᾶλλον ἢ λαϊκῆς, σύμφωνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ Χάρος ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι ὁ ἀκατακίνητος καὶ ἀδυσώπητος θεός, προσοικειωθεὶς καὶ οὗτος ἰδιότητάς τινας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ³⁾).

Ἀπὸ τοῦ τετάρτου στίχου ἀρχίζει τὸ παλαιὸν ἔσμα:

Δυὸ ἀδέρφια εἶχαν ἀδερφή σὶν κόσμῳ ξακουσμένη,
τὴ φθόναγεν ἡ γειτονιά, τὴ ζήλεγεν ἡ χώρα,
τὴ ζήλεγε καὶ ὁ Χάροντας, καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ.

Οἱ τρεῖς οὗτοι στίχοι εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ τῶν δημοτικῶν, ἀν καὶ λέξεις τι-

Στὸ πρῶτον καὶ τὸ πάλαιον Ἀκρίτες ἐνικέθεν,
στὸ δεύτερον τὸ πάλαιον, ὁ Χάρος ἐσκοτώθεν,

πρέπει, καὶ κατὰ τὸν Πολίτην, νὰ διορθωθῶσι συμφώνως πρὸς τὰς ἄλλας παραλλαγὰς:

Σ' σὸ πρῶτον... ὁ Χάρος ἐνικέθεν,
σ' σὸ δεύτερον τὸ πάλαιον ὁ Ἀκρίτες ἐσκοτώθεν.

Εἰς μίαν ἀκριτικὴν παραλλαγὴν ἐκ Χίου ὁ ὑποκαθιστῶν τὸν Διγενῆ «γυιὸς τῆς Χήρας» νικᾶται εἰς τὸ πύδημα ἀπὸ τὸν Δράκον, ὁ ὁποῖος ὑποκαθιστᾷ ἐπίσης τὸν Χάρον. Οὗτος χαρίζει τὴν ζωὴν «*Σοῦ τὴν χαρίζω τὴν ζωὴ νάσαι ξενηροπιασμένος*». (Κανελλάκη: Χιακὰ Ἀνάλεκτα Ἀθ. 1890 σ. 41).

¹⁾ Λαογραφία τ. Α' σ. 240, 31 (Λάσκορη, Λάστα σ. 299). Πρβλ. καὶ στίχους εἰς νεώτερον Καρπαθιακὸν μοιρολόϊ (Ἀθην. Ταρσούλη, Δωδεκάνησα σ. 194, 305) κ. ἄ.

²⁾ Τοιαῦτα εἶναι ἐκτὸς τῶν Καρπαθιακῶν, τὰς ὁποίας ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ὑποσημειώσει (σ. 46,2) θρακικαὶ τινες παραλλαγαί, μία περίεργος παραλλαγή ἐκ Σωζοπόλεως (Λαογραφία τ. Α' σ. 624, Μ Γ), ἄλλη ἐκ Σουφλίου (ΛΑ ἀρ. 177,8), ἑτέρα ἐπίσης ἐκ Θράκης (Γ. Μ. Δημόδω ἑσματα Θράκης 1887 σ. 18), ὁμοίως δὲ καὶ μία ἐκ Ρόδου (ΛΑ ἀρ. 1108)—Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν τοῦ ἔσματος τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου ἀποτελοῦν αἱ ἐκ Κύπρου παραλλαγαί, ὅπου ὁ Χάρος χαρίζει εἰς τὴν κόρην δι' ὀλίγον τὴν ζωὴν, διὰ νὰ τοῦ κεντήσῃ ἓνα μαντήλι. (Σακελλαρίου, Κυπριακά, 2, 170 ἀρ. 57, Ξ. Φαρμακίδου, Κύπρια Ἔπη 1926 σ. 71).

³⁾ Εἰς παραλλαγὰς ἐκ Ρόδου ὁ Χάρος συμφιλῶνεται μὲ τὸν Διγενῆ (πρβλ. Βρόντη Α., Ἡ Λυγερὴ τῆς Ρόδου Ἀθ. 1928 σ. 85, Δρακίδη Γ. Ροδιακὰ Ἀθ. 1937 σ. 91).

νές ἐμβάλλουν εἰς ὑποψίας, ὡς π.χ. τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὴν κόρην ἐπίθετον *ξαικουσμένη*. Τὸ ἐπίθετον τοῦτο εὐρίσκομεν εἰς ἄσματα καὶ δίστιχα τοῦ λαοῦ μας¹⁾, οὐχὶ ὅμως διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ μίαν κόρην ἢ διὰ νὰ ἐξάρῃ τὴν ὁμορφιά της, ὡς γίνεται δι' ἄλλων καταστάντων τυπικῶν ἐπιθέτων, οἷα εἶναι: *ὁμορφή, λυγρή, μικροπαντρεμένη* κτλ. Τὸ ἴδιον δύναται νὰ λεχθῇ διὰ τὸ ρῆμα *φθόναγεν* τοῦ πέμπτου στίχου, τὸ ὁποῖον ὑποκατέστησε τὸ κοινὸν *ζηλεύω*.

Ἄν τώρα θελήσωμεν νὰ εὗρωμεν τὸ πρότυπον, καθ' ὃ ἐγένοντο οἱ ἀνωτέρω τρεῖς στίχοι, τοῦτο νομίζω, ὅτι πρέπει ν' ἀναζητηθῇ κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γνωστῆς παραλογῆς «*Τ' ἀγαπημένα ἀδέρφια καὶ ἡ κακὴ γυναῖκα*»:

*Δυὸ ἀδερφάκια γκαρδιακά καὶ πολυαγαπημένα,
τοὺς μπῆκε τὸ δαιμόνιο καὶ θέλουν νὰ χωρίσουν²⁾*

ἢ κατ' ἄλλην παραλλαγὴν:

τὰ συγκολλήθ' ὁ πειρασμός, πὰ νὰν τὰ ξεχωρίσῃ³⁾.

Εἷς τινὰς μάλιστα παραλλαγὰς τοῦ ἴδιου ἔσματος—νεωτέρας ταύτας τὴν καταγραφὴν τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ—οἱ σχετικοὶ στίχοι ἔχουν μεγαλυτέραν ἀνάλογον καὶ ὁμοιοτητα πρὸς τὸ ἡμετέρον ἔσμα ἴδιον ὃ ἐν παραλλαγῇ

Ἡ Hesseling ἐν τῇ περὶ Χάρου πραγμασίᾳ αὐτοῦ, ἐξετάζων τὴν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἀντίληψιν περὶ Χάρου καὶ ἐξαιρῶν τὴν παρὰ τῷ ἐπικράτησιν τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ στοιχείου περὶ τοῦ σκληροῦ καὶ ἀδυσώρητου Ἄδου, εὐρίσκει ἐν μεμονωμένον παράδειγμα ἐν τῇ νεοελληνικῇ δημῳδαί λογοτεχνίᾳ, καθ' ὃ ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει ὄντως ν' ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸν Χάρον τὸ θῦμα του, τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο εἶναι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ! (βλ. Hesseling D. C. Charos. Ein Beitrag zur Kenntniss des neugriechischen Volksglaubens, Leiden - Leipzig 1897, σ. 54).

¹⁾ Ἐχομεν: *Τῇ γῆς τὴν ξαικουσμένη* (Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ τ. Β' σ. 203, 5. Χασιώτης σ. 139) *Πάλα ξαικουσμένη* (Ζωγράφ. Ἀγών τ. Α' σ. 60) — ἡ *ξαικουσμένη Πόλη* (Χρ. Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἀρ. 68) — *Καὶ μὲ τὰ δώδεκα νησιά ἦτον ξαικουσμένη* (Συλλόγου Κων/πόλεως χ)φον ἀρ. 6231 σ. 7) κ. ἄ. Μεμονωμένα φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ἐν ἡπειρωτικῷ διστίχῳ *νόννη ξαικουσμένη* (Ζωγράφ. Ἀγών σ. 267), ὡς καὶ τὰ ἐν τῇ ἐξ Αἰγίνης παραλλαγῇ τοῦ ἔσματος τοῦ κοντοῦ, ἣτις ἀφίσταται τῶν ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος παραλλαγῶν, ἀποτελοῦσα ἰδιαίτερον τύπον τοῦ ἔσματος. Εἰς ταύτας ἔχομεν: *ἦταν καὶ μιὰ κόρη ξανθή, σὸν κόσμο ξαικουσμένη* (Λαογραφία σ. Δ' σ. 80 ἀρ. 21) ἢ: *σὸ σπῖνι σὸ ἀρχοντικὸ ἀρχόντου ξαικουσμένου* (αὐτόθι τ. Η' σ. 84). Πρβλ. Γιάννη Ἀποστολάκη, *Τὰ δημοτικὰ τραγούδια*, μέρος Α' σ. 120, ὅπου ἀπορρίπτονται στίχοι τοῦ Ζαμπελίου ἔνεκα τοῦ μὴ δημοτικοῦ ἐπιθέτου.

²⁾ Χασιώτου Γ. Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον δημ. ἔσμάτων Ἀθ. 1866 σ. 141 - 2.

³⁾ Λαογραφία τ. Ε' (1925) σ. 132 Λακωνίας.

⁴⁾ Πρβλ. ΛΑ ἀρ. 177, 27 (1893) Σουφλί:

*Θὰν τὰ δυὸ ἀδέρφια καρδιακά, πῶς εἶνε μονιασμένα,
τὰ ζήλουν οἱ ἀρχοντες, τὰ μουλουνγοῦν ἡ κόσμονες,
τὰ ζήλουν καὶ ἡ δαίμονες, γρυεῦ' νὰ τὰ χωρίσῃ.*

ἀπὸ τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡπείρου, καταγραφεῖσθαι τὸ 1940 ὑπὸ Μαρίας Λιουδάκη παρὰ γυναικὸς ἀγραμμάτου, ὅπου οἱ στίχοι τῶν δύο ᾄσμάτων σχεδὸν ταυτίζονται:

*Ἦταν δυὸ ἀδέρφια γκαρδιακά καὶ κοσμαγαπημένα,
τὰ ζήλευεν ἡ γειτονιά, τὰ ζήλευεν κι' ἡ χώρα,
τὰ ζήλεψε κι' ὁ πειρασμός καὶ πάει νὰ τὰ χωρίση.*

(ΛΑ ἀρ. 1432 (1940) σ. 29).

Ἐκ τῆς τοιαύτης ὁμοιότητος τῶν στίχων δύναται τις εὐλόγως νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι οἱ στίχοι εἶναι δημοτικοί, γνωστοὶ εἰς τὴν Ἡπειρον, καὶ ὅτι ὁ Ἀραβαντινός, παραλαβὼν τούτους ἐκ τοῦ λαϊκοῦ θησαυροῦ, — ὡς θὰ ἔπραττε καὶ κάθε λαϊκὸς τραγουδιστὴς — προσήρμοσεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἔσμα του, — μεταβαλὼν μόνον χάριν περισσοτέρας ἐμφάσεως τὸ πρῶτον *ζήλευεν* εἰς *φθόναγεν*. Ἄλλως τε καὶ ἡ Ἡπειρωτικὴ προέλευσις τῆς παραλογῆς ἀπὸ τὸ Λοζέτσι προσεπικουρεῖ εἰς τοῦτο¹⁾. Τὸ ὅτι ἡμεῖς σήμερον εὐρίσκομεν τούτους μόνον εἰς συλλογὰς νεωτέρας τοῦ Ἀραβαντινοῦ δὲν εἶναι, νομίζω, λόγος νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἀντιθέτως ἀρχικοὶ εἶναι οἱ στίχοι τοῦ Ἀραβαντινοῦ διότι μία νεωτέρα καταγραφή δὲν προσφέρει ἀποκλειστικῶς μόνον νεωτέρον ἄσμα. Εἶναι ἐξ ἴσου δυνατόν νεωτέρα παραλλαγή, καὶ μάλιστα ἀπολύτου ἀξιοπιστίας, εἴα ἡ προκειμένη ἀπὸ τὸ Λοζέτσι ν' ἀποδοῖ παλαιὸν ἄσμα ἢ τοῦλάχιστον τὸν ἀρχικὸν πυρήνα τουτου, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ προφορικῆς παραδόσεως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περὶ τυχαίων καὶ ἐκ συμπτώσεως καὶ οὐχὶ περὶ συστηματικῶς γενομένων λαογραφικῶν συλλογῶν.

Εἰς τὴν διατύπωσιν ὅμως τοῦ θέματος τῆς ζηλοφθονίας ὁ ποιήσας τὸ προκείμενον ἄσμα εἶχεν ὡς πρότυπον τοὺς στίχους γνωστῶν παλαιολόγων παραλογῶν, ὅπου κατὰ τὸν παραδιδόμενον τυπικὸν τρόπον, τὸν συνήθη εἰς τὴν δημώδη ποίησιν, ἐξαίρεται ἡ ὥραιότης τῆς νέας ἢ τοῦ νέου. Οὕτως εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς παραλλαγὰς τοῦ πανελληνίου ἄσματος τοῦ «κοντοῦ» εὐρίσκομεν ὁμοίους στίχους, ὡς:

*Ἔνας κοντός κι' ἀπόκοντος, πῶχ' ὁμορφη γυναῖκα,
τόνε ζηλεύ' ἡ γειτονιά, τόνε ζηλεύ' ἡ χώρα,
τόνε ζηλεύ' ὁ σιούμπασης, βαρὺ χρῆν τοῦ ρίχνει.*

(Χασιώτης σ. 140, 12)

προσέτι ΛΑ ἀρ. 1380 Α' 176 (1939) Λασίθι:

ὁ σατανᾶς ἐζήλεψε, γιὰ νὰ τὰ ξεχωρίση

ὁμοιοὶ δὲ στίχοι ἐξ Αἰγίου (ΛΑ 1727 (1891). Πρβλ. καὶ Εἰρ. Παπαδάκη, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ, Ἀθήναι 1938, σ. 16 καὶ περιοδ. Πλάτων τ. Β' (1880) σ. ξ.

¹⁾ Ἀντιθέτως ἀπορεῖ τις, πῶς δὲν εὐρίσκονται οἱ στίχοι ἐν Ἡπειρωτικῇ πάλιν συλλογῇ, ὡς ἡ τοῦ Χασιώτη, ἥτις ἐξεδόθη τῷ 1866. Πρβλ. καὶ Ἀραβαντινὸν αὐτόθι σ. 181, 280. Εἰς ὅλας τὰς παραλλαγὰς ἐπαναλαμβάνεται τρις τὸ *ζηλεύω* (βλ. καὶ Γ. Ἀποστολάκη ἐνθ' ἀν. σ. 252).

ἦ: *Ἕνας κοντός κοντούταικος ἔχει ὁμορφη γυναικα
τόνε ζουλεύουν τὰ χωριά, τόνε ζουλεύει ἡ χώρα,
τόνε ζουλεύει ὁ βασιλιάς, πολλὰ χρέη τοῦ ρίχνει.*

(Schmidt, Gr. Märchen, Sagen und Volkslieder 1877 σ. 194)

ἦ ἐκ τοῦ ἄσματος τοῦ ἔρωτος μητρὸς πρὸς υἱόν:

*Καλόγρια ἔχει ὁμορφὸν υἱόν, ὁμορφο παλληκάρι
τόνε ζηλεύει ἡ γειτονιά, τόνε ζηλεύει ἡ χώρα,
τόνε ζηλεύει κ' ἡ μάνα του, ἄνδρα νὰ τόνε πάρῃ.*

(W. v. Haaxthausen, Neugr. Volkslieder, München 1935 σ. 64, 21).

Πρβλ. Χασιώτην σ. 62, 15, ὡς καὶ πάσας σχεδὸν τὰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος.

Εἰς τὸν βον στίχον ἡ λ. Χάροντας ὑποκατέστησε τὸν βασιλιᾶ - σιούμπαση - μάνα - πειρασμὸν κ.τ.λ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον τὸν στίχον φαίνεται, ὅτι εὔρεν ἤδη ἔτοιμον ὁ ποιήσας τὸ ἄσμα, διότι τὸν αντικαθίσταται εἰς δημοτικὰ ἄσματα τοῦ Χάρου, πάντως ὅμως νεώτερα, καθ' ὅσον γνωρίζω, τὴν καταγραφὴν. (Πρβλ. Λαογραφία τ. Α' (1909) σ. 624 ΜΓ (Σωζόπουλος), Λάσκαρ. Ν. Ἡ Λάστα (1900) σ. 526, Μ. Χαηλίδου - Νουάρου, Λαογρ. Σύμμετα Κατάστασι τ. Α' (1932) σ. 128, Β' σ. 8).

Τὸν ἔβδομον στίχον: *Στὸ σπίτι βρόνται, σὰν νὰ ἦταν νοικοκύρης* εὐρίσκομεν παρόμοιον μόνον εἰς νεωτέρους παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος τῆς Λυγερῆς ἢ τοῦ Λεβέντη καὶ τοῦ Χάρου¹⁾, ἐνθυμίζον δὲ τοῦτον καὶ παραλλαγαί τινες τοῦ ἄσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, - καὶ αὗται σχετικῶς νεώτεραι - ὅπου ἡ μάνα τῆς Ἀρετῆς ἀκούουσα νὰ βροντοῦν τὴν πόρτα λέγει:

Ποὶς εἶναι κάτω, πὺν βροντᾷ, τὸν κρίκελλο πὺν παίζει;

Ἄν εἶναι ξένος νὰ διαβῇ, δικός μου νᾶρτη πάνω,

κ' ἂν εἶναι ὁ Πικροχάροντας, γὼ ἄλλο γιὸ δὲν ἔχω²⁾.

Ἡ ἑλληνικὴ ὅμως γλῶσσα δίδει, ὡς γνωστόν, τὴν εἰκόνα τοῦ Χάρου, κρούοντος τὴν θύραν τοῦ θνητοῦ εἰς τὴν φράσιν: *χτύπησε (γιὰ καλὰ) τὴν πόρτα τους ὁ Χάρος*, λεγομένην ἐπὶ οἰκογενειῶν ἢ αἰτόμων, τὰ ὅποια ἐπανειλημμένως ἐπληξεν ὁ Χάρος, *χαροκαμένων*, ὡς χαρακτηρίζονται οὗτοι. Ἐν Εὐβοίᾳ (Ἀγία

¹⁾ ΛΑ ἀρ. 125 (1917) Γορτυνίας, ΛΑ ἀρ. 1153 (1938) Ἀραχόβης, Σπανδωνίδη Εἰρ., Τραγούδια τῆς Ἀγόριανης (1939) σ. 60, 90 καὶ 90 Β' (ἀποσπασματικά), ΛΑ ἀρ. 1109 (1936) σ. 97 - 8 Κύπρου.

²⁾ Ἀρχεῖον Θερμ. Θεσσαυροῦ τ. Δ' (1937 - 8) σ. 132 - 3. Πρβλ. προσέτι Σάββα - Λακίδου, Ἱστορία τῆς ἐπαρχίας Βιζύης καὶ Μηδείας, Κων/πολις 1899 σ. 123, 12. Λαογραφία τ. ΙΑ' (1934) σ. 259 - 61, Κύπρου κ.ἄ.

Ἄννη καὶ περιχώροις) ἤκουσα νὰ λέγουν: «δὲν τό'χω πὼς πέθανε, μόνο πὸν κάνει ὁ Χάρος στράτα καὶ μοῦ χτυπάει τὴν πόρτα»¹⁾.

Τώρα, ἐὰν ἀνήκη ὁ στίχος οὗτος, ὡς εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄσμα τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ, καὶ εἰς παλαιὸν δημοτικὸν τραγούδι, δὲν δύναμαι ν' ἀποφανθῶ, διότι τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔχω σήμερον ὑπ' ὄψιν, δὲν μὲ πείθει περὶ τούτου. Πάντως ὁ στίχος τοῦ ἄσματος εἶναι δημοτικός, δηλαδὴ σύμφωνος πρὸς τὴν λαϊκὴν περὶ τοῦ Χάρου ἀντίληψιν καὶ καλῶς προσηροσμένους ἐνταῦθα.

Οἱ στίχοι 8 - 9:

ἄνοιξε, κόρη, γιὰ νὰ μπῶ, τοιμάσου νὰ σὲ πάρω,
τί ἐγὼ εἰμ' ὁ γιὸς τῆς μαύρης γῆς, τῆ ἀραχνιασμένης πέτρας

φαίνονται, φραστικῶς τοῦλάχιστον, δημοτικοί, ἀλλ' εἰς οὐδὲν τῶν σχετικῶν ἁσμάτων τοῦ Χάρου ἢ τῶν μοιρολογίων εὐρίσκομεν τὸν Χάρον ἐρχόμενον νὰ παραλάβῃ τὸν θνητὸν καὶ δικαιολογοῦντα τὴν παρουσίαν του, ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ εἶναι γιὸς τῆς μαύρης γῆς, δηλαδὴ ἐπειδὴ εἶναι Χάρος. Ὁ Χάρος ἔρχεται εἴτε ὡς τιμωρὸς τῆς ἀλαστονείας, ὡς εἰς τὸ ἄσμα τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου²⁾, εἴτε ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴν τοῦ νέου, εἴτε ὁ Διγενῆς εἶναι οὗτος, εἴτε ἄλλος τις γενναῖος³⁾. Πάντως ἡ ἐννοία τοῦ στίχου δὲν εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν περὶ Χάρου ἀντίληψιν. Ἐφ' ὅσον ἄλλως τε καὶ ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ θάνατος, εἶναι φανερόν νὰ μὴ χρειάζεται πάντοτε καὶ ἄλλη δικαιολογία. Διότι ὁ στίχος ἀποδιδόμενος εἰς πεζὸν λόγον θὰ ᾔτο: εἰμαι ὁ Χάρος κι' ἦρθα νὰ σὲ πάρω.

Ἄλλ' εἰς τὸν προκείμενον στίχον ἀπαντῶμεν προσωποποίησιν τῆς γῆς, ὡς μάννας τοῦ Χάρου, οἷαν δὲν εὐρίσκομεν ἀλλαχοῦ τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως καὶ μυθολογίας. Ἡ τοιαύτη παράστασις τῆς γῆς δὲν εἶναι ἡ λαϊκή. Προφανῶς ὁ ποιήσας τοὺς στίχους τούτους εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ γνωστὸν μοιρολόγι, ὅπου εἰς τὸν ὑποτιθέμενον διάλογον μεταξὺ τοῦ ζῶντος καὶ τοῦ περιβάλλοντος τὸν νεκρὸν κόσμον ἢ γῆ ἀποκρίνεται εἰς τὸν θρηνοῦντα ἄνθρωπον, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐκεῖ ὡς μάννα τοῦ Χάρου, ἀλλ' ὡς ὁ τόπος, ὅπου εὐρίσκεται ὁ νεκρός. Παραθέτω δύο μόνον παραλλαγὰς ἐκ τῶν μοιρολογίων τούτων:

Περικαλῶ σε, μαύρη γῆς κι' ἀραχλιασμένη πλάκα,
αὐτοῦν' τὸ νιὸ πὸν σόστειλα κι' αὐτοῦν' τὸ παλληκάρι
τριαντάφυλλο νὰ ντὸ βαστᾷς, μῆλο νὰ ντὸ μυρίζῃς

¹⁾ Δηλαδὴ φοβοῦνται, ὅτι ὁ ἕνας θάνατος θὰ φέρῃ καὶ ἄλλον.

²⁾ Πολίτου Ν. Γ. Ἐκλογαὶ ἀρ. 217.

³⁾ Αὐτόθι, ἀρ. 214, 215.

νά μὴν τοῦ δώσης ἀρρωστιά, νά μὴν τοῦ δώσης νόσο.
 —Τιγάρεις εἰμ' ἡ μάννα του νά ντὸ βαστῶ στὰ χέρια;
 Μένα μὲ λένε μαύρη γῆς κι' ἀραχλιασμένη πλάκα,
 πὺν τρῶ τὲς νιές, πὺν τρῶ τοὺς νιούς; πὺν τρῶ τὰ παλληκάρια.

(Λαογραφία τ. Γ' σ. 489, 3 Κυνουρίας)

Τ' ἀκοῦς, ἰσὺ, μάρ' μαύρη γῆ κι' ἀραχνιασμένου χῶμα;
 Αὐτὸν τὸν νιό, πὺν σ' ἔστειλα, αὐτὸ τὸ παλληκάρι
 καλὰ νά τοὺν ἀδέξει, καλὰ νά τοὺν διχτήτι.

(ΛΑ ἀρ. 59 Σινίχοβον Μακεδονίας)

Ὡς βλέπει τις εἰς τ' ἀνωτέρω παρατεθέντα μοιρολόγια, ἡ προσωποποιήσις τῆς γῆς δὲν προχωρεῖ πέραν τῆς λεκτικῆς εἰκόνας. Δὲν ἐμφανίζεται δηλαδὴ ἡ γῆ ὡς προσωπικὸν ὄν¹⁾ οὐδὲ καὶ ὡς τοιοῦτον τὴν συνέλαβεν ἡ λαϊκὴ φαντασία.

Ἡ γῆ εἰς τ' ἄσματα ταῦτα εἶναι ἡ ἰδίᾳ ἡ πραγματικότης, ὁ τόπος, εἰς ὃν θὰ κατέλθῃ ὁ νεκρὸς, ὁ Κάτω κόσμος, ὁ Ἅδης²⁾. Ἡ δὲ προσφώνησις ταύτης εἰς τὰ μοιρολόγια δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ ἡ ἐκφράσις τῆς ἀπροσμετρήτου θλίψεως, ἡ ἐκδήλωσις τοῦ βαθυτάτου πόνου διὰ τὴν ἀπώλειαν προσφιλοῦς ἄντος, τὸ ὅποιον εἰς τὴν νέαν του σκοτεινὴν κατοικίαν θὰ ἀποστερηθῇ πλέον τῆς στοργῆς καὶ φροντίδος τῶν ἀγαπημένων του, ὡς ἐκείνης ἡ ἀπαντησις τῆς γῆς εἶναι ἡ ἀπόκρισις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν τοῦ δια τοῦ μέγα ἐρωτηματικὸν τοῦ θανάτου.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ λαὸς δὲν ἀπέδωκεν εἰς τὴν γῆν τὴν ἰδιότητα τῆς «μάννας», δὲν τῆς ἔδωσε οὔτε «παιδί». Εἰς οὐδὲν τῶν δημοτικῶν ἡμῶν ἄσματων καὶ εἰς οὐδεμίαν παράδοσιν ἀπαντῶμεν τὸν Χάρον ὡς γιὸν τῆς μαύρης γῆς³⁾.

Ἀορίστως καὶ ἄνευ συγκεκριμένων χαρακτηριστικῶν εἰς τινὰ ἄσματα τοῦ Χάρου ἀναφέρεται ἡ μάννα τοῦ Χάρου, ἡ Χαρόντισσα, ἀλλὰ καὶ αὕτη οὐχὶ ὡς

¹⁾ Καὶ ἂν ἀκόμη ἡ λεκτικὴ εἰκὼν ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ προβαθμῖς ἢ κατάλοιπον μυθολογικῆς προσωποποιήσεως, πάλιν δὲν εἶναι αὕτη μάννα τοῦ Χάρου, ἀλλὰ μάννα τοῦ ἀνθρώπου. Πρβλ. προσέτι καὶ ἓν δίστιχον μοιρολόγι ἐκ Μεγάρων (ΛΑ ἀρ. 1565 σ. 61)

Δὲν μοῦ τὸ λέεις, βρὲ παιδί, τῇ γῇ θὰ κάμης μάννα;

Ποῖος θὰ σοῦ δώσῃ τὸ ψωμί, ποῖος θὰ σοῦ δώσῃ γάλα;

ὅπου φαίνεται ὅτι ὁ νεκρὸς ἀπαρνεῖται τὴν φυσικὴν μήτέρα πρὸς χάριν τῆς μαύρης γῆς.

²⁾ Εἰς ἄλλα μοιρολόγια ὁ τόπος, ὅπου πηγαίνει ὁ νεκρὸς, εἶναι ἡ αὐλὴ τοῦ Χάρου:

κι' ἐμπρὸς στοῦ Χάρου τὴν αὐλὴ πάγω νὰ ξαρματώσω

(Σταματιάδου, Σαμακὰ τ. Ε' σ. 312).

³⁾ Μόνον εἰς τὴν ἰδίαν συλλογὴν τοῦ Ἀραβαντινοῦ (σ. 255, 430) ἐπανευρίσκομεν τὸν Χάρον ὡς γιὸν τῆς μαύρης γῆς εἰς ἓνα μοιρολόγι, ὅπου ἀναμειγνύονται στίχοι ἐκ διαφόρων τραγουδιῶν τοῦ Χάρου μὲ στίχους τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀραβαντινοῦ:

ιδιαιτέρον ὄν, ἔχον συγκεκριμένα προσωπικά χαρακτηριστικά, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον ὡς ἐπακόλουθον τῆς προσωποποιίας τοῦ ἰδίου τοῦ Χάρου ¹⁾, ὅπως ἄλλως τε καθ' ὅμοιον τρόπον ἀπαντῶμεν καὶ γυναικαὶ καὶ γιόν ²⁾ τοῦ Χάρου. Ὡς γυναῖκες καὶ αἱ δύο, ἡ μάννα καὶ ἡ γυναῖκα τοῦ Χάρου, ἔχουσι τὰς συναφεῖς πρὸς τὴν γυναικίαν φύσιν ιδιότητος, νὰ συγκινοῦνται καὶ νὰ συμπάσχουν μὲ τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ τὸν πόνον, τὸν ὁποῖον ὁ Χάρος σκορπᾷ εἰς αὐτό.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀπαντῶμεν τὸν Χάρον ὡς γιόν τῆς μαύρης γῆς, καὶ οὐδαμοῦ ἐπίσης ἡ γῆ προσωποποιεῖται ὥς μάννα τοῦ Χάρου, εἰ μὴ μόνον εἰς δύο ἄσματα, καὶ αὐτὰ τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἄλλα ὑποπτα σημεῖα ὑπάρχουν, νομίζω ὅτι δὲν εὐρισκόμεθα μακρὰν τῆς ἀληθείας, παραδεχόμενοι, ὅτι μία τοιαύτη εἰκὼν καὶ περιγραφή τοῦ Χάρου εἶναι δημιούργημα τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀραβαντινοῦ, χρησιμοποιοῦσαντὸς ὡς πρότυπον τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν μοιρολόγι ³⁾.

Οἱ στίχοι 10 - 12:

*Ἀφσε με, Χάροντ', ἄφσε με, ῥήματα μὴ μὲ πάρης,
ταχιά Σαββάτο νὰ λοῦσῶ τὴν Κροάκη ν' ἀλλάξω,*

καὶ τὴν Δευτέρα τὸ ταχὺ ἔρχεται μοναχὸν μου

δὲν προσκρούουν εἰς τὴν δημοτικὴν ἀντίληψιν καὶ οὐκ ἠδύναντο ἴσως νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐπέκτασις τρόπον τινὰ τῆς περὶ εὐσεβισμοῦ τοῦ νεκροῦ διὰ τὴν εἰς

*Ἐγὼ δὲν εἰμ' ἡ μάννα του, δὲν εἰμ' ἡ ἀδερφή του
ἐγὼ εἰμ' ὁ γιὸς τῆς μαύρης γῆς, τὲ ἀραχνιασμένης πέτρας,
καὶ τρώγω νιὸς καὶ τρώγω νιὲς καὶ τρώγω παλληκάρια.*

¹⁾ Πρβλ. καὶ Lawson J. C. Modern Greek Folklore and ancient Greek Religion. A study in Survivals. Cambridge 1910 σ. 99.

²⁾ Δὲν νομίζω ὅτι ὁ «γιὸς τοῦ Χάρου» πρέπει ν' ἀποδοθῇ, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Hesselning (ἐνθ' ἄν. σ. 51), εἰς τὸ λεγόμενον (disease of language), δηλαδὴ τὸ γλωσσικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν εἰς τῶν σπουδαίων παραγόντων εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν μύθων καί, ὅτι ἡ φράσις «γιὸς τοῦ Χάρου», μὲ τὴν ἔννοιαν αὐτήν, προῆλθεν ἐκ τοῦ γραφικοῦ «υἱὸς τοῦ θανάτου». Εἰς τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ἄσματα «γιὸς τοῦ Χάρου» ἀπαντᾷ μόνον ἐν περιγραφῇ τοῦ γάμου αὐτοῦ. Τὰ νιάτα καὶ ἡ ὁμορφία τῶν νέων θανόντων μόνον ὡς στολίδια εἰς γάμον ταιριάζουν καὶ ὁ γάμος οὗτος ἀποδίδεται εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Χάρου, ὅστις καθ' ὅμοιον τρόπον ὡς ἡ Χαρόντισσα, ἡ γυναῖκα ἢ μητέρα του, εἶναι μόνον ἀπόρροια τῆς προσωποποιίας τοῦ ἰδίου τοῦ Χάρου. Τὸ μοιρολόγι δηλαδὴ μὲ τὸν γιόν τοῦ Χάρου ἔχει κύριον θέμα τὸν θρῆνον διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἐθάψαν, τὴν ἀνθρωπίνην μοῖραν ἐν γένει καὶ ὅχι τὸν γιόν τοῦ Χάρου.

³⁾ Δὲν ἀποκλείω, ἂν ὅχι ἀπομίμησιν, τοὐλάχιστον ἀπήχησιν εἰς τὸν Ἀραβαντινὸν τοῦ ἀκριτικοῦ στίχου: Ἐγὼ εἶμαι τὸ ἀστραπῆς ὁ γιὸς, τοῦ βρόντου τὸ παιδάκι (πρβλ. Ζωγράφ. Ἀγών, Α' σ. 138 ἀρ. 231, Ἡλείου κ. ἄ.).

Ἄδον κατάβασιν ἀρχαίας, ὅσον καὶ νέας, ἀντιλήψεως, εἰς τὸν ἐτοιμοθάνατον. Ἡ δ' ἐξωτερικὴ ἐπίσης μορφή τῶν στίχων εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν δημώδη τεχνικὴν. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς πάσας τὰς μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον γνωστὰς πολυαριθμούς, παραλλαγὰς τῶν ᾠσμάτων τοῦ Χάρου, περὶ τῶν ὁποίων καὶ ἀνωτέρω (σ. 51) ἐγένετο λόγος, ἡ ἐπιθυμία καὶ παρὰ κλησίς τῶν νέων διὰ τινὰ, εἰ δυνατόν, ἀναβολὴν τοῦ μοιραίου ἔχει ἄλλην, καὶ πως σοβαρωτέραν δικαιολογίαν ἢ παρ' Ἀραβαντινῶ¹⁾ καὶ ὅτι ἀπαρallaκτους τοὺς στίχους τοῦ ᾠσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ εὐρίσκομεν μόνον εἰς τινὰς νεωτέρας τούτου παραλλαγὰς, κολοβὰς, ἢ εἰς συνονθυλεύματα στίχων ἐκ τῶν σχετικῶν ᾠσμάτων²⁾, εἰς οὐδὲν δὲ τῶν γνησίων παλαιῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.

¹⁾ Δίδω ἐνταῦθα ὀλίγα μόνον παραδείγματα:

1. Ἀφες με, Χάρε μ', ἄφες με, παρακαλῶ νὰ ζήσω,
τ' ἔχον γυναῖκα παρὰ νὰ καὶ χήρα δὲν τῆς πρέπει.

(ΛΑ αρ. 1100 Σαρακατσάνηδες Πισοδερίου)

2. Ἀφες με, Χάρε μ', ἄφες με, ἀκόμα μῆνες,
τ' ἔχω γυναῖκα παρὰ νὰ καὶ χήρα γὰρ καὶ χηρέψη.
ἔχω καὶ τὰ παιδιὰ μικρὰ, σὲ δάσκαλο πηγαίνουν.

(Χασιώτης ἐντὶ ἀν. σ. 167, 1)

3. Ἐχω τυρὶ ἀζύγιστο τραὶ πρόβατα σὲ στρουθία,
ἔχω γυναῖκα τὸ εἶναι μὴ τὸν γὰρ τῆς παραγγεῖλω
ἔχω παιδιὰ τὸ εἶναι μικρὰ, τοιοῦμαι νὰ τ' ἀφήσω.

(ΛΑ αρ. 296, 50, 43 Χίος)

4. ἔχω τὰ πρόβατα ἄκουρα

(ΛΑ αρ. 1104 σ. 141 Μεσημβρία)

5. Ἀσε με, Χάρε μ', ἄσε με, ἀκόμη ἔξω μέρες,
τὲς δυὸ νὰ φάω, τὲς δυὸ νὰ πιῶ, τὲς δυὸ νὰ σεργιανίσω

(Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν μελετῶν 1936 σ. Α' σ. 121)

6. νὰ μὲ χαρίσης τῇ ζουή, πέντε δέκα χρόνια,
γιατ' εἶμι πάρα νιούτσικη, στοὺν χῶμα δὲ μὲ πρέπει,
γιατ' ἔχον ἄντραν πάρα νιὸν καὶ χήρον δὲν τοῦμ πρέπει,
ἔχον, πιδιά, πάρα μικρὰ καὶ οὐρφάνια δὲν τὰ πρέπει.

(Ἀρχεῖα Νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης τ. Α', β' σ. 112 - 3) ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Κοραΐ, Βελβεντὸν Μακεδονίας (1892).

Ὡς βλέπομεν, εἰς οὐδένα τῶν ἀνωτέρω στίχων ζητεῖ ὁ ἄνθρωπος ν' ἀναβληθῇ ἡ ἡμέρα ἡ σημερινὴ τοῦ θανάτου, ἀπλῶς καὶ μόνον, διὰ νὰ προφθάσῃ γὰ στολισθῇ, ν' ἀλλάξῃ καὶ ἔτοιμος πλέον νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν Ἄδην, ὡς παρ' Ἀραβαντινῶν πρβλ. καὶ Ἀποστολάκη Γ. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια σ. 116.

²⁾ Τοιαῦτα εἶναι ἐν ἐκ Σαμακόβου (Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογρ. Θησαυροῦ τ. Ζ' σ. 193,

Πάντως αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς οἱ στίχοι 11 - 12 εἶναι δημοτικοί, συναντῶμεν δὲ τούτους εἰς πλείστας παραλλαγὰς τοῦ Γεφυριοῦ τῆς "Αρτας¹⁾ ὑπὸ προτρεπτικὴν

ἔτος συλλογῆς 1939), ὁμοίως εἰς παραλλαγὴν τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου ἐκ Σπάρτης (ΛΑ ἀρ. 1372 (1939), ἄλλην ἐξ Ἀραχόβης Βοιωτίας (ΛΑ ἀρ. 1153 Β' σ. 85, 63 (1938), εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀποκλείω τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἀραβαντινοῦ διὰ τῶν Ἀναγνωστικῶν τοῦ σχολείου, ἐφ' ὅσον ἄλλως πρόκειται περὶ νεωτέρας καὶ ἐγγραμμάτου πληροφοριοδοτίας.

Συναφεῖς πρὸς τοὺς παρ' Ἀραβαντινῷ θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν οἱ στίχοι Κυπριακῆς παραλλαγῆς τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου, περιλαμβανοῦσης τὸ θέμα τοῦ κεντήματος τοῦ μαντηλιοῦ (βλ. ἀνωτ. σ. 47). Ἡ κόρη παρακαλεῖ τὸν Χάρον λέγουσα :

"Αφῆσ' με, Χάρον, ἀφῆσ' με ἄλλον σαράντα μέρες,
νὰ ράψω τῆαὶ τὸ ράσο μου, νὰ τὸ φορῶ στὸν Ἄδην,
ποῦ μοῦ παραλαλήσασιν στὸν Ἄδην νὰ τὸ λύσω

(ΛΑ ἀρ. 1109 σ. 97)

ἀλλ' ἐδῶξ' τὸ βάρος τῆς ἐννοίας πίπτει εἰς τὸν 3ον στίχον, ὅστις περικλείει σχετλιασμὸν τῆς τύχης τῆς νέας, εἰς ἣν ἐπέπρωτο νὰ καταλύσῃ τὸ ἑᾶν τῆς ἔνδυμα εἰς τὸν Ἄδην.

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι τὴν παρακλήσιν πρὸς τὸν Χάρον διὰ παράτασιν τῆς ζωῆς εὐρίσκομεν κυρίως εἰς τὸ ἔκσμα τοῦ Λεβέντη καὶ τοῦ Χάρου καὶ οὐχὶ εἰς τὸ τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου. Τὸ παρατεθὲν παραδείγμα ἀπὸ τῆς ἀνήκει εἰς τὸ ἔκσμα Λεβέντη καὶ Χάρου, τὸ ὁποῖον προσσημειώθη ὡς μορφολογία εἰς ἑᾶν. Καὶ τὸ θέμα λοιπὸν καθ' ἑαυτὸ τῆς παρακλήσεως δὲν ἀνήκει εἰς ἔκσμα ἀναφερόμενον εἰς κόρην, ὡς συγγενὲς ὅμως πρὸς τὴν ὅλην ὑπόθεσιν τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι φυσικὸν νὰ περιληφθῇ εἰς τοῦτο, συμφωνῶς πρὸς τὸν νόμον τοῦ συμφυρμού ἐν τῇ δημοτικῇ ποιήσῃ, καὶ δὲν θὰ ἦτο τῆς λέξης, διὰ ν' ἀμφισβητήσωμεν τὴν δημοτικότητα τοῦ ἔκματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Ἄλλως τε ἐμφανίζεται ὁ συμφυρμὸς οὗτος καὶ εἰς τινὰς παραλλαγὰς, ἐλαχίστας πάντως καὶ νεωτέρας. Ἐκ τούτων μάλιστα ἀξιόλογος εἶναι μία Καρπαθιακὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχομεν νέαν ποιητικὴν δημιουργίαν, ὥστε δὲν πρόκειται μόνον περὶ ἀπλοῦ συμφυρμοῦ οὔτε περὶ ἀπλῆς ἀπομιμήσεως τῶν ἀρχικῶς δημοτικῶν στίχων (πρβλ. Μιχαηλίδου Νουάρου Μ. Γ. Δημοτικὰ τραγούδια Καρπάθου, Ἀθῆναι 1928 σ. 125, 4).

¹⁾ Διὰ τὴν στερεωθῆναι τὸ γεφύρι πρέπει νὰ ἐγκατορευχθῇ ἡ σύζυγος τοῦ πρωτομάστορα οὗτος παραγγέλλει εἰς τὴν γυναῖκα του νὰ ἔλθῃ, διὰ τυπικῶν στίχων, ἐκφραζόντων βαθὺν πόνον καὶ τὴν ἐνδόμυχον ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ μὴν ἐφθανε ποτὲ αὐτὴ. Οὕτως εἰς παραλλαγὴν ἐκ Σινώπης (ΛΑ ἀρ. 1141 σ. 79):

χάτε, κάλφα μου, πήγαινε καὶ πές τὴν τὴν κυρά σου,
τὸ Σάββατο νὰ μὴ λουστῇ, τὴν Κυριακὴ μὴ ἀλλάξῃ
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ στὸ γεφυράκι μὴ ἔρτῃ.
"Ο κάλφας ἐπαρήκουσε, πὰ λέει τὴν κυρά του,
τὸ Σάββατο γιὰ νὰ λουστῇ, τὴν Κυριακὴ ν' ἀλλάξῃ
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ στὸ γεφυράκι νάρτῃ,

ἢ κατ' ἄλλην ἐκ Πόντου :

Μενύατο τὴν κάλην αὐτ' μὲ τ' αἶκον πουλόπον
«τὴ Σάββα δέβα σὸ λουτρόν, τὴ Κερεκὴ στὸν γάμον
καὶ τὴ Δευτέρα τὴν πιρνήν ἀδὰ νὰ εὐρισκᾶσαι»

(Μεταμορφῶδον Π. Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, Βατούμ 1910 σ. 38).

ἡ ἀπαγορευτικὴν μορφήν καὶ εἰς ἄλλα προσέτι δημοτικὰ τραγούδια ¹⁾ ἀκριτικά, κλέφτικα, μοιρολόγια.

Τὸ β' ἡμιστίχον τοῦ 12 στίχου: *ἔρχομαι μοναχὴ μου* εὐρίσκεται εἰς τὰ προμνημονευθέντα ἔξσματα τοῦ Χάρου μὲ τὴν ἐξῆς ὁμως βασικὴν διαφορὰν. Ἐνῶ εἰς τὸν Ἀραβαντινὸν ἡ φράσις ξενίζει πῶς ὡς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν σχέσιν Χάρου-ἀνθρώπου, εἰς ὅλα τ' ἄλλα σχετικὰ ἔξσματα ἀνεξαιρέτως εὐρίσκεται ὡς συνέχεια τῆς φράσεως: *«καὶ δεῖξε μου τὴν τέντα σου»*, ἥτις ἀποτελεῖ καὶ τὸ πρῶτον ἡμιστίχον, καὶ δίδει ἀφορμὴν, διὰ νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ περιγραφὴ τοῦ φοβεροῦ καταλύματος τοῦ Χάρου. Τὸ βάρος δηλαδὴ πίπτει εἰς τὸ ποῦ θὰ ὑπάγῃ ὁ νεκρὸς καὶ οὐχὶ εἰς τὸ *μοναχὴ μου*, ὅπως ἐδῶ.

Παραθέτω ὡς παράδειγμα τοὺς σχετικοὺς στίχους ἐξ ἄλλων ἔξμάτων:
Εἰς ἀκριτικὸν ἔσμα ἐκ Καππαδοκίας:

*Γιὰ δεῖξε με τὴν τέντα σου καὶ μοναχό μ' ἄς πάγω
—Κι' ἂν σὲ δεῖξω τὴν τέντα σου, ποῦ θὰ νὰ τρομάξῃς,
ὡς κλώθει ὅλο πράσινο καλληκαριὸν βραχιόνια,
ὡς κλώθει κορρασιῶν μαλλιά, ἐσθλὴ κόρης μαλλίτσες.*

(Παυλὶνός Β. Μ., Some modern greek songs from Cappadocia (Ἀνατολὴν ἐκ τῆς American Journal of Arts & Ology vol. XXXVIII (1934) ἀρ. 1)

Πρβλ. προσέτι Ἀρχεῖον Πόντου τ. 12 (1916) σ. 150, 24, ΛΑ 1402 σ. 111 (Τήνου) Δρακίδην σ. 117, Γνευτὸν σ. 85 καὶ Λαογρ. Β' σ. 433, 5 ἐκ Ρόδου—εἰς παραλλαγὰς ἐκ Καρπάθου (Μιχαηλίδου Νονάρου σ. 210. 211. 260).

¹⁾ Εἰς μοιρολόγια π. χ.

*Ἄκσ', ἀδελφή μ', τί θὰ σὲ πῶ, τί θὰ σὲ παραγγείλω
Σαββάτο μέρα μὴ λουσθῇς, Κυριακὴ μὴ ἀλλάξῃς
· · · · ·
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ προῶ στὴ γειτονιά μὴ βγαίῃς*

(Θρακικά τ. Β' 1929 σ. 135 Πρβλ. ἐπίσης Παπαζαφειρόπουλον σ. 207 κ. ἄ.).

Πλησιέστεροι δὲ πρὸς τοὺς στίχους τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ὡς συνδυαζόμενοι μὲ τὴν παράκλησιν πρὸς παράτασιν τῆς ζωῆς, εἶναι οἱ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔξματος τοῦ *Γιάννη, ποῦ ξυπνᾷ τὸν Δράκον καὶ τὴν Δρακόντισσα*. Ὁ Γιάννης παρακαλεῖ τὸν δράκον, ὅστις ἐτοιμάζεται νὰ τὸν φάγῃ:

*Ἄσε με, δράκο, ἄσε με ἀκόμη πέντε μέρες,
τὴν Κυριακὴ 'ν' ὁ γάμος μου, Δευτέρα ἡ χαρά μου
καὶ τὴν Τετάρτη τὸ ταχὺ παίρνω καὶ τὴν καλὴ μου.*

(Passow σ. 387 ἀρ. 509)

Πρβλ. καὶ Λαογραφία Ε' σ. 81 ἀρ. 57 (Τζουμέρκα), ΛΑ 1153 Β' σ. 139, 88· Αὐτόθι Α' σ. 101,22 (Ἀράχοβα), ΛΑ 881 (Δημητσάνα).

Ἄλλαχού :

Καὶ δεῖξε μου τὴν τέντα σου κί' ἐγὼ ἀπατός μου πάω
— Ἐσὺ νὰ δῇς τὴν τέντα μου, τρομάρα θὰ σὲ πιάσῃ,
πού ν' ἀπὸ μέσα σκοτεινὴ κί' ἀπ' ὅζ' ἀραχνιασμένη,
μὲ τῶν ἀντρῶν τοὶ κεφαλῆς τὴν ἔχω γὼ χτισμένη;
καὶ μὲ τῶν κοριτσιῶ μαλλιά τὴν ἔχω σκεπασμένη¹).

(ΛΑ ἀρ., 56 σ. 82 Κάτω Παναγιὰ Κρήνης).

Ἡ παράλειψις τῆς περιγραφῆς τῆς τέντας τοῦ Χάρου καὶ καθόλου τῆς μνείας αὐτῆς παρατηρεῖται, ὡς εἵπομεν, μόνον εἰς τὸν Ἀραβαντινὸν καὶ τὰ ἐν τῇ ὑποσημειώσει τῆς σ. 39,1 ἀναγραφέντα καὶ χαρακτηρισθέντα ἄσματα. Βεβαίως αἱ παραλείψεις, αἱ μεταβολαὶ εἰς ἡμιστίχια καὶ στίχους εἶναι τι τὸ σύνηθες εἰς τὴν δημόδιη ποιήσιν, ἀλλὰ νομίζω, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός, ὅτι τὴν ἀρχαιότεραν ἐπὶ τοῦ προκειμένου παραλλαγὴν εὐρίσκομεν εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἀραβαντινοῦ.

Θεωρῶ λοιπὸν καὶ τοὺς στίχους τοῦτον δημοτικοφανεῖς ἢ μᾶλλον δημοτικούς τὴν μορφήν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν οὐσίαν.

Παρατηροῦμεν λοιπὸν καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ ἄσματος ὅτι καὶ εἰς τοὺς στίχους 4-6 περὶ ὧν ἐπαραματεύθημεν ἀνωτέρω (σ. 47 κ.έ.). Στίχοι δηλαδὴ ἐκ παλαιῶν ἄσματων διὰ μικρὰς μεταβολῆς προσημερώθησαν εἰς τὸ νεώτερον ἄσμα. Ὁ τρόπος ὅμως, καθ' ὃν ἐνετάχθησαν οὗτοι εἰς τὸ τραγούδι, αἱ ἐπενεχθεῖσαι, ἔστω καὶ ἀσήμαντοι φαινομενικῶς μεταβολαὶ καὶ ἡ ἀποδοθεῖσα εἰς τὸ σύνολον ἔννοια ἀπομακρύνουν τὸ κατασκευάσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ γνησίου δημοτικοῦ ἄσματος.

Πράγματι δ' εἶναι ἀσύλληπτον καὶ πολλάκις ἀδύνατον μόνον διὰ τῆς ξηρᾶς λογικῆς νὰ κατανοηθῇ καὶ ν' ἀποδειχθῇ τὸ σημεῖον, κατὰ τὸ ὅποιον διαφέρουν τὰ δημοτικίζοντα ἔργα ἀπὸ τῶν ἀληθῶς δημοτικῶν. Ὁ Ἀραβαντινὸς ἐν προκειμένῳ μιμεῖται τὸν λαϊκὸν ποιητὴν, ὅστις χρησιμοποιῶν τὸν ὑπάρχοντα ποιητικὸν γλωσσικὸν θησαυρόν, τὸν ὅποιον αἰσθάνεται ὡς κοινὸν καὶ ταυτοχρόνως ἴδιον ἐκάστου κτήμα, δημιουργεῖ ἢ ἀναδημιουργεῖ τὰ ἄσματα, ἐμπνεόμενος ἀπὸ ποιητικὴν διάθεσιν καὶ εἰλικρινὲς αἴσθημα. Ὁ μὴ λαϊκὸς ὅμως ποιητής, ὡς εἶναι ἐνταῦθα ὁ Ἀραβαντινός, μεταχειρίζεται μὲν καὶ αὐτὸς τὸ παραδεδομένον ὕλικόν, ἀλλ' ἐπεμβαίνων μόνον μὲ τὴν λογικὴν καὶ τὸν ἐνσυνείδητον σκοπὸν τῆς κατασκευῆς, μιμεῖται μὲν ἐξωτερικῶς τὰ δημοτικὰ τραγούδια, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ πράγματι νὰ συλλάβῃ τὸν ἀληθινὸν παλμὸν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως.

Ὡς πρὸς τὸν 13ον στίχον: Ἀπ' τὰ μαλλιά τὴν ἄρπαξε· κ' ἡ κόρη κλαίει

¹) Παραλλαγὰς ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς τέντας τοῦ Χάρου παρουσιάζουν φυσικὰ τὰ διάφορα ἄσματα.

και σκούζει, ἐνῶ τὸ α' ἡμιστίχιον εὐρίσκεται ὁμοιον ἢ παραπλήσιον εἰς πολλὰς παραλλαγὰς τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ *Λεβέντη ἢ Διγενῆ καὶ Χάρου*, ὡς συνέχεια συνήθως τῆς περιγραφῆς τῆς πάλης θνητοῦ καὶ Χάρου, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Χάρος, διὰ νὰ καταβάλῃ ἐπὶ τέλους τὸν ἰσχυρὸν ἀντίπαλον, τὸν πιάνει ἀπὸ τὰ μαλλιά, τὸ β' ἡμιστίχιον ἀπαντᾶται μόνον παρ' Ἀραβαντινῶ καὶ εἰς πάσας τὰς ἐξ αὐτοῦ προερχομένας παραλλαγὰς, τὰς σημειωθεῖσας ἀνωτέρω ἐν τῇ σ. 3-4.

Οἱ δυὸ τελευταῖοι στίχοι τοῦ ᾠσματος:

*Νὰ καὶ τ' ἀδέρφια πόφτασαν ψηλὰ π' τὸ κορφοβούνι,
τὸν Χάροντα κυνήγησαν καὶ γλύτωσαν τὴν κόρη*

εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν κατασκευάσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Καὶ πρῶτον: Οἱ ἀδελφοὶ φθάνουν «ψηλὰ π' τὸ κορφοβούνι». Ὁ στίχος ἐνθυμίζει ἀμέσως τοὺς ἀναλόγους δημοτικοὺς στίχους τοῦ ᾠσματος *Λεβέντη καὶ Χάρου*¹⁾ καὶ προφανῶς ἔχει ληφθῇ ἐξ ἐκείνου. Εἶναι δ' ἐμφανὲς ἡ ξηρὰ μίμησις τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, διότι οὐδεὶς λόγος συνέτρεχεν ἐνταῦθα νὰ εὐρεθῶσιν οἱ ἀδελφοὶ εἰς τὸ κορφοβούνι, ἀφοῦ τὴν κόρην εὐρῆκεν ὁ Χάρος εἰς τὸ σπίτι τῆς (στ. 7)²⁾. Ἐπειτα δὲν ὑπάρχει βαθυτέρα συνάφεια καὶ δικαιολογία τοῦ στίχου τούτου ὡς πρὸς τὸ ὅλον ᾠσμ. Ἰὼς ἡ προσπάθεια ἢ ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἀραβαντινοῦ νὰ εὐρεθῇ ὁ στίχος οὗτος ἐν ἀντιστοιχίᾳ πρὸς τὸν 2ον τῆς ἀρχῆς, ὡς καὶ ὁ ἀμέσως ἐπόμενος 15ος πρὸς τὸν 3ον, νὰ συνέβαλεν ἐπίσης εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπανάληψις αὕτη ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς δημώδους ποιήσεως. Ἡ ἀρχὴ εἶναι διάφορος τοῦ τέλους καὶ οὐδέποτε ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τοῦ λαϊκοῦ τραγουδιστοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἤδη ἐν τῇ ἀρχῇ ἐκφρασθεῖσαν ἔννοιαν τοῦ ᾠσματος, ὡς κατακλείδα εἰς τὸ τέλος.

¹⁾ Πρβλ. *Λεβέντης ἐροβόλαεν ἀπὸ τὰ κορφοβούνια...*
κι' ὁ Χάρος τὸν ἀγνάντευεν ἀπὸ ψηλὴν ραχοῦλαν

(Fauriel τ. II σ. 90)

Λεβέντης ἐκατέβινε ψηλὰ π' τὸ κορφοβούνι...
κι' ὁ Χάρος τὸν ἀπάντησε μπροστὰ στὸ σταυροδρόμι

(ΛΑ ἀρ. 22 Ἀγία Ἄννα Εὐβοίας)

Λεβέντης ἐροβόλαε ἀπὸ ψηλὴ ραχοῦλα...
κι' ὁ Χάρος τὸν ἀγνάντευε ἀπὸ τὸ κορφοβούνι.

(ΛΑ ἀρ. 1378 Ζιζάνι Πυλίας 1939).

²⁾ Εἰς τὰ δημοτικὰ ᾠσματα ἢ συνάντησις Χάρου - βοσκού ἢ λεβέντη, γίνεται στὰ κορφοβούνια, στὸ σταυροδρόμι, στὰ πέντε ἄλωνα, στὴ μαδὰρα κλπ. ἐνῶ ἡ συνάντησις Χάρου - λυγερῆς στὸ σπίτι.

Τέλος εἰς τὸν τελευταῖον στίχον οἱ ἀδελφοὶ καταδιώκουν τὸν Χάρον καὶ σφύζουσι τὴν ἀδελφήν. Ἀλλὰ μὲ πόσῃν εὐκολίᾳ νικᾷται ἐδῶ ὁ Χάρος! Χωρὶς νὰ προηγηθῇ οἰοσδήποτε ἀγὼν, οὔτε ἡ ἐλαχίστη κᾶν δρᾶσις, ὁ Χάρος ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει καὶ μόνον τῶν ἀδελφῶν τρέπεται εἰς φυγὴν!

Ἡ δύναμις τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης βεβαίως ἀποδεικνύεται, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἐμφαίνοντα τὴν ἐν τῷ γραφεῖω γένεσιν τῆς ἰδέας ταύτης. Διότι ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ἔσματος ἀφίσταται τελείως τῆς πραγματικότητος. Βεβαίως ἡ ποίησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡς ἀληθινὴ ποίησις, αἶρεται πολλάκις ὑπὲρ τὴν πραγματικότητα, οὐδέποτε ὅμως εὐρίσκεται εἰς τελείαν ἀντίθεσιν πρὸς ταύτην — τὸ ἀπίθανον καὶ τὸ ἀδύνατον εἶναι εἰς τὸ παραμύθι λίαν προσφιλὲς. Εἶναι ὅμως τελείως ἀντίθετον πρὸς τὴν πραγματικότητα νὰ κατανικηθῇ ὁ Χάρος, οἱ δὲ στίχοι, ὡς καὶ ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ἔσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ξένοι πρὸς τὴν ψυχρὴν σύνθεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅστις ἀκόμη καὶ εἰς τὰ δημοτικὰ ἔσματα τῆς φαντασίας του δὲν χάνει ποτὲ τὴν αἴσθησιν τοῦ πραγματικοῦ καὶ τῆς ἀληθείας.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω μελέτης ἐξαγεται τὸ συμπέρασμα 1) ὅτι τὸ τραγούδι «Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη» τῆς συλλογῆς Ἀραβαντινοῦ εἶναι κατασκευάσμα τοῦ ἰδίου τοῦ συλλογέως, χρησιμοποιοῦσαντος ὅλκον ἐκ δημοτικῶν ἔσματος πρὸς σύνθεσιν ἔσματος, τοῦ ὁποίου ὅμως καὶ ἡ κεντρικὴ ἰδέα καὶ ἡ ὅλη σύστασις δὲν εἶναι δημοτικὰ καὶ 2) ὅτι ὅλαι αἱ δῆθεν παραλλαγὴ τοῦ ἔσματος, αἱ ἐν ἐντύποις ἢ χειρογράφοις συλλογαῖς καταγεγραμμέναι, πηγὴν ἔχουσι τὸ κείμενον τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Ἐνεκα δ' ἀκριβῶς τῆς ἐπιτυχοῦς καὶ δημοτικοφανοῦς αὐτοῦ μορφῆς τὸ ἔσμα τοῦτο, θεωρηθὲν ὑπὸ τῶν λογίων ὡς ἐκλεκτὸν δημιούργημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, περιελήφθη ἐκ τοῦ Ἀραβαντινοῦ εἰς διαφόρους ἐκλογάς, ὡς τοῦ Ἁγίου Θέρον, καὶ ἔνεκα τοῦ ἡθοπλαστικοῦ αὐτοῦ περιεχομένου καὶ εἰς τὰ Νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ὅτι ἔσχε τὴν σημειωθεῖσαν διάδοσιν παρὰ τῷ λαῷ, μάλιστα δὲ παρὰ τοῖς νεωτέροις. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐγεννήθη ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ ἦτο κατ' οὐσίαν ξένον πρὸς τὸ βαθύτερον λαϊκὸν αἶσθημα, δὲν ὑπέστη μὲν τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν φθοράν, τὴν ὁποίαν μοιραίως ὑφίσταται τὸ δημοτικὸν τραγούδι, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐχάρη τὴν ζωὴν τοῦ ἀληθοῦς λαϊκοῦ ἔσματος, τὸ ὁποῖον, ὡς πληρὴς ζωῆς δημιούργημα, προσκτᾶται σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἀδιαλείπτως νέας μορφάς. Τὸ κατασκευάσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἀπλῶς «ἀπεστη-θίσθη» ἐν τῷ συνόλῳ ἢ ἐν μέρει.

ΕΞΟΡΚΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΑΓΙΚΟΙ ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ ΕΚ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Οἱ δημοσιευόμενοι κατωτέρω ἐξορκισμοί, κατάδεσμοί καὶ λοιποὶ μαγικοὶ τρόποι προέρχονται ἐκ τριῶν κρητικῶν χειρογράφων, τὰ ὅποια χρονολογῶνται μὲν ἐκ νεωτέρων χρόνων, διὰσώζουν δ' ὅμως παλαιότεραν παράδοσιν.

Α'.

Χειρόγραφον ἐκ τοῦ χωρίου Κατσιδώνι τῆς ἐπαρχίας Σητείας, ἀνήκον ἄλλοτε εἰς τὸν πρὸς μητρὸς πάππον μου Κωνσταντῖνον πατᾶ Μιχαὴλ Παπαδάκην, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἐγράφη ὑπερμεσοῦντος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Τὸ χειρόγραφον εὑρίσκεται τῶρα εἰς χεῖράς μου, δηλοῦται δ' ἐνταῦθα διὰ τοῦ Α. Τοῦτο, ἐκ κοινοῦ χάρ-
του 0,16½ x 0,10, μετὰ ἑξωφύλλων διωδύς ἐκ κοινοῦ χαρτοῦ ἀποτελεῖται ἐξ ἐννέα φύλλων ἀνευ σεκιδώσεως. Ἐκ τῆς ἀσπὸς ὡς καὶ μεταξὺ τῶν φύλλων 7 καὶ 8, ἔχουν ἀποσπασθῇ ἀρκετὰ φύλλα. Ἐκτὸς τῶν δημοσιευομένων κατωτέρω μαγικῶν κειμένων περιέχονται ἔτι ἐν αὐτοῖς

φ. 1α - 2α «Ἐγκώμια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου»

φ. 2β Ἐγκώμια «τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος»

φ. 3α Συνταγὴ «διὰ λοῦστρο» δηλ. πρὸς βαφὴν καὶ στίλβωσιν ἐπίπλων.

Τὸ χειρόγραφον σχετικῶς καθαρογραφημένον ἐγράφη κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα, ὥς δύνатаί τις νὰ διακρίνῃ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ χρώματος τῆς χρησιμοποιηθείσης μελάνης καὶ τῆς ἐπιμελείας μετὰ τῆς ὁποίας ἐγράφησαν ἐκάστοτε τὰ ἐν αὐτῷ περιεχόμενα.

Ὁ ἀντιγραφεὺς, ἄγνωστον ἐκ ποίου χειρογράφου ἀντέγραψε, δὲν τηρεῖ τοὺς κανόνας τῆς ὀρθογραφίας καὶ ἔχει μεταβάλει εἰς τινας περιπτώσεις τὴν οὐσιαστικὴν μορφήν λέξεων τινων: σ. 65 ἀρ. 6 στ. 2 *κάλεγμα*, στ. 6 *γρούνα*, σ. 66 ἀρ. 7 στ. 8 καὶ 12 *μούτρας*, καταγράφει δὲ φωνητικῶς κατὰ τὴν διάλεκτον τῆς Κρήτης συμφωνικὰ συμπλέγματα ἐντὸς τῆς λέξεως, ὥς καὶ τὴν ἠχηρὰν προφορὰν ἐν τῇ λέξει τοῦ ἀρχικοῦ ἀήχου φωνήεντος (κ, π, τ) διὰ τῆς ἐπιδράσεως κατὰ τὴν προφορὰν τοῦ τελικοῦ ν τῆς προηγουμένης λέξεως. Οὕτω:

σ. 61, στ. 3 τον ντίλτον σ. 61 στ. 18, 23, 24, σ. 62, στ. 29, 35, σ. 66, στ. 9, 13, 15 κ. ἄ., Ἀρχάγγελος - ον - ους; σ. 66 στ. 8 ἐμπρουχίσθισαν σ. 62, στ. 29, 35 ἀνιγγιλόν -α σ. 61, στ. 24 τὸν γκόσμον σ. 62, στ. 43 ἀνγκέλον 40 μην μπροσπαύσο 46 φάλαγκα σ. 62, στ. 4 τὸν μπρόδρομον σ. 65, στ. 12 κόνμπο· σ. 66, στ. 5 τὴν μπίλην 14 τὸν μποταμόν σ. 67, στ. 22 τὴν γκολοκίθα κ. ἄ. Τὰς διαφορὰς ταύτας δὲν διετήρησα κατὰ τὴν ὀρθογραφικὴν μεταγραφὴν τῶν ἐκδιδομένων κατωτέρω κειμένων.

1.

Διὰ τοὺς Γελλοῦδες.

φ. 3β

IN	BI
IS	XC
NI	KA

5

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν. Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι. Τοῦτον τὸν τίλτον δαίμονες φρίττουσι. Χριστὸς Χριστιανῶν χάρις χαρίζει Θεὸς Θεοῦ θεῖον θέαμα εὖρε· εὖρεμα Ἐλένη ἐν τῷ σταυρῷ τόπος κρανίον παράδεισος γέγονεν. Στάμεν καὶ στήμεν μετὰ φόβου Θεοῦ. Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλθέτω καὶ βοήθησεν τὸν δοῦλόν σου δέικα, ὁ δέικα καὶ τὸ τέκνον, τὸ δέικα αὐτῶν. Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Ἀβραάμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, Ἰσαάκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ, Ἰακώβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰούδα καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν ἁγίου Εὐαγγελίου. Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις. Ἐκ τοῦ κατὰ Μᾶρκον ἁγίου Εὐαγγελίου. Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἡμῶν πραγμάτων. Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἁγίου Εὐαγγελίου. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Χριστὸς μεθ' ἡμῶν στήτω.

φ. 4α

15 Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἁγίου Εὐαγγελίου. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Χριστὸς μεθ' ἡμῶν στήτω.

Ὡς ἐξήρχετο ὁ Ἀρχάγγελος τοῦ Θεοῦ Μιχαὴλ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν, τοῦ ὑπῆντησεν ἡ μιὰ καὶ ἀκάθαρτος Γελλοῦ καὶ εἶχε τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐ-

20 τῆς κάτωθεν ἕως τοὺς πόδας αὐτῆς καὶ τὰ δόντι(α) αὐτῆς σιδηρᾶ καὶ οἱ ὀδόντες αὐτῆς πιθαμὲς δέκα καὶ οἱ ὀφ(θ)αλμοὶ αὐτῆς πίδαλοι ὡς φλόγα καμίνου καὶ ἡ φλόγα αὐτῆς ἤρχετο ἐξωθε(ν) τοῦ στόματος αὐτῆς. Λέγει τῆς ὁ Ἀρχάγγελος. Ὡ μιὰ καὶ ἄσμενον γύναιον, πόθεν ἔρχεσαι καὶ πόθεν ὑπάγεις. Λέγει πρὸς τὸν Ἀρχάγγελον. Ἐγὼ ὑπάγω εἰς τὸν κόσμον ὡς δράκαινα καὶ

5 εὖρεμα χφ. 12 τοῖς διώρθωσαι: τες χφ. 13 διήγησις χφ. 20 τονίχι χφ. σιδιρί χφ. μεταγενεστέρᾳ διόρθωσις ὑπὸ τῆς ἰδίας χειρὸς εἰς τὸ χφ: σιδιρά.

φ. 6α

ρος, ἔξελθε καὶ ἀναχώρησον πᾶν κακὸν καὶ πᾶσα μαγεία καὶ γλωσσοφαγία, νὰ
λίπης ἀπὸν τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ ὁ δ(εῖ)ν(α) κᾶν ζῆλος καὶ φθόνος καὶ κατα-
λαλία καὶ πάλιν ὀρκίζω σε εἰς τὰ Χερουβείμ καὶ Σεραφεῖμ, εἰς ὀνόματα καὶ
εἰς πᾶν δύναμιν καὶ εἰς τοῦ(ς) δώδεκα Ἀποστόλους καὶ εἰς τοὺς μάρτυρας
καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους || ψαλμοκαρδίας, σκελίσματα, ἐξυπάσματα, κακὴν
γυναικα, παρακαθίστρα, βρεφοπνίκτρα, κακὴν ὀργή καὶ ἀνεμομποδίστρα, κακὰ
ζῶα, κακὰ στόματα, κακὴν ὀργή, περιεργίας καὶ πᾶν καὶ πᾶσαν κακὴν γυ-
ναῖκα καὶ πᾶσαν γλωσσοφαγία, νὰ λίπης, νὰ λίπης ἀπὸν τὸν δοῦλον τοῦ
θεοῦ ὁ δεῖνα

$$\bar{\varsigma} \quad \bar{\mu} \quad \bar{\nu} \quad \bar{\kappa} \quad \bar{\lambda} \quad \bar{\varsigma} \quad \bar{\mu} \quad \bar{\nu} \quad \bar{\mu} \quad \bar{\tau} \quad \bar{\varphi} \quad \bar{\beta\varsigma}^1)$$

θεοῦ ἡμῶν ἀμήν.

φ. 6β

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
 $\frac{\bar{\iota}\bar{\varsigma}}{\bar{\mu}\bar{\iota}} \mid \frac{\bar{\chi}\bar{\epsilon}}{\bar{\kappa}\bar{\alpha}} \quad \bar{\varphi} \mid \bar{\varsigma}^2)$

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ
ἁγίου πνεύματος. Ἀμήν. Ἐπὶ δένω καὶ χαλινῶν
καὶ λειψῶν καὶ τρυφῶν τοῦ κατὰ καὶ τὴν κατὰ,
τὸ βίτσιλο καὶ τὴν βιτσιλά καὶ τὸν χιλαδόσιον καὶ ὅλα τὰ κακὰ ἔχρη ὀγιά νὰ
5 μὴ μποροῦ νὰ ματώσουν, πνίξουν καὶ νὰ φάσι τὰ ζῶα, τὰ ῥίφια, τὰ ἀρνία
τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ ὁ δεῖνα.

ν/μ μ ζ ζ ζ ζ ζ ζ ζ ζ ζ ζ
 φ γ μ α μ α γ
 $\frac{\bar{\iota}\bar{\varsigma}}{\bar{\mu}\bar{\iota}} \mid \frac{\bar{\chi}\bar{\epsilon}}{\bar{\kappa}\bar{\alpha}} \quad \varsigma \quad \varsigma \quad \iota \quad \delta \quad \chi \quad \chi \quad \chi \quad \lambda \quad \gamma \quad \gamma \quad \gamma \quad \chi \quad \iota \quad \varsigma \quad \lambda$

¹⁾ Στ(ῶ)μ(ε)ν κ(α)λ(ῶ)ς στ(ῶ)μ(ε)ν μ(ε)τ(ᾶ) φ(ό)βον.

²⁾ φ(ῶ)ς (Χρισ)τοῦ φ(έ)γγει T=π; (ᾱσι).

2)

 $\bar{2} \bar{0} \bar{2} \quad \bar{x} \bar{x} \bar{x}$
 $\frac{1C/XC}{NI/KA} \quad \bar{p} \bar{a} \bar{w} \quad \bar{r} \bar{n}/\bar{p}$

AKAΔHΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Διὰ τὰ μὴ δευτῇ ἀνδράκων, παύσαι τις κάτωθεν χαρακτηῖρες τὰ τοιοῦτα βα-
σταῖα ἢ γυνὴ εἰς τὸ δεξιὸν μπράτσο.

Handwritten symbols and characters, including letters and decorative flourishes.

"Ετερον εἰς τὸν ἄνδρα νὰ τοῖ βασιᾶ εἰς ζερβὸ μπράτσο.

$$\begin{array}{c|c} \bar{x} & \zeta' \\ \hline \bar{\theta} & \varepsilon \end{array} \quad \begin{array}{c|c} \overline{IC} & \overline{XC} \\ \hline \nu \iota & \kappa \alpha \end{array} \quad \begin{array}{c|c} \bar{\mu} & \bar{\chi} \\ \hline \varepsilon & \bar{\lambda} \end{array} \quad \begin{array}{c|c} \bar{o} & \bar{\rho} \\ \hline \bar{\kappa} & \bar{\lambda} \end{array} \quad \begin{array}{c|c} \bar{\rho} & \bar{\lambda} \\ \hline \bar{\xi} & \bar{\lambda} \end{array} \quad \bar{\kappa} \quad \bar{\tau} \quad \zeta'$$

- 1) $\Sigma\tau(\tilde{\omega}\mu\epsilon\nu) \kappa(\alpha)\lambda(\tilde{\omega}\varsigma) \varphi(\acute{o}\theta\omicron\nu) X(\rho)\iota(\sigma\tau\tilde{o}\nu)$. [Τὰ πρῶτα εἰς γράμματα.]
- 2) $\Sigma\varphi(\rho)\alpha\gamma(\iota\varsigma) \mu(\epsilon)\gamma\acute{\alpha}\lambda(\omicron\nu) \Sigma(\omicron)\lambda(\omicron\mu\tilde{\omega}\nu\tau\omicron)\varsigma$.
- 3) $\kappa(\acute{o}\sigma\mu\omicron)\varsigma \beta(\acute{\alpha}\sigma\iota\nu) \xi(\chi\epsilon\iota)$.
- 4) $*I(\eta\sigma\tilde{o}\nu)\varsigma X(\rho\iota\sigma\tau\tilde{o})\varsigma \text{ Νικᾷ}$.
- 5) $\mu(\epsilon\tau\acute{\alpha}) X(\rho\iota\sigma\tau\tilde{o}\nu) \acute{\epsilon}\lambda(\acute{\epsilon}\eta\sigma\omicron\nu) \tilde{\eta} \acute{\epsilon}\lambda(\epsilon\omicron\varsigma)$;
- 6) $O(\tilde{\upsilon})\rho(\alpha\sigma\tilde{o}\nu) \kappa\lambda(\acute{\epsilon}\omicron\varsigma)$.

ἕως ἑνα χρόνον καὶ ἐγὼν σὰς προστάζω ἀπὸ ἀνατολῇ ἕως δύσει τὰ ψόφια καὶ τὰ βρομερὰ νὰ εἶναι ἐδικὰ σας.

Ὅταν θὰ τοοὶ δέσης νὰ εἶναι ἡμέρα Σάββατο, δια(ν) βοντᾶ ὁ ἥλιος, δ(ταν) ρίπτη τοοὶ ἀκτῖνες καὶ νὰ εἶναι αὐξήσις τῆς σελήνης, εἰς μετάξι κόκ-
20 κινω ὥς θὰ τό 'χουν βγαρμένο ἀπὸν τὸν τόρον καὶ νὰ διπλώσουν τὴν μπελονιά, νὰ τὸ ζερβοκλώση μιὰ κόρη ὅπου νὰ μὴν ἔχη θωρῶντα τὰ συνήθειά τζη.

Τέλος

7.

φ. 8β

Διὰ νὰ διαβάσης τὸ βλοητὸ νὰ γράνη.

Ἀρχὴ τοῦ Εὐλογητοῦ. μετὰ τὸ εὐλογητὸν τὸ τρισάγιος. τὸ δόξα πατρί, τὸ πάτερ ἡμῶν, τὸ ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, δόξα πατρί καὶ νῦν. Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθήμε(ν) καὶ νῦν τῆς ἐσπλαχνίας τὴν
5 πύλην, τὸ Κύριε εἰσακούσον τῆς προσευχῆς μου : εἰς τρεῖς, καὶ ὅταν τὸ διαβάσης ἡμέρα Σάββατο καὶ αὐξήσῃ τῆς Σελήνης.

Τὸ καλὸν ἀγαθὸν Εὐλογητὸν εἰς τὰς λιβάδας ἔπεσε, ἑπτὰ ἀμνάδας εὐ-
ρηκε, τῶν ἑπτὰ τὰς μήτρας ἔφαγε καὶ τὰς γλώσσας, ἐμπρουχίσθησαν, ἐμουγ-
κίσθησαν καὶ πρὸς τὸν θεὸν ἐναντίστησαν καὶ τὸν Ἀρχάγγελον Μιχα(ή)λ ἔπε-
10 ρώτησα : τί ὁ ἥλιος ἔδυνε, τὰ ἄστρα ἐθαμπώθησα(ν), καὶ ὁ Ἀρχάγγελος εἶπε :
τί μὲ ἐπερωτᾷς, Κύριέ μου τὸ καλὸν ἀγαθὸν Εὐλογητὸν εἰς τὰς λιβάδας ἔπεσε,
ἑπτὰ ἀμνάδας εὐρηκε, τῶν ἑπτὰ τὰς μήτρας ἔφαγε || καὶ ὁ κύριος λέγει πρὸς
φ. 8α τὸν Ἀρχάγγελον ῥῖπον αὐτὸ εἰς τὸ βάθος τῆς θαλάσσης οὐρανόνθεν ἔρριψαν
αὐτὸ ἔξω, καὶ πάλι τοῦ ἡλίου, δι' οὗ τῶν ἄστρον θαμπωθέντω(ν), τῶν πο-
15 ταμῶν σφ(ρ)αγισθέντων, τῶ(ν) δέντρω(ν) συσταθέντω(ν) καὶ τὸν Ἀρχάγγε-
λον ἐπερωτῆσε τί ὁ ἥλιος ἔδυνε, τὰ ἄστρα ἐθαμπώθησα(ν) καὶ ὁ Ἀρχάγγελος
λέγει : Τί μὲ ἐπερωτᾷς, Κύριέ μου καὶ ὁ Κύριος λέγει : Ὁρκίζω σε καὶ ἀπο-
δίδωξον, ὀρκίζω σε Εὐλογητὸν ἀπὸν τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ, ὁ δεῖνα, τὸ τρισχά-
λεκτον καὶ μικτοχάλεκτον, τὸ καιόμενον τὸ ρα' φ(ρ)υγόμενον καὶ ὁ Ἀρχάγ-
20 γελος εἶπε : Ὁρκίζω σε καὶ ἐξορκίζω σε εἰς τὸν θρόνον τοῦ θεοῦ τὸν ἀσάλευ-
τον καὶ εἰς τὰ ἐξαπτέρυγα Χερουβείμ καὶ Σεραφεῖμ τοῦ ψυγῆσαι καὶ μαρ-

19 αὐξήσῃ χφ. 21 γεβοκλώση χφ.

3 δοξὸ χφ. καὶ καὶ χφ. 5 ἰσακούσον χφ. εἰς τρεῖς διώρθωσα : εὐτρεῖς χφ.
8 μούτρας χφ. 12 μούτρας χφ. 13 αὐτὸν χφ. ῥιπον χφ. 14 αὐτὸν χφ. 19 ρα' φρυγόμε-
νον διώρθωσα : ραφηγόμενον χφ.

θῆσαι ὡς τῆς ἀγριοσταφίδας, τὸ κουκκὶ καὶ ὡς τοῦ Ἰωνᾶ τὴν κολοκύθα καὶ τοῦ ἀμπελίου τὰ φύλλα.

Ἐπ' ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀμήν.

25

Τέλος

8.

Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τελευταίου ἐξωφύλλου τοῦ χειρογράφου εὐρίσκονται γεγραμμένα τὰ κάτωθι :

Εἰς τὴν μπαγίδα δταν πιαρμιοθῇ γράψε τοὺς κάτωθεν χαρακτηρε(ς) νὰ τσοὶ βάλη(ς) ἀπάνω τζη.

B'.

Τρία φύλλα ἐκ κοινοῦ χάρτου (0,14 × 0,10) ἀπεσπασμένα ἐκ χειρογράφου ποικίλου περιεχομένου, προερχομένου ἐκ τοῦ χωρίου Μουλιανὰ Σητείας. Ἐκ τῆς χρονολογίας ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὰ ὑπ' ὄψιν φύλλα (ιδ. κατωτ.) προκύπτει ὅτι τὸ δημοσιευόμενον κατωτέρω ἐκ τούτων κείμενον ἀντεγράφη ἀρχομένης τῆς τρίτης δεκαετηρίδος τοῦ 19ου αἰῶνος.

Τὸ χειρόγραφον εἶναι ἠριθμημένον κατὰ σελίδας, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν πρὸ ἡμῶν φύλλων, τὰ ὁποῖα φέρουν τὰς σελίδας 107, 108, 128, 129 (εἰς δύο σελίδας) καὶ 130.¹⁾

Ἐκτὸς τοῦ δημοσιευομένου κατωτέρω καταδέσμου εἰς κλέπτην καὶ τῆς λύσεως αὐτοῦ, περιλαμβανομένου εἰς τὰς σελίδας 129 (δίς), 130, ὑπάρχουν εἰς μὲν τὴν σελ. 107 κατάδεσις τῆς Γελλοῦς κολοβῆ, ἡ ὁποία εἶναι παραλλαγή τῆς

22 τὸ κουκκὶ καὶ ἀνέγνωσε Λ. Πολίτης. - Ἀρ. 8 1//το/εν.

¹⁾ Παραχωρήθησαν εἰς ἐμὲ πρὸς δημοσίευσιν ὑπὸ τῆς δημοδιδασκαλίας κ. Εἰρήνης Παπαδάκη - Κασσιέρη, ἣν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης.

περὶ τῆς Γελλοῦς παραδόσεως ὑπὸ Ψελλοῦ (ιδ. *Κωνστ. Σάθα*, Μεσαιων. βιβλιοθ. 5, 573 ἐξ. ἀρ. 1), εἰς δὲ τὴν σελ. 108 διάφοροι λογαριασμοί, οἱ ὅποιοι ἔχουν γραφῇ διὰ μεταγενεστέρως χειρός.

Τὸ δημοσιευόμενον ἔνταῦθα μαγικὸν κείμενον εἶναι γεγραμμένον διὰ μελάνης μέχρι τοῦ στίχου 32 εἰς τὴν λέξιν παντεπόπτα τὸ ὑπόλοιπον μέχρι τέλους ἔχει προστεθῇ διὰ μολυβδίδος ὑπὸ μεταγενεστέρως χειρός. Τὸ πρῶτον μέρος στ. 1-32 εἶναι λίαν δυσανάγνωστον, καθ' ὅσον ὁ ἀντιγραφεὺς μετριωτάτης μορφώσεως, ὡς φαίνεται, ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναγνώσῃ καλῶς τὸ χειρόγραφον ἐκ τοῦ ὁποίου ἀντέγραψε ἢ ἦτο τοῦτο εἰς κακὴν κατάστασιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐλέγχεται ἀγνοῶν καὶ τοὺς πλέον στοιχειώδεις κανόνας τοῦ συλλαβισμοῦ καὶ τῆς ὀρθογραφίας. Ὡς παρατηρήθη ἀνωτέρω διὰ τὸ χειρόγραφον Α', ὁμοίως παρατηρεῖται καὶ ἐνταῦθα ἡ τάσις πρὸς φωνητικὴν καταγραφὴν τῶν συμφωνικῶν συμπλεγμάτων· οὕτω π. χ. στ. 5. 6 *κόνπο*, 7 *κόνπους*, 6 *αφοργίω*.

σ. 129

Ἑρμηνεῖαι τῆς δέσεως τοῦ κλέπτου.

Τίς ὁπὸν ἐπῆρε τὸ πρῶτον τὸν Δ(εῖνα) τοῦ Δ(εῖνα) ὅταν κρυφίως νὰ κατεβαίνῃ κἂν που ἔκαμεν ἀσχη δέματος κορκίδας, ἡ ψυχὴ του τοῦ κλέπτη ὁπὸν ἔκλεψε τὸν Δ(εῖνα) τοῦ Δεῖνα ὅς τῃ ν. ξουσα μου δέσε μου ποτε τὸν κλέ-
 5 πτην' καὶ δέσε κόμπο ξανάτροπον καὶ πάλιν λέγε το - 5 - φορές καὶ πᾶσα βολὰ δέσε κόμπο ἕνα ὕστερα ἔχε ἕνα σκουτέλι ἀφόρητο μὲ ξίδι δριμύ. Τύλιξε τοὺς κόμπους, ἀπομούρωσέ τοὺς ἀπὸ κάτω καὶ λέγε. Ἐπὰ ἀπομούρωνω τῇ ψυχῇ του ἐκείνου ὁπὸν ἐπῆρε τὸ Δ(εῖνα) τοῦ ὁ Δ(εῖνα) νὰ μὴν ἔχῃ νὰ <μ>πορῇ οὐδὲ ὄρεξις νὰ γαμήσῃ τὴν γυναικ(α) αὐτοῦ, μόνο νὰ εἶναι ψυμένος
 10 καὶ μαραμμένος ὁ κλέπτης καὶ ὅταν ἐγὼ σιμώσω καὶ ἐβγάλω σε μὲ τὴν - πο-
 σ. 129α ππο γεγωμβίν, τότες καὶ ἐκουσίως νὰ γαμήσῃ τὴν γυναικ(α)ν του. || Καὶ πᾶσα του χάρι..... ἡ δέσου σᾶν ρουρουρου ἡ δέσου ἐκεῖ μά<γ>ανο, δεσουσά μου, γλυκουσά μου - ἡ σφιξουσά μου, ἀχάμνισε του τοῦ ὁ Δ(εῖνα) τὰ νεφ<ρ>ά του, τὰ νεφρά του καὶ τὰ ζοφά του, τὲς ἄρμους του, τὰ κόκκαλά του· ὥσάν
 15 τράγος ν' ἀνεβαίνῃ, ὥσάν πᾶλληκάρη νὰ κατεβαίνῃ αβλα αβλα λιος λιοντελιος.

Τέλος τοῦ 5 δέματος.

Λύσις τοῦ δέματος τῶν 6 λογίων 1821.

Λύσις τοῦ κλέπτη. Ποιεῖ ἱερὲν<ς> Εὐλόγητόν, τὸ Τρισάγιον, τὸ τροπάριον τῆς ἡμέρας, τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, τὸ Θεοτόκε Παρθένε, τὸ προστα-

2 κρυφίως διώρθ. Α. Πολίτης: κριγίος χφ. 3 δέματος διώρθωσα: δερμτος χφ. κορκίδας διώρθωσα: κόρκδας χφ. 6 ὕστερα:

- 20 οία τῶν χριστιανῶν καὶ λαβὼν καλαμιά ὁ ἱερεῖς) τύπτει αὐτοῦ εἰς τή(ν) πλάτη
καὶ νὰ λέγῃ· τὸ Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεος σου καὶ ν' ἀφήσῃς τὸ(ν)
κλέπτην. Ἐβγαλε τὰ ξύλα ἀπὸ τὴ γῆ καὶ ἔβγαλε καὶ τὰ κ(α)ρφίαν καὶ βάλε
τα εἰς τὸ μέλι καὶ λέγε· ἐδῶ νά(ν)αι εὐλογημένος πάντων· κατόπιν, βοηθήσατε
130 τὸ δοῦλον τοῦ Θεοῦ ὁ Δ(εῖνα) θεληματικῶς τοῦ Χ(ριστ)οῦ, στανικῶς τοῦ δια-
βόλου. Πές το φορὲς τρεῖς καὶ νὰ ἰδῇς τὴ δόξα τοῦ Θ(ε)οῦ || καὶ ἀρχόμεθα
26 τὰς εὐχάς· τοῦ Κ(υρί)ου δεηθῶμ(εν), Εὐ(λόγησον) Δέσ(ποτα). Δέσ(π)οτα παν-
τεπόπτα, ἡ κάθαρσις τῶ(ν) ἁμαρτημάτων(ν), ἀκοίμητο(ς) ὀφθαλμός, ὁ γινώ-
σκων πάντα τὰ κρυπτά, ὁ διὰ μετάνοιαν ἄφεσιν τοῖς ἀνθρώποις δωρησάμενος.

Γ'.

Χειρόγραφον ἐκ Λακωνίων τῆς ἐπαρχίας Μεραμβέλλου, ἀνήκον εἰς τὸν Νικ.
Ἀρχαύλην. Ἐκ τοῦ χειρογράφου τούτου, τὰ ὑποῖον παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς
μου δὲν κατώρθωσα νὰ ἴδω, ἔχω εἰς χεῖράς μου φίλτρα, φίλτροκαταδέσμους καὶ
μαγικὸν μέσον πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ κλεπτοῦ καὶ ἀντιγραφὴν ὑπὸ τοῦ φίλου
ὑπολοχαγῶ κ' Στῆλ. Φυρόντζη, κατόπιν ἐπαρδείσεώς μου. ΔΟΗΝΩΝ
Ἐκ τούτων δημοσιεύω μόνον τὸ ἀναφερόμενον εἰς ἀνεύρεσιν τοῦ κλεπτοῦ
κείμενον, ἐπιφυλασσόμενος βραδυτέρου νὰ δημοσιεύσω καὶ τὴν υπόλοιπον ὕλην,
ὅταν κατορθώσω νὰ μελετήσω ὁ ἴδιος τὸ χειρόγραφον.

ἜΌταν σοῦ κλέβουν κανένα πράγμα καὶ θέλεις νὰ βρῇς τὸν κλέφτη, ὅσους
ἀνθρώπους ὑποψιάζεσαι, νὰ βρῇς ἑτοσανά φύλλα τῆς δάφνης καὶ νὰ γράψῃς μὲ
τὸ μαχαίρι σὲ κάθε φύλλο τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ὑποψιάζεσαι. Ἐπειτα
θὰ βρῇς ἓνα τσικάλι καινούριον καὶ νὰ βράσῃς τὰ φύλλα μὲ ξίδι, μετὰ τὸ βρά-
σιμο θὰ βγάνης τὰ φύλλα καὶ σὲ ὅποιο φύλλο δὲν ἔσβησε τὸ ὄνομα, αὐτὸς εἶναι
ὁ κλέφτης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Α'. - 1.

Ἐν σ. 62, στίχ. 32 διώρθωσα τὴν γραφὴν τοῦ χειρογράφου «παταξανρέα»
εἰς «παταξαρέα». ὁδηγηθεὶς ἔξ ἑτέρου ἐξορκισμοῦ τῆς Γελλοῦς (ἐκ χειρογρ. 16
αἱ.) παρὰ Fr. Pradel, Griech. u. Süditäl. Gebete σ. 275, 17, ἐνθα αὕτη κα-
λεῖται παταξάρω. Ὁ Dieterich συνδέει τὸ ὄνομα κατὰ λαϊκὴν ἐτυμολογίαν πρὸς
τὸ ρῆμα πατάσσω (ιδ. Fr. Pradel, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 340).

Ὁ δημοσιευόμενος ἐνταῦθα ἔξορκισμὸς τῆς Γελλοῦς¹⁾, διασφύζων βυζαντινὴν παράδοσιν, εἶναι ἀπὸ τοῦ στίχου 18 κέξ. «Ὡς ἐξήρχετο δ' Ἀρχάγγελος τοῦ Θεοῦ Μιχαὴλ ἀπὸ τοὺς οὐρανούς...» μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ὀνοματολογίου τῆς Γελλοῦς, παράλλαγή τῶν ἔξορκισμῶν: «εὐχὴ τῆς Γυλοῦς» παρὰ Ψελλῶ²⁾ καὶ τοῦ ἔξορκισμοῦ «τῆς Γυλοῦς» ἐκ κώδ. τοῦ 15 αἰῶνος³⁾.

Αἱ περὶ τῆς Γελλοῦς δοξασαί ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος διὰ τῶν Βυζαντινῶν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν⁴⁾. Κατ' αὐτάς «ἡ μιὰ καὶ ἀκάθαρτος Γελλῶ» παραφυλάττει εἰσερχομένη κρυφίως ὑπὸ διαφόρους μορφάς⁵⁾ εἰς τὸν θάλαμον τῶν λεχιδίων, ἔνθα ἀποπνίγει τὰ νεογέννητα βρέφη. Ἐνίοτε ὁμως φονεῖ αὐτά,

¹⁾ Ἡ λέξις Γελλοῦδα, ὡς ἀνωτέρω, ἀκούεται καὶ σήμερον ἔτι ἐν Σητεία. Συνήθεις τύποι τοῦ ὀνόματος κατὰ τὴν παλαιότεραν ἐποχὴν καὶ σήμερον εἶναι Γελλοῦ καὶ Γίλλου ἢ Γυλλοῦ: ἰδ. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἱστορικοὶ λόγοι, ἐπιστολαὶ καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα (Κων. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. 5, 572-6, 577-8 ἐκ κώδ. τοῦ 15 αἰ. Ἰδ. Em. Legrand, Bibl. Gr. Vulg. II, XVIII. R. Reitzenstein, Poimandres, Leipz. 1904, σ. 298-9. Arm. Delatte, Anecd. Athen. I, 98 στ. 19, 117 στ. 18. Ἐκ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς: ἰδ. Μ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογρ. σύμμ. Καρπάθου τ. 1, Ἀθ. 1932, σ. 159 ἀρ. 1. Ν. Πασαδάκη, Λόγια τοῦ Στετακοῦ λαοῦ, Ἀθ. 1938, σ. 135 ἀρ. 17. Ἐν Ἀπυράνθῳ τῆς Νάξου καὶ ἐν Μυκόνῳ, ὡς ὄνομα ἐδῶ τῶν νεογνῶν, ἀπαγνῶν τῶν Γυλλοῦ. Νέα Ἑστὶς 28 (1940) 1354 β καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ἀπεραθτικά λαογραφικά συμμεκτα, τεύχ. 5, Ἀθήνα 1940, σ. 65. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, 396 (ἀρ. 668).

²⁾ Ἀς προστεθῶσιν ἔτι καὶ οἱ κάτωθι γινώσκοντες εἰς ἐμὲ τύποι: - Γίλλῳ παρὰ Μιχ. Ψελλοῦ, Scripta Minora (ἔκδ. Ed. Kurtz - Fr. Drexh) σ. 230 στ. 286. - Γίλλου, Arm. Delatte, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 94, 4, 235, 17, 249, 13. - Γέλλου, Arm. Delatte, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 117, 9, 130, 24. - Γελουδιακὸν Arm. Delatte, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 245, 32.

³⁾ ἰδ. Κων. Σάθα, Μεσαιων. Βιβλ. 5, 576-7. Πρβλ. αὐτόθι: σ. 577 ἀρ. 3 «Εὐχὴ ἐτέρα» τῆς Ἀβζοῦς ἔξορκισμός», σ. 577-8 ἀρ. 4 «ἔξορκισμός τῆς Γίλλους ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Μάμαντος». Κατὰ τὸν P. Maas, ἐν Byz. Zeitsch. 17 (1908) σ. 225 (πρβλ. καὶ H. Wepding, Hess. Blätter f. Volkskunde 23 (1924) σ. 121 καὶ F. Ohrt, ἐν Hess. Blätter f. Volkskunde 24 (1925) 39 σημ. 3), ἡ Ἀβζοῦ προέρχεται ἀπὸ τὸ δαιμόνιον Οβζοῦθ, ἀναφερόμενον εἰς τὴν Διαθήκην τοῦ Σολομῶντος. Τὸ δαιμόνιον τοῦτο παρουσιάζεται καταδιώκον τὰ βρέφη, ἡδὴ δὲ ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ ταυτίζεται πρὸς τὴν Γελλῶ.

⁴⁾ Παρὰ Em. Legrand, ἐνθ' ἀνωτ. καὶ R. Reitzenstein, ἐνθ' ἀνωτ. Ἰδ. καὶ Fr. Pradel, Griech. u. Südtal. Gebete, σ. 280 (φυλακτήριον ἐκ κώδ. τοῦ 16 αἰ.) καὶ εἰς σελ. 285 καὶ 340.

⁵⁾ Ἰδ. Φαίδ. Κουκουλέ, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὴν βάπτισιν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν, Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδ. 14 (1938) 110-111. - Τοῦ αὐτοῦ, Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ βενετοκρατίας, Ἐπ. Ἐτ. Κρητ. Σπουδ. 3 (1940) 10. Στίλπ. Κυριακίδου, Παρατηρήσεις εἰς τὰς Χιακὰς παραδόσεις τοῦ Στ. Βίου, Λαογρ. 8 (1925-26) 478-480. Γενικῶς περὶ τῆς Γελλοῦς δύνανται τις νὰ ἴδῃ παρὰ Pauly - Wissowa - Kroll, Real - Encyclop. 13, 1005 ἀρθρ. Gello καὶ Στίλπ. Κυριακίδου, ἀρθρ. Γελλοῦ ἢ Γίλλου ἐν Ἐλευθερουδάκη, Ἐγκυκλ. Λεξ. 3, 784 β.

⁶⁾ Ἐν τῇ παρὰ Μιχ. Ψελλῶ παραδόσει «Ἀποστροφὴ τῆς μιὰ καὶ ἀκαθάρτου Γελλοῦς» λέγεται ὅτι αὕτη εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τῆς λεχοῦς μεταμορφωθείσα εἰς μυῖαν. Ἰδ. Κωίσι. Σάθα, ἐνθ' ἀν. σ. 574.

ἔμβρυα, διαρκούσης ἔτι τῆς ἐγκυμοσύνης, ὅτε συμβαίνει εἰς τὰς ἐγκύους ἡ ἔκτρωσις, κοινῶς ἀποβολή. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου, ἐκτὸς τῆς ἐκ τοῦ ὡς ἄνω ἔξορκισμοῦ κατὰ τῆς Γελλοῦς μαρτυρίας, λέγει σχετικῶς καὶ ὁ Ψελλὸς «αὕτη (= ἡ Γελλῶ) γοῦν τά τε κνοφορούμενα φησὶν ἀναιρεῖ καὶ ὁπόσα τῆς μήτρας διολυσθήσονται»¹⁾.

Ἡ μᾶλλον ἐπικρατοῦσα σήμερον περὶ τῆς Γελλοῦς λαϊκὴ πίστις εἶναι ἡ περὶ θανατώσεως ὑπ' αὐτῆς τῶν βρεφῶν δι' ἀποπνιγμοῦ ἢ δι' ἄλλων μέσων²⁾. Παρὰ τὴν ἀντίληψιν ὅμως ταύτην ἐν Χίῳ καὶ ἀλλαχοῦ δοξάζεται ἔτι ὅτι εἰσερχομένη αὕτη ἐντὸς τοῦ οἴκου κακοποιεῖ τὰς τεκούσας, συγχεομένη πρὸς τὰς νεράιδας³⁾. Ἐν Κρῆτῃ συγγέουν τὴν Γελλῶ πρὸς τὰς Στρίγγλας. Οὕτω «Γελλοῦδες εἶναι αἱ γυναῖκες πὸν φταρμίζοντε, τρῶνε εἴτε ἀπὸ κακία εἴτε ἀπὸ ἀγάπῃ. Πηγαῖνον τὴ νύχτα χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουν καὶ οἱ ἴδιες καὶ ρουφοῦν τὸ αἷμα τοῦ παιδιοῦ (ἰδίως τρῶνε τὰ μωρὰ καὶ τὰ καλὰ ζῶα). Ὅταν ἓνα παιδί εἶναι πολὺ ἄρρωστο καὶ ἀδύνατο, δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία πῶς τὸ τρῶνε οἱ Γελλοῦδες»⁴⁾. Ἐν Ἀπυράνθῳ δὲ τῆς Νάξου ἀπέδιδον πρὸ ὀλίγων ἀκόμῃ ἐτῶν εἰς τὴν ἐπήρειαν τῆς «Γιαλλοῦς», ὅταν ἓνα παιδί ἡσθάνει ἀπὸ βασκανίαν, μάγια, δαιμονικὴν ἐπήρειαν κλπ.⁵⁾

Δώδεκα τῆς Γελλοῦς ἀναφέρονται ἀπὸ τοῦ Ψελλοῦ οἱ ἅγιοι Σισίνιος, Σίνης καὶ Σηνόδωρος, οἵτινες καταδιώξαντες συνέλαβον καὶ κατεβασάνισαν αὐτήν, ἵνα ὁμολογήσῃ τὰ δώδεκα καὶ ἡμισυ ὀνόματά της⁶⁾. Ἐν ταῖς διαφοροῖς εὐχαῖς, ἔξορκισμοῖς καὶ φυλακτηρίοις παρουσιάζεται συνήθως ἡ Γελλῶ ὑπὸ μορφὴν γυ-

¹⁾ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἐνθ' ἄν. σ. 573 ἀρ. 2.

²⁾ Ἰδ. Μ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου, ἐνθ' ἄν. σ. 246α, Εἰρ. Παπαδάκη, ἐνθ' ἄν. σ. 135. Στρ. Μυριβήλη, Ὁ λογοτέχνης καὶ ἡ φυλή, Νέα Ἑστία 14 (1940) 723α (Λέσβου), Ἀθαν. Χ. Μπούντουρα, Προλήψεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐρμηνεῖαι αὐτῶν. ἐν Ἀθ. ἀ. ἔ. σ. 46-7. Οὗτος λέγει προσέτι ὅτι, ἐὰν γελᾷ τὸ βρέφος, ἐνῶ κοιμᾶται, πρέπει ἀμέσως ν' ἀφυπνισθῇ, ἐπειδὴ πιστεύεται διὰ τὸ ὁμόηχον ὅτι ὁ γέλως προέρχεται ἐξ ἐπηρείας τῆς Γελλοῦς.

³⁾ Ἰδ. Στυλ. Βλου, Χιακαὶ παραδόσεις, Λαογρ. 8 (1921/25) 430-31 ἀρ. 11 καὶ σ. 445, 478-79. - Ἀθ. Μπούντουρα, ἐνθ' ἄν. σ. 124 ἀρ. 2. - Στίλ. Κυριακίδου, Ἑλλην. λαογραφία Μέγ. Α' σελ. 185, 188. Ἐνιαχοῦ εἰς τὰς νεράιδας ἀποδίδονται χαρακτηριστικαὶ ἰδιότητες τῆς Γελλοῦς ὡς ἡ τοῦ ἀποπνιγμοῦ τῶν βρεφῶν (ἐν Ρόδῳ) ἢ καλοῦνται αὗται ἀπλῶς διὰ τοῦ ὀνόματος Γελλοῦδα ἢ Ἀγίλλοῦδα ἐν Χίῳ, Γιαλλοῦδα ἢ Ἀγελλοῦδα ἐν Μυκόνῳ καὶ Τήνῳ καὶ Γιαλλοῦ ἐν Τήλῳ. Ἰδ. Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ ὀνόματα τῶν νεράιδων καὶ τῶν Ἀνασκελάδων, Λεξικογρ. Ἀρχεῖον 5, 25.

⁴⁾ Εἰρ. Παπαδάκη, ἐνθ' ἄν. σ. 135 ἀρ. 17. 1.

⁵⁾ Νέα Ἑστία 28 (1940), 1354β-1355α.

⁶⁾ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἐνθ' ἄν. σ. 573-75 ἀρ. 1. - R. Reitzenstein, ἐνθ' ἄν. σ. 299. - Arm. Delatte, ἐνθ' ἄν. 99, 13 κἑξ. - Ἰωάν. Ζωγραφάκη, Ἡ Γυλοῦ (φυλακτήριον), Κρητ. Ἀστήρ

ναϊκός και εξορκίζεται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἀρσενίου¹⁾ καὶ τῶν ἀρχαγγέλων Γαβριήλ²⁾ καὶ Μιχαήλ³⁾.

Πρὸς ἐξορκισμόν ἔτι «τῷ Γελλούδῳ» χρησιμοποιοῦν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σητείας Κρήτης καὶ σχετικὰ «καρφώματα»⁴⁾. οὕτω «... κάνουν ἓνα σταυρὸ μονοκόμματο ἀπὸ φλασκὶ καὶ τοῦ κάνουν ἐννιά τρύπες καὶ τὸν κρεμοῦν ἔς τὸ λαιμὸ τοῦ παιδιοῦ»⁵⁾ ἢ «καρφώνουν σὲ μιὰν ἀθανατοκρομμύδα ἐννιά ξυλαράκια ἀπὸ καλάμι κ' ὕστερα τὴν κρεμοῦνε μέσα ἔς τὴν καμινάδα»⁶⁾. ἐπίσης «βρίσκουν ἕξε περόνες καλαμένιες καὶ τοσὶ καρφώνουνε ἔς τὸν ἀθάνατο ἀνάδια ἔς τὴ θάλασσα, νὰ εἶναι λίγωσι⁷⁾ καὶ λένε: Τσοὶ κοσιπέντε τοῦ Δεκεμβριοῦ Χριστὸς γεννᾶται ἐτούτ' ἡ ὥρα κ' ἐκείνη μιὰ λογαῖται. Ἐπαὲ καρφώνω τὸ Γέλλουδο καὶ τὴ Γελλούδα καὶ τὰ μικιὰ Γελλουδάκια, τὰ σκώτια ντου, τὰ μελαχόνια⁸⁾ ντου καὶ τὰ μέλη ντου ὅλα, νὰ λείπουνε ἀπὸν τοῦ δεῖνα τὸ παιδί. (Ὁνομάζουν τὸν πατέρα, τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδί)»⁹⁾.

Σημειωτέον τέλος ὅτι τὸ ὄνομα Γελλοῦ καὶ Γελλούδα ἐχρησιμοποιεῖτο παλαιότερον¹⁰⁾ καὶ σήμερον ὁμοίως ἐν Σητείᾳ¹¹⁾ ὡς βλασφημία καὶ ὕβρις, προσαπτομένη εἰς τὰς κακὰς γυναῖκας.

4 (1910), 572-3. Κατ' ἐπέκτασιν πιθανῶς ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ταύτης συναντῶμεν δώδεκα καὶ ἥμισυ ὀνόματα καὶ εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Σπανοῦ Ἐλαιοπούθια τοῦ ἀνοσίου τραγογένη Σπανοῦ): *Em. Legrand, Bibl. Gr. Vulg.* II, 28 κέξ.

1) Ἰδ. *Μιχ. Ψελλοῦ*, ἐνθ' ἀν. σ. 577 ἀρ. 3.

2) Ἰδ. *Reitzenstein*, ἐνθ' ἀν. σ. 298.

3) Ἰδ. *Μιχ. Ψελλοῦ*, ἐνθ' ἀν. σ. 576 ἀρ. 2. - *Fr. Pradel*, ἐνθ' ἀν. σ. 280. - *Reitzenstein*, ἐνθ' ἀν. σ. 298.

4) Περὶ τῶν σημερινῶν καρφωμάτων γενικῶς ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέν*, ἐν *Λαογρ.* 8 (1921/25) 323 ἐξ. - Ἀντ. *Κεραμοπούλλον*, Ἀποτυμπανισμὸς σ. 70 ἐξ.

5) *Εἰρ. Παπαδάκη*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 135 ἀρ. 17, 1.

6) *Αὐτόθι*, σ. 135 ἀρ. 17, 1.

7) *Φθίνουσα σελήνη*. Ἡ τέλεσις μαγικῶν πράξεων τῆς σελήνης μειουμένης εἶναι γνωστὴ ἤδη ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος. Ἰδ. *R. Wünsche*, *Defix. tabell. Atticae*, σ. XXX, στ. 338. Ἐνταῦθα παραγγέλλεται ἐπὶ καταδέσμου «κρεῖσσον δὲ ποιεῖς σελήνης μειουμένης».

8) *Σπλάγχνα*.

9) Παραλλ. ταύτης ἰδ. *Εἰρ. Παπαδάκη*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 135-6. Συνήθης ἔτι εἶναι ἡ μνεία τῆς Γελλοῦς ἐν πλείστοις λαϊκοῖς ἐξορκίοις καὶ ἐπωδαῖς. Οὕτως ἐν *Καρπάθῳ* εἰς ἑξορκί τῆς βασκανίας «φύε κατὴ βαούρα... κακὸ Γελλοῦνικὸ...», *Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου*, *Λαογρ. Σύμμ.* *Καρπάθου* 1, 154. Εἰς ἑξορκί «Γιὰ νὰ μὴ σὲ δαγκάσουν ζωῦφια τὴ νύκτα» «... Γέσετε, χαλινώσετε... τὰ πονηρὰ τῆς νύχτας, τὴν Γελλοῦ, τὴν Μαλλοῦ, τὴν Ξαθθοῦ» αὐτόθι σ. 159 ἀρ. I. «τὴν Γελλοῦ τοσὶ τὸ Βραχνα...» αὐτόθι σ. 160 ἀρ. II. καὶ σ. 163 ἀρ. VIII.

10) *Πουλολόγος* στ. 417 «*Αἰγύπτισσα μὲ τὸ μανδίν, γυλοῦ μὲ τὸ καράλιν*» *Wagner*, *Carm.* *Gr. med. aevi* σ. 191. - *Διονύτιος Μαχαιρᾶς* (ἐκδ. *R. M. Dawkins*, I, 216. 4. «οἱ γιλ-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

2.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος μέχρι τῆς σήμερον καταδέσμονες ἐπὶ τοὺς καταλάλους (γλωσσοδήματα), ἵνα μὴ δυνηθοῦν οὗτοι διὰ τοῦ βασκανίου αὐτῶν λόγου καὶ ἐπιφέρουν βλάβην εἰς τὸν ἀντίπαλον¹⁾, ὑπάρχουν καὶ ἑξορκισμοὶ καὶ ἄλλαι μαγικαὶ ἐπωδαὶ πρὸς προφύλαξιν ἢ ἀπαλλαγὴν τινος ἐκ τῆς ἐπηρείας τῆς γλωσσοφαγίας²⁾ (= βασκανίας προερχομένης ἐκ φθονεράς ὁμιλίας ὑπὸ τοῦ βασκαίνοντος περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἢ εὐτυχίας τινός). Οὕτως εἰς προσευχὴν ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος πρὸς τὸν Ἑρμῆν λέγεται: «... διάσωσόν με πάντοτε εἰς τὸν αἰῶνα ἀπὸ φαρμάκων καὶ δολίων καὶ βασκοσύνης πάσης καὶ γλωττῶν πονηρῶν, ἀπὸ πάσης συνοχῆς, ἀπὸ παντὸς μίσους θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων»³⁾.

Μεταξὺ τῶν τοιούτων προφυλακτικῶν μέσων καταλέγεται καὶ ὁ ἐνταῦθα δημοσιευόμενος ἑξορκισμὸς, δι' οὗ ἐπιζητεῖται ἡ ἀπαλλαγὴ τινος ἐκ τῆς γλωσσοφαγίας.

Παρά τας καταδέσεις ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου ἐν διαφόροις περιστάσεσιν

λοῦδες | γ - οἱ μαμμοῦδες» πρβλ. καὶ παρὰ Κυρ. Χατζηφάννον, Σύμμεκτα λαογραφικὰ ἀπὸ τοὺς Κυπριῶτες χρονογράφους, Πάφος (1937) 2, 300 β - 301 β. - Μάρκον Ἀντωνίου Φωσκόλου (1669) Φορτουνάτος (ἐκδ. Στεφ. Ξανθουδίδου σ. 55) Α, 317 Μποξ. «Πάγω λοιπό, μὰ τρέμονσι τ' ἀτζά μου ἀπὸν τὴν πείνα | νὰ πὰ γυρεύγω μιά Γελλοῦ, ρουφιάννα, μιά ξοξίνα».

¹⁾ Εἰρ. Παπαδάκη, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 135.

¹⁾ Ἰδ. Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων Β'. 446, Εἰς σχόλια τοῦ Βαλασαμῶνος εἰς ΞΑ' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου λέγεται ὅτι κατηγορήθη τις, διότι «εὐρέθη ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐγκόλπιον ἔχων ἔνδυμα νεογεννοῦς παιδίου καὶ εἶπε τοῦτο δοθῆναι αὐτῷ παρὰ τινος γυναικὸς εἰς ἀποτροπὴν καὶ ἐπιστομισμὸν τῶν ἐπιχειρούντων κατ' αὐτοῦ λέγειν». - Arm. Delatte, ἔνθ' ἀν. σελ. 89 ἐξ. 503, 15 ἐξ. - Φαίδ. Κογκουλέν, ἐν Λαογρ. 9 (1926) 55, 57, 94 καὶ 97 - 99. Τοιοῦτοι κατάδεσμοι μαρτυροῦνται ὄντες ἐν χρήσει ἤδη κατὰ τὸν 4ον καὶ 3ον αἰ. π. Χ. Ἰδ. Dittenberger, Syll.³ III, 1174 καὶ 1175. R. Wünsch, Defix. tabell. Atticae ἀρ. 50, 54 πολλ.

²⁾ Ἰδ. ἐκ παλαιότερας ἐποχῆς παρὰ Arm. Delatte, ἔνθ' ἀν. σ. 451, 15 ἐξ. «εἰς τὸ ἀπονεκρῶσαι ἐχθροὺς καὶ ἵνα ποιήσῃ χαρτὴν εἰς γλωσσοφαγίαν» ἐκ κώδ. 15ου αἰ. ἰδ. αὐτόθι καὶ σ. 616, 28 (ἐκ κώδ. 15 αἰ.) «τοῦ λυτρῶσαι ἐκ πάντων κινδύνων καὶ συκοφαντίας καὶ καταλαλίας καὶ γλωσσοφαγίας καὶ πάσης μαγείας πονηροῦ ἀνθρώπου». Ἰδ. ἐπὶ αὐτόθι σ. 120, 33. 121, 1 - 2 (ἐκ κώδ. 18 αἰ.). Καὶ ἐκ συγχρόνου λαϊκοῦ ἑξορκίου τῆς βασκανίας (ἐκ Καρπάθου) «τὸ κακὸν ἐμμάτι, ἡ κατὴ γλωσσοφαγία. ...», Μ. Γ. Μιχαλίδου - Νουάρου, ἔνθ' ἀν. σελ. 155 ἀρ. II. 157 ἀρ. IV. ἰδ. καὶ Προμ. Πυρφ. (1926) φ. 32 σ. 7.

³⁾ R. Reitzenstein, ἔνθ' ἀν. σ. 21.

εὐρίσκοντο ἤδη ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς περιόδου καταδέσμοι λίαν διαδεδομένοι καὶ ἐπὶ τὰ ἐπιβλαβῆ ὄντα, ὄρνεα, θηρία, ἑρπετὰ κ. ἄ. ¹⁾).

Ἐκ τῶν ἀρπακτικῶν πτηνῶν κατεδένοντο παλαιότερον, ὥς καὶ σήμερον ἔτι, ὁ ἰέραξ ²⁾, ὁ κόραξ ³⁾, ὁ βίτσιλος ⁴⁾ (= ἀετός), ὁ φιλάδελφος ⁵⁾ ἢ χιλιάδερφος (ἐν Κρήτῃ) (= γυπαετός) καὶ ὁ λούπαρδος (εἶδος ἰέρακος) ⁶⁾.

Διὰ τῶν δημοσιευομένων ἐνταῦθα καταδέσμων τῆς βιτσίλας ⁷⁾ καὶ τοῦ χιλιάδερφου ἢ φιλάδελφου ⁸⁾, ἐξ ὧν ὁ ὑπ' ἀρ. 3 εἶναι παραλλαγή καταδέσμου ἐκ Κρήτης πρὸς ἀποδιῶξιν τῶν ὀρνέων καὶ τοῦ ἀγριογάτου ἀπὸ τῆς ἀρπαγῆς τῶν αἰγοπροβάτων (ιδ. Λαογρ. 9, 106), ἐπιδιώκεται ἡ ἀπόκρουσις τούτων ἀπὸ τῶν οἰκιακῶν ζώων καὶ τῶν ποιμνίων τοῦ καταδένοντος ἢ ἄλλου τινός.

4.

Ἀτελεύτητοι ἔτι εἶναι αἱ καθόλου μαγικαὶ πράξεις, μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ αἱ καταδευτικαί, ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος μέχρι τῆς σήμερον, ἀφορῶσαι εἰς τὴν προσέλκυσιν τοῦ ἔρωτός τινος, ἰδίᾳ δὲ αἱ καταδέσμοι ἐπὶ τοὺς νεονύμφους ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων πρὸς βλάβην αὐτῶν.

Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης περιπτώσεως καὶ πρὸς πρόληψιν τῆς βλαπτικῆς ἐπενεργείας τῶν διαφόρων τούτων κατὰ τῶν νεονύμφων μαγικῶν καταδέσεων ἐπενοήθησαν ποικίλα μέσα πρὸς προφύλαξιν αὐτῶν ⁹⁾, μεθ' ὧν καὶ τὰ ἐνταῦθα δημοσιευόμενα, κατὰ τὰ ὁποῖα, ἵνα ἐξουδετερωθοῦν αἱ κατὰ τῶν νεονύμφων καταδευτικαὶ πράξεις καὶ μὴ ἐπενεργήσουν ἐπ' αὐτοὺς βλαπτικῶς, ὥφειλον οὗτοι

¹⁾ Ἰδ. Φαίδ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν. σελ. 66 - 70.

²⁾ Αὐτόθι σ. 68.

³⁾ Αὐτόθι σ. 488. - Ἀντ. Γ. Ζερβάκι, Γητειὲς ἐξ Ἑμπάρου. Λαογρ. 4 (1912/14) 513, ἀρ. 3. - Γ. Κουρμούλη, Κρητικαὶ ἐπφδαί. Κρητ. Μελέται 1 (1933) 262 β. «γυτριά γιὰ τὰ γυδοπρόβατα».

⁴⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Ἐν κεφάλαιον νομοκάνονος. Λαογρ. 3 (1911) 386. Προβλ. καὶ Φαίδ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν. σ. 106. - Γ. Κουρμούλη, ἐνθ' ἄν.

⁵⁾ Ἰδ. περὶ τοῦ ὀρνέου τούτου: Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 58 - 59.

⁶⁾ Ἰδ. Ἀντ. Ζερβάκι, ἐνθ' ἄν. καὶ Φαίδ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν.

⁷⁾ Παραλλαγὴν ἐκ Νισύρου ἰδ. παρὰ Φαίδ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν. σ. 489. - Ἰδ. ἔτι «δεσιεὺς τῆς βιτσίλας», Γ. Κουρμούλη, Κρητικαὶ ἐπφδαί. Κρητ. Μελ. 1 (1933) 262 β. - Ἀντ. Ζερβάκι, ἐν Λαογρ. 4 (1912/14) 513 ἀρ. 3 καὶ ἐξ Ἰνναχωρίων (Περβόλια) Κρήτης, ἐν τῷ Λαογρ. Ἀρχ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀρ. 1161Δ σ. 141.

⁸⁾ Ἰδ. Ἀντ. Ζερβάκι, ἐνθ' ἄν.

⁹⁾ Ἰδ. Φαίδ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν. σελ. 86, 90, 459 - 465. Ἐκ Κρήτης, Μαρίας Λιοντάκι, Ὁ γάμος στὴν Κρήτη τώρα καὶ παλιά. Ἐπ. Ἐτ. Κρητ. Σπουδ. 3 (1940) 372δ'.

κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελέσεως τῆς ἱερολογίας τοῦ γάμου νὰ φέρουν δεδεμένους ἐπὶ τοῦ βραχίονος τοὺς ὡς ἀνωτέρω μαγικοὺς χαρακτῆρας.

5.

Καὶ τὸ γεγονὸς τοῦ τοκετοῦ μετὰ τῶν συνυπαρχόντων εἰς αὐτὸν ἐνίοτε πλείστων κινδύνων διὰ τὴν ἐπίτοκον ὠδήγησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐπινόησιν πολυποικίλων μέσων πρὸς ἐπιτάχυνσιν αὐτοῦ καὶ ἐλευθέρωσιν ἀπ' αὐτοῦ τῆς τικτούσης. Οὕτως ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων ὠκυτοκίων ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου¹⁾, ὄντων παλαιότερον ἐν χρήσει πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ, δημοσιεύομεν ἀνωτέρω ὠκυτόκιον, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐπίφθεγμα, προερχόμενον ἐξ ἐκκλησιαστικῆς ἐκφράσεως, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μαγικῶν ἐπωδῶν ἐν περιάπτεις²⁾ πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπόν.

Βλ. ἀνωτέρω ἀριθ. 3.

6.

Βλοητὸν λέγεται ἐν Κρήτῃ τὸ περιόδιον ζουσιτελας, προσβάλλον το πρόσωπον συνεπείᾳ χρονίας παθήσεως τῶν ὀφθαλμῶν, ρινὸς καὶ στόματος (ιδ. *Εἰρ. Παπαδάκη*, Λόγια τοῦ Στετακοῦ Λαοῦ σ. 124, 3).

Ἐκτὸς τῆς διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἐξορκισμοῦ θεραπείας τοῦ βλοητοῦ γίνεται χρῆσις πρὸς τοῦτο ἐν Ἐμπάρῳ Κρήτης καὶ λαϊκοῦ ἐξορκίου (Λαογρ. 4, 513 ἀρ. 4).

8.

Περὶ τῆς θήρας δοξάζεται παρὰ τῷ λαῷ ὅτι ὁ κυνηγός, τὸ ὄπλον, τὰ θηρευτικὰ ἐν γένει ὄργανα καὶ ὁ κύων του ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐπήφρειαν τοῦ βασκάνου ὀφθαλμοῦ καὶ ἐπομένως εἰς ἀστοχίαν κατὰ τὴν θήραν³⁾. Διὰ τοῦτο ἐκτὸς τῶν ποικίλων προφυλάξεων, αἵτινες λαμβάνονται, ἵνα ἀποφευχθῇ «τὸ κακὸ μάτι», ἔχουν ἐπινοηθῇ παραλλήλως καὶ πλεῖστα μαγικὰ μέσα, ἰδίᾳ ἐπωδαί, πρὸς ἀπαλλαγὴν τούτων ἀπὸ τῆς βασκανίας, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ τοῦ καταδέσμου⁴⁾ εἰς ὃν ὑπεβάλλετο πολλάκις τὸ ὄπλον ἢ ὁ κύων.

Μεταξὺ τῶν μέσων τούτων εἶναι καὶ οἱ δημοσιευόμενοι ἀνωτέρω μαγικοὶ

¹⁾ Ἐν Λαογρ. 6 (1918) 299–346 καὶ κατ' ἀνατύπωσιν ἐν Λαογραφ. Συμμ. 2, 284–316.

²⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. 2, 298.

³⁾ Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέν* ἐν Λαογρ. 8, 318, 342 κ. ἀ.

⁴⁾ Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέν* ἐν Λαογρ. 9 (1926–28) 108, 500.

χαρακτήρες πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς παγίδος ἐκ τῆς ἀστοχίας πρὸς τὸ κυνήγιον ἔνεκα βασκανίας.

Β - Γ'

Παρὰ τοὺς καταδέσμους κατὰ τῶν νεονύμφων, ἐρωμένων κλπ. ὑπάρχουν σήμερον ἐν εὐρείᾳ χρήσει, ὡς ἐν Μάνη¹⁾, Κερκύρα²⁾, Κρήτη³⁾, κ. ἄ. καὶ κατάδεσμοι ἐναντίον τῶν κλεπτῶν πρὸς βλάβην ἢ ἀνακάλυψιν αὐτῶν.

Ἡ χρῆσις τούτων, ἡ ὁποία εἶναι παλαιωτάτη, μαρτυρεῖται εὐρέως ἤδη ἐκ τῶν μαγικῶν παπύρων⁴⁾ καὶ τῶν βυζαντινῶν πηγῶν⁵⁾, πλουσιώτερον δ' ἐκ τῆς ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων μέχρι τῆς σήμερον⁶⁾.

Ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. Γ' μαγικὴ πράξις πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ κλέπτου προέρχεται ἐξ ὁμοίας «εἰς κλέπτην» ἀπαντώσης ἐν κώδ. Bononiensis Univers. ὑπ' ἀρ. 3632 φ. 361' τοῦ 15. αἰῶνος καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ παραγγέλλεται :

«Λάβε οὖν φύλλα δάφνης εἰς τὰ ἐκόντια τῶν ὑπόπτων καὶ γράφον πασενὸς ὄνομα εἰς τὸ φύλλον τῆς δάφνης· εἴτα βάλον τὰ φύλλα ἐντὸς εἰς τζουκάκι ἀφόρεστον, εἴτα βράσον καὶ τὰ καθύλου λειοῦνται τοῦ δὲ κλέπτου οὐ λειοῦνται»⁷⁾.

Καὶ ἐν ἑτέρᾳ μαγικῇ πράξει πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ κλέπτου ἐκ κώδ. τοῦ 19. αἰῶνος παρὰ Arm. Delatte, ἐνθ' ἂν. σ. 152, 13 λέγεται : «Γράφον τοὺς χαρακτῆρας τούτους εἰς φύλλον δάφνης καὶ δός τα ἐκόντιον ὅταν μέμφεσαι».

Ἐγράφη τὸν Μάρτιον τοῦ 1941.

¹⁾ Ἰδ. Φαίδ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἂν. 4. 471.

²⁾ Νοεμῆς Ἀ. Ζωηροῦ Πασσα, Λαογραφικὰ σύμμεικτα ἐκ Κερκύρας καὶ ἄλλων τόπων. Λαογρ. 11 (1934 - 37) 126. 10.

³⁾ Ἰδ. Φαίδ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἂν. σ. 100.

⁴⁾ Ἰδ. Karl. Preisendanz, Papyr. Gr. mag. I, σελ. 184, 186 - 8, 191 - 2.

⁵⁾ Φωτίου, Νομοκάνων τίτλ. Θ' κεφ. ΚΕ' (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 1, 197) «Εἰ δὲ καὶ ἀστρολόγος ἢ ἑτέραν ἀπηγορευμένην μαντείαν μετιών, ἐρωτηθεὶς εἴπῃ κλέπτην τὸν μὴ ὄντα ὑπόκειται ταῖς διατάξεσι». - Πρβλ. αὐτόθι καὶ ἐν σ. 199 (σχόλιον).

⁶⁾ Ἰδ. Πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ κλέπτου : Vasiliev. Anecd. Graecobyz. Mosquae 1893, σελ. 340 - 41, κγ' - κη' (ἐκ κώδ. 15. καὶ 16. αἰ.), σ. 330 (ἐκ κώδ. τοῦ ἔτ. 1497). - Ἰωάνν. Σταφίδα, Ἰατροσόφιον (Em. Legrand, Bibl. Gr. Vulg. II, 10 (ἐκ κώδ. 15. αἰ.). - Arm. Delatte, Anecd. Athen. I, σελ. 38, 42, 48 - 9, 66. 140 - 142, 587, 592 - 4, 597 πολλ., - Σπυρ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἑλλήν. κωδίκων τ. 2, σ. 204 ἀρ' κώδ. 809 τοῦ 17. αἰ. Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 8 (φ. 42 β) τοῦ κώδ. «περὶ κλέπτην πῶς νά τὸν εὕρῃς» - Φαίδ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἂν. Λαογρ. 9 (1926 - 28) 59, 100, 471 - 72. Λαογραφ. Ἀρχεῖον Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, ἀρ. 1161Δ (1938) σελ. 95, 124, 125, 131 (ἐξ Ἰνναχωρίων Κισάμου Κρήτης).

⁷⁾ Ἰδ. παρὰ Arm. Delatte, ἐνθ' ἂν. σ. 608, 4-7. Τὰ φύλλα τῆς δάφνης χρησιμοποιοῦνται καὶ πρὸς ἄλλας μαγικὰς πράξεις, ὡς π. χ. «Εἰς ὕπνον», ἐνθ' ἂν. σ. 142, 10.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΜΑΓΕΙΑ, ΜΑΓΙΚΑΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΙ *

Ι - ΓΕΝΙΚΑ

α) *Δέξεις και φράσεις σχετικαὶ μετὰ τὴν μαγείαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν.*

Π. χ. μαγεύω, μαεύω, μαντεύω, (π. χ. αὐτὸς *μαγεύει καὶ μαντεύει τὴν ἄλεπού* = κάμνει μάγια, ὥστε ν' ἀπομακρυνθῇ ἡ ἄλεπού ἀπὸ τὸ κοιτέτσι), *μαντουλουγάου* (Αἰτωλ.), *γητεύω*, *ξορκίζω*, *ξαστρούζω*, *ἀστρονομίζω* (= ἐκθέτω τι ὑπὸ τὰ ἄστρα), *ἐρεμιάζω* (= ζυγίζω ἀσθενῇ μετ' ἔρημα (ἀπόστολα) γέλκινα σκεύη πρὸς θεραπείαν, Ἄνθος), *τροισορραφίζω* (= εἶπω εἰς τὰ τροισορραφ. Παροιί), *τὸν δάζει σὺν ἀνέμῳ* (δηλ. ἡ γυναῖκα «λέει διάφορα λόγια ἐνῶ μαζώνει τὴν ἀνέμη, γιὰ νὰ θεραπεύσῃ κάποιον, πὺν ἔχει βλαπτὴ ἀπὸ ξωτικὰ») κτλ. *Κάλεσμα* = πρόσκλησις δαιμόνων (Κύπρ., Κάρπαθ.). *Ἐκεῖνη ἔχει καλὸ ἀστροκό* ἢ *τῆς στρέχει* = ἐπιτυγχάνουν αἱ μαγανεῖαι τῆς (Κέρκ.). — *Μαῖσσα, μάντισσα, μαῖστρα, πετρομαῖσσα* = ἡ δεινὴ μάγισσα, πὺν ἠμπορεῖ καὶ πέτρες νὰ δέσῃ καὶ νὰ βλάψῃ (Κύθν.), *τζατζοῦδες* (Κοτύωρα). — *Μάγια, μαντουλουγήματα*, «θὰ τοῦ ἔχουνε καμωμένα τίποτε ἀπέξω». — *Παρατηρήματα* = προλήψεις (Δυτ. Κρήτη) κτλ.

β) *Μάγοι καὶ μάγισσαι.*

1. Ἡλικία, προσωπικαὶ ἰδιότητες καὶ ἱκανότητες αὐτῶν. Δύναμις ἀποδιδομένη εἰς τοὺς μάγους: δύνανται νὰ μεταμορφοῦνται, νὰ γίνωνται ἄφαντοι, νὰ σηκώνωνται ὑψηλὰ εἰς τοὺς ἀέρας, νὰ κατεβάζουν τὸν οὐρανὸ μετ' ἄστρα,

* Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὰς μαγικάς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας τοῦ λαοῦ, ἠκολούθησα τὸ σύστημα, τὸ ὑποδειχθὲν ὑπὸ E. Hoffmann - Krayer ἐν Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens τόμ. 1, 1927, σ. 67. Τοῦτο ὡς βάσιν διατρέσεως τῆς ὕλης θέτει τὸν σκοπὸν ἡ τὸ ἀποτελεσμα τῆς μαγικῆς ἢ δεισιδαίμονος πράξεως ἢ ἐνεργείας. (Βλ. τοῦ αὐτοῦ Volksglaube und Volksbrauch, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Germanische Philologie (Festschrift für O. Behaghel) Heidelberg 1934).

νά εμποδίζουν καράβια κ.τ.τ. Εἰς ἓνα συμαϊκὸν παραμῦθι μάγισσα μπαίνει σ' ἓνα πιθάρι, σηκώνεται στὸν ἀέρα σὰν ἀνέφαλο καὶ πηγαίνει ὅπου θέλει.

2. Τρόποι ἀποκτήσεως μαγικῆς ἱκανότητος. Π. χ. εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας πιστεύουν, ὅτι, «γὰρ νὰ πιάνεται κανεὶν ἡ μαντεία, πρέπει τὴν ὥρα ποὺ γίνεται σεισμός, νὰ προλάβῃ νὰ μετρήσῃ τρεῖς πιθამὲς στὴ γῆ ἀπάνω...» «Γυναῖκες δὲ μεσαίας ἡλικίας περιφέρονται τὴν πρώτην Μαΐου εἰς ἀσύχναστα μέρη τὴν νύκτα γυμναὶ καὶ κυλίνονται εἰς τὰ χόρτα πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ μυστηρίου τῆς μαγείας» (Θρακ. Ἐπετηρὶς 1897 σ. 196).

γ) Μαγικὴ τέχνη.

1. Διδασκαλία ἢ μετάδοσις τῆς μαγικῆς τέχνης ἀπὸ πρεσβυτέρου εἰς νεώτερον. Κατὰ ποίους τρόπους γίνεται ἡ μετάδοσις αὐτῆς; Π. χ. «ἅμα ἓνας πῇ τὴ γητεία, γὰρ νὰ τὴ μάθῃ ὁ ἄλλος, τὴ λέει πολλὰς φορὲς, ὅσο νὰ τὰ ἐντυπώσῃ καὶ κατόπ' θ' ἀνοίξῃ ἐκεῖν' τὸ στόμα νὰ τὴ φυσήσῃ τρεῖς φορὲς μέσ' στὸ στόμα καὶ τότε παίρν' τὴν τέχνην — φου, φου, φου, τρεῖς φορὲς» (Λῆμνος) ἢ πτύει εἰς τὸ στόμα.

2. Μαγανεύειαι. Ἐνεργεῖαι, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μάγοι ἔρχονται εἰς ἐπικαινότητα μετὰ τὰ δαιμόνια ὄντα, ἰδίᾳ διὰ τοῦ ἐκάλεσμά» τοῦ διαβόλου, τῶν νεφράδων καὶ ἄλλων δαιμόνων, τοὺς ὁποίους οἱ μάγοι καθιστοῦν δῆθεν ὑπηρετικούς εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν, διὰ τὸ κατέβασμα τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ ὁποῖον δῆθεν μεταμορφώνουν εἰς ἀγελάδα, διὰ νὰ μεταχειρισθῶν τὸ γάλα τῆς εἰς τὰς μαγανείας τῶν κλπ. Εἰς τί συνίστανται αἱ τέχναι αὐταί; Συνομιλίας μάγων (ἰδίᾳ τῶν ζουδιαρέων) μετὰ νεφράδες, βρικόλακες καὶ ἄλλους δαίμονας, πάλιν πρὸς αὐτούς. Ἄλλα μέσα καὶ μέθοδοι μαγικῆς τέχνης: χειρονομίαι, κόμβοι, καρφώματα, δεοίματα, γητέματα, καπνίσματα κτλ. Τρόποι κατὰ τοὺς ὁποίους ταῦτα ἐνεργοῦνται.

3. Τόποι, ὧραι καὶ τρόποι ἐνεργείας μάγων καὶ μαγισσῶν. Ἐν παράδειγμα: «Δύο γυναῖκες ὀλόγυμνες ἔρχονται σὲ σταυροδρόμι τὰ μεσάνυχτα καὶ σπέρνουν ἅλατι μετὰ ἄλετρι. Αὐτὸ τὸ κάνουν, γὰρ νὰ πεθάνῃ ἡ νὰ πάθῃ κατὰ μεγάλο γάτοιον πρόσωπο, ποὺ τοὺς εἶναι μισητὸ» (Μέγαρο).

4. Μέσα ἀσφαλίζοντα τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μαγανείας: σημάδια ἢ τρίχες ἢ ἀποκόμματα ἐκ τῶν ὀνύχων ἢ ἐνδυμάτων τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ μαγεία κττ.

Ἄλλοι τρόποι συντελοῦντες εἰς τὴν δραστικωτέραν ἐνεργείαν τῶν μαγανευμάτων: γυμνότης, βλασφημίαι, ψευτιά, κλοπή, ἄστροφα ἀπέρχεσθαι, ἀνάστροφα ἐνδύεσθαι, ἀντίστροφα γράφειν (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά), ἀμίλητα, ἀνεπίστροφα, μονόμερα κττ., ἀγνεία, μυστικότης κτλ. Π. χ. Ἡ μητέρα τῆς κόρης

ἢ ἄλλη γραῖα καβάλλα εἰς ἓνα ραβδί, μὲ ρόκα εἰς τὸ χέρι καὶ μὲ σακκούλα στάχτη γυρίζει τρεῖς φορὲς γύρω εἰς ἓνα ἔρημο σπίτι καὶ ἔπειτα πηγαίνει καὶ φωνάζει εἰς τὴν θύραν τοῦ νέου (Λέσβος). Γιὰ νὰ ἐπιτύχη ἡ παρισκευὴ τῶν ἑπταζύμων (τὰ ὁποῖα ἐν Λέσβῳ λέγονται *διαβουλωνψώμ'*) «πρέπει ἡ ζυμώνουσα, ἀρχομένη μὲν τοῦ ἔργου νὰ βλασφημήσῃ τρεῖς, ζυμώνουσα δὲ νὰ διατελῇ ὑπὸ τὸ κράτος πραγματικῆς ἀγανακτήσεως, ἐπικαλουμένη καὶ αὖθις τὸν Διάβολον· εἰς τὴν Ἰθάκην πιστεύουν, ὅτι «πρέπει ἡ βάφουσα νὰ πῇ κ' ἓνα ψέμα, διὰ νὰ πιάσῃ τὸ χρῶμα». Εἰς τὸν Μαθαρόκαμπον πιστεύουν πὼς «πρέπει νὰ πῇς μιγάλ' ψιφτιά, γιὰ νὰ πιτύχ' οὐ σουλμᾶς (= φκειασίδι). Ἄν δὲν πιτύχ' ἡ ψιφτιά, θὰ γίν' μαύρου τοὺν πρόσουπου τς γυναικας σὰν τοὺν τ'γάν'».

δ) **Μαγικὰ βιβλία** (Σολομωνική, ἱατροσόφια, Κυπριανάριον κτλ.).

Εἰς ποίας περιστάσεις ἀναγινώσκεται ἡ εὐχὴ τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ καὶ τοῦ ἁγ. Τρύφωνος; Ἀλφάβητον ἢ χαρακτηρὲς σολομωνικῆς, βαρβαρικὰ ὀνόματα, πλανῆται ἀγαθοποιοὶ καὶ κακοποιοί, ἄγγελοι καὶ δαίμονες ὥρων, ὀνόματα αὐτῶν.

ε) **Σκεύη καὶ ὄργανα μαγικὰ.**

Λαχνύλιοι μαγικοί, σφραγῖς Σολομώντος, πεντάλφα (εἰς ποίας ἐνεργείας χρησιμοποιοῦνται;). *Κουνενὸς* = τὸ δοχεῖον, ὅπου αἱ μάγισσαι ρίπτουν κουκκία καὶ κάμνουν μάγια (Κρήτη). «Ἡ γράμ' (ἐστὶν Ἀρτοτίνα) κρατεῖ σὲ σακκουλίτσα κόκκαλο ἀπὸ πεθαμένο, σκόρδο μοιρογούμικο, κονσιαράκι, πεντάρες ἀπὸ πεθαμένον. Μ' αὐτὰ μαντολοῖζει».

Ἄλλα ὄργανα μαγικῆς τέχνης: μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ περόνι, βατοκόκκαλο, καβουροκόκκαλο, ἁγιοκωσταντινᾶτο, ματοστάτης, ἁγία ζώνη τῆς Παναγίας (ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις της;), σκούπα, σιδηροῦς τρίπους κλπ.

ς) **Μαγικαὶ βοτάναι.**

Ἰδιότητες, τρόποι συλλογῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Ὁ ἀπήγανος, ὁ μαγιολύτης ἢ τὸ ἀπολησμονόχορτο, τὸ βαγιόκλημα, ἡ ἀσκελετούρα, ἡ γλυκερήθρα, τὸ φιδοχόρταρο, τὸ σερχοχόρτι (Αἰτωλ.), ὁ μάραντος, ὁ πύραντος, τὸ ἀναστοβότανο, ὁ ζώντοχος, ἡ ἀκουμένη κτλ.

ζ) **Ἄλλα μαγικὰ μέσα.**

Μαννόγαλα, μυελὸς πουλιοῦ (προπάντων κόρακος), σθηστοκέρι, σκατοπούλια, ἀμίλητο νερό, ἀνάχεργο νερό, κατράμι κτλ. Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις ἐκάστου;

Εὐκταία ἡ συλλογὴ δειγμάτων ἐκ τῶν ἀνωτέρω σκευῶν, ὀργάνων καὶ βοτανῶν.

η) *Διηγῆσεις περὶ μαγισσῶν.*

Μηνύσεις καὶ καταδίκες ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μετερχομένων τὰ μαγικά. Παραδόσεις περὶ μάγων καὶ μαγισσῶν.

θ) *Ἡ «ἀπ' ἔξω» ἐνέργεια.*

Αἰτίαι ὑπερφυσικαὶ (ἢ ἀστροικαί), εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδονται ἡ ἀσθένεια, ὁ θάνατος, ἡ κακοτυχία ἢ ἡ συμφορά: βασκανία ἢ κακὸ μάτι, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξη (νεράιδες, ξωτικά, Ἀσθένειες κτλ.), ἄνεμος ἢ κακὸς ἀέρας, μάγια, καιρικαὶ ἢ ἀστροικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία. Π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπιδράσιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοὶ, ἀπὸ τῶν ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως, πολλάκις τὰ βράδια ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν, ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «κουκάτω» παρ' τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ» εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχον καρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάσουν γρήγορα, νὰ εὗρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί. Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλου;

Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ προσωποποιίας ἐπιδημικῶν νόσων, π. χ. πανοῦκλας, χολέρας, εὐλογιάς, γρίπης κλπ.

ι) *Διάγνωσης τῆς ἔξωθεν ἐπηρείας* (Πόθεν τὸ βλάψιμο;).

Μέσα καὶ τρόποι ἀνακαλύψεως ἢ διαγνώσεως τῆς μαγείας. Π.χ. «ὅταν φοβᾶται κανεῖς, λειώνουν μολύβι μέσα σὲ νερό, διὰ νὰ ἴδουν ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ φόβος» (Κύπρος). «Γιὰ νὰ ἴδῃς ἂν ἓνας ἔχῃ ἄντεσμα, πᾶρε ἓνα σφογγομάντηλο, μέτρησέ το μὲ τὴν πιθαμὴ σου. Ὅμα τὸ βροίχης κάθε φορὰ μακρύτερο, ἔχει ἀπ' ἄντεσμα» (Αἰτωλ.). Ἡ γυναῖκα τοῦ ἀρρώστου τοὺς ἔδωσε ἓνα σκουτί του καὶ τὸ πᾶν τῆς μάντισσας. Μόλις τὸ εἶδε ἐκείνη, εἶπε, πὺν ὁ ἄρρωστος εἶναι βαρειά· εἶχε πατήσῃ, δόχως νὰ τὸ ξέρῃ, τὸ τραπέζι τῶν ξωτερικῶν, ἐκεῖ στὸ δρόμο πὺν περπάταε. Ὡσπου νὰ τήνε φέρουνε (τὴ μάντισσα) στὸ χωριό, πέθανε ὁ ἄνθρωπος» (Ζιζάνι Πυλίας).

II. - ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠ' ΑΓΑΘῶ ΤΟΥ ΤΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ
(ΕΠΩΦΕΛΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

A'. 'Αποτροπή κακοῦ.

α) *Βασκανία*.

1. Λέξεις καὶ φράσεις, εὐχαί, κατάραι, παροιμῖαι, σχετικαὶ μὲ τὴν βασκανίαν. Π. χ. Βασκαίνω, βασκανία, βάσκαμα, ξεβασκαντής· ματιάζω, μάτιασμα, ματόπιασμα, ματιασμένος, ξεματιάζω· φταρμίζω, φταρμός, φτάρμισμα κλπ. ἀποσκαίνον, ἀποσκαμός (Μάνη)· ἀβασκουβότανον, βασκαντήρα (Χαλκιδική), φυλαχτό, φυλαχτάρι κλπ. Πίζελος (ὁ εὐκόλως βασκαίνόμενος (Πόντος).—Μάτι μὴ τὸν πιάση! Ἀφκιάρμιστά του! (Κρήτη). Πιάνει τὸ μάτι τζη, ποὺ νὰ χυθῇ! (Νάξος). Τὸ μάτι τὴν πέτρα σπορίζει (=σχίζει) κττ.

2. Βάσκανοι ἄνθρωποι. Ποῖοι ἔχουν κακὸ μάτι; Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Μ. Λιουδάκη ('Ανατ. Κρήτη) «φταρμίζονται 1) οἱ ἀνθρώποι ἀπὸ νὰ τὰ φρόδια ντως σμιχτά, οἱ κολλισοφροῦδηδες 2) ὅσοι γυναῖκες ἔχουνε μεγάλα μάθια, μεγάλα δόδια, μεγάλα βυζά 3) οἱ περισσοτέρωτοι, — τάξε καὶ καλὰ κεινιοὶ ἀπὸ χονε πιά πολὺ καλά τση μάννα, τση γαλακτῆ ἀπὸ ὅσο ἔπρεπε». Κατὰ τινὰς ματιάζουν τὰ μαῦρα μάτια, κατ' ἄλλους τὰ γαλανά. Θέλουν καὶ ματιάζουν οἱ βάσκανοι ἢ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν; Τὸ ἓν μάτι ἔχουν κακὸ ἢ καὶ τὰ δύο; Διηγῆσεις περὶ βασκάνων. Οἱ ἔχοντες κακὸ μάτι ἔχουν καὶ κακὸ ἀπάντημα; δηλ. εἶναι κακοήσκιωτοι; Ποῖαι προφυλάξεις λαμβάνονται δι' αὐτούς;

3. Βασκαίνόμενα ὄντα: προπάντων τὰ παιδιὰ καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, ζῶα, ποίμνια, κάθε πρᾶμα καλὸ, ζωντανό, (ἀλλὰ καὶ δένδρα καὶ χωράφια) μπορεῖ νὰ πάσῃ ἀπὸ μάτι. Πῶς ἐκδηλώνεται ἡ βασκανία καὶ ποῖα τ' ἀποτελέσματά της; Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην πίστιν «φταρμίζονται (=ματιάζονται) 1) οἱ ἀλαφροήσκιωτοι, 2) οἱ ὁμορφοὶ ἄνθρωποι, τὰ δὲ καὶ τὰ πολυφροτωμένα δεινρά, 3) ἀπὸν τὰ δὲ φταρμίζονται πιά καλὰ οἱ χοῖροι. Ὅτινα γεννᾷ ἢ γουρούνα καὶ τὴ δῇ κακὸ μάτι, τοτεσὰ εἶναι καίλικη νὰ κἀνῃ τὰ γουρούνια καὶ νὰ τὰ τρώῃ ντελόγο ἓνα-ἓνα, 4) πολὺ φταρμίζεται ἡ λουχούνα καὶ τὸ μοῦρὸ παιδί, 5) τὰ φτάζυμα, 6) τὸ τυροκομεῖο, 7) οἱ κυνηγοὶ καὶ οἱ ψαράδες, 8) οἱ γι-ἀνν-φραντοῦδες, 9) τὸ μεταξαρεῖο, 10) τὰ δεινρά κτλ.» (Μ. Λιουδάκη). «Ἄμα ματιασῇ κανεὶς, μπουμπουκιάζει τὸ πρόσωπό του (=βγάνει ἐρύθημα) καὶ ἔχει γενικὴ στενοχώρια» (Καστοριά). «Ὅτ' κεφαλόπονος εἶναι, ἔρχετ' ἀπὸ τὸ βάσκαμα» (Θράκη). «Ὅταν ματιάζονται τὰ πρόβατα, δὲν πῆζει τὸ τυρὶ» (Μανιάκι), «δὲν βγαίνει τὸ βούτυρο» (Κοζάνη). Ποῖα ἢ πίστις ἄλλου;

4. Μέσα προφυλάξεως καὶ ἀποτροπῆς τῆς βασκανίας:

(α) *Λέξεις ἢ φράσεις ἀποτρεπτικαὶ καὶ πράξεις προληπτικαί.* Φτύσιμο, μουντζούρωμα, γάσκελο, κάπνισμα, κάλτσα ἢ φόρεμα ξανάστροφα φορεμένο κτλ. Π. χ. εἰς τὴν Ἑπειρον «ὄντα γλέπη κανεῖς προκομμένο πρᾶμα, ἤγουν παιδί ὁμορφο καὶ γερό ἢ χωράφι καλὸ ἢ ζῶο ἢ ὅ,τι ἄλλο χρειάζομενο, καὶ εἶναι φόβος μὴ τ' ἄβασκάνη, λέει: Τφοῦ, μὴν πάρη ἀπὸ μάτι!» ἢ «τφοῦ! νὰ μὴν ἄβασκαθῇ» ἢ «κακὰ μάτια νὰ μὴν τὸ ἰδοῦν!». Εἰς τὴν Νίσυρον λέγουν «Σκόρδα κι ἁλάτσι στὸ μάτι σου νὰ κάτση»· εἰς τὴν Κύμην «Φτοῦ στ' ἄρμιστά του!». Εἰς τὸ Βογατσικὸν βρέχουν τὸ ἄκρον συνήθως τοῦ μέσου δακτύλου διὰ σιέλων καὶ ἐπαλείφουν τὸ ἄκρον τῆς γλώσσης τοῦ νηπίου λέγοντες: «Τφοῦ, μασκαρᾶ, νὰ μὴ βασκαθῇς!». Εἰς τὴν Νάξον συνήθως βάζουने τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὴν ξανάστροφη ἓνα ροῦχο, γιὰ νὰ μὴν τὸ πιάνη μάτι, καὶ «ἂν ἠξέρης πὼς ἐνοῦς πιάνει τὸ μάτι ντου, ἰὰ νὰ μὴ σὲ μαθιάση, ἅμα σὲ δῇ στὴ στράτα, πρέπει νὰ τότε φασκελώσης, δίχως νὰ σὲ δῇ». Εἰς τὴν Ἑπειρον εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ βάνουν μιὰ δαχτυλιὰ γάνα (μιὰ βοῦλλα ἀπὸ καπνὸν) στὸ μέτωπο, γιὰ νὰ μὴν ἄβασκαίνωνται».

(β) *Προβασκανία.* Φυλαχτὰ, βασκανιέρες, ματοπιάστρες κτλ. Ὑλη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατασκευάζεται τὸ φυλαχτὸ, καὶ τρόπος τῆς κατασκευῆς του: (1) Διὰ ἀνθρώπους. Ποῖα εἶναι τὰ «φυλαχτὰ» διὰ τὰ παιδιά καὶ ποῖα διὰ τὴν λεχὼ καὶ τοὺς μεγάλους ἐν γένει; Ποῖα θεωροῦνται δραστικώτερα; Τί εἶναι τὸ λιόκρῖνο καὶ τὸ παντζέρι; Ποῖων δένδρων ἢ θάμνων τὸ ξύλον θεωρεῖται κατάλληλον διὰ τὴν κατασκευὴν φυλαχτοῦ; (τραγουλιά, τσιτλεμίκι κτλ.) Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ νὰ φκειάσουν τὸ φυλαχτὸ, βάνουν μέσα σὲ παννάκι (ἢ πετσάκι) λιβανόσπειρο σερχὸ (ὄλοστρόγγυλο σὰ σκάγι ἢ βόλι), μεγαλοπεφτίσια ὕψωση, τρία σιταρόσπειρα, μονογούλικο σκόρδο, μπαρούτι, κομμᾶτι ἀπὸ ἀσβοτόμαρο, κινὰ, χρυσαφικό· αὐτὰ τὰ συρράβουν καὶ κρεμοῦν τὸ φυλαχτὸ στὸ παιδάκι». Ἄλλοι, «σκοτώνουν τὴν Πρωτομαγιά ὀχιά, παίρνουν τὸ κεφάλι τῆς ἢ κανένα κόκκαλο, τ' ἁλατίζουν, τὸ κλειοῦνε σὲ παννάκι μέσα καὶ τὸ κρεμοῦν γιὰ φυλαχτό».

(2) Διὰ ζῶα. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «τὸ γαῖδουράκι γιὰ νὰ μὴν ἄβασκαίνεται, τοῦ κρεμοῦν ξύλινο κοντάλι. Γιὰ τὰ πρόβατα παίρνουν ἓνα κονδοῦνι χωρὶς βρονταλίδι, μέσα βάνουν ὕψωση, ἓνα κομματάκι λιβάνι, σκόρδο μονογούλικο, τρία σιταρόσπειρα, λίγο μπαρούτι, λίγη ρίζα ἀπὸ παλαμονίδα κ' αὐτὰ τὰ σφαλᾶνε μέσα. Τὸ ζουμπουλᾶνε τὸ κονδοῦνι καὶ τὸ κρεμοῦνε σ' ἓνα πρόβατο. Αὐτὸ εἶναι τὸ φυλαχτὸ ὅλης τῆς σιάνης». Ἄλλοι, «τὰ ζηλεμένα τὰ ζῶα, πρὶν νὰ τὰ βγάλουν στὴ βοσκή, τὰ κατουρᾶνε, γιὰ νὰ μὴν τὰ δῇ κακὸ μάτι καὶ τ' ἄβασκάνη. Τοὺς προχαλίζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κάτουρο κι αὐτὸ τὰ φυλάει ἀπὸ τὸν ἄβασκαμό» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸ Μανιάκι, «ὅταν ματιάζονται τὰ πρόβατα καὶ δὲν πῆζῃ τὸ τυρί,

πάμε και βρίσκουμε ένα χορτάρι, πού το λέμε βασκαντούρα, και πλένουμε τις βεδούρες μ' αυτό κι όλα τ' άγγεία και τότε το τυρὶ πήζει». Ἐπέξοδος κατὰ τῆς βασκανίας διὰ φαλλοῦ, φασκέλου καὶ ἄλλων χειρονομιῶν.

Διηγήσεις περὶ βασκανίας ζώων: Ποῖα τὰ προβασκάνια διὰ τοὺς μεταξοσκώληκας;

(3) Δι' ἄψυχα ὄντα (σπίτια, μαγαζιά, ἐργαστήρια, δένδρα, ἄνθη, ἀγρούς): κρανία καὶ κέρατα πρὸς προφύλαξιν ἀγρῶν, ἀμπέλων, στάβλου, στάνης, δένδρων κτλ. κοινολογία γιὰ «ἀπόκρουμα» τοῦ σπόρου κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Λήμνον «ἓνα καλαμούδ' τόσο, μικρούλ', τὸ κάνουν σταυρὸ καὶ μὲ κλωστή μεταξένια κινκάτ' (=κόκκινη) τὸ βάζουν πῖς' ἀπ' τὴ βόρτια τὸ τ'λλίξ' σταυρωτὰ σαράντα φορὲς καὶ τίποτα δὲ βλοχωρεῖ (=προχωρεῖ). Καὶ κατασάγωνο ἀπὸ γουριτζέλ' (=γουρούνι) τὸ βάζουν μέσα στὴ γουνιά πού μαγερεύουν, τὸ κρεμνοῦν ἐκεῖ, τὸ ἔχουν γιὰ καλὸ. Καὶ τ' ἀχαμνά τ' τὰ κρεμνοῦν σ' ὅρτια πουμεῖσα, στὸ μίνταλο. Ἐκεῖ βρίσκονται ὅσο πού νὰ σφάξουν ἄλλο· τότε τὰ πετοῦν καὶ βάζουν τὰ φρέσκα. Αὐτὸ ἦταν γιὰ νὰ μὴ βασκαίνεται τὸ σπῖτ', νὰ μὴν τὸ πιάν' τὸ μάτι». Εἰς τὸ Σούλι ἀπαρτίζονται πῖς τὰ χουλάφια, ἅμα ἔχουν καλὲς σπασμοδίεσι, τόνες, πιτάρια... ἀβασκανοῦνται ἀπὸ τὰ κακὰ τὰ μάτια. Γι' αὐτὸ πάνω σ' ἓνα σουβλί ἢ καμιὰ φούρκα κρεμοῦν κάρρακιο (=κρανίον) ἀπὸ ἄλογο ἢ ἀπὸ βοῦν». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον Νάξου «τὸ κόκκαλο τῆς κεφαλῆς τοῦ γαῖδάρου τὸ ἔχουνε πῶς εἶναι καλὸ γιὰ τὴ βασκανία καὶ τὸ κρεμνοῦνε σὲ καλὰ δέντρα (κυνδωνιὲς κτλ.)» Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλου;

5. Διάγνωσις βασκανίας· ἀνακάλυψις βασκάνου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ τὸν ἀβασκαμὸ παίρνουν ἓνα ποτήρι μὲ νερό. Παίρνουν ἀναμμένο κάρβουνο, νοματίζουν τὸ πρόσωπο πού ἔχουν ὑποψία πὼς ἀβάσκανε καὶ ὕστερα ρίχνουν τὸ κάρβουνο μέσα στὸ νερό. Ἄν πάῃ στὸν πάτο τοῦ ποτήρι, λένε πὼς αὐτὸς πού νομάτισαν τ' ἀβάσκανε, ἀλλιῶς ὄχι. Βάνουν ὕστερα γι' ἄλλους, ὥσπου νὰ βροῦν αὐτὸν πού ἀβάσκανε, κι ἅμα τὸν βροῦν, στέλνουν ἓνα φλυτζάνι νὰ φτύσῃ μέσα, γιὰ νὰ ποτίσουν τὸν ἀβασκαμένον. Ἄν πεισμώνῃ καὶ δὲ φτύσῃ, λένε πὼς ὁ ἀβασκαμὸς δὲν πιάνει». Εἰς τὴν Κάρπαθον «βάζουν σ' ἓνα τσανάκι νερὸ καὶ ὕστερα ἀρχίζουν καὶ χύνουν σταλαματιὲς λάδι καὶ κάθε φορὰ πού ρίχνουν τὸ λάδι νοματίζουν ἓνα πρόσωπο πού ἔχουν ὑποψία. Ἄν τὸ λάδι δὲν ξεμπλάσῃ (=διαλυθῇ), θὰ πῇ τότε πὼς τὸ πρόσωπο πού ἔβαλε στὸν νοῦ σου ἔχει νὰ κἀνῃ μὲ τὸ μάτι. Ἄν σκορπίσῃ, θὰ πῇ πὼς δὲν ἔχει νὰ κἀνῃ». Εἰς τὸ Καστανόφυτον τῆς Καστορίας «πετοῦν ἁλάτι στὴ φωτιά· ἅμα κάμῃ κρότον, τὸ παιδί εἶναι ματιασμένο». Ποῖοι τρόποι συνηθίζονται σχετικῶς εἰς τὸν τόπον σας;

6. Τρόποι θεραπείας τῆς βασκανίας:

α) Τὸ κάπνισμα. Μὲ ποίας οὐσίας καπνίζεται ὁ βασκανθεὶς, καὶ μὲ ποίαν γῆταιάν ἢ ξέρκι συνοδεύεται τοῦτο; Π. χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «παίρνουν ἓνα θυματό, τὸ ἀνάβουν καὶ θυμιάζουν τὸ ματιασμένο μὲ τὴν ἐλιά τῷ Βαγιῶ ἢ μὲ τοῦ Ἐπιταφίου τὰ πουλλιά (= ἄνθη). Ἄν μποροῦν νὰ κόψουν κ' ἓνα κομματί ἀπ' τὸ φόρεμα ἐκείνου πού υποψιάζονται, τόσο τὸ καλύτερο. Ἀκόμη κόβεις ἀπὸ τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ κατιόφλιο, πού περνοῦν κ' ἐχθροί σου, ἢ ἀπὸ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἀνθρώπου, πού υποψιάζεσαι, ἓνα κομματάκι ξύλο καὶ βάζεις πάνω στὰ κάρβουνα καὶ μὲ ὅλα αὐτὰ θυμιάξεις τὸν ἄνθρωπο καὶ λές: Φύε, κατὸ ἡ βαούρα, | φύε, κατὸ ἡ καταλαλιά, | φύε, κατὸ ἡ γλωσσοφαγιά, | φύε ἀπὸ τὰ μαλλιάτῳ του, τὸ ἀπὸ τὰ φρουάτῳ του . . . Ὑστερα παίρνεις τρία-τέσσερα κάρβουνα τοῦ θυματοῦ καὶ τὰ νοματίζεις, δηλ. βάζεις στὸ νοῦ σου πρόσωπα, πού μπορεῖ νὰ ἔχουν ματιάσει τὸ παιδί, καὶ τὰ σβήνεις μέσα σ' ἓνα τσανάκι μὲ νερό, κοντὰ στὸ κεφάλι τοῦ ματιασμένου. Μαζὶ μὲ τὰ κάρβουνα ρίχνεις καὶ λίγο ἀλάτσι καὶ λέεις: Ὡς λυεῖ τ' ἀλάτσι στὸ νερό | τὸ νέφαλο στὸν οὐρανὸ | νὰ ἔβρη, νὰ σκορπίσῃ | τὸ κακὸν ἐμμάτι | τὸ ἢ κατὸ ἡ γλωσσοφαγιά . . . Ἀπὸ τὰ νοματισμένα κάρβουνα, πού θὰ βουλιάζουν στὸ νερό, καταλαβαίνει ποῦς ἐμάτιασε τὸν ἄνθρωπο. Ὑστερα ὁ γῆτεῦ-τρα μιτρά ἀνὰ πέντε-πέντε (5-10-15-20-25) δὲς τὰ ἄρ καὶ σβίνει τὸ παιδί μὲ τὸ νερό, κάνοντάς του καὶ ἓνα σταυρὸ στὸ χούτελο. Τὸ φτυοῦν ὅλοι ὅσοι εἶναι μέσα στὸ σπίτι καὶ τελειώνει ἡ γῆταιά. Τὸ νερὸ τὸ παίρνουν καὶ τὸ ρίχνουν στὸ τρίστορατο». Εἰς τὴν Θράκην καπνίζουν τὸ παιδί μὲ τρίχες ἀπὸ τὴ φανέλλα ἐκείνου πού τὸ ἐμάτιασε, ἂν ξέρουν ποῖος εἶναι.

β) Τὸ πέραςμα ἐπάνω ἀπὸ φωτιά. Π. χ. εἰς τὴν Ἡπειρον «τὰ μικρὰ τὰ παιδιά, ὄντα θὰ τὰ φασκιώσουν τὸ βραδύ, ἢ καὶ τὰ μεγαλύτερ' ἀκόμη, τὰ περνοῦν τρεῖς φορὲς ἀπὸ τὴ ὀστιά, (τὴ φωτιά τῆς γωνιᾶς) καὶ λέν: πίσω τὸ κακό, πίσ' ἄβασκοςύνῃ, τρεῖς φορὲς κ' ὕστερα τὰ βάνουν καὶ κοιμοῦνται καὶ λέν πὼς τάχα ἡ φωτιά παίρνει τὴ βασκανία, ἂν ἔτυχε νὰ τὰ ματιάξῃ κανένας». Εἰς τὴν Ναυπακτίαν διὰ τὴν βασκανίαν γίνεται χρῆσις τῆς «ἀναποδοφωτιᾶς», δηλ. πιάνουν φωτιά μὲ τὰ προιονβολ'κά (τσακμάκια) ἀνάποδα, ἥτοι μὲ τὰς χεῖρας ὀπισθεν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν ἀναποδοφωτιά πρέπει νὰ τὴν πιάσῃ ἓνας πού νὰ ἔχῃ τὸ ὄνομα Γιάννης. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται ἡ ἀναποδοφωτιά καὶ εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις;

γ) Τὸ ράντισμα ἢ πότισμα μὲ νερό, εἰς τὸ ὁποῖον ἐρρίφθησαν κάρβουνα ἀναμμένα ἢ ἀλάτι ἢ λάδι τῆς καντήλας ἢ χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιὰ τοῦ βασκάνου ἢ στάχτη ἀπὸ τρεῖς τρίχες τῆς κεφαλῆς του. Ἄλλοι εἰς τὸ νερὸ αὐτὸ βυθίζουν πρωτύτερα μονόκερο (τ. ἔ. σταυρὸν ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα ἢ ἄλλο ὅστουν, ὃ

ὅποιοι ριπτόμενοι εἰς τὸ ὕδωρ παράγει φυσαλίδας) ἢ νεραϊδόμηλο ἢ στάχτη ἀπὸ ἀναποδοφωτιά ἢ τι τοιοῦτον. Τί νερὸ χρησιμοποιοῦν; (ἀμίλητο; ἀρπαξιμιό; ξαστρισιμένο;) Ποίου εἶδους ἀγγεῖον μεταχειρίζονται, διὰ νὰ ξαστρίσουν τὸ νερό; (πινάκι πράσινο;). Σπάνουν καὶ αὐγὸ μέσα στὸ νερό;

Μὲ ποίους λόγους συνοδεύουν τὰς πράξεις αὐτάς; Παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον, «ἀφοῦ μὲ τὰ ἀναμμένα κάρβουνα ἀνακαλύψουν τὸ βασκαῖνον πρόσωπον, παίρνουν ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὅποιον εἶχε περάσει, ὀλίγον χῶμα, τὸ διαλύουν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ δίδουν ἐξ αὐτοῦ νὰ πῇ ὁ βασκαμένος». Εἰς τὴν Θράκην συνηθίζουν τὸ ἐξῆς γήτεμα: «Θὰ πάρεν τ' αὐγὸ, ποὺ γέννησε ἡ ὄρνιθα μετὰ τὸ μεσημέρι, καὶ τὸ βράδ', μόλις νυχτώσῃ, θὰ πάρεν ἀρπαχτικὸ νερὸ σ' ἓνα πράσινο πινάκ' ἀπὸ τὴ βρύσ', κρυμμένο κάτ' ἀπ' τὴν ποδιά. Ἡ μιὰ θὰ βαστάῃ τὸ πινάκ' μπρὸς στὸ πρόσωπο τοῦ ματιαγμένου κι ἡ ἄλλη σπάνει τὸ αὐγὸ, παίρνει καὶ μιὰ κόκκινη κλωστή, τὴ βελονιάζει στὸ βελόνι, τοιμπᾶ μιὰ σκελίδα σκόρδο καὶ τὴ βάζει μέσα στὸν κρόκο καὶ ἓνα ἀσπιδόμαρο παρᾶ. Παίρνει ἀπὸ τὴ γωνιά τρία μικρὰ ἀναμμένα κάρβουνα, τὰ σταυρώνει τρεῖς φορές ἐπάνω στὸ πινάκ', τὸ καθένα ξεχωριστά, καὶ τὰ σβῆν' μέσα στὸ πινάκ'. Τὸ πράσινο πινάκ' μὲ τὸ νερὸ, τὸ αὐγὸ, τὸ σκόρδο, τὴν κόκκινη κλωστή καὶ τὰ πᾶσα θὰ τὸ βγάλ' ἔξω στ' αἶσθη, ὅπου θὰ μετ' ὅλη τὴ νύχτα νὰ ξαστρίσῃ. Ἰσως, ἀκόμα πρὶν ξημερώσῃ, θὰ τὸ παρᾶ καί, ἐνῶ ἀκόμα κοιμᾶται ὁ ματιαγμένος, θὰ τὸν πλύν' τὸ πρόσωπό τ' ἀνάτρεχα, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τ' καὶ θὰ πῇ τρεῖς φορές: Ἀνάτρεχα ἦρθε, ἀνάτρεχα νὰ παγαίν'! καὶ μὲ τὴν ἀνάποδὴ τῆς μπροστέλλας τῆς τὸν σκουπίζ'. Τὸ πινάκ' θὰ τὸ σπᾶς' ἐμπρὸς στὴ βρύσ' ἢ σὲ σταυροδρόμ' καὶ θὰ πῇ: Νὰ φύγ' τὸ κακό! Ἄν εἶναι ματιαγμένο τὸ παιδί ἢ ὁ μέγας ἀνθρώπος, τὸ αὐγὸ ψήνεται καὶ γίνεται σὰ σφουγκᾶτο. Τὸ ἴδιο γήτεμα κάνουν, ὅταν εἶναι ματιαγμένα ζῶα, βουβάλια, γελάδες, σκουλήκια (μεταξοσκώληκες)».

δ) Τὸ σταύρωμα μὲ τὸ ἄλατι. Παράδειγμα: «Θὰ πάρῃς μὲ τρία δάχ'λα ἄλατ', θὰ τοὺν φέρῃς γύρω στοὺν πρόσωπό τ', ἀρχινῶντα ἀπ' τὴν κούτρα κι θὰ λές: Μαυῖρ ἀγιλίδα γένν'σι μέσα στοὺν μισουχώρ' κ' ἔκανι μαύρον μισκάρ', τοὺν εἶδαν κόσμους κι θαμάθμαν. Ἄν εἶνι πὸ ἄντρα νὰ σκάσουν... κτλ. (Μάλαρα). Ἄλλαι χρήσεις τοῦ ἄλατος πρὸς θεραπείαν τῆς βασκανίας: π. χ. βάζουν στὸ στόμα τοῦ βασκαμένου ἄλατι ἢ λειώνουν τὸ ἄλατι στὸ νερὸ, λέγοντες: ὅπως λειώνει τὸ ἄλατι, ἔτσι νὰ λειώσῃ τὸ κακὸ τὸ μάτι ἢ ρίχνουν ἄλατι στὴ φωτιά, λέγοντες: Ὅπως σκάει τὸ ἄλατι, ἔτσι νὰ σκάσῃ τὸ μάτι κτλ.

ε) Τὸ σταύρωμα μὲ φύλλα ἐλιᾶς ἢ βάγια, μὲ μοσχοκάρφια ἢ μὲ μαχαίρι μαυρομάνικο κτλ. Π. χ. «Ὅταν εἶναι θαρμισμένο (ματιασμένο) τὸ παιδί, παίρνουν ἐννιά φύλλα ἐλιᾶς ἀπὸ τὰ Βάγια, σταυρώνουν τὸ παιδί καὶ λένε:

Δυὸ σέ 'δαν, δυὸ σ' ἐθάρμισαν, τρεῖς σ' ἐγιάνα | τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἅγιῳ Πνεῦμα. Τὸ λένε τρεῖς φορές.

ς) Τὸ φτύμα τοῦ ἀνθρώπου πὺν ἐβάσκανε, ὡς μέσον θεραπείας. Εἰς τὴν Ἑπειρον «ἂν ἔχουν ὑποψία ἀπὸ καμιά γυναῖκα πὺς ἀβάσκανε τὸ παιδί, στέλνουν καὶ τῆς χαλεύουν (= γυρεύουν) τὸ σάλι τῆς στὸ φλυτζάνι καὶ τὸ φέρνουν κι ἀλείφουν τὸ παιδί, πὺν δὲ μπορεῖ, στὸ πρόσωπο ἢ διὰ τῆς βίας τοῦ βάνουν λίγο στὸ στόμα, ὅσο γιὰ τὸ καλό». Εἰς τὴν Καλοσκοπὴν Παρνασσίδος «ἂν δὲν ξέρουν ποῖος τὸ μάτιψε (τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶον), πρέπει νὰ γυρίσῃ ἕνας νὰ μαζέψῃ 40 φτύσματα καὶ νὰ τὰ πιῇ ὅποιος ἀβασκάθηκε».

ζ) Τὸ μέτρημα ἀπὸ τὸ ἕνα ἕως τὸ ἑννέα καὶ ἀπὸ τὸ ἑννέα ἕως τὸ ἕνα (τρεῖς ἢ ἑννέα φορές). Πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο; Εἰς τὴν Νάξον «ἀριθμοῦν ἑννέα φορές, διότι ἑννέα εἶναι οἱ τρυπες τοῦ ἀνθρώπου πὺν βγαίνει ὁ ἀέρας». Μὲ ποίας ἐπωδὰς καὶ πράξεις συνοδεύεται τὸ μέτρημα; Π. χ. εἰς τὸ Λασήθι «ὅταν φταρμιστῇ κιανεῖς, τότε σταυρώνομεν καὶ λέγε «'Απὸν τὸ' ἐννιά στο' ὀχτώ, ἀπὸν τὸ' ὀχτώ στο' ἐφτά, ἀπὸν τὸ' ἐφτά στο' ἕξι, ἀπὸν τὸ' ἕξι σισοὶ πέντε, ἀπὸν τσοὶ πέντε σισοὶ τέσσερεις, ἀπὸν τσοὶ τέσσερεις σισοὶ τρεῖς, ἀπὸν τσοὶ τρεῖς σισοὶ δύο, ἀπὸν τσοὶ δύο σισοὶ ἕνα, ἀπὸν τὴν μὰ στήν κισμά» (φτεῖ δεξιά) φτουν! Κατόπι μετροῦμε τις τρυπες τ' ἀνθρώπου: ἕνα, δυὸ, τρεῖς, τέσσερεις, πέντε, ἕξι, ἐφτά, ὀχτώ, ἐννιά (φτεῖ ἀριστερά) φτουν! Λέει τρεῖς φορές τὸ πρῶτο καὶ τρεῖς τὸ ἄλλο».

η) Ἐξορκισμοὶ (δέσιμο ἢ κάρφωμα ἢ ἀποπομπὴ τῆς βασκανίας εἰς τὰ ὄρη). Προβλ. εὐχὴν τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ: «δεσμεύω καὶ καταργῶ πάντα τὰ πονηρὰ πνεύματα, τὰ ἀκάθαρτα, καὶ πάντα πονηρὸν ὀφθαλμόν», καὶ φυλακτήριον: Ὅρκίζω σε, βασκανία, εἰς τὸν Θεὸν τὸν μέγαν... ἵνα φοβηθῇς καὶ δεθῇς κτλ. (Λαογρ. Θ', 65).

θ) Διάφοροι ἄλλοι τρόποι (δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου κλπ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «παίρνουν στὴ βρύση χλωρὰ μούσκλια, παγαίνουν στὴ φωτιά τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ ρίχνουν μέσα καὶ λένε: ὅσο βαστᾶνε χλωρὰ τὰ μούσκλια, τόσο νὰ βασταχῇ κι ὁ ἀβασκαμὸς (αὐτουννοῦ πὺν εἶναι ἀβασκαμένος)».

β) Ἀποτροπιασμοὶ κατὰ παντὸς κακοποιοῦ δαίμονος ἢ ἄλλου κακοῦ στοιχείου.

1. Διὰ τῆς χρήσεως ὠρισμένων ἀντικειμένων, τεχνητῶν ἢ φυσικῶν, μελῶν τοῦ σώματος ζώων, φυτῶν κλπ. Π. χ. μαχαίρι, βελόνι, ψαλίδι, πέταλο, κλειδί, πυροστιά, ὑνί, σίδερο ἔν γένει ἢ ἄλλο μέταλλον· νερό, ἄλας, θαλασσινὸ νερό· φωτιά, δαυλὸς ἀναμμένος, κάρβουνο, στάχτη· κατράμι, πίσσα.

σκόρδο, σκυλλοκρομμίδα, δάφνη, ἀπῆγανο, πύραντος, μάραντος καὶ ἄλλαι μαγι-
καὶ βοτάναι· σκουπά· ψωμί, προζύμι· σίελος, αἷμα, μαννόγαλα· ὑποκάμισον· δί-
χτυ, κέρατο, πετεινός, κατωσάγωνο γουρουνιοῦ, φίδι κτλ.

Ἡ δύναμις τούτων πολλάκις ἐνισχύεται

(α) ἐκ περιστάσεως, οἷον εὐρέσεως, κλοπῆς, ἐκθέσεως ὑπὸ τὰ ἄστρα
κτλ. Π.χ. πρᾶγμα εὐρεμένο ἢ κλεμμένο, μονόμερα καμωμένο, ἀνάποδα βαλμένο,
σχοινί κρεμασμένου κττ.

(β) ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ, ἰδίᾳ περιττοῦ: 3, 5, 7, 9.

(γ) ἐκ χρόνου καὶ τόπου: ὥρα νυκτερινή, ἡμέρα ὠρισμένη—τριίστατο,
σταυροδρόμι, κατώφλι σπιτιοῦ κττ.

(δ) ἐκ χρώματος: κόκκινο ἢ μαῦρο· π.χ. μαυρομάνικο μαχαίρι κττ.

(ε) ἐκ θείας ἐνεργείας: ὕψωμα Μεγάλης Πέμπτης, λουλούδια τοῦ Ἐπι-
ταφίου, δάφνες τῆς Πρώτης Ἀναστάσεως, κόκκινο αὐγὸ, ἡ ἁγία Ζώνη τῆς Πα-
ναγίας κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντιον συμβουλευόν: «Τὴν νύχταν τὸ
μωρὸν ὄντας θὰ κουβαλῆς, βάλεν αἰὶν· ὅθεν ἔ—ἐπάνω του) ψωμίν». Εἰς τὴν
Μεσημβρίαν «τὸ Μάρτη βγάνουμε ἓνα κόκκινο παπὶ ὅξω ἀπὸ τὸ πατάρι καὶ
τὰ δένουμε σ' ἓνα σῶμα, σ' ἓνα ζῆλο, καὶ στέκει ζεῖ, ὅσο νὰ βγῇ ὁ Μάρτης». Εἰς τὴν
Θράκην «ὅταν ὑπάρχῃ ἐπιψωμία βαφοῦν τὰ μέτωπα καὶ τὰ κέρατα τῶν
βοῶν δι' ἐρυθρᾶς βαφῆς, συναπιδί καλοσμένης». «Γιὰ νὰ μὴ πιάνουνε τὰ μά-
για καὶ οἱ συκοφαντίες, συμβουλευοῦν εἰς τὴν Ὑδραν, «βάνε τὸ πονκάμισό σου
ἀνάποδα, ἔχε καὶ στὸ σπύι σου μαῦρο κόκκορα ἢ πέταλο πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα·
εἶναι καλό, διώχνει τὸ κακό». «Τὸ δίχτυ φυλάει ἀπὸ τὰ μάγια καὶ ἀπὸ τὰ ξωτε-
ρικὰ» (Σῦρος). «Χοιρολίμους ἀκούει κι θὰ κριμάσω τσῆ γ' ρούνας σιδιρένια
κροινέλλα» (Σάμος).

2. Διὰ λόγων (λέξεων ἢ φράσεων ἀποτροπιαστικῶν, μαγικῶν ἢ
καὶ ἐκκλησιαστικῶν). Π. χ. «κλούβια μάγια καὶ ἄπιαστα», ἐκφωνεῖ ὅστις εἰς τὸν
δρόμον ἢ ἀλλοῦ εὐρίσκει πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι μάγια (κόμ-
βους κλπ.) καὶ θέλει νὰ τὰ πιάσῃ, χωρὶς νὰ βλαβῇ ἀπὸ αὐτὰ (Κεφαλλην.). Ὅταν
ὁ Πόντιος ἀναφέρῃ ζημίαν ἢ κακόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπαθε, λέγει: «Κωφὸν τοῖ
διαβόλ' εἴ' ὦπιν». «Φύλαττε Κύριε!» ἢ «Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ» κττ. Εἰς ποίας
περιπτώσεις λέγονται ταῦτα;

3. Διὰ συμβόλων καὶ σχημάτων ἢ χειρονομιῶν: πεντάλφα, σταυ-
ρός, κόμβος, φαλλός, αἰδοῖον, φάσκελο, μούντζα κτλ. Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «χα-
ράττουν συνήθως ὀπισθεν τῶν θυρῶν πεντάλφα, διὰ νὰ προφυλαχθοῦν, ὡς πι-
στεύουν, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας, «ἅμα ἰδῇ κανεῖς

φάντασμα με κέρατα μεγάλα, πού πλακώνει τὸν κοιμισμένο, τὸ πρωὶ πού θὰ σηκωθῇ θὰ κατραιώσῃ τὴν πόρτα, δηλ. με κατράμι θὰ κάνῃ σταυρὸ στὴν πόρτα, γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ ὁ σταυρὸς τὸ φάντασμα νὰ μπῇ στὸ σπίτι ἄλλῃ βραδιά».

4. Διὰ πράξεων συνοδευομένων πολλάκις ὑπὸ λόγων: κωδωνισμοί, κτυπήματα, θραῦσις ἀγγείων, πυροβολισμοί, ἄλλοι κρότοι καὶ θόρυβοι. Σταύρωμα, φτύσιμο, μαγύρισμα, κατούρημα, μούντζωμα, μοντζούρωμα, ἀλύχτημα κτλ. Π.χ. «Τὴν παραμονὴ τ' "Αἱ Μάρκ' βροντᾷ τὰ σαγάνια, γιὰ νὰ μὴ βγαίνει τὰ φίδια τοῦ καλονκαίῳ» (Εὐρυτανία). «Τὸ Μέγα Σάββατο τὸ πρωὶ, τὴν ὥρα πού πετάει ὁ παπᾶς στὴν Ἐκκλησίᾳ τὶς δάφνες καὶ βαρᾶνε οἱ καμπάνες, ὅσοι ἔχουν ὅπλα ὀρίχνουν ντουφεκιὰ, ὅσοι δὲν ἔχουν σπάζουν ἕνα τσουνκάλι, ἕνα ἀγγεῖο, ὅτι ἔχουν. "Αν τύχῃ καὶ δὲ σπάσουνε, τὸ ἔχουνε γιὰ κακὸ» (Κορώνη). «Ὅταν οὐρῇ τις, ὀφείλει νὰ πτύσῃ τρεῖς καὶ νὰ λέγῃ τὰ ἐξῆς κατὰ νοῦν: Σηκῶστε, κυρὲς καὶ ἀρχόντισσες, σηκῶστε τὰ ποδάρια σας νὰ μὴ σᾶς κατουρῇσω». (Ἀποιείνεται δηλ. πρὸς τὶς νεράιδες) (Καλλιπόλις). «Ὅντα σὲ πειροῦν τὰ σκυλιά, μούντζωνέ τα μὲ τὸ ξερβὶ τὸ χέρι σου ἀπὸ μέσ' ἀπὸ τὸ πόσεμά σου κ' ἔτσι δὲ σὲ πλησιάζουν» (Ἡπειρος).

5. Εἰδικῶς διὰ τῆς δημιουργίας μαγικοῦ κύκλου ἢ μαγικοῦ φαντάσματος, τὸν ὁποῖον, ὡς πιστεύεται, ἀδυνατοῦν οἱ δαίμονες νὰ πέρασούν.

(α) Μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι. Εἰς ποίας περιστάσεις χαράττεται κατὰ γῆς ὁ κύκλος αὐτός; Ἕνας ἢ πολλοὶ ἐπὶ ἀπὸ τοὺς κύκλους; Τί ἄλλο κάμνει προσέτι ὁ δεισιδαίμων, διὰ νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τὸν δαίμονα, εὐρισκόμενος μέσα εἰς τὸν κύκλον; (Σημειώνει σταυρούς; καρφώνει τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὸ μέσον τοῦ κύκλου; λέγει ἐξορκισμούς; καὶ ποίους;) Π. χ. «Ἀπὸ τὰ σταυροδρόμια δὲν κάνει νὰ περνᾷς τὴ νύχτα, γιατί βγαίνουνε ξωτικά. "Αν εἶναι ἀνάγκη νὰ περάσῃς, καλὸ εἶναι νὰ βαστᾷς μαχαίρι μαυρομάνικο καὶ νὰ ξορκίζῃς τὰ ξωτικά λέγοντας μέσα σου: «Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ καὶ ὅλα τὰ κακὰ σκοροῦν». Κι' ἂν φανῇ κανένα κακὸ, μὲ τὸ μαυρομάνικο νὰ κάνῃς ἕναν κύκλο στὴ γῆ καὶ νὰ μπῇς μέσα στὸν κύκλο· τότε τὰ ξωτικά δὲν σὲ πειράζουνε» (Ἵδρα).

(β) Μὲ νῆμα (περισχοινισμὸς χωρίου, νημάτωνσις ἢ ζώσιμο ἐκκλησίας). Κατασφάλισις τοῦ χώρου (κλείδωμα μὲ μαγικὴ κλειδαριά). Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται ταῦτα καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν; Πῶς παρασκευάζεται τὸ νῆμα διὰ τὴν περιίζωσιν τῆς ἐκκλησίας ἢ τοῦ χωρίου; (μονοήμερις κλωσμένο ἀπὸ παρθένους ὀνομαζομένας Μαρίας, 3 ἢ 40 τὸν ἀριθμὸν; ἢ ἀπὸ γυναῖκες πρωτοστέφανες; Τὸ γνέθουν νύκτα; Γυμνές; πῶς ἄλλως;). Γίνεται καὶ κλείδωμα τοῦ χωρίου μὲ μαγικὴ κλειδαριά;

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Καρωτὴν Διδυμοτείχου «Σαράντα γυναῖ-

κες πρωτοστέφανες μαζεῦκαν ἓνα βράδ' κ' ἔμασαν βαμπάκ', τὸν ἔβγαλαν ἀπ' τοῦ τοικρίκ', καθάρασαν τὸν σπόρον κὶ τοῦ στοίβαξαν μὶ τὸν δόξα, ἓνα δοξάρ' κὶ οὐ-
λες γκονλιόμπαρες (=γυμνές). "Αλλ' στοίβαξι κὶ ἄλλ' ἔγνιθι... Κ' ἓνας σιδεράς
μὲ τῇ γυναικί τ', κ' ἐκεῖν' γκονλιόμπαρ', ξετύναντ', ἔκαμαν μινὰ κλειδουνιά τῇ
νύχτα στὸν ντιμιριζίδικον (=σιδεράδικο). Ἡ γυναικί τρανοῦσι μ'χάνια κὶ οὐ
ντιμιριζίης ἔφκiani τὴν κλειδουνιά... Ἀπ' τ' ἐκείνου τοῦ γνέμα εἶχαν ἓνα ἀδράχτ'
γνέμα, ὅσου χρειασιτῇ νὰ τ'λίξ'ν τὸν χουργιό ἀπόξου. Κὶ τοῦ'φισαν λόνρα - λόνρα
τοῦ γνέμα πὸν μινὰν ἄκρωα τοῦ χουργιό κὶ τοῦ ντάμουσαν, τοῦ κουμπόδισαν ἐκεῖ
κὶ τοῦ κλειδουσαν κείνου τὸν ράμμα κεῖ μὲ κείν' τὴν κλειδουνιά, νὰ μὴ μπαίν'
μέσα ἀρρώστεια» (Λαογραφία Ζ, 472). Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρύτων, διὰ νὰ προ-
φυλάξουν τὸ χωριό των ἀπὸ τὸ στοιχειό τῆς Ἀράχοβας «μὰ μάγισσα ἀράπισσα
ἐδιάταξε τοὺς Βελλαῖτες νὰ βάλουν τρία ἀπάρθυνα κοράσια νὰ γνέσουνε ἀπὸ μὰ
κλωνὰ μονοκόμματη μονοημερινὰ καὶ νὰ βάλουνε σταυρωτὰ γύρω στὸ χωριό
τέσσερα ἀφόρηγα περόνια καὶ νὰ δέσουνε τὴν κλωνὰ γύρω γύρω στὸ χωριό
ἀπάνον στὰ τέσσερα περόνια...». Εἰς τὴν Λήμνον «μὰ γυναικί ξετύλιγε τὸ νῆμα
καὶ ἄλλη τὸ ἔθαφτε μὲ τὸ χῶμα ὡς ποὺ ἔπρεπε γύρω ὅλο τὸ χωριό».

Ποῖαι ἄλλαι τυχόν πράξεις ἐνεργοῦνται πρὸς ἐκασφάλισιν τοῦ ἐπιδημιώ-
νον σκοποῦ; Π.χ. Εἰς τὴν Καρωτὴν ἐνηγοῦσαν καὶ καθοσίωσιν τοῦ περιστοι-
σθέντος χώρου διὰ χαράξεως εἰς αὐτὸν τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ: Ἀπὸν μινὰν
ἄκρωα πάλι τοῦ χουργιό ὡς τιν' ἄλλ' μὰ τ' ἐκεῖν', ἀπὸ τούτην τὴ μέσ' πάλι ὡς
τιν' ἄλλ' σταυρουτά, θὰ πάρν ὀγιό νουμάτ' ἓνα ζιβγάρ' βόδια κ' ἓνα ἄλιτρον
κ' ἓνας θὰ σέρον' τὰ βόδια κεῖνα κ' ἓνας θὰ πχιάν' ἄλιτρον κὶ μὶ ἄλιτρον τῇ
γῆς θὰ τὴν γκαρτσανάει (=χαράσση) σταυρουτά, θὰ σταυρών' ντ γῆς ἀπὸ βουρριά
ἔστο νότου, ἓνα ἔτσ' κ' ἓνα ἔτσ' - (+), θὰ σταυρώσ' τοῦ χουργιό. Γύρου γύρου
δὲ θὰ πάη' γύρω εἶνι τοῦ γνέμα. Κλειδών'ν τοῦ χουργιό κὶ τοῦ σταυρών'ν μέσα
κὶ δὲ μπαίν' ἀρρώστεια μέσα (Λαογρ. Ζ' 472).

(γ) Μὲ περιφερικὴν ἀροτρίασιν διὰ διδύμων μόσχων. Περιστάσεις
καθ' ὧς γίνεται ἡ περιάροσις τοῦ χωρίου προληπτικῶς: 1) κατὰ τὴν ἵδρυσιν
νέου συνοικισμοῦ (ἐγκαίνια ἢ γκαίνιασμα χωριοῦ) (Λαογραφ. Ζ' σ. 474 καὶ 506),
2) μόλις εἰς τὰ πέριξ τοῦ χωρίου ἐμφανισθῇ ἐπιδημία ἢ ἄλλο τι κακὸν ἀπειλῇ
ὀλόκληρον τὸ χωριὸν ἢ τὴν πόλιν, 3) κατ' ἔτος εἰς ὠρισμένην ἡμέραν (τὴν πρῶ-
την τοῦ ἔτους ἢ ἄλλην ἡμέραν (περιοδικῶς). Ἐνεργεῖται τίποτε ἐκ τοῦ φόβου
μήπως τὸ κακὸν ὑπείσδυσεν ἤδη καὶ λανθάνῃ ἐν τῷ χωρίῳ; Γίνεται δηλ καὶ
καθαρμὸς τοῦ χωρίου ἢ τῶν κατοίκων αὐτοῦ καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ποῖοι
ὄροι πρέπει νὰ τηρῶνται ἀπαραιτήτως, ὅσον ἀφορᾷ τὰ μοσχάρια; (δίδυμα; μι-
κρά; 40 μόλις ἡμερῶν ἢ ὅλως ἄβαλτα στὸ ζυγὸ; ἢ βόδια μαῦρα;), τὸ ἄροτρον

(ψευτάλετρο με ξύλα μικρά, μονοήμερις φτειαγμένο; σιδερένιο ή ασημένιο;), τούς ζευγολάτες (να μην είναι δευτεροπαντρεμένοι, γυμνοί), τὸ ὄργωμα; (ξερβοοργώνουν, διὰ νὰ εἶναι ἡ προᾶξις τελεσφόρος). Τί γίνονται τὰ μοςχάρια μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀγοτριάσεως; Θανατώνονται καὶ θάπτονται ἐντὸς λάκκου ἢ ἐγκατοργνύονται ζῶντα; Πρὸς ποῖον ἀρά γε σκοπὸν;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρύτων «ἐπῆρανε ἓνα μουσκάρι 40 ἡμερῶν καὶ ἐφτειάσανε μονοήμερις ἀλέτρι (ψευτάλετρο με ξύλα μικρά), καὶ ἐξέψανε τὸ μουσκάρι καὶ τὸ ἐγυρίσανε γύρου στὸ χωριό, καὶ ἐκάμανε μὴν αὐλακὰ γύρου τριγύρω, ἴσια ποὺ ἐσημάδευε ἡ αὐλακὰ λιγάκι. Καὶ ἀπὸ τότες δὲν ἐξαναμπῆκε τὸ στοιχειό». Τὸ γκαίνιασμα τῆς Παλιοχούνης (Εὐδουτανία) ἔγινε μὴ δγιὸ μ'σκάργια διπλὰρ'κα (= δίδυμα) κὶ μὴ ζ'γάλιτρα σιδερένια. Ἦφιραν ἓνα γύρου τοῦ χουργιὸ κὶ ἅμα ἔκλεισ' οὐ γύρους αὐτὸς μὴ τὰ μ'σκάργια ζεμένα, τὰ σφαξαν κὶ τὰ θάψαν μαζὶ μὴ τὰ ζ'γάλιτρα. Λὲν πὼς τὰ μ'σκάργια αὐτά, ὥσπου νὰ τιλειώσ'ν τοῦ γύρου, ψουφοῦσαν—ἦταν μικρὰ κὶ δὲ βῆσαν—κ' εἰς' τὰ θάψαν. Λὲν πάλι πὼς, ἂν δὲν ψουφοῦσαν, τὰ ἦφοναν πρὸς βόλτις ὥσπου νὰ ψουφήσουν». (Λαογρ. Ζ' 475). Συνδυάζεται τῆς ἡμετέρας τοῦ χωρίου με περισχοινισμόν αὐτοῦ:

(δ) Μὲ ψοφάρες καὶ ἄλλους ἀκονθιστοὺς θαμνοὺς. Π. χ. εἰς τὴν Κυνουρίαν, διὰ νὰ προφυλάξουν τὰ ποιμνία ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν Καλλικαντζάρων «φράζουνε γύρω-γύρω τὸ ματιρὶ μὴ νὰ ἀράδα ἀπὸ ἀσπαραγγίες».

(ε) Μὲ δωδεκαμερίτικη στάχτη ἢ με φωτιῆς ὁλόγυρα ἀναμμένες. Π. χ. πολλαχοῦ τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων «χύνουν στάχτη (δωδεκαμερίτικη) γύρω στὸ σπίτι, πιστεύοντες ὅτι δὲν ἔρχονται εἰς τὸ ἐξῆς ἐρπετὰ μέσα εἰς τὸ σπίτι». «Τὰ πρόβατα ἅμα ἔχουν σπλῆνα, πρέπ' ν' ἀνάψουν γύρω στὸ γρέκι φωτιῆς ἀπὸ πυξάρι. Κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς κ' εἶναι γιαιτρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτῇ». (Καβακλὶ Β. Θράκης).

(ς) Μὲ περιαγωγὴν ἀγίων εἰκόνων, λειψάνων ἢ ἄλλων ἱερῶν ἢ μαγικῶν πραγμάτων περὶ τὸ χωρίον ἢ περὶ τὸ λιβάδιον. Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν γίνεται ἡ περιφορὰ τούτων. Π. χ. οἱ Μεσσήνιοι ποιμένες διὰ νὰ σώσουν τὸ ποίμνιον ἀπὸ τὸ σμερδάκι «παίρνουν τρεῖς παπᾶδες με τὰ ἄχραντα μυστήρια καὶ γυρίζουν εἰς ὅλο τὸ σύνορον τοῦ λιβαδιοῦ καὶ σὲ κάθε λίγο βάνουν ἀπὸ ἴνα σταυρὸ ξύλινο». Εἰς τὴν Θράκην ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας ὁ γύφτος, ἀφοῦ κατασκευάσῃ γυμνὸς τὴ νύκτα τὸ σίδερο, ποὺ ἔχει τὴ δύναμη νὰ διώκῃ τοὺς βλάπτοντας τὰ κτήνη δαίμονας, «παίρνει κείνον τοῦ σίδερον καὶ βγαίξει νύκτα καὶ γυρίζει γκόλιαβους (γυμνὸς) τὸ χουργιὸ οὐλο τρεῖς φορὲς». Μὲ τὴν περιφορὰν αὐτὴν θέτει τὸ χωρίον ὅλον ὑπὸ τὴν προ-

στασίαν τοῦ μαγικοῦ σιδήρου. "Αλλὰ παραδείγματα λιτανειῶν καὶ περιφορῶν εἰ-
κόνων κλπ. βλ. ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 506.

(ζ) Μὲ ὁροθέτησιν γινομένην περὶ τοῦ χώρου, τὸν ὅποιον θέλουν
νὰ προφυλάξουν (ὑψωμα δένδρων εὐρισκομένων περὶ χώρον τινα, ἢ τοποθέτη-
σις σταυρῶν ἢ κόκκινων αὐγῶν ἢ κηρίων ἀνημμένων εἰς τὰς 4 ἄκρας ἢ εἰς τὰ
τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος περὶ τοῦ χωρίου ἢ τῆς μάνδρας κλπ.). Π. χ. τῇ
Γόλιανη Εὐρυτανίας *τῇ γκίνηιαζαν* (=ἐγκαινιάζαν) *τῇ Διφτέρᾳ τῆς Λαμπρῆς*. Οὐ
παπᾶς βγῆκι μὲ τς εἰκόνις, τὶς ἤφιριν ἓνα γύρου στοῦ χουργιὸ μὲ ὑψωμα στὰ
χέργια. "Ενα γύρου στοῦ χουργιὸ σὲ κάθε πινῆντα μέτρα ἢ καὶ λιγώτερου ἢ καὶ
πλεόονου, ὅτ' βοῆσαν κλαοὶ (=δέντρον, πευρνάο', φιλίκ'), τοὺν τρυποῦσαν μὲ
ν'ἀρίδα κ'ἐβαναν μέσα ὑψωση. Γ' αὐτὸ τοῦ χουργιὸ δὲν τοὺν βαρεῖ χαλάζ'. Τὰ
κλαογιά ποὺ ὑψουναν δὲν τὰ χαλοῦσαν καμνιά φουρά. "Υψουμένα κλαογιά βρί-
σκοντ' ἀκόμα στὴν Κ'φάλα». Βλ. ἄλλα παραδείγματα Λαογραφ. Ζ' σ. 475-476,
ἀρ. 17 καὶ 19. Εἰς τὴν Μάνην «τοὺς παλαιότερους χρόνους τὰ χωριά κατεσκεύ-
αζαν εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος τέσσερες κολῶνες καὶ ἐπ' αὐτῶν το-
ποθετοῦσαν ἓνα σταυρό, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δαίμονας νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ
χωριό. Αὐτὸ λέγεται σταυροπούργι».

γ) "Εξαπάτησις τοῦ δαίμονος. Κόσκινον ἢ δέσμη ἀπὸ σταχύα ἀνηρτημένα
εἰς τὴν ὁροφὴν ἢ ὀπισθεν τῆς θύρας κ. τ. λ. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον οἱ χωρικοὶ
ἀναρτοῦν εἰς τὴν ὁροφὴν τῆς οἰκίας μια γρίδα, δηλ. δέσμη σταχύων, πιστεύον-
τες, ὅταν περὶ τὰ μεσάνυκτα εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν ὁ δαίμων, διὰ νὰ βλάψῃ
τοὺς ἐνοίκους, ὅτι ἀπασχολεῖται ἀπαριθμῶν τὰ ἄγανα τῶν σταχύων, (ἀλλοῦ τὶς
τρῦπες τοῦ κοσκίνου), ἀλλ' αἴφνης κράζει ὁ πετεινὸς καὶ γίνεται *σκούνη* καὶ *ἀχλιά*.
Εἰς τὴν Κορώνην «ἂν ἔχουν πεθάνει δυὸ στοὺς χρόνον ἢ κοντύτερα μέσα στοὺς ἴδιον
σπίτι, βάνουν στοῦ δεύτερου τὴν τσέπη μιὰ κουτσούνα (κούκλα) καὶ τὴ θάφτουν
μαζί του, γιὰ νὰ μὴν τριτώσῃ».

δ) *Δίωξις, κατάδεσις ἢ καταπερόνησις* τοῦ διαβόλου, τῶν ἀσθενειῶν καὶ
ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, ἐπιβλαβῶν ζώων ἢ ζωῦφιων (ὄφεων, σκορπίων, λύ-
κων, ἀετῶν, ψύλλων κλπ.), κλεπτῶν, ἀνταγωνιστῶν κλπ., τῆς χαλάξης, τοῦ σί-
φουνα κλπ., τῆς ἀστοχίας (ἀναποδιᾶς), τῆς βοῆς τῶν πρᾶματιῶν κλπ.

1. "Εξορκισμοί, γητέματα: "Εξορκισταὶ καὶ ἐξορκίστριες. Δύναμις καὶ
ἄλλαι ιδιότητες αὐτῶν. Εἶδη καὶ τρόποι ἐξορκισμοῦ (διαβάσματα, σταυρώματα
κλπ.). Μέσα καὶ ὄργανα ἐξορκισμοῦ καὶ γητέματος (κόκκαλα, μαχαίρια κλπ. πεν-
τάλφα). Λέξεις καὶ φράσεις ἐξορκιστικαί, ἐπφδαὶ κλπ. Μερικὰ παραδείγματα:

«'Απὸ τὸ φουστάνι ἢ τὸ φόρεμα ἀνδρὸς τρελλοῦ κόβουν ἓνα κομματάκι

μικρὸ ἀπὸ τὴν ἄκρη καὶ τὸ στέλνουν στὶς ξορκίστρες. Αὐτὲς κάνουν τὰ ξόρκια, καὶ ἂν πιάσουν, τότε γερεῦει ὁ ἄνθρωπος (Ἀμβρακία). Εἰς τὴν Σίφνον πρὸς ἑξορκισμόν βρικολάκων ἢ νεκρῶν, ὅταν τὸ σῶμα των δὲν διαλύεται εἰς τὴν γῆν, ὁ ἱερεὺς σχηματίζει ἐκ κηροῦ λειτουργηθέντος μίαν πεντάγροφα καὶ τὴν ἐπιθέτει ἐπὶ τοῦ στόματος αὐτῶν. Εἰς τὴν Λάστιαν Γορτυνίας, «εἰς πόνον βυζιοῦ ἔγραφον εἰς χαρτὶ τρεῖς σταυρούς, τρεῖς πεντάλφες, Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος κτλ. Ἡλί Ἡλί λαμὰ σαβαχθανὶ καὶ τὸ ἐκολλοῦσαν μὲ μέλι ἐπὶ 24 ὥρας». Εἰς τὴν Κάρπαθον, «ὅταν θέλῃς νὰ γλυτώσῃς ἀπὸ τὸ βραχνᾶ, πρὶν πλαγιάσῃς, λέεις: «Ὅταν ἔρχεσαι, βραχνᾶ | , ἀπὸ τὴν ἀνεκαπνᾶ | , μέτρα τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ | τσαὶ τὰ φύλλα τοῦ ἐντροῦ | τσαὶ τὸν ἄμμο μὲ τὸ φτυάρι | τσαὶ τὴ θάλασσα μὲ τὸ κοντάλι». Εἰς τὴν Κρήτην γητεύουν τὴν θέρυμην ὡς ἐξῆς: «Πιά- νεις ἕναν πιάττο καὶ κάνεις τρεῖς σταυρούς μὲ τὸ μελάνι κα' ἀπείς λὲς τὴ γηθειά: Στήτω ὁ ἥλιος κατ' ἀνατολὰς | στήτω κα' ὁ ῥίγος, ὁ τριταῖος, ὁ καθημερινός | . Ἄη Γιάννη Προόδρομε, | βοήθησε τοῦ δαύλου τοῦ Θεοῦ... | Ἀπείς τὴν ἀποπῆς πλύνεις τὸ πιάττο καὶ δίδεις τ' ἀρροστιάση κα' καὶ τ' ἀπόπλυμα».

Εἰς ποίας περιπτώσεις οἱ γητεῖες δὲ σταύρουν δηλ. δὲν φέρουν τὸ προσδο- κώμενον ἀποτέλεσμα: εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται τούτο; Π. χ. τὸ ξόρκι ἅμα τὸ τῆς ἄλλου, δὲν κλέει δηλ. δὲν πιάνει πιά δένουν εἰς τὴν κορφὴν.

2. Κατάδεσμοι, καρφώματα, κατορύξεις. Εἶδη καταδέσμων καὶ τρό- ποι καταδέσεως: (ἀμπόδεμα, καρφόδεμα, πετσοδεμα, σπαρτόδεμα, ντουφεκόδεμα, κουλλουρόδεμα, σφακτόδεμα). Κατάδεσις διὰ κλειδίου κτλ. (Περὶ αὐτῶν ἴδε Λα- ογραφίαν Θ' σελ. 473 κέ.). Ὑλὴ καὶ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον παρασκευάζεται τὸ ὄργανον τῆς καταδέσεως Ἐπὶ δὲ συνοδεύουσα τὸν κατάδεσμον ἢ τὴν καταπερό- νησιν. Τόπος ὅπου τὸ ὄργανον κατορύσσεται ἢ ῥίπτεται (ἐντὸς τάφων, φρεατῶν, ὑπὸ τὸ κατώφλιον κλπ. ἢ εἰς τὴν θάλασσαν). Σκοπός, δι' ὃν ἡ κατάδεσις γίνεται.

Μερικὰ παραδείγματα: Πῶς δένουν τοὺς ποντικούς. Εἰς τὴν Κίον «κεῖνος πὺν θὰ πιάσῃ σκουλήκια (= μεταξοσκώληκας) πηγαίνει τὴ Μ. Πέμπτη τὸ βράδυ στὴν ἐκκλησίαν καὶ κρατεῖ ἕνα σπάγγο. Σὲ κάθε Εὐαγγέλιο δένει ἕναν κόμπο καὶ λέει: Δένω τοὺς ποντικούς μου. Ἔτσι δένει 12 κόμπους καὶ λέει 12 φορὲς τὸ δένω τοὺς ποντικούς μου. Αὐτὸ τὸν σπάγγο κατόπιν τὸν κρεμᾷ στὰ τσαρδάκια κα' ἔτσι δὲν κατεβαίνουν οἱ ποντικοὶ νὰ πειράξουν τὰ μεταξοσκουλήκια».

Κατάδεσμος τῆς Πανούκλας, τοῦ διαβόλου καὶ παντὸς ἄλλου κακοποιοῦ στοιχείου δι' ἐμπήξεως σιδηρῶν ἥλων εἰς δένδρα, τοίχους, παραστάδας θυρῶν καὶ εἰς τὸ ἔδαφος. Π. χ. εἰς τὸ Μεσολόγγι «καρφώνουν τρία καρφιά στὸν τοῖχο καὶ εἰς καθένα πὺν καρφώνουν, λέγουν: καρφώνω τίς τσοῦπες (δηλ. τὸν δαίμονα, τὸν προκαλοῦντα τὴν θηλυγονίαν) καὶ κάνω ἀρσενικά». Εἰς τὴν Καρωτὴν τοῦ

Διδυμοτείχου αὐτὸς ὁ Θάνατος καταδεσμεῖται διὰ καρφώματος εἰς τὴν γῆν· «ὄντα σκῶνονμι τοὺν πιθαμένον» ἀπ' καταῆ, κροῦμι ἓνα καρφί, ὅ,τι καρφί, κεῖ ἀπ' θά τιλειώσ' κί τοὺν σκιπάζμι στὴ γῆς, γὰ μὴ πιθάν' ἄλλους». Βλ. Λαογραφίαν, τ. Ζ' σ. 518.

3. Δίωξις καὶ ἀποπομπὴ τοῦ δαίμονος εἰς ὄρη, μεταβίβασις ἀσθενείας καὶ λοιπῶν κακῶν εἰς ἄνθρωπον ἢ ζῶα, εἰς δένδρα ἢ θάμνους ἢ διάφορα ἀντικείμενα. Ἐγκατάλειψις εἰς τόπον τινά, κλπ. Πρὸβλ. τοὺς ἑξορκισμούς: «Στ' ἄγρια βουνὰ καὶ στ' ἄκαρπα τὰ δέντρα, κεῖ ποὺ δὲ λαλάει πετεινός, ζευγίτης δὲν κάμνει, ἢ ὅπου μικροῦ παιδιοῦ κουλλοῦρα δὲν φένηται, κόττα δὲν κακκαριέται κττ.

Παραδείγματα: Ἡ περιορικὴ ἢ τὸ θερμόργιο (πυρετὸς μετὰ ρίγους ἐπανερχόμενος κατὰ περιόδους) θεραπεύεται εἰς τὸ Ληξούρι κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: κόβει μιὰ ξορκίστρα τὰ εἴκοσι νύχια τ' ἀρρώστου. Ὑστερα τοῦ παίρνει τὸ μαντήλι ἀπὸ τὴν τσέπη του καὶ τρία δίλεφτα. Με μιὰ ψαλίδα τοῦ κλαδέμιτος κόβουνε σὲ τρία τὸ κάθε δίλεφτο καὶ κόβουνε τὰ κομμάτια ὅπως καὶ τὰ νύχια στὶς λουρίδες ποὺ ἔχουνε σχίσει τὸ μαντήλι. Ἐπειὰ τὰ κορεμοῦν ὅλα αὐτὰ σὲ καρένα δέντρο μακριά. Ὅποιοι τὰ ἔβλεψαν αὐτὰς τὴν ἀρρώστειαν κ' εἶπαι ὁ ἄλλος «παρεύεται». Εἰς τὴν Θράκην «τὰ κλαδέμινα παιδιὰ τὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν τρυπα τοῦ φράχτη. Περνοῦν οἱ σκελὲς αὐτ' ἐκεῖ καὶ παίρνουν τὴν κλάψα. Ἡ παίρνουν τὴ φασκιὰ τοῦ μωροῦ καὶ τὸ κορμὶ τοῦ περνοῦν τὰ γελάδια τὴ ρίχνουν κατὰ γῆς· τὰ γελάδια περνοῦν ἀπὸ πάνω καὶ παίρνουν καὶ τὴν κλάψα». Εἰς τὴν Ἡπειρον «παίρνουν ἓνα κομμάτι ψωμί, σταυρώνουν τὸ παιδί ποὺ κλαίει συχνά, λὲν κ' ἄλλα μυστικὰ λόγια κ' ὕστερα τὸ κομμάτι αὐτὸ τὸ ρίχνουν στὴν ἀγέλη. Ὅποιο βόδι φάει τὸ κομμάτι παίρνει καὶ τὴν κλάψα τοῦ παιδιοῦ». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου «ὅταν εἶναι γρινιασμένο τὸ μωρό, τοῦ βγάζουνε τὸ πονκαμισάκι του καὶ τὸ πᾶνε μισὴ ὥρα δρόμο σὲ μιὰ μικρὴ ἐκκλησοῦλα Ἁγία Εἰρήνη καὶ ἀφήνουν ἐκεῖ, τρυπώνοντάς το σὲ μιὰ σχισμὴ τοῦ βράχον τὸ πονκαμισάκι καὶ μ' αὐτὸ περνάει ἡ γρίνια τοῦ παιδιοῦ».

4. Δέσις καὶ λύσις ἀψύχων ἀντικειμένων, ὡς ντουφεκιῶν, οἰκιακῶν σκευῶν, παγίδος, τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νερῶν, τῶν δένδρων κττ. (Βλ. τοιούτους καταδέσμους εἰς Λαογραφ. Θ' 108).

ε) **Καθαρμός καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ.**

1. Διὰ πυρᾶς καὶ μάλιστα μὲ τὸ ἄναμμα καινούργιας φωτιᾶς. Εἰς ποίας ἀσθενείας ἢ γιάτρισσα ἢ ὁ λαϊκὸς ἱατρὸς μεταχειρίζεται τὴ φωτιά (τὸν ἀναμμένον δαυλόν, τὸ πυρωμένο σίδερο κττ.) πρὸς θεραπείαν καὶ κατὰ ποίους

τρόπους; Γίνεται καὶ πέρασμα τοῦ ἀσθενοῦς ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ περιφορὰ αὐτοῦ περὶ τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας;

Π. χ. εἰς τὴν Ἀγχίαλον «ἔμμα κακοπάθ' τὸ παιδί (κακόπαθε λέγαμ' ἀπὸ ἀγέρα) εἴτε γιὰ ἀνπνία εἴτε γιὰ ἄλλ' ἀσθένεια, ἀνάβουν τὰ δαυλιὰ στὸ παραγών', τὰ τρανοῦν λιγάκι μπρός, ὥστε νά χ' λιγάκ' μέρος νά περνάη ἀποπίσω τὸ παιδί. Στὸ παραγών' κάθεται στὴ μιὰ κόχ' ἢ νενέ (=μητέρα) καὶ στὴν ἄλλ' ὁ μπαμπᾶς (ἢ καὶ μεγαλύτερος ἀδρεφός καὶ μεγαλύτερ' ἀδρεφή) καὶ τὸν ἄρρωστο τὸν παίρν' ὁ ἕνας, τὸν περνάει πίσ' μὲ τὰ δαυλιὰ καὶ τὸν δίν' στὸν ἄλλον. Θὰ τὸν περάσ' καὶ πᾶμ μὲ τὴ φωτιά νά καπνιστῇ, θὰ τὸν δώκ' στὸν ἄλλον, τρεῖς φορὲς αὐτὸ καὶ γιαιτρεύεται. Κι' ὅσο δὲ λαλήσουν οἱ πετεινοί, δὲν ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ, μὴ τυχόν κι' ἐρθῇ τὸ ξωτικὸ μέσ' στὸ σπíti». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὐτή;

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἀνάπτεται καινούργια φωτιά (ἢ διαβολοφωτιά ἢ ξυλοφωτιά;) Μόνον ὅταν ἐνσκήπητῃ ἐπιζωοτία ἢ καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιδημικῆς νόσου τῶν ἀνθρώπων; Μήπως ἀνάπτεται καὶ ἔτις πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πυρὸς τῶν ἐστιῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον; Πῶς ἀνάπτεται ἡ φωτιά αὕτη; Διὰ προστριβῆς ξηρῶν ξύλων ἢ περιστροφικῆς κινήσεώς των; Πότε γίνεται καὶ ποῦ; (Νύκτα, εἰς μέρος ἀποκεντρικὸν τοῦ δάσους ἢ τοῦ βάλανου ἢ ἐντὸς τοῦ χωρίου;). Ποῖα ξύλα χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ πυρὸς; (κεδρα, φιλουργιά;). Ποιοὶ ἄλλοι ὄροι πρέπει νὰ τηρῶνται, διὰ νὰ βγῇ ἀπὸ τὰ ξύλα ἡ φωτιά; (Π. χ. σβέσις τῶν πυρῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον, οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς πρέπει νὰ εἶναι μονονόματοι, ἀριστεροῦχειρες, γυμνοί, ἄγνοοι, ἀδελφοὶ δίδυμοι ἢ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῶν αὐτῶν γονέων, μονογενεῖς, νὰ μὴ ὁμιλοῦν κτλ.). Πέρασμα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ φωτιές, καψάλισμα ἢ κάψιμο μὲ δαυλὸν ἀναμμένον ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἐπακολουθεῖ ἄλλη τις πράξις διὰ τὸν καθαρόν τῆς ἀγέλης ἀπὸ τὸ μίasma; (ὀλοκαύτωσις τινος ἐκ τῶν ἀσθενῶν ζώων, ἰδίᾳ χοιριδίου ἀλειφομένου μὲ πίσσαν. Ἐπ. ΛΑ 1943—44 σ. 42).

Ἀνανέωσις τοῦ πυρὸς εἰς τὰς ἐστίας ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἰδιότητες τῆς στάκτης τῆς φωτιάς αὐτῆς καὶ χρῆσις. Ποῖον τὸ αἷτιον τῆς ἐπιζωοτίας κατὰ τὴν λαϊκὴν δοξασίαν; (βρικόλακες, χαμοδράκι ἢ σμερδάκι). Δοξαsaί περὶ γενέσεως τοῦ ποιμενικοῦ τούτου δαιμονίου καὶ περὶ τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ ἐπὶ τὰ βοσκήματα.

Ἀνάπτονται πυραὶ εἰς τὸν τόπον σας τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα (24 Ἰουνίου); Τὰς πηδοῦν μόνον τὰ παιδιὰ ἢ καὶ μεγάλοι; Διατὶ τὰς πηδοῦν; Πότε ἄλλοτε ἀνάπτονται ὅμοιαι πυραὶ καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν;

Π. χ. τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ νὰ καύσουν ἢ ἀποδιώξουν τοὺς καλλικαντζάρους, εἰς τὴν Καππαδοκίαν διὰ τὸν Σιφῶτ.

2. Δι' ὕδατος, ἰδίᾳ θαλασσίου. Περιστάσεις, καθ' ἃς γίνονται τοιοῦτοι καθαρμοί. Π.χ. «ὅταν σκευός τι οἰκιακὸν μολυνθῇ, εἰς τὸ Ἀραβάνιον (Καππαδοκίας) *σαραντίζου*ν το, δηλ. τὸ ἐκπλύνουν 40άκις ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἀγνίζεται τρόπον τινά». Εἰς τὴν Σάμον, Σμύρνην κ. ἄ. παίρνουν τῆς Ἀναλήψεως νερὸ ἀπὸ 40 κύματα· μετ' αὐτὸ ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο «καὶ ὅποτε τύχη πρήξιμο ἢ πόνος ἢ δάγκωμα ἢ ὅτι ἄλλο, βρέχουν μετ' αὐτὸ ἕνα παννάκι καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω στὸ πονεμένο μέρος κ' εὐθὺς περνάει. Μὰ κι ὅποτε τύχη ἀρρώστεια ἢ κακὸ μάτι ἢ μπῆ στὸ σπίτι ἄνθρωπος μετ' αὐτὸ ποδαρικό, ραντίζουν πάλι τὸ σπίτι κ' εὐθὺς φεύγει τὸ κακό». Ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας εἰς τὴν Θράκην κ.ἄ. «περνοῦν τὰ ζῶα ἀπὸ τρεχοῦμενο νερὸ ἢ ἀπλῶς τὰ ραντίζουν μετ' νερὸ». Διὰ τὸν καθαρισμὸν ἀπὸ τοῦ νεκροῦ (ἀπόνειν χειρῶν καθαρισμὸν τῶν ἐνδυμάτων, τῆς οἰκίας κλπ.) βλ. Ζητήματα Ἑλλ. Λαογρ. τοῦ Α' 125 κ. ἑ. Πρέπει τὸ νερὸ νὰ εἶναι «καινούργιο» δηλ. ν' ἀντλήσῃ νεροῦ ἀπὸ τὴν πηγὴν; ἢ νὰ εἶναι ἀπὸ σπηλιά (ἀνεμονέρι ἢ βρομονέρι) ἢ ἀπὸ ἀγιάσιμον, ἀμίλητο ἢ κατ' ἄλλον τρόπον ἐνισχυμένον; π. χ. νὰ ἔχη ἐκτεθῇ εἰς τὰ ὕδατα ἢ ἐπὶ τάφου κατ' ὅλην τὴν νύκτα κττ.) Ποία ἡ χοῆσις τοῦ τοιοῦτου ὕδατος διὰ τὸν καθαρισμὸν ἢ τὴν θεραπείαν; Π.χ. «ἡ βαρβαρίτσα (= καντήλα στὰ χεῖρα) χάνιτι, ἅμα τμ πλύν'ς μὲ κ' φαλόνηρο» (= νερὸ ποὺ πιάνεται σὲ κουφάλες δένδρων, ὅταν βρέχῃ) (Αἰτωλία). Εἰς τὸν Πόντον «ὅταν τινὰ πιάσῃ τὸ αἷμα, θεραπεύουσι καταιονίζοντες ὕδωρ θαλάσσιον διὰ ξυλοκοσκίνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουσι ἐπτά ζεύγη κοχλιαρίων καὶ ἕν».

3. Διὰ περιαγωγῆς ἀνθρώπου ἢ ζώου ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ τὸ λιβάδιον πρὸς περισυναγωγὴν τοῦ μιάσματος (φαρμακοὶ κλ.) καὶ διὰ κατορύξεως ἢ ἐνταφιασμοῦ τοῦ καθάρματος. Κατόρυξις ζώντων ζώων κλπ. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας, ἀφοῦ ἀνάψουν καινούργια φωτιά καὶ περάσουν τὰ ζῶα καὶ ἀπὸ τρυπα ποὺ ἀνοίγουν εἰς ἕνα ὄχθον τῆς γῆς, ἐνῶ ἀκόμη τὰ ζῶα καὶ ὅλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι συνηγμένους «παίρνουν ἕνα γ'ρουνάκ', τ'ἀλείφουν κατράμ' κι τοὺ δίνουν φουτιά. Κεῖνον κουδεύει (=τρέχει) μεσ' στοὺν κόσμον, στ' ἀγιάδια γιλάει οὐ κόσμους κι τοὺ παραχώνουν... Κι τοὺ γ'ρουνάκ' μετ' τὴν καινούργια τὴ φουτιά τ' ἀνάφτουν» (Ἑπ. ΛΑ 1943-44 σ. 42). Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾷται ἡ συνήθεια αὕτη; Κατὰ τινα παραδόσιν «ἡ πανώλης κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα... ἐφείσθη τοῦ Λειβαριτίου, διότι πρὸ πολλῶν χρόνων, ὅτε ἐπεδήμει ἡ νόσος ἐν Πε-

λοποννήσῳ, οἱ τότε κάτοικοι τοῦ Λειβαρτζίου πρὸς ἀποσόβησιν παντὸς ἀπὸ τῆς πανώλους μέλλοντος κινδύνου ἔθιψαν ζῶν, ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα, γυφτόπουλον». Γνωρίζετε ὁμοίαν παράδοσιν ἐξ ἄλλου τόπου τῆς Ἑλλάδος; Εἰς τίνας περιπτώσεις συνηθίζουν νὰ θυσιάζουν ἢ νὰ καίουν ἢ νὰ θάπτουν ἢ νὰ καρφώνουν ἐν μόνον ζῶον ζωντανὸν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σωθῇ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀγέλης; Π.χ. εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) «δῶδیکا χρόνια πανοῦκλα ἔπαισι δῶ· θέρισι καὶ θέρισι... Μιὰ γριά ὠνειρεῦκιν: «ἓνα δαμάλ' κόκκ'νον θὰ τοῦ κόψ'τι» εἶπεν. Κουρμπάν' (=θυσία) τό καμαν καὶ σ'κῶθκιν ἢ Πανοῦκλα πουμέσ' ἀπ' τοῦ χουρ-γιό». Κατὰ τὰς συνηθείας τῶν χωρικῶν τῆς Ἀργολίδος, ἅμα πάθουν τὰ πρόβατα ἀπὸ λάβωμα, «πρέπει ὁ τσομπᾶνος νὰ σφάξῃ ἓνα, νὰ πάρῃ τὴ σπλῆνα του, νὰ τὴν καρφώσῃ μ' ἓνα ἄβαλτο καρφὶ εἰς ἓνα σταυροδρόμι καὶ νὰ μὴν περᾶσῃ πλέον ἀπὸ καὶ τὰ πρόβάτά του» (Λαογρ. Ε' 647, 4).

Κατὰ τοὺς Θοῤῃκας (Καλλιπόλ.) «διὰ νὰ καρποφορήσῃ ἀγρός τις, πρὶν σπαρῇ, πρέπει εἰς μίαν τῶν γωνιῶν αὐτοῦ νὰ ταφῇ ἀρτιγέννητον γαλίδιον». Περὶ ζῶων χρησιμεύοντων εἰς ἀποδοτικότησιν τοῦ κακοῦ καὶ περὶ καθαυμάτων ἐν γένει βλ. Λαογρ. Ζ' 507—512.

4. Δίηδος δι' ὅπην πρὸς ἀπαλάνην ἀπὸ κακοῦ «τραυπεράσμα, πέρασμα ἀπὸ τρυπες ὅπως νὰ κατασκευάσῃ» εἰς τοὺς ὄχλους τῆς γῆς», πέρασμα διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, δι' ὑποκάμισον μονομερίτικον, διὰ διχαλωτοῦ δένδρου ἢ διὰ τεχνητῆς σχισμῆς δένδρου κτλ. Πέρασμα ἀπὸ ὅπην φυσικὴν ἢ τεχνητὴν εἰς τὴν γῆν ἢ εἰς βράχους ἢ ἀπὸ διχάλην ἢ σχισμάδα δένδρου ἢ διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, ἢ ἀπὸ σφήνης ἢ ἀπὸ μονομερίτικο πουνκάμισο κτλ.

Λεπτομέρειαι: 1) Διὰ ποίαν αἰτίαν γίνεται τὸ τραυπεράσμα; Ἐκ περιστάσεώς τινος ἢ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν περιοδικῶς; 2) Εἰς ποῖον τόπον κατασκευάζεται ἡ τρυπα διὰ τὸ πέρασμα ἀσθενοῦς ἢ ἀσθενῶν ἀνθρώπων ἢ ζῶων (εἰς σταυροδρόμι ἢ τρίστρατον ἢ σύνορον μεταξὺ δύο ἢ τριῶν χωρίων; ἢ εἰς τὴν περιοχὴν ἄλλου χωρίου ἢ εἰς μέρος ποῦ νὰ μὴν ἀκούγεται ὄρνιθα;) 3) Εἰς ποίαν διεύθυνσιν κατασκευάζεται ἡ ὑπόγειος δίοδος; ἡ ἔξοδος εἶναι πρὸς Α ἢ πρὸς Ν ἔστραμμένη καὶ διατί; 4) Πότε γίνεται τὸ πέρασμα, τὴν νύκτα ἢ πολὺ πρωί; 5) Κατὰ ποῖον τρόπον κατασκευάζεται τὸ μονομερίτικο πουνκάμισο; (40 παρθένοι ἢ μονοστέφανες γυναῖκες γυμνῆς γνέθουν τὸ βαμβάκι, ὑφαίνουν καὶ ράβουν τὸ ὑποκάμισον ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας).

Παραδείγματα: «βγαίν' μυιὰ ἀρρωστήχια, χροῖός ξέο' θεϊκή, ποὺ ἀγέρα, πουλλοί, οὐλ' ν' ἀρροσταίν'ν, ἀγέρας. Ἀμα περᾶϊς ἀπὸ ξένου σύνουρου, φκιάν'ς στὴ γῆς ἀπκάτ' μυιὰ τρυπα, θὰ γιοφύρ' (δηλ. μὲ δύο στόμια), ἂν εἶναι γιὰ τὰ πράματα, τρανή, ἂν γι' ἀνθρῶπ', μικρὴ, καὶ περνοῦν» (Καρωτὴ Διδυμοτείχου).

«Τὰ κλωσσοπούλια μόλις γεννηθοῦνε, τὰ περνοῦν μέσ' ἀπ' τὸ κρικέλι τῆς πόρτας (πολλαχοῦ). Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «ὅσες ἔχουν παιδιὰ, γιὰ νὰ μὴν τὰ πιάσῃ τοῦ Θεριστῆ ἡ παγίδα, τὰ σιδεροδένουν. Τὴν παραμονὴ τοῦ Κληδόνου, τότε ποὶ γίνονται οἱ φωτιές, περνοῦν ὅλες πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἀμα περάσουν καὶ σβήσουν ὅλες οἱ φλόγες καὶ μένουν μόνον σταχτωμένα κάρβουνα, τότε παίρνει μιὰ γυναικα δυὸ δρεπάνια καὶ πάει κοντὰ στὴ φωτιά, τὰ κρατεῖ καὶ τὰ δύο μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ κάνε κύκλο τὸ σιδηρὸ μέρος τῶν δρεπανιῶν. Ὁ κύκλος τῶν δρεπανιῶν βρίσκεται πάνω ἀπ' τὴ φωτιά. Ἡ μητέρα περνᾷ τὸ μωρὸ της μέσα ἀπὸ τὰ δρεπάνια τρεῖς φορὲς καὶ λέει: Τὸ ἀτσαλοδένω νὰ μὴν τὸ πιάσῃ ἡ παγίδα τοῦ Θεριστῆ». Ἀλλὰ παραδείγματα βλέπε ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 471 — 3, 497 — 513 καὶ ἐν Ἑπ. ΛΑ 1943 — 44 σ. 32 κέ.

ς) Ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ

1) μὲ εἰκονικὴν πώλησιν 2) μὲ ἀλλοτρίαν 3) μὲ κηδεῖαν ἢ ἄλλα μέσα ὑποθετικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βλαπτομένου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην «... κεινὰ ποὺ δὲ τῇ ζῶν τὰ κοπελά της, τὸ πουλεῖ σὲ μιὰν ἄλλην πολυπαιδοῦσαν τοῦ νὰ ἔναι ὅλα τὰς τὰ κοπελά κεφαλοπόρτα. Πάει καὶ τοῦ λέει: Πουλά σου τὸ κοπελά μου, ἀγοράζει το. — Ἀγοράζει το, καὶ τῇ δίδει ἓνα λίγο προῖμα. Μὲ τὰ λεφτὰ κεινὰ πάει καὶ ἀγοράζει κερεὶ καὶ λιβάνι καὶ τὸ καίει στὴν ἐκκλησίαν». Εἰς τὴν Κορώνην αὐτὴ ποὺ ἀγοράζει «γιὰ μιὰ φέτα ψωμί» τὸ παιδί, τὸ βαπτίζει, ἀλλὰ «ὅπως κι ἂν τὸ βγάνουνε, εἴτε Γιάννη, εἴτε Μαρία εἴτε ἄλλο τι ὄνομα, θὰ τὸ φωνάζουνε πάντα σ' ὅλη του τὴ ζωὴ Ποῦλο ἢ Πουλίτσα». Εἰς τὴν Σῦρον «ὅποια ἔχει παιδί ἄρρωστο—ποὺ εἰς ἄλλαξαν οἱ Καλὲς Κυράδες καὶ ζαρώνει σὰ γριά—πάει στὴ Φραγκόχωρα ποὺ εἶναι ἓνα ξωκκλήσι ἢ Ἀγία Μαρία, καὶ εἰς ἀλλάζει ἐκεῖ: τοῦ βγάζει τὰ παλιά του ροῦχα καὶ τοῦ βάζει καινούργια». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας «τὸν ὀρκισθέντα εἰς τὸ δικαστήριον, μόλις θὰ ρθῇ σπíti του, τὸν βάζουν ν' ἀλλάξῃ φορέματα». Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν ἅμα κτυπηθῇ κανένας θεριστὴς ἀπὸ τὴν μπαρμπαροῦσα (κόκκινον ἑρπετόν, εἶδος θαλασσίου κάβουρα) «μένει ἐπὶ πολὺ ἀναίσθητος, οἱ δὲ χωρικοὶ κηδεύουν αὐτὸν τυπικῶς, νομίζοντες ὅτι ἡ κηδεῖα ἰατρεῖει». Εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν «ἅμα κανέναν τοὺν φάη οὐ σκορπιός, τότε, γιὰ νὰ γιρῇ» πρέπει νὰ τοὺν κλάψῃ ἡνιὰ Μαρίς». Ποῦ ἀπαντᾷται συνήθεια ὁμοία μὲ τὰς προηγουμένας;

ς) Ἄλλαι μαγικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ ἢ πρὸς θεραπεῖαν:

1. Κάπνισμα μὲ ὠρισμένας, ἰδίᾳ δυσώδεις, οὐσίας (βότανα, πα-

λιοτσάρουχα, τρίχας ἄρκτου ἢ καμήλου, κόπρον κτλ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἅμα ἡσκίωνονται τὰ πρόβατα, πάνε κ' ἀνάβουνε φωτιὲς τρανές, καῖνε παλιοτσάρουχα, παλιοπαπούτσια καὶ σκροῦμπο ἀπὸ μάλλινα ρούχα». Εἰς τὰ Κοτύωρα «γὰ τοὺς βλαμμένους (ἀπὸ τῆς θεᾶς πεθαμένου, σκοτωμένου κτλ.) βάζανε στὸ θυμιατὸ λιβάνι κ' ἓνα κομμάτι ἀπὸ σάβανο ἢ ἐσώρροχο τοῦ πεθαμένου, ἀπὸ τὸν ὅποιον ὑπόθεταν ὅτι ἔπαθε. "Αν εἶχε προσβληθῇ ἀπὸ θεᾶ ἀρρώστου, προσπαθοῦσαν νὰ πάρουν χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά του ἢ ροκανίδι ἀπὸ σανίδι τοῦ σπιτιοῦ ποὺ πάτησε καὶ τὸν ἀποκάπνιζαν μ' αὐτὰ τρεῖς φορὲς λέγοντας: τὸ γιατρικό σ' αὐτὸ νὰ ἔν'».

2. Γεῦσις ἢ κατάποσις ὠρισμένων οὐσιῶν διαλελυμένων εἰς τὸ ὕδωρ ἢ μείγματος ἐξ αὐτῶν, παρεσκευασμένου κατὰ μαγικὸν τρόπον ἢ ἐπάλειψις ἢ πλύσις τοῦ ἀσθενοῦς δι' αὐτῶν.

Μερικὰ παραδείγματα: «τὰ μικρὰ παιδάκια πετᾶνε σφήνα, σὰν κατέβασμα. Γιὰ νὰ θεραπευθῇ, πρέπει νὰ πάρουν μιὰ σφήνα ἀπὸ τὸ μύλο καὶ μιὰ ἀπὸ ἀλέτρι καὶ νὰ τὶς κόψουν, νὰ τὶς κάνουν σιγάκι καὶ νὰ ποτίσουν τὸ παιδάκι τρεῖς πέφτες ἢ τρία χάσια φεγγαριοῦ ἀπὸ μιὰ κοιλιά τὴν κάθε φορά» (Φαλαισία Ἀρκαδίας). Εἰς τὴν Ἑρεσσὸν (Λέσβου) «ἐὰν τις συνέβαινε κἄτι καὶ ἐτρομάζαν, διὰ νὰ τὰς περᾶσιν ὁ φόβος, ἐπαίρναν ἀπὸ τρεῖς ἀνατολικούς, ποῦρους μαντζουρά, τρεῖς κορυφὲς μαντζουράνας, τρεῖς κοκκοὺς μαστίχης καὶ μαρμαρόμπαγο (σκόνη μαρμάρου) καὶ τὰ ἔβγαζαν στ' ἄστρα ἐπὶ τρεῖς νύκτες καὶ ἔπειτα ἔτρωγαν αὐτὸ τὸ μείγμα». «Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὅταν κάποιος ἀσθενῇ βαρέως, παίρνουν ἓνα μεγάλο φλασκὶ (κολοκύθα), ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουν λιβάνι, κερί, βελόνια, κοσμήματα ἢ καὶ χρήματα ἀργυρᾶ, χύνουν δὲ ἐντὸς γάλα καὶ αὐγὸ καὶ κατασκευάζουν ἓνα μείγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀλείφουν τὸν ἀσθενῇ τρεῖς φορὲς τὴν ἡμέραν, λέγοντες διάφορα τρίστιχα».

Ἄλλου «ποτίζουν τὸν ἄρρωστο μὲ χῶμα, ποὺ παίρνουν ἀπὸ σταυροδρόμι ἢ ἀπὸ τάφο ἢ ἀπὸ μέρος ὅπου ἄνταισεν, εἴτε τὸν πόνεσε τὸ μάτι, εἴτε τοῦ ῥθε πόνος νὰ ποῦμε». Κατὰ ποῖον τρόπον παίρνουν τὸ χῶμα ἢ διάφορα πράγματα ἀπὸ τὸ μέρος αὐτό; Ποίους τρόπους μεταχειρίζονται, διὰ νὰ θεραπεύσουν τὸν σεληνιασμόν, τὸν φόβον, τὴν χρυσὴν (ἵκτερον), τὸ βλάψιμο ἢ τὸ νταίσιμο κτλ.;

3. Περιένδυσις μὲ ὑποκάμισον ἢ φόρεμα τοῦ πατέρα ἢ μὲ φόρεμα «πολυκούρελο», δηλ. κατεσκευασμένον ἀπὸ κουρέλια, προερχόμενα ἀπὸ σπίτια μὲ ὑγιῇ παιδιά, ἢ κομμένο καὶ ραμμένο ἀπὸ γυναικα ποὺ νὰ μὴν ἔχη ἄχ (δηλ. εὐτυχῇ) ἢ μὲ μονομερίτικο πουνκάμισο». Π.χ. εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ πέριξ «γὰ νὰ εἶναι τὸ παιδί τυχερό, τὸ πρῶτο πουνκάμισο τὸ κόβουν ἀπὸ παλιὸ τοῦ πατέρα», ἄλλου φοροῦσιν εἰς αὐτὸ παλαιὸν ὑποκάμισον

τοῦ πατρός. Εἰς τὴν Λέσβον «ὅποια ἔχει ζοῦρκο τὸ μωρὸ (ἄρρωστιάτικο) γυρνᾷ σὺς μαννάδες, πόχουν γερά παιδιὰ, καὶ παίρνει ἀπὸ καθεμιά τους ἓνα κουρέλι. Κάνει ἔτσι ἓνα πολυκουρέλο φόρεμα καὶ τὸ βάζει ἐπάνω στὸ δικό της τὸ μωρὸ νὰ τὸ φορῇ». Διὰ τὸ μονομερίτικο πονκάμισο καὶ ἄλλας ὁμοίας περιπτώσεις βλ. Λάογρ. Ζ' 497 — 499.

4. Κύλισμα ἀσθενοῦς ἐπάνω εἰς χλόην ἢ εἰς σταυροδρομί ἢ ἐπὶ τάφου. Πότε τὸ παιδί λέγεται πῶς εἶναι πατημένο, βλαμμένο, νταισμένο, ἀστοχημένο; Ποῖον τὸ αἶτιον τούτου; Τί κάμνουν διὰ νὰ δοκιμάσουν ἂν ὁ ἄρρωστος εἶναι νεκροπατημένος καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐπιζητοῦν τὴν ἱασίν του;

Μερικὰ παραδείγματα. Π.χ. εἰς τὴν Λήμνον «ὅταν τὸ παιδί εἶναι ἀστοχ' μένον, (ἀδύνατο, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ ἀπάνω του) τὸ παίρνουν καὶ τὸ πᾶν στὸ σταυροδρομ' καὶ τὸ κυλοῦν ἐκεῖ». Εἰς τὰ χωριά τοῦ Διδυμοτείχου «ὅποιος ἔχ' φαγούρα πααίνει τ' ἤη Γεωργίου σαμπάχιν, πρὶν νὰ κρουῖ ὁ ἥλιος, πααίνει καὶ κυλιέται μέσα στὸ κριθάρι καὶ κατακλίνεται ἐκεῖ καὶ δροσίζεται, νὰ περνᾷ ἡ ἀρρώστεια ἐκείνη. Αὐτὸ τὸ κάνουνε καὶ τὸ Μῆν. Βράννει τὰ ρούχα, γκουλιόμπαρος (γυμνός), ξετύκειται ὅλος καὶ θὰ κυλιέται μέσα στὰ χορτάρια καὶ εἶναι νταστικό». Εἰς τὰ Κοτύωρα «πηγαῖνε τὸν ἄρρωστο καὶ τὸν κυλοῦσαν ἀπάνω στὸν τάφο (ἐκείνου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόθεταν ὅτι ἐπάθε) τοεῖς φορές, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ λέγῃ: ἔπαρ' τὸ ντέρτι μ' καὶ δός μου τὸ ντερμάνι μ' (= πᾶρε τὴν πάθησή μου καὶ δός μου τὴ δύναμή μου)». Τί κάμνουν ἂν τὸ βρέφος ἀπεκοιμήθῃ καθ' ὃν χρόνον διήρχετο κηδεῖα; Εἰς τὴν Σινώπην «σφάζουν ἀρνίον εἰς τρίστρατον καὶ πρωτὶ λούουσι τὸ βρέφος ἐν τῷ μνήματι τοῦ νεκροῦ, λαμβάνοντες καὶ χῶμα, διὰ τοῦ ὁποίου ποτίζουνσι τὸ βρέφος πρὸς θεραπείαν». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται ἡ θυσία αὕτη; τί ἀπογίνεται τὸ σφάγιον; τὸ τρώγουν ἢ τὸ παραχώνουν κάπου;

5. Προσφορὰ μελιγμάτων εἰς τὸν διάβολον, εἰς τὰς Καλὰς Κυράδες κλπ. Σπονδαὶ καὶ θυσίαι εἰς δαιμονικά ὄντα (Στοιχεῖα κλπ.), καλόπιασμα τῆς νυφίτσας κλπ. Ποῖα παθήματα ἀποδίδονται εἰς ἐπήρειαν τῶν Νεραϊδῶν καὶ πῶς τις καλοῦν, διὰ νὰ κάμουν καλὰ τὸν νεραϊδοπαρμένον; Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται θυσίαι ἢ ἄλλαι προσφοραὶ πρὸς ἐξευμενισμόν ἢ ἀποδίδωξιν στοιχειῶν, καλλικαντζάρων κλπ.;

Παραδείγματα: «Ἐπειδὴ τὸ καράβι δὲν εἶχε δρόμο, γιατίς ἦτανε βαστούμενο (= στοιχειωμένο), μινὰ γεναῖκα εἶπε στὸ γαραβοκύρη: Νὰ βρῆς ἓνα βετεινὸ ἐνοῦς χρόνου μαῦρο, ἄσπρο πούπουλο δὲ θὰ ν' ἔχ'. Θὰ τὸν σφάξῃς, όταν βασιλέψ' ὁ ἥλιος, ὅστερα νὰ διασταυρώσῃς δὴ βλῶρ' πρῶτα καὶ δὴ βρύμ' καὶ

κατόπι δεξιὰ κι ἀριστερὰ τὸ καράβι κι ὅταν βγῆς ὁξω νὰ ρήξης ἀὸ βτεινὸ. οὔτε νὰ μιλῇς οὔτε πῖσου νὰ γυρίσῃς νὰ ἰδῆς. Καὶ τότε θὰ λευτερώσῃς τὸ καράβι πὲ τὸ στοιχειώ» (Ναίμονας).

Εἰς τὴν Θοράκην «ἐν καιρῷ εὐλογίας κατασκευάζουν οἱ χωρικοὶ πλακοῦντας καὶ κρεμῶσιν αὐτοὺς ὑπεράνω τῆς θύρας. Ἐνίοτε ἐκθέτουν ἐπὶ παραθύρου των τεμάχιον σακχάρως ἢ θέτουν μέλι ἐντὸς πρασίνου πινακίου καὶ ἐκθέτουν τοῦτο εἰς τὰς ὁδοὺς». Εἰς τοὺς Γαλανάδες Νάξου «κοσκινίζουν ἀλεῦρι ἑπτὰ φορὲς καὶ μ' αὐτὸ κάμνουν ἕνα ψωμάκι ἀνέβαστο. Κατόπιν παίρνουν μιὰ πετσέτα, πηροῦνι, κουτάλι, μαχαίρι, πιάτο, λαῆνι, ποτῆρι καὶ ἕνα ποτῆρι μέλι. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀμεταχειρίστα, τὰ παίρνουν δὲ δύο ἄνδρες καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ στρώνουν τραπέζι εἰς τὸ μέρος ὅπου ὑποψιάζονται ὅτι οἱ διαβόλοι καὶ οἱ καλὲς κυράδες ἔσκιαξαν τὸν ἄνθρωπον καὶ φεύγουν. Δυὸ ὥρες μετὰ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ βλέπουν καὶ τότε, ἂν μὲν ὁ ἄρρωστος εἶναι γιὰ νὰ γίνῃ καλά, οἱ διαβόλοι θὰ ἔχουν τρυκρανίση τὸ ψωμάκι καὶ θὰ ἔχουν ἐγγίξῃ καὶ στὸ μέλι· ἂν ὅμως εἶναι γιὰ νὰποθάνῃ, τὰ πράγματα παραμένουν ἄθικτα». Διὰ τὸ κάλεσμα τῶν Ἀναράων εἰς τὴν Κάρπαθον βλ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Σύμμ. Καρπ. 1932 σελ. 242—245. Τὶ κάμνουν «γιὰ νὰ καλοπιάσουν τὴ νυφίτσα; Τὴ τῆς προσφέρουν».

6. Πέρασμα κάτω ἀπὸ τὴν Ἐπιτάφιον ἢ κάτω ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον ἢ τὸ πετραχήλι τοῦ παπᾶ, ἀγγίζοντα τῶν ἱερῶν ἀμφίων κλπ. ἀπομυρίσματα, ἀπονιφίδια κλπ. Μαγικαὶ τελεταὶ ἐν ἐκκλησίᾳ. Π.χ. εἰς τὴν Θοράκην «ὅταν ξεντύνεται ὁ ἱερουργὸς παπᾶς τὰ ἀμφιά του, τὰ βάζει πάνω σὲ ἄρρωστον γιὰ νὰ γιαιτρεντῇ. Καὶ σὰν πλυνθῇ, ποτίζει μὲ τ' ἀπονιφίδια τὸν ἄρρωστον νὰ γιάνῃ». Εἰς τὸ Πυργὶ τῆς Χίου, ὅταν ἀσθενῇ παιδίον τι, ἄρρεν ἢ θῆλυ, τὸ λαμβάνει γραῖα τις καὶ τὸ φέρει ἐν συνοδείᾳ ἱερέως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἔνθα ἐκδύουσιν αὐτὸ καὶ τὸ ἐναποθέτουσι πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης· ἀφοῦ ἀνάψωσι τρία κηρία ἀναγινώσκει ὁ ἱερεὺς εὐχὰς τινας, ἔπειτα περιάγεται τὸ παιδίον γυμνὸν περὶ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν καὶ ἀκολούθως ἐναποτίθεται καὶ πάλιν πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης. Μετὰ ταῦτα τὸ ἐνδύουσι δι' ἄλλων φορεμάτων καὶ ἀφίνουνσι τὰ παλαιὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οὕτω τὸ λαμβάνει καὶ αὐθις ἡ γραῖα συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τὸ φέρει εἰς τὴν οἰκίαν τῶν γεννητόρων (Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλ. 362). Εἰς τὸ Λασηθί «ὅταν ἔρθῃ ἀρρώσθηια τῶν δζῶ, μαζεύουν ὅλοι οἱ χωριανοὶ σ' ἕνα μέρος τὰ δζὰ ντως σὲ ἕνα πλατὺ μέρος. Καθένας πὸν πηγαίνει ἐκεῖ βασιτᾶ καὶ μιὰ χαχαλιὰ ἀλάτσι καὶ τὸ βάνουνε ὅλοι σὲ μιὰ μεγάλη λεκανίδα. Πάει καὶ ὁ παπᾶς καὶ τὰ φκολογᾷ. Ὅμα τῶνε διαβάσουνε τσ' εὐχὲς, πιάνουνε δυὸ τὸ πετραχήλι τοῦ παπᾶ, καθαιεῖς ἀπὸ τῇ μιὰ μπάντα, βάνουνε καὶ τὸ εὐαγγέλιο

ἀπάνω καὶ περνοῦνε ὅλα τὰ ὀξὰ ἀπὸ κάτω. Τὴν ὥρα ποὺ περνοῦνε ὁ παπᾶς πιάνει ἀλάτσι καὶ τὰ ραντίζει».

7. Χρησις κηρίων Ἐπιταφίου, εἰκόνας ἢ κανδήλας ἁγ. Νικολάου κλπ. εἰς ἀποτροπὴν κακοῦ (καταιγίδος, τρικυμίας, σφοδροῦ ἀνέμου κλπ.). Π. χ. εἰς τὰ παράλια τῆς Θράκης «ὅταν φυσᾷ νότος καὶ θέλουν νὰ φυσήσῃ βορρᾶς, προπάντων αἱ γυναῖκες τῶν ναυτιλλομένων, βυθίζουσιν εἰς τὴν θάλασσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Νικολάου καὶ τρέχουσιν ἐπιστρέφουσαι χωρὶς νὰ στρέψουσιν εἰς τὰ ὀπίσω». Εἰς τὴν Νίσυρον «ὅταν ἡ θάλασσα εἶναι τρικυμιώδης καὶ θέλουν νὰ γίνῃ γαλήνη, παίρνουν τὸ κανδηλὶ μιᾶς μικρᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἢ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν παραλίαν καὶ χύνουν τὸ περιεχόμενόν του εἰς τὴν θάλασσαν· κατόπιν πλένουν τὸ κανδηλὶ μέσα εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Κόρινθον «βγάζουσιν ἔξω καὶ ἀνάβουν τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου καὶ λέγουν «ὡς σβῇναι τὸ τσερί, ἐτσὰ νὰ σβῇσῃ τὸ ὁ τσαϊρὸς τὸ ἡ φουρτουνα». Βγάζουσιν ἀκόμη ἔξω ἀπὸ τῆς Παναγίας τὴν εἰκόνα κανένα φουσιάν ἢ λαχνουρὶ ἢ ἄλλο τίποτε ρουχο ἀπὸ τὰ τάματα καὶ ὁ καιρὸς μαϊνέρει». Ὅμοιος ἐπιτελεῖται καὶ χρησιμεύσαντα εἰς ἱεροτελεστίας. Π. χ. σχοινίον ἀποκαθηλώσεως (μαϊκῆς προᾶξεως ἐν ναοῖς Κεφαλληνίας τὴν Μεγ. Πηροσκευὴν) προφυλάσσει καὶ θεραπεύει περιουσιακοὺς πυρετοὺς καὶ ἄλλας νόσους, τιθέμενον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ ἀσθενούς.

8. Ἐνέργεια δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου ἢ ἀντιθέτου. Π. χ. ἡ χρυσὴ κόβεται μὲ χρυσὴ κλωστή (Φιλίππουπολις). Δε σπρώχνουν διὰ νὰ μὴ σαρώσῃ καὶ ὁ Χάρος κττ. Μοιράζουσιν πίτταν ἀτρύπητην εἰς τὰ παιδιά, διὰ νὰ μὴ τρυπήσῃ ἡ εὐλογία τὸ πρόσωπον τοῦ ἀσθενήσαντος ἐξ εὐλογίας παιδίου. Εἰς τὴν Ρόδον «ὅταν φυσᾷ δυνατὸς ἄνεμος πολλὰς ἡμέρας, τότε ἀνεβαίνει στὸ δῶμα τοῦ σπιτιοῦ τῆς μία κόρη, ποὺ εἶναι ὑστερόπαιδο καὶ λέγει: «Ὑστερη εἶμαι καὶ ἡ ὑστερή σου νὰ ναι». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «ἅμα βλέπουν πὺς τρόμπα καὶ χαλάζι θὰ πέσῃ, βγάζουσιν τὴν πυροστιά ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, τὴν τοποθετοῦν ἀνάποδα καὶ ρίχνουν καὶ λίγο ἀλάτι πάνω. Τὸ κακὸ λένε πὺς ξεμακραίνει».

Ὅμοιον ἢ ἀνάλογον κατὰ παρετυμολογίαν ἢ ἀπλὴν συνήχησιν: π. χ. Ὅταν ἐν τῷ ναῷ λέγεται τὸ «ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας», ὅποιοι ἔχουν κανένα πόνο ἢ κανένα μαράζι, τὸ πιάνουν καὶ λένε: «Ξερανέ το, Παναῖα μου». (Ἡπειρος). Εἰς τὴν Ἀμβρακίαν «τῆς Ἀνάληψης οἱ γυναῖκες λούζονται γιὰ ν' ἀναληφτῇ ἀπ' τὸ κεφάλι τ'ς κάθε βρώμα».

9. Κτυπήματα διὰ κλάδου δένδρου. Π. χ. εἰς τὴν Χίον «ἅμα ἀναφυῶσιν ἐξανθήματα ἐπὶ τοῦ σώματος, προσκαλοῦσι γραῖδιόν τι, τὸ ὁποῖον εἰσάγει τὸν πάσχοντα ἐντὸς τριχίνου σάκκου καὶ τὸν κυλίνει πέντε καὶ δέκα φορές. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφέρει καὶ λόγους τινὰς καὶ κρατοῦσα κλάδον φοίνικος τὸν

κτυπᾷ ἑλαφρῶς. Τούτου γενομένου θεραπεύονται τὰ ἑξανθήματα».

10. Διάφοροι ἄλλοι μαγικοί τρόποι ἀπαλλαγῆς ἀπὸ κακοῦ.
Π. χ. Μονομερίτικη λειτουργία. Εἰς τὴν Κορώνην ὅταν τύχη ἀρρώστεια ἢ ἄλλο τι, εἶναι πολὺ καλὸ νὰ κάνῃ κανεὶς *μονομερίτικη λειτουργία*. Αὕτῃ γίνεται ἔτσι: «*Τρία κορίτσια καθαρά, σηκώνονται ἀφῶτιγα ἀκόμη καὶ ἀναπαύονται προζύμι, ὕστερα ζυμώνουν, πλάθουν τὴ λειτουργία, ἀνάβουν τὸ φουρνο καὶ τὴν ψήνουν Βγαλμένος ὁ ἥλιος εἶναι κυόλας ἡ λειτουργία ψημένη, τὴν πᾶνε στὸν παπᾶ καὶ τὴν προσκομίζει καὶ δίνουν ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀντίδερο στὸν ἄρρωστο καὶ τοῦ κάνει πολὺ καλὸ*».

η) Προληπτικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποσόβησιν δαιμονικῆς ἐπηρείας.

1. Εὐφημισμοί, ἰδίᾳ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας (Ἀρχιμηνιά, Ἀρχιχρο-
νιά, Καθαρὰν Δευτέραν κλπ). Πχ. ὅταν εἰς οἰκίαν, ὅπου ὑπάρχει λεχώ, ἀσθε-
νήση κανεὶς ἐκ τῶν οἰκείων, δὲν λέγουν ὅτι ἀσθενεῖ, ἀλλ' ὅτι εἶναι σιδερωμένος,
ἐκ φόβου μὴ πάθῃ καὶ ἡ λεχώ. Ὅμοιος ἀγγελισμὸς λέγεται ἡ ἀσθένεια νηπίου,
(Κορήνη Μ. Ἀσίας). Εἰς τὴν Σπάρτην, ὅταν μιλᾷν γιὰ κάτι κακὸ, (ἀρρώστεια,
πόνεμα κλ.), ἅμα δεῖξουν τὸ μέρος, λέγε: *Να ἐκεῖ, σταναρώμετο γὰρ ναί ἡ μά*
καλὸ τὸ πιάνω. Εἰς τὴν Αἴνον «ὅταν ἐρωτήσουν τινα περὶ τοῦ παιδιοῦ του, ἂν
εἶναι δικό του, ἀπαντᾷ: «*τοῦ Θεοῦ εἶναι*», ἐκ φόβου μήπως τὸ χάσῃ. Εἰς τὴν
Χίον, ὅταν εἴπῃ κανεὶς ἀπαίσιόν τι, «ἐμπνέει εἰς τὸν κόλπον του καὶ συγχρόνως
ἐκφωνεῖ: «*Χώματα στὴ γλῶσσα μου*» κ.τ.τ.

2. Φύλαξεις ἢ ἀπόκρυψις τριχῶν ἢ ἀποκομμάτων τῶν ὀνύχων ἢ
τῶν ἐνδυμάτων εἰς ὅπας τοίχων κλπ. διὰ νὰ μὴ χρησιμεύσουν εἰς μαγγα-
νείας ἐχθροῦ, καὶ ἄλλαι προφυλάξεις. Π.χ. τὰ μαλλιά, ποὺ μένουν στὸ χτένι, δὲν
τὰ καῖνε, γιὰ νὰ μὴ κάψουν τὴ μοῖρα τους οὔτε τὰ πετοῦν, ἀλλὰ τὰ κρύβουν
σὲ μιὰ τρυπά στὸν τοίχο. (Ἦπ.).

3. Χρῆσις φυλακτῶν καὶ ἄλλαι ἀντιμαγικαὶ ἐνέργειαι.

Β'. Ἐπίτευξις ἀγαθοῦ ἢ εὐδαιμονίας.

α) *Περίπτα φέροντα εὐτυχίαν*: τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας, τὸ πουνκά-
μισο τοῦ φιδιοῦ, ἡ προσωπίδα τοῦ παιδιοῦ (ἄμνιον), ἡ γαλατόπετρα, ἡ λυκοχα-
βία καὶ εἴ τι ἄλλο. Ποῖαι αἱ ιδιότητες ἐκάστου; Πῶς παρασκευάζεται τὸ κοκ-
καλάκι τῆς νυχτερίδας ἢ ἄλλα ἀντικείμενα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν; Ποῖα ἀντι-
κείμενα θεωροῦνται «*γουργιδικά*» ὥς ἐκ περιστάσεως ἐνισχυμένα; (Π.χ. μέλη σώ-

ματος ανθρώπου θανατωθέντος, τεμάχιον ἀπὸ τὸ σχοινὶ κρεμασμένου ἢ πνιγμένου, ξίφος δημίου, ὁ πέπλος νύφης κ.τ.τ.).

Μερικὰ παραδείγματα: Σχοινὶ πνιγμένου φέρει πλούσιον καὶ καλὸν γάμον εἰς ἐκείνην πού τὸ κρατεῖ (Ἀθήναι). «Ὅταν ἀλλάξῃ τὸ φίδι τὸ τομάρι του, οἱ γυναῖκες πὺν πᾶνε γιὰ ξύλα, τὸ βρίσκουνε καὶ τὸ παίρνουνε. Τὸ βάζουνε στὴν ἄγια τράπεζα καὶ παίρνει σαράντα λειτουργίες καὶ τὸ ἔχουνε καὶ τὸ κρατᾶνε σὲ δικαστήρια καὶ σὲ ἄλλες σπονδαῖες ὑποθέσεις καὶ πετυχαίνουνε. Καὶ ὅταν πάῃ κάποιος, γιὰ νὰ τοὺς κοροϊδέσῃ, κανεὶς ταχυδακτυλουργὸς ἢ ὅποιοςδὴποτε ἄλλος, δὲ μπορεῖ, γιὰτὶ κείνος πὺν κρατεῖ φιδιτόμαρο, βλέπει τὰ πράγματα, ὅπως εἶναι» (Σπάρτη). «Τὸν πέπλο τῆς νύφης (εἰς τὸ Κορδελλιὸ τῆς Σμύρνης) εἶναι καλὸ νὰ τὸν φορέσουν 40 πρωτοστέφανες νυφάδες. Ἀμα τὸν φορέσουν κ' οἱ σαράντα, τότε τὸν πᾶνε στὴν ἐκκλησιά καὶ τὸν κρεμοῦν στὸ ἱερό. Ὅταν ἔχῃ καμιά πετύχη στὸ γάμο της κ' ἔχουν πετύχει κ' οἱ ἄλλες πὺν φόρεσαν τὸν πέπλο της, τῆς τὸν ζητᾶνε ὅλες ὅσες εἶναι νὰ παταφεντοῦν, ποιά θὰ τὸν πρωτοφορέσῃ». «Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ ἕνας φέρῃ ἀπ' τὸ χωριὸ (Σιτίστα τῆς Αἰτωλίας) καὶ πάῃ στὴν ξενιτιὰ, παίρνει μαζί του εὐχαῖες ἀπ' τὸν τόπο του. Ἀμα

πατάσῃ στὸ μέρος τὸ ξένο πὺν θὰ μείνῃ τὸ περᾶσι εἶναι καλὸ ν' αὐτὸς»
 β) **Πράξεις καὶ ἐνέργειαι καθ' ὁμοιότητα ἢ κατ' ἀναλογίαν** (Ὁμοιότης πράξεως φέρει ὁμοιότητα καταστάσεως). **Συμβολικαὶ εὐχαὶ καὶ ἄλλα σύμβολα.**

Παραδείγματα: Αἱ γυναῖκες, εἰς τὰ Μεσσηνιήσια, ἐπανερχόμεναι ἔξωθεν, φέρουν λίθον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ νὰ εἶναι στεφεοκέφαλοι. Ἡ λεχὼ πατεῖ σίδερο τὴν τρίτην ἡμέραν, διὰ νὰ «σιδερωθῇ», ἢ στίς ἐννιά κατέρχεται τῆς κλίνης, διότι ἔτσι γίνεται «ενιά». (Σχέσις παρετυμολογική). (Κύθνος). Ἡ «πλόσκα» πρέπει νὰ γυρίξῃ δεξιὰ, διὰ νὰ ἔρχωνται δεξιὰ καὶ τὰ πράγματα. Μέλι μὲ καρύδι (ἢ ἀμύγδαλο) προσφέρεται εἰς τοὺς νεονύμφους, πρὶν εἰσελθόντων εἰς τὸ σπίτι, διὰ νὰ εἶναι καὶ ἡ ζωὴ των γλυκεῖα σὰν τὸ μέλι. Εἰς τὴν Λέσβον τὴν πρωτομαγιά γραῖα σταυρώνει μὲ μέλι τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ τὰ μέτωπα τῶν γυναικῶν, διὰ νὰ εἶναι σὰν τὸ μέλι εἰς τὰ ὅμματα τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν Σύμην «ὅτι καὶ ποσκάφουν» (= ἅμα τελειώσουν τὴν σκαφήν καὶ τὴν σποράν), σποῦν τὸ ρόδι», δηλ. τὸ ρίπτουν μὲ ὀρμὴν κατὰ γῆς, διὰ νὰ πληθύνουν οἱ σπόροι, ὥς οἱ κόκκοι τοῦ ροδιοῦ. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν «ἅμα φουσᾷ νοθιά, γιὰ νὰ γυρίσῃ βορρᾶς, βγαίνει μιὰ γυναῖκα στὸ δῶμα της ὀλόγδυμνη, ὥς τὴν ἐγέννησεν ἡ μάννα της, καὶ βγάγει τὴν ἀνέμη καὶ γυρίζει ἀμέσως βορρᾶς». Εἰς τὴν Ὑδραν «ὅποιος ἔχει ξε-νιτεμένους καὶ θέλει νὰ τοῦ γυρίσουνε γλήγορα, πρέπει πάντα νὰ ἔχῃ ἀπάνω στὴ σιδεροστιὰ καζάνι μὲ νερό». Εἰς τὴν Ἀνακοὺ πιστεύουν ὅτι, «ἅμα κανεὶς ἀνεβαίνει εἰς λόφον ἢ βουνόν, πρέπει νὰ ἔχῃ ἕνα κουφάκι, ἥτοι τεμάχιον ἐλαφρο-

πετρας, καὶ θὰ ἀνεβῇ τότε ἐλαφρότερον». Εἰς τὴν Μυτιλήνην πιστεύουν ὅτι «τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ποῦ θὰ πρωτοβάλλῃς ξύδι πρέπει νὰ εἶσαι θυμωμένος, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ξύδι δυνατό». Εἰς τὸ Κατιρλί τῆς Βιθυνίας «ὅταν ἀρμέγουν πρώτη φορὰ τὴν ἀγελάδα ποῦ γέννησε, χύνουν τὸ γάλα στὴ θάλασσα λέγοντας «ὅπως δὲ στερεῦναι ἡ θάλασσα, ἔτσι νὰ μὴ στερέψῃ καὶ ἡ ἀγελάδα μου».

Σχέσις ἐτυμολογικὴ τῆς πράξεως ἢ γλωσσικῇ. Π.χ. ἡ νύμφη εἰσερχομένη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ σπείρει ρύζι, γιὰ νὰ ριζώσῃ (Ἦπ.).

Ἐν Σύμῃ δὲν νυμφεύονται τὴν ἑβδομάδα τῆς τυρινῆς, διὰ νὰ μὴ τυραννιοῦνται. Εἰς τὴν Κύπρον πρὸς θεραπείαν τῆς Κατεβασίᾶς (ὀφθαλμικῆς παθήσεως) καταφεύγουν εἰς τὸν παπᾶν, διὰ νὰ διαβάσῃ τὰς Καταβασίας.

γ) **Πράξεις καὶ ἐνέργειαι κατὰ διαφορὰν ἢ ἀντίθεσιν καὶ αἱ συνοδεύουσαι αὐτὰς ἐπωδαί.** Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Κύπρον «τὰ κορίτσια, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν καὶ διὰ νὰ μὴ βγάλουν καρφίτες ἢ καρτῆλες μαῦρες, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Μαύρης πίνουνσι γάλα».

δ) **Κτυπήματα διὰ ράβδον ἢ κλάδον βαίων ἢ ἐλαίας ἢ χόρτων.** Π.χ. Εἰς τὴν Στενήμαχον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς οἱ κοπέλλες πᾶν μὲ μνιά στάμνα καὶ ἕνα ραβδί ἀπὸ κλωνία στὰ ποταμί. Γεμίζουν τὰ στάμνα καὶ κτυποῦνται μὲ τὸ ραβδί καὶ λέν: «Κὶ τοῦ χρόν'». Εἰς τὴν Λέσβον αἱ γυναῖκες τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτομαγιάς κτυποῦνται μὲ τσουκνίδες εἰς τὴν πλάτην, διὰ νὰ μακρύνουν τὰ μαλλιά των. Κτυπήματα πρὸς εὐτοκίαν κλπ.

ε) **Στοιχειώσεις κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.** (Στοιχειῶνω = δημιουργῶ στοιχεῖο διὰ τῆς θυσίας πετεινοῦ ἢ ἄλλου ζώου τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησαν ἀνθρώπινα θύματα)· ἡ ψυχὴ δηλ. τοῦ σφαγέντος ζώου, διὰ τοῦ χυθέντος αἵματος προσηλοῦται εἰς τὸ κτήριον, γίνεται στοιχεῖο καὶ φυλάττει καὶ περιέπει αὐτό.

Πῶς γίνεται ἡ στοιχειώσις οἰκοδομήματος, γεφύρας, πλοίου κλ.; Διὰ θυσίας ζώου (πετεινοῦ, ἀρνίου, γάτου μαύρου ἢ ἄσπρου;) ἢ δι' ἐντοχίσεως αὐτοῦ εἰς τὸ οἰκοδόμημα; ἢ δι' ἐξορκισμοῦ (τ. ἔ. μὲ νομάτισμα) ἢ ἄλλου τρόπου; Ποῦ θυσιάζεται τὸ ζῷον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ἐντοχίζεται ἡ κεφαλὴ του εἰς τὰ θεμέλια; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Σάμον τὸν θεμέλιον λίθον ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς σκιᾶς τοῦ ἀρνίου ἢ ἄλλου ζώου, τὸ ὁποῖον ὀρίζεται πρὸς θυσίαν καὶ κατόπιν τὸ σφάζουν καὶ τὸ θάπτουν ἄλλου, μὴ τρώγοντες καθόλου ἀπὸ τὸ κρέας του. Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο; Στοιχειώσεις γίνεται καὶ μὲ μόνην τὴν σκιὰν ἀνυπόπτου γέροντος, ἃν ἐπιθέσουν ἐπ' αὐτῆς τὸν θεμέλιον λίθον ἢ καὶ μόνον μὲ τὸ μέτρον τῆς σκιᾶς ἀνθρώπου, ἃν τὴν μετρήσουν κρυφὰ διὰ νήματος, ἢ διὰ ράβδου καὶ ἐντοχίσουν τὸ μέτρον εἰς τὰ θεμέλια. (Ἡ σκιὰ δηλ. ταυτίζεται μὲ τὴν ψυχὴν). Π. χ. Περγαλιὸ εἰς τὴν Ζάκυνθον λέγεται ὁ ἥσκιος τοῦ σπιτιοῦ.

«Περγαλιό γίνεται καὶ κάθε ἄνθρωπος, πὺν τύχη καὶ περάση τῇ σιγμῇ πὺν ρίχνεται τὸ θεμέλιο καὶ ὁ ἥσκιος του πλακωνθῇ ἀπὸ τοσὶ πέτρες. Τότε ὁ ἥσκιος γίνεται *Περγαλιό*». Παραδόσεις περὶ στοιχειώσεως κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.

ς) **Στοιχειώσεις θησαυρῶν, τρόποι εὗρεσεως καὶ συλῆσεως αὐτῶν.** Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐστοιχειώθη ὁ θησαυρός· δηλ. διὰ θυσίας ἀνθρώπου ἢ ζῶου ἐδημιουργήθη τὸ στοιχεῖο πὺν φυλάσσει τὸν θησαυρὸν ἢ δι' ἀπλοῦ ἐξορκισμοῦ, δηλ. μὲ νομάτισμα; Π.χ. «*Εκεῖνος πὺν πάει καὶ παραχὼν' τὰ χρήματα στῇ γῆς μέσα σὲ μνὰ πέτρα ποκάτ', μαζί μὲ τὰ χρήματα βάν' ἓνα σκοινὶ καὶ τὸ νοματίζ': νὰ γέν'ς φιδ' νὰ φυλάῃς τὰ γρόσια. Εκεῖνα τὰ χρήματα στοιχειώνονται τότες καὶ δὲ μπορεῖ κανεῖς τότες γιὰ νὰ τὰ βγάν'» (Ναίμονας).*

Ἀποκάλυψις καὶ εὗρεσις τοῦ θησαυροῦ. Συνήθως τὴν ὑπόδειξιν τοῦ τόπου, ὅπου εἶναι κεχωσμένος ὁ θησαυρός, κάμνει αὐτὸς ὁ φύλαξ τοῦ θησαυροῦ, ἐπιφανιόμενος καθ' ὕπνους ὑπὸ μορφῇ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον εὖνοεῖ καὶ συγχρόνως τοῦ φανερώγει τὸ εἶδος τῆς θυσίας, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ, διὰ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν κατοχὴν τῆς (προπάντων θῦμα ἀνθρώπινον). Ἄλλοτε ὁ θησαυροθήρας ποιεῖ μὲντες καὶ νομάδια· νὰ διαγνώσῃ τούτο· π.χ. κωσκονίζει σταχτὴ καὶ παρατηρεῖ τὰ σημεῖα, πὺν ἀπετυπώθησαν τὴν νύκτα ἐπάνω εἰς αὐτὴν (πατημασιές, γροσάκια, γουκαῖδες)· ἔτσι μανθάνει τί θέλει τὸ στοιχεῖο, διὰ νὰ ἐξευμενισθῇ ἢ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ ἐκεῖ (ζῶον; ὄρνιθα, πετεινόν, σκύλον; ἢ ἄνθρωπον ἢ καὶ προσφορὰν ἀναίμακτον κτηρίων καὶ θυμιάματος).

Ἄλλα καὶ μαγικαὶ πράξεις ἀναφέρονται εἰς εὗρεσιν τοῦ θησαυροῦ. Π.χ. χρῆσις τῆς Σολομωνικῆς μὲ τὸ *σιδερόχορτο*, χρῆσις ἀλειμματοκτηρίων (κτηρίων ἀπὸ ἀνθρώπινου ξύγγι) (βλ. σχετικὴν δίκην εἰς ἄρθρον Γ. Βλαχογιάννη ἐν ἐφημερίδι *Πρωτῆς*, 29-11-1931), ἐξορκισμῶν κλπ. (Διὰ περισσοτέρας εἰδήσεις βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 404-446, Β' σελ. 1003-1051, Γ. Μέγα, Παραδ. περὶ θησαυρῶν ἐν *Λαογραφίᾳ* Δ' 22-34).

ζ) *Μαγικαὶ συνήθειαι ἐν ἀνομβρίᾳ.*

1. Περπεροῦνα. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματα αὐτῆς; Π.χ. *μπρομπρίτσα* (Ἄγραφα), *πιπερίτσα* (Ἀρκαδ.), *βερβερίτσα* (Κούρεντα), *μπαρμπαροῦσα* (Σχωρέτσιανα), *πιπεριά* (Ἰστιαία), *παπαροῦνα* (Ζαγόρι, 40 Ἐκκλησ.) *λαπατᾶς* (Μέτραι), *κουσκουτέρα* (Πόντος, Σταυρί). Μίμικὴ τελετὴ πρὸς πρόκλησιν τῆς βροχῆς. (Μίμησις πράξεως ἢ καταστάσεως ἐπιφέρει αὐτὴν ταύτην τὴν πράξιν ἢ κατάστασιν): περιφορὰ παιδίου (συνήθως κοριτσιοῦ ὀρφανοῦ) ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ ἀνὰ τοὺς ἀγρούς, περιενδεδυμένου μὲ πράσινα χόρτα· ἔμμετροι ἐπικλήσεις

τῶν παιδίων, πὺν τὸ συνοδεύουν, διὰ βροχὴν καὶ χοροί· εἰς κάθε σπῖτι τὸ περι-
 χύνουν μὲ νερό. Διάφοροι παραλλαγὰι τοῦ ἐθίμου. Π. χ. εἰς τὸν Πολύγυρον
 «ἄλλοτε ἦτο ἐθιμον, ὅταν δὲν ἔβρεχε, νὰ γδύνουν ἓνα κορίτσι 17-20 χρόνων καὶ
 στολίζοντάς το μὲ πρασινάδες καὶ λουλούδια (μαγκοῦτες, πανερίσια, παπαροῦνες
 κλπ.) νὰ κάνουν λιτανεία, δηλ. νὰ τὸ περιφέρουν στὰ χωράφια καὶ στο χωριὸ
 μ' ἓνα στεφάνι στὸ κεφάλι καὶ νὰ λέν τὸ παρακάτω τραγούδι: Πιπιρίτσα πιρ-
 πατεῖ, | τὸν Θεὸ παρακαλεῖ: | Βρέξι Θε μου, μιὰ βρογχή, | μιὰ βρογχή, μιὰ σιγανή,
 νὰ ἀνθίσουν τὰ χωράφια, | νὰ καρπίσουν τ' ἀμπιλάκια. | Γκούβρον, γκούβρον τὰ
 σιτάρια, κὶ λαμνὶ τὰ κριθαράκια». Εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκη) «μαζώνονται
 τὰ κορίτσια, φοροῦν παλιὰ ροῦχα καὶ τὸ ἓνα τὸ κορίτ' γύρω γύρω τὸ στολί-
 ζουν μὲ πράσινα χόρτα – τὸ κορίτ' αὐτὸ πρέπει νὰ 'ναι ὀρφανὸ – καὶ πηγαίνουν
 ὅλα τὰ κορίτσια στὸ ποτάμι καὶ βρέχονται ὅλα· μὲ τὰ ροῦχα τοὺς πέφτουν μέσα
 στο νερὸ ὁλόκληρα· παίρνουν κ' ἓνα μπακιράκι στὸ χέρ' μὲ νερὸ καὶ βάνουν καὶ
 μιὰ φοῦντα πράσινα χόρτα μέσα καὶ γυρίζουν στο χωριὸ σὲ κάθε σπῖτ'. Χορεύ-
 ον ἀπὸ τρεῖς φορὲς καὶ τὸ στολισμένον τὸ κορίτ' δροσίζ'. Κι ὅταν χορεύουν,
 τραγουδοῦν: Πιπιριτοῦνα πιρπατοῦσαι καὶ τὸ Θεὸ παρακαλοῦσι: | Βρέξε, Κύριε
 μ', σιτάξ, Κύριε μ', | γὰ νὰ γίνουν τὰ κασιόκια καὶ τῆς μάμπας τὰ βυζά-
 κια. Περπέρω, Δροσέρω (τοσάκισμα). Σὲ κάθε σπῖτι τὴν Περπεροῦνα βγάν τ'
 νοικοκυρὰ καὶ βρέξ' ὅλο τὸ χορὸ καὶ τὴ χαρίζουν ἄλευρι, κερί, θυμίαμα, ἄλας,
 φωμί, ἀνὰ καὶ τυρί».

Εἰς τὸν Πόντον περιέφερον τὴν «κουσκουτέρα»: μία μεγάλη σκούπα ἀπὸ
 «τσουχαβέλι», (ἓνα εἶδος θάμνου ἀκανθωτοῦ) μὲ χέρια, ντυμένη μακρὺν χιτῶνα
 μάλλινον (τοσόχα) χρώματος μαύρου, μὲ κόκκινη ζώνη γύρω ἀπὸ τὴν ὀσφύν. Τὸ
 ἀνδρεῖκελον αὐτὸ ἐκρατοῦσαν ἀπὸ τὰ χέρια δυὸ παιδιὰ ἢ ἔφηβοι καὶ τὸ περιέφε-
 ραν στὰ σπῖτια τοῦ χωριοῦ ψάλλοντα πρὸ τῆς ἐξωθύρας: Λαῖστέρα, Κουσκου-
 τέρα κτλ. Κάθε οἰκοδόσποινα ἔχυνε πάνω στὴν «Κουσκουτέρα» ἀρκετὸ νερό».

2. Κατακλυσμοί, ἐμβάπτισις ἀνθρώπων ἢ ὁμοιώματος (κούκλας)
 ἢ ἀγίας τινὸς εἰκόνης εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, ρῖψις κεράμου
 ἢ λαγήνου (κλεμμένης) εἰς ποταμόν κτλ. Χούχουτος ἢ Κούκερος,
 Ἁγιος Ἰωάννης (εἰς τὴν Κύπρον) κλπ. Παραδείγματα: Εἰς τὸ Κωστί (ἸΑνατ.
 Θράκης) «ὅταν δὲν ἔβρεχε, μαζεύονταν μερικοὶ ἡλικιωμένοι, πάγαιναν στὴ βρύση
 κ' ἔπαιρναν νερὸ σ' ἀγγεῖα καὶ ἅμα εὑρισκαν κανένα στὸ δρόμο, τοῦ ἔρρηχναν
 ἓναν κουβᾶ, ὥστε νὰ θυμώσ'. Ἄν θυμῶνε, τὸ εἶχαν γιὰ καλὸ νὰ θυμώσ', ὥστε
 νὰ θυμώσ' καὶ ὁ Θεός, νὰ βρέξ'». Εἰς τὸ Βογατισκόν, «ὅταν δὲν βρέξη, βουτοῦν
 μιὰν εἰκόνα μέσ' τὸ νερό, μέσ' στὸ ποτάμ', καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ, ἕως διου
 βρέξη». Εἰς τὴν Θράκην (Ἀδριανούπολιν, Μάλγαρα) ὅταν ἐπικρατῇ ἀνομβρία,

παίρνουν ἢ μᾶλλον κλέπτουν τρία καινούργια κεραμίδια (εἰς Πεντάλοφον Δυτ. Μακεδ. μιὰ καινούργια στάμνα) καὶ τὰ ρίχνουν κρυφὰ στὸ ποτάμι, γιὰ νὰ βρέξη. Εἰς τὰ Μάλγαρα κλέπτουν τὴν σκούπα πτωχῆς γριᾶς καὶ τὴν ρίχνουν στὸ πηγάδι· τὰ δάκρυα τῆς γριᾶς θὰ προκαλέσουν καὶ τὰ δάκρυα τοῦ οὐρανοῦ.

3. Λιτανεῖαι (λήση). Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «ὅταν δὲν βρέξη, γίνεται λήση στὸν ἥϊ Νικόλα πρὸς τὸ δρόμο τῶν Δελφῶν· ψέλνει ὁ παπᾶς ἁγιασμό, ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορὲς στὸ δρόμο κατὰ διαστήματα». Θρησκευτικοὶ (ἐγκατεστημένοι τώρα εἰς τὸ Πολύκαστρον τοῦ Ἀξιοῦ) συνηθίζουν τὴν δέησιν των πρὸς τὸν Προφήτην Ἡλίαν διὰ βροχὴν νὰ συνοδεύουν καὶ μὲ θυσίαν δημοτελῇ προβάτων. Ἄλλοτε εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκης), σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Μακεδ.), μετὰ τὸν Ἀηγιώργη καὶ πρὶν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου), ὅποια Δευτέρα τύχ', γίνεται χωριαν'κὸ κουρμπάν'· σφάζονται καμιά δεκαριὰ ἕως δεκαπενταριὰ πρόβατα ἄρσενικά, ἄσπρα καὶ μαῦρα, ὅ,τ' τύχ' (θηλυκὰ νὰ μὴν εἶναι). Τὸ κάμνουν γιὰ βροχή, γιὰ νὰ βρέξ' ὁ καιρὸς, δέηση στὸν προφήτ' Ἡλία. Δὲν γένεται τ' Ἀηλιᾶ, γιατί βροχὴ τότε δὲ χρειάζεται· τώρα χρειάζεται περισσότερο, ἔτσι τὸ βρῆκαν. «Στὸ Σιναπλὶ τὸ κουρμπάνι γινόταν στὸ παλικλῆς τοῦ προφήτ' Ἡλία. Ἐδῶ τώρα στὸ Πολύκαστρο πάλι ὅξω, σ' ἓνα ὕψωμα (μπαῖο) το κάμνουμε, ὅχι στὴν ἐκκλησίᾳ. Τὸ κάμνουμε Δευτέρα νὰ μὴν εἶναι γιορτὴ, γιορτὴ τοῦ χωριοῦ νὰ εἶναι, νὰ γιορτάσουμε ἐπίτηδες, νὰ τιμήσουμε τὸν προφήτ' Ἡλία, νὰ μᾶς λυπηθῇ ὁ Θεὸς νὰ βρέξ'». Ὅλοι οἱ χωρικοὶ, οἱ συνοικοῦντες σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Σιναπλιῶτες, Ραβδιῶτες, Πόντιοι, Καυκάσιοι) μαζεύτηκαν στὸ «μπαῖο» τὴν Δευτέραν (29 Ἀπριλίου 1937) καὶ ἔκαμαν δέηση γονατιστοί. Τὴν προηγουμένην τὰ κορίτσια ἔκαμαν περπεροῦνα· ἐπῆγαν στὸ ποτάμι καὶ ἔπεσαν ὅλα στὸ νερὸ καὶ κατόπιν ἐγύρισαν ὅλα τὰ σπίτια καὶ ἐσύναξαν ἄλεῦρι, κερί, θυμίαμα, ἄλας κλπ. Τὰ συναχθέντα ἐδιάβασεν ὁ παπᾶς μαζί μὲ τὸ κουρμπάνι, διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν κοινὴν ἐστίασιν (Γ. Μέγας).

4. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, π.χ. κρέμασμα βατράχου ἢ χελώνης ἀναποδογυρισμένης ἐκ δένδρου ἢ πασσάλου. Π.χ. στὰ Χρύσοβα (Ἀγράφων) «ἅμα θέλουν νὰ βρέξη, κρεμοῦνε χελῶνες ἀπὸ ψηλὰ παλούκια, μπηγμένα στὰ χωράφια». Εἰς τὸν Πόντον «ἐπικρατοῦσεν ἡ δοξασία, ὅτιμποροῦσαν νὰ προκαλέσουν βροχή, καίγοντας ἓνα ζωντανὸ φίδι στὴ φωτιά». (Ποντ. Φύλλα Β' 418).

η) Καθοσίωσις εἰς τὸν διάβολον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς προστασίας ἢ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ἢ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, δηλ. παράδοσις ἀνθρώπων ἢ ζώων εἰς αὐτόν. Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ἄμα θέλουν οἱ τσοπαναραῖοι νὰ φ'λάῃ ὁ δαίμονας τὰ πρόβατά τους, νὰ μὴν παθαίνουν

τίποτα, παίρνουν ένα σκυλοκόκκαλο και τὸ ξουφλερεύουν, τὸ λεπταίνουν πελεκώντας το, καὶ τὸ φκειάνουν σὰ βελόνι. Αὐτὸ τὸ μπήγγουν πίσω στὸ μπουτι τοῦ βαρβάτου κριαριοῦ. "Υστερα παραδίνουν («νὰ πάρ' ὁ διάβολος!» δηλ. λένε) τὸν κούτλα, τὸν κόφτη, τὴν καρδόρα... ὅλα ὅτι ἔχει ἡ τσουπαναριά στὸ δαίμονα. Τὸ βαρβάτο αὐτό, βελονιασμένο, ὅπως λένε, ἔρχεται ὁ καιρὸς καὶ μαρκαλάει τὶς προβατίνες. "Όλα τ' ἀρνιά, ποὺ γεννιοῦνται ἀπ' αὐτὸν τὸν σπορίτη, βγαίνουν βελονιασμένα στὸ μπουτι, δηλ. ἔχουνε κι αὐτὰ τὸ κοκκαλάκι στὸ μπουτι καὶ τὰ φυλάει ὁ δαίμονας· «γιατὶ εἶναι μαγαρισμένα». Τὸ κάνουνε αὐτό, γιὰ νὰ παγαίνουν καλὰ· προκόβουν τὰ πράματα. Ἀλλὰ τὸ κρέας τους εἶναι ἄνοστο».

θ) **Ἀπειλαὶ ἀκάρπων δένδρων πρὸς καρποφορίαν.** Π.χ. «ὅταν ἡ καρυδιά δὲν κάνη καρύδια, πηγαίνουν μετὰ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη (στὴν πρώτη Ἀνάσταση) καὶ χτυποῦν τὸν κορμὸ της μὲ τὸ μανάρι τρεῖς βολές καὶ λέγουν: «Χριστὸς Ἀνέστη! Κάνεις καρυὰ καρύδια; ἢ νὰ σὲ κόψω;».

III. ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠΙ ΚΑΚῶ. Ἡ ΒΛΑΒὴ τοῦ ὑποκειμένου τελοῦμεναι (ΕΠΙΒΛΑΒΙΣ ΜΑΓΕΙΑ)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

α) **Πρόκλησις καρυῶ.**

ΑΘΗΝΩΝ

1. Κατάδεσμοι καὶ καρφώματα πρὸς βλάβην μισουμένου προσώπου ἢ ζώων καὶ πραγμάτων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον (νὰ τὸν κάμουν νὰ τρελλαθῇ ἢ νὰ βουβαθῇ (γλωσσόδημα), ν' ἀποθάνῃ, νὰ παρατήσῃ τὸ σπίτι του ἢ νὰ τοῦ καταστραφοῦν τὰ σπαρτά του, τ' ἀμπέλια ἢ ὅλα του τὰ κτήματα).

Οἱ κατάδεσμοι συνίστανται

(α) εἰς τὴν κατόρυξιν (ἐντὸς μάλιστα τάφου) ὁμοιώματος τοῦ μισουμένου (κούκλας κηρίνης ἢ ἀπὸ κουρέλια) ἢ ἀντικειμένων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον,

(β) εἰς τὴν καταπερόνησιν ὁμοιώματος τοῦ ἐχθροῦ (ἢ καὶ ἀπλῆς πλακὸς σάπωνος) διὰ καρφίδων ἢ καρφίων ἢ πασσαλίσκων καὶ εἰς τὴν ἀπόρριψιν αὐτοῦ εἰς ἕνα πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν,

(γ) εἰς τὴν κατάχωσιν ἀντικειμένων, μαγικῶς παρασκευασθέντων, ὑπὸ τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας τοῦ μισουμένου καὶ

(δ) εἰς τὸ δέσιμον κόμβων ἐπὶ νήματος ἢ σχοινοῦ.

2. Μὲ ποίας ἀράς ἢ ἄλλους μαγικοὺς λόγους συνοδεύεται ὁ κατάδεσμος ἢ τὸ κάρφωμα; Χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπλῇ εἰκὼν ἢ ἡ σκιά τοῦ μισουμένου διὰ τὸ κάρφωμα; Γίνεται κάρφωμα καὶ ἐπὶ δένδρου; Ὅποια πρέπει νὰ εἶναι τὰ καρφιά; (πχ. ἀφόρητα, ἄβρεχτα, μονόπυρα). Πότε γίνεται τὸ κάρφωμα; (μετὰ τὸ μεσονύκτιον; κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς σελήνης;).

Κάρφωμα ἀνθρώπου κατὰ τὰ ἐθιζόμενα ἐν Κρήτῃ: «Παρασκευὴ ὅσοι ὀχτὼ ἀλλὰ τούρκια (ἦτοι τὴν 2 μ. μ. ὥραν) θὰ βασιτῆς μιὰν πλάκα σαποῦνι ἀφόρητα καὶ πέντε βελόνες, ἀφόρητες κι αὐτές. Θὰ πῆς πέντε φορὲς τὰ παρακάτω λόγια καὶ κάθε φορὰ θὰ καρφώνῃς μιὰ βελόνα εἰς τὸ σαποῦνι: «Ὡς ἐκάρφωσαν τὸ Χριστὸ εἰς τὸν Τίμιον σταυρό, ἔτσι καρφώνω κ' ἐγὼ τὸ δοῦλο τοῦ Θεοῦ δεῖνα, στανικῶς τοῦ Θεοῦ καὶ θεληματικῶς τοῦ Διαβόλου μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Γαρυζαήλ. Καρφώνω τοὺς 365 ἄρμους τῇ ράχῃς του, τοὺς φύλιασες τῶν κοκκάλων τοῦ σώματός του, καρφώνω τοὺς σφεντύλους τῇ ράχῃς του καὶ ὅ,τι ἀνάπαρη ἔχει ἢ θάλασσα, ἔτσι ἀνάπαρη νὰ ᾔχῃ τὸ σῶμα του, ὅσον καιρὸ τὸν ἔχω καρφωμένο στὸ σαποῦνι». Ἄλλα εἶδη καρφωμάτων ἴδ. ἐν Λαογραφίᾳ, Η' 323 — 346. Θ' 504 κέ.

Κατ' ἄλλους «ἅμα θέλ'ς νὰ πιθάν' ἕνας, πᾶρι ἕνα ἀνὰ κὶ νὰ τοῦ χῶγς στοὺν τάφου μινανοῦ ποὺ πέθανι, τοῦ ἰδίου βράδ' ποὺ τοὺν ἔθαψαν' κ' ἐν ἀγρῇ νὰ τοῦ πάρ'ς πίσον μὴ τὰ χαράματα κὶ νὰ τὸν θάψ'ς μπροστα ὅς τι πόρτα κεινοῦ ποὺ θέλ'ς νὰ πιθάν'. Στὶς σαράντα μερὶς δὲ γλυτών'!

3. Διάφορα ἄλλα μάγια: Π.χ. «μάγια» γκαίκεια, σαποῦνι, καρφιά τυλιγμένα σ' ἕνα μαντῆλι κάτω ἀπὸ μιὰ πλάκα στὸ κατόφλι τοῦ σπιτιοῦ, ἅμα τὸ ὄρα-
 ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
 αμελλοῦ ἐκεῖνος ποὺ τοῦ τὰ ᾄχουν κατωμένα, τότε πᾶνουνε (Μεσσηνία) ἢ διάφορα πράγματα παρμένα ἀπ' τὰ τριστηνά: «θὰ παίρν'ς τρία τρία ἀπ' οὔλα τὰ σόγια ἀπ' θὰ βρῆς, λ'θάρ', κιαραμίδ', κικαράντζες, τσάκνα, κόκκαλα, χαρτιά καὶ θὰ τὰ βάν'ς σ' ἕνα κουμμάτ' παννί, κομμένο ἀπὸ τὸ σάββανο ἐνὸς πεθαμένου, πρὶν τὸν χάσ'νι, ἅμα τοὺν χουματίσ' οὐ παπᾶς». Αὐτὰ «τ' ἀφήν'ς σὶ νιὰ καλὴ μεριά, νὰ τὰ βρῇ κειὸς π' θὲς νὰ πιθάν' κὶ λὲς κὶ λόγια κὶ φευγ'ς. Ἄμα τοῦ πιάσ' αὐτὸς μὴ τὰ χέρια τ' σὶ σαράντα μεροῦλιν δὲ γλυτών', τοῦ Θεοῦ πατέρα νὰ χ'» (Εὐρυτανία). Εἰς τὴν Καστοριάν «ὅποιον θέλουν νὰ βλάψουν κρεμοῦν τ' Ἀγναντιοῦ ('Αγ. Ἰγνατίου) στὶς καρκέλλες τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ του κοῦκλα ἀπὸ κουρέλια: δένουν σ' ἕνα κουρέλι πιπέρι (κόκκινο καὶ μαῦρο), κάρβουνο, κεραμίδα, κάλτσες, τὰ φκειάνουν σὰν ἄνθρωπο, τὸ μπογιατίζουν καὶ τὸ κρεμοῦν».

4. Ἄλλα «μάγια» μὲ κόλλυβα, μὲ σβηστοκέρια, μὲ ὑδράργυρο καὶ ἀλάτι κλπ. Π.χ. παίρνεις κερί καὶ τὸ λειώνεις στὸ τηγάνι, βάνεις μέσα καὶ γάνα ἀπὸ κακάβι. Ἀπ' αὐτὸ τὸ μείγμα φτειάνεις κεριά, τὰ σβηστοκέρια. Αὐτὰ τ' ἀνάβεις, τὰ βουτῆς ὕστερα σὲ νερό, ποὺ ἔχει μέσα καπνιά καὶ ξεῖδι, τρεῖς φορὲς καὶ λὲς κάθε φορὰ: ὅπως σβεῖ τὸ κερί, νὰ σβηστῇ ὁ δεῖνας (Αἰτωλ.). Σβηστοκέρια ἀπὸ ξύγκι πεθαμένου. Ὅσες φορὲς ἔσβηναν τὸ κερί αὐτὸ «τόσους ἐχθροὺς θὰ ἐσκότωναν» (Μάνη).

β) Παρακώλυσιν ἀγαθοῦ (καρποφορίας ἀγρῶν, ἀμπέλων, δένδρων, γεννή-

σεως προβάτων, αἰγῶν, ἀγελάδων κτ.). Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «τὴν πρωτομαγιά πολλὰς κακὰς γυναικας κι ἀνάποδες, ποὺ κάνουν στραπάτσες, παίρνουν μιὰ τσαντήλα καὶ πᾶνε μπροστὰ ἀπὸ κεῖ ποὺ θὰ βοσκῇσουν τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια καὶ σφογγίζουν τὰ χόρτα, νὰ πάρουν τὴ δροσιά ἀπ' τὰ πράματα. Τοὺς παίρνεις τὴ δροσιά; δὲν προκόβουν».

γ) *Κλοπή ἢ ἀρπαγὴ τῆς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν ἢ τῶν ποιμνίων καὶ ἀγελῶν ἢ τῆς εὐτυχίας τοῦ πλησίον.*

Μαγικαὶ ἐνέργειαι καὶ πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τοῦτο. Π.χ. τὴν πρωτομαγιά «γυνὴ ὀλόγυμνος (μαῖστρα) ἔρχεται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ δεσμεύει πρὸς ἀλλήλας τὰς κορυφὰς σταχύων τινῶν εἰς τὰς τέσσαρας ἄκρας τοῦ ἀγροῦ» ἢ «ἄνδρες μετερχόμενοι τὴν μαγείαν (μαντουφόρ³) τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἔπαιρναν πῆλινον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐγέμιζον μὲ κεχρί· ἔπειτα, ἀφοῦ ἔτρωγον τρεῖς φορὰς διὰ τοῦ δακτύλου ἐκ τῶν περιττωμάτων των, ἔτρεχον ὅλως γυμνοὶ εἰς τοὺς ἰδικούς των ἀγροὺς καὶ ἔρριπτον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὸ κεχρί. Τοῦτο δὲ ἔπραττον διὰ νὰ ἔλθῃ ὅλη ἡ εὐτυχία τῶν γειτόνων εἰς αὐτοὺς» (Χατζηγύριον Ἀνατ. Θράκης). «Τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὅσοι ἔχουν ἀγελάδες ἔξερχονται τῆς οἰκίας των καὶ κομπούσι τεμάχιον εἰλου ἀπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ γειτόνός των, ὅστις ἔχει ἀγελάδας περισσοτέρας καὶ καλυτέρας τῶν ἰδικῶν των. Πρὸς τοῦτο δὲ πορεύονται σιωπηλοὶ καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ. Τοῦτο γίνεται, ἵνα κλέψωσι τὸ γάλα τοῦ γείτονος. Ὅστις δὲ θέλει νὰ κλέψῃ σὺν τῇ γάλακτι καὶ τὸ βούτυρον, ὀφείλει νὰ πορευθῇ γυμνὸς ὡς ἐξηλθεν ἐκ κοιλίας μητρός».— Τί εἶναι τὰ λεγόμενα *σκοτοπούλια*; Πῶς ἐκκολάπτονται καὶ εἰς τί χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν μάγων;

IV. ΦΙΛΤΡΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΠΑΙ. ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ ΑΝΔΡΟΓΥΝΟΥ

α) *Φίλτρα.* «Φίλτρα εἰσὶ τὰ φιλίας καὶ ἀγάπης ποιητικά, δι' ὧν, ὡς φλυαροῦσί τινες, δύνανται ἔλκειν τινὰ πρὸς τὸ ἀγαπᾶν αὐτόν».

Εἰς τί συνίστανται τὰ μάγια τῆς ἀγάπης καὶ πῶς κατασκευάζονται τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας, τὸ μαννόγαλα, τὸ βοτάνι τῆς ἀγάπης, τὸ τετραφύλλι, τὸ ἀνάλι, τὸ δάκρυον τ' ἀμπελιοῦ κλπ.; Φίλτροκαταδέσμοι καὶ διάφορα «γραψίματα» (χαρακτῆρες ἐκ τῆς Σολομωνικῆς) «φυλαχτὰ ἀγάπης» ἢ ἄλλα παρασκευάσματα ἢ τεχνάσματα μαγικὰ (οἷον ἀνάμειξις τοῦ αἵματος ἀνδρὸς καὶ γυναικός, γραφὴ ἐπιστολῆς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, κόνις ὀστέων νεκροῦ, παρασκευάσμα μὲ σπέρμα τοῦ ἀνδρὸς ἢ ἰδρώτα καὶ περιττώματα αὐτοῦ κλπ.), Ἐξορκισμοὶ ἢ γητεῖες κλπ.

Μερικά παραδείγματα: «Όταν θέλῃ καμιά νὰ τὴν ἀγαπήσῃ κάποιος καὶ νὰ ἴναι παντοῦ μαζί της, παίρνει ἀρκετὲς πῆχες φακυρόλα (λινοκόρδελο) ἄσπρη, ὥστε νὰ φτιάσουνε νὰ γίνουνε σαράντα κόμποι. Σαράντα βραδιές, στὶς δώδεκα ἡ ὥρα, βγαίνει ἔξω καὶ κοιτάζει τὸν οὐρανὸ καὶ βλέπει τὰ τρία ἄστρα. Ὁ νοῦς της πρέπει νὰ καρφωθῇ στ' ἄστρα καὶ λέει: Τρία ἄστρα εἶναι στὸν οὐρανό, τό ἴνα πεινάει, τ' ἄλλο διψάει καὶ τ' ἄλλο νυστάζει. Στὸ πρῶτο δίνω φαῖ νὰ φάῃ, στὸ ἄλλο δίνω νερό νὰ πιῇ, στὸ τρίτο δὲν τοῦ δίνω ὕπνο νὰ κοιμηθῇ. Δένω τὸ νοῦ του, δένω τὸ λογισμό του, δένω τὸ ἀριστερό ἀρχίδι τοῦ γιοῦ τῆς τάδε (λέει τὸ ὄνομα τῆς μητέρας του) γιὰ μένα τὴν τάδε (λέει τὸ ὄνομά της) τὴν κόρη τῆς τάδε (λέει τ' ὄνομα τῆς μητέρας της). Αὐτὸ θὰ τὸ πῇ τρεῖς φορὲς κι ἄπάνω στὴν τρίτη φορὰ θὰ δέσῃ τὸν κόμπο. Θὰ τὸ κάμῃ σαράντα μέρες, νὰ δέσῃ τοὺς σαράντα κόμπους. Αὐτὴ τὴ φακυρόλα θὰ τὴν κρατῇ πάντα ἑπάνω της. Νὰ προσέξῃ νὰ μὴν τὴ χάσῃ, γιατί θὰ λυθοῦνε ὅλα. Ὅσο τὸ κρατάει ἑπάνω της, θὰ τὸν ἔχῃ πάντα κοντά της, δὲν κοιτάζει ἄλλη γυναῖκα» (Σπάρτη). Ἄλλο: «Πᾶρε ἄσπρη ὀρνιθα καὶ σφάξε τὴν καὶ πάρε τὰ αἷμα της καὶ τὸ πτερόν της καὶ γράψον τοὺς ἀκολούθους χαρακτῆρας — παραθεῖται διαφορὰ καβαλιστικὰ ψηφία — καὶ κάψε τοὺς καὶ πάρε τὴν σπάχτην αὐτὴν καὶ ρίξε τὴν εἰς τὴν πόσταν της καὶ ἔρχεται εἰς ὥρας τεσσαρὰς καὶ σὲ βοῶκει. Ἡ γὰρ παίρνει ἀμάλλιγα πουλιά, τὰ ρίπτει ζωντανὰ στὴ φωτιά καὶ λέγει: Ὅπως λαχταρίζουν τὰ πουλιά, νὰ λαχταρῶς κι ὁ . . . γιὰ μένα». Περὶ φυλτροκατασκευῶν βλ. Φ. Κουκουλὲν ἐν Λαογρ. Θ'. 59-62, 94-96, 469-471.

β) «**Διακοπαὶ**» ἢ **μίσσηθρα** (μισητικά ἐν Κρήτῃ), «τὰ μίσους καὶ ἐχθρας ποιητικά», γλῶσσαι ὄφεων, οὐραὶ θηρίων κλπ. Πρβλ. τὸ δίστιχον:

Φίδια μοῦ μαγερέψανε μὲ τῆς σκυῖας τὸ γάλα;

γιὰ νὰν τὰ φάγω ν' ἀρνηστῶ τὰ μάτια σου τὰ μαῦρα (Λευκάδος).

Παραδείγματα: «Όταν θέλῃ ἡ μάνα νὰ μισήσῃ ὁ γιὸς της κάποια κοπέλα πὺν τὴν ἀγαπᾷ, παίρνει ἀλατόνερο καὶ ραντίζει τὸ κρεββάτι τοῦ νέου ἢ παίρνει σπειριὰ ἀλάτι καὶ τὰ σκορπίζει κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι τοῦ γιουῦ της (Σπάρτη). Ἄν θέλουν ἓνα ἀδρόγυνο νὰ μαλώνῃ συνεχῶς, πιάνουν ἓνα σκύλο καὶ μὰ γάτα καὶ τοὺς πλένουν στὸ ἴδιο νερό. Τὸ νερό αὐτὸ τὸ χύνουν ἐμπρὸς στὴν πόρτα τοῦ ἀνδρογύνου μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι τοῦ λοιποῦ θὰ μαλώνουν ὅπως ὁ σκύλος μὲ τὴ γάτα (Σάμος). Εἰς τὴν Χαλκίδα συνηθίζουν τὰ ἐξῆς: Ὅταν θέλουν ν' ἀποσπάσουν τὴν ἀγάπην ἐνὸς προσώπου πρὸς ἄλλο, μάλιστα ἐνὸς ἀνδρός, παίρνουν τὸ κολλάρο τοῦ ἀνδρὸς αὐτοῦ καὶ τὸ πλένουν μὲ λίγο νερό. Κατόπιν μὲ τὸ νερό αὐτὸ ψήνουν καφέ καὶ τοῦ δίνουν λέγοντες: Ὅπως

δὲν μπορεῖ νὰ γυρίσῃ καὶ νὰ ἰδῇ τὸν σβέροκο του, ἔτσι νὰ μὴν μπορῇ νὰ γυρίσῃ νὰ ἰδῇ καὶ τὴν τάδε».

γ) *Λύσεις ἐχθρας προκληθείσης διὰ μαγικῶν μέσων.*

Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀντιμαγικά.

δ) *Δέσις ἀνδρογύνου.* Κατάδεσμος πρὸς παρακώλυσιν τῆς συνουσίας τῶν νεονύμφων (ἀμπόδεμα, δέσιμο, ἀπόδεμα, δεσμός, δεσά, δῆμαν, πάτημαν κτλ.) (Βλ. Λαογραφ. Θ' 73-93, 450-469).

1. Κατάδεσμοι παρόντος τοῦ καταδένοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Πότε ἀκριβῶς γίνεται ἡ μαγγανεία; Ὅταν ὁ ἱερεὺς ἀναφωνῇ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς» ἢ ὅταν ἀπαγγέλλῃ «καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν; ἢ καθ' ἣν στιγμὴν λέγει «στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ δεῖνα τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ δεῖνα» ἢ τί ἄλλο;

Τρόποι ἀμποδέματος: Ὁ καταδένων παρὼν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, (α) κάμνει ἓνα ἢ τρεῖς ἢ ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν ἢ νῆμα μετὰξῃς ἢ εἰς μανδύλιον ἢ εἰς τρίχα κεφαλῆς καὶ λέγειν σχετικὰ λόγια: δένω τὴ νύφη καὶ τὸ γαμπρὸ ἢ τι τοιοῦτο, (β) κλείει κλειδίσματα ἢ σουγιάν ἢ ἄλλο τι ἢ βάλλει μάχαραν εἰς τὴν θήκην της. Π.χ. εἰς τὸ ἱεροχώριον Κοήτης εἰς τὴν παντοφύριον καὶ ποῖος καὶ θέλουν νὰ τὸν δέσουν, παίρνουν τὴν βελόνα, στέκοιται πίσω ἀπὸ τὸ ἀνδρόγυνο τὴν ὥρα πού τοὺς στεφανώνουν, κινεῖ τὴν βελόνα, καὶ περνοῦν τὴ μύτη της μέσα ἀπὸ τὴν τρυπά της βελόνας καὶ λέγει διάφορα λόγια προσκαλῶντας τὸ διάβολο, καὶ τ' ἀνδρόγυνο εἶναι δεμένο».

2. Κατάδεσμοι ἀπόντος τοῦ καταδένοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Οὗτος ἢ δένει ἀπλῶς ἓνα κόμβον εἰς τὴν ζώνην του ἢ δένει τρεῖς τὰς χεῖρας ἔμπροσθεν καὶ τρεῖς ὀπίσθεν λέγων: «Κίνησε διαβολοσμπέθερος νὰ πάῃ νὰ διαβολοσμπεθεριάσῃ τὸ νέο ἀντρόγενο· κίνησε διαβολόπαπας κλπ. ἢ πηγαίνει εἰς ἐρημικὸν μέρος, καθ' ἣν ὥραν τελεῖται ὁ γάμος καὶ ἐκεῖ δένει διὰ σπάγγου κλάδον κρανιάς ἢ κλώνον σπάρτου λέγων: «δένω καὶ κομποδένω τὸ γαμπρὸ δεῖνα» (σπαρτόδεμα) ἢ δένει ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν λινὴν ἢ μεταξωτὴν καὶ θέτει τὸ νῆμα κάτωθεν πέτρας ριζιμιᾶς καὶ τὸ σκεπάζει μὲ πέτραν (πετρώδεσμα) ἢ γράφει ἐπὶ χάρτου τὸ ὄνομα τοῦ καταδενομένου μὲ τὰς σχετικὰς λέξεις π.χ. «ἔδω δένω τὸν δεῖνα (γράφισιμο) ἢ καὶ ποτίζει τὸν νεόνυμφον μὲ μαννόγαλα ἢ ἄλλο μαγικὸν παρασκεύασμα, χρησιμοποιῶν συνήθως «σημάδια» ἢτοι ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὸν μαγευόμενον (π.χ. χῶμα τῶν πατημάτων του, τριχᾶς κλ.).

3. Τρόποι, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ καταδένων ἐξασφαλίζει τὴν ἐνέργειαν.

γειάν του. Π.χ. ρίπτει τὸ νῆμα μὲ τοὺς κόμβους ἢ τὴν κλειδαριὰν εἰς πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ γεμίζει μὲ τὰ *δεματικά* τὴν κάνην ὅπλου καὶ πυροβολεῖ.

ε) *Προφυλακτικὰ μέτρα κατὰ τοῦ ἀμποδέματος.*

Τοιαῦτα εἶναι: 1. Ὁ γαμβρὸς φορεῖ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τὴν ζώνην τοῦ ἱερέως ἢ ἔχει ἐπάνω του μαυρομάνικο μαχαῖρι ἢ τεμάχιον ἀλιευτικοῦ δικτύου ἢ ψαλίδα ἢ δέρμα φιδιοῦ ἢ δακτύλιον ἀνήκοντα εἰς νεκρὸν ἢ τετραευ-
 ἀγγελον ἢ σουσάμι καὶ ρύζι μέσα στὰ παπούτσια του ἢ τι τοιοῦτο. - 2. Περι-
 ζώνεται διὰ κλάδου βάτου, περιτυλιγμένου μὲ δίχρωμον μετάξι ἢ διὰ κλάδου
 κλήματος ἢ ἄλλου τινός. - 3. Εἰς τῶν συγγενῶν δένει καὶ κατόπιν λύνει τὸ ἀνδρό-
 γυνον ἢ τὸν ἓνα τῶν νεονύμφων. - 4. Ἡ πενθερὰ ἢ ἄλλος τις κατὰ τὴν παραμο-
 νὴν τοῦ γάμου ἢ ἄμα τῇ ἐνάρξει τοῦ μυστηρίου κλείει διὰ κλειδίου τὸ συρτάριον
 ἢ πᾶν ἀντικείμενον ποὺ κλείεται διὰ κλειδίου καὶ τὰ ἀνοίγει μετὰ τὴν τελετὴν. - 5.
 Ποτίζουν τοὺς νεονύμφους μὲ μαγικόν τι παρασκεύασμα, π. χ. κόνιν ἀπὸ πού-
 πουλα μαύρης ὄρνιθος, τὰ ὁποῖα καίονται μὲ πυρρίδα μαζὶ μὲ ἄλλα πράγματα
 παρμένα ἀπὸ τρίστρατον κλπ. - 6. Ἰδιαίτεροι προφυλάξεις διὰ τὴν νύμφην: π.χ.
 θέτουν ψαλίδι μέσα εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς νύμφης ἢ τῆς φοροῦν φόρεμά τι ἄπλυ-
 τον ἢ ἀνεστραμμένον. 7. Θέτουν κατὰ τὴν νυμφικὴν ἀλίνην ψαλίδιον. «*Μα-
 νὰ κοποῦν οἱ κακὲς γλώσσες καὶ τὰ μάγια*» πενήκτρον κώδωνος κλπ. Ἄλλαι
 προφυλάξεις π.χ. ἡ στέψις γίνεται *καυφά* ἢ τὴν νύκτα.

ς) *Δύσις ἀνδρογύνου*, δηλ. ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἀμπόδεμα διὰ μα-
 γικῶν μέσων ἢ ἐξορκίων (*λύσιμο*, *ξαμπόδεμα*, *λύμαν* κλπ.).

Τρόποι λύσεως: 1) Δύσις τῶν κόμβων ἢ καῦσις τοῦ νήματος ὑπ' αὐτοῦ
 τοῦ καταδέσαντος ἐνώπιον τῶν ἀποδεθέντων ἢ ἐκκλείδωμα τῆς κλειδαριᾶς. 2)
 πέρασμα τοῦ γαμβροῦ διὰ θαλάσσης. 3) διάβασμα ἐξορκισμῶν ἢ γητειῶν μὲ
 ἀναλόγους μαγικὰς πράξεις. Ἐν παραδείγμα: *Πᾶρε κορακοχολὴ καὶ μελισ-
 σουβόλαδο, ἴσια καὶ τὰ δύο, καὶ ἃς ἀλειφτῇ ὁ ἄντρας ὅλο τὸ κορμί του καὶ ἃς
 γράψῃ τὸ τροπάριον τῆς Πεντηκοστῆς: «Λύει τὰ δεσμὰ καὶ δροσίζει τὴν φλόγα»*
 (Γορτυνία). (Ἄλλα παραδείγματα ἐν Λαογρ. Θ' 79-92).

V. ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑ

*Δοξασίαι καὶ πράξεις ἄσχετοι πρὸς μαντικούς σκοποὺς ἢ ἐνεργείας ἐπ'
 ἀγαθῷ ἢ κακῷ τοῦ ὑποκειμένου τελουμένας. Ἀπαγορεύσεις* (tabou).

Α'. *Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μὲ τὸν ἄνθρωπον, τὰ ξῶα, τὴν φύ-
 σιν καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.*

α) Δοξασίαι και πράξεις σχετικά με τὸν ἄνθρωπον.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἑπειρον «ὅποιες δὲν γεννοῦν σεργὰ παιδιὰ κ' ἔχουν ὄλο κοπέλλες, τρῶν ἀφαλὸ ἀπὸ παιδιὰ (= ἀγόρια), γιὰ ν' ἀποχτήσουν κι αὐτὲς σεργὰ». Πρὸβλ. τὰ σερικοβότανα, ποὺ βρίσκουν στὰ βουνά, ἢ καὶ στὰ σπλάγχνα τῶν ζώων· «ἅμα τὸ φῶν αὐτές, ποὺ κάνουν ὄλο κοπέλλες στὴν ἀράδα, κάνουν ὄλο σεργὰ». (Ἑπ.). Ἡ ἔγκυος δὲν τρώγει λαγό, γιατί θὰ λαγοκοιμᾶται τὸ βρέφος, οὐδὲ χέλυ, γιατί θὰ πάσχη ἀπὸ ἐξανθήματα (Ἑπ.).

Αἱ πληγαὶ τοῦ φονευθέντος αἱμάσσουν πρὸ τοῦ φονεύς· ἐκτοξεύουν αἷμα, ὅταν πλησιάζει ὁ φονεὺς. Ὁ φονεὺς, ἂν βαστῇ τὸ ὄπλον, μετὰ τὸ ὅποιον ἐσκώτωσε, δὲν ἤμπορεῖ νὰ περπατήσει καὶ τὸν πιάνουν· «τόνε τρώει τὸ αἷμα του» (Μεσσηνία-Μάνη). «Ἡλιασέν τονε τὸ αἷμα του» λέγεται ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τρόμου, ποὺ καταλαμβάνει τοὺς φονεῖς, ὅταν βλέπουν τὸ θῦμα των ἀσπαῖρον πρὸ τῶν ποδῶν των· πιστεύεται δὲ ὅτι ὁ φονεὺς ἐλευθεροῦται τοῦ πάθους τούτου, ἂν ἀπομυζήσει καὶ καταπιῇ τὸ αἷμα τοῦ φονευθέντος ἐκ τῆς μαχαίρας του. Πρὸβλ. τὴν φράσιν: θ' ἀποσύρω τὸ αἷμα σου σὲ ἀγάμι μου (Ἀπύρανθ. Νάξου).

Ὁ πρῶτος ποὺ θὰ μπῇ τὸ πρῶτο πτό σπῆτι μας, μᾶς κάνει ποδαρικό· «τὸ πρῶτο σπῆτι πτό ποδαρικό εἶναι τῆς προτοχόνας καὶ τὴν πρῶτην τοῦ Σεπτεβρίου ὕστερα εἶναι τοῦ μήνα, ὕστερα τῆς ἐβδομάδας κ' ὕστερα τῆς μέρας. Ἀλλουνοῦ εἶναι καλὸ τὸ ποδαρικό του, ἀλλουνοῦ κακόν» (Ἀπύρανθος Νάξου).

Τὸ ἴδιο μετὰ τὸ χερικό: νὰ κάμω ἐπὶ ἀοχὴ πού 'ναι τὸ χερικό μου καλὸ (Γαλανάδες Νάξου) καὶ τὸ ἀπάντημα (ἄντισμα, ἀναραχός)· π.χ. δὲν ἔχει καλὸ ἄντισμα, δηλ. ἢ συνάντησις του δὲν θὰ βγάλῃ σὲ καλόν. Κάθε νοικοκυρὰ πρέπει νὰ ἔχη προζύμι στὸ σπῆτι τῆς, γιατί τὸ προζύμι εἶναι ἡ δύναμις τοῦ ἀνδρός (Ἰνναχώριον Κρήτης). Τὴν τελευταία μπουκιὰ τὸ ψωμί δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὴν ἀφήκῃ, γιατί εἶναι ἡ δύναμις του (Κορώνη). Ἐὰν τὸ προζύμι ἐκτεθῇ εἰς τὴν θέαν τῆς σελήνης, χάνει τὰς ιδιότητάς του (Κρήτη). Ἡ ἀκουγὴ εἶναι σκώληξ, ὁ ὁποῖος πιστεύεται ὅτι ζῇ μέσα εἰς τὸ αὐτὸ ἄνθρωπον καὶ ζῶν· ὅταν ψοφήσῃ ὁ σκώληξ αὐτός, πᾶναι κανεὶς νὰ ἀκούῃ (Μαζαῖκα Καλαβρ.).

β) Δοξασίαι και πράξεις σχετικά μετὰ τὰ ζῷα. «Παντέρμον λέγουν εἰς τὴν Σάμον τὸ ζῷον καὶ τὸ κτῆμα τὸ στρίγλικον, τὸ κακότυχον, τὸ ὅποιον δῆθεν ἔστειλεν εἰς τὸν Ἄδην ὅλους τοὺς οἰκείους καὶ κυρίους του καὶ ἔμεινε μόνον». Τὰ μυρμήκια μέσα στὸ σπῆτι φέρνουν εὐτυχία (Καστορία). «Ὅτινα ξεκερώνουνε μέλισσες καὶ τύχη κιανεὶς νὰ ἔχη κακὸ μάτι ἢ κακὸ ρώτημα, οἱ μέλισσες τότε πνίγουνε» (Ἰνναχώριον Κρήτης). Ὅταν ὁ ποντικὸς φάγῃ ἀντίδωρον, μεταβάλλεται εἰς νυχτερίδα (Σωζόπολις).

γ) Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μετὰ τὴν φύσιν.

Τὸ πρῶτο φρούτο, ποὺ θὰ κάμῃ νύφντο δέντρο δὲν τὸ τρών· τὸ πετοῦν. Ὅποιος τὸ φάῃ, λένε πὼς πεθαίνει (Αἰτωλία). Τὸ καλοκαίρι τὸ ξερκό, ἂν τύχῃ νὰ φκειάσουν στὸ χωριὸ ἀσβεσταριά, λέν πὼς ἡ ἀσβεσταριά ἔδωσε τὴ βροχή, γι' αὐτὸ δὲ βρέχει (Ἡπειρος).

δ) Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μετὰ τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.

«Πρόσεξε νὰ μὴ χτυπήσῃς τὸ πρῶτο τσυνῆγι, γιατί εἶναι γιὰ κακό σου» (Μύκονος). Ἄμα κλέβουν μιὰ κόττια, τὴν τρών πάνω σ' ἓνα στῶμα, γιὰ νὰ μὴ πιαστοῦν οἱ κατάρες γιὰ τὸν κλέφτη (ἴσως διότι συνήθως ὁ καταρῶμενος λέγει: Μπά, ποὺ νὰ τὴν φάῃ στὸ στῶμα, μπὰ ποὺ νὰ τοῦ τὴν πᾶνε σιὸ κρεββάτι νὰ τὴν φάῃ...). Σὰν εἶναι κακιὰ ἡ ὥρα, πιάνουν οἱ κατάρες (Ἀδραμύτιον). Τὸ ἰνὶ (ἀλέτρι) δὲν τὸ καίνε στὴ Σκῦρο «καὶ ζ' γὸ δὲ γκάφινε, γιατί τὸν δ' λεῦνε τὸ 'χουμ' κοῖμα» (Λήμνος). Κανένας νιὸς δὲν φυτεύγει καρπούσι, γιατί ἄμα μεγαλώσῃ τὸ δέντρο καὶ δῇ τὴν θάλασσα ἡ κορφὴ του, θὰ πεθάνῃ ἐκεῖνος ποὺ τὴν ἐφύτεψε. Γι' αὐτὸ μόνον οἱ γέροι φυτεύγουν καρπούσι στὰ χωριά (Ρόδος).

Ἀπαγορεύσεις (tabou): Τὰ δωδεκάμερα δὲ μπαλῶνουν, γιὰ νὰ μὴ μπαλῶσιν τὰ σπινεφὰ τὴ νύχτα δὲ σπαρῶσιν, γιὰ νὰ μὴ μαζεύσιν οἱ παρκατζέ.

Τὰ δωδεκάμερα εἰς τὴν Ζάκυνθον δὲν ἐτρωγάν ἐλιές, γιὰ νὰ μὴ βγάσουν καλογήρους, οὐδὲ ψάρια «γιατί εἶναι λυγιστά». Δὲν κάνει νὰ πατήσῃ κανεὶς ψωμί ἢ νὰ κάψῃ τὴν ψύχα τοῦ ψωμοῦ, ἢ νὰ στηρίξῃ τὰ μίγουλά του μετὰ τὰ δυὸ χέρια ἢ νὰ συμπλέκῃ τὰ χέρια (κλείνει τὴν τύχη του) κτλ. Ἡ γυναῖκα δὲν πρέπει νὰ σφάξῃ πουλὶ (διὰ νὰ τὸ σφάξῃ, πρέπει νὰ φορέσῃ τοῦ ἀνδρός της τὰ ὑποδήματα (Κῶς). Ὅποιος πατᾶ (σταφύλια), δὲν πρέπει νὰ 'ναι κοιμισμένος μετὰ γυναῖκα· εἶναι τσαναμπειὰ (Κύθνος).

Β'. Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μετὰ ὑπερφυσικά ὄντα: στοιχειά, δράκους, ἀράπηδες, χαμοδράκια, καλλικανιζάρους, ἀνασκελᾶδες, νεράϊδες, λάμιες, στρίγγγες, διαβόλους, φαντάσματα, βραχνᾶ, ἀσθένειες, μοῖρες, βρικόλακες, νεκρούς, τὸν ἥλιον, τὸ φεγγάρι, τὰ ἀστρα κλπ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «τὴ νύχτα δὲν παρσύρουνε, κι ἂν παρσύρουνε, δὲ ρίχνουνε τὰ φινόκαλα ὀξω, γιατί ποβγάνουνε τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ». Εἰς τὴν Καστορίαν «ὅταν ἐπεφτε κανεὶς, ἐρριχναν σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ζάχαρη, νερό κ' ἔσπαζαν ἓνα αὐγὸ λέγοντας: Ὅτι μετὰ πῆρες νὰ μετὰ τὸ δώσης κι ὅτι σὲ πῆρα σὲ τὸ δίνω». «Τὸ κυνήγι εἶναι δαιμονικὸ πρᾶμα καὶ πάντοτε στὸ φύλαμα παρησιάζονται πολλὰ πρᾶματα» (Πυλία). «Ὁ στρατολάτης, ποὺ

θά τοῦ παντήξῃ λαγὸς στὸ δρόμο ντου, θά βρῇ μεγάλες δυσκολίες στὴ δουλειά ντου, γιατί ὁ λαγὸς εἶναι διάβολος» (Ἀνατ. Κρήτη). Στὴν Κύπρο ἡ ἀγριουσικιά (ἀρκοσυνιζῶ) θεωρεῖται κατοικητήριο τοῦ Διαβόλου καὶ πολλές μαγικὲς πράξεις, ὅπως τὸ δημμαν, τὸ κάρφωμαν, γίνονται πάνω σὲ κορμὸ συκιάς, μὰ πάντοτε μοναχιασμένης καὶ φυτεμένης σὲ τόπο ἔρημο. Μέσ' στὸ μύλο εἶναι πάντα καὶ κροῦσμα. Καὶ στὰ λιοτριβεῖα δὲν κοιμᾶται κανεὶς, γιατί κρατιέται, μονγκαίνει (εἶναι κρονσματάρες οἱ μηχανές) (Ἀράχοβα Παρν.). Δὲν ἀφίνουν τὴν πυροστιά χωρὶς τσουκάλι στὴ φωτιά, γιατί ὁ πειρασμὸς βάζει ἐπάνω τὸ τσουκαλάκι του (Σύμη), ἢ κάθεται ὁ ἴδιος ἐπάνω (Ἀδριανούπολις). Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ ἐσπέρας τῆς πρώτης τοῦ ἔτους φαγητὰ ἐπὶ σινίου τίθενται ἐπὶ τῆς στέγης, ὅπως ὄντα τινὰ καλούμενα ἀπεμᾶς καλοὶ φάγωσι». «Ἐγὼ, λέγει χωρική ἀπὸ τὸ Καινούργιο Χωριὸ Πυλίας τὸ 1939, ἔχασα ἓνα παιδί ἀπὸ τὶς Ἀνεράϊδες. Μοῦ τὸ εἶπε κιόλας: "Ἀχ, μάννα, οὐλές ἦταν ἔμορφες, μὰ ἐκεῖνη ἡ μπροστινὴ μὲ τὰ κόκκινα μ' ἔκαψε!" Ἐξῆ ἦτονε καὶ χορεύανε ὄξου ἀπὸ τὸ πᾶν, ἀπὸ πλατωματάκι κ' ἔμπαινε ἡ μπροστινὴ μέσα καὶ ποὶς ξέρει τί τὸν ἔκανε καὶ λιγωνότανε τὸ παιδί, τὸ καίγε ἡ κάψα. Ἐγὼ δὲν ἔδινα πίστη στὰ λόγια του, ἀπὸ τὸ ἔλεγα καὶ τῆς θειᾶς μου, ποὺ ἔξερε ἀπ' αὐτὰ, θὰ τὸ γλυτώναμε, θὰ βρῶναι τὸ παιδί νὰ κοιμᾶται μὲ τὸν πατέρα του, ποὺ ἔχει καμωμένο φόνο, καὶ δὲ θὰ τὸ πείραζαν, γιατί ἅμα κανεὶς ἔχει καμωμένο φόνο, τὰ νεραϊδικὰ τὸν σκιάζονται». «Ἄμα ἔχει ματώσει κανεὶς τὸ χέρι του, δὲν τὸν πειράζουνε τὰ ξωτερικά οὔτε θάνατα κακὰ τότε πιάνει». «Καὶ τὰ ροῦχα, τὴν προῖκα, τὰ παίρνουνε οἱ Καλὲς Κυράδες. Ἄμα ἀνοίξης τὴ νύχτα τὰ μπαοῦλα σου, τὴν ἄλλη μέρα εἶναι ὅλο αἷματα. Κάνουνε γάμο, γεννητούρια καὶ παίρνουνε τὰ ροῦχα τῶν κορισιῶν καὶ τὰ φορᾶνε. Τὰ φέρνουνε πίσω, ἀλλὰ εἶναι ματωμένα, λερωμένα, λαδωμένα. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει ποτὲ ν' ἀνοίξη κανεὶς τὴ νύχτα μπαοῦλο». Εἰς τὰ χωριὰ τῆς Πυλίας «ὅταν βγαίνει ὁ ἥλιος τὸ πρωῒ, ἀφοῦ κάνουν τὸ σταυρὸ τους, τότε χαιρετᾶνε. Τοῦ λένε: Καλημέρα, ἤλιε μ', καλὸ βράδν, (τρεῖς φορές) ὅπως πυρώνεις οὐλونه τὸ γόσμο, ἔτοι καὶ μένα καὶ τὰ παιδάκια μου. "Ὅταν πάλι βασιλεῖ ὁ ἥλιος, πάλι τότε χαιρετᾶνε. Τοῦ λένε: Καλὸ βράδν, ἤλιε μου, νὰ μὴ σοῦ βρεθῇ ἐμπόδιο στὸ δρόμο σου». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὴν Κρήτην χαιρετοῦν τὴν νέαν σελήνην λέγοντες: Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι | κι ἀπὸν σ' ἔπλασεν ὁμάδι | κι ἀπὸν δὲν σὲ προσκυνήσῃ | μαῦρον ὄφι νὰ πατήσῃ.— Δὲν κάνει νὰ κατουρᾶνε κατάντικρυ στὸν ἥλιο, γιατί παθαίνουν ἀπὸ λιώκριση (ἀδυναμία μεγάλη καὶ ἀνορεξία, κίτρινη χροιά προσώπου).

VI. ΜΑΝΤΕΙΑΙ ΕΚ ΜΑΓΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΠΡΟΕΛΘΟΥΣΑΙ

Δεκανομαντεία, χειρομαντεία, χαρτομαντεία (Βλ. Κεφ. 8 Μαντική).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΩΟΝ

ΜΑΝΤΙΚΗ

Γενικά. Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν μαντικήν. Π. χ. *σημάδι*, *γοῦρι* (καλὸς οἰωνός), *προσήμαδο* (κακὸς οἰωνός, Νίσυρ.)· δὲν τό ᾗω σὲ καλὸ παρατήρημα (= προοιωνίζομαι δυσάρεστα, Κρήτη)· *δέλνει* σὲ κακὸ (Ἡπ.)· αὐτὸς ἔχει καλὸ ἀνάχαρο (Μεθώνη). *Μοιραίνω* (= λέγω τὴν μοῖραν, Καλάβρ.), *μοιράρης*, *μοιράρισσα* (Κρήτ.), *ρίχτης* (Καλάβρ.), *μάντης* (= προφήτης, μάγος καὶ ἐν γένει ὁ ἀθίγγανος ἢ πλανόδιος σιδηρουργὸς ἢ γανωματῆς, ποὺ ἀσκεῖ καὶ τὴν μαντικήν καὶ τὴν μαγείαν ἐν Κύπρῳ). *Ρουματίστηκα* (= ὠνειρεύτηκα) καὶ *ξεδιάλυνα τ' ὄνειρο* (Ἱμβρ.) κτλ.

Μάντεις καὶ μάντισσαι, ἐξηγηταὶ ὀνείρων καὶ ἄλλων σημείων. Μέσα καὶ τρόποι μαντικῆς τέχνης.

Ι. ΦΥΣΙΚΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO NATURALIS)

Αὕτη ὡς ἴσως ἔχει φυσικὰ σημεῖα, τ. ἐ. σημεῖα ἀπ' αὐτῶν παρεχόμενα.

Α'. Φυσιογνωμικά.

Ποῖα σημεῖα τοῦ σώματος ἢ ἄλλα «σύμβολα» ἐκλαμβάνονται ὡς προδηλοῦντα τὸ μέλλον ἢ τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου; Τί οἰωνίζονται ἐξ αὐτῶν;

α) **Αἰ ἐλαΐται τοῦ σώματος.** Τί δηλοῦν; Π.χ. κατὰ παλαιόν τι χειρόγραφον «ἐὰν εἰς τὸ μάγουλον τοῦ ἀνδρός, πλούσιος ἔσται· ἐὰν εἰς τὸ στήθος, πένης ἔσται· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ γυναικὸς δηλοῖ. Ἐὰν δὲ εἰς τοὺς πόδας ἔχωσιν ἐλαίαν, πολύτεκνοι ἔσονται». Ἐλαὰ μέσα εἰς τὰ φρύδια φανερῶνει χηρείαν (Σμύρνη), εἰς τὰ χεῖλη δυστυχίαν εἰς ὅλην τὴν ζωὴν (Λέσβος). Ποία ἡ σημασία των ἄλλου;

β) **Μάτι.** «Μάτι φτερωτὸ δηλοῖ ἀνδρείαν, μάτι βαθουλὸ κλίσιν πρὸς κλοπὴν» (Ἡπ.). Τί προοιωνίζονται ἐκ τούτων ἄλλου;

γ) **Αὐτιά.** «Μεγάλ' αὐτιά πολὺχρονος» (Κρήτη, Λέσβος). Κατὰ τοὺς Ποντίους ὁ ἔχων μεγάλα αὐτιά ἔχει κλίσιν εἰς τὴν κλοπὴν (Πόντ. Ἑσραήλ).

δ) **Ὀδόντες.** Κατὰ τοὺς Κρήτας «Κεινοσὰ ποὺ ἔχει ἀρὰ δόδια γίνεται πλοῦσος, κεινοσὰ ποὺ ἔχει πυκνά γίνεται φτωχός. Ἄλλοι λένε πὺς τὰ ἀρὰ δόδια εἶναι γνώρισμα τοῦ ψεύτη: ἀροδόντα καὶ ἀρομάλλα | καὶ καθάρια προματάρα» (Ἱεράπετρα). Κατὰ τοὺς Κυπρίους ὁ *ναρκοδόνας* (ἀραιοδόνης) εἶναι βραχύβιος.

«Οἱ μαῦρες κουκκίδες ἀπάνω στὰ δόδια εἶναι γράμματα ὅποιος ἔχει τέτοιες μαθαίνει πολλὰ τὰ γράμματα» (Ἀν. Κρήτη).

ε) **Μέτωπον.** Γραμμαὶ καὶ σχῆμα τοῦ μετώπου. Π.χ. «Ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον πολὺ μεγάλον εἶναι ὀκνηροί, βαρεῖς καὶ παρομοιάζουν τὰ βόδια· ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον μικρὸν καὶ στενὸν εἶναι ἀμαθεῖς, ἄγριοι, λαίμαργοι καὶ παρομοιάζουν τοὺς χοίρους» (Ἦπ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ σχῆμα τοῦ μετώπου ἄλλοῦ;

ς) **Κεφαλὴ.** «Τὸ μυτερὸ κεφάλι εἰς τὴν κορυφὴν δηλοῖ τὸν ἄνθρωπον σταθερόν, ἄγριον καὶ φθονερόν» (Ἦπ.).

ζ) **Μαλλιά κεφαλῆς.** Πρβλ. τὸ δίστιχον: *Κόκκινη τρίχα, μάτια γαλανὰ | καρδιὰ τοῦ διαβόλου ψυχὴ τοῦ Σατανᾶ.* Ὁ ἔχων δύο κορυφὰς (ἐκ τῆς συστροφῆς τῶν τριχῶν τοῦ κρανίου) θὰ ὑπανδρευθῇ δύο φορὰς (πολλαχοῦ) ἢ ξένο βιὸς θὰ φάῃ (Πάγγαιον).

η) **Φρύδια.** Γνώμη: «Μὴν ἐμπιστευεῖσθαι εἰς τὰ σταυρωτὰ φρύδια».

θ) **Σῶμα τριχωτόν.** Σωρεῖα τριχῶν ἐπὶ τοῦ σώματος δηλοῖ καλὴν τύχην (ζούδας)· ἄζονδος ὁ κακότηχος (Κρήτη).

ι) **Γραμμαὶ παλάμης.** «Ἐὰν ἡ γραμμὴ τῆς χειρὸς εἶναι κλειστὰ, τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι δυστυχὴς» (Γαλαξίδου). Ἀπὸ τοῦ μήκους τῶν διαφόρων γραμμῶν καταλαβαίνει κανεὶς πόσα ἔτη θὰ ζῇ, ποίαν τύχην ἔχει, πόσον μεγάλη καρδιὰ ἔχει, ποῖες διανοητικὲς ικανότητες ἔχει. Ἐὰν ἡ γραμμὴ τῆς ζωῆς εἶναι διακοπτομένη, σημαίνει ἀσθένειες.

ια) **Δάκτυλοι χειρὸς.** «Ὅτινα τεττώσης τὰ δαχτύλια σου καὶ γυρίζουνε πρὸς ἀπάνω, εἶσαι δοτερός (= ἐλεήμων), δινὰ ναι ντρέτα (= ἴσια) γῇ λίγο καμπουρωτὰ, εἶσαι τζιγκούνης» (Ἀνατ. Κρήτη).

ιβ) **Στίγματα δυνύχων.** Οἱ ἄσπρες κουκκίδες ἀπάνω στὰ νύχια εἶναι εὐκὲς (Κρήτη), κατ' ἄλλους κατάρες (Ἀμβρακία).

ιγ) **Σημειωμένοι ἄνθρωποι, σημαδιακοί.** Καμπούρης, κουτσός, σπανός, κασιίδης κλπ. Π.χ. οἱ ἀνάπηροι ἔχουν τύχη (Λέοβ.).

ιδ) **Τσίπα.** «Γεννημένος μὲ σκοφία», εὐτυχὴς (Ζάκυνθος).

Β'. Παλμοί.

Τί μαντεύουν ἀπὸ τοὺς διαφόρους παλμοὺς καὶ μὲ ποίας πράξεις ἐπιζητοῦν τυχὸν νὰ ἐξακριβώσουν τὸ συμβησόμενον ἢ ν' ἀποτρέψουν τὸ ἐπαπειλούμενον κακόν;

α) **Παλμός ματιού** (παίξιμο, πετάρισμα, λάγγεμα, σπάραγμα κλπ.). Π. χ. «Όταν ξεπετᾷ τὸ μάτι, ἂν εἶναι τὸ ἀριστερό, θ' ἀκούσωμε ἢ θὰ πάθωμε κακό, ἅμα ξεπετᾷ τὸ δεξιό, ἄνθρωπο θὰ δοῦμε, μουςαφίρης θὰ μᾶς ἔρθῃ (Κρήτη). Ἀποσπῶντες τρίχας ἐκ τῶν βλεφάρων μαντεύουν (ἐν Θράκῃ κ. ἄ.) ἀπὸ ποῖον μέρος πρέπει ν' ἀναμένουν τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν νοματίζοντας.

β) **Βόμβος αὐτιού**. Π.χ. «Ἄμα βοῦζῃ τὸ αὐτί, ἂν εἶναι τὸ δεξιό, θὰ ᾔχωμε εἶδηση δυσάρεστη, ἂν εἶναι τ' ἀριστερό, εὐχάριστη (Κυδωνίαι, ἄλλοι ἀντιστροφως). Εἰς τὴν Κάρπαθον, ὅταν σφυρίξῃ τ' αὐτὶ κανενός, τοῦ κτυπᾷ τσακουμάκι μὲ τὰ δυό του δάχτυλα (τὸ μεγάλο καὶ τὸ μεσαῖο) δυὸ τρεῖς βολές καὶ τὸ σταν-ρῶνει καὶ λέγει: Καλὴ φωνή, καλὴ λαλιά, καλὸς μαντατοφόρος. Εἰς τὴν Ἀμοργὸν «σκοῦν» ὁμοίως τὸ χέρι τοὺς πότε στὸ ἓνα αὐτί, πότε στὸ ἄλλο καὶ λένε: Ἄν εἶναι φίλος νὰ χαρῇ, κι ἂν εἴν' ὀχτρός νὰ σκάσῃ.

γ) **Κνισμός παλάμης, ρινός, παρειῶν, λαιμοῦ, ράχης, πέλματος** κλπ. Π.χ. Ἄν ἔχῃς φαγούρα στὸ ἀριστερό χέρι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ πάρῃς χρήματα γι' αὐτὸ τὸ φιλοῦν καὶ τὸ ἀνακατεῖναι στὰ μᾶλλὰ τους, διὰ νὰ λάβουν πολλά. Ἐὰν στὸ δεξιό χέρι, θὰ δώσῃς χρήματα (Ἄρως). Ὅντα σὲ τρώῃ τὰ μάγουλα ἢ αἱ μύτες δέλναι λήπη καὶ στενοχώρια (Ἦα). Ὅταν σὲ τρώγῃ ἡ ράχη σου, αὐτὸ λένε: ξύλο θὰ φᾶς (πολλ.). Ὅταν σὲ τρώγουν τὰ φρύδια, κάποιον θὰ δῇς (Τήνος). Εἰς τὴν Καστορίαν «ἅμα τοὺς κατ' ὃν λαιμός, λένε: κάπου μ' ἔχουν ξαπλωμένη» (δηλ. κίπου μιλοῦν γιὰ μένα). Ὅντα τρώγουν οἱ πατοῦχες τῶν ποδιῶν, λένε πὼς θὰ βάλουνε καινούργια παπούτσια» (Ἀν. Κρ.), ἢ θὰ κάμῃς ταξίδι (Λέσβ.).

δ) **Πταρμός**. Εὐχὴ πρὸς τὸν πταρνιζόμενον: Γειά σου κι ἀλήθεια λές! ἢ Μὲ τίς ὑγεῖες σου! Σημασία: ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀληθείας, ἐνθύμησις ἀπόντος. Γιὰ νὰ βρεθῇ ποιὸς ἔχει τὴν κουβέντα του, νοματίζει στὰ δάχτυλά του ἐπάνω καμπόσα ὀνόματα. Ἐπειτα δίδει τὰ δάχτυλά του νὰ πιᾶσουν τὸ ὄνομα ποῦ ἔχει τὸ δάχτυλο ποὺ θὰ πιᾶσουν, κεῖνος ἔχει τὴν κουβέντα του (Ἀν. Κρ.). Μὲ ποίους ἄλλους τρόπους ζητοῦν ν' ἀνακαλύψουν τοῦτο; Ἄλλαι σημασίαι τοῦ πταρμοῦ. Π.χ. Ἄν πταρnisθῇ κανεὶς μπροστὰ σὲ νεκρό, γρήγορα θ' ἀποθάνῃ (Νῆσοι Αἰγ.). Τὴν Τυρινή, ἂν φταρnisθῇ κανένας τὸ βράδυ στὸ τραπέζι, ἢ θὰ γεννηθῇ καινούργιος ἄνθρωπος στὸ σπίτι ἢ θὰ χαθῇ κανένας. Γιὰ νὰ προλάβουν τὸ δεύτερο τὸ κακό, σκίζουν τὸ ποκάμισο ἀπὸ μπροστὰ ὁποιοῦ φταρnisθηκε (Ἦπ. Ἀρκαδ. κ.ἄ.). Ἄν φταρnisθῇ κανένας τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, τότε θὰ σύρῃ μεγάλην ἀρρώστεια. Ἄν φταρnisθῇ ὁ ἄρρωστος, εἶναι καλὸ σημάδι δὲν διατρέχει κανένα κίνδυνον (Ἀν. Κρήτ.). Ποία ἢ σημασία τούτου ἄλλοι;

ε) **Δύγξ** (λόξιγκας). Σχετικαὶ φράσεις: «Κάποιος μᾶς ἀναβάνει». «Κακὸς παραβαλτῆς» (Ἦπ.).

ς) **Γέλως**. Τὰ πολλὰ γέλια. Π.χ. «Σὲ καλὸ νὰ μοῦ βγοῦν τὰ γέλια».

Γ'. **Σημεῖα**. (Κακοσημαδιὲς καὶ γούρια, προσήμαδα κλπ.).

α) **Κρότοι ἀσυνήθεις**: Τρίξιμο στέγης, ὀροφῆς, πατώματος, τοίχων, θυρῶν κλπ. Π.χ. «Ὅταν τρίζῃ τὸ μαδέρει, εἶναι κακὸ γιὰ τὸν νοικοκύρη, ὅταν τρίζῃ ἡ κασέλλα, εἶναι κακὸ γιὰ τὴ νοικοκυρὰ (Βόνιτσα). «Ὅντα στρίζουν τὰ ξύλα τοῦ σπιτιοῦ (ντουλάπια, γρεντιές, σανίδες), δέλνουν θάνατο στὸ σπίτι (Ἦπ.). «Ἀμα πέση πέτρα ἀπ' τὴ στέγη στὸ ταβάνι, θὰ πεθάνῃ κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι (Αἰτωλ.), θὰ μᾶς ἔρτ' μουσαφίρς (Λήμνος), θὰ ῥθῇ κάποια ἀγγελία (Ἦπ.).

β) **Θραῦσις καθρέπτου ἢ υἰαλίνου σκεύους** κλπ. Π.χ. «καθρέπτῃς ὅταν σπάσῃ, εἶναι κακὸ γιὰ τὸ σπίτι, ἢ θάνατος ἢ σκωταμμύρα. Κι ἅμα σπάσῃ, πρέπει ἀμέσως νὰ τὸν πετᾷς στὰ σκουπίδια, νὰ μὴ τὸν ἔχῃς σπασμένο στὸ σπίτι, γιατί, ἂν ἔχῃ κορίτσια στὸ σπίτι, δὲν ἀπείρῃ ἡ μοῖρα τους· πάλι καὶ δὲν ἔχῃ, ἔρχεται ἄλλο κακὸ στὸ σπίτι» (Σπάρτη). «δὲν ἔχουν γιὰ καλὸ νὰ θραύσῃ ἓνα πρᾶγμα χωρὶς νὰ σπάσῃ (Προῦσα)

γ) **Ἀνατροπὴ ἀλατοδοχείου, χυσίαν οἶνου, ἐλαίου, οἶνοπνεύματος, καφὲ κλπ.** Ἀνατροπὴ ὑποδήματος. Πῶς ἐκλαμβάνονται ταῦτα;

δ) **Σκόνταμμα, πτώσις ἀπὸ τοῦ ἵππου κ.τ.τ.** Κακὸν σημεῖον.

ε) **Αὐτόματοι ἢ ἀκούσiai κινήσεις ἢ ἀσυνείδητοι πράξεις**. Π.χ. «Ἄν τὸ παιδί ἀρकुндіσῃ, ἐνῶ συνήθισε πιά νὰ περπατῇ ἢ παίξῃ μὲ τὸ λουκέτο τῆς πόρτας, εἶναι σημεῖον ὅτι θὰ ἔλθουν νὰ ζητήσουν χρήματα (Λέσβ.). «Ἄν, ἐνῶ κόβουμε τὸ ψωμί, κοπῇ κανένα κομμάτι πολὺ λεπτὸν (χωρὶς νὰ τὸ θέλωμεν), τοῦτο σημαίνει ὅτι θὰ ἔλθῃ φίλος (Λακκοβίικια Μακ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ δάγκαμα τῆς γλώσσης;

ς) **Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐκφορὰν**. Π.χ. «Ἄν ἔχῃ τὸ ἄν του μάτι ἀνοιχτό, θὰ ποθάνῃ ὀγλήγορα κι ἄλλος· τὸ ἴδιο κι ἀνὲν κουνῇ τὴν κεφαλὴν, ὅντὸ πᾶνε νὰ τόνε θάφουνε» (Ἄν. Κρήτη). Ποῖα παρατηρήματα γίνονται κατὰ τὴν κηδείαν ἀλλοῦ;

ζ) **Πλημμελὲς ζύμωσις ἢ ἐψησις ἄρτου** κλπ. Π.χ. ἅμα θὰ πεθάν' κανένας, τὸ ψωμί δὲν γίνεται οὔτε σὲ 24 ὥρες (Αἰτωλ.).

Δ'. Εικονομαντεία.

Σημεῖα προερχόμενα ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα καὶ τὴν κανδήλαν.

Π. χ. ἅμα τριῖξιν εἰκόνισμα στὸ σπίτι, εἶναι κακὸ σημάδι. Παίρνουν λοιπὸν τὴν εἰκόνα στὴν ἐκκλησία τρία Σάββατα καὶ τὴν ἀγιάζουν κι ἀνάβουν καντήλι μὲ κρασί καὶ λάδι, ὅχι μὲ νερό, ὅπως συνήθως (Γκούρα Κορινθ.). Τί μαντεύουν 1) ἂν πέσῃ ἡ εἰκόνα ἢ τὸ καντήλι ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι, 2) ἂν χυθῇ τὸ λάδι ἐπάνω εἰς κάποιον, 3) ἂν ἡ εἰκόνα κλαίῃ, 4) ἂν ἡ καντήλα τοῦ σπιτιοῦ εἶναι κόκκινη; κτλ.

Ε'. Πυρομαντεία.

α) **Συρισμός καιομένου ξύλου.** Π. χ. "Όταν κουβεντιάξῃ ἡ φωτιά, κάποιος μᾶς ἀναβάνει (ἔχει τὴν κουβέντα μας). Ἀρχίζουμε ἀμέσως καὶ λέμε: "Ο τάδε λέει τὴν κουβέντα μας, ὁ τάδε, ὁ τάδε... Σὺ ἄνθρωπε ποὺ θὰ σταματήσῃ ἡ φωτιά νὰ κουβεντιάξῃ, αὐτὸς λέει τ' ὄραμα μας" (Ἡπ.). Εἰς τὴν Αἰτωλίαν κ.ἀ. λένε: "Αν εἶναι φίλος νὰ χαρῇ κι ἂν τὸ ὄραμα νὰ σκάσῃ!

β) **Σπινθηροβολία πυρός.** Σπινθῆρες ἐκτινασόμενοι ἐκ ξύλου καιομένου σημαίνουν, ὅτι ὁ ξενιτευμένος ἐπιστρέφων θὰ φερῇ τόσα πλούτη ὅσοι καὶ οἱ σπινθῆρες (Ἡπ.).

γ) **Ἀναλαμπὴ πυρός ἢ λύχνου.** Ἄν τὰ ξύλα τῆς φωτιᾶς ξεφυσοῦνε καὶ πετοῦν δυνατὲς φλογίτσες, κάποιος μᾶς κατατρέχουν (Καστορ.). Ἄμα ἡ οἰκοδόσποινα ἰδῇ τίς γλῶσσες τῆς φωτιᾶς, ἀναφωνεῖ «μᾶς γλωσσοτρώγουν στὴ γειτονιά» (Πάρος) καὶ τρανεῖ τὸ ξύλο ἔξω.

δ) **Σπινθηροβολία πυροσιᾶς, χύτρας κλπ.** «Μερικοὶ σπινθῆρες, ποὺ σὰν μυρμηκᾶκια πηγαινοέρχονται πάνω στὸ σίδερο τῆς πυροσιᾶς, εἶναι ἔνδειξις πὼς θὰ πάρουν λεπτὰ («μετράει ἡ πυροσιᾶ», Βογατσικόν), ἢ προάγγελος κακοκαιρίας» (Μάνη).

ε) **Παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν καπνὸν τῆς φωτιᾶς ἢ τοῦ θυμιατοῦ.** Π. χ. «Ἄν ὁ καπνὸς διευθύνεται πρὸς τὰ ἐπάνω, εἶναι καλὸς οἰωνός» (Μακεδ.).

ς') Ἀπαντήματα (ἐνόδιοι σύμβολοι).

α) **Ἀπαντήματα ἀνθρώπων** (καθ' ὁδόν). Τίνων ἢ συνάντησις θεωρεῖται αἰσία καὶ τίνων ἀπαισία; Μὲ ποίους τρόπους ἐπιζητεῖται ἡ ἀποτροπὴ τοῦ ἀπειλουμένου κακοῦ ἢ ἡ ἐξασφάλισις αἰσίας ἐκβάσεως; Π. χ. εἰς τὴν Μεθώνην «οἱς

ἀρχιμηνιές και τὴν Πρωτοχροινὰ παρατηρᾶμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδοῦμε, σὰ θὰ βγοῦμε ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ἔχη καλὸ ἀνάχαρο. Ὁ ἄμα ἰδῆς Γιάννη, ἂς εἶναι καὶ κακογιάννης, ἔχουνε νὰ εἰποῦνε, τό 'χουνε σὲ καλὸ. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα ἢ τὰ βουνὰ κ' ἔπειτα ὄγοιον καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Τὸ συναπάντημα τοῦ παπᾶ τὸ θεωροῦν κακὸ καὶ γι' αὐτὸ λένε «δέσε κόμπο». Ἐπίσης, ἐὰν συναντήσουν γυναῖκα χήρα ἢ ἐν γένει μαυροφόραν, θὰ τοὺς φέρη γουρσουζιά (Καστελλόριζον), σημαδιακόν, ὁμοίως. Ποῖαι αἱ ἀντιλήψεις ἄλλου;

β) **Ποδαρικὸ καὶ χερικὸ** καλὸ ἢ κακὸ. Ποῖος ὁ καλοπόδαρος καὶ ποῖος ὁ γουρσουζης; Πρὸβλ. ἀρχιχροινάτικος καὶ ἀρχιμηνιάτικος ἀναραχός, καλοήσκιωτος ἢ κακοήσκιωτος ἄνθρωπος κλπ.

γ) **Ἀπαντήματα ξώων.** Π.χ. Ἄν σοῦ κόψη τὸ δρόμο λαγός, κακὸ σημειῖο· πρέπει νὰ ξαναγυρίσης, ν' ἀλλάξης τὸ κίνημά σου. Ἄν σοῦ κόψη τὸ δρόμο φίδι μετὰ τὸ βασίλειμα ἡλιοῦ, δέλνει σὲ κακὸ, κάποιος ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς σου τὸ τρώει χαράμι (=εἶναι ἐτοιμοθάνατος). Πῶς θεωρεῖται ἡ συνάντησις γάτας (μαύρης), χελώνας, ἀλεποῦς, κούρκου κλπ. Πῶς θεωρεῖται τὸ πέρασμα λαγοῦ μέσα ἀπὸ τὸ χωριό; Ποία ἡ συνήθεια διὰ καὶ μὴ τοὺς «κομπώση» ὁ κούρκος ἢ ἡ τουκόνα ἢ γαῖδαρος τὴν Πρωτομαγιά ἢ γενικῶς τὴν ἄνοιον; Κακὸς οἰωνὸς διὰ τὸ ἀρχόμενον ἔτος; Πρὸβλ. «Τρυφήματα κόμπωμα, τριῶν χρόνων σκόνη-ταμμα». Ρούμπωμα κούρκου κλπ.

δ) **Ἀπαντήματα ὠρισμένων ἀντικειμένων.** Π.χ. ἂν βαδίζων εὔρης δακτυλίδι, θὰ σοῦ ἔλθῃ ἐκείνην τὴν ἡμέρα μεγάλη στενοχώρια· ἂν ἰδῆς κόκκινον παννί, τότε ἐκεῖνος ποὺ περιμένεις θὰ ἔρθῃ σύντομα, ἐντὸς 24 ὥρων (Ἐρεσσὸς Λεσβ.). Πῶς θεωρεῖται ἡ εὔρεσις βελόνης καθ' ὁδόν, ἢ πετάλου (μετὰ τὸ ἀνοιγμα ἐστραμμένον, πρὸς ἣν διεύθυνσιν βαδίζεις ἢ ἀντιθέτως);

Ζ'. Οἰωνοί.

Ἄπερχαι ἢ ἐπφδαὶ καὶ σχετικαὶ πράξεις καὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποτροπὴν οἰωνοῦ κακοῦ.

α) Πτηνά.

1. Πτῆσις καὶ κρωγμοὶ κόρακος, κορώνης, κρίσης (καρακάξας). Ἐρεῖς κοράκων ἢ ἄλλων ὀρνέων, ὡς γερακιῶν, ἄνωθεν τοῦ χωρίου κλπ. Π. χ. Ὁ ἄμα περάσουν δυὸ κοράκια καὶ τσακώνονται ἐπάνω ἀπὸ ἓνα σπίτι, ἄνθρωπος θὰ πεθάνῃ ἀπομέσα (πολλαχού). Ὅταν πέσουν πολλὰ κοράκια, εἶναι δυστυχία σὸ

χωριό (Λαγκάδια) ἢ θὰ γίνῃ κακοκαιρία (Λακωνία). Τί ἐπιφωνοῦν, ἅμα ἀκούσουν τοιούτους κρωγμούς;

2. *Ελευσις ἢ διέλευσις πελαργῶν. Τί προμηνύει;

3. Πτῆσις καὶ φωνὴ κουκουβάγιας, κούκκου, μπούφου, γκιώνη, δεκοχιούρας κλπ. Τί προαγγέλουν; *Αλλαι παρατηρήσεις. Π.χ. "Όταν μιὰ δεκοχιούρα κτίσῃ τὴν φωλιά της εἰς ἓνα σπίτι, σημαίνει θάνατον ὅταν ὁμως τὴν κτίσῃ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, σημαίνει εὐτυχίαν διὰ τὸ χωρίον (Μαθαδόκαμπος). Τί ἐπιφωνοῦν ἢ τί λέγουν, ἅμα φωνάζῃ κουκουβάγια; Εἰς τὴν Τῆνον ἢ κουκουβάγια λέγεται κατ' εὐφημισμὸν πληθερῆ, διὰ νὰ μὴ ρημάξῃ τὸ σπίτι, ὅπου ἀκούεται. Ποῦ ἄλλοῦ λέγεται οὕτω; Ποῦ ἡ φωνὴ τῆς κουκουβάγιας θεωρεῖται, ὡς εἰς τὴν Σύμην, καλορίζικη;

4. Ποῖον εἶναι τὸ λεγόμενον νεκροποῦλι ἢ χαροποῦλι ἢ θανατοποῦλι ἢ στριγγλοποῦλι ἢ κλαυποποῦλι καὶ ποῖα τὰ χαρακτηριστικά του;

5. Ποῖαι παρατηρήσεις γίνονται μετὰ τὴν ἐλθόντων τῶν χειλιδόνων (π.χ. ἂν ἔλθουν ἡμέραν Σάββατον καὶ κτίσουν φωλεὰς εἰς ἓνα σπίτι· ποῖοι οἶωνοὶ συναγόνται τότε ἐξ αὐτῶν; Π.χ. ἂν δὲν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν παλαιάν των φωλεάν, ἂν κοσιύσουν κανένα κτλ.)

6. Μαντεῖαι σχετικαὶ μετὰ τὴν ὄρνιθα.

(α) "Αν λαλήσῃ σὰν πετεινὸς κατὰ ἡλιού (πρὸς Ἄνατ.) ἢ κατὰ βασίλεμα (πρὸς Δ.). Μετροῦν τὴν κάσα τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ μετὰ τὴν κόττα, διὰ νὰ συναγάγουν μαντεῖαν; Τί κάμνουν διὰ νὰ ἀποτρέψουν τὸ κακόν, πὺν προμηνύεται ἀπὸ τὸ λάλημα αὐτό; Τὴν πωλοῦν ἢ τὴν σφάζουν εἰς τὸ κατώφλιον μετὰ τὸ σκεπάρνι μετὰ ἓνα κτύπημα; Τὸ κεφάλι ἀπορρίπτεται; Λόγοι ἀποτροπιαστικοί. Π.χ. στήν κεφαλὴ σου! ἢ νὰ φᾶς τὸ κεφάλι σου! ἢ θὰ σὲ φάω γιὰ νὰ μὴ με φᾶς! Ποῦ τὴν ὄρνιθα αὐτὴν στρίβουν τὸ κεφάλι της πρὸς ἀνατολάς, τὴν σκοτῶνουν καὶ τὴν θάβουν;

(β) "Αν μπῇ μέσα στὸ σπίτι καὶ τινάξῃ τὰ φτερά της, ἂν «ξεφορτωθῇ» καὶ ἰδίᾳ ἂν ἀφήσῃ πτερὸν δίπλα εἰς τὴν νοικοκυράν.

(γ) "Αν στέκῃ μετὰ τὸ ἓνα πόδι;

(δ) "Αν γεννήσῃ πολὺ μικρὸ αὐγὸ ἢ αὐγὸ χωρὶς κρόκον. Εἰς τὰ Λαγκάδια Γορτυνίας τὸ αὐγὸ αὐτὸ τὸ χύνουν στὸ σταυροδρόμι, γιὰ νὰ διαλυθῇ τὸ κακόν. Τί δηλοῖ τὸ αὐγόν, ἂν ἔχῃ μέσα αἷμα ἢ δύο κρόκους;

7. Οἶωνοὶ ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ πετεινοῦ καὶ τοῦ τόπου ὅπου φωνάζει, τοῦ τρόπου καθ' ὃν τρώγει: α) ἅμα φωνάξῃ ἐπάνω εἰς τὸ κατώφλιον, β) ἂν λαλήσῃ πάνωρα κατὰ ἡλιού ἢ κατὰ βασίλεμα ἡλιού, ἂν λαλήσουν τὸ μεσονύκτιον πολλοὶ πετεινοὶ μαζί· εἰς τὸ Πωγώνιον, αὐτὸ σημαίνει ὅτι κάποιος γεννιέται

κείνη τὴν ὥρα, γ) ἂν τρώγῃ τεντώνοντας τὸν λαιμὸν πρὸς τὰ ἐπάνω, ὁ μέλλων σύζυγος θὰ εἶναι μεγάλου ἀξιώματος.

8. Οἰωνοὶ ἀπὸ τὰ περιστέρια: α) Φωνὴ περιστερᾶς ἀπαίσιον, β) πέταμα περιστερᾶς ἐπάνω ἀπὸ τὸ σπίτι καλὸς οἰωνός· ὅταν περιστέρια μὲ τὰ φτερά τους τινάζουν χῶμα, θεωρεῖται γουρσουζιά καὶ διὰ τὴν ἐξουδετερώσουν τὸ κακὸ χύνουν εἰς τὸ χῶμα ἐκεῖνο νερὸ εἰς σχῆμα σταυροῦ (Βρούουλα).

9. Οἰωνοὶ ἀπὸ διάφορα ἄλλα πουλιά, ὡς τρυγόνα κλπ. Π. χ. "Ὅταν μπῇ ἀγριοποῦλι μέσα στοῦ σπίτι, εἶναι προμήνυμα καλοῦ ἢ ἐρχομοῦ ξενιτεμένου (Εὐρυτ.). Ἐὰν σὲ κουτσουλήσῃ τὸ πουλί, εἶναι εὐτυχία (Καστορ.).

β) Ζῶα, ἰδία κατοικίδια, καὶ ἔντομα.

1. Σκύλος. Μαντεύματα συναγόμενα: α) ὅταν ὁ σκύλος οὐρλιάζῃ. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὸ μικρότερο παιδί τοῦ σπιτιοῦ βγάζει τὸ ὑπόδημά του καὶ τὸ τοποθετεῖ ἀνεστραμμένον ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐξώθυρα», εἰς τὰ Κοτύωρα «ἔμπηγαν στοῦ κατῶφλι ἢ στὴ γῇ ἔξω ἓνα μαχαίρι· Τί σπνῆσκειται ἀλλοῦ;· β) ὅταν σκάβῃ μὲ τὰ νύχια του τὸ ἔδαφος· γ) ὅταν ὁ σκύλος σπρῆται καταγῆς· δ) ἂν κοιμᾶται «κοιλοῦρα ἢ ἑσπία» τ' Ἀθηγιαννῶν τὸ πρῶτον ἢ τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου ε) ἂν τὰ σκυλιὰ γανγίσουν τὴν νύκτα, ὅταν πρῶτοπαῖ ψωμί στὴ στάνη κ.τ.τ.

2. Γάτα. Μαντεύματα: α) ὅταν ὁ γάτος νύχεται· β) ὅταν νύχεται καὶ κοιτᾷ πρὸς τὴν θύραν ἢ πρὸς τὴν γωνιά τοῦ σπιτιοῦ· γ) ὅταν πιαρνίζεται· δ) ὅταν παίζῃ πολὺ κτλ.

3. Ποντικός. «Ὅντα τρῶν τὰ ποντίκια τὰ σκουτιὰ στοῦ σπίτι καὶ τὰ κάνουν τριφτά, λὲν πὼς γίνκε κλεψιά στοῦ σπίτι ("Ηπ.) ἢ ἀπάτῃ μεταξὺ συνεταίρων ("Ἰναχώριον Κρήτ.).

4. Ἴππος, ἡμίονος, βοῦς κλπ. Οἰωνοὶ συναγόμενοι α) ἂν χρομετίσῃ τὸ ἄλογον ἐπὶ τῆς φάτνης στὸν ὕπνο του ἢ τὸ βόδι γογγίσῃ τὴν νύκτα, β) ἂν κοπρίσῃ στὴν ἐξώθυρα κατὰ τὸ ξεκίνημα γιὰ ταξίδι, γ) ἂν κουτουρήσῃ μέσ' στοῦ ποτάμι κτλ.

5. Πρόβατα, αἴγες. α) Μαντεύματα περὶ τοῦ καιροῦ ἢ τοῦ χειμῶνος ἐκ τῆς στάσεως ἢ τῶν κινήσεων τῶν προβάτων π. χ. εἰς τὴν Ἀἷμνον τ' Ἀγιολιά ξετάζουν τὰ πρόβατα πὼς πλαγιάζουν. "Ἄν εἶναι ἀντίκρυ στὸν ἥλιο πλαγιασμένα, εἶναι καλοχρονιά στὰ πρόβατα· ἅμα εἶναι πρὸς τὴ νοτιά, δὲν εἶναι καλοχρονιά. "Ἄμα εἶναι ἀνακατεμένα, ἄλλα στὸν ἥλιο καὶ ἄλλα στὴ νοτιά, εἶναι χρονιά μπερδεμένη· δὲ "ναὶ καλή. β) Οἰωνοὶ ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ἀρνίου ποὺ θὰ πρωτοῖδῃ κανεῖς (π. χ. ἄσπρο ἀρνί, μαύρη χρονιά· μαῦρο ἀρνί, ἄσπρη χρονιά, "Αδριανούπολις). γ) "Ἄν τὸ πρόβατον εἰς τὸ ποιμνιοστάσιον γογγίξῃ καθ' ὅλην τὴν νύκτα,

κακὸς οἰωνὸς κατὰ τοὺς Κυπρίους. δ) Οἱ ποιμένες τῆς Χίου παρατηροῦν τὰ σκιρτήματα τῶν αἰγῶν.

6. Χοῖρος. «Ὅταν οἱ χοῖροι τρανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ φρύγανα, θὰ γίνη βροχή» (Κάρπ.). Ποῖοι οἱ σχετικοὶ οἰωνοὶ ἄλλοῦ;

7. Λύκος, ἀλεποῦ, τσακάλι. Ποῖοι οἰωνοὶ συνάγονται α) ἂν λύκος εἰσέλθῃ εἰς τὸ χωρίον; β) ἂν τὰ τσακάλια οὐρλιάζουν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου κτλ.

8. Σαύρα, χοχλίας κλπ. Ἐν παραδείγμα: Ἡ βρουχαλήθρα ἅμα πέφτ' τὸν χ'μῶνα, ρίχν' παραπουλλὴ βρουχὴ κι θὰ 'νι μερικέτ (ἄφθονος ἐσοδεῖα). Κι λέν' ἀκόμα, ὅτ', ἅμα πααίν' σιαπάν', φτ'ραίν' τὸν καλαμπόκ', κι ἅμα πααίν' σιακάτ' ἀκριβαίν' (Εὐρυτ.). Ὅντὸν εἶναι πολλοὶ χοχλοί, δὰ πέση φτώχεια (Κρήτη).

9. Μυρμήγκια. Τί προσημαίνουν, ἂν ἀπέξω μπαίνουν στὸ σπίτι ἢ στὸ ἐργαστήρι μυρμήγκια ἢ ἀπομέσα βγαίνουν πρὸς τὰ ἔξω; Ἄλλαι παρατηρήσεις: Μυρμήγκια κόκκινα, μικρὰ καὶ δίχως φτερά, ἀφθονία γεννήματα μυρμήγκια μὲ φτερά ὄντα φωλιάζουν στὴν ἀδλὴ σου, δένουν βάρικο (Ἡπ.). Μυρμήγκι κάτω ἀπὸ τὴν τάβλα τῶν Ἀπόκρεω δηλοῦ εἰσέλθει (Τροσι.).

10. Ἀράχνη. Π. χ. ἅμα ἀπὸ τὸ ταβάνι κατεβῇ μπροστά σου καλογριά (= ἀράχνη) μὲ μιὰ κλωστή, ἔρχεται ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ξενιτεῖα (Σινώπη). Ὅντα γνέθ' ὁ σφάλαγγας ἀποπλάνου σ', εἶναι γιὰ καλὸ (Ἡπ.). Ποῖοι ἄλλοι οἰωνοὶ συνάγονται ἀπὸ τὴν ἀράχνην;

11. Μέλισσαι, σφήκες. Οἰωνοὶ α) ἂν μὲν στὸ σπίτι μέλισσα ἢ χρυσόμυγα, β) ἂν ἔλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σπιτιοῦ μέλισσι, γ) ἅμα πέσουν πολλὲς σφήκες, θὰ 'χουμε βαρυχειμωνιά (Αἰτωλ.).

12. Ἀλογόμυγα. «Ἄμα καθήσῃ πάνω μας ἀλογόμυγα, εἶναι σημάδι πὼς θὰ λάβωμε γράμμα». Μερικοὶ τὴν δένουν στὸ μαντῆλι καὶ τὴν κοιτᾶζουν τὸ βράδυ· ἂν εἶναι ζωντανή, ἢ εἶδῃσις θὰ εἶναι καλή, ἂν εἶναι ψόφια, ἢ εἶδῃσις κακή.

13. Πασχαλίτσα, κάνθαροι (βασιλιᾶς, μπουρμποῦλι, χρυσοβάβουνας κλπ.).

14. Πεταλοῦδες διάφορες μὲ τὰ κοινὰ των δνόματα: θερμασιά, μονσαφίρης, ξενάκι ἢ ταξιδιάρης, φουρναλίδα, καλλιβρούσης, χαμπερολόγος ἢ σκαρκᾶς ἢ σκαρικολόος (Ἰθάκη), καλομαντατοῦ (Κάρπαθος) ἢ καλομαντατούσης (Θήρα).

15. Τὸ ἀλογάκι τῆς Παναγίας, τὸ ἀλογάκι τοῦ διαβόλου, τὸ δαμαλάκι, ὁ χαμπαρολόγος (Κυδων.) καὶ διάφορα ἄλλα ἔντομα.

16. Διάφορα ἄλλα ζῶα ἢ ἔντομα. Ποῖοι οἰωνοὶ συνάγονται ἀπὸ αὐτά;

γ) Φυτά.

1. Δρακοντιὰ, ἀσφοδελός. Π. χ. Ἄμα τὰ σφερδούκλια τὸν Μάρτη λουλου-

διάσουν και βγάλουν πολλές καρδοῦλες (πολλὰ καλοκαίρια, ὅπως λένε) κ' ἔναι ψωμωμένα, θὰ ἔναι πολλὰ γεννήματα ἐκείνη τὴ χρονιά (Μανιάκι).

2. Σκόλυμος (σκυλοκρομμύδα), ἀμάραντος. Π. χ. "Ἄν ἡ σκυλοκρομμύδα πού κρεμοῦν στὸν τοῖχο μαραθῇ, θὰ πεθάνῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους (Ἄκαρν., Γορτ. κ.ἄ.).

3. Ἀσυνήθεις ἐκφύσεις ἢ βλαστοὶ κολοκύνθης, βάμβακος κλπ. "Ἄμα δυνὸ κολοκύθια βγοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια οὐρὰ ἀδερφωμένα, κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι πού ἔχει τὴν κολοκυνθιά θὰ πεθάνῃ (Αἰτωλ.).

4. Καλομαντατᾶς, στήμων ἀκάνθης πού τὸν παρασύρει ὁ ἄνεμος ἅμα πέσῃ μέσα στὸ σπίτι εἶναι καλὸ σημάδι (Κάρπ.) κλπ.

5. Σίτος. «Φυτεύουν κόκκους σίτου ὅσους βλαστοῦς φέρουν, ὅταν βλαστήσουν, μετὰ τόσα ἔτη θὰ νυμφευθῇ ἡ κόρη» (Γαλαξειδί).

Η'. Τέρατα.

Παραμορφωμένα νεογνά (ἀνθρώπων ἢ ζώων) προμηνύουν καταστροφάς.

Διηγῆσεις περὶ τοιούτων τεράτων.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Θ'. Ὄνειρα

ΑΘΗΝΩΝ

α) **Γενικά.** Πίστις εἰς τὰ ὄνειρα. Ἐξηγηταὶ ὀνείρων, ὄνειροκρίται. Ποῖα ὄνειρα ξεδιαλύνουν ἥτοι ἀληθεύουν; Π. χ. «τῆς Κυριακῆς τὰ ὄνειρα ὥς τὸ γιόμα δέλνουν» ("Ἠπ.). «Ἄμα πέφτουν τὰ φύλλα ἀπ' τὰ δέντρα (τὸ φθινόπωρο δηλαδῆ), τὰ ὄνειράτα δὲν ἔχουν σημασίαν» (Λῆμν.). Ποία ἡ πίστις ἀλλοῦ; Ἐπφ-δαί, ὅπως τὸ ὄνειρον ἀποβῇ εἰς ἀγαθόν· π. χ. "Ὀνειρον εἶδα | τ' ἀγγέλου μου τό 'πα | κι ὁ ἄγγελος τῆς Παναγίᾶς | κ' ἡ Παναγιά τοῦ γιοῦ της | κι ὁ γιός της μοῦ τὸ 'ξήρσε | καλὸν κ' εὐλοημένο (Σύμη).

β) **Ἐξηγήσεις ὀνείρων.** Π. χ. «Τὸ κόκκινο εἶναι λήγορο, τὸ πράσινο χαμπέρι» (Ἀράχ. Παρν.). «Σῶκα ἂν νειρευτῆς πὺς τρώς, εἶναι πικράδες». «Κολοκύθια ἂν νειρευτῆς, λόγια ἄσχημα θ' ἀκούσης. Ψάρια ἅμα νειρευέσαι, κάποια λαχτύρα, φόβος θὰ δοκιμάσης. "Ἄν νειρευτῆς πὺς ἔχασες τὰ παπούτσια σου, θὰ χάσης τὴ στενοχώρια πού ἔχεις» (Αἰτωλ.). Ποῖαι αἱ ἐξηγήσεις τούτων ἀλλοῦ;

Γ'. Οἶωνοὶ ἐκ διαφόρων τυχαίων περιστατικῶν (καθ' ὁμοιότητα ἢ ἀναλογίαν ἢ ἀντίθεσιν). Π. χ. τὴν Πρωτοχρονιά ἂν τὴν περάσης χωρὶς καμιά στενοχώρια, ὅλος ὁ χρόνος σου θὰ πάῃ καλὰ (Καλάμαι). "Ὅταν κοσκινάῃ ἡ γυναικα, γιὰ νὰ ζυμώσῃ, καὶ κἀνῇ τὸ ἀλεῦρι λούμπα (βαθούλωμα), τὸ ἔχουν γιὰ

κακό, λένε πού ανοίγει μνημα (Κορώνη). "Αμα στο ράψιμο ή κλωστή σου δένεται σέ κόμπους, σημαίνει πώς αὐτός πού τοῦ ράβεις τὸ ροῦχο θὰ ζήσῃ πολλὰ χρόνια ("Υδρα). "Οταν γένωνται πολλὰ βαλάνια καὶ κράνα, σημειοῦ πὼς τὴ χρονιά ἐκείνη θὰ γένῃ μεγάλος χειμώνας (προβλέποντας ὁ Θεὸς δίνει τὰ βαλάνια, γιὰ νὰ θρεφτοῦν τὰ ζῶα στὰ σπίτια).

ΙΑ'. Σημεῖα ἐξ οὐρανίων φαινομένων (ἐκλείψεων ἡλίου ἢ σελήνης, φάσεων τῆς σελήνης, ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν, κομητῶν, διατιτόντων ἀστέρων)· βλ. κατωτέρω ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΒ'. Σημεῖα ἐκ μετεωρολογικῶν φαινομένων (καταστάσεων ἀτμοσφαιρῆς γενικῶς ἢ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, βροντῆς, ἀστραπῆς, βροχῆς, οὐρανοῦ τόξου, ἀνέμων κλπ.)· βλ. ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΓ'. Σημεῖα ἐξ ἄλλων φυσικῶν φαινομένων.

Δεκάνη Ἀμοργοῦ. (Πηγομαντεία). Μαντεύματα ἐκ τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλάττωσεως τῶν ὑδάτων πηγῆς ἢ λίμνης ἢ ποταμοῦ κλπ. Π.χ. Ἀγίασμα Ἀγίου Γεωργίου Βαρσαμίου ἐν Ἀμοργῷ, Πηγὰς τῆς Παγαγίας ἐν Κρήτῃ κλπ.

II. ΤΕΧΝΗΤΗ ΜΑΝΤΕΙΑ (DIVINATIO ARTIFICIOSA)

Αὕτη ὡς βάσιν ἔχει σημεῖα τεχνητά, δηλ. σημεῖα προκαλούμενα τεχνητῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἶναι συναφῆς μὲ τὴν μαγείαν, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ γίνεται εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις (Πρωτοχρονιά, 24 Ἰουνίου, Ἀπόκριews, Πέτρου καὶ Παύλου, ἁγ. Ἀνδρέου κλπ.).

Α'. Σπλαγχνοσκοπία.

Ποίων ζῶων τὰ σπλάχνα ἐξετάζονται διὰ μαντείαν μετὰ τὴν σφαγὴν αὐτῶν; Τί κυρίως ἐξετάζεται καὶ ἐκ ποίων σημείων συνάγονται μαντεύματα; Πολλαχοῦ (Γορτυνίαν, Μεσσηνίαν, Αἰτωλίαν, Δυτ. Μακεδονίαν, Λῆμον, ΒΑ Θράκην) ἐξετάζουν τὸν σπλῆνα, τὴν καρδίαν, τὴν χολήν καὶ τὰ «βασιλικά» λίπη τοῦ οἰκοσίου χοίρου· «ὅταν ἔχῃ κάποιαν δίπλαν, μαντεύουν (εἰς τὴν Γορτυνίαν) ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ οἰκοδεσπότου ἢ κανὲν θηλυκὸν ζῶον τοῦ σπιτιοῦ θὰ γεννήσῃ ἄρρεν». Κατὰ τοὺς Αἰτωλοὺς «ἡ σπλῆνα τοῦ γουρουνιοῦ ἅμα εἶναι πρὸ πλατειὰ στὴν ἄκρῃ, εἶναι πίσω ὁ περισσότερος χειμώνας». Εἰς τὸ Κωστί τῆς Θράκης «ὅταν ἐσφάζας τὸ γουρουνὶ τὰ Χριστούγεννα, ἐκοιτάξας τὴν σπλῆνα καὶ τὴν

καρδιά. Τὴν καρδιά τὴ σκίζαςι ἅμα εἶχε αἷμα χοντρὸ μέσα, ἦδον πλούτη τῇ σπιτιοῦ· ἅμα δὲν εἶχε μέσα τίποτες, ἦδον φτώχεια».

Ἐξετάζεται καὶ ἡ θέσις ποὺ ἔχουν τὰ σπλάγχνα τοῦ χοίρου, ἂν εἶναι ἡ κανονικὴ; Ποῖα μαντεύματα συνάγονται ἐκ τῆς χολῆς ἢ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου ἢ τῆς ὀρνιθος καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Μαντείας ἐκ σπλαγχνοσκοπίας βλ. ἐν Λαογρ. Θ' 12-16.

Β'. Ὠμοπλατοσκοπία.

α) Ὠμοπλάτη ἀρνίου, ἐριφίου κλπ. Κάθε σφαχτὸ δηλοῖ καὶ πάντοτε ἢ μόνον καθ' ὅρισμένες ἡμέρας (Πάσχα, τοῦ ἁγ. Γεωργίου, τῆς Ἀναλήψεως); Πρέπει προηγουμένως νὰ τηρηθοῦν ὁρισμένοι ὅροι; Π.χ. πρέπει τὸ ἄρνι νὰ κοιμηθῇ μιὰ βραδυὰ στὸ σπίτι (Αἰτωλ.), νὰ εἶναι ψητό, ὄχι βραστό; κλπ. Ἐξετάζεται μόνον ἡ δεξιὰ πλάτη ἢ καὶ ἡ ἀριστερά; Διὰ ποῖον (πρόσωπον) δηλοῖ; Ποῖα ἐρωτήματα λύονται διὰ τοῦ ὁστοῦ τῆς ὠμοπλάτης καὶ ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται πρὸς μαντείαν; Π.χ. σκιαὶ (σύννεφο, μαυροῦ, γράμμαι, τρυπες ἢ στίγματα (βουλίτσες, χαρακοῦλες) ἐπὶ τοῦ ὁστοῦ τῆς ὠμοπλάτης σημαίνουν, ἀναλόγως τῆς θέσεως ποὺ ἔχουν ἐπ' αὐτοῦ, ἀσθένειαν ἢ θάνατον τοῦ νοικοκύρη ἢ ἄλλου μέλους τῆς οἰκογενείας, γέννησιν ἀρρενος ἢ θήλεος τέκνου, εὐγονίαν καὶ πολλαπλασιασμόν τοῦ ποιμνίου ἢ τοῦναντίον ἐξαφαισμὸν ἢ διασπαγὴν αὐτοῦ, ἐσοδείαν σιτηρῶν καὶ πλοῦτον ἢ «χροσιὰ δύστηνη», πόλεμον καὶ νίκην, ἐπιτυχίαν ἐπιχειρήσεώς τινος ἢ ἀποτυχίαν κλπ. Πῶς διακρίνονται τὰ σημεῖα τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν ἄνδρα ἀπὸ τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν γυναῖκα; Ἄλλας χρησίμους λεπτομερείας εὐρίσκεις εἰς Γ. Α. Μέγα, Βιβλίον ὠμοπλατοσκοπίας ἐν Λαογραφίᾳ, τ. 9, σ. 23 κέ. 47-51 ὅπου καὶ σχήματα ὁστοῦ ὠμοπλάτης διὰ τὴν ἀκριβῆ τοποθέτησιν τῶν σημείων.

β) Στηθαῖον ὁστοῦν ὀρνιθος, πέρδικος κλπ. (στηθάμι, καράβι, καρίνα, κοιτοκάραβο). Ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται καὶ ποῖαι προβλέψεις συνάγονται;

Π. χ. εἰς τὴν Ἑπειρον «ἂν τὸ στηθάμι τῆς ὀρνιθος ἔχει τρυπα, σημαίνει θάνατον, ἂν ἔχῃ θολώματα, θὰ γίνῃ πόλεμος, ἂν εἶναι κυρτόν, σημαίνει δυστυχίαν.

Γ'. Πυρομαντεία καὶ ἐμπυροσκοπία.

α) Ποῖα ἀντικείμενα ἢ μέλη τοῦ σφαζομένου ζώου θέτουν εἰς τὴν φωτιά διὰ μαντικούς σκοπούς; Τί μαντεύουν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π. χ. εἰς τ' Ἀνώγεια Μυλοποτάμου «μελετᾶνε τὴ χολὴ τζῆ κόττας. Τήνε βγάξεις ἀπὸ τὴν κόττα ἢ ἀπὸ τὸν κόκορα, ἀπὸ τὸ συκῶτι μέσα καὶ τήνε μελετᾷς· τήνε βάνεις

στη φωτιά, στο κάρβουνο και λές: στ' όνομα του Θεού. Μελειᾷς τὴν Κατερίνα, τί παιδί θά κάμῃ. "Αν εἶναι σερνικό παιδί, νά χτυπήσῃ, ἂν εἶναι θηλυκό, νά κάμῃ τσιούφ. Ἡ χολή ἔρχεται καὶ πρήσκεται ἅμα εἶναι σερνικό, παίζει ἕνα χτύπο καὶ πετιέται ἀπὸ τὴ φωτιά ἅμα εἶναι θηλυκό παιδί, γροικᾷς κι ἀνοίγει καὶ χύνεται τὸ ὕγρὸ καὶ σβήνει τὸ κάρβουνο» (Πρβλ. τὰς «ἐμπύρους ρήξεις» τῶν ἀρχαίων, Εὐρ. Φοίν. 1256 κέ. Βλ. λεπτομερείας ἐν Λαογραφίᾳ Θ' 13-16). Ὅμοία μαντικὴ διὰ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου, διὰ τοῦ στομάχου ἢ τῆς θηλειᾶς (ὁστοῦ τοξεριδοῦς ἔμπροσθεν τοῦ στέρνου) τῆς ὄρνιθος, διὰ φύλλων ἢ ὀφθαλμῶν ἐλαίας ἢ σουρβιάς ἢ πρίνου κλπ. Κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ μαντικὴ αὕτη; Π. χ. εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «ἀποσπεροῦ τ' Ἀῖ Βασιλείου παίρν'νε ἕνα λόφ'λλου, τὸ βάζ'νε στὴ γουριά κι ἅμα τὸν φύλλου πιτάξ', θά'ναι καλὸς χρόνος. Ἀμα καὶ κὶ δὲ μπιτάξ' κακὸς χρόνος. Εἰς τὴν Θράκην «τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς ὁ νοικοκύρης κόβει τόσα κλαριά σουρβιάς, ὅσα εἶναι καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του. Χωρίζει τὴ φωτιά ἀπὸ δύο καὶ ἀρχίζει νά βάζῃ τὰ σοῦρβα στὴ μέση πὰ στὴν καυτερὴ πύρα μιλώντας τὸ καθένα. (Ἀπὸ κάθε κλαρὶ βάζει μόνον τὸ μάτι, σοῦρβο). Ἀν τὸ σοῦρβο βροντήξῃ καὶ πηδήσῃ καὶ βγῇ ἀπὸ τὴ σιῖα, εἶναι καλὸ σημάδι Ἀν τὴν ἄμας νά μαυρίσῃ μόνον καὶ νά καπνίσῃ καὶ νά μείνῃ σιῖα, τότε αὐτὸ εἶναι σημάδι θανάτου. Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο;

β) *Μαντικὴ διὰ τῆς φλογὸς πυρᾶς ἢ κηρίου ἢ ἐκ τῆς τήξεως τῶν λαμπάδων.* Π.χ. εἰς Ἀνακοῦ Καππαδ. τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων ἀνάβουν μὲ φρύγανα φωτιά, διὰ νά καύσουν τὸν Σιφώτην (στοιχεῖο τῶν Θεοφανείων). Ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς φλογὸς μαντεύονται εὐφορίαν εἰς τὸ μέρος, ὅπου διευθύνεται. Εἰς Χατζηγύριον Θράκης, αἱ γυναῖκες φέρουν τὸ παιδί πὺ εἶναι ἄρρωστο (ρεματιασμένο) εἰς ἕνα ποταμάκι (ρέμα) καὶ τὸ ἀποθέτουν ἐκεῖ πλησίον του ἀνάβουν δυὸ λαμπάδες καὶ κατόπιν κρύπτονται ἂν ὁ ἄνεμος σβήσῃ τὶς λαμπάδες, τὸ βρέφος θ' ἀποθάνῃ, ἂν ὄχι, θά ζήσῃ.

Δ'. Κλήδονας.

Ὁ κλήδονας ἢ τὰ ριζικάρια, ὁ κουντουρμαῖς (Πόντος), ἡ Καληνίτσα (Ἀδριανούπολις). Συνηθίζεται καὶ εἰς ἄλλας ἡμέρας πλὴν τῆς 24 Ἰουνίου; (π.χ. τὴν Πρωτομαγιά εἰς τὰ Χάσια Μακεδονίας, εἰς τὴν Μεσημβρίαν κ.ά., τοῦ Ἀγ. Γεωργίου εἰς Ἀγραφα). Μαντικὴ διὰ στίχων ἢ κλήρων ριπτομένων εἰς ἄγγειον (*κληρομαντεία καὶ στιχομαντεία*). Κλήροι ἐδῶ εἶναι λιθάρια ἢ κύβοι, κύσμοι ἢ ἄλλα ἀντικείμενα. Οἱ δὲ στίχοι ἐκφωνοῦνται κατὰ τὴν ἑξαγωγὴν τῶν κλήρων

ἢ γράφονται ἐπὶ πινακίων, τὰ ὅποια ρίπτονται εἰς τὸ ἄγγειον καὶ ἐξαγόμενα ἀποκαλύπτουν τὴν τύχην.

α) **Προετοιμασία τοῦ κλήδονα.** Κόρη πρωτότοκος καὶ ἀμφιθαλὴς (ἢ ὀνόματι Μαρία) φέρει «ἀμίλητο» (βουβὸ ἢ ἀρπαχτικὸ) νερό. (Πόθεν καὶ μὲ ποῖον εἶδους ἄγγειον;). Ἐκαστος τῶν παρισταμένων ρίπτει εἰς αὐτὸ τὸ σημάδι του (τὸ ριζικάρι). Ρίπτουν καὶ ἄγγοῦρι ἢ ἄλλο τι εἰς τὸ ἄγγειον; Εἰς πολλὰ μέρη τὸ ἄγγειον σκεπάζεται μὲ φύλλα συκῆς ἢ μὲ κόκκινο παννί, τὸ ὁποῖον ἐνιαχοῦ δένεται μὲ κλῶνον λυγαριᾶς καὶ στολίζεται μὲ ἄνθη (ἀγριάννηδες ἢ καλογιαννιά ἢ γιαννάκια), κλειδώνεται καὶ ἐκτίθεται εἰς τὸ ὑπαιθρον (εἰς τὴν στέγην ἢ κάτω ἀπὸ μιὰ τριανταφυλλιά ἢ συκιά), γιὰ νὰ τὸ ἰδῇ τ' ἄστρο, ν' ἀστρονομιστῇ, καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀνοίγεται. Εἰς τὴν Καστορίαν στολίζουν τὸν κλήδονα ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἄγγειου, ποῦ ἔχει τὸ βουβὸ νερὸ ἀπὸ τὴν λίμνην, στερεώνουν τὸ ἀγκάθι ποῦ φέρει ἕνα ἀγόρι ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ καρφώνουν διάφορα φρούτα τῆς ἐποχῆς καὶ στὴν κορυφὴ λουλούδια. Ἐπειτα τὰ κορίτσια χορεύουν γύρω τραγουδώντας καὶ χορεύοντας τὸν κλήδονα καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου. Ποῦ ἄλλοι συνηθίζεται καὶ παρθεῖον;

Εἰς μερικοὺς τόπους πρὸ τῆς προετοιμασίας τοῦ κλήδονα ἐπιχωροῦν ὠρισμέναι συνηθεῖαι. Περιγραφὴ αὐτῶν. Πρὸς εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν Λήμνου «τὰ κορίτσια παίρνουν ἕνα μαξιλάρι μακρὸ καὶ τὸ ντύνουν, τὸ κάνουν κούκλα, τοῦ βάζουν χέρια καὶ τὸ κλειδώνουν με κλειδαριὰ — σταυρώνουν τὰ χέρια καὶ τὰ κλειδώνουν. — Τὸ στήνουν ὀρθοὶ στὸ σ' κλί (πεζοῦλι εἰς τὸ ὀπίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ) καὶ τὸ φυλάγουν ὡς τὴ νύχτα τραγουδώντας καὶ χορεύοντας. Τὸ πρῶτ' τὸ χαλνοῦν. Ἀποβραδὺς γεμίζουν κ' ἕνα κονμάτ' νερὸ ἀμίλητο ἀπὸ πηγὰδ', ρίχνουν καὶ τὰ δαχτυλίδια, τὰ σκουλαρίκια μέσα στὸ κονμάτ', ὕστερα τὸ κλειδώνουν καὶ λέγουν:

*Κλειδώσετε τὸν Κλήδονα, τ' ἅγιο-Γιαννιοῦ τὴ χάρη,
καὶ ὁποιος ἔν καλορίζικος, πρῶτ' θὰ ξενεφάνη.*

«Ὅλη τὴ νύχτα τὰ κορίτσια κάθονται καὶ φυλάγουν τὸν κλήδονα».

Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν τὰ κορίτσια γυρνοῦν ἀποβραδὺς σ' ὅλα τὰ σπίτια τῆς γειτονίας μὲ τὴν Καληνίτσα, ἕνα κοριτσάκι στολισμένο σὰ νύφη τραγουδώντας· βλ. περιγραφὴν εἰς τὰ Θρακικὰ Α' 191. Ποῦ ἄλλοι συνηθίζεται τοῦτο;

β) **Τὸ ἀνοίγμα τοῦ κλήδονα.** Πότε καὶ ποῦ γίνεται καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Δίστιχα τοῦ κλήδονα. Οἰωνισμοὶ μὲ τὸ νερὸ τοῦ κλήδονα. Χοροί, τραγούδια. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «τὸ πρῶτ', βγαίνοντα

ὁ ἥλιος, θὰ βγαίνουν τὰ ριζικάρια. Τὸ παιδί πὺν τὰ κλείδωσε — ἓνα παιδί τυ-
χερὸ — θὰ τὰ ξεκλειδώσῃ (εἰς τὴν Κορώνην τοῦ σκεπάζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ
κόκκινο παννί, πὺν εἶχαν σκεπασμένο τὸν κλήδονα). Τότε τραγουδοῦν:

Ἀνοῖξετε, τριῖξετε κλειδωνιές, νὰ βγοῦν τὰ ριζικάρια,
ποιὸς εἶναι καλορίζικος, νὰ βγῇ τὸ ριζικό του.

Ἀφοῦ τὰ τελειώσουν ὅλα, τὰ κορίτσια βαίνουν μιὰ μπουκουσὰ νερὸ ἀπὸ τὸ ριζι-
καρόνερο στὸ στόμα τους καὶ βγαίνουν στὰ δίοιτρα καὶ ἀφουγκράζονται, καὶ ὁποιο
ὄνομα θ' ἀκούσουν, εἶσι θὰ λέν τὸ γαμπρό. Εἰς τὰς Μέτρας τῆς Θράκης ἀνοίγει
τὸν κλήδονα ἓνα πρωτοπαῖδι, συνήθως κορίτσι· τοῦ βάζουν τουλπάνι ἄσπρο στὸ
κεφάλι καὶ τὸ κάνουν νύφη· τοῦ δίνουν κ' ἓναν καθρέφτη στὴν ἀγκαλιά· πρῶτα
βγάζουν τὸ ἀγγοῦρι, λέγοντας: Ἀνοίξαμε τὸν κλήδονα νὰ βγῇ χαριτωμένος,
βγῆκε κ' ἓνας ἀγγοῦραρος, θεριὸς θεωριακωμένος. Ἔπειτα καθαρίζουν τὸ ἀγγοῦρι
καὶ τρώγουν ὅλοι ἀπὸ ὀλίγον. Μετὰ τὸ φαγεῖν τοῦ ἀγγοῦρι τοῦ ἡ νύφη ἐξάγει
τὰ σημάδια, ἐνῶ κοιτάζει διαρκῶς εἰς τὸν καθρέφτην. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

Ε'. Αὐγομαντεία.

α) Ἐκ τῶν σχημάτων πὺν σχηματίζει τὸ ἀσπράδι (ἢ ὁ κρόκος) τοῦ αὐγοῦ,
ριπτόμενος εἰς νερό, συνήθως ἀμίλητο καὶ ἐκποτισμένο ἢ παρμένο ἀπὸ τὸν κλή-
δονα. Κατὰ ποίαν ἡμέραν συνηθίζεται ἡ τελετή αὕτη; Κάθε αὐγὸ λαμβάνεται
πρὸς τοῦτο ἢ μεγαλοπεφτυάτικο αὐγὸ ἢ ἀπὸ μαῦρη κόττα; Συνοδεύεται ἡ πρῶ-
ξις μὲ λόγια; Ἐν παραδείγμα: Εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν τὴν παραμονὴ τοῦ
κληδόνου, πηγαίνει μιὰ πρωτοκόρη καὶ παίρνει ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ τρεῖς βρύσες ἢ
ἀπὸ τρία πηγάδια. Τὸ βάνει σ' ἓνα μπουκάλι, σπάζει κατόπιν ἓνα αὐγὸ καὶ χύνει
τὸ ἀσπράδι μέσα. Κρεμῇ τὸ μπουκάλι ἔξω στ' ἄστρα. Τὸ πρῶτ' τὸ κοιτάζει κ'
ἔχει μέσα σχήματα ὅμοια μὲ τὰ ἐργαλεῖα πὺν θὰ ἔχῃ στὴ δουλειά του ὁ ἄντρας
πὺν θὰ πάρῃ. Ἄν ἔχῃ μικρὰς φουσκαλίτσες κάτω, λέγουν ὅτι θὰ ἔχῃ χρήματα.

β) Ἀπὸ τὸ ἴδιωμα ἢ τὸ σκάσιμο τοῦ αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον ψήνουν στὴ
φωτιά τὸ βράδν τῆς Κυριακῆς τῆς Ὑρινῆς. Π. χ. ἂν ἰδρῶση, χωρὶς νὰ σκάσῃ,
σημεῖον ἀσθενείας ἢ θανάτου.

Σ'. Μολυβδομαντεία καὶ κηρομαντεία.

Ἐκ τῶν σχημάτων, πὺν σχηματίζει τὸ λειωμένο μολύβι ἢ κερί μέσα στὸ
νερὸ (τοῦ κλήδονα), συμπεραίνουν αἱ νεάνιδες τὴν ἡμέραν τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου (ἢ
ἄλλην ἡμέραν;) ποῖον θὰ πάρουν ἢ ποῖον θὰ εἶναι τὸ ἐπάγγελμά του κτλ. Π. χ.

1) "Αν σχηματίση στῦλο ἢ στύλους, θὰ παντρευθῇ ἡ ἐνδιαφερομένη· ἂν ὁ στῦλος εἶναι ἕνας, μοναχός του θὰ ᾖ· γαμπρός, χωρίς μητέρα καὶ πατέρα καὶ ἀδελφές, ἂν δύο, ὁ γαμπρός θὰ ᾖ· μὲ τὴ μητέρα του ἢ τὸν πατέρα, ἂν πολλοί, θὰ προέρχεται ἀπὸ μεγαλοφάμελη οἰκογένεια. "Απὸ τὸ σχῆμα τοῦ στύλου προ- βλέπουν τὴν ἀξία καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γαμπροῦ. Στύλος καλοκαμωμένος δεί- χνει *βασταγμένον ἄνδρα*. "Αν πέσουν τρίμματα μολυβιοῦ ξεχωριστά, σημαίνουν πρόκες, ἄρα μαραγκός θὰ ᾖ· γαμπρός· ἂν πέση μολύβι μακρουλό, σημαίνει πέννα, ἄρα θὰ ᾖ γραμματικὸς (ὕπάλληλος), ἂν ὁ στῦλος εἶναι κακοφτιαγμένος, ὁ ἄντρας ἢ ἡ νύφη θὰ ᾖ *μισοκοῦντελοι* (θὰ ἔχουν σωματικὴν βλάβην). "Αν στὴ βάση τοῦ στύλου τὸ μολύβι μαυρίζῃ, δείχνει πὼς θὰ βρῇ ἡ νύφη *σικλῆτια* (στε- νοχώριες) καὶ φυσικὰ δὲν θὰ περάσῃ καλά. 2) "Όταν τὸ μολύβι λάβῃ τὸ σχῆμα καρβιοῦ, σημαίνει ταξίδι σὲ χώρα μακρινή, στὴν Ἀμερικὴ. "Όταν τὸ μολύβι δὲν λάβῃ ὠρισμένον σχῆμα, ἀλλὰ γίνῃ πολλὰ κομμάτια, τότε σημαίνει κακό.

Ζ'. Ὑδρομαντεία καὶ λεκανομαντεία.

α) *Μαντικὴ ἀπὸ παρατηρήσεις (σικλῆς, σχήματα, κύκλους) εἰς τὴν ἐπι- φάνειαν τοῦ νεροῦ ἐνὸς πηγαδιοῦ κατὰ τὴν μεσημβρίαν* (ἢ εἰς ἄλλην ὁρὰν) τοῦ ἁγ. Γιάννη τοῦ Φανιστῆ (24 Ἰουνίου). Ποιοὶ ὅροι πρέπει νὰ τηρηθοῦν ἀπαραιτήτως; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον *σφραγίσαι* στὸ κορμί τους καὶ στὸ κεφάλι ἀλιγοριὰ καὶ κοιτοῦν τὸν ἥσκιο τους στὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· ἂν εἶναι χωρίς κεφάλ' *θὰ πεθάν'». Εἰς τὴν Αἴγιναν αἱ νέαι σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μὲ κόκ- κινο ὕφασμα καὶ κοιτάζουν εἰς τὸ πηγάδι. "Απὸ τὸ ἀριστερὸ τους χέρι ἀφήνουν νὰ πέσῃ ἕνα μικρὸ ἀμύγδαλο· ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν κύκλων ποὺ θὰ κάμῃ τὸ ἀμύγδαλο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ συμπεραίνουν, πόσα χρόνια θὰ ἔχῃ ὁ μέλλων γαμβρός. Κατόπιν μὲ νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι γεμίζουν τὸ στόμα καὶ βγαί- νουν εἰς τὸν δρόμον. Τὸ πρῶτον ὄνομα ποὺ θ' ἀκούσουν εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ μέλλοντος γαμβροῦ. Εἰς τὴν Λῆμνον «ὅταν τ' ἁγ. Γιαννοῦ, 24 Ἰουνίου, φαίνε- ται τὸ πρόσωπό σου σύνταχα (= τὴν αὐγὴ) στὸ πηγάδι μέσα στὸ νερὸ, θὰ πε- ράσῃς χρονιά χωρίς στεναχώριες».*

β) *"Απὸ παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ ἐνὸς ποτηριοῦ*, τηρουμένων μαγικῶν ὁρων. Π.χ. εἰς τὴν Σητεῖαν «ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι βάζουν ἕνα κόκκινο παννὶ καὶ ἐπάνω εἰς τὸ παννὶ ἕνα ποτήρι νερό, τὸ ὁποῖον ἔχουν φέρεϊ ἀπὸ τὴν βρύ- σην ἀμίλητον· στέκεται δὲ ἡ νέα ἢ ὁ νέος καὶ κοιτάζει ἀδιακόπως μέσα εἰς τὸ ποτήρι τὸ νερὸ καὶ βλέπει τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ». Εἰς τὰς Ἀθή- νας «κοσκινίζουν τὴ νύκτα μέσα εἰς ἕνα πιάτο στάκτην καὶ θέτουν ἐπάνω ἕνα

ποτῆρι ἀμίλητο νερό. Τὸ μεσονύκτιον λέγουν μίαν προσευχὴν καὶ σκυμμένοι ἐπάνω ἀπὸ τὸ ποτῆρι περιμένουν ἕως οὗτου ἰδοῦν ἐκεῖνον ποὺ πρόκειται νὰ ὑπανδρευθοῦν».

γ) *Ἀπὸ παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ μιᾶς λεκάνης (λεκανομαντεία).* Πότε γίνεται ἡ τοιαύτη μαντεία καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὰ περὶ χώρα τῶν Πατρῶν: Τὸ βράδυ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἢ τοῦ Ἀη Λια κλείνονται σ' ἓνα δωμάτιο σκοτεινόν. Ἐχουν μιὰ λεκάνη μὲ νερὸ καὶ κοντά της μιὰ πετσέτα ἀφόρηγη καὶ ἓνα σαποῦνι. Γύρω ἀπὸ τὴ λεκάνη ἀνάβουνε τρεῖς κερία ἄσπρα. Στέκουν ἐπάνω ἀπὸ τὴ λεκάνη γυμνὲς μὲ ἓνα παννὶ μαῦρο στὸ κεφάλι. Ὅποιον ἰδοῦν μέσα στὴ λεκάνη, αὐτὸν θὰ πάρουνε. Συγχρόνως λένε καὶ λόγια μαγικά, ξόρκια διάφορα». Τὸ νερὸ εἶναι ἀπὸ τὸν κλήδονα; Τὸ παννὶ εἶναι μαῦρο ἢ κόκκινο;

Η'. Κατοπιρομαντεία.

α) *Ἀπλὴ κατοπιρομαντεία.* Π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Φανιστῆ ἢ τῆς Πρωτοχρονίας καὶ ἄλλοις γυναῖκες τὸ μεσονύκτιον γινόμενα ἴστανται ἐνώπιον καθρέπτου καὶ ἀπαγγέλλουν τὰ ἑξῆς: «Ἀη Γιάννη λαμπατόρη... δεῖξε καὶ φανέρωσε ποιὸν θὰ πάρω». Τὴν ἐπιοῦσαν τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον θ' ἀκούσουν πρῶτον, μόλις σηκωθοῦν, θὰ φέρῃ ὁ μέλλων σύζυγος. Ἐνίοτε κατακλινόμεναι πολλαὶ γυναῖκες φέρουν ἀφ' ἐσπέρας ἐνδύματα ἀνδρικά». Εἰς τὴν Ἄνω Ἀμισόν, ὅταν θέλουν νὰ ἰδοῦν, ἂν θὰ ζήσουν καὶ κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος, σηκώνονται τὴν νύκτα τῆς πρώτης τοῦ νέου ἔτους ἔξαφνα ἀπὸ τὴν κλίνην των καὶ στέκονται ὄρθιοι ἐνώπιον κατόπτρου. «Ἐὰν ἐν τῇ πρώτῃ παρατηρήσει ἐμβλέπουν ἀκριβῶς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος, χεῖρας, πόδας, κεφαλὴν, ἐπέτυχον, θὰ ζήσουν».

β) *Κατοπιρομαντεία μετὰ ὕδατομαντείας.* Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Μεσαρὰν τῆς Κρήτης: Αἱ νεάνιδες τῆς συνοικίας, ἀφοῦ βγάλουν τὸν Κλήδονα, στέκονται ὀλόγυρα καὶ ἐπάνω ἀπὸ ἓνα πηγάδι καὶ κρατοῦν ἓναν καθρέπτη, τὸν ὁποῖον στρέφουν πρὸς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· μέσα εἰς τὸν καθρέπτην βλέπουν νὰ ἀντικατοπτρίζεται ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶναι τῆς τύχης των ἢ ἀνθρώπους ποὺ ἀπέθανον κλπ. Ἄλλοι τὰ κορίτσια σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μὲ κόκκινο παννὶ καὶ κρατῶντας τὸν καθρέπτη ρίχνουν τὶς ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου εἰς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ καὶ κοιτᾶνε κάτω τὸ νερὸ καὶ «ὅ,τι εἶναι τύχη τους θὰ παρουσιαστῇ». Εἰς τὴν Ἀγίαν Ἄνναν Εὐβοίας «βάζουν τὸν καθρέπτη ἀντίκρου στὸν ἥλιο, ὥς ποῦ νὰ τότε φέρουνε (τὸν ἥλιο) στὸ πηγάδι μέσα.

Τότε θὰ μελετήσης κάποιον καὶ ὅποιον θέλῃς καὶ μελετήσης θὰ δῇς ἢ ζωντανὸ μακρυνὰ ἢ χαμένον καὶ θὰ τὸν δῇς, θὰ περάσῃ πολλές φορὲς στὴν κάσσα μὲ τὰ λουλούδια»!

Θ'. Δακτυλιομαντεία.

Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν Κορώνην. Ἀπὸ τὸ νερὸ τῶν Κληδόνω φυλᾶνε ὡς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου. Τὸ βάνουν μέσα σὲ μιὰ κούπα, νὰ ῥθῃ ὡς τὴ μέση, καὶ παίρνουν μιὰ βέρα καὶ κόβουν καὶ μιὰ τρίχα μεγάλη ἀπ' τὰ μαλλιά τους, τὴν περνᾶνε ἀπὸ τὴ βέρα δίχως νὰ τὴ δέσουν, τὴν πιάνουν μόνο ἀπὸ τὶς δυὸ ἄκρες καὶ σταυρώνουν τὸ ποτήρι, ὥστε τὴν κρατοῦν στὴ μέση τοῦ ποτηριοῦ καὶ λένε: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο, ἂν εἶν' νὰ γίνῃ αὐτὸ ποὺ θέλω, νὰ χτυπήσῃ ἡ βέρα στὸ ποτήρι. (Μελετᾶνε ὅ,τι θέλει ἡ καθεμιὰ, εἴτε γιὰ παντρεῖα εἴτε γι' ἄλλο τι, εἴτε ἂν θὰ ταξιδέψουν, ἢ ὅ,τι ἄλλο). Πρέπει νὰ εἶναι δυὸ γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Ἡ μιὰ θὰ κρατᾷ τὸ ποτήρι καὶ ἡ ἄλλη τὴ βέρα, ἡ μιὰ θὰ λέῃ: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, καὶ ἡ ἄλλη «Μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο», ἡ μιὰ θὰ λέῃ: «Νὰ χτυπήσῃ» καὶ ἡ ἄλλη «Νὰ μὴ χτυπήσῃ».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ι'. Κεῖθομαντεία.

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα εἰς τὴν Λέσβον: «Τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) ρίπτουν ἐντὸς ποτηρίου (ἢ λεκανῆς) μὲ νερὸ τοῦ κλήδονα δύο κόκκους κριθῆς, τῶν ὁποίων ἔχουν ἀνασηκώσει τὸν φλοιὸν τῆς πλευρᾶς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα λέμβου μὲ ἱστίον. Ἄν οἱ δύο κόκκοι πλέοντες συναντηθοῦν, τοῦτο εἶναι ἔνδειξις ὅτι θὰ γίνῃ τὸ μελετώμενον συνοικέσιον». Ποία ἡ συνηθία ἄλλου;

ΙΑ'. Ὀνειρομαντεία.

α) *Συνήθειαι μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου, τελούμεναι εἰς τακτὰς ἡμέρας:*

1. *Κάλεσμα ἢ προσκάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοίρας.*
2. *Ἀρμυροκουλλούρα.*
3. *Τὸ μακαρόνι τῶν Ἀπόκρεων ἢ ἡ πρώτη μπουκιὰ τῆς βασιλόπιτας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τῆς Πρωτοχρονιάς.*
4. *Κόλλυβα τοῦ ψυχосαββάτου.*
5. *Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: (α) Γαμήλια κουφέτα, (β) Ἀποκτενίδια, κτένι, καθρέπτης ἢ τὰ παπούτσια ἀνάποδα μ' ἓνα καθρέπτη,*

(γ) καθρέπτης, (δ) ἀγρία κυνάρα, (ε) κουκκιά, (ς) σαποῦνι, (ζ) κομμάτια ἀπὸ τὴν ἄρμυροκουλλούρα δεμένα μὲ κορδέλλες διαφόρων χρωμάτων, (η) σύμβολα τοῦ κλήδονα (ριζικάρια), (θ) πέτρα μαλλιαρή, (ι) ζώνη ἢ καλτισοδέτα, (ια) χόρτα ἢ λάχανα 40 εἰδῶν, φύλλα συκῆς κλπ., (ιβ) διάφορα ἄλλα πράγματα (δαχτυλίδι, ἐφτάχοιλο κλῆμα).

6. Σπορὰ σίτου ἢ κολλύβων.

7. Δέσιμο τοῦ ποδιοῦ τοῦ κρεβατιοῦ μὲ μεταξωτὴ κλωστή.

8. Διάφοροι ἄλλαι πράξεις: κρέμασμα τοῦ παλτοῦ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα σὲ ξένο σπίτι κτλ.

Πότε γίνονται αἱ πράξεις αὗται καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἢ μὲ ποίας διατυπώσεις; Ἐπὶ τοῖς ἄλλοις λόγοις συνοδεύοντες τὰς πράξεις. Πολλάκις δὲ συνδυάζονται διάφοροι τρόποι (π.χ. ἄρμυροκουλλούρα καὶ μακαρόνι τῶν ἀπόκρεων ἢ σπορὰ κριθῆς) πρὸς δραστικωτέραν ἐνέργειαν. Παραδείγματα: Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' αἶψα Θεοδώρ' παρὰ τὴν ἰδὴλ. τὴν παραμονὴν) τὰ κορίτσια πααίν'ν στὸ ρέμα, ὅπ' ἔχ' νερὸ καὶ δι' στερεοῦν. Βάν'ν ἓνα σανίδ' καὶ περνοῦν τρεῖς φορὲς μὲ κλεισμένα μάτια κ' ἔχουν στὴν πόρτα τους κριθάρ' δεμένο μέσ' στὴν ποδιά καὶ τὸ σίχουν στὴν πόρτα μέσα. Το πᾶν'ν καθ' ἑαυτὰ πὲρ κ' πὲρ πλεῖστα μάτια ξαναπερνάει καὶ τὸ ρήχει πέρα τρεῖς φορὲς καὶ λέει: "Ὅποιος εἶναι ρίζα καὶ ριζικό μ', νὰ ἔρθ' τὸ βράδ' ἀπὸν ἴππο μ' νὰ τότε δγιῶ. Ὑστερα θ' ἀπομείν' μιὰ στὸ σπίτι' πρωτοστέφανη καὶ κλέβει' πὸ τρία πρωτοστέφανα σπῖτια ἀλεῦρ' κι ἀλάτ' καὶ ζυμών' μιὰ κουλλούρα — ἄρμυροκουλλούρα λέγεται — καὶ ἅμα γυρίσουν τὰ κορίτσια, θὰ πᾶν στὸ σπίτι, θὰ πάρουν ἓνα δερπάν', πααίν'ν στὴν κουπίσια (πὸν ρήχ'ν' τὰ μπουκλούκια), σκαλίζ'ν μὲ τὸ δερπάν' καὶ σπέρνουν τὸ κριθάρ' κεῖνο πῶχ' καθεμιὰ μέσ' στὴν ποδιά καὶ λέει: "Ὅποιος εἶναι ρίζα μ' καὶ ριζικό μ' νὰ ἔρθῃ πόψα νὰ θερίσμε αὐτὸ τὸ κριθάρ'. Κ' ὕστερα θὰ πάρουν ἀπὸ μιὰ βούκα ἀπὸ τὴν ἄρμυροκουλλούρα κείνη καὶ θὰ πάη νὰ κοιμηθῇ. Θὰ τὴν βάλῃ ποκάτ' πὸ τὸ μαξιλάρ' κείν' δὴ βούκα καὶ ἅμα δγιῇ στὸ ὄνειρό τς κανένα, θαρρεῖ πὺν θὰ τὸν πάρ'. Κεῖνη δὴ βούκα τρώει κομμάτ' ρήχ'ν' καὶ στὴ ρίζα τῆς τριανταφυλλιάς κομμάτ' τὸ πρῶτ' ἅμα σηκωθῇ». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου «τὴν ἡμέραν τῶν ἁγ. 40 Μαρτύρων τὰ κορίτσια κόβουν ξυλάκια ἀπὸ 40 ἄνθη καὶ κατασκευάζουν ἓνα γεφυράκι μὲ αὐτά, τὸ ὁποῖον τοποθετοῦν εἰς μέρος ἀπ' ὅπου περνᾷ τρεχούμενο νερό, π.χ. βρύσην ἢ ρυάκι. Τὴν ἐπομένην τὸ πρῶτ' προσέχουν τὸ ὄνειρο, πὺν εἶδαν τὴν νύκτα. Ἐκεῖνος θὰ εἶναι ὁ μέλλων νυμφίος, τὸν ὁποῖον εἶδαν νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸ γεφυράκι των, διὰ νὰ πῇ νερό». Ποῦ ἄλλου ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν Ἀγία Βαρβάρα τῆς Κύπρου, ὅταν εἶναι πανσέληνος κρατοῦν καθρέπτη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ βλέπουν μέσα τὸ φεγγάρι

καὶ λέγουν ψιθυριστά: *Φεγγάρι μου χλομό | σὺ ξέρεις τὸν κρυφό μου καημό |
κάμε με νὰ δνειρευτῶ | τὸν νέον ποὺ θὰ παντρευτῶ.* Ἐπειτα τὸν σταυρώνουν
καὶ τὸν βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, μαζὶ καὶ ἓνα κλειδάκι καὶ ἓνα κομματάκι
ψωμί. Παραδείγματα πολλὰ διὰ μαγικὰς τελετὰς πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν δνει-
ρων περὶ γάμου εὐρίσκεις εἰς τὴν Λαογραφίαν, τ. Γ' σελ. 3 - 23.

β) *Συνήθεται μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν λαματικοῦ δνείρου. Ἐγκοίμησις
εἰς ἐκκλησίαν ἢ ἀλλαχοῦ.* Εἰς ποίας ἐκκλησίας πηγαίνουν τὸν ἄρρωστο νὰ
κοιμηθῇ; Μὲ ποίους τρόπους προκαλοῦν ὄνειρον πρὸς θεραπείαν;

γ) *Ἐξηγήσεις δνειρων.* Π.χ. «Τὰ βόδια εἶναι καλό».

ΙΒ'. Κυαμομαντεία.

α) Κατὰ ποῖον τρόπον «ρίχνουν τὰ κουκκιά» καὶ πρὸς ποίους σκοπούς;

β) Μαντεύματα μὲ τὰ κουκκιά κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τὴν Πρωτοχρονιὰ ἢ
τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ κλήρονος. Τρία κουκκιά: ἓνα γεμᾶτο, ἓνα ξεμα-
τιασμένο κ' ἓνα τελείως γυμνό. Οἰωνισμοὶ ἀπὸ τὰ κουκκί πού θὰ πιάσουν, βάζον-
τας τὸ χέρι κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλον, τὸ πρωτὶ, πόλις ἔξεντῆσιν (π.χ. τὸ γυ-
μνὸ = ἄντρας φτωχὸς ἢ ξένος, τὸ γεμᾶτο = πλούσιος ἢ ἐντόπιος, τὸ ξεματιασμένο
= οὔτε φτωχὸς οὔτε πλούσιος ἢ χρηρμένος). Κατὰ τινὰς τὰ κουκκιά πρέπει νὰ
εἶναι κλεμμένα ἀπὸ τρεῖς ἀγάμους παντοπόλας.

ΙΓ'. Τεφρομαντεία.

Παρατηρήσεις α) ἐπὶ στάκτης κοσκινισμένης καὶ β) ἐπὶ σωρῶν στάκτης.
Π.χ. Στάκτη ἀπὸ τρεῖς φωτιᾶς τ' Ἀη Γιαννιοῦ, ποὺ νὰ τίς ἔχει πηδήσει ἡ μαν-
τευομένη, κοσκινίζεται κατὰ τρόπον μαγικόν: γυμνὴ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ἐνὸς
δωματίου κρατεῖ τὴν χρυσάραν ὀπισθέν της, ὥστε νὰ μὴ τὴν βλέπῃ. Τὴν ἐπο-
μένην τὸ πρωτὶ ἔξετάζει τὰς γραμμάς ἢ τὰ σχήματα ποὺ φαίνονται ἐπάνω εἰς
τὴν στάκτην καὶ ἀναλόγως συμπεραίνει διὰ τὸ ὄνομα ἢ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλ-
λοντος συζύγου. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ Ἀγ. Βασιλείου, ἅμα ἔρ-
χεται ἡ ὥρα νὰ κοιμηθοῦν, χωρίζουν τὴ στάκτη τῆς γωνιᾶς σὲ σωρούς καὶ τὸν
κάθε σωρὸ τὸν μελετοῦν: τοῦτος ὁ σωρὸς εἶναι σιτάρι, ἐτοῦτος καλαμπόκι, φακὴ
κλπ. Ἡ στάκτη φυσικὰ ἔχει καὶ σπίθες φωτιά. Τὸ πρωτὶ, ἅμα σηκωθοῦν, κοιτά-
ζουν τοὺς σωρούς. Ὅποιος σωρὸς ἔχει *γουργμποῦλι* (δηλ. σπίθα ποὺ δὲ σβήστηκε)
εἶναι σημάδι πὼς ἀπὸ κεῖνο τὸ προῖον θὰ γίνῃ πολὺ. Γι' αὐτὸ ἀπὸ κεῖνο πρέ-
πει νὰ σπείρουν.

ΙΔ'. 'Αλευρομαντεία.

α) Παρατηρήσεις όποιαι καί κατά τήν τεφρομαντείαν: (α) εἰς τὸ Αἴγιον «τὴν παραμονὴν τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτ.) τὰ κορίτσια, πρὶν κοιμηθοῦν, στρώνουν ἄλεϋρι ὀπισθεν τῆς θύρας τῆς εἰσόδου λέγοντα: "Οποῖος εἶναι τῆς τύχης μου νὰ ρθῇ νὰ γράψῃ. Τὸ πρῶτ' βλέπουν, ἂν ἔχουν σχηματισθῇ γραμμὲς ἢ στίγματα, καὶ τὰ συνδυάζουν, νὰ βροῦν ἓνα γράμμα. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ μέλλοντος συζύγου». Εἰς τὴν Μυτιλήνῃ «τὸ ἄλεϋρι τὸ κλέβουν ἀπὸ τὴν πίττα τῆς Πρωτοχρονιάς καὶ τὸ στρώνουν σ' ἓνα ταψὶ καὶ τὸ βγάζουν στ' ἄστρα».

β) Ἐάν ἡ νοικοκυρά, κοσκινίζοντας τὸ ἄλεϋρι διὰ νὰ ζυμώσῃ, παρατηρήσῃ νὰ σχηματίζεται γούβα, πιστεύει πὺς εἶναι μνῆμα καὶ περιμένει θάνατον στοῦ σπιτί της (Λιδωρίκι, Φιλιατρὰ κ.ά.).

Ἡ ἰδία μαντικὴ μὲ ἄμμο πού κοσκινίζεται μὲ τὰ χέρια πρὸς τὰ ὀπίσω ἐπάνω στοῦ δῶμα τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

ΙΕ'. Βιβλιομαντεία, ψαλτηρομαντεία (ἢ κλειδομαντεία).

Παίον βιβλίων γίνεται χρῆσις διὰ μαντείας καὶ κατὰ τοῖς ποῖσις συνάγονται μαντεύματα ἐξ αὐτῶν; Π. χ. εἰς τὴν Σάμῳ «τὴν ἡμέραν τοῦ Κλήδονα κόρη παίρνει ἓνα ψαλτῆρι καὶ τὸ ἀνοίγει ἐν τῇ πρώτῃ σελίδᾳ πού λήγει εἰς ἀριθμὸν 3 (23, 33, 103 πλὴν τοῦ 13) καὶ τὴν νὰ δῇ ποῖο ἀνδρικό ὄνομα ἀναγράφεται. Αὐτὸ τὸ ὄνομα θὰ ἔχῃ ὁ μέλλον συζυγὸς της. — Εἰς τὰ Φιλιατρὰ «ἀνοίγουν τὸ Ψαλτῆρι ἐν τῇ μέσῃ καὶ βάζουν ἓνα κλειδί γύφτικο, δηλ. μεγάλο εἰς τρόπον, ὥστε, ὅταν τὸ κλείσουν, νὰ προεξέχῃ τὸ χέρι, ἢ λαβὴ τοῦ κλειδιοῦ. Κλείνουν καὶ δένουν τὸ ψαλτῆρι μὲ σπάγγο χιαστὶ καὶ κατόπιν ὁ ἐνδιαφερόμενος κ' ἓνας ἄλλος βάζουν τὸν δείκτην τοῦ χεριοῦ των κάτω ἀπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κλειδιοῦ. Τὸ ψαλτῆρι κρέμεται ἔτσι ἐπὶ τὴν διάστημα καὶ ἐὰν γυρίσῃ μαζὶ μὲ τὸ κλειδί, εἶναι πραγματικὸν ἐκεῖνο πού ὑποπτεύονται, ἂν πρόκειται περὶ κλεψίματος, ἢ θὰ συμβῇ ἐκεῖνο πού ποθεῖ, παντρεία, προαγωγή κτλ. Ἐάν γυρίσῃ, θὰ συμβῇ τὸ ἀντίθετον. Πρὸβλ. τὴν φράσιν «τὸν ἔρριξαν στοῦ κλειδίου». Μαντικὴ ἐκ στίχων τοῦ ψαλτηρίου ἢ ἄλλου ἱεροῦ βιβλίου, τυχαίως ἀναγινωσκομένων.

Στιχομαντεία καὶ ἐκ στίχων εἰς ζαχαρωτὰ ἢ εἰς τὸν Κλήδονα (βλ. ἀνωτέρω). Γίνεται χρῆσις ὁλοκλήρου ψωμοῦ ἀντὶ ἱεροῦ βιβλίου ἢ ψαλτηρίου διὰ μαντείας;

ΙΣ'. Κοσκινομαντεία.

α) **Μάντευμα διὰ τὸ γένος τοῦ παιδιοῦ** ἀπὸ τὴν θέσιν πού παίρνει τὸ κόσκινο (ἢ τὸ παννέρι) ἅμα ριφθῇ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην (π. χ. ἂν πέσῃ τὰ

μπρούμυτα, ή νύφη θά κάμη άγόρι, άν τ' ανάσκελα, κορίτσι (Μεσημβρία, Σιάτιστα).

β) *Ανακάλυνις κλέπτου* με τὸ κόσκινο, ἀφοῦ τὸ ἐξαρθήσουν ἀπὸ τὰς αἰχμὰς μιᾶς ψαλίδος καὶ τὸ κρατήσουν ἀνηρητημένον καθ' ὃν τρόπον τὸ ψαλτῆρι ἀπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κλειδιοῦ.

ΙΖ'. Εἰκονομαντεία.

Ἐν παραδείγμα: Σκεπτόμαστε κάτι καὶ γιὰ νὰ ἰδοῦμε ἂν θὰ γίνη ἢ ὄχι, παίρνομε ὀλίγο κεράκι καὶ τὸ ζυμώνουμε με τὸ χέρι, ὥστε νὰ γίνη μαλακό. Με τὸ κερί στὸ χέρι κάνουμε 40 μετάνοιες καὶ κατόπιν τὸ πατᾶμε ψηλὰ στὴν εἰκόνα. Ἄν τὸ κερί κολλήσῃ, θὰ γίνη ἐκεῖνο ποὺ σκεπτόμαστε, ἂν πέσῃ, δὲν θὰ γίνη.

ΙΗ'. Ἐλαιομαντεία.

α) *Μὲ τὸ λάδι τῆς κολυμβήθρας* (π.χ. ἂν κἀνῃ καντῆλες, θὰ γεννηθῇ ἄγόρι, ἂν ὄχι, κορίτσι) (Λαγκαδία Γορτυνίας).

β) *Μὲ τὸ λάδι στῇ σκάφῃ τοῦ ἐλατοτριβεῖου*. (Ἄν χωρίσῃ, κάνει μνημα).

γ) *Μὲ τὸ λάδι τοῦ καντηλίου*. Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν Κέρκυραν: στᾶζον λάδι ἀπὸ τὸ καντήλι εἰς τὸν ἀντίχειρα τοῦς, ἐπάνω εἰς τὸ νύχι τοῦς τὰ κορίτσια καὶ κατὰ τὶς 12 τὸ μεσημέρι τῆς ἡμέρας τοῦ Ἀηλιά καὶ τοῦ ἈηΓιαννιοῦ στέκουν στὸν ἥλιο, χωρὶς νὰ μιλοῦν ἀφοῦ κάνουν ἑφτά ὄρκους, παρατηροῦν με προσοχὴ στὸ νύχι τοῦς. Ἐκεῖ διαγράφονται διάφορες σιλουέττες καὶ ἀναλόγως συμπεραίνουν ποιὸν θὰ πάρουν.

ΙΘ'. Καφεμαντεία.

Μαντεύματα (α) ἀπὸ τὶς φοῦσκες ποὺ κάνει ὁ καφὲς ἀπάνω στὸ φλυτζάνι, (β) ἀπὸ τὰ σχήματα ποὺ παρουσιάζονται στὸ κατακάθι τοῦ καφέ, ἀφοῦ ἀναποδογυρισθῇ τὸ φλυτζάνι. Π.χ. ὁ σταυρὸς στὸ πηχτάρι τοῦ καφεδιοῦ ἦτανε σίγουρα γαμπρός, προξενιὰ τὸ δίχως ἄλλο (Κυδωνίαι).

Κ'. Χαρτομαντεία. Παρατηρήσεις με τὰ χαρτιά.

ΚΑ'. Ἀγγοουρομαντεία.

Παράδειγμα: Τὴν παραμονὴ τοῦ κληδόνου παίρνουν ἓνα ἄγγοῦρι καὶ τὸ κόβουν στὴ μέση, ὡς τὴ ρίζα, ἀλλὰ τὸ ἀφήνουν λιγάκι στὴν ἄκρη, γιὰ νὰ μὴ χωρίσῃ ὅλως διόλου καὶ λένε: «Ἄν εἶναι νὰ πάρω τὸν τάδε νὰ ἐνώσῃ τὸ ἄγγοῦρι». Καὶ τὸ ἀφήνουν τὴ νύχτα στὰ ἄστρα ὁλόρθο. Ἄν εἶναι νὰ τὸν πάρῃ, τὸ πρῶτ' θὰ τὸ βρῇ ἐνωμένο τὸ ἄγγοῦρι.

ΚΒ'. Φύλλομαντεία, άνθομαντεία

α) *Με φύλλα συκής (ή βασιλικού)* που βάζουν κάτω από το προσκέφαλον ή εκθέτουν την νύκτα εις τὰ ἄστρα. Π.χ. εις τὰ Σφακιά «τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Κληδόνου τοποθετοῦν φύλλον συκής ἐπὶ τῆς στέγης· ἂν τοῦτο κατὰ τὴν πρωΐαν διατηρηθῇ δροσερόν, τότε ἡ οἰκογένεια θὰ διαβιώσῃ ἐν εὐτυχίᾳ· ἂν μαραθῇ, τότε δυστύχημά τι θὰ συμβῇ εις αὐτήν».

Εἰς τὰ περὶχωρα Πατρῶν τὸ βράδυ τοῦ ἁγ. Γιαννίου παίρνουν τρία φύλλα βασιλικὸ καὶ τὰ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τους, ἀφοῦ πρῶτα τὰ ξορκᾶνε. Τὸ πρῶτ' τρῶνε ἀπὸ ἓνα φύλλον, μόλις ἀκούσουν ἓνα ὄνομα. Τὸ τρίτο ὄνομα ποὺ θ' ἀκούσουν αὐτὸν θὰ πάρουν.

β) *Με φύλλα σκυλλοκρομμύδας* ποὺ ἀναρτᾶται τὴν πρωτοχρονιά εις τὴν ἐξώθυραν· «ὅσα φύλλα τῆς μαραθοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἰανουαρίου, τόσα ἄτομα ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν θὰ πεθάνουν μέσα πρὸ χρόνου». Καὶ γενικῶς ἂν ὁ *μπότσικας* (σκόλυμος) μαραθῇ, θὰ μαραθῇ καὶ ἐκεῖνος ὁποῦ τὸν κρέμασε (Ἀκαρν.).

γ) *Με πλατάγῃμα μήκωνος*· δηλ. φύλλον παπαρούνας τοποθετούμενον ἐπὶ τοῦ ἀντιχειφός καὶ τοῦ λικανοῦ τῆς μιᾶς χειρός· ἂν τὸ κτυπούμενον πλαταγίσῃ μὲ δυνατόν κρότον, σημεῖον ὅτι ἀγαπᾶται (πολλ. ἑσχαῖον πλαταγώνιον).

δ) *Με τὴν ἀποφύλλισιν ἄνθους μαργαρίτας, ἢ χαμομήλου* (ποῖον τὸ κοινόν του ὄνομα· π.χ. *μοσχοπαπαδιά* ἐν Θράκῃ).

ε) *Με ἄλλα ἄνθη ἢ φύλλα*· π.χ. τὸ *φίερο* τῆς *Παναγίας*, τὰ *σκυλάκια* κλπ.

ΚΓ'. Κυναρομαντεία.

Παράδειγμα εἰς τὰ περὶχωρα Πατρῶν· «τὸ βράδυ τοῦ ἁγ. Γιαννίου παίρνουν μιὰ ἀγκυνάρα καὶ τὴν καφαλίζουσιν λίγο στὴν φωτιά καὶ λένε λόγια μαγικά. Ἐπειτα τὴ νύκτα τὴν ἀφήνουν ἐπάνω εἰς τὰ κεραμίδια. Ἐν τὸ πρῶτ' ἡ ἀγκυνάρα ἔχῃ πετάξῃ ἄνθος ἀπὸ τὴ μέση, αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτὸς ποὺ τὸ ἔβανε τοῦ χρόνου τέτοια ἐποχὴ θὰ εἶναι παντρεμένος.

ΚΔ'. Καρυομαντεία.

Ἐν παράδειγμα· εἰς τὴν Σινώπην «τὴν ἡμέρα τ' ἁγ. Λία πηγαίνουν τὰ κορίτσια στὶς καρυδιές καὶ κόβει καθένα ἓνα καρύδι καὶ τὸ ἀνοίγουν. Ἐν εἶναι γεμᾶτο, ἢ τύχῃ του εἶναι καλή.

ΚΕ'. Ἀρτομαντεία. (Σαρακοστοκουλλούρα).

Π. χ. Μὲ προζύμι ἀπὸ τὸ ζυμάρι, ποὺ ἐζύμωσαν τὰ μακαρόνια τῆς Ἀποκριᾶς, κάνουν μιὰ κουλλούρα τὴν ψήνουν στὴ γωνιὰ χάμω καὶ τὸ πρωτὶ τὴν καθαρὰ Δευτέρα, μόλις ξυπνήσουν, τὴν κυλοῦνε· ἂν πάῃ δεξιά, θὰ πάῃ καλὰ τὸ σπίτι, ἂν κάμῃ ἀριστερά, θὰ εἶναι δύστυχα τὰ εἰσοδήματα καὶ προπάντων τὸ γέννημα (Βασιλῆτοι Πυλίας).

ΚΖ'. Ἀλεκτορομαντεία.

Τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους δίδουν στὸν κόκορα κεχρὶ νὰ φάγῃ. Ἐὰν φάγῃ ὅλους τοὺς κόκκους, θὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ τὴν οἰκογένειαν ἡ αὐτὴ κατάστασις, ἡ ὁποία καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος. Ἐὰν ἀφήσῃ ζυγὸ ἀριθμὸν κόκκων, σημαίνει πλοῦτον, ἔαν μονόν, σημαίνει πενίαν καὶ ἀφορίαν (Σάμος).

ΚΖ'. Σκιομαντεία.

Παράδειγμα: Τὴν ἡμέραν ταύτην ἐκπρόνου τὸ πρωτὶ, μόλις ξυπνήσουν, βγαίνουν στὸν ἥλιο καὶ κοιτοῦν τὴ σκιά τους· ἂν λείπῃ τὸ κεφάλι ἀπὸ τῆς σκιάς, τότε αὐτὸς θὰ πεθάνῃ. (Μακεδονία, Κρήτη κ.ά.).

ΚΗ'. Μαντικὴ μὲ τὸ «γκάρδιο» τοῦ ἀναλκείου (λεπτὸν ξύλον, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὴν ἐντομὴν τοῦ ἀντιῶν καὶ κρατεῖ τὸ στημόνι). Π.χ. ἅμα ἤπεπτε τὸ γκάρδιο, τὸ ἔπαιρναν οἱ λεύτερες καὶ ἤβγαλνανε στὴν πόρτα. Ἐὰν πρωτοδοῦνε νέο, θὰ πάρουνε νέο, ἂν δοῦνε παντρεμένο, θὰ πάρουνε χηρευάμενο (Σμύρνη).

ΚΘ'. Μαντικὴ μὲ ἄλλας ράβδους ἢ βοῦρλα (Ραβδομαντεία).

Λ'. Μαντικὴ διὰ σπορᾶς σίτου (Ἀδώνιδος κῆποι).

Π. χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὴν 24 Ἰουνίου σπέρνουν σπόρους εἰς μικρὰ ἄγγεϊα· ἂν οὗτοι τὴν 30 Ἰουνίου βλαστήσουν, προμηνύουν ὑπανδρείαν, ἂν δὲ τὰ βλαστήσαντα γέρουν, ἀτυχὴ τὸν γάμον. Διὰ τὰ τελούμενα ὁμοίως ἐν Θεσσαλονίκῃ βλ. Πολίτου Λαογρ. Σύμμ. Γ' 125, 10.

ΛΑ'. Μαντικὴ μὲ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα.

Π.χ. Ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, ποὺ θὰ ἐκλέξῃ αὐτομάτως τὸ βρέφος, μαντεύουν περὶ τοῦ χαρακτῆρος ἢ περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον θ' ἀκολουθήσῃ. Π.χ. εἰς ἄρρεν βρέφος παραθέτουν λίτταν, τάληρον καὶ μάχαιραν, εἰς θῆλυν ἡλεκάτην καὶ προσκέφαλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

Α'. Ἡ ἥλιος.

α) Δέξεις καὶ φράσεις:

1. σχετικαὶ μὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου. Π. χ. ἦταν ἀγέν'τους γήλιους· διταν γεννιῶταν γήλιους (Μυτιλήνη)· ταμὰμ π' κέντ'σι οὐ ἥλιους σι' ράχ'· ἔδουκι οὐ ἥλιους καλὰ (Αἰτωλία, Ἡπειρος)· ὁ ἥλιος τσεντρίζει (Κύθνος)· ἀνακαλαμίζει, εἶναι νιὰ βουκέντρα ὁ ἥλιος (Μανιάκι)· ἐσηκώθηκε μιὰ τριχιὰ ὁ ἥλιος (Σουδενά)· πῆγ' ὁ ἥλιος ἔνα καλάμι (Παρνασσ.)· ἐπῆε τρία κονταρόξυλα (Κύθνος, Ἀγχιάλ. Λέσβ.)· ζυγιάζ' ὁ γήλιος (= πῆγε μεσημέρι, Λῆμν., Λέσβ.)· γέρνει, τσακεῖ, βοντάει· ἔκατσεν, κρύφτηκε, βασιλεῦσε ἡλιοκλιμα τοῦ ἡλιου, ἡλιοβασιλεμα (= δύσις, Κρήτη)· ὁ γήλιος πάει σπῆ μάνα τ' (Λῆμν.)· σιὸ βούτημα τοῦ ἡλιου (Πυλία)· σκοτώγεται ὁ ἥλιος (= δύει, Λέσβ.)· ἡ ἀνταλαμπὴ τοῦ ἡλιου (τὸ τελευταῖον του φῶς, Λέσβ.).

2. σχετικαὶ μὲ τὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου: λιοτρόπι, ὁ ἥλιος γυρίζει, στριφογυρίζει, χορεύει. Π. χ. τ' ἄη Γιαννισσὰ τοῦ Ριγανῶ ὁ ἥλιος βγαίνοντα στριφογυρίζει σὰ σβοῦρος (Πυλία).

3. σχετικαὶ μὲ τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου: ὁ ἥλιος ἐχάθην (Σύμη), ὁ ἥλον ἐπιάστην (Πόντος), ἐπιάστηκε ὁ ἥλιος (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

β) *Μυθικαὶ διηγήσεις* (παραδόσεις), *σχετικαὶ μὲ τὸν ἥλιον*: Τὰ πηλάτια τοῦ Ἡλίου, ὁ Ἡλιος κ' ἡ μάνα του, ὁ Ἡλιος καὶ τὸ Φεγγάρι κτλ. Π. χ. «ὁ ἥλιος διταν βασιλεύη καὶ πάη σπῆτι του τὸ βράδυ, τοῦ ἔχει ἡ μάνα του ψημένες ἐφτὰ φουρνιές ψωμί καὶ τίς τρώει οὐλές, τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη».

γ) *Ἐκλειψις ἡλίου καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῆς*. Π. χ. κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς χριστιανούς. Κατὰ τοὺς Κρητικούς «ὁδὸ πιαστῇ ὁ ἥλιος κ' εἶναι κόκκινος, θὰ χυθῇ αἷμα, θὰ γίνῃ πόλεμος· ὁδὸν εἶναι μαῦρος, δὰ πέσῃ θανατικὸ» (Λατσίδα).

δ) *Ἐπήρεια τοῦ ἡλίου εἰς τὰ ἀνθρώπινα*. Π. χ. τὰς πέντε πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ὁ ἥλιος ψήνει, λαμπαδιάζει τὰ ροῦχα, καίει τοὺς κολυμβῶντας.

Δεισιδαιμονίαι. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον τ' ἁγιοῦ Κωνσταντίνου οἱ τζομπανοὶ κρύβουν τὰ πρόβατά τους τὸ πρωῒ, νὰ μὴν τὰ δώσ' ἥλιους.—«Τὴν ὥρα ποὺ βασιλεύει ὁ ἥλιος δὲν πρέπει νὰ χτενίζεται κανεὶς, νὰ ἔναι μάλιστα κορίτσι». Διατί; Ἄμα πίνῃ κανεὶς νερό, δὲν πρέπει νὰ τηράῃ οὔτε τὸν ἥλιο οὔτε τὸ φεγγ-

γάρ, γιατί πίνει τὸν ἥλιο (ἢ τὸ φεγγάρι) κι ἀρρωσταίνει.—"Αμα σὲ πιάσῃ πο-
νοκέφαλος, ἐπειδὴ ἦπες νερὸ τηράγοντας τὸν ἥλιο, πᾶς καὶ σοῦ τὸν χύνουν.
Ποία ἡ σχετικὴ μαγανεία καὶ ἐπωδὴ;

ε) **Παροιμίες σχετικαὶ μετὰ τὸν ἥλιο.** Π. χ. ἄσπρος ἥλιος, μαύρη μέρα. (Τί
ὑπονοεῖται); Τοῦ ἡλίου τζ' ὕκλος ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ νερὰ (Κύπρος).

Β'. Σελήνη.

α) **Ὄνόματα καὶ ἐκφράσεις:** φεγγάρι, φέγγος, (δ) φέγγαρος, λαμπρό· ξι-
φυγγαρών (= ἀνατέλλει ἡ σελήνη (Αἰτωλ.))· ἔκρουξε τὸ λαμπρὸ (= ἀνέτειλε ἡ
σελήνη, Αἶνος) κτλ.· στοῦ ἔμπας τοῦ φεγγαριοῦ (Κυνουρία). Εἰς τὴν γλῶσσαν
τῶν Ποντίων: ἐξέβεν ὁ φέγγον· ἐκατακιφαλᾶεν ὁ φέγγον· ἐβούτεσεν ὁ φέγγον.
Φράσεις: Τοῦ Γεννάρη τὸ φεγγάρι | μετὰ τὸν ἥλιο κοντραστάρει (Κύζικ.).

β) **Φάσεις τῆς σελήνης.** Λέξεις καὶ φράσεις δηλοῦσαι τὰς φάσεις. Δοξα-
σίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτάς.

Ι. **Γενικὰ δι' ἐκάστην εἰσάγον εἰς νέαν τέταρτον τοῦ κύκλου (ἀλλάξο-
φεγγαρία):** Ἀνακάτωσιν τοῦ φεγγαριοῦ φέρει κακοκαιρία (Σαμῆ). Στῆβ βόρτα
τοῦ φεγγαριοῦ (Κίμωλος) κτλ. Δὲν πλύνουν, γιατί τὰ ρούχα σαπίζουν (Κρήτη).

Δοξασία ὅτι ἡ Σελήνη διέρχεται ἐκ περιστροφῆς μίαν ἡμέραν εἰς ἕκαστον
ἐκ τῶν ὀκτὼ ἀνέμων, εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ εἰς τὰ καταχθόνια, ἐπιδρῶσα ἀναλό-
γως τῆς θέσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου· ἐκ τούτου κανονισμὸς τῆς
ἡμέρας διὰ τὴν τέλεσιν γάμου (Σφακιά). Κατὰ τοὺς Σφακιανοὺς «ἡ 9η, 19η καὶ
29η τῆς σελήνης, ὅτε αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ βλέπει παντοῦ, εἶναι
ἀπαισίαι διὰ τὴν τέλεσιν γάμων· εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συμβῇ δυστύχημα. Τοῦ-
ναντίον ὅταν εὐρίσκεται εἰς τὰ καταχθόνια, τὸ φεγγάρι εἶναι τυφλὸ καὶ δὲν βλέ-
πει· δι' αὐτὸ αἱ ἡμέραι αὗται (10, 20 καὶ 30 τῆς σελήνης) θεωροῦνται ὡς αἱ
πιὸ κατάλληλοι διὰ τὴν τέλεσιν γάμων. Ἀπαισία θεωρεῖται καὶ ἡ ἡμέρα, κατὰ
τὴν ὁποίαν ἡ σελήνη εὐρίσκεται εἰς τὸν ἄνεμον, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶναι ἐστρα-
μένη ἡ θύρα τοῦ γαμβροῦ. «Ἄν ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του βλέπη πρὸς τὸ βο-
ριᾶ καὶ τὸ φεγγάρι συμπέσῃ νὰ εὐρίσκεται στὸν ἄνεμον αὐτόν, τότε προτιμοῦν
ν' ἀναβάλουν τὸ γάμο γιὰ ἄλλῃ μέρα ἢ νὰ βγοῦν ἀπὸ ἄλλῃ πόρτα, ἐλλείψει δὲ
τοιαύτης ἀπὸ τὸ παράθυρο» κτλ. Τρόποι, διὰ νὰ διακρίνουν πόσων ἡμερῶν εἶναι
τὸ φεγγάρι· π.χ. τὸ κοιτοῦν μ' ἓνα μανδῆλι· «βάζεις μπροστὰ στὰ μάτια σου
μιὰ τσεμπέρα καφετιά καὶ κοιτᾷς· ἅμα εἶναι δυὸ-τριῶν ἡμερῶν, θὰ ἰδῇς νὰ ξε-
χωρίζουν τὰ δρεπανάκια του, δύο, τρία, ὅσων ἡμερῶν εἶναι τὸ φεγγάρι (Μανιάκι).

II. Μερικά διὰ τὰς διαφορὰς φάσεις:

1. **Νέα Σελήνη.** Καινούργιο, νιὸ φεγγάρι, ἄρχεψη τοῦ φεγγαριοῦ, τρυφίρου-φεγγιά (Αἰτωλ.). Πεντάχτης = σελήνη 5 ἡμερῶν κτλ. "Όταν τὸ πρωτοβλέπουν, πιάνουν ἄσπῃ ἢ χρυσάφι, «κουνδουνᾶνε ὅσα λεπτὰ ἔχουν στὴν τσέπη τους» καὶ τὸ χαιρετίζουν, ἐπᾶδοντες: «ὡς μ' εὔρες νὰ μ' ἀφήκης»· ὕστερα ρίπτουν τὸ βλέμμα εἰς βουνὸν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Δορὰν Κύπρου «ᾄμα ἴδουν τὴν νέαν σελήνην, πτύουν ἐφάπαξ εἰς τὸν ἀέρα πρὸς αὐτὴν σταυροκοποῦμενοι συνάμα. Δὲν πρέπει νὰ τὸ ἴδουν καθήμενοι, διότι ἀρρωστοῦν» κτλ. Εἰς τὴν Ἑπειρον τὸ χαιρετοῦν ὄρθιοι καὶ τὸ «βασκαντηρίζουν» πτύοντες δῖς: τρού, τρού! τοῦ φηγγάρ' τοῦ λιουντάρ' | τοῦ Θεοῦ τὸ παλληκάρ' | πόρχεται ἀπ' τοῦ παζάρ', | τρώγοντας ψωμί κι ψάρ'. Εἰς τὴν Κρήτην τὸ χαιρετοῦν λέγοντες: «Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι, | κι ἀπὸν σ' ἐπλάσεν ὁμάδι, | κι ἀπὸν δὲν σὲ προσκυνήσῃ, | μαῦρον ὄφι νὰ πατήσῃ». Εἰς τὸ Μανιάκι «τὸ φεγγάρι, ᾄμα τὸ βλέπουνε καὶ γυρίζει δρεπανάκι, φτοῦνε τρεῖς φορὲς καὶ λέει: Καλῶς το τὸ φεγγάρι | τὸ νιὸ τὸ παλληκάρι | κάθε μῆνα γεννημένο | κάθε τοῖς χαιρετημένο | τὸ κεφάλι του ἀσημένιο, | τὸ δικό μας σιδερένιο | ὅπως γειάει ὁ καπλὸς του | νὰ γεμίξῃ ἡ τσέπη μας λεπτὰ. Εἰς τὴν Λέσβον (Τελωνία) «ὁ ἀνιόντης Μπρέ, καλῶς τὰ νιὸ φεγγάρ' | σὰ δὲ νιὸ τὸ παλληκάρ'! | Τὴ μάς ἵφερον φηγγάρ'; | — Ἐφερά σας γειὰ κι χάρ'. — Μουδ' ἐοῦ, παλιὸ φηγγάρ' | μουδ' ἴγω παλιὸ φηγγάρ'. Ἀμα τὸ πρωτοδῆς, εἶναι καλὸ νὰ δῆς τὰ νύχια σ' κι τὴ θάλασσα. Δὲ γάν' νὰ κοιτάξ' σὶ ἄνθρωπου». «Ἀμὰ ἴδανε κινούργιου φηγγάρ' δὲν ἀρχέβγανε καμιά δουλειά». Κατ' ἄλλους «χαρὰ στὰ μάτια ποὺ εἶδανε δυὸ ἡμερῶν φεγγάρι» (Πυλία).

2. **Γέμιση τοῦ φεγγαριοῦ** (γέμωση, γιόμιση, στὸ γέμος, γεμοφεγγαριά). Καλοφεντζ'ιὰ ἐν Κύπρῳ. Συνηθίζουν τότε νὰ φυτεύουν, νὰ κλαδεύουν, νὰ κόβουν ξύλα; Π.χ. στὴν Κρήτη (Λατοῖδα), ὅταν εἶναι γέμωση, δὲν κλαδεύουνε ἀμπέλια, οὔτε κεντρίζουνε, γιατί δὲν πιάνει τὸ κεντρί. Οἱ δουλειὲς αὐτὲς πρέπει νὰ γίνωνται λίγωση. Κι ὁ ζευγαῖς τὴν πρώτην φορὰ ποὺ θὰ ζήσῃ τὰ βούγια νιου, δὲν ξεκινᾷ γέμωση». Τυχερὸς ὅποιος γεννηθῇ σὲ γιόμωση τοῦ φεγγαριοῦ (Ἀράχοβα Παρν.).

3. **Πανσέληνος:** δλόφεγγο, δλοφέγγαρο, γεμόφεγγο· δεκαπέντισμα (Θράκη), δεκαπέντ'σε τὸ φεγγάρι, φουσκοφεγγαριά.— Τυχερὸς ὅποιος γεννηθῇ σὲ φεγγά-ρην σωστὸν (Πόντος).

Λιόκριση ἢ Λιόκρουση ὅταν ἀντικροῦνε ἥλιος καὶ φεγγάρι, δηλ. ὁ ἥλιος βγαίνει βασιλεύοντα τὸ φεγγάρι «σήμερα λιοκρίζει τὸ φεγγάρι» = ἀντικρῶζει τὸν ἥλιο, ὅθεν λιοκρίζει = ἀρχινάει καὶ τσιμπιέται τὸ φεγγάρι = ὀλιγοστεύει. **Λιοκρί-ζεται** (= παθαίνει ἕκτερον) ὅποιος οὐρεῖ τὸ πρῶν ἀντίκρυ στὸν ἥλιο ἢ στὸ φεγ-

γάρ· θεραπεία με τὸ λιοκρονέρι κτλ. «Με τὴ λιοκροση δὲ ρίχνουνε παννί, γιατί χαλάει» (Πυλία). Δὲν φυτεύουν, δὲν κλαδεύουν, δὲν κόβουν ξύλα, δὲν πλένουν κτλ.

Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «στὴ λιοκροση, ὅταν τοῦ φηγάρῳ ἦτανι κόκκινου πουλὺ, λέγανι πὼς πιᾶσαι μὴ τοὺν ἥλιον. Ρίχναμι λοιπὸν τότες μπιστολιές, μπαρουτιές, γὰρ νὰ χωρίσ'νε, νὰ μὴ μαλών'νε νὰ θεριά. Ρίχναν μαζί μας κ' οἱ Τοῦρκοι.

4. **Χάση ἢ λίγωση τοῦ φεγγαριοῦ**: Στὸ γύρισμα ἢ στὸ γῦρο τοῦ φεγγαριοῦ, στὸ λίγος τσιμπήθηκε τὸ φεγγάρι, ἐπόδυσεν (Κύπρος), ἄδειαση, ἀπόχωση, λείψη, λειώση· λειψόφεγγα, χασοφεγγιά, καλόφεγγα, χασοφεγγαριά κτλ.: φεγγοκοπή, δειπνάει τὸ φεγγάρι. (Τί σημαίνει ἡ φράσις;). Ποία ἢ κοινὴ πίστις; ἐπιτυχάνουν στὴ χάση τοῦ φεγγαριοῦ αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι, τὰ μάγια καὶ οἱ ἐξορκισμοί; κόβουν τότε ξυλείαν, βάζουν τουρσί κτλ.;

Εἰς τὴν Κύπρον «τὴν κακοφεντζ'άν» ἀποφεύγουν τὴν ὑλοτομίαν, τὴν φύτευσιν δένδρων κτλ. διότι ταῦτα δὲν εὐδοκιμοῦν· τὰ κοπτόμενα ξύλα σαπίζουν γρηγόρα καὶ λέγονται κακοφεντζ'ίτικα. Τοῦναντίον εἰς τὸ Μανιάκι «ὅταν τὸ φεγγάρι εἶναι παλιό, τότε κόβουνε κλαροὺς νὰ νὰ φτιάσουνε μαγγάνι καὶ γι' ἀργαλειό· ὅταν εἶναι νιὸ τὸ φεγγάρι, σαφαινοῦναι τὸ ξύλο, γίνεται ἀλευροί (Μαγδ. Τσάκωνα). Καὶ εἰς τὴν Δέσφον «ἅμα εἶναι φουσκώσ' τὸ φηγάρῳ (δηλ. ἀπὸ μισὸ κ' ὀκτώρη) δὲν εἶναι καλὸ νὰ χάν'ς οὐφίεις. Οὔτε ζῶ νὰ μουντοχίς οὔτε ξύλα νὰ κόψ'ς οὔτε μωρὸ ν' ἀποκόψ'ς οὔτε κλωσσά νὰ βάλ'ς, οὔτε νὰ φυτέψ'ς οὔτε νὰ μπολιάσ'ς. Πρέπει νὰ 'ναι πόλιγος (δηλ. χάση). Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

γ) **Μυθικαὶ διηγῆσεις (παραδόσεις)**. Μῦθοι αἰτιολογικοί: διατὶ τὸ φεγγάρι ἔχει μαυράδια, διατὶ δὲν φωτáει σὰν τὸν ἥλιο κτλ. Π.χ. Ἀπὰ στὸ φεγγάρῳ εἶναι ἐξορία ὁ Κáιν. Τόνη γλέπμε πὸν σκάφτ' σκυφτὸς (Μέτραι Θράκ.).

δ) **Ἐκλειψις σελήνης**. Δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτήν. Πίστις ὅτι οἱ μάγοι κατεβάζουν τὸ φεγγάρι. «Οἱ μάγ'σες τὸ μαγεῦνε καὶ κατεβαίν' στὸ βουνὸ καὶ τ' ἀρμέγνε» (Μέτραι). Κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς ἀλλοθιρήσκους, διὰ τοὺς Τούρκους: δέλνει πὼς θὰ πάθουν χαλασμό στὸν πόλεμο ἢ πὼς θὰ χαθῇ ὁ βασιλεὺς τους (Ἦπειρος).

ε) **Ἄλλαι ἐπῆρεσαι τῆς σελήνης ἐπὶ ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν.**

Ὁ ἄνθρωπος, τὸ σκυλὶ φεγγαριάζεται, (παθαίνει ἔκτερον κλπ.). Ὡς τὸ φεγγάρι φουσκώνει, τότε τὸ περιορίζει (=κυριεύει, καταλαμβάνει) λύσσα τὸ σκυλὶ (Πυλία). Τὰ μονομηριάτικα ἢ μονοφεγγαριάτικα πουλιά τῆς κλώσσας δὲν ζοῦν γι' αὐτὸ τὰ βάζουν στὸ τηγάνι καὶ τὰ κουνοῦν δῆθεν, σὰν ἀπάνω στὴ φωτιά λέγοντας· τρεῖς φορὲς: μονομηριάτικα, μονοφεγγαριάτικα καὶ τ' ἀλείβουν ὕστερα λάδι

τὸν κῶλο τους καὶ τὴ μουντσουνούλα τους καὶ τ' ἀφήνουν (Ἀράχοβα Παρν.). Δὲν δείχνουν τὸ φεγγάρι μὲ τὸ δάχτυλο, γιατί τοὺς τὸ κόβει. Τὸ σκυλί φεγγαρώ-νεται (=ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ φεγγάρι) καὶ οὐρλιάζει (Αἰτωλ.), δαγκάνει ξύλα, πέ-τρες (Ἡπ.).

ζ) Προγνωστικά ἐκ τῆς σελήνης: 1. Τοῦ καιροῦ. Π.χ. ἅμα εἶναι χα-σοφεγγαριά, ὁ καιρὸς παίζει· δὲ στέκεται σ' ἓνα λογαριασμό· τώρα βιδιάζ', σὲ μιὰ ὥρα φέρνει βροχὴ πάλε (Λήμν.). "Ἄμα ἔχ' γῦρο τὸ φεγγάρι, εἶναι κακοχειμονιά, ξη-μερών' χειμώνας." Ἄμα ἔχ' κοκκινίλα, ἔρχεται ἀγέρας (Παρνασ.). Βλ. Μετεωρολογία.

2. Προγνωστικά τῆς ἐσοδείας· π.χ. ἂν τὸ Πάσχα συμπέση μὲ σῶση τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ γέννημα θὰ εἶναι φτηνό, ἂν πέση στήν ἀρχὴ τῆς γέμισης, θὰ εἶναι ἀκριβὸ οὐλὴ τῇ χρονίᾳ (Λάστα).

3. Προγνωστικά τῆς ἐκβάσεως νόσου κτλ. ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως τῆς σελήνης ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐκ τοῦ αἵματοχρόου δίσκου κτλ.

Γ'. Ἀστέρες καὶ ἀστερισμοὶ (Ζῳδία).

Ὄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν. Ἐπιφέρει αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

α) Γενικά:

ΑΘΗΝΩΝ

1. Ἀστρικό, ζῳδίον. Πίστες ὅτι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ ζῳδιακοῦ, ὑπὸ τὸν ὅποιον γεννᾶται τις, ἔχει ροπὴν ἐπὶ τὸν βίον αὐτοῦ, ὅθεν: ἀστρικό, ζῳδίο=τύχη. Φρά-σεις: ἔτσι εἶναι τὸ ζῳδίο του, τὸ 'χει τὸ ζῳδίο του, τὸ 'χει τὸ ἀστρικό του, τ' ἀνά-ροχό ντου τὸ 'χει (Κρήτη), ἔχει καλὸ ἀστρικό, τὸ 'χει τὸ πλανέτι του (Κρήτη), τὸ 'χει μένα ἢ πλανέτα μου (Σάμος), ἢ: γεννήθηκε σὲ καλὸ ζῳδίο· ἄζουδος, κα-κόζουδος κτλ. «Καὶ τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ζῶα τοῦ σπιτιοῦ, ἅμα γεννηθοῦν, ἔχουν κάθε ἓνα τὴν τύχη του. Καὶ φαίνεται ἡ τύχη τους ἀπὸ τὰ καλὰ ἢ τὰ κακὰ ποὺ θὰ γίνουν στὸ σπίτι, ἅμα γεννηθῇ τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶο (προπάντων τὸ μουνσάρι, τὸ ἀλογάκι). Ὡς καὶ τὸ σκυλί, λέν, κι αὐτὸ ἔχει τὴν τύχη του» (Ἡπειρ.). Ἀπο-θνήσκει, ἂν κανεὶς δεῖξῃ τυχαίως τὸν ἀστέρα του (Μάδυτος). Ζῳδιοχάρτι. "Ἀλ-λαι δοξασίαι περὶ ἀστέρων. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον πιστεύουν, ὅτι κάθε ἄστρο εἶναι μία λυχνία ἀνημμένη, παριστῶσα τὴν ζωὴν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἐφ' ὅσον μὲν ἡ λυχνία αὐτὴ περιέχει ἔλαιον, ὁ ἀνθρώπος ζῇ, ὅταν δὲ σβεσθῇ, ἀποθνήσκει. Διὰ τοῦτο εἰς πτώσιν καὶ διάβασιν διάττοντος ἀστέρος, λέγουσι «κάποιοι ἐπέθα-νεν» (Φαρμακίδης). Εἰς τὴν Θάσον «τ' ἀστέρια τὰ θεωροῦν ὡς ψυχὰς τῶν νε-κρῶν». Εἰς τὴν Πυλίαν «ὅταν ἀπαντήσῃ κανεὶς κανένα γρονσουζή στὸ δρόμο, ποὺ νὰ μὴν εἶναι καλὸ τὸ ζῳδίο του, πρέπει νὰ γυρίσῃ πίσω· ἀλλιῶς μπορεῖ νὰ τὸν εὔρῃ κακόν».

2. *Τὸ μέτρημα τῶν ἀστρῶν* εἶναι κακόν, ἂν μάλιστα ἀριθμῇσῃ κανεῖς τὸν ἀστέρα του. Ἐπίσης τὸ δακτυλοδεικτεῖν τ' ἄστρο. «Τ' ἄστρο δὲν τὰ μετράνε, γιατί βγάζουν καρναβίτσες».

3. *Τὸ κάρφωμα τῶν ἀστρῶν*. Μάγισσα καρφώνει τὸ ἄστρον καὶ καθιστᾷ ἀνάπηρον τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποῖου ἡ ζωὴ συνδέεται μὲ τὸ ἄστρον.

4. *Ἐπήρεια τῶν ἀστρῶν*. Τὰ σπάργανα, τὸ κόσκινον τοῦ ἀλεύρου, τὸ προζύμι δὲν πρέπει νὰ τὰ ἰδῇ τ' ἄστρο: τ' ἀλευρι ξινίζει, τὸ παιδί ἀρρωσταίνει ἂν μείνουνε ὀξω παρατσαίρισμα, τὰ βάν'νε μ' ἕνα κομμάτ' ψωμί μαζί (Λέοβ. Ἀδραμύτ.). Ἀστροα πρόξενοι ἀσθενειῶν. Μέσα ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ. Π. χ. ἡ Πούλια, διὰν γεννιέται (τὴν πρωτοθεριστιὰ ἢ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου), χτυπάει στὸ πρόσωπο τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς κάνει σημάδια (Λῆμν. Αἶνος). Οἱ τοσπάνηδες φροντίζουν νὰ μὴ βρῇ ἡ Πούλια τὰ πρόβατα στὸ γρέκι δὲν μπορεῖ νὰ παχύνουν (Αἰτωλ.). Πρβλ. τὴν παροιμ. Τὸν ἔπιασ' ἡ Πούλια.

5. *Προγνωστικὰ τοῦ μέλλοντος ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀστρῶν* (Ἀστεροσκοπία): ἄστρο ματωμένα δυσάρεστα «Πλουσορατιά» (ἐν Κρήτῃ) = σημεῖον ὅτι πλούσιος παντρεύεται. Ἄν ἡ πούλια ἀνατέλλῃ μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχισμένο (Χίος). Λέξεις, φράσεις ἀστρονομίζονται, οἶκνω σ' ἄστρο (=μαντεύομαι διὰ τῶν ἀστρῶν).

6. *Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ*. Π. χ. ὅταν τ' ἄστρο τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχωμεν ἄνεμον πολύν. «Ἄμα λέπης τ' ἄστρον θάλα ἔβρεξε»! (δηλ. εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ βρέξῃ) (Καλάβρυτα). Τί προμηνύει διὰ τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα ἡ θέσις τοῦ Γαλαξίου πρὸς τὸν ὀρίζοντα κατὰ τὰς ἐξ πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου;

7. *Ὀρολόγιον τῶν γεωργῶν*. Εἰς τὴν Λῆμνον «κάθε κεχαγῶς (=γεωργὸς) ἔχ' καὶ τὰ σμάδια τ' σι' ἄστρο: τί ὥρα βασιλεύει, τί ὥρα βγαίν', ὡς ποῦ παγαίν'. Τ' ὠρολόγι εἶναι αὐτό· ἅμα ἰδῇ τὰ σμάδια χαμηλά, ἀναλογᾷται, ὅτ' ἔχ' ὥρα ἀκόμα· ἅμα ψηλώσουν, εἶναι ὥρα ἢ σὲ δρόμο νὰ πᾶς ἢ στὴ μάντρα. "Ο,τι ὥρα θέλ'ς σηκώνεσαι μὲ τὰ σμάδια. Τὸ τιμόν' τῶν γεωργῶν εἶν' ἐκεῖ». Ποῖα ἄστρο ἔχουν ὡς σημάδια οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ βοσκοί, εἰς διαφόρους τόπους; Π.χ. οἱ τοσπάνηδες τῆς Ἀράχovas (Παρν.) γιὰ σημάδι τὸ πρωῒ ἔχουν τὸ Σταυροδὸ (τὴν Ἀνδρομέδαν), ἀστέρια, ποὺ εἶναι κοντὰ στὴν Πυροσιτιά.

8. *Ἐπιρροή τῶν ἀστρῶν εἰς τὴν μαγείαν, τὴν μαντικὴν κτλ.*

Τ' ἀντικείμενα τοῦ κλήδονα, τὰ διάφορα ἱατρικά, τὰ φίλτρα, τὰ μύγια, διὰ νὰ ἐπιτύχουν, πρέπει νὰ ἔκτεθοῦν εἰς τὰ ἄστρο, νὰ ξαστριστοῦν ἢ ἀστρονομισθοῦν (τ' ἀστροφεγγιάζουν).

9. *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τ' ἄστρο*. Π. χ. δὲν ἔσμιξαν τ' ἄστρο των, εἶναι στὸν ἀστέρα του, μιλεῖ μὲ τ' ἄστρο του, τὸ ἀστρικὸ του δὲν τὸν ἐφέλεσε κτλ.

Στις δεκαφτά, στίς δεκοχτώ, | πέφτει ἡ πούλια στὸ γιאלό, | μάλιστα τοσπάνης στὰ βουνά | μάλιστα ζευγαῖς στοὺς κάμπους (Μανιάκι).

β) **Ἐπὶ μέρους:** Ὄνόματα δημώδη τῶν κυριωτέρων ἄστρον, παρατηρήσεις καὶ δοξασῖαι, παραδόσεις περὶ αὐτῶν. Π. γ. «Τὰ δίδυμα ἀνταμώνονται στὰ ἑπτὰ χρόνια, φιλιῶνται καὶ χωρίζουν» (Ἀράχοβα). «Εἴν' ἑπτὰ ἄστρια ποὺ τοὺς λένε κλέφτες. Ἐνας πάει μπροστά, ὁ πρωτοσκοπός, ὁ δεύτερος πάει πίσω καὶ ἔχει καὶ ἓνα ἀρχοντοπλάκι μπέτσινο (= φορτωμένο στὴ ράχη του) ποὺ τὸ 'χει αἰχμαλωτίσει οἱ δυὸ πάνε πλάγια καὶ οἱ ἄλλοι δυὸ πάνε παραπίσω καὶ φυλάνε. Αὐτὰ τὰ ἄστρια δὲ βασιλεύουν ποτὲ» (Πυλία). «Ἡ Μάρω καὶ ὁ Γιάννος. Αὐτὰ τὰ δυὸ τ' ἄστρια ἦσαν ἀδέρφια καὶ τὰ κνήγαγε ἓνας ἀγῶς καὶ τὰ κόψη. Τρανάει ἡ Μάρω καὶ ρίχνει τὰ πλεχτήρια της καὶ ἔγινε ποτάμι. Ἐπέρασε ὁ ἀγῶς. Πεταίει τὸ χένι της καὶ γίνεται λόγγος. Ἐπέρασε καὶ ἀπὸ κεῖ. Σάν εἶδαν τ' ἀδέρφια πὼς δὲ μπορήσανε πιά καὶ περάσουν, πεταλέθηκαν στὸ Θιὸ καὶ γενήκαν ἄστρια καὶ σμίγουνε μιὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ γίνονται. Ἡ Μάρω βγαίνει ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ καὶ ὁ Γιάννος στὴ Δύση» (Γ. Ταραντζί, Πυλία). Ποῖαι ἐξηγήσεις ἢ διηγήσεις ὑπάρχουν διὰ τοῦ Παπὰ τ' ἄστρων τῶν Μεσονύχτης ἢ Γελαντζῆ;

1. **Ἀνδρομέδα:** σπανύς.

2. **Ἄρκτος:** ἀλέτρι, ἀλετροπούδα, ἑνάκι τοῦ Λανιδ ἢ τοῦ προφήτη Ἡλία, ἀναποδοκάραβο, ἑπτὰ ἀδέρφια, ἑπτὰ Μασίτες, ἑφταπάρθενος χορός, ἑφταπάρθενα κορίτσια, κάραβος, κιβωτὸς τοῦ Νῶε, κλέφτες, συμπεθεριό, τριῶνι, τσιράκι.

3. **Ἀφροδίτη, Ἑσπερος, Ἐῶς, Ἑωσφόρος:** Ἀποσπερίτης, ἄστερας, ἄστρο τῆς αὐγῆς, ἄστρο τῆς ἡμέρας, Ἀδγερινός, τοῦ ζευγαῖ τοῦ ἄστρου, Γελαντζῆς, Γιάννος καὶ Μάρω, ἡμερινός, μεράστερας, ταχινός κτλ.

4. **Βερενίκης κόμη:** Σινὴ ἢ τραπέζι τοὺς ἀρφανούς.

5. **Γαλαξίας:** Ἀρόμος τῆς Παναγίας, Ζουνάρι τῆς Καλόγριας, Ἰορδάνης ποταμός, Σωρός, τοῦ κουμπάρου τ' ἄγερα, τοῦ παπᾶ τ' ἄγερα, ἀχεροδόρομος κτλ.

6. **Δίδυμοι:** Ἀντρογένιο, ζυγολάρι, ζυγοφόρι, βουδέλια.

7. **Ζεὺς:** Γελάν-καρβάνης, γελαντζῆς, μεσονύχτης, νυχτοκόπος.

8. **Ζυγός:** Ζυγάλετρα, κουμούλια, ζύγια, ζυγοφόρια.—«Εἶναι τρία ἄστρια καὶ πάνε μιὰ γραμμή· τὰ τρία ἔτσ' * * καὶ τὰ τρία ἔτσ' * * εἶναι οἱ ζγοί. Αὐτὰ ἔρχονται κατόπ' ἀπ' τὴν Πούλια. Μπροστά ἡ Πούλια καὶ κατόπ' οἱ ζγοί. Τὶς λὲν καὶ πῆχες. Οἱ ζγοὶ θὰ φανοῦν τέλια Ἰονλίον. Τὰ 'χουν σημάδια ταχτικά» (στὴ Λήμνο).

9. **Ἡνίοχος:** Πυροσιτιά, σιδεροσιτιά.

10. **Ὅφης, Οὐράνιος δράκων.**

11. **Περσεύς**: Ράβδος τοῦ Ἀαρών, οἱ τρεῖς ἀστέρες πλησίον καὶ κάτωθεν τοῦ Σταυροῦ.

12. **Πλειάς**: Πλειά, πιλειά, ὀπλειά, ἀπλειά, πούλια, ποῦλιν, ἐξιάρα, ἐξιάστρον, κλωσσα, κλωσσαρού, τερεζή. Δεισιδαιμονίαι: «Στὶς δεκοχτὼ τοῦ Νοέμβρη πὺν βασιλεύει ἡ Πούλια, κάνει βοή στὸ γιαλό, βροντάει πολὺ, σὴν Κυπαρισσία τὴν ἀκοῦνε» (Καινούργιο χωριὸ Πυλίας). Ποβλ. Ἡ Πούλια βασιλεύοντα | καὶ πίσω παραγγέλλοντα | οὔτε τσολάνης σὰ βουνά οὔτε γεωργὸς στοὺς κάμπους.

13. **Πολικὸς ἀστήρ**: Ἀστρο τῆς Τραμουντάνας· «εἶναι ἀσάλευτο».

14. **Σείριος**: Ἀβτιζή Γιαννάκης, Ἀποσπερίτης. Ἐπήρεια τοῦ Σειρίου ἐπὶ τῆς ναυτιλίας.

15. **Σκορπίος**: Γαλαρσιήδες, γεμελάκια, σκορπιῶνας. Σκορπιδομέρα: ὅταν κανεῖς γεννηθῇ κατὰ τὸ ζῳδιὸν τοῦ Σκορπίου, θεωρεῖται δυστυχής.

16. **Τοξότης**: Στάνη.

17. **Ὠρίων**: Ἀλετροπόδα, ἀλετροπόδα, ἀρνάλετρα, карабас, λιτροπόδια, ὀπλειά, ποναλέροκα (Κύπρ.), πῆγες (Συρία).

Κομῆται καὶ διατίτοντες.

α) Κομῆται.

Ὀνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: Ἀστὲρ μὲ ρουρά, προμηνύει συμφορὰς, πόλεμον ἢ λοιμόν. «Ἡ Πόλ' ἀσ' τὸ θα εἰπαῖσκουντον, ἀγοῖκον ἄστρον ἐξέβεν' ἀτώρα πὰ ξάν' ἐξέβεν, ἃ ἵνεται πόλεμος» (Κοτύωρα). «Ὅταν ἔχ' κομήτη, εἶναι κακοχροσιά» (Τελώνια Λέσβου). Ποῖαι αἱ δεισιδαιμονίαι ἄλλοῦ;

β) Διατίτοντες.

Φράσεις καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: χύνεται, ξεσύρνεται, πέφτει τ' ἄστρο, πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια κτλ. «Ὅταν πέφτη ἓνα ἄστρο, λένε ὅτι ἔφυγεν ἀπὸ τῆ φυλακῆ ἓνας φυλακισμένος καὶ δὲν λένε: νά! ἓνα ἄστρο πὺν πέφτει, γιατί τὸν προδίδουν καὶ τὸν πιάνουν (Καστορία). Κατ' ἄλλους «οὔλο φῆγες εἶναι αὐτὰ πὺν χυνῶνται. Λαμπερὸ τρέχ'; πλούσιος πέθανε. Μικρὸ τρέχ'; φτωχὸς πέθανε» (Λέσβ. Θράκ.). Κατ' ἄλλους «ὅταν πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια, θὰ γίνη πόλεμος» (Κρήτη).

Ε'. Ἀποφράδες.

Γενικά: Λέξεις καὶ φράσεις περὶ ἀποφράδων ἡμερῶν, κτλ. Ἀβροάδναστη μέρα, ἀδέξια, ἀχαμνή, πίζουλη κτλ. Συνοπαρμός (ἐν Καρπάθῳ) ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνός. Σαββάτο, κούντεροη μέρα, κακιὰ μέρα. Ἄλλαι ὅμοιαι φράσεις;

α) *Ἡμέραι ἀποφράδες.*

1. Ποῖαι ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος θεωροῦνται ἀποφράδες εἰς ἑκα-
στον τόπον; π.χ. τὴν Δευτέραν ἐν Μακεδονίᾳ δὲν γίνεται γάμος, διότι δευτε-
ρώνει· ἐν Κομοτινῇ τὴν Δευτέραν δὲν λούονται, ἐν Μυτιλήνῃ οὐδὲν ἐπιχειροῦν,
οὐδὲ πληρώνουν τὰ χρέη των, διότι θὰ πληρώνουν εἰς ὅλην των τὴν ζωὴν. Ἡ
Τρίτη εἶναι ἀχαμνὴ καὶ δὲν ξεκινᾶνε γάμο, κοῦρο ἢ ἄλλες δουλειᾶς (Ἀράχοβα).
Ἐν κινοῦν γιὰ ταξίδι, γιατί ἔχει μιὰ ὥρα ἀχαμνὴ (Καστορ.). Τρίτην, Πέμπτην
καὶ Σάββατον ἐν Ἠλείῳ δὲν ἀρχίζουν ἐργασίαν, δὲν ξεκινοῦν διὰ ταξίδι. Πολ-
λαχοῦ τὸ Σάββατον δὲν τελειώνουν φόρεμα. Ποβλ. τὴν παροιμ. *Σαββάτο κόψε
κι ἄρχεψε, δουλειὰ μὴν τελειώσης* (Σηλυβρ.). Ποία εἶναι ἡ καλύτερη ἡμέρα,
διὰ νὰ λούζεται κανεὶς; Παροιμ. *Τὴν Πέφτη πέφτουν τὰ μαλλιά, τὴν Παρασκῇ
μαδοῦνε | καὶ τὸ Σαββατοκύριακο ἀθοῦν καὶ λουλουδοῦνε* (Λατσίδα Κρήτης).

2. Ποῖαι ἡμέραι τοῦ μηνός θεωροῦνται ἀποφράδες; Π.χ. ἡ τρίτη
καὶ ἡ 13ῃ κάθε μηνός εἶναι ἀποφράδες διὰ γάμους καὶ διὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν
πολλαχοῦ. Ἡ 9ῃ, 19ῃ, καὶ 29ῃ τῆς σελήνης παύσονται διὰ τὴν τέλεσιν γάμου εἰς
τὰ Σφακιά Κρήτης. Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνός ἐν Καρπάθῳ λέγεται *συνο-
παρμός*· τότε οὔτε οἶνον οὔτε φαῖνον διὰ νὰ τὴν συνοπαθοῦν τὰ πορνι-
ματά των· ἐν Κρήτῃ λέγεται *συνεπαρσία*· τότε δὲν κάνει νὰ πάρῃς φουδιὰ ἀπὸ
τὴ γειτονιά (Ἰνναχώριον).

3. *Ἡμέραι τοῦ ἔτους ἀποφράδες.*

Τῆς ἀγίας Μαύρας (3 Μαΐου): δὲν πλένουν, δὲν πῆζουν τυρί, δὲν λευ-
καίνουν παννί, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν. «Κι ὅγοια μέρα πέση τῆς ἁγία Μαύρης, αὐτὴ
τὴ μέρα τήνε φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο: δὲ ράβουν, δὲ λευκαίνουν παννί, προπάν-
των δὲν ψήνουν σαποῦνι (Μεθώνη). Κι ἂν τύχη Κυριακὴ νὰ ῥθῃ ἡ ἁγία Μαύρα,
γάμος δὲν κάνει νὰ γίνῃ Κυριακὴ ὅλην τὴ χρονιά» (Αἰτωλ.). Τὸ λιοτρόπι καὶ
γενικῶς ἡ ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος, κατὰ τὴν ὁποίαν συνέπεσεν ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγ.
Ἰωάννου (24 Ἰουνίου), θεωρεῖται ἀποφράς δι' ὅλον τὸ ἔτος· π.χ. δὲν ἀρχίζουν
ἐργασίαν (Σέριφος, Θήρα καὶ ἄλλαχοῦ). «Κι ὅποια μέρα πέσ' τ' ἀγριαννιοῦ τοῦ
Παραῆ' σμοῦ (29 Αὐγούστου), αὐτὴν τὴ μέρα δὲ θὰ πρωτοσπεύρουμε, οὔτε θὰ
πρωτοθερίσουμε, οὔτε θὰ πρωταλωνίσουμε. "Ο,τ' δουλειὰ μαζωμέν' δὲν τὴν ἀρ-
χινοῦμε αὐτὴν τὴ μέρα. Αὐτὴν τὴ μέρα τὴ λέμε ἀντίμερο» (Λήμνος).

Ποῖαι ἡμέραι εἶναι τῆς ἄσπερης καὶ ποῖαι τῆς μαύρης; Π.χ. «ὅγοια μέρα
πέση τ' ἄγιο Θανατοῦ, ἐκεῖνη εἶναι τῆς ἄσπερης καὶ τὴ φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο:
δὲν πατᾶνε κρασί ἢ λάδι, γιατί δὲν ξαστερώνει, δὲν βάνουνε παστό, γιατί γίνεται
ἄσπρο κιτλ. (Κορώνη).

4. Ἡμέραι αἴσιαι. Ἡ Δευτέρα θεωρεῖται αἰσία ἡμέρα διὰ τὴν ἑναρξιν οἰασοδήποτε ἐργασίας. Ἡ Τετάρτη εἶναι βλοῦτσά μέρα (= καλή, εὐοίωνος, Σῦρος). Τὴν Τετάρτη γεννήθηκε ὁ καλόμοιρος (Κύθν.). Ἐν Κορώνῃ συνηθίζουν νὰ κόβουν Κυριακὴν τὰ καινουργῇ ἐνδύματα κτλ. Ὅποιος γεννηθῇ Κυριακὴ θὰ γίνῃ δεσπότης (Ἀν. Κρήτη) κτλ. Τῶν ἁγίων Σαράντῳ, καλὴ μέρα ὅ,τι φυτέψῃς πιά-νει (Λέσβος).

β) **Μῆνες ἀπαίσιου.**

1. Φεβρουάριος. «Τὸ Φλεβάρη δὲν κáναν γάμο: Ἀν τὸν εἶχαμε σὲ καλό, γιατί τοῦ λείπουν μέρες. Τὸν φυλάγαμε. Κουτσοφλέβαρος!» (Ἀδραμύτ.). Εἰς τὴν Μεθώνην «τόνε φυλᾶνε, γιατί κáνουνε κουτσά παιδιά».

2. Μάρτιος. Κατὰ Μάρτιον δὲν κόβουν τὰ μαλλιά των, διότι ἀσπρίζουν γρήγορα (Λαγκαδία)· δὲν στέλνουν ροῦχα σὲ νεροτριβὲς (Χούνη Αἰτωλ.). Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν Μαρτίου δὲν φυτεύουν ἀμπέλους (Χατζηγύριον Θράκης). «Τὸ Μάρτη δὲ μπάζουνε χῶμα γιὰ νὰ χροιάσῃ τὸ σπίτι τους· ἂν ξεχαστοῦνε καὶ μπάσουνε, θὰ ἔχουνε μερμηγία οἶμα τὸ χρόνον» (Κορώνη).

3. Μάϊος. Γάμοι κατὰ Μάϊον θεωροῦνται δυστυχεῖς: Ἡ 1η, 3η καὶ 19η Μαΐου θεωροῦνται ἀποφράδες:

Τὴν 10ην Μαΐου ἐν Βονίτῃ ὀνομάζουν ἡμέραν τοῦ Κάη καὶ οἰανδήποτε ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος συμπέσῃ κατὰ τὸ ἔτος ἢ 10η Μαΐου, τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὅλων τῶν ἑβδομάδων τοῦ ἔτους δὲν ἀρχίζουν ἔργον καί, ἂν τύχῃ Κυριακὴ, δὲν στεφανώνονται. Εἰς τὴν Μεθώνην, Κάραθον κ.ά. «τὸ Μάη δὲ φυτεύουνε καὶ μάλιστα λουλούδια. Λένε πὼς ὅ,τι φυτέψῃς θὰ στὸ φέρουν στὸ κεφάλι σου».

Εἰς τὰ Λαγκαδία τὸν Μάϊον δὲν ὑφαίνουν παννὶ ὅσαι ἔχουν ἕνα υἱόν. Πρὸβλ. καὶ Ζακυνθίαν παροιμίαν: «δὴ ποῦ γιὸ μονογενὴ | τὸ Μάη μῆνα μὴ δια-στῇ». Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸν Μάϊον:

4. Ἰούλιος. «Τὸ Θεριστὴ δὲν κáνουν γάμο, γιατί θερίζονται καὶ τὸν Τρυγητή, γιατί τρυγιῶνται» (Μεθώνη).

5. Σεπτέμβριος. Ἀκατάλληλος διὰ γάμους, διότι τοὺς τρυγᾷ καὶ τοὺς θερίζει. Ἐν Κερκύρᾳ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου δὲν δανεῖζουν, διότι τρυγιέται ἡ οἰκία ἐκεῖνη καὶ ὅλον τὸν Σεπτέμβριον ἐν Λαγκαδίοις δὲν κόπτουν ροῦχα. «Ὅταν πλη-γῶθῃ κανεὶς πρώτη τοῦ Σετέμπερη, δὲ γιáίνει ὅλον τὸ χρόνον» (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

γ) **Δίσεκτον ἔτος:**

Γάμοι δυστυχεῖς.— Κίνδυνος εἰς λεχοῦς.

«Ὁ Φλεβάρης ἅμα ἔχη 29 μέρες, ὅλος ὁ χρόνος εἶναι δέστροπος» (Τελώ-νια Λέσβ.). «Ἀνάποδος χρόνος δεκατρία φεγγάρια» (Μέτραι Θρ.).

δ) *Ὁρα κακή.*

Κατσὰ ὥρα ἡ δωδεκάτη τῆς νυκτός, καθ' ἣν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξέλθῃ τις εἰς ὁδοιπορίαν (Ἄνδρος).

• Σταύρωμα τοῦ μεσημεριοῦ, ἐν Λατοῖδα Κρήτης, ἡ ὥρα καθ' ἣν γυρίζουν οἱ «ἀφανταξές» (νεράιδες) καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἡμέρα ἔχει μίαν κακὴν ὥραν, καθ' ἣν πιάνουν οἱ κατάρες.

Σχετικαὶ φράσεις καὶ παροιμίαι: ἔτ' ἔτι ὥρα κακή κ' ἐπισίς (Αἰτωλ.). τσεῖνη τσ' ἀπομόναξη τό παῖθεν ἀπ' ὥρας (Ἄνδρος). ἔλαχεν ἡ κακή ὥρα (Ρόδος). Αἰῶν' ἀπ' τὴν ὥρα τὴν κακιά, νὰ ζήσης χίλια χρόνια (Βιθυν.).

ε) *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὰς ἡμέρας:* π.χ. Ὅλα μας ἀνάποδα κι ὁ γάμος τὴν Τετράδη. — Σαββάτο κάνε ἀρχὴ καὶ ξόφληση μὴν κάνης. — Σαββάτο τὰ Χριστούγεννα, πολλὰ παννιά στὸν Ἄδη, κτλ.

ζ' *Μερομήνια.*

Ἀπὸ τὸν καιρὸν, πὺ ἐπικρατεῖ εἰς ποσὴν ἡμέρας τοῦ ἔτους, μαντεύονται περὶ τοῦ καιροῦ πὺ ἐπικρατεῖται καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ὡς καὶ περὶ τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς ἀτυχίας αὐτοῦ.

1. Ποίας λέξεις μεταχειρίζονται πρὸς δηλώσιν τῶν ἡμερῶν τούτων; Π.χ. *Μερομήνια, μονομήνια* (Μελένια), *κεφαλομήνια* (Σῦρος), *μηνολόγια* (Πάρος, Σέριφ.), *μηναλλαγιά* (Κύπρ.), *καταμηνάτα* κτλ. *Μέρα καὶ μῆνας*, τὰ *Μερομήνια* (Λήμν.).

2. Ποῖαι ἡμέραι λαμβάνονται εἰς κάθε τόπον ὡς μερομήνια;

Ἐν Ἡλείῳ, Αἰτωλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας δώδεκα ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα τῶν δώδεκα μηνῶν καὶ δεικνύει τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν μῆνα ἐκεῖνον. Εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας ἐξ ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἡμέρα ἀπὸ τῆς πρωίας μέχρι τῆς μεσημβρίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα μῆνα καὶ ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρις τῆς ἐσπέρας πρὸς ἄλλον. Ἐν Κύπρῳ παρατηροῦν τὸν καιρὸν ἀπὸ 3-15 Αὐγούστου, ἐν Ἀρκαδίᾳ ἀπὸ τῆς 30 Μαρτίου μέχρι τῆς 4ης Ἀπριλίου (*Γριὲς ἡμέρες*), ἐν Πόντῳ 9 ἡμέρας πρὸ καὶ 9 μετὰ τὴν 1ην Μαρτίου καὶ τὰ Δωδεκαῆμερα, ἐν Λέσβῳ ἀπὸ τῆς 1ης Ἀπριλίου (25 Ἰουλ.) ἴσαμε τοῦ Χριστοῦ (6 Αὐγούστου).

Ποῖαι προγνώσεις γίνονται ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τοῦ καιροῦ ἢ τῶν κινήσεων τῶν ζώων κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἢ κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ἢ κατ' ἄλλας ἐορτάς; Π.χ. εἰς τὴν Λήμνον «ἄμα τ' αἰ Βασιλειῶ

βγάλ' ἥλιο καὶ καθίσουν οἱ γυναῖκες στὸ προσήλιο, λέγε: "Εχ' μπαμπάκια πολλὰ φέτο!" Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἀνήμερα τοῦ προφήτη Δαὶ οἱ τσομπανοὶ λογιάζονται τὸ σκύλο πῶς πλάγιαζε: βάν' τὴ μούρη τ' στὰ σκέλια τ'; Θὰ κάνη χειμῶνα. Ἄμα πλαγιάζ' μὲ δὴ γαρδιά τ', εἶναι σὰ γαλουκαῖο. Τότες κάνουνε καὶ χαρὰ καὶ σφάζουνε ἓνα - δυὸ ἀρνιά».

Ζ'. Δρίμες.

α) Γενικά:

1. Ὄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: Δρίμες, δρίμες, δρίματα, δρίματα (Κάρυστ.), δρίμερα (Ἀγραφα), Δοιμάρης (ὁ Αὐγουστος), Κακαουσιπές ἢ καλαουσκές ἢ καλές τ' Αὐούστου (Κύπρ.), Αὐγουστιάσματα (Πόντος), Ἀλαουσιπνες, Σαπέας κτλ. «Ἡ Σωτήρα τὰ βάζει | κ' ἡ ἀγία Ἄρνα τὰ βγάξει», δηλ. τὰ δρίματα μπαίνουν τοῦ Σωτήρος καὶ φεύγουν τῆς ἀγίας Ἄρνας» (Κυθωνίαι).

Πίστις ὅτι τὸ νερὸ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἔχει ἐπήρειαν εἰς τὰ ξύλα, ἐνδύματα, σώματα· π.χ. ὅσα παννικὰ πληθαίνουν τότε κινώνουν, ὅσα ξύλα κοποῦν σαρπίζουν κτλ. Διηγήσεις περὶ βλαβῶν ἀπὸ τῆς Ἄρνας εἰς τὸ πλύσιμον, τὸ ζύ-

μωμα, τὸ λούσιμο κτλ.
2. Εἰς ποίαν αἵταν ἀποδίδεται ἡ ἐπήρεια αὐτῆς.

Ἀποδίδεται εἰς ὄντα δαιμονικά (Ἀρεμικές, ἑστικές, Ἀλαουσιπίνες) ἢ εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης; (Δισκοί, ἥλιος, δοιμὸς κτλ.). Κατὰ τοὺς Ἀραχοβίτας Παρν. «τὰ δρίματα εἶναι οἱ τρεῖς, πρώτες, οἱ τρεῖς μεσαῖες καὶ οἱ τρεῖς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Αὐγούστου. Εἶναι τρεῖς γοιγές. Ἀπὸ τῆς τρεῖς γοιγές ἢ μιὰ κάτι κακὸ θὰ κάνη σὲ κείνους πὺν πλένουν κομματιάζονται τὰ σκουτιά, γιατί ἀντικριτίζουντ' οἱ πειρασμοί· γι' αὐτὸ δὲν πλένουν, γιατί μπορεῖ νὰ τύχη ἡ κακὴ γοιγιά».

3. Ἐπφδαὶ καὶ τρόποι ἀποτροπῆς: Π.χ. ρίχνουν πέταλο στὸ νερό· εἶναι γιαιτρικὸ τὸ σίδερο (Νάξος). Εἰς τὴν Κρήτην (Ἰνναχώριον) «τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα μὲ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη πλύνουνε ἓνα μαντηλάκι, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πειράζουνε οἱ δρίμες». Ποὺ αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην των ἐφορτάζουν τὴν 24ην Ἰουνίου τῆς «Δρίμες»;

β) Ἐπὶ μέρος:

1. Δρίμες Δωδεκαήμερου (25 Δεκεμβρίου-6 Ἰανουαρίου) (Ἡπειρ., Θεσσ., Εὐρυταν., Παξοί). «Δρίμες καὶ δρίμερα ὀνομάζουν αἱ γυναῖκες τὰ Δωδεκαήμερα, τὰς πρὸ τῶν Φώτων 12 ἡμέρας, καθ' ἃς δὲν πλύνουν» (Εὐρυτανία).

2. Δρίμες Μαρτίου: «Ἄμα ἔρχεται ὁ Μάρτης, μπαίνουν τὰ δρίματα καὶ

τότε δὲν πᾶνε στ' ἀμπέλια νὰ καθερίσουν (Ἀράχοβα Παρν.). Ποῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου εἶναι τὰ δριμάτα καὶ ποίας ἐργασίας ἀποφεύγουν νὰ κάμουν κατ' αὐτάς; Π.χ. αἱ τρεῖς πρῶται ἡμέραι: γυναῖκες πρωτόγεννες δὲν δουλεύουν. Αἱ τρεῖς μεσαῖαι καὶ αἱ τρεῖς τελευταῖαι (Γριῆς μέρες): δὲν πλύνουν, δὲν λούζονται, δὲν διάζονται παννὶ κτλ. Κατ' ἄλλους αἱ πρῶται 10 ἢ 12 ἡμέραι τοῦ μηνός, ὅτε δὲν κόπτουν ξυλικὴν (Λαμία).

3. Δρίμες Ἰουνίου.

Ἡ 24 Ἰουνίου εἶναι *Λιοτρόπι καὶ λειώνουν τὰ ροῦχα* (Λέρος). Συνήθεια ν' ἀπλώνουν τὰ ροῦχα στὸ σχοινὶ (Θράκη).

4. Δρίμες Ἰουλίου.

Ἀπὸ 24 Ἰουλίου-6 Αὐγούστου, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος εἶναι «δριμός», δὲν λευκαίνουν, δὲν πλένουν σὲ ποτάμια, δὲν κόβουν ξυλεία (Εὐβοία). «Ὁ ἥλιος εἶναι δριμός καὶ τὰ καίει τὰ σκοντιά» (Σύμη).

Ἀπὸ 26 Ἰουλίου-31 Αὐγούστου ἐν Λέσβῳ.

5. Δρίμες Αὐγούστου (*Καλαουσία* ἢ *Καλαουσκιές* ἢ *Καλές* τ' Αὐγούστου) (Κύπρος).

Αἱ πρῶται τρεῖς ἡμέρες ἢ ἕξ ἢ δώδεκα ἡμέραι, δὲν πλένουν, δὲν κόβουν ξυλεία, λούζονται. «Ἀμα θέλ'ς νὰ πλύνῃς γὰρ ροῦχο, θὰ ρίξ'ς ἓνα κορφὶ μέσ' στὴ σκάφ', γιὰτὶ ἀλλιῶς λειών'» (Λέσβ.). Εἰς τὴν Σινώπην «ὅποιος θέλει νὰ κάνῃ λουτρό τις ἡμέρες αὐτὲς (τις σάπιες), γιὰ νὰ μὴ σαπίσῃ, παίρνει ἓνα κορφὶ σκουριασμένο καὶ τὸ ρίχνει μέσ' στὴ θάλασσα».

Ἡ 15η, 23η, 29η Αὐγούστου. Αἱ τρεῖς μέσαι ἡμέραι. Αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι.

γ) Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τις δρίμες:

Π.χ. τ' Αὐγούστου οἱ δρίμες στὰ παννιά καὶ τοῦ Μαρτιοῦ στὰ ξύλα.

Η'. Ἀριθμοί.

Δοξασίαι περὶ ἀριθμῶν:

α) *Μονὰ καὶ ζυγά*. Π.χ. «Στὸ λούσιμο προσέχουν νὰ ᾖναι ἢ μιὰ ἢ τρεῖς βολὲς πὺρ βάνουν τὸ σαποῦν. Ἀμα λουστοῦνε ζυγά, πιστεύουν ὅτι βγαίνουν τὰ μάγια καὶ τοὺς πονεῖ τὸ κεφάλι. Γι' αὐτὸ λούζουν καὶ τὸν κόπανο, γιὰ νὰ γίνουν μονά. Καὶ τὰ πουλιὰ τὰ βάνουνε πάντοτε μονά» δηλ. τόσα ζευγάρια ἀνὰ καὶ μία ἢ κλωσσοὶ γίνονται μονά» (Μεθώνη). «Ὅταν γάνουν κόλλυβα, βράζουν μονὲς κοῦπες ἢ φονχτιές σπαρί» (Μέτραι).

β) Διάφοροι ἀριθμοί.

Ἀριθμὸς 7. Π.χ. «Στὰ κάθε ἑπτὰ χρόνια γηρίζει ἡ ἀτμοσφαῖρα ἔρχονται τὰ 7 εὐτυχὰ καὶ τὰ 7 δύστυχα χρόνια» (Πυλία). Στὴν Ἀγιάσο «τὸ 7 τὸ ἔχουνε σὲ κακό· κι οὐλα τὰ δυστυχήματα τὸ Ἀγιάσος γινήκανε σὲ χρόνια μὲ τὸ 7» (1837, 1847, 1877).

Ποῖαι αἱ κρατοῦσαι ἀντιλήψεις διὰ τοὺς ἀριθμοὺς 9, 12, 13, 40, 72;

Εὐρετήριοι κοινῶν ὀνομάτων ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν.

Ἀβτζῆ-Γιαννάκης βλ. Σείριον
 Ἀλέτρι βλ. Ἄρκτον
 Ἀλετροπόδα βλ. Ἄρκτον καὶ Ὠρίωνα
 Ἀμάξι τοῦ Λαβίδ βλ. Ἄρκτον
 Ἀναποδοκάραβο βλ. Ἄρκτον
 Ἀντρώγενο βλ. Διδύμους
 Ἀπλειὰ βλ. Πλειάδα
 Ἀποσπερίτης βλ. Ἀφροδίτην καὶ Σείριον
 Ἀστέρας βλ. Ἀφροδίτην
 Ἀστρο τῆς Αὐγῆς βλ. Ἀφροδίτην
 » » ἡμέρας » »
 » τοῦ ζευγᾶ » »
 » τῆς Τραμουντάνας βλ. Πολι-
 κὸν Ἀστέρα
 Αὐγερινὸς βλ. Ἀφροδίτην
 Ἀχερόδρομος βλ. Γαλαξίαν
 Βουαλέτρα βλ. Ὠρίωνα
 Βουδέλλια βλ. Διδύμους
 Γαλαρτσῆδες βλ. Σκορπίον
 Γελάν-καρβάνης βλ. «Ζεὺς»
 Γελανζῆς βλ. Ἀφροδίτην καὶ «Ζεὺς»
 Γεμελάκια βλ. Σκορπίον
 Γιάννος καὶ Μάρω βλ. Ἀφροδίτην
 Δρόμος τῆς Παναγίας βλ. Γαλαξίαν
 Ἐξιάστρα βλ. Πλειάδα.
 Ἐξιάστρον βλ. Πλειάδα
 Ἐφτὰ ἀδέρφια βλ. Ἄρκτον
 Ἐφτὰ Μαρίνες βλ. Ἄρκτον

Ἐφταπάρθενος χορὸς »
 Ἐφταπάρθενα κορίτσια »
 Ζουνάρι τῆς Καλόγριας βλ. Γαλαξίαν
 Ζυγάλετρα βλ. Ζυγὸν
 Ζύγια βλ. »
 Ζυγάστρι βλ. Διδύμους
 Ζυγάστρια » »
 Ζητιάνος βλ. Ἀφροδίτην
 Τσοδάνης βλ. Γαλαξίαν
 Καρβάς βλ. Ὠρίωνα
 Καρβάς βλ. Ἄρκτον
 Κεφατὸς τοῦ Νῶε βλ. Ἄρκτον
 Κλέφτης βλ. Ἄρκτον
 Κλωσσα, κλωσσαριά βλ. Πλειάδα
 Κουμούλια βλ. Ζυγὸν
 Λιτροπόδια βλ. Ὠρίωνα
 Μαρουδιά βλ. Ἀφροδίτην
 Μεράστερας » »
 Μεσονύχτης βλ. «Ζεὺς»
 Νυχτοκόπος » »
 Ὀπλειὰ βλ. Πλειάδα καὶ Ὠρίωνα
 Πῆχες βλ. Ὠρίωνα
 Πιλειὰ βλ. Πλειάδα
 Πουαλέρα βλ. Ὠρίωνα
 Πούλια βλ. Πλειάδα
 Ποῦλιν » »
 Πυροστιὰ βλ. Ἡνίοχον
 Ράβδος τοῦ Ἀαρὼν βλ. Περσέα
 Σιδεροστιὰ βλ. Ἡνίοχον

Σινὶν τοὺς ἀρφανοὺς βλ. Κόμην Βε-
ρενίκης
Σκορπιῶνας βλ. Σκορπίον
Στάνη βλ. Τοξότην
Συμπεθεριὸ βλ. Ἄρκτον
Σωρὸς βλ. Γαλαξίαν
Ταχινὸς βλ. Ἀφροδίτην
Τερεξὴ βλ. Πλειάδα

Τοῦ Κουμπάρου τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν
Τοῦ παπᾶ τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν
Τραπέξι τοὺς ἀρφανοὺς βλ. Κόμην
Βερενίκης
Τριώνι βλ. Ἄρκτον
Τσιράκι βλ. Ἄρκτον.
Φωσφόρος βλ. Ἀφροδίτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ

ΚΑΙΡΟΙ

Α'. Ἀστραπή, κεραυνὸς καὶ βροντή.

α) **Δέξεις καὶ ἐκφράσεις εἰκονικαὶ περὶ ἀστραπῆς, κεραυνοῦ καὶ βροντῆς.**
π.χ. ἀστραπόβολοι, ἀστραποβουλάει (Ἀντίοχος) πύργοι, ἀστροπελέκι· ὁ Θεὸς καλ-
λιγὼν τ' ἄλογό τ', ὁ Θεὸς κυλάει τὰ βασιλεῖα τ', ὁ Θεὸς παντρεύει τὸν ὁγίό του,
ὁ Προφήτης περιδιαβάσει μὲ τὸ ἄρμα του καὶ χερσὶ μίλιζ' ἔχει ὁ γεωργὸς (τῆς
Λήμνου), ὅταν ἀκούῃ τὸ βρόντο· τ' Ἀηλιά τ' ἄλογα πλαλοῦνε στ' οὐρανοῦ τὰ
καλντεριμίγια καὶ τσακμακίζνε τὰ πέταλά τς (Μέτραι) κτλ.

β) **Δοξασίαι.** Πῶς γίνονται ἡ ἀστραπή καὶ ἡ βροντή; Πίστις ὅτι ὁ
Θεὸς (ἢ ὁ Προφήτης Ἡλίας) κυνηγεῖ δράκοντα ἢ τὸν διάβολον. Ὁ διάβολος διω-
κόμενος καταφεύγει εἰς μεγάλα δένδρα ἢ εἰς τὸ σῶμα τῆς γάτας, μαζὶ μὲ τὴν
βροχὴν πέφτει καμμιὰ φορὰ αἷμα. Ἀπὸ τὸν κρότον τῆς ἀμάξης τοῦ Θεοῦ, σὰν
διατρέχη τὰ σύννεφα, παράγονται αἱ βρονταί, ἀπὸ δὲ τὴν προστριβὴν τῶν πε-
τάλων τῶν ἀλόγων ἐπάνω στὶς πέτρες αἱ ἀστραπαὶ (Κύπρ.). Ἄλλαι ἐξηγήσεις:
Π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον (Λοζέτσι) πιστεύουν, ὅτι «ὁ Θεὸς βλέπει τὸν Πειρασμὸ στὴ
γῆς καὶ ρίχνει τ' ἀστραπόβολο ὁχ τὸν οὐρανὸ νὰ τὸν βαρέσῃ καὶ ὁ διάβολος, ἅμα
ἀκούῃ τὸ κριτάϊνισμα, φοβᾶται καὶ παγαίν' μέσα στὴ γῆς σαράντα ὀργυιές· καὶ
τ' ἀστραπόβολο πααίν' σαράντα μιὰ καὶ βρίσκει τὸ διάβολο καὶ τὸν βαρεῖ στὸ
κεφάλ' καὶ τὸν σκοτών'». — Ἡ ἀστραπή κυνηγᾷ τὰ φίδια. «Τὸ φίδι ἅμα σκο-
τωθῇ ἀπὸ ἀστροπελέκι, μένει μόνον τὸ δέρμα του, τὸ πκάμσό τ', τὸ ὅποιον χρη-
σιμεύει ὡς ἀλεξίφοβον» (Μέτραι). — Ὁ φλοιὸς καὶ τὸ ξύλον κεραυνοβλήτου δέν-
δρου θεραπεύουν τὴν ἐπιληψίαν κτλ.

γ) *Δεισιδαίμονες συνήθειας πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραυνοῦ*. Π.χ. διώχουν τὴν γάτα καὶ τὸν σκύλο ἀπὸ τὸ σπίτι, ρίχνουν ἄξιζες καὶ σιδηρᾶ σκευὴ ἔξω, καρφώνουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (ἢ στὰ κατάρτια τῶν καραβιῶν) τὸ ρύγχος ἢ τὴν σιαγόνα χοίρου κτλ. Σβήνουν κάθε φωτιά, ὅταν ἀστράφτῃ (Θάσος, Λέσβ.). Ἐν ὥρᾳ καταιγίδος δὲν κάθονται εἰς τὸ τζάκι (ἢ στάχτη τραυᾶ τὸν κεραυνό, καθὼς καὶ ὁ καθρέφτης, γι' αὐτὸ τὸν ἀναποδογυρίζουν, Λέσβ.) κτλ. Τὸ πρῶτο αὐτὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτῃς τὸ ρίχνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ ὁρμὴ γιὰ νὰ διασκορπιστῇ τὸ κακὸ (Μέτραι) ἢ ἀνάβουν τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου (Πάρος, Κορῶνη).

δ) *Τί εἶναι τὸ ἀστροπελέκι*; Ποίαν μορφήν καὶ ποίας θαυμασίας ιδιότη-
τας ἔχει, ὅταν εὗρεθῇ; Χρησὶς αὐτοῦ εἰς ἀσθενείας κλπ. (Φυλακτό, μέσον κατὰ
τῆς βασκανίας, κατὰ τοῦ κεραυνοῦ κτλ.) «Στὰ Λύχνα (τῆς Λήμνου), στὰ 1935
ποὺ ἔπεσε κεραυνός, ψάχνανε νὰ βροῦν τὴν πέτρα· πέφτει πέτρα, μὰ χώνεται βα-
θιὰ μέσα στὴ γῆς καὶ σὲ σαράντα μέτρα ἀνέβαινε. Ἄμα τὴ βοῆς, ξέρεῖς τί
καλὸ εἶναι; μ' αὐτὴν μπορεῖς νὰ κατακαίῃς τὸν καιρὸ» (Λήμν.).

ε) *Παροιμίες* σχετικαὶ μὲ τὴν ἀστροπελέκι καὶ τὴν βροχήν. Π.χ. "Οἱ οἱ
μῆρες νὰ βροχιάσῃ καὶ ὁ Γεννάριος καὶ σπαστῇ (Μέτραι). *Γενναῖου βροχὴς* πο-
τιοῦ δουλειᾶς (Κρήτη). *Ἀστραγε* ἀπὸ Ζήλογο· βάλε μέσα τ' ἄλογο! ("Ἡπειρ.).

Β'. Σύννεφα, βροχή, ὀμίχλη, πάχνη, χιών, χάλαζα.

α) Λέξεις καὶ ἐκφράσεις περὶ αὐτῶν.

Εἶναι συνοχή ἢ κλεισμένος ὁ καιρός, δηλ. ὁ ὀρίζων εἶναι σκεπασμένος ἀπὸ
σύννεφα (Κυνουρ). *Βροχή* ἀπαλή, ἀπλή, σιγανή, δυνατή, χατιρική: τὸ "να τὸ βόδι
βρέχεται, τ' ἄλλο δὲ βρέχεται (ἂν καὶ εἶναι καὶ τὰ δυὸ ζεμένα (Λήμν.)): νερὸ θε-
σικὸ ἢ θεϊκό, θεοπόνει· τὸ ρίχνει μὲ τ' ἀσκή, μὲ τὸ κόσκινο· κατουρλόκαιρος,
κατουρλονοτιά· γαιδουροπνίχτης, ὁ ἀνατολικὸς στὸ Λασηθι: «βγάζει πολὺ νερὸ καὶ
πνίγει τοὺς γαιδάρους ποὺ βόσκονται στ' ἀόρι». *Σύννεφα*, *νέφαλα*, *νεροκάπονα*
κτλ. *Ἀμίχλη*, *μούχλα*, *ἀντάρα*, *δεῖσα*, *κατσιφάρα*, ἢ *ὀμίχλη* (Μάνη, Πυλία), *κατα-
χνιὰ* κτλ. *Δροσιά*, *πάχνη*, *τσάχνη*, *κράϊ* κτλ. *Σταυρωτό*, ἐν Κρήτῃ, ἀμολόγητο ἐν
Κύπρῳ, Κρήτῃ, ἢ *χάλαζα*. *Δρόλαπας*, τὸ νερόχιονο (Καλάβρυτα). *Στούπα*, *στυ-
πίζει* = πέφτουν νιφάδες κτλ.

β) Δοξασίαι περὶ βροχῆς, ὀμίχλης, χαλάζης κτλ.

Πῶς γίνεται ἡ βροχή; Πέφτει ἀπὸ τίς τρυπες τοῦ οὐρανοῦ; ἢ ὁ Θεὸς
δερμονίζῃ τὴ βροχή; Προβλ. τὰς φράσεις: τὸ ρίχνει μὲ τὸ κόσκινο, μὲ τὸ δρε-
μόνι, μὲ τ' ἀσκή κτλ. Πῶς γίνεται ἡ ὀμίχλη, ἡ πάχνη;

γ) *Τρόποι πρὸς πρόκλησιν βροχῆς:*

Λιτανεία στὸν ἁγ-Λιαῖ. Εἰς τὴν Λέσβον π.χ. *πηγαίνουν καὶ τέσσερεις ὥρες δρόμο. Εἰς τὸ Βογατσικὸν «ἐμβαπτίζουν μίαν εἰκόνα μέσα στὸ νερὸ ρυακίου ἢ ποταμοῦ καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ ἕως ὅτου βρέξη».* Περπερούνα, κατακλυσμοί. Περιγραφή τῶν συνηθειῶν τούτων. Βλ. κεφάλ. Ζ' Μαγεία.

δ) *Τρόποι πρὸς κατάπαυσιν τῆς βροχῆς ἢ τῆς χαλάζης:*

Ἡ πυροστιά ἀνάποδα, τὸ αὐγὸ τῆς Πασχαλιάς ἔξω στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις· π.χ. ἂν ὁ πρωτότοκος φάγη τρεῖς κόκκους χαλάζης, τότε ἡ σταματᾷ ἐντελῶς ἢ μεταβάλλεται σὲ νεροχάλαζο (Βογατσικόν).

Γ'. Ἰρις.

α) *Δημῶδεις ὀνομασίαι τῆς Ἰριδος.* Π.χ. Λόξα, τὸ δοξάρι ἢ τὸ ζουνάρι τῆς καλογοιᾶς, τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας, *Κεραζώνη, Κεραζοῦ, Κερασέληνη, τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι, ἀνεμοδόχος* (Τῆνος), *τὸ Κεράν* (Ζαυόμενα) κτλ. Ἔστησεν καμάραν (Κύπερ.), ἔρριξε δόξα (Εὐβοίαι).

β) *Δοξασίαι καὶ παραδόσεις σχετικαὶ μετὰ τὴν Ἰρίν.*

Π.χ. Ἡ Λόξα κατεβαίνει στὴ θάλασσα καὶ πίνει νερὸ (Μέτραι). Ὅποιος ἀδρασκελίο' τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας ἢ περᾶσιν ἀποκάτω, ἂν εἶναι ἀγόρι, γίνεται κορίτσι καὶ ἂν εἶναι κορίτσι, γίνεται ἀγόρι (Μέτραι). Ὅποιος τὸ δείχνει μετὰ τὸ δάχτυλο παθαίνει. Ἄν κανεῖς εὖρη κωνσταντιναῖτο εἰς τὴν βάσιν τῆς Ἰριδος, δηλ. εἰς τὸ μέρος, ὅπου στηρίζεται ἡ μία ἄκρη τοῦ τόξου, θὰ ἔχη εὐτυχίαν κτλ.

γ) *Παροιμίαι σχετικαὶ μετὰ τὸ Οὐράνιον τόξον.*

Π.χ. Ὅποιος δῇ τὴν Κεραζώζα | καὶ δὲν τήνε χαιρετήξῃ | μαῦρον ὄφιν νὰ πατήσῃ, | μαῦρο πόνεμα νὰ βγάλῃ | ἀπὸ κάτω στὴ βυχάλῃ (Κρήτη). Ἡ κερά Σελένη | κάθετει καὶ πλένει | τοῦ Χριστοῦ τὴ ζώνη | καὶ τὴ σιδερώνει (Ρεῖσδερε).

δ) *Προγνωστικὰ ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς Ἰριδος:* Π.χ. ἅμα εἶναι τὸ κόκκινο πὺλ πολὺ, θὰ ἔχ' κρᾶσά πολλὰ κεῖνη τὴ χροιά· ἅμα εἶναι τὸ κίτρινο πὺλ πολὺ, θὰ ἔχ' λάδι· ἅμα εἶναι τὸ πράσινο, θὰ εἶναι τὰ σπαρτιά, τὰ γεννήματα πὺλ πολλὰ (Λῆμος, Κρήτη).

Δ'. Ἄνεμοι.

α) Ὀνόματα ἀνέμων καὶ φράσεις περὶ αὐτῶν:

1. Οἱ ὀκτὼ κυριώτεροι ἄνεμοι: Βοριάς, Νότος, Ἀνατολικὸς ἢ Λεβάντες,

Πουνέντες, Γραῖγος (δ ΒΑ), Μαῖστρος (δ ΒΔ), Σιρόκος (δ ΝΑ), Γαρμπῆς (δ ΝΔ). Ποῖα τὰ ὀνόματά των κατὰ τόπους;

2. Τοπικοί ἄνεμοι: Μπάτης, Κατεβατός, Μέγας, Θρακιᾶς, Βαρδάρης, Προβέντα, Ἀλόγειο, Μπουκαδούρα κτλ.

3. Μονγκρίζει ὁ βοριᾶς, σφυρίζ' ἡ νοτιά, βογκάει, σηκώνηκε, ἔπесε ὁ ἀγέρας κτλ.

β) **Προσωποποιήσις τῶν ἀνέμων. Δοξασαί καὶ παραδόσεις περὶ αὐτῶν.**

1. Ποῖος ἐξαποστέλλει τοὺς ἀνέμους; Οἱ Κύπριοι χωρικοί, ὅταν λικμίζουν τὰ σιτηρὰ στὸ ἄλῳνι, ἐπικαλοῦνται τὸν προφήτην Ἡλίαν: *Στείλε, Ἀηλία μου, τὸν ἄνεμό σου τῆς νῆς σου ἄνω ἕνα τζερὶν*.

2. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τὸν Βοριᾶ καὶ τὴν Νοτιά; Ποία ἡ ἐπίδρασις των; π.χ.: *Ὁ Νότος φέρνει τὸ νερὸ κι ὁ κὺρ Βοριᾶς τὸ χιόνι, κι ὁ σκύλος Ἀρετολίκος τὸ σταυρωτὸ χαλάζει* (Κρήτη).

3. Παλάτια τῶν ἀνέμων. Μάννα μὲ δάδαζαν παιδιὰ, θηλυκὰ καὶ σερνικά-

4. Πάλη τῶν ἀνέμων ἀναμεταξὺ τῶν προπαντὸς τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων. Ὁ ὑπερισχύων κατ' αὐτὴν θὰ πνέῃ διαρκῶς κατ' ὅλον τὸν χρόνον. Οὕτω *«τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων παλεῖσθαι ἐπιδρομὰς δύο καιροὶ ἀσταξέτους καὶ τηρᾶμε ποῖος θὰ γεννηθῇ καὶ ποῖος θὰ βαφτισθῇ. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ βαφτισθῇ τὴν ὥρᾳ ποὺ βουλᾶνε τὸ σταυρὸ στὸ λεβέτι, ἐκεῖνος θὰ φνισάῃ οὗλο τὸ χρόνον»* (Πυλία). *Ὁ Καιρὸς δέρεται, τὸ πῆρε ὁ Βοριᾶς, καταπύρσεν (= νίκησε) ὁ Βοριᾶς, ἐβαφτισθῆκαν τὰ νερὰ καὶ ἡσυχάσανε οἱ καιροὶ* (Ἰνναχώριον) κτλ. Πίστις ὅτι τότε πολεμοῦν τὰ βασίλεια...

γ) **Ἐπιτίμησις ἀνέμων καὶ μέσα πρὸς κατευνασμὸν αὐτῶν:** Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον *«καρφώνουνε τίς ἀνέμοι βάζουνε ἕνα παννὶ μέσ' σὲ μιὰν τροῦπα: φράζουνε τὴν τροῦπα, νὰ ποῦμε τῆς Νοτιάς. Βάζουνε καὶ τρία μεγάλα καρφιά, σποῦνε κ' ἕνα κ' μᾶρ' νερὸ καὶ λένε: ὅπως ἔσπασε τὸ κ' μᾶρ' ἔτσ' νὰ σπᾶς' κι ἀγέρας. Καὶ σταματᾷ ἀγέρας. Ἀμα πάλι θέλνε νὰ πάρη ἀγέρας, βγάξ' νε τὰ βρακιά τους καὶ τὰ τινάζ' νε»*.

δ) **Παραδόσεις, παροιμίαι, τραγούδια, δίστιχα, παραμύθια** σχετικὰ μὲ τοὺς ἀνέμους. Π.χ. Στσοὶ τριάντα Ἀηαντριᾶς, | ἀντρεϊεύεται ὁ Βοριᾶς.

Ε'. Καταιγίς.

α) **Ὀνόματα καὶ φράσεις.** Χάση, ξυλοχάλαση, πλησμονή, ριπή, χαλασμός κόσμου, ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου, κατακλυσμός, ἀνταπόδοσις θυμὸς θεϊκὸς (Νάξ.), σύγκλυσις, συνεπαρσὰ (Κρήτη), καταποντισμός.

β) *Δοξασίαι καὶ παραστάσεις περὶ γενέσεως τῆς καταιγίδος*. Πάλη ἀνέμων ἢ στοιχειῶν, Θρηῖνος Νεράϊδας ἢ Γοργόνας κλπ.

Γ'. Ἀνεμοστρόβιλος.

α) *Ὀνόματα καὶ φράσεις*. Ἀνεμοστρόφιλας, ἀνεμοροῦφουλας, ἀνεμοξουριά, ἀνεμογαζοῦ, ἀνεμικὴ κτλ. Σκώθ' κε ἕνας ἀνεμοστρόφος! (Μέτραι).

β) *Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ ἀνεμοστροβίλου*. Κατὰ τινες μέσα στὸν ἀνεμοστρόβιλον χορεύουν Νεράϊδες καὶ ὅποιον ἰδοῦν, τὸν παίρνουν· κατ' ἄλλους περνᾷ ὁ ἀφέντης τῶν δαιμόνων. Ἡ κατάρα πιάνει ἐκφωνουμένη τὴν ὥρα ποὺ περνᾷ ἀνεμοστρόβιλος.

γ) *Τρόποι πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ*. Ἐπῳδαὶ καὶ ἔξορκισμοὶ κατὰ τοῦ ἀνεμοστροβίλου: Πέφτουν καταγῆς τὰπίστομα λέγοντες: «Καλομοῖρες» ἢ «Ὡρα καλή! Ὡρα καλή». ἢ «πᾶτε καλά, πᾶτε καλά». Ἄλλοι ρίχνουν ἀλάτι ἢ ἔξορκίζουν μὲ τὸν ἀπήγανο, μὲ μαυρομάνικο μαχαῖρι κλπ. Κατὰ τοὺς Λεσβίους χωρικοὺς (Τελώνια) «ἅμα δῆς τὸν ἀνεμοστρόβιλον, γὰρ πέσης κάτω, γὰρ χώσης τὸ μαχαῖρι σου καὶ ποὺ γνοῖς; θὰ δῆς ποὺ γὰρ τὸν ἅμα ματώνει τὸ μαχαῖρι εἶναι ὁ πᾶσις ποὺ τότε σκεπτοῦνται. Κεῖται τὸν θαλάσσιον, γὰρ βάλῃς καὶ ἕνα τοῖχόν· βραχιόλι γιὰ ξόρκι».

δ) *Κάταραι καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν ἀνεμοστρόβιλον* π.χ. γὰρ σ' ἀκούσω ἀνεμοροῦφονλον κτλ.

Ζ'. Σίφουννας.

α) *Δοξασίαι περὶ αὐτοῦ*. Αἰτία: ὁ διάβολος ἢ οἱ Νεράϊδες καὶ μάλιστα ἡ Λάμια τοῦ πελάγου. Κατὰ τινες τὰ σύννεφα κατεβαίνουν στὴ θάλασσα νὰ πάρουν νερὸ καὶ πάλιν ἀνεβαίνουν. Π.χ. «Σούφνας σηκώνεται ξαφνικά· εἶναι ποὺ τρανοῦν τὰ σύννεφα νερό. Πέφτει καὶ σὲ λίμνες· τρανάει μαθρακέλλια, τὰ σηκώνει ψηλὰ καὶ τὰ ρίχνει. Βρέχει ψάρια καὶ μαθρακέλλια (Λέσβος).

β) *Μέσα ἀποτροπῆς*. Πυροβολισμοί, ἔξορκισμοὶ κλπ. «Τὸν κόβουν μὲ ἀητεία. Τὴν ξέρουν οἱ θαλασσινοί: κάνουν ἕνα κύκλο καὶ μέσα σταυρὸ καὶ μπήγουν μαυρομάνικο μαχαῖρι καὶ λέν: Ἀρχὴ εἶναι ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος εἶναι τοῦ Θεοῦ» (Φυσίνη Λήμνου).

Η'. Τελώνια.

α) *Τί πιστεύουν διὰ τὰ φλόγια* ποὺ παρουσιάζονται ἐν ὥρᾳ τρικυμίας εἰς τὰ ἄκρα τῶν ἰστίων ἢ εἰς τὰς κεραίας τῶν πλοίων ἢ στὶς ἀντένες τοῦ μύλου;

Ποιοι οί κίνδυνοι ἀπὸ τὰ **τελώνια**; Π.χ. «τὰ τελώνια αὐτὰ εἶναι τὰ μούλικα ποὺ τὰ ρίχνουνε στὴ θάλασσα οἱ μαννάδες τους. Αὐτὰ γίνονται τελώνια καὶ τ' ἀστροπελέκι τὰ κυνηγάει γιὰ νὰ τὰ κάρῃ· ἔτσι μπορεῖ νὰ κάρῃ καὶ τὸ καΐκι» (Μεθώνη).

β) **Τί κάμνουν οἱ ναυτικοί, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν παρουσίαν των;** (Θυμιάματα, ἐξορκισμοί, πυροβολισμοί, κρότοι διάφοροι, φωναὶ κτλ.).

ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

α) **Ἀπὸ τὰς φωνὰς καὶ τὰς κινήσεις τῶν ζώων.** (Γάτα, σκύλος, πετεινός· βόδια, ἄλογα, πρόβατα, σπουργίτια, κοράκια, κάργες, κοῦκκος, κουκουβάγια, γλάροι, πάπιες, γερανοί, τσακάλια, φίδια, σκουλήκια, βρουχαλήθρα). Π.χ. "Ὅταν ἡ γάτα λούζεται, ὅταν κάθετα μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη στὴ φωτιά, ὅταν κάρῃ πῆδους, εἶναι σημάδια γιὰ τὸν καιρό." Ὅταν οἱ κοράκια εἶναι ἕνας ἕνας καὶ φωνάζουνε, βάνει ἀέρα· ὅταν εἶναι πολλοὶ μαζί καὶ ταμπουῶνται, τότε βρέχει (Κρήτη). "Ὅτινα βίχουνε τὰ βούγια στὸ στάβλο, τοῖσι καὶ χιονιά· κι ἀκόμα, ὅτινα καμπανοπηδοῦνε (= χάνουν σάλτους) πρὸ δρόμο ἀποσύχονται ἀπὸ τὸ χωράφι, γάνει χιόνι (Κρήτη). Καὶ οἱ παβοῦροι, ὅταν εἶναι νὰ χαλᾷ ὁ καιρός, νὰ βρέξῃ, βγαίνουν ἀπ' τὸ ρυιὰκ' καὶ πάν' ψηλά. Τὰ ἴδιον κ' οἱ βαθρακοὶ φέγν' ἀπ' τὰ ρυιὰκια καὶ πᾶν σ' ἀπάν' (Λήμν.). Κόρακας πρὸ δρόμο· γιὰ ἀγέρας γιὰ νερό (Λέσβ.).

β) **Ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν σπλάγχχνων τοῦ χοίρου, τῆς ὠμοπλάτης τοῦ ἀρνιοῦ, τοῦ καραβιοῦ τῆς ὀρνιθας κτλ.** Π.χ. ἡ σπλήνα τοῦ γουρτζελιού (χοίρου), ἅμα εἶναι στενὴ, ἔν οὐ χ' μώνας περασμένους· ἅμα εἶναι πλατειά, εἶναι ἀπεραστους οὐ χ' μώνας (Λήμν.).

γ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν δένδρων καὶ τῶν φυτῶν.** Ἄμα τὰ ἔλατα ἔχουν πολλὰ ρέτσια (= ἰούλους), θὰ κάμῃ βαρὺ χειμῶνα (Αἰτωλ.). Ἄν τὸ φθινόπωρο τὰ φύλλα ἀρχίσουν νὰ πέφτουν ἀπὸ πάνω, θὰ γίνῃ βαρὺς χειμῶνας, ἂν ἀπὸ κάτω, μέτριος (Θράκη). Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀνθησιν ὠρισμένων φυτῶν συνάγονται προγνωστικά. «Τὸν ἀσπόροδολα νὰ παρατηρήσῃς εἶναι τὸ πρῶτο δεῖγμα στὸ ρετοπέρ· ἅμα εἶναι δασόκομπος (δηλ. ἔχῃ καρπὸ πολὺ) εἶναι καλοχρονιά» (Λήμνος). Ποῖαι αἱ παρατηρήσεις ἀλλοῦ;

δ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν οὐρανίων φαινομένων καὶ τοῦ ὀρίζοντος.** (Σημάδια τ' οὐρανοῦ).

1. Ἡλιος. Τὸ χειμῶνα, ὅταν, βασιλεύοντα ὁ ἥλιος, πάῃ μπροστὰ σύννεφο λέν· ὁ ἥλιος πάει κλαμένος καὶ θὰ χουμὲ βροχὴ (Ἀράχοβα), κατ' ἄλλους θὰ

βγάλη βοριά. Προβλ. τὰ καθίσματα τοῦ ἡλιου (Μύκον.) = δμίχλη κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου σχηματιζομένη, προμήνυμα ἀνέμου μετὰ βροχῆς. Κόκκινη δύση, νοτιά θὰ ἔχουμε αὐριο. Ὅταν ὁ ἥλιος καίη πολύ, ὅταν ὁ ἥλιος ἔχη ἀλῶνι κτλ. Τοῦ ἡλιου κύκλος, ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ, χειμῶνας (Λέσβος).

2. Σελήνη. Ὅμα τὸ φεγγάρι ἔχη ἀλῶνι, ἢ θὰ βρέξη, ἢ πολὺς ἀέρας θὰ πάρη (Χίος). Τὸ νιὸ φεγγάρι ὅμα εἶναι δίπλα, εἶναι ἀνεμώδικο (= θὰ βγάλη ἀέρα, Σέριφος). Ὅμα εἶναι γυρισμένο στὸ βοριά, θὰ ἔχουμε ξηρασία, ὅμα στὸ νότο, καιρὸ βροχερό (Αἰτωλία). Σελήνη κάθετος προμηνύει γαλήνην, ὀριζοντία τρικυμία. Παροιμία: Ἀλόρτο φεγγάρι, δίπλα γεμιτζῆς, δίπλα φεγγάρι, ἀλόρτος γεμιτζῆς (Βιθυνία).

3. Ἀστέρες. Τᾶστρο ὅμα τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχουμε ἄνεμο. Ὅταν εἶναι θολά, θὰ ἔχουμε βροχή.

4. Ἰρις. Ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἀπὸ τὸ ὑπερισχῶον χρώμα· π.χ.

Λόξα εἶδες τὸ πρῶτον
Στὸ λευκὸν τὸ πρῶτον
Λόξα εἶδες τὸ δεύτερον
Σταύρω πρὸς τὴν περὶ πλάτην.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

«Τὸ κίτρινο ἂν εἶναι πολὺ, θὰ εἶναι καὶ σπαρτιά καλὰ, τὸ κόκκινο τὸ κρασί, τὸ πράσινο τὸ λάδι (Κρήτη).

5. Νέφωσις. Σύννεφο στὴν κορυφῇ ὀριζομένου βουνοῦ ἐνὸς τόπου, προμηνύει βροχὴν ἢ πάχνην. Π.χ. Σύννεφα τοῦ Λάλα, ἔρχετ' ἡ βροχὴ πιλάλα (Καλάμα). Ὅσπρη συννεφιά (ἄσπρα σύννεφα στὸν οὐρανὸ) ἀέρα καὶ κρύο. Γλέπ'ς ἀρνια (κάτι μικρὰ συννεφάκια, πυκνὰ σὰν τ' ἀρνια) στὸν οὐρανό; ἢ ἀέρας ἢ νερὸ (Λήμνος).

6. Ὅλλα φαινόμενα. Π.χ. Ὅβρεξε καὶ δὲν ἐβρόντησε; πάλε καινούργιος νότος (Καστελλόριζον). Ὅν βροντήσ' καὶ δὲ βοριάς | καλοκαῖρι θὰ μυρίσ' (Κύζικος). Τὸ βουνὸ βοῖζ' καὶ σὲ λίγο θὰ χουμε ἀγέρα πολὺν (Περίστασις). Ὅν στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ βγῇ φίδι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὴν ἄλλη μέρα θὰ βρέξη (Θεσσ.).

ε) Ὅπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ καθ' ὀρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους.

1. Τοῦ Ὅγιου Βασιλείου. Π.χ. Ὅμα εἶναι τ' Ὅη βασιλειοῦ καλονικριά, λιῶς ἢ ἀρκοῦδα τὸν πιδί τς, λέμι' γι' αὐτήνθον θὰ νά χουμε σαράντα μέρις κακονικριά» (Αἰτωλία).

2. Τῶν Φώτων. Προβλ. Χαρά στὰ Φῶτα τὰ στεγνά | καὶ τὶς Λαμπρὲς βρεμένες, | θὰ φᾶν οἱ χῆρες καὶ ὀρφανὲς | καὶ οἱ κακοπαντρεμένες (Λήμνος).

3. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρ.). Ὁ καιρὸς τῆς Ὑπαπαντῆς βυστάει σαράντα μέρες.

4. Τῆς 24ης Φεβρουαρίου. Ἐν τὴν ἡμέραν αὐτὴν φυσάη νοτιά, θά' χη 40 μέρες καλωσύνη (Πόντ.).

5. Τῆς 3ης Μαρτίου. Ἄμα βρέξη τὴν ἡμέρα αὐτή, θά βρέχη ὅλον τὸν Μάρτη κι ὁ Αὐγουστος θά εἶναι βροχερός. Πρβλ. ἀφοῦ βρέχει ὁ σανός, θά βραχῇ καὶ ἡ σταφίδα (Ζάκυνθος).

6. Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεων. Ἐν κἀνῇ ἡλιο καὶ λιαστῇ ἡ ἀρκούδα, θά κἀνῇ ἡλιο ὅλο τὸ χρόνο (Ἀρκαδία).

7. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

8. Τῆς Ἀναλήψεως.

9. Τοῦ Προφήτου Ἡλία.

10. Τῆς 1ης Αὐγούστου.

11. Τῆς 14ης Σεπτεμβρίου.

12. Τοῦ Ἀγίου Φιλίππου.

13. Νοεμβρίου 17 καὶ 18. Τὸν Πλάτωνα (= ὁ Πλάτωνος) τότε ἡ Πούλια ἀντικρύζεται μετὸν Ἡλιο ὡς ὅπως κἀνῇ τὸ Ἀν Πλάτωνα θά κἀνῇ 40 μέρες ἑστέρα (Αἰτωλ.). Ἐν ἡ Πούλια ἀντικρύζει μετὸν Παναγὰ, τὸ ἔτος θά εἶναι δυστυχισμένο (Χίος).

ς) Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς θαλάσσης. Ἐν ἡ θάλασσα βγάξῃ φύκια, φουρτούνα θά κἀν' (Λέσβ.). Ὅταν βογίῃ ἡ θάλασσα, ἔχ' κακωσύν' (Λήμνος).

ζ) Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς φωτιᾶς καὶ τοῦ καπνοῦ.

Ὅταν γυρίῃ ὁ καπνὸς μέσα στὸ σπίτι, θ' ἀλλάξῃ ὁ καιρὸς (Λέσβ., Ἡπειρ.).

Ὅταν ἡ φωτιά κ' ἡ πυρρυστιά βγάξῃ σπίνθες, θά κἀνῇ βαρχειμονιὰ (Λέσβος).

Ὅταν σβήγουνε τ' ἀναμμένα κάρβοννα χωρὶς αἰτία, θά χιονίσῃ (Λασιθί).

η) Παραοιμίαι σχετικαὶ μετὸν καιρό. Π.χ. Ἄσπρη ἀρχιμενιά, μαῦρος μὴνας | μαῦρη ἀρχιμενιά, ἄσπρος μὴνας (Κρήτη).

Τὴν Πέφτη πέφτει ὁ καιρὸς, Παρασκευὴ βιδιάζει
καὶ τὸ Σαββατοκύριακο ἀρχίζει καὶ ἀλλάζει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΔΗΜΩΔΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗ*

Α'. Γενικά.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἰατρικὴν τοῦ λαοῦ. Φράσεις δηλωτικαὶ παθήσεων ἢ νόσων. Π.χ. *ἔπνιασέ με ἡ θέρμη* (Κύπρος). *Ἡ κοιλία κρατεῖ με* = πάσχω διάρροϊαν (Πόντ.). *Ἔσπασεν ἡ χολή του, ἔχυσεν τὴ χροσὴ* κτλ. *Ἐπλεσε τ' ἀφφάλι του* κ' εἶναι ἄρρωστος, ὑπονοουμένων ἐμετοῦ καὶ διάρροϊας (Κύπρ.). *Ἐλαβεν ἡ ἔρριξε ψυχάδι, ἐδείχτην του ὁ ἄγιος*, ὅταν ἡ ἐπιληψία ἐκδηλωθῇ κατὰ τινα πανήγυριν ἁγίου, εἰς οὗ τὴν χάριν προστρέχουν οἱ ἐπιληπτικοί. *Φτεροπετῆ ἔσαν πρᾶμα ἔσσω τον*, ἐπὶ ταχυκαρδίας (Κύπρ.). *Ἐχει ἀμματοπόνησιν ἡ ἀμματόπονον*, ἐπὶ ὀφθαλμίας (Κύπρ.). *Ὁ ἄρρωστος «πάει στὸ καλύτερον» ἢ «πάει χεῖρον χειρότερον»* (Κύπρ.). *Ἐχει πολλοὺς πὺν γιατροπορεύκονται μόνου τους, κάμνουν δικήν του γιατρίαν* (Κύπρος).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Β' Ἀσθενεῖαι.

ΑΘΗΝΩΝ

α) Ὀνομασίαι τῶν νόσων. *Συνώνυμα.*

Παράγοντες δίδοντες τὴν ὀνομασίαν εἰς τὴν νόσον:

1. Τὸ κύριον σύμπτωμα τῆς νόσου. Π.χ. *πετεινόβηχας ἢ κορακόβηχας* ὁ κοκκύτης, *θέρμη, βράστη, πύρεξη, ριό, κομμάρα* κτλ. ἡ ἐλονοσία (Κύπρ.), *ἀνέγκαση* τὸ βρογχικὸν ἄσθμα, *χικιδὸ ἢ φθίσις* κτλ.

2. Ἡ θέσις ὅπου ἐδράζεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ *μαουλᾶς* ἢ οἱ *μαγωνλῆθρες* (παρωτίτις), ὁ *πονόματος* (ὀφθαλμία), ὁ *πονόδοντος*, τὰ *λαιμά*, ὁ *πλευρίτης*, ἡ *στέρα* κτλ.

3. Ἡ αἰτία (πραγματικὴ ἢ ὑποθετικὴ καὶ δεισιδαίμων), εἰς τὴν ὁποίαν

* Εἰς τὴν κατάξιν τῆς ὕλης ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐξῆς ἄρθρα καὶ πραγματεῖαι:

1. *Κούζη Ἀρ.* Ἱατρικὴ Δημώδης, ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. 12, σελ. 820. Τοῦ αὐτοῦ ἄρθρα: Ἱατροσόφιον καὶ Κομπογιαννίτης αὐτ. σ. 828 καὶ τ. 14. σ. 729.
2. *Κυριαζῆ Ν.* Δημώδης Κυπριακὴ Ἱατρικὴ (Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτ. Δ', 1926, σελ. 1-185, 244-7.
3. *Κυριακίδου Στ.* Αἱ ἀσθενεῖαι εἰς τὰς παραδόσεις, περιοδ. Κλινικὴ, ἔτ. Α', 1925-26, σελ. 35, 69, 110, 139, 164, 199, 273.
4. *Χρυσάνθη Κ.* Οἱ ὀνομασίαι τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπριακ. Σπουδαί, τ. Ζ', Λευκωσία 1945.
5. *Χρυσάνθη Κ.* Τὰ αἷτια τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Η'), Λευκωσία 1946.
6. *Χρυσάνθη Κ.* Θηριακὰ τῆς Κύπρου (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Δ'), Λευκωσία 1942.

ἀποδίδεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ σεληνιασμός ἢ τὸ ἀγέρι (ἡ ἐπιληψία), ὁ φόβος (ὁ ἵκτερος), τὸ ἀνασκέλισμα (ἡ ἀτροφία καὶ καχεξία τῶν παιδιῶν, ἀποδιδόμενη εἰς διασκελισμὸν τοῦ παιδιοῦ ἢ τῶν ρούχων τοῦ ἀπὸ ἀνθρώπου), τὸ ἀερόπιασμα κτλ.

4. Ἡ τάσις εὐφημισμοῦ ἢ κολακευτικοῦ κατονομασμοῦ. Π.χ. τὸ γλυκὺ (ἡ ἐπιληψία), τὸ καλὸ σπειρὶ ἢ τὸ καλαγκάθι (ὁ ἄνθραξ), ἡ γλυκισμένη ἢ ἡ ἀμολότη (ἡ εὐλογία), ἡ βασιλικὴ ἀρρώσκεια (ἡ φθίσις ἐν Κύπρῳ).

5. Ἡ ἀρχαία ἢ σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ὀνοματολογία (ἐλληνικὴ ἢ ξένη, ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως ἐκπεφρασμένη), ὡς διφτερίτης, μελιγγίτης, κοκκύτης, τῦφος, λῶβα, λυσεντερία, γρίπη, σκαρλατίνη, ἱμφλουέντζα, πούντα κτλ.

β) **Φύσις τῶν νόσων κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ.** Ἐν παραδείγμα: «Τὸ πυρὸν (ἐρυσίπελας) εἶναι ζωντανὸ πρᾶμα καὶ περνάει μόνο μὲ τὴ φωτιά. Ἄν τύχῃ νὰ ᾲ ἔχῃ κανεὶς θηλικὸν πυρὸν, τότε ξαναβγαίνει. Μὲ τὴν παραμικρὴ ἀφορμὴ, νὰ σου καὶ παρουσιάζεται. Τὸ σερικὸν πυρὸν, ἅμα τὸ σταυρώσῃς δυὸ-τρεῖς φορὲς, δὲν ξαναβγαίνει (Μεθώνη). Ποῖται ἀντιλήψεις ἐκπαιτοῦν διὰ τὴν φύσιν ἄλλων τινῶν ἀσθενειῶν;

γ) **Αἰτία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια.**

1. Ὑπερφυσικὴ ἢ ἀστροφικὴ αἰτία: Θέλημα ἢ τιμωρία Θεοῦ ἢ δογμασμία, τιμωρία ἁγίου, διαβολικὴ ἐνεργεσία ἢ δαιμονικὴ πείραξις (νεράιδες, ξωτικά κλπ.), κακὸς ἀέρας, μάγια, βασκανία, κασιδιὰ ἢ ἀστροφικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία· π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «πονκάτω ποὺ τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάσουν γρήγορα, νὰ εὔρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί». Ποῖται αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοι; Προσωποποιεῖ ἐπιδημικῶν νόσων· π.χ. Πανούκλα, Χολέρα κτλ. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

2. Φυσικὴ αἰτία: Κρυολόγημα, πολὺ ἢ χαλασμένο φαγητόν, κακὸς ἀερισμός καὶ γενικῶς ἀνθυγιεινὴ κατοικία κ.τ.τ. Βλάβη σωματικὴ (πραγματικὴ ἢ ἀνυπαρκτος), διαταραχὴ τῶν χυμῶν τοῦ σώματος (π.χ. χολόσκασμα), εἴσοδος βλαβερᾶς οὐσίας ἢ βλαβεροῦ ζωοφίου εἰς τὸ σῶμα, σκουληκί κτλ. Π.χ. Ἡ ὀδονταλγία ἀποδίδεται εἰς σκουληκί. Ἡ φαγούρα τῶν ὀφθαλμῶν ἀποδίδεται εἰς κονίδες, ἥτοι αὐτὰ ψείρας, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται ὅταν, ἀφοῦ νιφθοῦν, δὲν σκουπίζουν ἀμέσως τοὺς ὀφθαλμούς των (Κύπρ.). Διὰ τὸν πόγον τῆς κοιλιᾶς (στρόφον, εἰ-

λεόν) λέγουν, πὼς ἐπῆρε τ' ἄντερο βόρτα (Κάρπ.). Ἔμετος μὲ πόνους ἢ διάρροϊαν ἀποδίδεται εἰς πῦσιν τοῦ ὀμφαλοῦ. Κακοχυμία τοῦ αἵματος. Π.χ. οἱ καλογέο' εἶναι τοῦ αἵματ' (Τῆνος). Πόνος τῆς κοιλίας ἢ καὶ πυρετὸς ἡμπορεῖ νὰ προέλθῃ, ἂν φάγῃ κανεῖς χρυσόμηλα (ἦτοι βερύκοκκα) εἴτε καὶ πεπόνι καὶ πῆν ἀμέσως νερόν, διότι κατὰ τοὺς Κυπρίους «μέσα σιὰ χρυσόμηλα κάθεται διπλόποδι ἢ θέρμη μὲ τὰ ροῦχα της». Τὸ ἴδιον ἂν φάγῃ κανεῖς κατὰ τύχην μυρμήκια. Κατὰ τοὺς Κυπρίους χωρικοὺς «μικρὸν ἔντομον, γνωστὸν ὡς σφαλάγγι, εἶναι φορεὺς τῶν μικροβίων τοῦ ἀνθρακος, τὰ ὁποῖα παραλαμβάνει ἀπὸ τὰ πρόβατα, παθόντα ἐξ ἀνθρακος, καὶ ἐμβολιάζει τὸν ἀνθρώπον». Κατὰ τοὺς Καρπαθίους κάποιον ἔρπετον «ἀνετρέχει εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἢ εἰς τὰ ροῦχα ποὺ φορεῖ καὶ βγάλλει τ' ἀνέδραμα (=εἶδος ἐκζέματος, ποὺ λέγεται καὶ ἀνέγλειμμα, διότι τὸ ἔρπετον σὲ ἀνεγλείφει (λείχει)».

Εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται ἡ λύσσα, ἡ εὐλογία καὶ ἄλλαι ἀσθενεῖαι;

Γνωμικὰ καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἰατρικὴν καὶ τὰς ἀσθενείας. Π.χ. *Τὸ πολὺ φαγὶ σπληνιάζει | καὶ τὸ λίγα σπληνιάζει*. Ἄρρωστος πόντες κλάν' | τῇ γιαιτροῦ ἢ τσέπη χάν' (Σαράντα Ἑκάτ.). *Σπύρι ἀπὸ δὲ βλέπει ὁ ἥλιος τὸ βλέπει ὁ γιαιτρός (πολλὴ) | Γιατὴ καὶ πάστοι καὶ ὁ δὲ τ' ἄσπρα (Χακ)*. «Πολλοὶ πίνουσι τὸ πρῶτ' τοῦ ποτοῦ, γὰρ καὶ ψοφήσῃ τὸ σκεῦός τε» κτλ.

Γ'. Ἱατροὶ καὶ ἱατρικαὶ. Ἱατροσόφια.

α) *Κοινὰ ὀνόματα*: καλογιατροί, κομπομαννῆτες ἢ γιαιτροὶ τοῦ Βήκον (βουνοῦ τοῦ Ζαγορίου), σακκουλιαραῖοι, σπασογαιτροὶ κτλ. Ἱατροὶ εἰδικοὶ εἴτε ἐνὸς κλάδου τῆς ἱατρικῆς εἴτε μιᾶς μόνον νόσου· π.χ. ἐν Κύπρῳ ἡ χολιάστρα διὰ τὰ ὀφθαλμικὰ νοσήματα, ὁ τζεροράχης διὰ τὰ κατάγματα, τὰς ἐξαρθρώσεις, ὁ μά(γ)ος (μὲ τὴν Σολομωνικὴν) διὰ τὰ ψυχικὰ νοσήματα. Καὶ ἀλλαχοῦ: λυσσάρα ἢ λυσσαρίνα, γυναῖκα ποὺ κάμνει διάγνωσιν καὶ θεραπείαν τῆς λύσσης.

β) *Τρόποι ἐκμαθήσεως τῆς ἱατρικῆς. Γιατροσόφια*, ἦτοι δημώδη ἱατρικὰ βιβλία, περιέχοντα συνταγὰς καὶ ὁδηγίας πρακτικῶν ἱατρῶν.

γ) *Μέσα καὶ τρόποι διαγνώσεως τῆς ἀσθενείας.*

δ) *Γινῶμαι καὶ παροιμίαι* περὶ ἱατρῶν: ὁ παθὼς ἐν' γιαιτρός (Κύμ.). *Κάλιο τὸν παθὼ μπέρι τὸ γιαιτρὸ (Αἰτ.)*.

Ὁ ἱατρὸς θεωρεῖται πολλαχοῦ ὡς «μυσὸς θεός». Πρβλ. «Πρῶτα ὁ Θεὸς καὶ δεῦτερα οἱ ἅγιοι καὶ ὁ γιαιτρός». (Κύπρ.). *Πόσα ἔντη ἔπὸ νερὸ τσαὶ πόσ' ἀθρῶποι ἔπὸ διατρός!* (Κάρπ.). Τὸ πεπερασμένον τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ ἱατροῦ δηλοῖ ἡ φράσις: *μόνον ψυχὴν νὰ βάλῃ ἐμ μπορεῖ ὁ γιαιτρός*.

ε) *Ἀμοιβαὶ λαϊκῶν λατρῶν.*Δ'. *Ἱατρικὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα.*

Ὅνόματα καὶ χρῆσις αὐτῶν: *νυστέρι, ψηφί, μῆλι ἢ νῆλι, παραγῶγι, ἀγκλυστήρι (= κλυστήριον) ἢ σερβιτσάλο (Νάξ.), σερβιτσάλλιν (Λειβήσιον), δοντάγχα, ριζολόγος (ἐργαλεῖον, δι' οὗ ἐξάγουσιν τὰς ρίζας τῶν ὀδόντων). Τσακμάκια «σιδερέλλια μὲ πέντε νυστέρια» (δι' ἀφαιμάξεις). Σωτθόκνερο, τὸ (σωθικὰ-κουνενὸς) ἀγγεῖον πῆλινον χρησιμεύον ὥς βεντούζα. Βεντούζες καὶ ἀπὸ κέρατα βοδιοῦ κτλ. τουμπανόφτερο, ξανθὸ κτλ. Περιγραφὴ ἢ φωτογραφία αὐτῶν.*

Ἐκδόρια (βυζικάντια). Ἀπὸ ποίαν ὕλην γίνονται; Π.χ. «παίρνουν βυζικαντόμυγα, τὴν ξηραίνουν καὶ τὴν κονιοποιοῦν τὴν σκόνην τὴν ρίχνουν ἐπάνω σὲ ζυμαρί καὶ ἔτσι γίνεται τὸ βυζικάντι, ποὺ εἶναι πολὺ ἐρεθιστικόν».

Ε'. *Φάρμακα (γιατρικὰ ἑλκίσια).*α) *Ταματικὰ βοτάναι (βόταναι).*

1. **Ὅνομασίαι αὐτῶν** π.χ. *καλαβρύκος ἢ καλανθωπάριον ἢ κάτογλις (= ὁ μανιόκογρος), γένετι τοῦ γένους (= ἀφηνιδίον τὸ θάμνωδες) «οὗα τὸ τε φρόχχουν τῶν φύλλων», σκορπιόχορτο, χόρτον τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ἐπιτίθενται εἰς τὸ δέρι καὶ σηκώνουν βυζικάντι (Σαυρόν), σκάροφη (ὁ ἐλλέβορος), φονιάς ἢ φονικόχορτο (ἐπειδὴς κινεῖ τὸ αἷμα, ἐπὶ καθυστερήσεως ἐμμήνων), ἀναποδογένι, σκορπιδόχορτο, Παραγιόχορτο, βάρβαρο, πεντάνευρο, γαλατίτσα, ἀφηνιά, γαλομάννα κτλ. Πῶς ἐξηγεῖται κοινῶς τὸ ὄνομα ἐκάστου; Π.χ. *σκορπιδόχορτο* γιατί σκορπáει τὸ κακό, τὸν πόνο (Μανιάκι).*

2. Χρόνος καὶ τρόπος τῆς συλλογῆς των (συνήθως συλλέγονται αὐξούσης ἢ φθινούσης τῆς σελήνης, ἀναλόγως τῆς ἐνεργείας ποὺ ἀναμένεται ἀπὸ αὐτάς. Εἰς τὸ Μανιάκι «τὰ βοτάνια τὰ μαζεῖουν γυναικες σ' ὅλα τὰ βουνὰ ἀπ' τὴν Προτομαγιά καὶ κεῖθε, τ' ἈγιοΚωσταντίου, τῆς Ἀνάληψης καὶ κάθε πίσημην ἡμέρα, νύχτα καὶ μὲ γιόμηση φεγγαριοῦ». Πωληταὶ βοτανῶν, βοτανολόγοι (βοτανάκηδες). Πλανόδιος βοτανολόγος ἀπὸ τὰ Μαξέικα Καλαβρυτῶν διελάλει ἐν μέσαις Ἀθήναις τὸν Ἰούνιον 1947 τὰ βότανά του: *λαγοκοιμηθιά* γιὰ τὸ στομάχι καὶ γιὰ τὴν πίση, γιὰ τὶς πέτρες πολύκομπο, γιὰ τὰ ἐντερικὰ φλουσκοῦνι, γιὰ τὰ νεφρὰ κοκοράκι, τριβόλι γιὰ τοὺς χολολίθους, καλονιά γιὰ τὸ ἔκζεμα, γιὰ τὸ ζάχαρο βατόριζα, γιὰ τὸ σκῶτι περδικάκι, γιὰ τὶς καθυστερήσεις ἀπῆγανο, ἀγούδουρα γιὰ τὴν αἰμορραγίαν, ἀγριάδα καὶ τουρέτς γιὰ τὰ νεφρὰ, γιὰ τὸ ἔλκος πύληθρο... Κάτοχοι ἐιδικῶν ἢ μυστικῶν φαρμάκων.

3. Θεραπευτικαὶ δυνάμεις τοῦ φυτοῦ: δεικνύονται ἐνίοτε ἀπὸ τὸ χρώμα τῶν φύλλων ἢ τῶν ἀνθέων. Σχετικαὶ φράσεις: *ἡ ἀμφιὰ εἶναι φάρμακο, πικρὸ στὰ χεῖλη, γλυκὸ στὴν καρδιά.*

Παραδόσεις αἰτιολογικαὶ περὶ τῆς θεραπευτικῆς ιδιότητος βοτανῶν· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην διηγοῦνται πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε, ὅτι τὰ φύλλα τοῦ τσόχου εἶναι ἀντιδραστήριον φάρμακον κατὰ τῆς δηλητηριάσεως ἀπὸ δῆγμα ἐρπετῶν, βλέπων μὲ ποῖον τρόπον ἕνας κάβουρας κατεβρόχιζε ἕνα *λιακόνι* (δηλ. φίδι δηλητηριῶδες).

4. Χρῆσις καὶ σκευασία (χορηγοῦνται ὡς κόνεις, ὀποί, πολτοί, ἄλευρα, πτισάναι, ἐγχύματα, ἀφεψήματα, σιρόπια, μαντζούνια, βῶλοι, κηρωταὶ ἀλοιφαί, γαργαρίσματα, ὑποκαπνισμοὶ κλπ. Πρβλ. τὴν φράσιν: *αὐτὸ (τὸ βότανο) δὲν εἶναι γιὰ πόσιμο, εἶναι γι' ἄχνισμα* (Μανιάκι).

5. Ἰδιότητες θεραπευτικαί:

(1) Γαλακταγωγά: τὸ ἄνισον, τὰ σπέρματα τοῦ μαράθου. *«Γιὰ τὰ κατεβάσουν γάλα οἱ γυναῖκες, βράζουν τὰ σπέρματα, ἕνα κλαράκι ποὺ βγαίνει ἀνάμεσα στὶς πέτρες ψηλά καὶ τὸ πίνουν. Κάθε τὸ πίνουν τὸ κλαράκι αὐτό, βγάκει γάλα»* (Μανιάκι).

(2) Ἀντιγαλακταγωγά: ἡ μινθη, ὁ ὑδουστός, ἡ καφουρά.

(3) Ἑμμηναγωγά: ὁ πήγανος, τὸ *πολάριχι*. *«Ἔνα χορτο τὸ λέγε φοριὰ ἢ φορικόχορτο, ἐπειδὴς κινεῖ τὸ αἷμα. Τὸ βράζουν μὲ τρία ποτήρια κρασί καὶ τὸ πίνουνε νηστικάτα πρωτὶ καὶ βράδυ, δύομιση φεγγάρια»* (Μανιάκι). Εἰς τὴν Κρήτην *«ὅταν χάση ἡ γυναῖκα τὴν τάξη της, τὰ βρῇ τῇ κερασιῷς τὴ ρίζα, τὰ τὴν κοπανίσῃ, τὰ βάλῃ δυὸ ὀκάδες κρασί, τὰ τὸ βράσῃ ὥστε τὰ πομείνῃ ἡ μιὰ καὶ μισή. Ἀπ' αὐτὸ τὰ παίρνῃ πρωτὶ, μεσημέρι καὶ βράδυ»* (ἀπὸ χειρόγρ. Κρητικόν).

(4) Διαφορητικὰ (ιδρωτικά): ἡ πόα ἐλελιφάσκου, τὰ ἄνθη τῆς φιλλύρας, ἀκταῖας (*κουφοξυλιάς*), τὰ σπέρματα τοῦ ἁνίσου, *τ' ἄη Γιωργιοῦ τὰ λουλουγάτσα* (χαμομήλι).

(5) Μαλακτικά: μολόχα.

(6) Διουρητικά: Ζουμί ἀπὸ βρασμένα φύλλα κρίνου (*ἀρκουνδονπούρναρον* Αἰτ.) ἢ ἀγριάδας ἢ ἀπὸ φοῦντες καλαμποκιάς (Κοτύωρα). Ὅμ. *πολυτρίχι* ἢ *γιαλοπλίθι*.

(7) Καθαρτικά: τὸ δῆον (*ὀρεβέντι*), ἡ ἄλόη, τὰ φύλλα τῆς σιναιμικῆς.

(8) Ναρκωτικά ἢ ὑπνωτικά: αἱ κεφαλαὶ τῆς μήκωνος, ὁ ὑοσκύαμος.

(9) Ἀνθελμιντικά: τὸ *λεβιθόχορτο* (ἀβρότονον τὸ ἐπιθαλάσσιον), τὰ σπέρματα τῆς κολοκυνθίδος. Εἰς τὴν Κρήτην *«κοπανίζουσι τὸν ἀπύγανον καὶ τὸν δέ-*

ρουν στο φάλι του παιδιού. Ἐπίσης πίνουν τὸ ζουμί του ὅσοι μποροῦν, γιὰ νὰ ψοφήσουν οἱ λεβίθρες. Ὁ ἀπήγανος εἶναι φυτὸ μικρὸ, ἔχει φύλλα μικρά, ὅπως τὸ βασιλικὸ καὶ μυρωδιὰ πολὺ βαρειά.

(10) Τονωτικά: τὸ Ἰνδικὸν κάρυον, κίνα ἢ σιναμική, τὰ γένεια τοῦ γέρου (ἢ ἄψινθος) κτλ.

(11) Ἀντιπυρετικά, δροσιστικά: κριθανόγερρο, ἡ πτισάνη τῶν ἀρχαίων. Ἀφέψημα ἀπὸ «γένεια τοῦ γέρου» (δηλ. ἄψινθιον τὸ θαμνώδες), τὰ ὅποια ὡς πικρά, λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήσιμα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Τσινταύρα (κενταύριον), βοτάνη πικρά, τῆς ὁποίας τὸ ἀφέψημα ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀντιπυρετικόν. Ὁμοίως ὁ ἀγριοβασιλικὸς ἢ βασιλικὸς τῆς γῆς.

(12) Ἀντιφλογιστικά: ὁ φλοιὸς τοῦ λεμονιοῦ καὶ τῆς πατάτας ἐπὶ ἡμικρανίας· ἀγριοβληχοῦν ὡς κατάπλασμα κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδιῶν.

(13) Πανσίπονα. «Ὅταν κανεῖς πονῇ εἰς μέρος τοῦ σώματός του, τρίβει φύλλα βασιλικοῦ ἢ κοπανίζει φύλλα ἡδυόμον καὶ τὰ θέτει εἰς τὸ μέρος ποὺ πονεῖ (Γαλανάδες Νάξου). Ἐπίσης ὁσόντια.

(14) Δηλητήρια. Ἡ παλαβομαμάδα, ὁ χαλαλὸς κτλ.

β) *Σίελος καὶ διάφορα ἄλλα ἐγκρίματα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἢ φυτῶν, γάλα γυναικείου, δέρματα ζώων, τριχες, ἀνύχες, χολή, κόπρανα ἀνθρώπου ἢ ζώων, οὖρα* κττ. ροῦχον ἀπὸ ἔμμηνα, λατοπίσσι. Ἐνέργεια αὐτῶν καὶ χρήσις.

Π.χ. Ὅταν μᾶς δαγκάσῃ ψύλλος, κορεδὸς, κουνουπι, σιελώνομεν συνήθως τὸ μέρος, διὰ νὰ καταπαύσῃ ἡ φαγούρα. Πολὺ ἱαματικὸς θεωρεῖται ὁ σίελος, ὅταν ἰδίᾳ προέρχεται ἀπὸ ἀνθρωπινὸν νηστικὸν ἦτοι τὸ πρωτὶ. Τρίχες ἄρκτου προφυλακτικὸν κατὰ τῆς ραχίτιδος. Κόπρανα κυνῶν κατὰ τῆς διφθερίτιδος (κονιοτοποιοῦν τὰ κόπρανα καὶ τὰ ἐμφυσοῦν διὰ καλάμου εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ πάσχοντος (Κύπρ.). Κόπρος αἰγὸς κατὰ τῶν ρευματισμῶν (θερμαίνουν τὴν κόπρον μὲ νερὸ καὶ μεταχειρίζονται πρῶτον εἰς ἀτμόλουτρον, ἔπειτα δὲ ζεστὴν τὴν κόπρον ἐπιθέτουν ὡς κατάπλασμα ἐπὶ τοῦ πάσχοντος μέλους). Κόπρος ὄρνιθος χρησιμοποιεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ καλαγκαθιοῦ. Τὸ γυναικεῖον γάλα ὠφελεῖ εἰς τὰς νόσους τῶν ὥτων, τοὺς δοθιῆνας καὶ ἀποστήματα, ἀλλὰ πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προέρχεται ἀπὸ γυναῖκα, ποὺ δὲν εἶναι «ἄτσαλλη» (=δὲν ἔχει ἔμμηνα) καὶ θηλάζει θῆλυ βρέφος (Κύπρ.). Οὖρα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας, τοῦ ἱκτέρου κτλ. (ἰδίᾳ τὸ κατοῦρημα τῆς κορασίδος, ἡ ὁποία δὲν ἔσχεν ἀκόμη τὰ ἔμμηνα).

γ) *Μέταλλα καὶ λίθοι.*

Ἱαματικὴ δύναμις αὐτῶν. Π.χ. «παντζέχρι», πέτρα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πίνουν ὀλίγα θρύμματα καὶ θεραπεύονται οἱ δακνόμενοι ἀπὸ φίδια, «ἀνεμολίθαρο»,

λίθος μικρός, λευκός ὅλως καὶ λείος, τὸν ὁποῖον ἐπιθέτουν ἐπὶ ἀποστημάτων καὶ ὄγκων πρὸς θεραπείαν (Θεσπρ.), βουκινάκια, μικροὶ ἐπιμήκεις κοχλῖαι, χρησιμοποιούμενοι ὡς φάρμακον κατὰ τοῦ λειχήνος (Νάξ.) κλπ. Τί εἶναι ὁ αἵματοστάθης ἢ τὸ ματοστάσι, ἢ κρατητήρα καὶ εἰς τί χρησιμοποιεῖται;

δ) **Διάφορα παρασκευάσματα.**

Φάρμακα δι' ὥρισμένας νόσους: *μαντζούνια, μπάλασμα κ.τ.τ.* Τρόπος παρασκευῆς καὶ χρήσις. Παράδειγμα παρασκευῆς *ποντικόλαδου*. «*Παίρνουν μερικά νεογέννητα ποντικάκια καὶ τὰ ρίχνουν μέσα σ' ἓνα μπουκάλι μὲ λάδι τὰ κρεμοῦν στὸν ἥλιο 40 μέρες καὶ κατόπι στὸ τζάκι. Ἄμα πληγωνότανε κανεὶς τοῦ βάζανε ποντικόλαδο (μπάλασμα) κ' ἡ πληγὴ δὲ θύμωνε» (Κυδων.). Ἄλλοῦ «*ὅταν πονέσῃ τὸ αὐτί, χύνουν μέσα 3-4 σιάλες ποντικόλαδο καὶ θεραπεύεται*». Εἰς Μεραμβέλλου «*ὅταν πιάνῃ τὴ γυναῖκα μητρόπονος, βράζει ρακὶ μὲ τὸ μέλι καὶ τὸ πίνει πολὺν καιρὸ καὶ περνᾷ ὁ πόνος*». Εἰς τὴν Ἄμοργον «*πουλία (= ἄνθη) τοῦ ἀγούδουρα βάζουν στὸ λάδι καὶ τὰ ὀρνέουν ἐν μαγειρικό, σὰν ποιοῦν τὰ πόδια*». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*βράζουν ἐγκάρτελο (βοτάνην) μὲ κρασί καὶ ξίδι, ἀφοῦ αἴξουν μέσα σπύρο καὶ ἄλτι καὶ τὰ βάζουν στὸ στόμα. Βράζει καὶ σπασφύρει τὸ στόμα καὶ ψοφᾷ τὸ μικρόβιο*».*

Ἄλλα *μαντζούνια* μὲ λίπος χοίρου ἢ ἀρνίου, μὲ πρόπολι, *θεριακὴ* κτλ. Τί εἶναι ἡ *θεριακὴ* καὶ πῶς παρασκευάζεται;

ε) **Φάρμακα τῆς ἐπιστημονικῆς φαρμακευτικῆς** μὲ τὰ κοινὰ ὀνόματά των ἐν χρήσει ὑπὸ τῆς δημώδους ἱατρικῆς:

Ἄλας τῆς Ἀγγλιτέρας (ἡ θεικὴ μαγνησία) ὡς καθαρτικόν, *θεριακὴ* (μείγμα διαφόρων φαρμακευτικῶν οὐσιῶν, ἐν οἷς καὶ ὀπίου). *Καλομέλαρο* (ὑποχλωριοῦχος ὑδράργυρος) *καταΐφι τῆς θάλασσης* (lichen caragheensis) *μολυβόνερο*, *μολυβόσκορη*, *νισαντήρι* (ἁμμωνιακὸν ἄλας), *πέτρα τῆς κολάσεως* (νιτρικὸς ἄργυρος), *πριτσιπιτό* (précipité rouge), *ὀξείδιον ὑδραργύρου*, *σκατὸ τοῦ διαβόλου* (assa faedita), ὁπὸς μηδικοῦ σιλφίου λαμβανόμενος ὡς φάρμακον ἀνθυστερικόν, ἀντινευρικόν, *σουλουμόπετρα* (τὸ σουμπλιμέ), ἐξ ἧς παρασκευάζεται ὑγρὸν γαλακτόχρουν, *καλλυντικόν* τοῦ προσώπου, ὁ *σουλουμᾶς τσιγκόνερο*, ἑλαφρὸν διάλυμα *θειικοῦ ψευδαργύρου*, *πριζαλοφή* (ἐξ ὑδραργύρου καὶ χοιρείου λίπους) κτλ.

ς'. **Θεραπευτικὴ.**

α) **Δοξαsaίαι ἢ δόγματα θεραπευτικῆς καὶ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰ φράσεις καὶ παροιμίαι.**

1. Θεραπεία κατὰ τὸ ὅμοιον ἢ ἀνάλογον (γλωσσικῶς ἢ πραγματικῶς). Π.χ. ἐπὶ μυρμηκιάσεως συνιστᾶται ὡς φάρμακον ἡ ἐπίθεσις μυρμηκῶν, τυλιγμένων εἰς παννίον· ἀφέψημα ἀπὸ πολυτρίχι, τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ὁμοιάζουν πρὸς τρίχας, θεωρεῖται ἱατρικὸν κατὰ τῆς φαλάκρας· δῆγμα ὄφρεως θεραπεύεται μὲ φυτόν, τοῦ ὁποίου τὸ στέλεχος ὁμοιάζει μὲ σῶμα φιδιοῦ (*φιδόχορτο*). Τὰ *χελώνια* (*χοιράδες*) γιαιτρεύονται, ἂν πάρης ἓνα χελωνόπουλο ζωντανὸ καὶ τὰ σταυρώσης· ἔπειτα τὸ χελωνόπουλο αὐτὸ νὰ τὸ κρεμάσης ἀπάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ στὸ τζάκι ὡς πὺν νὰ ψοφήσῃ (*Αἰτωλ.*). Γιὰ μάτι, ἅμα πονῇ, βρέχουν ἓνα κομμάτι βαμπάκι μὲ δάκρυο ἀπὸ κλῆμα κομμένο καὶ τὸ βάνουν ἀπάνω στὸ πονεμένο μάτι· τὸ δένουν καὶ γερεύει (*Αἰτωλ.*). Τὸ μπόλι πιάνει καλὰ τὸ Φλεβάρη, ὅπως καὶ στὰ δέντρα (*Πόντ.*).

2. Θεραπεία κατὰ τὴν ἀρχὴν ὃ τρώσας καὶ ἰάσεται. *Ποβλ. σκυλὶ σ' ἐδάγκασε; πᾶρε 'πὸ τὸ μαλλὶ του.*

«Ἄμα πέση κάποιον κανέναν καὶ βαρεθῇ, γερεύει, ἂν πᾶνε στὸ μέρος πὺν ἔπεσε καὶ πάρουν χῶμα, δηλαδὴ μὴ πρεσβύτα ἀπὸ τρεῖς μεριές, καὶ τὸ βάλουν μέσα σ' ἓνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ τὸ δοῦναι νὰ πῇ ὁ βαρεμένος. Τότε γερεύει» (*Ἑ. Ἀρτοῦνα*)

β) Δημῶδεις θεραπευτικαὶ ἐπεμβάσεις

1. Τὸ πάτημα: ὁ ἀσθενὴς κατακλίνεται πρηνής, ὁ δὲ θεραπευτὴς πατεῖ γυμνόπους ἐπὶ τοῦ θώρακος, κυρίως ὅμως ἐπὶ τῆς ὁσφύος αὐτοῦ. Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται τοῦτο;

2. Τὰ πάκια ἢ σήκωμα τῶν νεφρῶν ἐπὶ ὁσφυαλγίας. (*Φράσις: ἔπεσαν τὰ πάκια του ἦτοι τὰ νεφρά*). «Νὰ σηκώνουν τὰ πάκια ξέροντες λίγες γυναῖκες καὶ σπάνια. Πιάνουν τὸ πετσί, πὺν βρίσκονται τὰ πάκια, μὲ τὰ δυὸ χέρια καὶ τὸ τρανοῦν ἀπάνω, γιὰ νὰ σηκωθοῦν τὰ πάκια. Ἀφοῦ πολλὴ ὥρα τὰ τραυήξουν, φκιάνουν μὴ κόλλησιν, πὺν τὴ λένε *γιακὴ*. Τὴ φκιάνουν μὲ τὸ ἀσπράδι ἀπὸ τὸ αὐγὸ καὶ σαπουνάδα. Τὰ δυὸ αὐτὰ, ἅμα τὰ δείρουν μὲ τὰ δάχτυλα κάμποση ὥρα, γίνονται μὴ κόλλησιν σπουδαία. Μ' αὐτὴ λοιπὸν τὴ *γιακὴ* ἀλείφουν τὴ μέση τοῦ ἀρρώστου καὶ τὸν ἀφήνουν. Ἔτσι τὰ πάκια ἔρχονται στὴ θέσιν τους» (*Αἰτωλ.*).

3. Τὸ ἀντιψύχι: ἐπὶ λιποθυμιῶν, ἀτονιῶν, νόσων στομάχου ἐπιτίθενται ἔμπλαστρα ἢ καταπλάσματα ἀναληπτικὰ ἐπὶ τῆς προκαρδίου χώρας.

4. Δέσιμο ἢ γύρισμα ἀφαλοῦ. Συνήθως ὁ εἰδικὸς εἰς τὸ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ «δίδει τρεῖς γύρους, ὅτε καὶ μένει ἀκίνητος ἐπὶ τινα λεπτά, διὰ νὰ ξαπολύσῃ μόνον τοῦ τὸ ἀφφάλι, πὺν εἶναι ὁ στῦλλος τῆς καρκίως» (*Κύπρ.*). Εἰς τὴν Ὑδραν, ἅμα κανεῖς λνθῇ, «τὸν ξαπλώνουν καταγῆς· μὴ γυναῖκα τοῦ βάνει

τὸ δάχτυλό της στὸν ἀφαλὸ τοῦ καὶ κάνει βόλτες γύρω του, γὰρ νὰ στρέιψη πάλι ὁ λυμένος ἀφαλός». Ποῖται ἀντιλήψεις περὶ ὁμφαλοῦ καὶ ποῖται μέθοδοι θερα-
πευτικαὶ ἐπικρατοῦν ἀλλοῦ;

5. Τὸ τοῦβλο (κεραμίδι, βήσσαλο). Ἐπὶ νευραλγιῶν, κωλικῶν, δυσεντε-
ρίας κλπ. Τεμάχιον κεράμου θερμαινόμενον καὶ διαβρεχόμενον δι' ὄξους τοποθε-
τεῖται ἐπὶ τοῦ ἀλγοῦντος τόπου.

6. Τὸ ἰδρωτάρι: περιτύλιξις τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ἀσθενοῦς διὰ διαφό-
ρων θερμῶν πυριμάτων ἢ καταπλασμάτων. Ἀτμόλουτρο, λούτρισμα (Κοριν-
θία) κτλ. Διὰ νὰ θεραπεύσουν μέλος τοῦ σώματος ἀπὸ στραμπούλισμα, νευρο-
καβαλλίκευμα κτλ. τὸ ἐκθέτουν εἰς ἀτμοὺς ὕδατος.

7. Ἡ μάλαξις, αἱ ἐντριβαί.

8. Βεντουῖξες (κούφιες ἢ κοφτές). Εἰς ποίας περιπτώσεις ρίχνουν βεντουῖ-
ξες καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Π.χ. εἰς τὰ Ἀγροφα «κεφαλόπονο ἂν ἔχη κανένας
πολλὰς μέρες, τοῦ βγάνουν βεντούζα στὸ κεφάλι καὶ βοϊδοκέρατο. Ξουρίζουν τὰ μαλ-
λιά, χαράζουν μὲ ξουράφι λίγο μέρος τοῦ κεφαλοῦ καὶ βάζουν αἷμα καὶ κολλοῦν τὴ βεντούζα.
Χύνεται κάμποσο αἷμα καὶ ὠφελεῖται ὁ ἀρρώστης». Ἡ βεντούζα αὕτη δὲν κολ-
λάει, ὅπως οἱ ἄλλες βεντούξες μὲ τὰ ποτήρια. Ἐχει μιὰ τουλίπια στὴν κορυφή
στὸ κέρατο. Τὴν ἀπιδιώνουν ὅλην τὴν δέμα, βυζαίνουν τὸν ἀέρα μὲ τὸ στόμα
καὶ ἔτσι σηκώνεται τὸ δέμα». Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «αἷμα ἦτον κανένας παλαβὸς
ἢ κρωμένος, τοῦ παίρνανε αἷμα. Εἴχανε ἑπτὰδες κερατέλλια ἀπὸ δυὸ χρονῶν
δαμαλέλλι, σὴ μύτη τοὺς ἀπάνου ἄνοιγαν μιὰ τουλίπια μὲ τὴ βελόνα, τὸ βανε
στὸ στόμα τοῦ ὁ μάλιστα (ὁ κουρέας) καὶ ρούφαγε τὸν ἀέρα πού ἔτανε μέσα
στὸ κερατέλλ'. Ἡ βεντούζα τρανοῦσε τὸ γαῖμα τὸ πικρό».

9. Βδέλλες. Περιπτώσεις ἀφαιμάξεως μὲ βδέλλες. Π.χ. εἰς τὸ Ἀδραμύ-
τιον «αἷμα προῆζαν τὰ πόδια, βάναν ἀβδέλλες στὰ πόδια. Ψοφούσαν κεῖνες ἀπ'
τὸ φαρμάκι!»

10. Φλεβοτομία. Αὕτη ἐνεργεῖται ὡς προληπτικὸν ἢτοι πρὸς διατήρησιν
τῆς ὑγείας καὶ ὅχι ὡς θεραπευτικὸν μέσον. Πίστις περὶ κακοῦ αἵματος, τὸ ὁποῖον
πρέπει διὰ τῆς φλεβοτομίας νὰ ἐκρεύσῃ τὴν 1ην Μαρτίου ἢ 1ην Μαΐου. Εἰς τὸ
Ἀδραμύτιον «ἐσυνηθούσαν τὸ Μάη νὰ παίρνουν αἷμα γιὰ τὸ καλὸ. Λέναν τὸ
ζερεβὶ τὸ χέρι στὸ κόλ' (τὸν μῦν τοῦ βραχίονος) μ' ἓνα σχοινέλλ' καὶ ὕστερα μὲ
τὸ νυστέρ' κόβανε καὶ τὴ φλέβα καὶ τὴν ἀφήνανε νὰ τρέξ' ὥς 25-30 δρᾶμα
αἷμα. Ὅσο ἔτρεχε μαῦρο αἷμα τ' ἀφήνανε. Ὅταν ἐρχότανε κόκκινον, μάλιστα, στα-
ματοῦσαν. Βγάναμι τὸ σχοινέλλ', πλύναμε τὸ χέρ' μὲ τὸ νερό, βάναμε τὸ μπαμπάκ'
μὲ τὸ λάδ' καὶ τὸ δέναμι κάμποσο μὲ τὸ τουλπάν'. Αὐτὸ ἦτανε. Νὲ σπύριτ', νὲ
γινώδιον».

11. Σιναπισμοί.

12. Ἐκδόρεια (βυζικάντια). Τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν.

13. Ἐμπλαστρα Π.χ. καυτὴ ἐν Σίφνῳ λέγεται ἔμπλαστρον ἐκ τεμαχίου ἄρτου θερμαινομένου, ἐνῶ ἡ κρασοπαπάρα, εἶναι ψυχρὸν κατάπλασμα ἀπὸ ψυχιά ἄρτου, κεκραμένου μὲ οἶνον· ἐπιτίθενται εἰς κτυπήματα λεπτοφυῶν μερῶν τοῦ προσώπου, ὡς ὀφθαλμῶν, ρινὸς κ.ἄ. πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ πόνου (Ἄδρ/πολις). Εἰς τὴν Σπάρτην κάνουν μπλάστρι ἀπ' αὐγὸ: «Παίρνουν τὸ μαλλάκι τοῦ προβάτου ἅπλυντο καὶ τὸ ξαίνουν καὶ τὸ κάνουν ἀφράτο. Τὸ ἀλείφουν μὲ τὸ ἀσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ τὸ μπουχάουν (τοῦ πετάουν μὲ τὸ στόμα κάποιου ὑγρὸ) μὲ τσιπούρα ρακή. Αὐτὸ εἶναι τὸ μπλάστρι». «Ὅταν σοῦ πονῇ σὲ μιὰ μεριά τὸ κορμί σου, κόψε πρᾶσοφυλλα μικρὰ κομματάκια καὶ πᾶρε ἓνα κομμάτι λαρδί σερικκοῦ γουρουνιοῦ. Βάλε το ὅς τὸ τηγάνι νὰ λειώσῃ, ὕστερις ρίξε τὰ πρᾶσα μέσα νὰ βράσουν καὶ κάμε το σὰν πλαστρὶ καὶ βάλε τα ἐπάνου ὅς τὸ πονεμένο μέρος» (Γορτυνία).

14. Μόξαι.

15. Διάσυρτον (φιτίλι).

16. Ληψίνσκιος (χειρουργικὸς ἐπιδέσμος).

17. Ὑπόθετα, ὡς καθαρτικά, μὲ τὸ σαπουνάκι κλπ.

18. Πυριάματα, ἥτοι λουτρά δι' ἁπλοῦς. Πῶς παρασκευάζονται ταῦτα;

19. Καταπλάσματα: διὰ σπερμάτων λίγνου, δορύζης, σύκων, ἀλλὰ καὶ διὰ βατράχων, κοχλιῶν καὶ σκολήκων κτλ. Καταπλάσματα ἀπὸ ἀγριοβληχοῦνι κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδῶν κτλ.

20. Βοθρίον (φουντανέλλα). Πῶς γίνεται ἡ φουντανέλλα καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν διὰ νὰ καθάρισῃ τὸ αἷμα· εἰς τὴν Νάξον πρὸς θεραπείαν «ρευματικοῦ πόνου» «παίρνουν ἓνα ρεβίθι καὶ τὸ δένουνε πιὸ κάτω ἀπὸ κεῖ πὸν νοιῶθουνε τὸν πόνο. Τὸ ρεβίθι εἶναι ἄρμυρὸ καὶ μυτερὸ καὶ τρώει τὸ κρέας καὶ κάνει μιὰ τρυπίτσα. Πάνω στὴν τρυπὰ δένουνε κισσόφυλλα καὶ τρανοῦνε ὅλες ἀκάθαρτες. Τὰ κισσόφυλλα τὰ ἔχουνε στὸ νερὸ καὶ τ' ἀλλάζουνε κάθε μέρα στὴν πληγὴ. Μπορεῖ νὰ τὴν ἔχουνε ἀνοιχτὴ ἓνα ὁλόκληρο χρόνον. Σὰν πάψουνε νὰ βάζουνε κισσόφυλλα στὴν πληγὴ, κλείνει».

Ζ'. Εἰδικὴ θεραπευτικὴ.

Φάρμακα καὶ τρόποι θεραπείας δι' ὠρισμένας ἀσθενείας ἢ παθήσεις (πραγματικὰς ἢ ὑποθετικὰς).

1. Ἀδενίτις (πρήξιμο ἢ βγαλιὰ ἢ ἀποστήματα ὅπισθεν τοῦ αὐτιοῦ, εἰς τὴν μασχάλην καὶ εἰς τοὺς βουβῶνας, κοινῶς ἀπορρομφή (Κάρπ. Κρήτη).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «διὰ τὰ στρέψη, κοπανίζουσιν τὰ προκάγουρα καὶ κάνουν ἐπιθέματα. Ὡς καταπλάσματα δέ, διὰ τὴν ἀνοιξίαν, θέτουν τραχανᾶν, λιναρόσπορον ἢ ἀμολόχους, μανροκουκκίους (κοιν. στύφνος) καὶ βλέττα (βλίττα), ἀφοῦ τὰ βράσουν». Ἄλλοι τὰ ἐπιτρίβουν «διὰ χολῆς ταυρείας» ἢ μὲ θηριακὴν.

2. **Αἰμόπτυσις.** Χρῆσις σποδοῦ μετὰ ὄξους ἢ διαλύσεως μαγειρικοῦ ἁλατος.

3. **Αἱμορραγία.** Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ τὴν σταματήσιν τοῦ αἵματος, αἵμα κοπῇ κανεῖς; Π.χ. βάζουν ἐπάνω καπνὸ ἢ τσίπα τῆς ἀράχνης ἢ σκροῦμπο (τεμάχιον μαλλίνου ὑφάσματος ἀπηνθρακωμένον). Μερικοὶ βάζουν τὸ λεγόμενον «σταθόχορτον» μὲ λάδι (σταθόλαδο) (Δαρδανέλλια). Τί συνηθίζεται ἐπὶ αἱμορραγίας γυναικός; (Μορραγιόχορτο εἰς τὸ Μανιάκι).

4. **Αἱμορροῖδες** (ζωχάδες). Ἐπάλειψις μὲ ἔλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναμειγνύεται κόνις ἀπὸ διαφόρους οὐσίας· π.χ. εἰς τὴν Κορώνην συνιστοῦν «ὅταν ποιοῦν οἱ τζωχάδες καὶς ἓνα ξύλο ἀπὸ λύγριον ποῦ τὰ γίνῃ κάρβουνον καὶ τὸ σβήνεις μέσα σ' ἓνα πιατελλάκι μὲ λάδι. Μετὰ τὸν τοῦ λαδάκι ἀλείφεις μ' ἓνα βαμπάκι τὴν τζωχάδα καὶ ἔρχεται καὶ μαλακώνει ὁ πόρος». Ἄλλοι παίρνουν ἓνα γόστο ποῦ τὰ πέντε λυγροὶ (μοιάζει σὺν κούκλῃ ἀραβασίτου) μὲ τὸ ποῦ τὰ σπειροῖά του εἶναι κόκκινα, τὰ ψήνουν στὸ φούρνον, τὰ τρίβουν καὶ τὰ κάνουν σκόνην καὶ πασπαλοῦν μὲ τὴν σκόνην τοῦτη τις τζωχάδες. Τί συνηθίζουν ἄλλοι;

5. **Ἀκράτεια τῶν οὐρῶν.**

Κατὰ τινες ὁ πάσχων πρέπει νὰ πατήσῃ τρεῖς φορὰς μίαν χελώνην καὶ ἔπειτα νὰ τὴν ψήσῃ καὶ νὰ τὴν φάγῃ. Ἄλλοι ὅμως προτιμοῦν ποντικὸν ψημένον ὥς ἀσφαλεστέραν θεραπείαν (Κύπρ.). Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ πουκάμισα τῶν τζιτζιρίων τὰ μαζεύουνε καὶ τὰ φυλάνε καὶ τὰ τρίβουνε σκόνην. Ἄμα κανενὸς κρατηθῇ τὸ οὐρὸς του, τρίβουνε λιγουλάκι ἀπ' αὐτὴ τὴν σκόνην μέσα σὲ μιὰ κούπα μισόγεμη καὶ τοῦ τὸ δίνουν καὶ τὸ πίνει, καὶ εὐτὺς τοῦ ἔρχεται πίσω τὸ οὐρὸς του». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι πρὸς θεραπείαν; Τί κάμνουν διὰ τὰ παιδιὰ «ποῦ κατουριοῦνται»; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «ἐσύρναν τὰ μέσα του» (βλ. ἄνωτ. σ. 170, β, 2) καὶ τοποθετοῦσαν εἰς τὴν μέσσην των ἑμπλαστρον ἀπὸ σαποῦνι καὶ ἀσπράδι αὐγοῦ «τὸ φάσκωναν καὶ ἔμενε ἔτσι, ὥσπου νὰ ξεκολλήσῃ μόνο του».

6. **Ἀκροχορδόνες** (βαρβερίτσες) (Ἀργίνοι), καρναβίτσες (Μεσσην.), γαρδαβίτσες (Αἰτωλ.), κουρτοῖκοι (Κρήτ.), μπασντραβίτσες (Ἠπ. Μακ.).

Κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν ἐν Αἰτωλίᾳ «ἐξαλείφονται, ἂν πάρῃς κρόκο ἀπὸ χελιδονάβγο καὶ τις ἀλείψῃς». Κατὰ τοὺς Λεσβίους «ἔχ' ἓνα χορτάρι ποῦ τὸ λέν μερμηγκοχόρταρο. Τὸ τρίβουνε καὶ τὸ ρίχν'νε μέσα στὸν καφέ, στὸ γλύκισμα

που θὰ φάη κείνος μὲ τὶς μιομυγκιές, ἀλλὰ νὰ μὴν τὸ καταλάβῃ. Πρέπει νὰ ᾖ καὶ χασοφεγγαριά. "Ο,τι καὶ νὰ ᾔχη στὰ χέρια του χάνεται». Ἡ εἶδησις ὅμως εἶναι ἐλλιπής, ἐφ' ὅσον δὲν καθορίζει ποῖον εἶναι τὸ χόρτον αὐτό.

7. **Ἀμυγδαλίτις καὶ ἄλλαι νόσοι τοῦ λαιμοῦ** (τὰ λαιμά, ὁ πονόλαιμος, ὁ σταφυλίτης κτλ.).

Ἐπὶ ἀποστήματος ἀμυγδαλῆς εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται κατάπλασμα ἀπὸ στάκτην, τὴν ὁποίαν ζυμώνουν μὲ κάτουρον παιδιοῦ. Κατὰ τινὰ συνταγὴν «πᾶρε σνκάμινα, βγάλε τὸ ζουμί, χαρχάρισέ το καὶ πᾶρε κι ἀπὸ τὰ σκέλια προβάτου μαλλί. Βρέχ' το μὲ κάτουρο καὶ δέσ' το ἐπάνω» (Γορτυνία). Ἐπὶ κυνάγχης (πρήξιμο καὶ φλεγμονὴ τοῦ φάρυγγος) δέρουν καλῶς δύο κρόκους αὐγοῦ καὶ ἀπλώνουν εἰς ὕφασμα· ραντίζουν κατόπιν μὲ πιπέρι καὶ θέτουν περὶ τὸν λαιμὸν (Κύπρ.). Ἄλλοι ἐμφυσοῦν διὰ καλαμίου κόνιν τῆς κανέλλας εἴτε καὶ κονιοποιηθέντα περιττώματα κυνὸς (Κύπρ.). Πρὸς θεραπείαν τοῦ λαιμοῦ μεταχειρίζονται καὶ διαφόρους γαργάρας (ἀφρόνημα ζυμπούκου ἢ νερὸν μὲ κονιάκ, οὖζο, μαστίχα, καὶ ὁπὸν λεμονίου κ.τ.τ.). Ἐν μαλακτικὸν εἰς λαιμόπονον, ὡς καὶ εἰς βῆχα, βράζουν ἀνθὴ μολόχας, σῦκα πᾶστα καὶ τεράστια. Ἄλλαι μέθοδοι: πάτημα διὰ τοῦ δακτύλου, ἀφοῦ ἐπιχρίσῃ προτεροῦν διὰ κατὰ ἡδονήματα καὶ ἢ ἀμυγδαλῇ κτλ.

8. Ἀναιμία.

Μέσα θεραπείας· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην παίρνουν ρινίσματα σιδήρου (σκουρὰ), τὰ βράζουν καλὰ, διὰ νὰ γίνουν ἀσηπτικά καὶ κατόπιν τρώγονται μὲ μέλι ἀπὸ τοὺς ἀναιμικοὺς «καὶ ὠφελοῦν πολὺ». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν γυναῖκα ποὺ ἔχει ἀδυναμία πολλή καὶ μιὰ χλωμάδα στὸ πρόσωπό της, λένε ὅτι ἔχει ἀνεμικὸ καὶ γιατρεύεται μὲ βοτάνια, τὰ ἀνεμόχορτα· τὰ βράζουν καὶ πίνουν τὸ ζουμί τοῖς.

9. Ἀνεμοβλογιά.

Εἰς τὴν Κάμπ. τὴν ἱατροῦν μὲ γλυκὰ ποτά. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

Ἀνεμοπύρωμα βλ. ἐρυσίπελας.

10. Ἀνθραξ (κακὸ πόνεμα ἢ καρβοῦνι (Κρήτ.), κακὸ ἢ γλυκὸ σπειρὶ (πολλ.)).

Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται διάφορα ἀντιφλογιστικά, κυρίως ἐπιθέματα φλοιοῦ καρπουζιοῦ, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν ἀπὸ τὴν ψύχαν, ἀφοῦ φοβησιάζουν τὸ σφαλάγγι, δηλαδὴ ἀφοῦ καυτηριάσουν τὸν ἄνθρακα μὲ πυρακτωμένον σίδηρον. Εἰς τὴν Κορώνη «κάνουν ἀλοιφή μὲ τρεμεντίνα, ἴσαμε δυὸ δαχτυλῆθρες, καθαρὸ κερὶ, ἀσπράδι αὐγοῦ, καθαρὸ λάδι, τὰ δέροννε καλὰ σὲ μιὰ κούπα, κ' ἔχουν ἓνα φύλλο ἀπὸ σέσκουλο καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω κ' ἔρχεται ἀμέσως καὶ

τρανάει ἡ τρεμεντίνα τὸ κακὸ καὶ ξεγερεύγει». Εἰς τὴν Θράκην τὸ καίουν μὲ πυρακτωμένο καρφὶ (βλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. Δ' 53 - 55). Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

11. **Ἀποπληξία** (κόλπος).

Συνήθως συνιστοῦν ἀπόλυτον ἀκινήσιαν, ψυχρὰ ἐπιθέματα εἰς τὴν κεφαλὴν, κλύσμα μετ' ὄξους, ἀβδέλλες εἰς τοὺς κροτάφους, ἐντριβάς διὰ ξηρᾶς φανέλλας καμφορᾶς ἢ οἶνοπνεύματος. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν;

12. **Ἀπόστημα** (ταπινάρες (Κρήτ.), μόρος ἢ τὸ μῶρο).

13. **Ἀτροφία** ἰδία παιδῶν (σούφρα, ἐπεὶ διὰ σουφρώνει τὸ πρόσωπόν των). Πρὸς θεραπείαν εἰς τὰ Μαζαίτικα χαρίσσουν τὰ ὄτα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἄκρον τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τὰ καίουν ὀλίγον. Τί εἶναι τὸ σουφροχόρτι, ποὺ μεταχειρίζονται μὲ διαφόρους προσμείξεις πολλαχοῦ ὡς γιαιτρικόν; Κατ' ἄλλους ἡ σούφρα φαίνεται στὸν οὐρανίσκο τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ πρέπει νὰ κόβεται μ' ἓνα κοφτερὸ μαχαιράκι· δηλ. χαράζουν τὸ μέρος αὐτὸ μὲ τὸ μαχαιράκι ὡς πού νὰ βγάλῃ αἷμα (Εὐρυτ.).

14. **Ἀπόπληξία** (βλ. Ὁταλνία).

14. **Ἀφροδίσια**. (γαλλικὰ πάθη, ἀπολαμπέντο κλπ.).

Κατὰ τινὰ εἴδησιν ἀπὸ τὰ Βουρβούρα Καυονούρας «ἡ βαργελάνα (ἓνα χορταράκι μονόστυλο μ' ἓνα κεφαλάκι λαλοῦδι στὴν ἀπάνον μεριά) ἔναι κάτι καλόν. Τὸ πίνουν περὶ γυναικεία πράγματα». Εἰς τὰ Κοτύωρα διὰ τὸ σκολαμέντον «δίνανε στὸν ἄρρωστο διουρητικά: μαῖδανό, ζουμί ἀπὸ βρασμένες φοῦντες καλαμποκιᾶς. Ἐπίσης κάνανε χάπια μὲ μεῖγμα (ματζόν) ἀπὸ πίσσα καὶ λιγάκι ἄλεῦρι καὶ δίνανε στὸν ἄρρωστο πρῶτ' καὶ βράδυν». Ἄλλα μέσα καὶ τρόποι θεραπευτικοί;

15. **Ἀχῶρ** (κασσιίδα).

Θεραπεία μὲ ἔμπλαστρα ἀπὸ πίσσαν. Κατὰ τινὰ πρόληψιν τὰ ἔμπλαστρα πρέπει νὰ εἶναι τόσα, ὅση καὶ ἡ ἡλικία τοῦ πάσχοντος (Πόντ.). Οἱ Βαλτινοὶ τὴν θεραπεύουν μὲ τὸ κασσιδόχορτο, ἄγνωστον ποῖον χόρτον.

16. **Βήχας**. Εἰς τὴν Κρήτην «βράζουν σὲ νερὸ κυδωνόσπορο πολλὴ ὥρα ὡς πού τὸ ὑγρὸ ν' ἀπομείνῃ 2-3 κουταλιᾶς τῆς σούπας καὶ τὸ δίνουν στὸν ἄρρωστο». Ἄλλα θερμαντικὰ καὶ μαλακτικὰ βλ. καὶ κρυολόγημα.

17. **Βρογχίτις**.

18. **Γρίπη**.

19. **Δήγματα ἐρπετῶν καὶ ἐντόμων**.

Ποῖα ἐξ αὐτῶν θεωροῦνται δηλητηριώδη; (π.χ. ὀχιά ἢ ὀχεντρα, ἀστροίτης, ἀκονάκι, σκορπιός, ρώγα ἢ ἐφταλουντροῦ, σφῆκα, μέλισσα κλπ.). Μέσα θεραπευτικά καὶ φάρμακα· π.χ. ἀπομύζησις διὰ τῶν χειλέων, ἐπίθεσις λάσπης καὶ ἐντριβὴ διὰ μολόχας, χρῆσις ὠρισμένων βοτανῶν (φιδόχορτο, σκορπιόχορταρο, θρακοντιά, λαγοκοιμηθιά ἢ τῆς Παναγιάς τὸ μοσκολίβανο, ζόχος κλπ.). Περιγραφὴ τῶν φυτῶν καὶ χρῆσις. Ἐνα παράδειγμα: «Τὸ φιδοβότανο εἶναι ἀπὸ χορτάρι, ἴδιο φίδι στὸ ἰδεῖς του, ἴσαμε τὸ μπόι παιδιοῦ, σημεῖο προῖμα καὶ ὅσο τὸ χορτάρι εἶναι χλωρό, τὸ φυλάει τὸ φίδι χάμου στὴ ρίζα του καὶ ἅμα αὐτὸ ἀρχινάει καὶ ξεραίνεται, μυρίζει ὅπως τὸ φίδι, φιδίλα· αὐτὸ τὸ βράζεις καὶ τὸ βάζεις ἀπάνου πού θὰ σὲ κεντήσῃ φίδι, σκορπιός κ.ἄ.» (Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι). Συνήθως τὸ φιδοβότανο τριβεται, ἡ δὲ κόνις πίνεται ἀναμεμειγμένη μὲ κρασί ἢ νερό, ἡμέραν Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν κτλ. Σχετικαὶ παροιμίαι: π.χ. "Ἄν σὲ δαγκώσω ἐγὼ ἢ ὀχιά | ἔχεις καὶ παρηγοριά· | ἂ σὲ δαγκώσῃ ὁ θεὸς μ' ὁ ἀστροίτης, | πᾶρτε φκνάρια καὶ ξινάρια. Κατ' ἄλλας μεθόδους ὁ σκορπιός πολτοποιεῖται καὶ ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ δῆγματος, ὡς παρὰ Διοσκουρίδην. Εἰς τὴν Κύπρον ἐπαλείφουν τὸ δῆγμα μὲ ποντικόλαδον, εἰς τὸ ὁποῖον οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ μικροῦ ποντικοῦ, ἔχει προστεθῇ καὶ σκορπιός καὶ οὕτω παρήλθῃ ἄγρον παλαιοευστον, δυνατῆς ὁσμῆς, ἐλαφρῶς ποτακαλόχουον.

20. Δηλητηριάσεις ἀπὸ φαγητά.

Ἐν χρήσει εἶναι τὸ ἀσπράδι αὐγῶν πρὸς πρόκλησιν ἐμετοῦ. Διὰ δηλητηριάσιν μανιτῶν, γαιτροσόφι κρητικὸν συνιστᾷ: «βράσον σιναπόσπορον νὰ πῖν πρὸς ἐμετόν, νὰ περιτυλιχθῶσιν αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες δι' ἐριούχου παννίου ἢ διὰ τούβλων ἢ διὰ φιαλῶν καὶ ἄφθονα καταπλάσματα ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ θεραπεύεται τελείως». Ἄλλα ἀντίδοτα κατὰ τῆς δηλητηριάσεως. Καθάρσιον, κλύσματα.

21. Διφθερίτις (παμπακᾶς ἐν Κύπρῳ).

Ἐμφύσησις κόνεως ἀπὸ κόπρον κυνὸς εἰς τὸν λάρυγγα τοῦ ἀσθενοῦς. Ἄλλα θεραπευτικὰ μέσα;

22. Δοδιῆνες (καλόγερος, ἀγιάθονας ἢ τζίμπουνας, βοῦζνο, χολικὸ κλπ.).

Ἐπιτριβὴ διὰ τῆς κυψέλης τοῦ ὠτός, πεπαντικά ἀλοιφαί, καταπλάσματα διάφορα. Π.χ. εἰς τὴν Νάξον «βάζουν ἐπάνω προζύμι μὲ ζάχαρι ἢ ἕναν ἀσπροσάλιακα (κοχλίαν) κοπανισμένον γιὰ ν' ἀνοίξῃ». Εἰς τὴν Κάρπαθον «βάζουν κρομμύδι ψημένο νὰ μαλακώσῃ, ὕστερα πίσσα καὶ ζυμάρι ἢ μύνη σταφίδα καὶ ἀνοίγει. Ὅταν ἀνοίξῃ, διὰ νὰ τρανᾷ, βάζουν σαποῦνι καὶ ζάχαρι». Εἰς τὸ Βογατσικὸν «γιὰ νὰ σπᾶς τὸ χολ' κό, ψῆσε μιά πατάτα, καθάρσε τὴν καλά, πασπάλ'σε τὴν

μὲ ζάχαρ' καλοστουμισμέν' καὶ πλάκωσέ το». Ποῖα ἄλλα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι;

Δυσεντερία βλ. ἔντερικά.

23. Δυσουρία ἢ ἐπίσχεσις οὔρων.

Πολλαχοῦ μεταχειρίζονται κατ' αὐτῆς τὴν ἀγριάδα· εἰς 100 δράμια ὕδατος βάλε 20 δράμια ἀγριάδας ξηρᾶς, βράσε τὴν ἐπὶ 20 λεπτά καὶ τὸν ζωμὸν πίνει ὁ πάσχων «συνεχῶς καὶ ὅσον βούλεται» (Βιθυν.). Εἰς τὰ Κλουτσιοχώρια Καλαβρ. μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο τὸ λεγόμενον κατουρλόχορτο. Ὡφέλιμον εἶναι κατὰ τὴν δημ. κυπριακὴν ἱατρικὴν κατάπλασμα ἀπὸ σκορπίδια ἥτοι ἀπὸ σκορπόχορτο, τιθέμενον εἰς τὸ ὑπογάστριον, καθὼς καὶ ὁ φλοιὸς τοῦ ραπανιοῦ.

24. Εἰλεὸς (στρόφος, σφαῖ (Νάξ.), δῆμμαν τ' ἀντέρον (Κύπρ.). Σφαύχορτο, καρδομαντζουράνα (εἶδη χόρτων) τὰ βράζουν καὶ πίνουν τὸ ζουμί «ἅμα τοὺς σφάζει». Ἄλλοι εἰσάγουν εἰς τὸ ἔντερον ἀέρα με πίεσιν διὰ πυραύνου, ὡς παρ' ἀρχαίοις. Εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πρὸς «ἐπῆρε τ' ἄντερο βόρτα» τὸ τελευταῖο γιαιτρικὸ «τῆς ἀπελπισίας» ἦτο νὰ δώσουν τοῦ ἀρρώστου νὰ καταπιῇ μιὰ μπάλα ἀπὸ μολύβι, διὰ νὰ ξεστρίψῃ τ' ἄντερό του. Τί συνηθίζεται ἄλλοι; ὕδραργυρος;

25. Ἐκζεμα (ἐγκίσμα, μαγιασίλι, μονασίλης κτλ.).

Ἄλοιφα ἀπὸ ἀφροδελον, θεῖον ἄλας. Π.χ. εἰς Ἱεροσόλυμα «κοπανίζουν τὴν ῥίζα τῆς ἀσφεντοηλιάς, βγάνουν τὸ ζουμί, βουτῶν μέσα μιὰν ἀμάλαγη πλάκα σαποῦνι καὶ τὸ ταράσσουνε, τὸ ταράσσουνε ἵσαμε νὰ πῆξῃ. Τὴν ἀλοιφή αὐτὴ τὴ βάνουνε σ' ὅλα τὰ βγασιὰ». Εἰς Μεραμβέλλου Κορίθης καῖνε τὰ κλαδιὰ τοῦ ἀσπαλάθου καὶ χύνεται μαῦρος χυμὸς· αὐτὸ εἶναι τὸ ἀσπαλαθόλαδο· μ' αὐτὸ ἀλείφουν τὰ ἐγκίσματα. Εἰς τὴν Κορῶνν ἔβράζουν μελισσόχορτο με χαμομήλια ἢ γλυκορίζι καὶ πλένουν τὸ μέρος ποὺ τοὺς τρώει, πίνουνε καὶ καμιὰ κούπα καὶ τοὺς περνάει τὸ μαγιασίλι». Ἄλλοι καῖνε τσῶφλι αὐγοῦ, τὸ στουμιρίζουν καὶ με τὴ σκόνῃ πασπαλίζουν τὸ μέρος. Εἰς τὴν Κύπρον διὰ τὸ ἐκζεμα (μονασίλης) θεωρεῖται καλὸν τὸ γιαουρτι ἢ κόνις τῆς χεννᾶς (λαουσονίας λευκῆς), μυρσίνης, βολικιοῦ σάπιου, θεϊκοῦ χαλκοῦ, ψευδαργύρου, πυρίτιδος κλπ. Ἐνεργοῦν καὶ πλύσεις με μολοχούδια, κριθαρόνερον, νερὸν πιτύρων, καρυδιάς, εὐκαλύπτου κλπ.

26. Ἐλμινθες (λεβίδρες).

Κλύσματα, ἐσωτερικῶς σκόρδον κοπανισμένον με ἕϊδι καὶ ἄλας, λεβιδόχορτο.

27. Ἐλονοσία (θέρμες, πύρεξη, παροξυσμός, πιασμός, τιναχτός (Σίφνος), ῥίγος ξεφανερωτός (Κρήτ.), πειράγματα τοῦ θεριστῆ κλπ.).

Εἰδικὰ βότανα καὶ παρασκευασίαι διὰ τὶς θέρμες· π.χ. ἀγριόκινα (Καλάβρ.), πελίνος (ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, Θράκη), σκιαθάκια (Ἄλμυρ.), σιδερόβοτανο (Βέροια), πιασμοχόρταρο (ἢ ἀγριόκινα ἐν Μυτιλήνῃ), ἀφαλαρίδα, εἶδος

ἀκάνθης με πικρότατον ζωμόν (Κάρπαθος), *χόρτον ἁγίου Ἰωάννου* (πόα κενταυρίου) ἢ *γένεια τοῦ γέρου* (ἀψίνθιον τὸ θαμνώδες) ἐν Κύπρῳ κτλ. Χρησὶς αὐτῶν. Χορήγησις καφὲ με λεμόνιον καὶ ἰστοὺς ἀράχνης εἰς καταπότια. Κατάπλασμα ἀπὸ πίτυρα ποῦ ἐξυμώθησαν με ὄξος, εἴτε λαπαῶ με γιουρτί ἢ γιαουρτί με γλυστηρίδα ἐπιτίθεται ἐπὶ τῆς κοιλίας. Ἄλλοι κόπτουν κατὰ μῆκος εἰς δύο περιστερί (ἢ βάτραχον) καὶ ἐπιθέτουν ἀμέσως ὁλόθερμον ἐπὶ τῆς κοιλίας ὡς ἀντιφλογιστικόν (κατὰ τὸ πάσσαλος πασσάλω ἐκκρούεται). Ἐσωτερικῶς δίδουν ἀφέψημα ἀπὸ *γένεια τοῦ γέρου*, τὰ ὁποῖα ὡς πικρὰ λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήστικα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης μετεχειρίζοντο τὸν πελῖνο, ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, τὸ ὁποῖον βράζουν καὶ δίδουν στὸν ἄρρωστο νὰ πίνη κάθε πρωτὶ.

Μὲ ποίους τρόπους ἐπιδιώκεται ἡ *θεραπεία τῆς σπλήνας* (ὑπερτροφίας τοῦ σπληνός); Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον διὰ τοῦ γόνατος πιέζουν ἐλαφρῶς τὸ ἀριστερὸν ὑποχόνδριον, ὅπου ὁ ὑπερτροφικὸς σπλὴν (ὁμοίαν θεραπείαν ἀναφέρουν Πλούταρχος καὶ Πλίνιος). Εἰς τὴν Κύπρον ἐπίσης κρεμοῦν εἰς τὸν τοῖχον ἓνα κομμάτι *παπουτσοσυκιάς*· ἐφόσον αὕτη ἀποξηραίνεται καὶ συρρικνοῦται, τόσον καὶ ὁ σπλὴν σμικρύνεται καὶ ἐλαττώνεται κατὰ τὸν ὄγκον.

Γιατρικὸν διὰ θέρμην ἀπὸ συνταγολογικὸν προτάκτου *πατρὸς τῆς Κρήτης*. 10 λεπτά καφέ, ἓνα λεμόνι φέτες καὶ ὁλίγες ὁλίγες τῆς ἀγρολιάς ἄπλυτες, τὰς βράξεις καὶ χύνεις τὸ πρῶτον νερόν, εἰς τὸ ὁποῖον βράσιμον τοῦ ρίχτεις τὸν καφέ καὶ τὸ λεμόνι καὶ βράζει μαζί, τότε στράγγιζεις καὶ τὸ πίνεις, ὅταν θὰ σοῦ ἔλθῃ ἡ θέρμη, ἀπὸ 25 δράμα δύο ἕως τρεῖς ἡμέρας, μίαν φορὰν τὴν ἡμέραν. Ποιοὶ θεραπευτικοὶ τρόποι ἐφαρμόζονται ἄλλοι διὰ τὶς θέρμες;

28. Ἐντερικά.

α) Κατὰ πόνου ἐντέρων, εὐκοιλιότητος, διάρροϊας καὶ δυσεντερίας. Παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα ἐν Κύπρῳ: Διὰ τὴν εὐκοιλιότητα κρίνεται καλὸν φάρμακον τὸ ἀφέψημα τῶν φύλλων τῆς ρωδιᾶς. Διὰ τὸν ἰσχυρὸν πόνον προτιμᾶται τὸ τσάϊ τῆς χιώτικης μαντζουράνας, ἀλλὰ καὶ τῆς παπούνας. ἢ ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς κοιλίας κατάπλασμα θερμὸν ἀπὸ πίτυρα χονδρά, ἀφοῦ τὰ ζυμώσουν με ξίδι ὡς λαπαῶν. Ἄν ὁ πόνος τῶν ἐντέρων συνοδεύεται με ἔμετον ἢ διάρροϊαν, ὑποτίθεται ὅτι πρόκειται περὶ κρυολογήματος· τότε ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ ὁμφαλοῦ κατάπλασμα με μαστίχην καὶ λίβανον, τὰ ὁποῖα κοπανίζουν καλῶς καὶ ζυμῶνουν με ζάχαριν ἢ μέλι ἄσπρον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως ποῦ δὲν ὠφελεῖται ὁ πάσχων κρίνεται, ὅτι ἔππεσεν τ' ἀφφάλι καὶ πρέπει νὰ τὸ γυρίσουν (βλ. τὸ *δέσιμο ἢ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ* ἄνωτ. σ. 170). Διὰ τὴν ἐπίμονον διάρροϊαν καὶ μάλιστα τὴν δυσεντεροειδῆ θεωρεῖται ἀφθαστος πανάκεια τὸ ἀφέψημα

τοῦ κόνυζου τοῦ βαρύοσμου, (ipula graveoleus). Διὰ τὴν χρονίαν διάρροϊαν κο-
νιοποιοῦν ὅστ' ἰχθύων καὶ ἰδίᾳ ὅστρακα καβούρου ἢ ἄστακοῦ καὶ δίδουν εἰς
τὸν πάσχοντα. (Ν. Κυριαζῆς εἰς Κυπρ. Χρονικά Δ' 1926, 166-167). Ποίας με-
θόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοι εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς;

β) Κατὰ τῆς δυσκοιλιότητος. Ποῖαι οὐσίαι ἢ ποῖα παρασκευάσματα
θεωροῦνται ὡς εὐκοίλια καὶ ποῖα ὡς ἐλαφρὰ ἢ ἰσχυρὰ καθαρτικά; Ποῖαι οὐσίαι
χρησιμοποιοῦνται εἰς κλύσματα; Π.χ. μολοχούδια, λάδι, σαπουνάδα, ξίδι καὶ τε-
μάχιον σάπωνος (Κύπρ.).

29. **Ἐπιληψία** (σεληνιασμός, τὸ γλυκὺ κλπ.).

Ποῖα τυχὸν μέσα πρὸς θεραπείαν μεταχειρίζονται πλὴν τῆς ἐγκοιμήσεως
εἰς ἐκκλησίας; Ποῖα ἄλλα ἀγιωτικά;

Ἐπίσταξις βλ. ρινορραγία.

30. **Ἐρυνγὰ δέξεται** (ρέψιμο).

Π.χ. ὅταν ἓνας ρεύγεται, τοῦ δίνουσι νὰ πιεθῇ καρύδια ἢ φουντούκια πολὺ
καβουρντισμένα ἢ μῆλα ψητά.

31. **Ἐρυθρὰ** (κοκκινίλα).

32. **Ἐρυσίπελας** (ἀκεμυρόρροια, κακοποσίπτε, τὸ πυρὸν, ἡ φώκια, τὸ σπύρι,
αἱ ἀμελέτητο, ἡ μαγασμαμένη κτλ.).

Εἰς τὴν Κύπρον, ἂν ἔχη φουκαλίδες, ἐπιχοῖουν μὲ ὄξος ἢ σαμόλαδον,
ἐνῶ συγχρόνως τὸ γητεύουν ἢ τὸ φοβεύουσιν μὲ κόκκινον παννὶ καὶ μὲ ζεστὸ
σίδερο. Εἰς τὴν Σπάρτην «τοῦ βάζουσιν ἀπαλὸν ζεστὰ μπαμπάκια, νεραμίδες ζεστὲς
τυλιγμένες σὲ παννὶ, ὅλο ζεστά. Δὲ θέλει μαχαῖρι, δὲ θέλει νὰ τὸ ματώσῃς, γιὰτὶ
πεθαίνει ὁ ἄνθρωπος». Εἰς τὴν Θράκην «τὸ καπνίζου πὲ τὸ φωκοπέτοσ' καὶ περνᾷ.
Δὲ θέλ' γιαιτροί». Ποῖοι οἱ θεραπευτικοὶ τρόποι καὶ αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοι;

33. **Εὐλογία.**

α) Τρόποι ἀνακουφίσεως τοῦ ἀσθενοῦς ἐκ τοῦ κνισμοῦ: Π.χ. εἰς
τὰ Κοτύωρα «ἄλειβαν τὰ ἐξανθήματα μὲ ἀγνὸ βούτυρο καὶ τὰ τρίβαν ἐλαφρότατα
μὲ μαλακὸ ντουλπάνι». Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἔτριβαν τὸ μέρος ποὺ τὸν τρώει
μὲ ἀψιφιὰ (τὴν μαδοῦσαν πρῶτα, νὰ μὴν ἔχ' κτσαρέλλια) ἔβαναν καὶ στοὶ στρῶμα
τ' ἀπάν' νὰ πλαγιάζ'. Πιρνοῦσι ἢ φαρμακάδα της μὲ τὴν ἀψιφιὰ καὶ ραχάτεν' αὐ-
τός. Ψοφοῦσι τὸ σκληρὸν μὲ τὴν ἀψιφιὰ».

β) Θεραπεία καὶ δίαιτα. Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «στὴν ἀρχὴ ἔδιναν στὸν
ἄρρωστο καθαρτικὸν καὶ περιορίζονταν στὰ ζεστά, τοῦ ἔκαναν καὶ δίαιτα μόνον
γάλα. Δὲν ἐπιτρέπονταν οὔτε μυρωδιὰ φασιολοῦ ν' ἀκουστῇ μέσα στοὶ σπίτι, οὔτε
καὶ κανενὸς ἄλλου ὁσπρίου. Καλόπιαναν καὶ τὴν Εὐλογίαν...».

34. **Ἡλίασις.**

Τρόποι θεραπείας: π.χ. τρίβουν άπαξ τής ημέρας τήν κάτω επιφάνειαν τής γλώσσης με φύλλον συκῆς, έως οὔ ματώση, καὶ κατόπιν τήν τρίβουν με σκόρδον καὶ στάκτην. Τοῦτο γίνεται τρίς ἢ τετράκις καὶ ὁ λιβακωμένος θεραπεύεται (Ἄδρ/πολις). Ἄλλοι «βάνουν γιαοῦρι στο μέτωπο μέσα σὲ παννιά».

35. *Ἡμικρανία* (κεφαλόπονος, κατεβασία κλπ.).

Προσδένουν σφικτὰ τήν κεφαλὴν με μανδῆλιον ἢ καὶ τοποθετοῦν εἰς τὸ μέτωπον φλοιὸν λεμονίου ἢ καὶ φέτες ἀπὸ πατάτα. Ἄλλοι εἰσπνέουν ζωηράν τινα μυρωδιὰν ἢ εἰσροφοῦν κολώνιαν καὶ ξίδι. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν πονοκέφαλον;

36. *Ἰκτερος* (χρυσή, κιτρινάδα, λιόκρ' ἢ λιόκριση).

Πῶς κόβουν τὴ χρυσή; Πίστις ὅτι ἡ χρυσή φαίνεται κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα: «Ἐνα μικρὸ ἄσπρο σπειράκι κι ἄλλα δυὸ τρία γύρω σ' αὐτὸ εἶναι ἡ χρυσή. Ὁ γιατρός με μικρὰ ψαλιδάκια κόβει τὰ σπειράκια αὐτὰ» (Αἰτωλ.). Ἄλλοι «χαράζουν τὸν χαλινὸ πὺν εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ πᾶν χεῖλος, στὴ μέση» (Κοτύωρα), ἄλλοι «κόβουν δυὸ μικρὲς φλέβες πὺν εἶναι κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα στὴ ρίζα (Σκοπὸς) ἢ κόβουν τρεῖς ξυραφιὲς ἀνάμεσα στὰ γυφίδια». Τὸ αἷμα πρέπει νὰ τρέξη, καὶ κατεβῇ στὰ μᾶτια, γιὰ νὰ ξελευθῇ καὶ νὰ καθαρίσῃ, ὅπως πιστεύουν, ἡ κιτρινάδα. Πότιζαν ἐλεῖται τὸν ἄρρωστο τοῦ αἵματος ἀπὸ χορτο ποτὶ τὸ ἔλεγον Παναγίας δάκρυα (ἀμάραντο), καθὼς καὶ ζωὴ ἀπὸ βρασμένα βερύκοκκα νωπὰ ἢ καὶ ξηρά. Γιὰ θεραπεία τὸν πότιζαν καὶ κατόπιν ἀπὸ μικρὸ γερό παιδί τρία πρωῒνά, χωρὶς νὰ βάλῃ πρὶν τίποτε στοὺς στόμα του. Τὸ κάτουρο ἔπρεπε νὰ εἶχε μείνει ὅλη τὴ νύχτα στοὺς ἀγιάζι (ἦτοι εἰς τὸ ὑπαιθρον) (Κοτύωρα). Ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ἄλλου;

37. *Ἰλαρά*.

Ποῖα ἡ ὀνομασία τῆς νόσου κατὰ τόπους; (λίλιρη ἐν Νάξῳ, λίγερη ἐν Σαμοθρ., λίλερη ἐν Ἀνδρῳ, Σίφνῳ καὶ λίλιρο ἐν Θήρῳ, ἔλιρη ἐν Μάνῃ κλπ.). Ὡς εἰδικὸν φάρμακον εἰς τοὺς Γαλανάδες τῆς Νάξου μεταχειρίζονται τὸ ἄνθος τῆς παπαρούνας· βράζουν δηλ. τὸ ἄνθος τῆς (τὰ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἄνοιξιν μαζεμένα) καὶ πίνουν τὸ ζουμί του. Ποῖαι αἱ μέθοδοι θεραπείας ἄλλου;

38. *Ἰσχυαλγία* (ἄμα πορῇ ἢ μέση).

Τρόπος θεραπείας (εἰς τὸν Σκοπὸν Θράκης): «Στρώνουν μιὰ κουβέρτα στοὺς πάτωμα καὶ ξαπλώνουν ἐπάνω τὸν ἄρρωστο εἰς ὑπτίαν θέσιν (ἀνάσκελα) χωρὶς μαξιλάρι. Ἐνας γερὸς ἄνθρωπος κάθεται ἐπάνω στὰ πόδια του καὶ τὸν κρατεῖ σφικτὰ. Ἐνας ἄλλος στέκεται πρὸς τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ πιάνει τὸν ἄρρωστο ἀπὸ τὸ πηγοῦνι περνώντας τὰ χέρια κάτω ἀπὸ τὶς μασχάλες. Τραναίνει τὸν ἄρρωστο ἀπὸτομα πρὸς τὰ πάνω (τὸν ταρτίζει), έως ὅτου τρέξῃ ἡ μέση του».

39. Καλαγκάθι.

Ἡ νόσος ἀνθραξ καὶ κάθε φλεγμονὴ τῶν μαλακῶν μορίων τῆς ἄκρας φάλαγγος τῶν δακτύλων (παρωνυχία). Διὰ τὸ καλαγκάθι ὑπάρχει ἀπειρία φαρμάκων. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον προσπαθοῦν νὰ προλάβουν τὸ κακὸν «φοβιτσάζοντας» διὰ τῆς ἐμβαπτίσεως τοῦ δακτύλου πρὸς ὑποπιεύνονται εἰς πολὺ ζεστὸν καφέν. Ὑστερώτερον καυτηριάζουν μὲ καρφὶ πυρακτωθὲν καὶ ἐπιθέτουν κάποιοι ἀλοιφήν. Ἄλλη θεραπεία εἶναι νὰ βουτήσουν τὸν δάκτυλον ἐντὸς τῆς χοληδόχου κύστεως τοῦ βοός, πλήρους χολῆς. Τὸ συνηθέστερον εἶναι κατάπλασμα ἀπὸ σαλιάγκους: παίρνουν ὀλίγα σαλιγκάρια μικρά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέλυφος των, ὀλίγην πίσσαν μαύρην, σαποῦνι ἄπαννον, λάδι καὶ ἀπόξεσμα τοῦ καλαμιοῦ· τὸ ὅλον σιγοψήνεται σὲ λίγα κάρβουνα εἴτε εἰς τὴν φλόγα κηρίου, ὅποτε ἀντὶ χύτρας χρησιμεύει τὸ φύλλον τοῦ κρεμμυδιοῦ. Ἡ ἀλοιφή αὕτη θεωρεῖται ψητική διὰ τὸ καλαγκάθι, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἄλλα ἀποστήματα. Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοι;

40. Κάλος.

Ἐνα παράδειγμα: «Ὁ κάλος παύ βγαίνει στὰ πόδια γιαιτρεύεται. Ἄμα στουμπίσουμε μιὰ ψημένη ντομάτα καὶ τὴ βουήμε καὶ τὴ δέσουμε ἀπάνω στὸν κάλο, σὺν κατάπλασμα πέφτει».

41. Καρδιακαὶ νόσοι (ταχυκαρδία κλπ.).

Κατὰ τῶν νόσων τῆς καρδίας, ἰδία παλμὸν χρηγεῖται καρδιά νωπὴ περριστεράς. Ποῖοι ἄλλοι θεραπευτικοὶ τρόποι εἶναι ἐν χρήσει;

Κασσίδα βλ. ἄνωρ.

42. Κήλη (τὸ κατέβασμα, σπάσιμο).

Εἰς τὴν Κορώνην «ψήνουν τ' αὐτὰ τῆς χελώνας καὶ τὰ τῶνε ὅσοι ἔχουν κήλη καὶ τοὺς περνάει». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι πρὸς θεραπείαν;

43. Κοκκύτης (πετεινόβηχας ἢ κορακόβηχας, κακαρίστρα κλπ.).

Τρόποι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὸ Ἄργος ψήνουν εἰς τὸν φοῦρνον ἀσπροκρέμμυδα, τὰ στύβουν καλὰ καὶ μὲ τὸ ζουμί των ποτίζουν τὰ παιδιὰ πρὸς πύσινον. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὰ ποτίζουν μὲ ὀλίγον αἷμα κόρακος ἢ μὲ κόνιν ἀπὸ τὸ σκῶτι του, ἀφοῦ προηγουμένως τὸ ψήσουν καλὰ. Ἄλλοι μεταχειρίζονται αἷμα κουκουβάγιας. Ἄλλοι συνιστοῦν εἰσπνοὰς ἀπὸ κόκ. Ἄλλοι τρόποι;

44. Κρυολόγημα (βήχας, πούντα).

Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Κύπρον: «Ὅταν ὁ βήχας εἶναι ἐνοχλητικός, δίδουν ἀφέψημα παρασκευαζόμενον μὲ ξηρὰ σῦκα, κανέλλαν, τεράτσι (κερατέαν), ἄνθη μολόχας, ζαμποῦκον (= κουφοξυλιά) εἴτε ὅλα μαζί εἴτε κεχωρισμένως. Ὅταν ὁ βήχας ἐπιμένῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, κατασκευάζουν τὸ ἐξῆς φάρμακον: λαμβάνουν ἀνὰ ἑκατὸν δράμια σπύρον ἀδράς τσιγκνί-

θας, σηςάμι, μαυρόκοκκον (μελάνθιον τὸ ἡμερον). Φρυγανίζουν καλῶς, κοπανίζουν λεπτότατα καὶ κοσκινίζουν· προσθέτουν κανέλλαν καὶ μοςχοκάρυδο καὶ ζυμώνουν τὸ ὅλον μὲ μέλι ἄσπρον. Ἀπὸ τὸ ἀντιβηχικὸν τοῦτο ἐλιξήριον λαμβάνουν τακτικὰ ἓνα κουταλάκι. Εἰς ἐλαφρὰ κρυολογήματα τρίβουν τὸ στῆθος μὲ μαστιχόλαδον ἢ μὲ τὸν λάδανον. Ὡς προφυλακτικὸν δὲ συγχρόνως καὶ θεραπευτικὸν μέσον ἔχουν τὴν λα(γ)οπεισιάν, τὴν μαλλούραν τοῦ προβάτου, τὴν ἐφημερίδα, τὰ ὅποια θέτουν εἰς τὸ στῆθος, διὰ νὰ συβράσουν καὶ τοὺς προφυλάξουν ἀπὸ περαιτέρω κρυολόγημα». Ποῖται μέθοδοι καὶ φάρμακα εἶναι ἐν χρήσει ἀλλοῦ; (Βλ. καὶ συνάχι, πνευμονία, πλευρίτης).

45. **Κρυοπάγημα** (χιονίστρες, μαργωτῆρες κττ.).

Ἔνα παράδειγμα: νὰ βάλλῃ ξίδι καὶ φλόμους, νὰ τὰ βράσῃ καὶ νὰ βάλλῃ τὰ πόδια του μέσα, ὥστε νὰ τὸ δέχεται. Μὲ τ' αὐτὸ γιαίνει (Κρήτη). Εἰς Κάρπαθ. ψήνουν φουῖσκο (εἶδος ἁμανίτου) καὶ τὴ σκόνῃ μεταχειρίζονται γιὰ τὶς χιονίστρες.

Κωλικὸς ἐντέρων βλ. εἰλεός.

Λαιμά βλ. ἀμυγδαλίτις.

46. **Λειχήν** (λειχήνα, ἀλ' χῆνα, καθάρια χῆνα (Ἰμβρ.), ἀρνιθακολλίδια (Κάρπ.), χαρδι (Πόντ.). Εἰς ποῖαν αἰτίαν ἀποδίδεται; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπ. πιστεύουν, ὅτι μολύνεται κανεὶς ἀπὸ τὰς ὄρνιθας. Τρόποι θεραπείας: Π.χ. μὲ ἀλοιφήν ἀπὸ σκόρδο καὶ μπαρουτί (Ἰμβρ.) ἢ μὲ καμένη λάχαρη (Βιθυν.) ἢ μὲ κάποιο χόρτο ἢ λουλουῖδι (αἶγια κιτρίνη) (Βιθυν.), χαρδοχορτο (Πόντος), ἢ μὲ στάχτη κλπ.

47. **Λιθοπάτης ἢ λιθοπάτεμαν** (Πόντ.).

«Ἔνα ξερὸ ἄσπρο ἐξόγκωμα, ποὺ βγαίνει καμιά φορὰ στὴν καμάρα τῆς πατούσας τοῦ ποδαριοῦ, αὐτὸ εἶναι τὸ λιθοπάτι. Γιὰ νὰ γερέψῃ, πρέπει νὰ τὸ σπάσουν» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸν Πόντον τὸ θεραπεύουν διὰ κόπρου ἀνθρώπου.

48. **Λύσσα.**

Μέσα καὶ τρόποι θεραπείας. Π.χ. τὸν λυσσόδηκτον ἄλλοτε δὲν τὸν ἄφηναν νὰ κοιμηθῇ ὁλόκληρον τὴν νύκτα τῆς 3ης ἡμέρας. Πρὸς τοῦτο ἔτρωγαν, ἔπιναν, τραγουδοῦσαν, χόρευαν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς (λ'σσόγαμους ἐν Σάμω, συλλόγαμος ἐν Κύπρῳ).

49. **Μαγουλίτις** (παρωτίτις).

Ἐπαλείψεις μὲ θηριακὴν καὶ ἄλλας ἀλοιφάς.

50. **Μαστίτις.**

Διὰ τὰς ραγάδας τῶν μαστῶν μεταχειρίζονται τὸ ὑμένιον τῶν αὐγῶν.

Ματόπονος βλ. ὁφθαλμία.

51. **Μηνιγγίτις.**

52. **Μητρίτιδες** (μητρικά, πάθη τῶν γυναικῶν κτλ.). Καταπλάσματα ἀπὸ πίσσα, τοῦβλο ζεστό κττ.

53. **Νεφρόπονος** ἦτοι κωλικὸς τοῦ νεφροῦ.

Ἔμπλαστρο γιὰ τὰ νεφρὰ (κρυόμπλαστρο ἐν Λέσβῳ). Π.χ. *Ἔννομε στήν ξύστρα μισὴ πλάκα ἄφορο σαποῦνι. Σποῦμε μαζί τρία ἄσπράδια αὐγά. Ρίχνουμε καὶ 25 δράμα ρακὶ κι ὅλα αὐτὰ τὰ χτυποῦμε. Ἀφοῦ τὰ δείρομε πολλὴ ὥρα, τ' ἀλείβουμε σ' ἓνα κομμάτι καινούργιο παννὶ κ' ὕστερα τὸ γεμίζουμε τρυπες μὲ μιὰ χοντροβελόνα. Μ' αὐτὸ σκεπάζουμε τὰ νεφρὰ, μέχρι νὰ ξεκολλήσῃ μοναχό τ'.*

54. **Ὀδονταλία** (πονόδοντος).

Ποῖα βότανα μεταχειρίζονται διὰ τὸν πονόδοντον καὶ ποῖα φάρμακα δι' ἀποστήματα τῶν ὀδόντων; Μερικὰ παραδείγματα: 1. Ὅταν ἔχουν πονόδοντο (ἢ πόνους στὸ μάγουλο), παίρνουν ἄσπρόχορτο καὶ μασοῦν τὸν καρπὸ. Τὸ ἄσπρόχορτο εἶναι χόρτο μὲ καρπὸ μαῦρο σάν φακὴ (Καρδίτσα). 2. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὴ *σκάρφη* (ἐλλέβορο). Τὴν ρίζα τῆς *σκάρφης* βράζουν μὲ ξίδι καὶ μὲ τὸ ἀφέψημα πλύνουν τὸ στόμα (Θεσσαλ.). 3. *Ἡ Πηλιόνα* εἶναι χόρτο μὲ τὸ χόρτο αὐτὸ καπνίζουν τὰ δόντια τοῦ ἀνθρώπου κ' ἐπὶ τὰ χτύπουν τὰ σκουλήκια πὺν εἶναι μέσ' *στὰ δόντια* (Αἰτωλ.). 4. Ὅταν ποῖσῃ τὸ νύκτι καὶ σχηματισθῇ ἀπόστημα (φούσκα), *καπνίζουν ἑλάτι καὶ τὸ ἀνακατεῖναι με μέλι ὕστερα τὸ βάζουν στὸ ἀπόστημα καὶ ἀνοίγει πολὺ σύντομα* (Ταλαντὸς Νάξου).

55. **Οἰδημα** (πρήξιμο).

Παράδειγμα: Βρέξε μιὰ ψίχα ψωμοῦ στὸ νερὸ καὶ λάδι μαζί, μάλαξέ τη, βάλ' τη στὸ πρήσιμα νὰ ξεπρηστῇ» (Γορτυνία). Ἄλλοι τρόποι;

56. **Ὁρχίτις**. Ἐνα παράδειγμα: «Σὲ πρήσιμα ὀρχιδιῶνε: Βράσε κουκκιά τσακισμένα σὰ φάβα, βάλ' τα σὲ λινὸ σακκοῦλι καὶ βάλ' τα στὸ πάθος. Αὐτὸ νὰ τὸ κάνῃς πολλὲς φορὲς ἡμέρα καὶ νύχτα» (Γορτυν.).

57. **Ὁφθαλμία** (πονόματος, ματόπονος, τραχώματα. Ἄλλαι ὀνομασίαι κατὰ τόπους, ὡς τὸ *λάρι* ἢ *ἐπιπεφυκίτις* ἐν Κρήτῃ). Μέθοδοι θεραπευτικαὶ καὶ φάρμακα: 1) Ἐνσταλάξεις γάλακτος γυναικὸς ἢ ὀποῦ ἀπὸ ροίδι ἢ τι ἄλλο. 2) Πλύσεις μὲ ἀφέψημα ζαμπούκων ἢ φύλλων τριανταφύλλου ἢ μὲ οὖρα κλπ. 3) Ἀποξέσεις τῶν βλεφάρων μὲ ζάχαρη ἢ μὲ σκόροdon (ὡς παρ' ἀρχαίους) κλπ. Ποῖαι ἄλλαι πράξεις συνοδεύουν τὴν ἀπόξέσιν; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «ἐξαπλώνεται ὁ ἀσθενὴς κατὰ γῆς καί, ἐνῶ βοηθοὶ κρατοῦν τοὺς πόδας του καὶ τὰς χεῖρας του ἀκινήτους, ἢ *«χολιάστρα»* (ιάτρουνα) ἀναστρέφει τὸ ἄνω βλέφαρον καὶ ἀποξέει τὴν τραχωματικὴν ἐπιφάνειαν διὰ τεμαχιῶν σκληροῦς σακχάρους. Μετὰ τὴν ἀποσπόγγισιν τοῦ αἵματος ἐφαρμόζουν *παμπατιζὲς* (δηλ. ἐπιθέματα βάμβακος, τὸν ὁποῖον ἐμβαπτίζουν εἰς ἄσπράδι αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον προηγουμένως δέ-

ρουν καλῶς, προσθέτοντες ὀλίγον ἀνθόνερον ἢ ροδόσταγμα) θερμὲς ἐπὶ τῶν πρησμένων βλεφάρων καὶ κρατοῦν τὸν ἄρρωστον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου, στάζοντες εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ καθ' ἑκάστην σταγόνας τινὰς ἀπὸ τὸν λεγόμενον «κόμπον». Ὅμοίως διὰ τὴν πυώδη ὀφθαλμίαν ἢ καὶ διὰ πάντα ζωηρὸν ἔρεθισμὸν τοῦ ὀφθαλμοῦ κόπτουν εἰς δύο μίαν ντομάταν καὶ ἐπιθέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἐπίσης φύλλα βασιλικῆς *ψινθρόφυλλης* ἢ *τριανταφύλλου* ζυμώνεται μὲ ζάχαρη καὶ ἐπιτίθεται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς ὡς ἀντιφλογιστικὸν φάρμακον (Κύπρος). Ὅταν ἔχουν «φαγούρα» εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ Κύπριοι χωρικοὶ τὸ ἀποδίδουν εἰς κονίδες (αὐγὰ ψείρας): ζεσταίνουν αὐγὸ (σφικτό), τὸ κόπτουν εἰς δύο μέρη καί, ἀφοῦ σκεπάσουν τὸ πρόσωπον μὲ λεπτὴν «κουρούκλαν», θέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τὰ δύο τεμάχια τῶν αὐγῶν μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἀπὸ τὴν θερμότητα καταστρέφονται οἱ κονίδες». — Ποίας μεθόδους μεταχειρίζονται, ὅταν τὸ φῶς τῶν ματιῶν ἀδυνατίζει; Π. χ. ἐν Κύπρῳ «φοροῦν σκουλαρίκια χρυσά, διὰ νὰ δυναμώσῃ τὸ φῶς τῶν». Τί συνηθίζεται ἄλλου;

Δίαιτα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον, συνιστᾶται νὰ τρώγουν ψωμί ἐπὶ 40 ἡμέρας ἀνάλατον καὶ ἀμύγδαλα.

58. **Ὀστρακία** (σκαλατίνια).
Ποῖα αἱ καὶ αἱ μεθodoi τῆς θεραπείας. Π. χ. εἰς τὰ Κοττωρὰ «κάνανε καταπλάσματα ἀπὸ κουπανισμένες ἑλιετ ^{αὐτῶν} μετὰ καὶ κουκούτσια τοὺς καὶ τὰ δένανε στὸ λαιμό. Ἐσωτερικὰ κάναν ἐπαλείψεις ἐλαίου μετὰ φτεροῦ καθαροῦ κόττας· δίαιτα αὐστηρή: οὔτε ψωμί, οὔτε κρέας».

59. **Παρωνυχία** (ἡ περὶ τὸν ὄνυχα φλεγμονή) *τριγυρίστρα-λογυρίστρα, μεθύστρα*. Βλ. καὶ καλαγκάθι.

Παρωτίτις βλ. μαγουλίτις.

60. **Πλευρίτις** (ὁ πλευρίτης, ἡ πούντα).

Μέσα θεραπείας: τὸ βυζικάντι «αὐτὸ τρανῶ ὕγρὸ καὶ κάνει φοῦσκες, τρουπᾶμε τὴ φοῦσκα γιὰ νὰ χυθῇ τὸ ὕγρὸ καὶ μετὰ βάζομε τσιρότο» (Νάξ.). Ποῖα ἄλλα μέσα εἶναι ἐν χρήσει ἄλλου;

61. **Πνευμονία**, βρογχοπνευμονία, πνευμονικαὶ συμφορήσεις (*περιπλεγμονία, πούντα* κτλ.).

Μέσα θεραπευτικά: ζεστὰ ποδόλουτρα, καταπλάσματα ἀπὸ λιναρόσπορο καὶ σιναπισμοὶ στὴν πλάτη, βεντουῖζες κτλ.

62. **Ραχίτις** (*πεντερούγα* ἐν Καλαβρ.).

Τρόποι θεραπευτικοί: ἐπάλειψις διὰ τῆς θηριακῆς, δι' ἐλαίου ἥπατος ὀνίσκου κλ. καταπλάσματα ἐκ χόρτων τινῶν κλπ.

63. *Ρευματισμοί.*

Τρόποι θεραπείας: ἄμμοχωσία (= ἐπίχωσις δι' ἄμμον, ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις), περικνημῖς μετὰ κόνεως θείου κτλ. Εἰς τὴν Κύπρον χρησιμοποιοῦν θερμὸν (ῥῥωρ) μὲ κόπρον αἰγός, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐπιθέτουν ὡς κατὰπλασμα, ἐνῶ εἰς τὸν Πόντον τὸ *κερόλαδον* ἢ *ἐρταβότανον*, ποὺ γίνεται ἀπὸ λάδι, σαποῦνι, κερὶ, θυμίαμα, μαστίχη Χίου, ρετσίνι ἀπὸ πεῦκα καὶ ρετσίνι ἀπὸ κερασιά. Κατὰ γιαιτροσόφι τῆς Κρήτης «λαμβάνεις μιά μασέλλα τοῦ γουρουνιοῦ, τὴν σπάζεις τὸ μεδούλιον ὅπου ἔχει μέσα καὶ τρίβεις τοὺς πόδας σου τρεῖς φορὰς τὴν ἡμέραν, μία τὸ πρωῒ, μία τὸ μεσημέρι, μία τὸ βράδυ».

64. *Ρινορραγία* (ἄνοιγμα τῆς μύτης).

Πλὴν τοῦ αἰμοστάτου (ἐρυθρωπῆς πέτρας) μεταχειρίζονται (εἰς τὴν Κύπρον) τὰ *βάρσανα* (= ἀθανασίαν τὴν βαλσαμώδη, pyrethrum tanacetum), κοπανίζουν τὰ φύλλα καλῶς καὶ εἰσάγουν εἰς τὸν αἰμορροοῦντα ρῶθωνα. Ἄλλοι ἐφαρμόζουν εἰσροφήσεις ὕδατος ἢ ὁποῦ λεμονίου, *πέτρων* καὶ *μυκτῆρος*, ἢ δένουν τὸν ἀντίθετον ὠτίτην δάκτυλον ἢ εἰσάγουν εἰς τὸν ρῶθωνα *τρίχα γάτιος* κτλ. Εἰς τὸ Λασιθί Κρήτης «ἅμα ἀνοίξῃ ἡ μύτι *κατεβαί* *τοῦ* *χταποδιοῦ* *τ'* *αἰγά*, τὰ *καί* *καὶ* *σὺ* *σκόνη* *τὰ* *ροφροῦνε* *καὶ* *τὸ* *αἷμα* *στενεῖται* *ἢ* *τὸν* *πῖνον* *ἀπὸ* *τὰ* *μαλ-* *λα* *καὶ* *τοῦ* *ξευνάσσου* *καὶ* *σταματᾷ*».

65. *Σκώληκες, ταινία* κτλ.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν τρώγουν καβουροειμέναν κολοκυθόσπορον μὲ ἄλας. Ἐπίσης συνηθίζουν νὰ τρώγουν ρέγκαν καὶ κολοκύθια ἢ μελιτζάνες τηγανιτὲς μὲ σκορδαλιὰ καὶ τὴν ἐπομένην πρωῒ λαμβάνουν καθάρσιον. Βλ. καὶ ἔλμινθες.

Σπλήνα βλ. Ἑλονοσία.

66. *Στοματίτις* (πονόστομα).

Πρὸς θεραπείαν ἐπαλείφουν τὸ στόμα μὲ κόκκινα μοῦρα (μουρόγερο) (Βιθυν.). Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

67. *Συνάχι.*

Τρόποι θεραπείας: Π.χ. εἰσπνέουν καπνὸν καιομένου βάμβακος καὶ σακχαρώς ἢ ροφοῦν οὔζο ἢ ταμπάκο ἢ πίνουν ζεστὰ μὲ φύλλα ἢ ἄνθη φλαμουριάς, διὰ νὰ ἰδρώσουν εἰς τὸν ὕπνον.

Τραχώματα βλ. ὀφθαλμία.

68. *Τριχόπτωσις.*

Πῶς γιαιτρεύεται ἡ φαλάκρα; Ἐν παραδείγμα: *Κάψε* *ἀβδέλλες* *νὰ* *γίνουν* *σκόνη*. *Βράσε* *τη* *μὲ* *νερὸ* *καὶ* *νὰ* *φρυγᾷ* *τὸ* *ἓνα* *στὰ* *τρία* *καὶ* *μ'* *αὐτὸ* *τὸ* *νερὸ* *ἄλειφε* *τὸ* *μέρος* (Γορτυν.). Εἰς τὸ Μανιάκι βράζουन ἓνα χορτάρι ποὺ βγαίνει

στό Τραγοπήγαδο (μακρυμάλλι) καὶ λούζονται τὸ Σάββατο μ' αὐτό. Εἰς τὴν Φαλαισίαν Ἀρκαδ. «Βγαίνουν ὀβριὰ (εἶδος χόρτου) ἀπὸ τῆ ρίζα καὶ χαμωλιὸ (ἀγκάθι). Τὶς ρίζες αὐτὲς τὶς βράζουν μὲ νερὸ καὶ λούζονται ἐπὶ τρία Σάββατα. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ μείνῃ καθόλου ρίζα μέσα στὴ γῆ».

69. Τριχοφάγος.

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιατρεύεται, ἂν ἀλείβεται τὸ μέρος, ὅπου πέφτουν οἱ τρίχες, μὲ σκόρδο στονμπισμένο καὶ μπαροῦτι· ἀλλὰ πρῶτα πρέπει νὰ χαράζεται τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ κάποιο κοφτερὸ ἐργαλεῖο». Εἰς τὴν Γορτυνίαν μεταχειρίζονται «ρίζα ἀπὸ σφεροδοῦκλι φρέσκια, γιὰ νὰ ναι μέσα ὅλο τὸ ζουμί της». Ἄλλου;

70. Τῦφος κοιλιακός.

71. Ὑδρωπικία.

Ἕνα παράδειγμα ἀπὸ γιατροσόφι Γορτυνιακό: Νὰ βράσῃς κρασί μὲ φλοῦδες ἀπὸ μελέο, τὸ κρασί νὰ εἶναι μιὰ ὀκά κι ἀπὸ τὸ βράσιμο νὰ μείνῃ μισή. Νὰ πίνῃς ἀπ' αὐτὸ μιὰ κονταλιά τὸ πρωῒ, μεσημέρι καὶ βράδυ μὲ κοντάλι τοῦ γλυκοῦ.

72. Ψθειρίαισις.

Γιατροσόφι κρητικό: «ἔπαρον διάστυρο καὶ κοπάνισε καλῶς, εἶτα ἔνωσον μετὰ σαπηνένου ξύλου ἢ μύλου ἢ ζύγκου χοίρου ἢ προβάτου καὶ ἄλειψε ἀπάνω ὅπου εἶναι οἱ ψεῖρες καὶ φοφοῦν».

Ποῖα βότανα ἢ κόνεις χρησιμοποίησιν εἰς κατασκευὴν ψειραλοιφῆς;

73. Φυματίωσις (φθίσις, χητικί, ἄρρωστος κλπ.).

Τρόποι θεραπείας καὶ φάρμακα. Εἰς τὸν Πόντον ἔδιναν στοὺς ἀρρώστους νὰ πίνουν καθαρὸ πετρέλαιο ἢ καὶ αἷμα ζεστὸ ἀπὸ σφάγια τὴν ὥρα τῆς σφαγῆς τους. Ἔδιδον καὶ γάλα κυνὸς ἢ νὰ γευθοῦν ἐν ἀγνοίᾳ των κυναρίου. Εἰς τὴν Νάξον διὰ τὰ στήθια νοσήματα μεταχειρίζονται σέλινον. Τὸ κοπάνιζον καὶ βγάζουν 50 δράμια ζουμί, τὸ ὁποῖον παίρνει μὲ μιάν δόσιν ὁ ἀρρώστος.

Χιονίστρες βλ. Κρυοπάγημα.

74. Χοιράδωσις (χοιραδικά, χελώνια).

Βοτάναι: χελωνόχορτον, μανδραγόρας κλπ. Τρόπος θεραπείας ἀπὸ κρητικὸ γιατροσόφι: «Ἐπαρε κολοκυθιοῦ ρίζα καὶ κοπάνισον καὶ στίβινον ἄρτον καὶ τὸ ζουμί του ἔνωσον μετὰ τοῦ οἴνου καὶ μὲ μέλι». Ἄλλα ἱατρικά;

75. Ψαμμίασις.

76. Ψώρα.

Φάρμακα: ἑλλέβορος μετὰ θείου κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται θεῖον ζυμωμένον μὲ λάδι, εἰς τὸν Πόντον ἀλοιφήν ἀπὸ θειάφι, σκόρδο, κατράμι καὶ λίπος χοιρινό. Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

77. Ψωροφύτης.

Μέσα θεραπείας: πλύσεις με στυφτικά (σουμάκι, καρυόφυλλο, τσάϊ κλπ.). «Άμα τὸ σκουπίσης, παίρνεις ἀπὸ λάχανο μιὰ φλούδα νὰ τὴν καπνίσῃς μὲ δαδὶ καὶ μετὰ τὴν βάζεις στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ. Τ' ἀλλάζεις κάθε τόσο καὶ λιγοστεύουν οἱ πληγές».

78. Ὠταλγία, ὠτίτις (αὐτόπονος).

Διάφοροι μέθοδοι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἐνσταλάζουν εἰς τὸ αὐτὶ μίαν σταγόνα λάδι ζεστὸ (καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ κανδήλι) ἢ γάλα ἀπὸ τὸν μαστὸν θηλαζούσης, κατὰ προτίμησιν, θῆλυ, εἴτε καὶ κυνός. Ἄλλοι ἐνσταλάζουν χυλὸν πράσου ἢ λάδι τοῦ ἀπήγανου (δηλ. καβουρδίζουν σὲ λάδι τὸν ἀπήγανον). Ἄλλοι περιτυλίσσουν στυπόχαρτον ἐν εἶδει χωνίου ἐμποτισμένον μὲ λάδι, τοῦ ὁποίου τὸ ἄκρον εἰσάγουν εἰς τὸ πάσχον αὐτὶ καὶ ἀνάπτουν τὸ στυπόχαρτον ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν ἄκραν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἀντὶ στυποχάρτου μεταχειρίζονται κηροπάννι. Εἰς τὴν Κορώνην ψήνουν ἄσπρο χοιμύδι, ὥσπου νὰ μαλακώσῃ, καὶ τὸ βάνουν σ' αὐτὶ καὶ περνάει ὁ πόνος. Σινηθὲς ὅμως εἶναι πολλαχοῦ καὶ νὰ ἐνσταλάζουν τρεῖς σταγόνες, ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ποντικολάδου. Κατὰ ποῖον τρόπον ἀπολαμβάνεται τὸ ποντικόλαδον; Πάσαι αἱ θεραπευτικαὶ μέθοδοι ἄλλου;

79. Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα σῶματι μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν ἄλλων νοσημάτων, ἰδίᾳ *ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἀνωμαλιῶν*, ὡς τῆς λιποθυμίας, τοῦ ὑστερισμοῦ, τῶν νευραλγιῶν, τῆς στάσεως τῶν ἐμμήνων, τῆς ἐμμόνου ἀδυναμίας κτλ.

Π.χ. 1) Ὅταν ἔχῃ κανεὶς νευραλγίες σ' ὅλο τὸ σῶμα του ἢ ὅταν πονῇ κάπου, βρίσκει τρυφερὲς φασκομηλίες, τίς ζεσταίνει πολὺ μέσα σ' ἓνα μεγάλο *σιντεροτσίκαιο* καὶ μ' αὐτὲς τυλίσσουν ὅλο τὸ σῶμα καὶ περνᾷ ὁ πόνος (Λατσίδα).

2) Πρὸς θεραπείαν τοῦ ὑστερισμοῦ συνηθίζουν εἰς τὴν Κύπρον νὰ δίδουν πρὸς κατάποσιν καρδίαν περιστεριοῦ, κατὰ προτίμησιν μαύρου, προσφάτως σφαγέντος. Ἡ καρδία αἰμόφυρτος πρέπει νὰ καταποθῇ ἀμάσητος. Ὡς ἀναληπτικὸν δὲ δίδουν ἀφέψημα κανέλλας, φύλλων κιτρομηλέας, λεμονέας, πορτοκαλέας, ἡδυσμόμου, ἀλοῖζας καὶ μυρσίνης. Δίδονται δὲ ἢ μόνα ἢ μερικὰ βρασμένα ὁμοῦ, θεραπεύοντα καὶ τὴν *λιοψυχίαν* (Κύπρ.).

3) Ὅταν καθυστεροῦν τὰ ἐμμηνα, δίδουν (εἰς τὴν Κύπρον) σκορπίδια ἥτοι *σκορπόχορτον*, ἐπειδὴ αὐτὰ *σκορποῦν τὸ αἷμα*· πρέπει ὅμως νὰ ζεσταθῶν πολὺ καὶ νὰ ροφηθῶν ζεστὰ τὰ σκορπίδια. Ἐπίσης μεταχειρίζονται τὸν πήγανον: παίρνουν μίαν ὁκάν κρασί, εἰς τὸ ὁποῖον βράζουν μερικὰ κλωνιά πηγάνου, ἕως ὅτου τὸ κρασί ἀπομείνῃ ὅσον μισὴ ὁκά. Ἀπὸ τὸ ποτὸν αὐτὸ πίνουν κάθε πρωτὶ ὀλίγον ἐπὶ 15 ἡμέρας (Κύπρ.).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο ἄλλοῦ; Ποῖα διὰ τὴν κατάπαισιν πόνου ἐμμήνων; Ποῖα πρὸς ἔκτρωσιν;

80. Ἄλλα μᾶλλον ἀσυνήθη ἢ ἰδιότυπα νοσήματα.

Π.χ. τὸ ψαθονοῦρι = μαυρίλα τοῦ σώματος θανατηφόρος (Καλάβρ.), ἡ μαυροκαρβνίδα = ἐξάνθημα δερματικόν, τὸ ἄλλαχού μαύρη λεγόμενον (Τήνος), ὁ λαγγονίτης = πόνος τῶν βουβώνων κατόπιν μακροῦ δρόμου (Ὀλυμπ. Κεφαλλ.), ὁ κεφαλίτης = ἐγκεφαλικὴ νόσος (Ἡπειρ.), ἡ ντούχωση = ἐσωτερικὴ φλόγωσις τοῦ σώματος (Ἡπ.), τὸ μόλεμα τοῦ στόματος (ἀπὸ ἀποφαγούδια τῆς γάτας ἢ τῶν ποντικῶν), ἡ σφῆνα, πού πετᾶνε τὰ μικρὰ παιδάκια κτλ. Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν;

Η'. Προληπτικὴ χρῆσις φαρμάκων.

α) Πρὸς πρόληψιν πυρετοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον «τὸ Μὰ τρῶνε σκόρδο καὶ βρέχνε παξιμάδ' μέσ' στὸ κρασί, ποὺ πὲ φᾶν τίποτα. Δὲν τς πιάν' ἢ θέρμ'».

β) Διὰ νὰ μὴ τοὺς τρώῃ ὁ σκουρπότης καὶ τὸ φίδι: Τρῶνε «σκουρπονοχόρτ'», τὶς ρίζες του (Αἰτωλ.), τρῶνε σκόρδο ἢ καὶνε φλοῦδες ἀπὸ αὐγὰ (Κορινθία), βάζουν κατὰ τὸ βρέφος ἡεροῦν (Ἄδρ/πολις).

γ) Διὰ νὰ προσλάβουν τὸ ἀγκάθι. Κοπάνισον τῆς καρδιᾶς ρίζα σ' ἕνα γουδί, ἀνακατεύουν τὴ σκόνῃ μὲ ξίδι ὕδατο καὶ τὸ δένουν ἐπάνω. Τὸ ἀλλάζουν 2-3 φορές. Αὐτὸ προλαβαίνει τ' ἀγκάθι (Κασσ.).

δ) Προληπτικὰ κατὰ τῆς μέθης. Π.χ. «Γιὰ νὰ μὴ μεθύσης, φάε νηστικός ἐφτά πικραμύγδαλα ἢ πλεμόνι γίδας ψημένο».

Ποῖα ἄλλα φάρμακα χρησιμοποιοῦνται προληπτικῶς;

Θ'. Διαιτητικὴ.

α) Ἀντιλήψεις περὶ θρεπτικῆς δυνάμεως τῶν τροφῶν, ἐκπεφρασμένοι εἰς παροιμίας. Π.χ. Ὁμὸ κρέας, κόκκινα μάγλα (Λῆμν.). Ὅποιος τρώει πατσιὰ τρώει λουρί, ὅποιος σνκῶτι αἷμα κι ὄγοιος κρέας ζωὴ (Γορτ.). Κρέας μὲ τὸ αἷμα καὶ ψάρ' ψημένο (Λῆμν.).

Φάε φασόλια, πιὲ νερό, | ἴσα γάμπια, δὲν μπορῶ.

Φάε κρέας, πιὲ κρασί, | ἴσα γάμπια, μοναχὴ (Τήνου).

Ἐφαγες ψάρι, ἤπιες νερό;

πάει τὸ ψάρι, εἰς τὸ γιालό

ἤπιες κρασί;

τό φαγες ξὺν (Ἄδρ/πολις).

β) Ἀπαγόρευσις ἢ ἀποχή ἀπὸ ὠρισμένων τροφῶν. Διαιτητικὸν μνηολόγιον: Τί πρέπει νὰ τρώγῃ κανεὶς κάθε μῆνα; Κρασιὰ δυναμωτικά.

γ) Ποία δίαίτα τηρεῖται ἐπὶ διαφόρων νοσημάτων, ὡς ἐρυθρᾶς, ἱλαρᾶς, ὀστρακιᾶς, τύφου κλπ.; Ποία κατὰ τὴν λοχειάν; ἐπὶ ἀποβολῆς κτλ.; Π.χ. ἐπὶ ἐρυθρᾶς, ἱλαρᾶς κττ. δὲν ἐπιτρέπεται, κατὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ἄλλη τροφή ἀπὸ τὰ ἀμύγδαλα, τὰ γαλακτερά, τὸ τσάϊ καὶ τ' αὐγὸ καὶ τὸ πετιμέζι, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται καὶ ὡς φάρμακον «*πυρωτικὸν τοῦ αἵματος*» (Κύπρ.).

Γ'. Χειρουργική.

α) Ἀπολύμανσις πληγῶν καὶ θεραπεία: μὲ ἀτμοὺς ὕδατος ἢ θείου, μὲ σίελον, μὲ καπνιὰν ἢ μὲ ἄλλους ποικίλους τρόπους. Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «κρατοῦσαν τὸ πληγωμένο πόδι ἢ χερί πάνω ἀπὸ μιὰ ἀναμμένη καλὰ θράκα ἀκριβῶς στὸ μέρος τῆς πληγῆς» ἔρριχναν ἀπάνω πρὸς τὴν θράκα νερὸ καὶ μὲ τὸ σβήσιμο δημιουργότανε δραστικὸς ἀτμός — *καπνοῦς ἢ ἀπονοῦς* — ποὺ ἀπολύμαινε τὴν πληγὴν. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὸν σίελον ὡς ἀπολύμαντικὸν ἢ βάζουν τὸν σκύλον νὰ λείχῃ τὴν πληγὴν. Ἀπομύρουν τὴν πληγὴν πρὸς ἀφαίρεσιν δηλητηριώδους τοῦ *Χοήσις βοτάνων* ἢ ἄλλων παρασκευασμάτων πρὸς θεραπείαν πληγῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «*κοπανίζουν τὴν σπαθοδόρα*» (ἀσφοδέλους) καὶ τὰ δέχονται ἐπάνω στὶς πληγὰς καὶ δὲν θυμαίνει ἡ πληγὴ. Τί εἶναι τὸ σπαθοδόρατο, τὸ πεντάνευρο, τὸ νευροχόρτι, τὸ φραγκοφύλλο, τὸ σκυλοχόρταρο, τὸ σμέρτο, τὸ κλεφτοχόρταρο κλπ. ἢ τὸ λεγόμενον σπαθόλαδο, ἢ σπερδονκλαλοφή, ποὺ μεταχειρίζονται πολλαχοῦ εἰς θεραπείαν πληγῶν;

Τί μεταχειρίζονται διὰ ν' ἀνοίξῃ τὸ ἔλκος καὶ ἐκρεύσῃ τὸ πύον; Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «*ἂν ἡ πληγὴ μολυνόταν, βάναν κατάπλασμα ἀπὸ πίσσα ζεσταμένη, ποὺ τρανοῦσε ὅλο τὸ πύον καὶ τὴν καθάριζε ὁλότελα*». Ἐπεὶτα βάζανε κερόλαδο ἢ καὶ σπαθοδόρατο, ὥσπου νὰ κλείσῃ. Εἰς τὴν Μάδυντον διὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἔλκους μετεχειρίζοντο *αὐγοστοῦπι*, δηλ. ἀλοιφήν ἀπὸ λεύκωμα αὐγοῦ, τρίμματα σάπωνος καὶ λάδι.

Ποῖα ἄλλα παρασκευάσματα μεταχειρίζονται πρὸς ἐπούλωσιν πληγῶν καὶ χρονίων ἑλκῶν; (π.χ. *ποντικόλαδο*). Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ νὰ σταματήσουν τὴν αἱμορραγίαν τραύματος; Τί ἐπιθέτουν εἰς τὴν πληγὴν ἀπὸ δάγκωμα σκύλου;

β) *Βαρεῖς μώλωπες* (κτυπήματα χωρὶς ν' ἀνοίξῃ πληγὴ, *μαμάκεμα* (Νάξ.), *πρήξιμο* καὶ *μελάνιασμα* κτλ.).

Ἐπιθέματα ἀπὸ ἀλάτι καὶ κρεμμύδι ἢ ψίχα ψωμί, κρεμμύδι καὶ ἀλάτι ἢ ἀπὸ

διάφορα βότανα. (Πρβλ. τὴν παροιμίαν «τὸν ἔκαμε τ' ἰλατιοῦ»). Π. χ. εἰς τὴν Νάξου «κοπανίζουν βυζάσκελα (ρίζες τῆς ἀσκέλας ποῦ εἶναι σὰν γλυκοπατάτες) καὶ τὰ βάζουν πάνω στὸ μαμάκεμα», εἰς τὴν Κυνουρ. «ψαίνουν πλατυμαντήλες καὶ τὶς βάνουν στὸ προήξιμο», εἰς τὴν Αἰτωλ. μεταχειρίζονται φλοιὸν τοῦ μελίου, ἐνὸς θάμνου πολὺ ὑψηλοῦ κλπ. Περιτύλιξις διὰ δερμάτων ζώων νεοδάρτων, ὡς παρ' ἀρχαίοις. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον «ὅποιος ἔπεφτε καὶ χτυποῦσε γερά – ἀπὸ δέντρο, ἀπὸ σκάλες κτλ. – χωρὶς ν' ἀνοίξῃ πληγές, τὸν ἐτύλιγαν σὲ ζεστό τομάρι προβάτου ποῦ τὸ σφάζανε τὴν ὥρα κείνη. Κοιμόταν ἔτσι 6-7 ὥρες, ἴδρωνε καλὰ καὶ γιατρενόταν, τοῦ περνοῦσαν κ' οἱ ζαλάδες». Εἰς τὴν Ἡπειρὸν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀλείφουν τὸ δέριμα τοῦ προβάτου (ἀπὸ τὸ ἄτριχον) μὲ λάδι, τὸ ἐπιπάσσουν μὲ κοκκινοπίπερο, καὶ μ' αὐτὸ περιτυλίσσουν γυμνὸν τὸν πάσχοντα, ἀφοῦ τὸν τοποθετήσουν παρὰ τὴν ἐστίαν. (Πρβλ. τὴν φράσιν: τὸν ἔκαμε τῆς προβειᾶς).

γ) Ἐγκαύματα.

Ἐπιθέματα διάφορα. Μερικὰ παράδειγμα: Εἰς τὸ Κωστί Θρ. «γὰ τὸ κᾶμα εἶναι ἢ χολή, εἶναι καὶ τὸ ἀρθεύανται μὲ τὸ λάδι τοῦ φαγιοῦ· νὰ τὸ χτυπήσῃς, νὰ τὸ χτυπήσῃς, νὰ γένη ἀλοιφή, τὰ βάζεις ὕστερα πὰ σὰ παθαῖς τὰ πονεῖς καὶ τὸ βάζεις ἀπάνω». Κατὰ Γεωργιάζον ἰατροσόφιον «ἀνακάτωσε τὸ ἄσπρο τοῦ αὐγοῦ μὲ ροδόσταμα, ταραξέ τὰ καλὰ καὶ βρέξε σ' αὐτὸ ἓνα μαντήλι καὶ βάλ' το στὴν καημάδα νὰ γιατρευτῇ γὰ ἓνα μερόνυχτο». Εἰς τὴν Κυνουρίαν, σὲ καψίματα βάνουν σκιαδούλια, ἓνα βότανο. Ἄλλου, ὅταν κατὶ κάποιος, κοπανίζει γρήγορα φύλλα τῆς ἀγκυνάρας, βάζει τὸ ζουμί ἐπάνω στὸ καμένο μέρος, γιάνει καὶ δὲν ἀφήνει σημάδι.

δ) Ἐξάρθρωσις (στραμπούλιγμα, βγάσιμο χεριοῦ ἢ ποδιοῦ).

Τρόποι καὶ μέσα ἀνατάξεως. Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ τοὺς Γαλανάδες τῆς Νάξου: Ζεσταίνουν νερὸ καὶ τὸ βάζουν μέσα σὲ ἓνα δοχεῖον. Βουτοῦν μέσα τὸ βγαλμένο χέρι ἢ ποδάρι καί, ἀφοῦ μαλακώσῃ, τὸ τρίβουν καλὰ κ' ἔπειτα τὸ τρανοῦν μὲ δύναμιν νὰ τὸ φέρουσιν εἰς τὴν θέσιν του. Κατόπιν ξαίνουν μὲ τὸ μαχαίρι λίγο σαποῦνι μέσα σὲ ἓνα πιάτο, βάζουν ἄσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ λίγη ρακή (ποτὸν ἐκ στροφυλιάς) τὸ ταρασσούν καλὰ, ἕως ὅτου γίνη μία ἀλοιφή. Βάζουν τὴν ἀλοιφή αὐτὴ ἐπάνω σὲ μπαμπάκι καὶ μὲ ἓνα παννὶ δένουν τὸ χέρι ποῦ πονεῖ.

ε) Κάταγμα.

Ἐνα παράδειγμα: Ἐσιαζαν πρῶτα τὸ κόκκαλο, σὲ τρόπο ὥστε νὰ σμίξουν ἀκριβῶς τὰ δυὸ σπασμένα κομμάτια του. Τοῦ βάναν ἔπειτα ἔμπλαστρο ἀπὸ φακὴ

τραβηγμένη σὲ μύλο τοῦ χειροῦ, ἢ ἀλεῦρι ἄσπρο, ἀνακατεμμένα μὲ σαποῦνι καὶ ἄσπραδι τ' αὐγοῦ. Ἀκουμποῦσαν τὸ σπασμένο χέρι ἢ πόδι σὲ δυὸ ἢ καὶ σὲ τρία κομμάτια λεπτὰ σανίδια (χαρτώματα — ἓνα ἀπὸ κάτω καὶ ἓνα ἀπὸ πάνω — ἢ δυὸ στὰ πλάγια). Τὰ ἔδεναν ἔτσι καλὰ καὶ ἔμενε σὲ ἀπόλυτη ἀκίνησία, ὥσπου νὰ γιάνη». (Πρβλ. *καλαμώνω* = δένω μὲ καλάμια τεθραυσμένον κόκκαλον). Εἰς τὴν Ἀρχαδίαν «τοῦ βάνουν γιὰ κὶ δηλ. ἐμπλαστον ἀπὸ πρόβεια μαλλιά ἅπλυτα, ποτισμένα μὲ ἄλοιφῃ ἀπὸ αὐγὸ μὲ ρακὴ δαρμένα καὶ τὸ ποτίζουν ταχτικά μὲ ρακὴ ἕως ὅτου θεραπευθῇ». Τὸ γιὰ κὶ μεταχειρίζονται καὶ εἰς τὰς ἐξαρθρώσεις.

ς) *Συρίγγιον*.

Ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας:

ζ) Εἰς ποίας *ἄλλας περιπτώσεις* ἐνεργεῖται χειρουργικὴ ἐπέμβασις; Π.χ. ὁ *νυχόπονος* (οἰδήμα τῶν ποδιῶν) θεραπεύεται εἰς τὴν Κύπρον «διὰ σχίσματος καὶ ἐξαγωγῆς αἵματος καὶ διὰ καθήρεστος δι' ἐλαίου». Τὸ *ζωντάρι* εἶναι «κάτι βῶλοι ποὺ βγαίνουν στὸ λαίμη ἢ στὸ χέρι ἢ καὶ σὲ ὅλο τὸ σῶμα, εἶναι δὲ πολὺ σκληρὸν αὐτό. Δι' ἐνχειρήσεως οὖτως ἀποσπᾶται ὁλόκληρον» (Γαλανάδες Νάξου). Τί ἐπιχειρεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ *καρκίνου*; Εἰς τὰ Κοτύωρα «μία γυναῖκα πρὶ τῆς παρουσίας τῆς καρκινώμας στὸ στήθος της σὲ μεγάλῳ καρδιοῦ, τό δεσε σφιχτὰ μὲ μεταξένια κλωστή. Τὸ καρκινώμα στέγνωσε, μαρᾶθηκε, καὶ ὕστερα ἀπὸ δυὸ μῆνες περιττῶν ἀφαιρέθηκε χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς καμιά χειρουργικὴ ἐπέμβαση». Ποιοὺς τρόπους μεταχειρίζονται ἄλλοι;

ΙΑ'. Κτηνιατρική.

α) *Κτηνίατροι ἐκ τοῦ λαοῦ*. Ὀνόματα αὐτῶν: *ἀλογογιατρός*, *παῖτάρης* = ἱππίατρος (Λειβήσιον) κλπ.

β) *Φάρμακα* (βότανα κλπ. εἶδη) χρησιμεύοντα γενικῶς εἰς θεραπείαν τῶν ζώων. Π.χ. ἡ *ἀργιόμπελη* θεραπεύει τὴν ψώραν τῶν ζώων, τὸ *ἀρκουδοπούρον* (εἶδος πρίνου) χρησιμοποιεῖται ὡς φάρμακον διὰ τὰ ζῶα, τῶν ὁποίων στέκεται τὸ οὖρος· φύλλα αὐτοῦ κτυπῶνται, ἀποτριβόνται καὶ στύβονται εἰς ποτήριον ὕδατος· μὲ αὐτὸ ποτίζεται τὸ πάσχον ζῷον (Αἰτωλ.). Ἄμα βήχουν τὰ ζῶα, τὰ ταΐζουν *ἀργιουκάστανον* (Αἰτωλ.). Τί εἶναι ἡ *καλακαφάνα*, τὸ *σκαρπί*, ἡ *πορδάλα* καὶ εἰς ποίας νόσους χρησιμοποιοῦνται; Ἄλλα ἱατρικά.

γ) *Θεραπευτικαὶ ἢ χειρουργικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ φάρμακα ἢ ἄλλα μέτρα πρὸς πρόληψιν νόσου τῶν ζώων*. Π.χ. Ἀφαιμάξεις (*ξαιμάτωμα*) διὰ κοπῆς τοῦ αὐτιοῦ ζώου ἀσθενοῦς πρὸς θεραπείαν. Φλεβοτομίαι ἱππου, ἡμιόνου

κλ. μεγάλων κτηνῶν. Ὅταν σταθῇ κάτι στὸν λάρυγγα ζῶου, τὸ κατεβάζουν ἐντέχνως μὲ τὸ μουντί, ξυλάριον περιτυλιγμένον μὲ βαμβάκι (Κάρπ.).

Προφυλάξεις: Π.χ. «φυλάνε τὰ πρόβατα νὰ μὴν πιοῦνε λιναρονέρι (νερὸ ποὺ ἔχουν πλύνει λινάρι), γιατί πέφτουν τὰ δόντια τους καὶ φοφᾶνε».

1. Ἀσθενεῖται ζῶων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

1) Ἀσθενεῖται ὀρνίθων.

1. Κόριζα ἢ τσίφνα. Ἐνα παράδειγμα ἐκ Κρήτης: Ἡ κόριζα εἶναι ἀρρώσθεια τῶν ὀρνίθων ποὺ γίνεται στὴ μπροστινὴ μπάντα τῆς γλώσσας. Βγάνει σκληρὴ προβειὰ σὰ νύχι. Δὲν τρώει, δὲν πίνει καὶ προσπατεῖ χαμηλοφτερουγισμένη. Τὸ παθαίνει, διὲν μὴν ἔχη νερό. Τοτεσὰ τῆς βγάνουνε σιγανὰ σιγανὰ τὴν προβειὰ, γιὰ νὰ μὴν κοπῇ ἡ-γι-ᾶκρη τῆς γλώσσας, γιατί τοτεσὰ φοφᾷ. Λαδώνουνε ὕστερα τὸ μέρος καὶ τῆς δίδουνε κομμάθια κρομμύδια λαδωμένα καὶ τὰ καταπίνει κι ἔτσὰ τῆς περνᾷ· ἐξεκορίζασεν ἡ ὀρνιθα.

2. Λαιμόπονος ἀπλοῦς. «Ὅταν εἶναι βραχνὴ ἡ ὀρνιθα. τῆς δίδουν πρὸς τροφὴν πίτυρα ψημένα μὲ γάλα καὶ τὴν ποτίζουν κονιάκ, διὰ νὰ καυτηριασθῇ ὁ λαιμός της. Ἄλλοι δίδουν κρεμμύδι μισοκομμένον καὶ ὀλίγον σκόρδον πρὸς τροφὴν, διὰ νὰ ψυθήσουν τὰ μικροβία» (Κύπρ.). Τὸ συνήθίζεται ἀπλοῦς.

3. Διφθερίτις. Εἰς τὴν Κύπρον κοσμοκίζον στάκτην, μὲ τὴν ὁποίαν ραντίζουν τὸν δάκτυλον καὶ δι' αὐτοῦ τρίβουν τὸ κάτω μέρος τῆς γλώσσης, διὰ νὰ βγάλουν ἓνα πετσὶ (τὴν τσίφναν)· ταύτην προέκει νὰ φάγῃ ἡ ὀρνιθα, ὅποτε τῆς φτύνεις ἢ τὴν ποτίζεις νερὸ μὲ θειάφι.

4. Φθειρίασις. «Ὅταν ἡ ὀρνιθα ἔχη φτειροῦδες, πιάνονται τὰ πόδια της καὶ δὲν μπορεῖ νὰ περπατήσῃ. Τότε τῆς τρίβουν μὲ λαδόξιδον τὰ πόδια καὶ μ' αὐτὸ τῆς ραντίζουν τὰ φτερά, τὰς γαλάτες (=τὰς φτεροῦγες) καὶ τὴν οὐρά. Ραντίζουν ὅμως καὶ τὸν γουμᾶν μ' ἀσβέστην» (Κύπρ.).

5. Χολέρα. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

6. Παθήσεις ἥπατος (σκοτᾶς).

7. Ἄλλαι ἀσθενεῖται, ὡς τὸ ἀσβεστοκώλιασμα, τὸ κοττοβλόξ, ἡ πιπίδα. Ποῖα τὰ συμπτώματα τῶν ἀσθενειῶν τούτων καὶ ποῖα τὰ θεραπευτικὰ μέσα;

2) Ἀσθενεῖται προβάτων καὶ αἰγῶν.

1. Κλαπάτσα ἢ καλμπάτσα ἢ γλαπάτσα (ἢ ἡπάτωσης). Εἰς ποῖον αἷτιον ἀποδίδεται καὶ ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Εἶναι μιὰ δροσιὰ ἀπάνω σὲ βαρκούσια χορτάρια· τὴ βλέπεις, μόλις δώσῃ ὁ ἥλιος. Αὐτὴ τὴν ἀναπνέουν τὰ πρόβατα· μπαίνει στὰ σκώτια τους καὶ παθαίνουν τὴ γλαπάτσα». Κατὰ τοὺς ποιμένας τῆς Κυνουρίας «ἀσπρίζει τὸ

πλεμόνι τους από την κρυότη», κατ' άλλους είναι είδος φυματιώσεως. Πρὸς θεραπείαν εἰς μερικοὺς τόπους μεταχειρίζονται σκάρφη (ἐλλέβορον): ξηραίνουν σκάρφη εἰς τὸν ἥλιον, τὴν τρίβουν, τὴν ἀνακατεύουν μὲ ἀλάτι καὶ ποτίζουν μὲ αὐτὸ τὰ πρόβατα. Ποῖα θεραπευτικὰ μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι;

2. Βλογιά. «Βγάνουν» κάτω σπειράκια ἀνάμεσα στὰ σκέλια καὶ ψοφᾶνε. Γιὰ νὰ γερέψουν, τὰ κεντρώνουν ἀνάμεσα στὰ λαγὰρὰ τὰ πρόβατα ἢ στὴ νουρὰ ἢ στ' αὐτί. Παίρνει ἀπ' τὸ πρόβατο τὸ βλογιασμένο ὕλη ὁ τσοπάνης καὶ τὰ κεντρώνει: μὲ ἓνα μαχαιράκι σκίζει λίγο στὰ φτενὰ καὶ βάνει ἀπάνω. Στὶς σαράντα μέρες στὰ πρόβατα δὲ βράζουν γάλα οἱ τσοπάνηδες» (Αἰτωλ.). Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοι; Τί εἶναι ἡ ἀνεμοβλογιά καὶ πῶς τὴν γιαιτρεύουν;

3. Παρμάρα. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ὅταν κολλήσῃ τὰ πρόβατα, στραβώνονται, κόβουνε τὸ γάλα, μονοβυζιάζονται... Στ' ἀλάτι κολλάει αὐτὴ ἡ ἀσθένεια, στὶς ἀλαταριές. Γιὰ νὰ γιαιτρευτοῦν, ξηραίνουν τὸ ἴδιο γάλα τους, τὸ φκειάνουν σκόνῃ, ταΐζουν τὰ πρόβατα καὶ γεραίουν». Τί μεταχειρίζονται ἄλλοι;

4. Βροντότριχα. «Εἶναι στὸ παλμάκι καὶ γίνεται ἀπὸ τὸν κουρνιαχτὸ» (Βούρβουρα Κυνοῦρ). Κατ' άλλους προσέχεται ὅταν τρῶνε ἄβρεχο κλαρὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸ». Ποῖα ἢ θεραπεία;

5. Ψώρα. Νόσος τῶν αἰγῶν. Ποῖα ἢ θεραπεία;

6. Διάρροια. Εἰς τὴν Νάξον «τῶν αἰγῶν εἶδον γάλα ἀγριλιᾶς καὶ τρώγουν» καὶ ἔτσι κόβεται ἡ διάρροια.

7. Μαστίτις (μασταρᾶς ἐν Ἡπ.). Εἰς τὴν Κρήτην λέγεται περὶδρομος: «ἀρχίζουν καὶ σαπίζουνται τὰ βυζὰ ντω: καὶ πέφτουνε. Θεραπεύεται ἅμα τοὺς πάρουνε αἷμα κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιά».

8. Παράσιτα τοῦ δέρματος (γινόθος ἐν Καρπ. ζάχους ἐν Ἀκαρν. ζάβα ἐν Ἡπειρ.). Ἀναπτύσσονται σκώληκες εἰς τὸ δέρμα ἰδίᾳ τῶν αἰγῶν καὶ τὸ τρυποῦν.

9. Σπληῆνα ἢ σπληνόκακο.

10. Παραγάλος ἢ παραγάλιασμα: ὅταν χάνουνε τὰ ζῶα τὸ γάλα τους καὶ δὲ μποροῦνε νὰ θρέψουνε τὸ ἀρνὶ τους.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι αἰγῶν καὶ προβάτων μὲ τὰ τοπικὰ τῶν ὀνόματα: π.χ. βοῦρολο (Ἡπ.), τὸ γλυκὲ (Καρπ.), νόσημα ἐγκεφαλικόν, ὅταν πέφτουν τὰ πρόβατα κάτω μὲ σπασμούς. Φσοῦνα, ὅταν τὰ πρόβατα μυξιάζουν καὶ δὲν μποροῦν ν' ἀνασάνουν (Αἰτωλ.), ψουρουμύτα, ὅταν ἡ μύτη των εἶναι ψωριασμένη (Αἰτωλ.), βλάσους ἢ φθίσις τῶν προβάτων (Χαλκιδ.), φτάρνακας, ὁ σκώληξ εἰς τοῦ κριοῦ τοὺς ῥώθωνας (Καρπ.), ἡ σιάπη, σάν εἶδος συνάχι (Αἰτωλ.), τὸ φιάγκωμα, ὅταν τὸ ζῶον πρήσκεται ἀπὸ χόρτον βλαβερόν καὶ δὲν ἡμπορῇ νὰ κατοικήσῃ (Κρήτη), παρμός (παραλυσία) κτλ. Ποῖα τὰ συμπτώματα, ποῖα ἡ αἰτία εἰς

την ὁποίαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια καὶ ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας ;

3) *Ἀσθένειαι μεγάλων ζώων* (ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, βοῶν).

1. *Ἀερόπιασμα*. Τὸ ζῶον *ἀεροπιάνεται*, ὅταν ἐκτεθῇ ἰδρωμένον, ἀκίνητον εἰς ρεῦμα ἀέρος. Θεραπεύεται, ὅταν ἐπιτρίψῃς μὲ παλαιὸν λάδι, βρωμισμένον, τὸ σῶμα του, τὰ πόδια του, τὸν λαιμόν του, προσδένεις δὲ ὑψηλά, ὥστε ὁ λαιμὸς νὰ εἶναι τεντωμένος (Κύπρ.). Ποία ἡ κοινὴ ὀνομασία εἰς διαφόρους τόπους καὶ οἱ τρόποι καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας ;

2. *Ἰδρωπότησμα*, ὅταν τὸ ζῶον ποτισθῇ ἰδρωμένον.

3. *Βήχας* (κοινῶς *σακαή*). «*Τὰ πιάνει στὸ λαιμὸ καὶ βήχουν*». Εἰς τὰ Καλάβρυτα θεραπεύεται δι' ἐντριβῆς μὲ χοίρειον λίπος περὶ τὸν λαιμόν τοῦ ζώου. Τί εἶναι ἡ λεγομένη *ξεροσακαή* ἢ *σαγκαβή*, πού προσβάλλει προπάντων τοὺς ὄνους καὶ πῶς θεραπεύεται ;

4. *Πόνος, κοιλόπονος, σφίξη καὶ κόψιμο, στρόφος ἢ στρόφλας*. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ; Π.χ. Διὰ τὸν κοιλόπονον τῶν μουλαριῶν εἰς τὴν Νάξον βράζουν σπόρον ἀλυσσώδους μὲ κρασί καὶ τὰ ποτίζουν, εἰς τὴν Κύπρον βάζουν εἰς τὸ κρασί πικρὰ φρούτα, στάκτη καλῶς κοσκινισμένη καὶ ποτίζουν τὸ ζῶον. Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν τὰ ποτίζουν δύο ἀγὰ κλοβία καὶ καφέ πολὺν χυμὸν ζάχαρη.

5. *Ἀπόστημα* (*μαγάρισμα* (Καλάβρ.) *σακαή* (Παρν.), *ξορισμένον* (Κύπρ.), ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικόν.—Ἡ θεραπεία ἐσωτερικοῦ ὄγκου εἰς τὴν Κύπρον γίνεται ὡς ἑξῆς : «*Κοπανίζομεν χοληδόχον κύστιν χοίρου, τὴν κοσκινίζομεν καὶ βάλλομεν εἰς 50 - 100 δράμια κρασί ἢ κουμανδαρίαν καὶ ποτίζομεν*». Ἐπίσης σφάζομεν σκυλάκια στραβά (μικρά) καὶ μὲ τὸ αἷμα τους ποτίζομεν τὸ ἄλογόν μας ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐντὸς 24 ὥρων. Τότε «*πετάσσεται ὄξω*» καὶ γίνεται ἐξωτερικὸν τὸ ἀπόστημα. Πρὸς θεραπείαν τούτου παίρνεις δύοσιν ὅσον μισὴ τοιυφετσια μαρουῦτι, τὴν ὁποίαν βάλλεις εἰς ἓνα ἄδειο κοντὶ γάλακτος, καὶ πλησιάζεις ὅσον μιὰ σπιθαμὴ μακρὰν ἀπὸ τὸν ὄγκον τοῦ ζώου, καὶ τότε ρίπτεις εἰς τὸ μαρουῦτι ἀναμμένον κάρβουνον, διὰ νὰ φοβιτοιάσῃς μὲ τὸν κρότον τὸ ξορισμένον καὶ νὰ φύγῃ. Μετὰ τοῦτο παίρνεις κκίλην, κοπανίζεις καλῶς καὶ ζυμώνεις μὲ δυνατόν ξίδι, καὶ μ' αὐτὸ χρίεις συχνὰ τὸν ὄγκον 10—20 φορὰς τὴν ἡμέραν, ἐπὶ δύο τρεῖς ἡμέρας, ὅτε καὶ διαλύεται ὁ ὄγκος. Ὅταν τὸ ἀπόστημα *λαμπουργάσῃ* (μαλακώσῃ) καὶ ἀρχίσῃ νὰ διαλύεται, πρέπει τὸ ζῶον νὰ ὀδηγῇται τακτικῶς εἰς περίπατον». Ποῖοι οἱ τρόποι τῆς θεραπείας ἄλλου ;

6. Πληγὰ ἢ σαρκώματα ἐπὶ τῆς ράχεως ἢ ἀλλαχοῦ τοῦ σώματος. Κοινὰ ὀνόματα : π.χ. *κωλοκαθιά*, ἢ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ὄνου πληγὴ (Πάρος), *μούρον*, τὸ ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν φορτηγῶν ζώων ὑπερσάρκωμα (Σάμος), *σुकάμυνο*, πληγὴ πού βγάζουν οἱ γαιδάροι στὰ πόδια ἢ ἀλλαχοῦ (Ἀμοργός) κτλ.

7. Πιάσιμο τῶν ποδιῶν (*καρφόπιασμα*), ὅταν πιάνωνται τὰ πόδια των.

8. Παθήσεις τῆς ὀπλῆς· π.χ. τὰ μουλάρια, τὰ βόδια *μαλοποδιάζουνε*, δηλ. μαλακώνουνε τὰ νύχια τους καὶ δὲν μποροῦνε νὰ περπατοῦνε.

9. Παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν· π.χ. *κάνει στὰ μάτια τ' ἄλογο, τὸ μουλάρι*, ὅταν βλέπη ἄλλα νὰ τρώγουν, χωρὶς νὰ ἔχη κι αὐτὸ νὰ φάγη.

10. Παθήσεις τοῦ στόματος καὶ τῆς γλώσσης. Π. χ. *Βρωμόστομο*, ἀσθένεια ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, καθ' ἣν μελανοῦται ὁ οὐρανίσκος των, πονεῖ καὶ δὲν ἡμποροῦν νὰ φάγουν. Πρὸς θεραπείαν ἀλείφουν τὸ μέρος μὲ ὄξος, ἄλας καὶ στουμπισμένον σκόρδον μαζί καὶ ἔπειτα τρυποῦν τὸ ἀπόστημα μ' ἓνα σουβλί (Καλάβρ.). Ὅσοι ἐν Κύπρῳ, ἡ νόσος τῆς γλώσσης τῶν βοῶν.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν κτηνῶν. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματά των, τὰ συμπτώματα καὶ αἱ θεραπείαι; Π.χ. *γυλαδουχόρτ' γιὰ τὴ γυλαδανάγκ'* ἡ πότισμα μὲ ἀγριοκάστανον καὶ ρίζα ἀπὸ μαγκούτα (εἶδος κρομμύου) (Αἰτωλ.), μάλ', εἶδος ἀνθρακος ἀγελάδων· κατὰ πρῶτον καυτσαίνουν, ἔπειτα πυρέσσουν ἰσχυρῶς καὶ τέλος μαυρίζει τὸ κρέας των καὶ ἀποθνήσκουν· τὰ καῖνε μὲ πυρῶμένο σίδηρον καὶ τοὺς δίνουν νὰ φάγῃ βοσκήμενα πολυτρίχι (Εὐρυτ.), *ψαλίδα*, ἀσθένεια τῶν χειλέων τῶν βοῶν, ὃ *πράκος* τῶν ποδιῶν, ὅταν τρέχουν σὰν *τρέλλα* (Αἰτωλ.), *παλαμίδα*, ἡ νόσος τῶν ὄνων, ὅταν φάγουν σταφύλια (Πάρος), ὃ *μαγκουφᾶς*, ὃ *περίδρομος* κλπ.

4) Ἀσθένειαι χοίρων.

1. Χοιρόλαιμος ἢ χοιρόλομος. Εἰς τὴν Λῆμον δένουν παννὶ στὴν ἄκρην ἑνὸς ξύλου (*μαλαχτάρ'*), τὸ ἀλείφουν μὲ φάρμακον (ξίδι ἢ ἄλλο τι) καὶ τὸ βυθίζουν στὸ λαιμὸ τοῦ χοίρου πρὸς ἰατείαν.

2. Χαλάζι ἢ χαλάτζο (σκληροὶ λευκοὶ ὄγκοι, σχήματος χαλάζης, ἐντὸς τοῦ στόματος τῶν χοίρων).

3. Κόρακας ἢ κοράκι (σάρκωμα καλύπτον τοὺς ὀδόντας τοῦ χοίρου καὶ ἐμποδίζον τὴν μάσησιν τῆς τροφῆς). Θεραπεία δι' ἀποκοπῆς τοῦ σαρκώματος καὶ καυτηριασμοῦ.

4. Νόσος ποδιῶν (*τραμπούκλα* ἢ *πισωτάντουλο*), ὅταν ὁ χοῖρος ἀδυνατῇ νὰ βηματίσῃ καὶ καταπίπτῃ. Πρὸς θεραπείαν τρυποῦν τοὺς γλουτοὺς τοῦ χοίρου μὲ τὸν *στρατορράφη*, εἶδος σιδηροῦ τρυπάνου, ἀφοῦ τὸν πυρακτώσουν εἰς τὴν πυράν.

5. Ἐξανθηματικαὶ νόσοι (*κελεφιά* Δυτ. Μακεδ.), ἔξανθήματα λευκὰ ὑπὸ τὸ δέρμα τῶν χοίρων.

6. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν χοίρων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

5) Ἀσθένειαι ἄλλων οἰκοσίτων ζώων.

Ο ΠΕΡΙ ΟΙΔΙΠΟΔΟΣ ΜΥΘΟΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Γράφων πρὸ ἑπταετίας τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀνὰ χεῖρας τόμου δημοσιευομένην πραγματείαν «*Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ*» δὲν ἐσκόπουν νὰ ἐνδια-
τρίψω καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος, πρὸς τὸν ὅποιον ὁ Ἰούδας ὑπὸ τῆς πα-
ραδόσεως προσωμοιώθη. Ἡρκέσθην μόνον νὰ παραθέσω στοιχεῖά τινα τῆς ἀρ-
χαίας περὶ Οἰδίποδος παραδόσεως, σφζόμενα παρὰ σχολιασταῖς ἢ μυθογράφοις,
τὰ ὅποια ἀνάγονται προφανῶς εἰς παλαιότερον καὶ δὴ δημῶδη τύπον τοῦ περὶ
Οἰδίποδος μύθου¹⁾.

Δυστυχῶς δὲν εἶχον τότε γνῶσιν τῆς μελέτης τοῦ *A. H. Krappe*, *La le-
gende d'Oedipe est-elle un conte bien?*²⁾ Ταύτης ἑκτενὴ περίληψιν ἔλαβον πρὸ
τινος ἐκ Παρισίων διὰ τοῦ φίλου κ. Δ. Περσπούλου, ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐν αὐτῇ ἐκ-
τιθέμενα εἶναι ἐν πολλοῖς ἀντίθετα πρὸς τὴν αὐτοῦ ὑποστηριζομένην ἄποψιν,
κρῖνω σκόπιμον ν' ἀσφαλίσθω ἐδῶ μὲν τὴν γνώμην τοῦ διαπρατοῦς λαογράφου
ἐρευνήτοῦ.

Θὰ ἐξετάσω πρῶτον τ' ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἐπὶ μέρους θέματα καὶ κατόπιν
τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ ἀρχαίου μύθου.

Τὰς μεσαιωνικὰς διηγήσεις, τὰς συνημμένας πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα, ὁ
συγγραφεὺς θεωρεῖ ὡς λόγια κατασκευάσματα, παραχθέντα κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ
ἀρχαίου περὶ Οἰδίποδος μύθου· δάνεια δὲ «σχετικῶς πρόσφατα, μεσαιωνικά, ἐκ
τοῦ Βυζαντίου εἰλημμένα», εἶναι αἱ πολυάριθμοι σλαβικαὶ διηγήσεις περὶ Ἀνδρέου
τοῦ Κρήτης κτλ. Ἀλλ' ἡ περὶ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Α', ὡς καὶ περὶ τοῦ
ἁγίου Ἀλβίνου, διήγησις, ὅπου τὸ στοιχεῖον τοῦ ἀνοσίου γάμου ἐμφανίζεται δις
καὶ κανεὶς δὲν γίνεται λόγος περὶ προφητείας, περὶ σφιγγὸς καὶ αὐτοκτονίας τοῦ
ἁμαρτήσαντος «ἔχει, λέγει, τόσον ὀλίγα τὰ κοινὰ μὲν τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος,
ὥστε νὰ μὴ δύναται τις μὴδὲ νὰ εἴπῃ μετὰ τοῦ *E. Littré*³⁾ ὅτι εἶναι καὶ ὥχρα
αὐτοῦ ἀνταύγεια (*un pâle reflet*)» (σελ. 14).

¹⁾ Βλ. ἀνωτέρω σ. 19.

²⁾ *Neuphilologische Mitteilungen*, Helsinki τ. 34, 1933, σ. 11 - 22.

³⁾ *E. Littré*, *Histoire de la langue française*, Paris 1863 II 172.

Περὶ τῶν διηγήσεων ὅμως, αἱ ὁποῖαι φέρονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ ὑπὸ μορφὴν καθ' αὐτὸ παραμυθίων καὶ εἶναι πρὸ πολλοῦ γνωσταὶ ἐκ τῆς παρὰ L. Constans ἀναγραφῆς των ¹⁾, ὁ Krappe δὲν κάμνει ἴδιον λόγον, ὑπολαμβάνων καὶ αὐτάς, ὥς καὶ τὰς περὶ Ἰουδα καὶ Ἀνδρέου Κρήτης διηγήσεις, ὥς λόγια ἢ ἡμι-λόγια κατασκευάσματα, ἐκ τοῦ ἀρχαίου μύθου παραχθέντα.

Εἰς τὰ παραμύθια, τῶν ὁποίων περιήλυν ἔδωκα ἀνωτέρω, σελ. 19 κέ. πρέπει νὰ προστεθῇ ἓν οὐκρανικόν, ἀναδημοσιευθὲν ὑπὸ J. Frazer²⁾, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ὅλην του πλοκὴν ὁμοιάζει μὲ τὸ φιλλανδικόν, ἀλλ' ἔχει προφανῶς ὑποστῇ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ρωσικῆς περὶ Ἀνδρέου Κρήτης διηγήσεως εἰς κύρια αὐτοῦ στοιχεῖα³⁾.

Ὅμοιως προσθετέα δύο ρουμανικὰ καὶ τέσσαρα οὐγγρικὰ παραμύθια, τὰ ὁποῖα ἀναγράφονται εἰς τοὺς καταλόγους τῶν ρουμανικῶν ⁴⁾ καὶ οὐγγρικῶν ⁵⁾ παραμυθίων ὑπὸ τὸν τύπον «Οἰδίπους». Καὶ διὰ μὲν τὰ ρουμανικὰ παρέχεται ἡ

¹⁾ L. Constans, La legende d'Oedipe, Paris 1831 σ. 104 - 111.

²⁾ J. Frazer, Apollodorus, The Library (The Loeb class. Libr.), London 1921 τ. II

σελ. 372 κ.έ.

³⁾ Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι: Τὸ ἐπεισόδιον, τὸ σχετικόν μὲ τὴν πατροφονίαν (εἰσόδος τοῦ πατρὸς ἐν ὥρᾳ νυκτὸς εἰς τὸν κήπον πρὸς ἐλεγχόν τῆς ἐπαγρυπνήσεως τοῦ φύλακος καὶ φόνος αὐτοῦ ἐξ ἀγνοίας), ἀναγνώρισις ἐκ τῶν ἐν τῇ κοιλίᾳ οὐλῶν, ὁ μετὰ μακρὰν μετάνοιαν γενόμενος ἐξιλασμός τῶν ἀμαρτημάτων αὐτοῦ ἡμῶς κλπ. - Χάριν μεζονος σαφηνείας παραθέτω ἔδῳ περιήλυν τῆς ρωσικῆς διηγήσεως, τῆς ἀρνημένης μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνδρέου, ἀρχιεπισκόπου Κρήτης (Ζ' αἰ.): "Ενας ἔμπορος ἐκ Κρήτης ἤκουσε μίαν ἡμέραν τὴν ὁμιλίαν δύο περιστερῶν, αἱ ὁποῖαι τοῦ προείπον τὴν γέννησιν ἐνὸς υἱοῦ, ὀνόματι Ἀνδρέου, ὁ ὁποῖος θὰ ἐφόνευε τὸν πατέρα του, θὰ ἐνυμφεῖτο τὴν μητέρα του καὶ θὰ ἐβίαζε τριακοσίας καλογραιάς. Ὁ ἔμπορος διέταξε νὰ σκοτώσουν τὸ παιδίον. Ἀλλ' ἡ μητέρα ἔβαλε νὰ τὸ βαπτίσουν καὶ νὰ τὸ ὀνομάσουν Ἀνδρέαν, νὰ τοῦ δώσουν μερικὲς μαχαιριᾶς εἰς τὸ σῶμα καὶ νὰ τὸ δέσουν ἐπάνω σὲ μιὰ σανίδα καὶ νὰ τὸ ρίψουν ἔτσι εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ σανίδα περισυνελέγη ἀπὸ μίαν καλογραῖαν, ἡ ὁποία ἔδωκε τὸ παιδί εἰς τὴν ἡγουμένην της. Ἔτσι ὁ Ἀνδρέας ἀνετράφη μέσα εἰς τὸ μοναστήρι. Σὺν ἔγινεν ἄντρας, διέφθειρε τὰς τριακοσίας καλογραιάς, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἡγουμένης, ἐδιώχθη ἀπὸ τὴν μονὴν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρέσιαν τοῦ ἰδίου τοῦ πατρὸς, ὁ ὁποῖος τὸν ὥρισε νὰ φυλάττῃ τὸ ἀμπέλι του. Διὰ νὰ δοκιμᾷ τὸν καινούργιον ὑπηρέτην του, ὁ πατέρας του ἐμβῆκε νύκτα εἰς τὸ ἀμπέλι, ἐξεληφθῇ ὡς κλέπτης καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του. Ἀφοῦ ὡμολόγησεν εἰς τὴν κυρίαν του ὅτι συνέβη, αὐτὴ τὸν ἐξέλεξε διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν τοῦ οὐζύγου της. Ἡ οὐλή, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὴν κοιλίαν, ἀπεκάλυψε τὴν ταυτότητά του. Καταληφθεὶς ἀπὸ φρίκην, ἔφυγε καὶ ἔλαβε τὴν συγχώρησιν μετὰ μακρὰν μετάνοιαν, ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ πάπα Γρηγορίου. Τέλος διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον τὸν ἅγιον ἐπίσκοπον, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχεν ἐπιβάλει τὴν μετάνοιαν.

⁴⁾ A. Schullerus, Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten (FFC 78) Helsinki 1928 ἀριθ. 931.

⁵⁾ Hans Honti, Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen (FFC 81) Helsinki 1928 ἀρ. 931.

ἔνδειξις: «Ὁ ἔκτεθεις υἱὸς νυμφεύεται τὴν χηρεύσασαν μητέρα» διὰ δύο δὲ ἐκ τῶν οὐγγρικών: «τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ τύπου εἶναι πολὺ ἐξησθενημένα». Τὰς συλλογὰς ὁμως, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι τὰ παραμῦθια αὐτὰ δημοσιευμένα, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω¹⁾).

Εἰς τὰ ἑλληνικὰ παραμῦθια τοῦ τύπου τούτου ἀνήκει καὶ μία παραλλαγή, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ τῆς ὁρεινῆς Ἡπείρου, ἀλλ' εἶναι εἰς κουτσοβλαχικὴν γλῶσσαν καταγεγραμμένη²⁾. Τὴν παραθέτω ἐδῶ κατὰ πιστὴν μετάφρασιν, γενομένην ὑπὸ τοῦ συνεργάτου μου ἐν τῷ Ἀρχεῖφ κ. Δ. Οἰκονομίδου:

Ὁ Ποταμίτης

«Ἦταν μιὰ φορὰ καὶ δὲν ἦταν.

Μιὰ φορὰ στὸν παλιὸ καιρὸ, θὰ ἴναι ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τότε, ζοῦσε στὴν ἄκρῃ τοῦ κόσμου ἓνας χριστιανὸς μὲ τὴ γυναῖκα του. Εἶχαν ἐννιά παιδιὰ. Μετὰ τὸ ἕνατο παιδί ἡ γυναῖκα ἔμεινε πάλιν ἔγκυος καὶ ἐπλησίαζαν οἱ μέρες νὰ γεννήσῃ.

Σὰν γέννησεν ἡ γυναῖκα, τὴν τρίτη βραδία ἦρθαν οἱ Μοῖρες, γιὰ νὰ μοιρά-
νουν τὸ παιδί.

Ἡ γυναῖκα, ἐπειδὴ εἶχε πολλὰ παιδιὰ, αὐτὰ δὲν τὸ προίκεται μὲ καλὴ κα-
διά. Ἐπὶ τὴν τρίτη βραδία οὔτε τούριτ, οὔτε φαί, οὔτε κρασὶ, οὔτε τραπέζι ἔβαλε.

Αὐτὲς ἅμα ἦρθαν καὶ εὐρῆκαν ἀσταστοὺ τραπέζι, θύμωσαν πολὺ καὶ ἄρχι-
σαν νὰ γράφουν γιὰ τὸ μικρὸ μιὰ ζωὴ γεμάτη δυστυχίες: Νὰ πεθάνῃ ὁ πατέ-
ρας του, νὰ πεθάνουν τὰ ἐννιά τ' ἀδέρφια του, νὰ μείνῃ μονάχο καὶ ἄρφανὸ ὅλο
δυστυχία, καὶ ὅταν θὰ ῥθῃ ἡ ὥρα γιὰ νὰ παντρευτῇ, νὰ πάρῃ γυναῖκα τὴ μάνα του!

Ἡ δυστυχισμένη μάνα, σὰν ἄκουσε τί ἔγραψαν οἱ Μοῖρες, ἄρχισε νὰ τρέμῃ
πάνω της τὸ πουκάμισό της καὶ δὲν τῆς κόλλησεν ὕπνος ὥς τὰ ξημερώματα.

¹⁾ Ἰσπανικὴν παραλλαγὴν τοῦ παραμυθίου περιέλαβεν ὁ *Ralph S. Boggs* ἐν *Index of Spanish Folktales* (FFC 90) Helsinki 1930 ἀριθ. 931* Α: Ἐλάφι ἐρωτᾷ τὸν κυνηγὸν «Γιατί μὲ κυνηγᾷς, φρονιὰ τῶν γονιῶν σου;». Ὁ κυνηγὸς ἐκ φόβου φεύγει ἀπὸ τὸν τόπον του καὶ παντρεύεται σὲ μιὰ μακρινὴν πολιτείαν. Οἱ γονεῖς του τὸν ἀναζητοῦν καὶ φθάνουν στὸ σπιτί του, καθ' ὃν χρόνον αὐτὸς λείπει εἰς τὸ κυνήγι. Ἡ γυναῖκα του τοὺς βάζει νὰ κοιμη-
θοῦν στὸ κρεββάτι της. Τὸ πρωτὶ, πρὶν ἀκόμα ξημερώσῃ, ὁ ἄντρας της γυρίζει, ἐνῶ ἡ γυ-
ναῖκα του εἶναι εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ βλέποντας δύο ξένους στὸ κρεββάτι της τοὺς σκοτῶ-
νει. Ἡ γυναῖκα ἐπιστρέφει καὶ λέγει, ὅτι οἱ γονεῖς του εἶναι στὸ κρεββάτι της. Πέφτει νεκρὸς».

²⁾ *Pericle Papahegi*, Basme Aromâne, București, 1905, σ. 360 κέ. ἀρ. 110. Ὁ Schul-
lerus τὸ παραμῦθι αὐτό, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ κουτσοβλαχικὰ παραμῦθια, περιέλαβεν εἰς τὸν κα-
τάλογον τῶν ρουμανικῶν παραμυθίων, ἐνῶ πλὴν τῆς γλωσσικῆς οὐδεμία ἄλλη σχέσις ὑφίστα-
ται μεταξὺ Κουτσοβλάχων καὶ Ρουμάνων. Περί τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων
βλ. Ἀντ. Κεραμόπουλλον, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι; 1939 καὶ Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτο-
νες 1945. σ. 185 - 197.

Συλλογίστηκε, συλλογίστηκε τί νὰ κάνῃ! Στὸ τέλος ἀποφάσισε νὰ γλυτώσῃ ἀπ' αὐτὸ τὸ κακό.

Σηκώθηκε, πήρε τὸ παιδί καὶ πήγε κάτω στὴν ἀκροποταμιὰ νὰ τὸ πνίξῃ. Μὰ ἡ καημένη μάννα, σὰν μάννα ποὺ ἦταν, τὸ πονοῦσε καὶ δὲν ἀποφάσισε νὰ τὸ ρίξῃ στὸ ποτάμι. Τὸ ἄφησε στὸν ὄχτο τοῦ ποταμοῦ κ' ἔφυγε.

Ἄμα ἔφυγε ἡ δυστυχισμένη μάννα, νὰ καὶ περνᾷ ἀπὸ κεῖ ἓνας ἄνθρωπος. Αὐτὸς σὰν τ' ἄκουσε νὰ κλαίῃ, τὸ παίρνει καὶ τὸ πάει σπίτι του.

Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἀπ' ἄλλο μέρος κ' ἐπειδὴ τὸ παιδί τὸ βρῆκε στὸ ποτάμι τ' ὠνόμασε Ποταμίτη¹⁾.

Στὸ σπίτι τ' ἀνθρώπου αὐτοῦ τὸ παιδί ἐμεγάλωνε μέρα μὲ τὴ μέρα, ὥσπου ἔγινε πολὺ δυνατό. Σὰν ἔπηξε τὸ μυαλό του στὸ κεφάλι μιὰ μέρα ρώτησε τὸν πατέρα του καὶ τοῦ λέει:

— Δὲν μοῦ λές, γιατί μὲ φωνάζετε Ποταμίτη;

Ὁ πατέρας του στὴν ἀρχὴ δὲν ἤθελε νὰ τοῦ πῇ, μὰ ὕστερα, ἐπειδὴ τοῦ φορτώθηκε πολὺ «νὰ μοῦ πῇς, νὰ μοῦ πῇς», τοῦ τὰ εἶπε ὅλα, πὼς δηλ. τὸν βρῆκε παιδάκι πεταμένο στὸ ποτάμι.

Καταστενῆχομένη τὸ παιδί, σὰν βούρσε πὼς εἶναι τὰ πράγματα, καὶ δὲν εἶχε τί ἄλλο νὰ κάμῃ. Σηκώνεται, βάζει ἓνα κομμάτι ψωμί στο νισσοβά του καὶ κίνησε νὰ πάῃ νὰ βρῇ τοὺς γονεῖς του.

Φτάνει στὸ χωριὸ τοῦ πατέρα του, μὰ ἀπὸ τὴν κούνια παρμένος, δὲν ἤξερε τὴ γενιά του. Πάει σὲ μιὰ γριὰ γυναῖκα. Ἡ γριὰ δὲν εἶχε παιδιὰ. Τὸν ρωτᾷ ἀπὸ δῶ, τὸν ρωτᾷ ἀπ' ἐκεῖ, μαθαίνει πὼς δὲν ἔχει γονιούς· ὕστερα δίνει ἀπὸ τὴ μιὰ, δίνει ἀπὸ τὴν ἄλλη, γιὰ νὰ τὸν κάμῃ παιδί της καὶ νὰ τὸν παντρέψῃ μὲ μιὰ ὁμορφὴ χήρα. Τοῦ λέει ἡ γριὰ πὼς ἡ χήρα αὐτὴ εἶναι πλούσια, πὼς εἶχε ἑννιά παιδιὰ καὶ τῆς πέθαναν τὰ ἔρημα κ' ὕστερα πὼς τῆς πέθανε κι ὁ ἄντρας της κ' ἔμεινε μοναχὴ ἡ δύστυχη. Ἀκόμη τοῦ λέει, πὼς ποδάρι ἀνθρώπου δὲν μπαίνει στὸ σπίτι της, κι ἂν θέλῃ, μπορεῖ νὰ τὴν πάρῃ γυναῖκα.

Πές, πές ἡ γερόντισσα τοῦ γύρισε τὰ μυαλὰ καὶ τὸ παλληκάρι παντρεύτηκε τὴ χήρα.

Πέρασαν χρόνια πολλὰ κ' ἡ δύστυχη ἡ χήρα ποὺ τὸ εἶχε γεννήσει, εἶχε ξεχάσει τὸ γράψιμο τῶν Μοιρῶν. Μὰ σὰν παντρεύτηκε ρωτᾷ τὸ παλληκάρι ποιοὶ εἶναι οἱ γονεῖς του. Κι ὁ Ποταμίτης κάθεται καὶ τῆς τὰ λέει ὅλα ὅσα ἤξερε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ποὺ τὸν μεγάλωσε, πὼς τώρα καὶ τόσα χρόνια βρέθηκε στὸ ποτάμι, πὼς τὸν πήρε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸν μεγάλωσε καὶ πὼς, ὅταν ἔπηξε τὸ μυαλό του, θέλησε νὰ μάθῃ γιατί τοῦ ἔδωσαν τέτοιο ὄνομα κι ὅλα ὅσα ἤξερε.

¹⁾ Κατὰ λέξιν «Παῖδι ἀπ' τὸ ποτάμι».

‘*Ἡ δύστυχη γυναῖκα, ὅσο μιλοῦσε κ’ ἔλεγεν ὁ Ποταμίτης, ἄλλο τόσο αὐτὴ κινεῖτο καὶ πάγωνε τὸ αἷμα μέσα στὶς φλέβες της. Στὸ τέλος, σὰν τέλειωσε τὸ παιδί τὰ λόγια του, τῆς ἤρθε πολὺ ἄσχημα κ’ ἔπεσε κάτω φωνάζοντας: Σὺ εἶσαι τὸ παιδί μου.*

Κ’ ἔτσι ὅ,τι οἱ Μοῖρες εἶπαν ἔγινε».

Τὸ παραμῦθι αὐτό, ἑλληνικώτατον εἰς τὰ μυθολογικά του στοιχεῖα, ἔχει τὴν γνωστὴν εἰσαγωγὴν τῶν παραμυθίων τῆς τύχης μὲ τὸ κατ’ ἔσοχὴν ἑλληνικὸν ἔθιμον τῆς κατὰ τὴν τρίτην νύκτα ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου ὑποδοχῆς τῶν Μοιρῶν, διὰ τὰ μοιράνουν αὐτό ¹⁾, εἰς δὲ τὰ καθ’ ἕκαστον στοιχεῖα παρουσιάζει ἀξίας λόγου διαφορὰς ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου μύθου. Οὕτω: 1) αἱ Μοῖραι προλέγουσιν θάνατον τοῦ πατρός, ἀλλ’ ὄχι πατροκτονίαν· 2) τὸ παιδίον ἐκτίθεται ὑπὸ τῆς μητρὸς ὄχι εἰς τὰ ὕδατα, ἀλλ’ εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἐξ οὗ καὶ λαμβάνει τὸ ὄνομα, ὄνομα καθαρῶς παραμυθιακόν· 3) ἡ ἀναγνώρισις γίνεται ὄχι ἐξ οὐλῶν τοῦ σώματος, ἀλλ’ ἐξ ἀφηγήσεως τῆς ιστορίας, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος δίδει τὴν ἀφορμὴν. Ὅχι δὲ μόνον τὰ κατὰ μέρος στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη πλοκὴ τῆς διηγήσεως δεικνύουν, ὅτι αὐτὴ εἶναι ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς νοσητῆς παραδόσεως.

Ἐπίσης τὰ δύο ἄλλα ἑλληνικὰ παραμύθια, τὸ κυπριακὸν καὶ τὸ βορειοηπειρωτικόν, δὲν ἀφήνουν, νομίζω, καμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀληθοῦς των προελεύσεως· διότι ὄχι μόνον ἐπεισόδια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀρχαίου μύθου, ὡς ἄνωτ. σ. 19 παρατήρησα, ἐλλείπουν καὶ ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη ἐν αὐτοῖς ὑπόθεσις, στρεφομένη περὶ τὸ θέμα τοῦ ἀμετατρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῆς μοίρας, πλέκεται μὲ ποικίλα ἄλλα παραμυθιακὰ στοιχεῖα μὲ τοιαύτην ἐλευθερίαν, οἷαν μόνον ἢ ἐν τῇ προφορικῇ λόγῳ ζῶσα παράδοσις ἡμπορεῖ νὰ ἔχη. Οὕτως εἰς μὲν τὸ κυπριακὸν παραμῦθι τὴν θέσιν τοῦ Οἰδίποδος κατέχει μία ἥρωϊς καὶ εἰς τὸν ἀνόσιον αὐτῆς μετὰ τοῦ πατρὸς γάμον προστίθεται ἕτερος μετὰ τοῦ υἱοῦ. Ὁ υἱὸς ἐξ ἄλλου γεννᾶται κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος μόνον εἰς τὰ παραμύθια ἀπαντᾷ ἦτοι ἐκ τῆς γεύσεως μήλου ἀπὸ τὸ δένδρον πού ἐφύτρωσεν εἰς τὸν τάφον τοῦ φρονευθέντος ὑπ’ αὐτῆς πατρός· παραμυθιακὸς δ’ εἶναι καὶ ὁ τρόπος τῆς προσελκύσεως μνηστήρων διὰ τῆς ἐκιδέσεως τῆς εἰκόνης τῆς γυναικὸς πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ παλατίου

¹⁾ Βλ. τὰς ἑλληνικὰς παραλλαγὰς τοῦ παραμυθίου περὶ τοῦ νυμφευθέντος τὴν θυγατέρα τοῦ μαθόντος τὴν ἀπόφασιν τῆς μοίρας καὶ ματαίως προσπαθήσαντος ν’ ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἐν Λαογραφίᾳ τ. Α’ σ. 92 - 100 καὶ 115 - 119, Β’ σ. 75 - 590 καὶ τὰ ξένα παράλληλα μετὰ τῶν σχετικῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς ἑλλην. προελεύσεως αὐτῶν ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, αὐτ. τ. Α’ σ. 107 - 115. Πρβλ. *Larne - Thompson, The types of the Folk - tale* (FFC 74) ἀριθ. 930 καὶ *A. Larne, Der reiche Mann und sein Schwiegersohn* (FFC 23) *Hamina* 1916.

καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν τὸ πεπωμένον ἀποκλύπτεται διὰ τοῦ ἐν τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ ἐπιφαινομένου φαντάσματος.

Εἰς δὲ τὸ βορειοηπειρωτικὸν παραμῦθι ἡ εἰσαγωγή μὲ τὴν πρόρρησιν τῆς μοίρας, μὲ τὸ παιδί πού ρίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἀνευρίσκεται καὶ ἀνατρέφεται ὑπὸ ποιμένων, εἶναι ἡ γνωστὴ καὶ ἐξ ἄλλων παραμυθίων¹⁾, ἀλλ' ἀκολουθῶς πλέκεται μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ παραμῦθι τοῦ δρακοντοκτόνου (Περσεὺς καὶ Ἀνδρομέδα)· ἡ βασιλοπούλα ὅμως, τὴν ὁποῖαν ὁ ἥρωας, ἔχων τὸ ἄφαντο σκουφάκι, σφῶζει ἀπὸ τὸ τέρας, πού κρατεῖ τὸ νερό, καὶ τὴν ὁποῖαν μετὰ τοῦτο νυμφεύεται, εἶναι αὕτη αὕτη ἡ μητέρα του, ὡς συνάγεται ἀπὸ τὴν κατακλείδα τοῦ παραμυθιοῦ: «ἐνῶ ἔπαιζαν καὶ πηδοῦσαν, ἔρριξε τὸ παλληκάρι τὸ τοποῦζι του καί, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, χτύπησε τὸν βασιλιᾶ καὶ τὸν σκότωσε καὶ ἡ προφητεία βγῆκε σωστὴ καὶ τὸ παλληκάρι ἔγινε βασιλιᾶς». Παρ' ὕλας δηλ. τὰς προσπαθείας του νὰ ματαιώσῃ τὴν πρόρρησιν τῆς μοίρας ὁ βασιλιᾶς εὔρε τὸν θάνατον, ὡς ὁ Ἀκρίσιος τοῦ ἀρχαίου μύθου, πληγὴς κατὰ τύχην ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου του, ὁ ὁποῖος καὶ ἐνυμφεύθη τὴν ἰδίαν μητέρα²⁾.

Αἱ ἀνωτέρω διηγήσεις ὅχι μόνον ἐξάσθησαν ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς γραπτῆς παραδόσεως δὲν παρουσιάζουν, ἀλλ' εἶναι καὶ τὰ ἑλλήνων ἀνεξάρτητοι, ὡς εἶναι χαρακτηριστικὸν διὰ τὰ πνευματικὰ προϊόντα, τὰ μεταδιδόμενα διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Ὅχι δὲ μόνον εἰς τὴν ὁλὴν τὴν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τεχντροπλίαν καὶ τὸ ὕψος καὶ τὰ καθ' ἑκάστην στοιχεῖα αἱ διηγήσεις αὐταὶ εἶναι καθόλου σύμφωνοι πρὸς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς συνθέτει καὶ διηγεῖται τὰ παραμύθια του. Δι' αὐτὸ καὶ ἡμποροῦν, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ θεωρηθοῦν προγενέστεροι ὅλων τῶν συναφῶν κειμένων καὶ διηγήσεων, τῶν φερομένων μὲ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἰούδα ἢ ἄλλων ἀγίων προσώπων.

Ὅθεν δὲν συμφωνῶ μὲ τὴν διαπίστωσιν τοῦ συναδέλφου, ὅτι «δὲν ὑπάρχει παραμῦθι μὲ περιπετείας, πού ν' ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν ἀρχαῖον μῦθον» (σελ. 21) καὶ ὅτι «ἡ σύγχρονος εὐρωπαϊκὴ λαογραφία δὲν μᾶς παρέχει κανὲν μέσον πρὸς

¹⁾ Πρόρρησις περὶ φόνου τοῦ πατρὸς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, οἷα ἐσημειώθη ὡς εἰσαγωγή εἰς Κυπριασιακὸν παραμῦθιον (σελ. 17 σημ.) εὐρίσκεται καὶ εἰς ἡπειρωτ. παραλλαγὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 32 παραμυθίου τοῦ Hahn καὶ εἰς ἀνέκδοτον τινιακὸν παραμῦθιον τοῦ ΛΑ ἀριθ. 1390, σ. 39 κέ.

²⁾ Τὸ παραμῦθι αὐτὸ κατεγράφη ἐν Λαμπόβῳ τῆς Βορ. Ἠπείρου ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλη Γ. Παναγιωτίδῃ ἀπὸ τὸ στόμα ἀλβανοφῶνων ἑλληνίδων γυναικῶν. Διὰ τὴν ἐκπληκτικὴν του ὁμοιότητα μὲ τὸν μῦθον τοῦ Περσέως, ὁ Hahn, εἶχεν ἐκφράσει ἐν Albanes. Studien II σ. 164 ὑπόψιαν περὶ νοθείας τοῦ παραμυθιοῦ αὐτοῦ, τὴν ὁποῖαν ὅμως βραδύτερον ἐν Griech. u. albanes. Märchen II σ. 310 αἶρει «διότι, ὡς λέγει, τοῦτο δὲν περιέχει κανὲν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον νὰ μὴν ἀντιπροσωπεύεται εἰς ἄλλα παραμύθια τῆς ἡμετέρας συλλογῆς».

λύσιν τοῦ προβλήματος» (σελ. 19). Βεβαίως δὲν μᾶς προσφέρονται παράλληλα ἐν τοιαύτῃ ἀφθονίᾳ, ἐν οἷᾳ δι' ἄλλους τινὰς μύθους τῆς ἀρχαιότητος, π.χ. διὰ τὸν μῦθον τοῦ Πολυφήμου, τοῦ ὁποίου αἱ παραλλαγαὶ τῆς προφορικῆς παραδόσεως ἀριθμοῦνται εἰς μίαν καὶ πλέον ἑκατοντάδα. Ἄλλ' ἡ ὕπαρξις καὶ μόνον τῶν τριῶν αὐτῶν παραμυθίων εἰς τόσον ἀπέχοντας ἀπ' ἀλλήλων τόπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Κύπρον – Πίνδον – Βόρ. Ἡπειρον), γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ἡ συστηματικὴ περισυλλογὴ τοῦ παραμυθιακοῦ ὕλικου ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου δὲν ἐγένετο ἀκόμη, εἶναι, ὡς νομίζω, καὶ διὰ τοῦτο σημαντικὴ, ὅτι ἑλληνικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀπόκρυφος ἱστορία καὶ ἡ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου διήγησις, ἐκ τῆς ὁποίας, ὡς εἶδομεν, προῆλθον καὶ αἱ πολυάριθμοι σλαβικαὶ καὶ κοπτικαὶ καὶ αἱ δυτικαὶ αὐτῆς παραλλαγαί, καὶ τῆς *legenda aurea* μὴ ἐξαιρουμένης.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀρχαίου μύθου, ὡς αὕτη γίνεται ὑπὸ τοῦ Krappe.

«Ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος, λέγει, συγκρίνεται ἐκ πολλῶν στοιχείων, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον δὲν εἶναι ἓν ἀπλοῦν ποιεῖ, ἀλλὰ μάλλον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἓνα πραγματικὸ παραμῦθι, τὸ παραμῦθι τοῦ μοιραίου παιδιοῦ (*l'enfant fatal*)», εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ὁ γνωστότατος μῦθος τοῦ Κῦρου (Περσ. 1—102—122)¹). Μετὰ μῦθον τοῦ Οἰδίποδος, ὅστις εἶναι μᾶλλον περίπλοκος, ὁ Krappe συγκρίνει κατ' ἀρχὰς τὸν μῦθον τοῦ Τηλέφου καὶ τῆς Αὔρης, ὡς οὗτος παραδίδεται παρ' Ὑγίνω (fab. 99. 100). Κατὰ τὴν *vulgata* τῶν μυθολογῶν ὁ μῦθος οὗτος ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἄλεος, ὁ βασιλεὺς τῆς Τεγέας, λαβὼν χρησμόν, ὅτι θὰ φονευθῇ ὑπὸ υἱοῦ τῆς ἰδίας του θυγατρὸς Αὔρης, κατέστησε ταύτην ἱέρειαν τῆς Ἀθηνᾶς, ἀλλ' ὁ Ἡρακλῆς διερχόμενος διὰ τῆς Τεγέας ἐβίασε τὴν ἱέρειαν τῆς θεᾶς. Τότε ὁ Ἄλεος παρέδωκε τὴν θυγατέρα εἰς τὸν Ναύπλιον, ἵνα πωλήσῃ πέραν τῆς θαλάσσης ἢ ῥίψῃ αὐτὴν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ παιδίον, τὸ ἐξ αὐτῆς, ἀνατρέφεται εἰς τὸ Παρθένιον ὄρος εἴτε ἐκεῖ γεννηθὲν εἴτε ἐκεῖ ἐκτεθέν· ὡς νεογνὸν θηλάζεται ὑπὸ μιᾶς ἐλάφου, εἴτα δὲ τρέφεται ὑπὸ ποιμένων, ἀποχωρισθὲν τῆς μητρὸς, ἡ ὁποία ἐσώθη διαπεραιωθεῖσα εἰς Μυσίαν καὶ υἱοθετηθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Τεύθραντος, ἀτέκνου ὄντος. Ὁ Τηλέφος—αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ παιδιοῦ—ἐλθὼν βραδύτερον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πάππου του Ἀλέου, κινεῖ τὸν φθόνον τῶν ἀδελφῶν τῆς μητρὸς του, οἱ ὁποῖοι φέρονται εἰρωνικῶς πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν ἀμφισβητούμενην καταγωγὴν του, ἐκ τούτου δ' ὀργισθεῖς φρονεῖ αὐτούς. Πρὸς ἐξίλασμον τοῦ φόνου στέλλεται ὑπὸ τοῦ μαντείου εἰς Μυσίαν, ἐν ᾧ χρόνῳ Ἰδας ὁ Ἀφα-

¹) Περὶ τούτου βλ. A. H. Krappe, *Le mythe de la naissance de Cyrus* (Revue des études grecques, 43, 153—159), ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ρέως ἐπεχείρει ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν Τεϋθραντα τὴν ἀρχήν. Ὁ Τεϋθρας ὑπισχνέ-
ται νὰ δώσῃ εἰς τὸν Τήλεφον τὴν βασιλείαν καὶ Αὔγην τὴν θυγατέρα, ἂν ἀπαλ-
λάξῃ αὐτὸν τοῦ κινδύνου. Τοῦτο δεχθεὶς ὁ Τήλεφος νικᾷ ἐν μιᾷ μάχῃ τὸν Ἴδαν,
μεθ' ὃ ὁ βασιλεὺς καὶ τὴν βασιλείαν ἐκχωρεῖ καὶ τὴν θυγατέρα Αὔγην ἐκδίδει
αὐτῷ εἰς γάμον. Αὕτη μὴ θέλουσα θνητὸς νὰ βιάσῃ τὸ σῶμα αὐτῆς, τὸν Τήλε-
φον, ἀγνοοῦσα ὅτι εἶναι υἱὸς τῆς, ἐπεχείρησεν ἐν αὐτῷ τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ νὰ
φονεύσῃ. Τότε θεῶν βουλῇ δράκων ὑπερμεγέθης ἐνεφανίσθη ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἐπὶ
τῇ θῆρ δὲ τούτου ἡ Αὔγη ἀπέρριψε τὸ ξίφος καὶ ἐφανέρωσεν εἰς τὸν Τήλεφον
τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Ἀκούσας τοῦτο ὁ Τήλεφος ἠθέλησεν εὐθύς νὰ φονεύσῃ τὴν
Αὔγην. Αὕτη τότε ἐπεκαλέσθη τὸν βιαστὴν αὐτῆς Ἡρακλέα καὶ ἐκ τούτου ὁ Τή-
λεφος τὴν μητέρα ἀνεγνώρισεν καὶ εἰς τὴν πατρίδα ἀπήγαγε¹⁾.

Κατὰ τὸν Krappe εἰς τὸν μῦθον τοῦτον ἔχομεν «μίαν παραλλαγὴν τοῦ θέ-
ματος τοῦ μοιραίου παιδιοῦ, ἀλλὰ χωρὶς τὸν ἀνόσιον γάμον» (σελ. 13). Πρά-
γματι ὁ ἀνόσιος γάμος δὲν συνετελέσθη, διότι ἡ ἀναγνώρισις μητρὸς καὶ υἱοῦ
ἐπῆλθε κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην νύκτα διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δράκοντος, ὥς δι'
ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ. Ἀλλὰ τί μᾶς πείθει, ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ὡς
λέγει ὁ Krappe, ἀνήκει εἰς «τὸ εἶδος τῶν recognitiones τοῦ ὁποῖου τὰ μάλ-
ιστα ἐκαταβλήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἑλληνικῆς παρακμῆς καὶ βραδύτερον κατὰ
τοὺς χρόνους τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως»; ὅτι τὸ στοιχεῖον αὐτὸ ὑπῆρχεν ἀνεκα-
θεν εἰς τὸν μῦθον τοῦτον; Κατὰ τοὺς Schmid καὶ Stählin «ἡ ἱστορία τοῦ Τη-
λέφου, ὡς αὕτη παρεστάθη εἰς ἀμφοτέρας τὰς παραφάδας τοῦ Σοφοκλέους, τοὺς
Ἀλεάδας καὶ Μυσοῦς, τὰς ὁποίας, ὡς φαίνεται, ἠκολούθησεν ὁ Ὑγῖνος, ἔχει ποι-
κίλα καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ζωηρὰ χρώματα, τὰ ὅποια κατὰ τὸ πλεῖστον συνήχθησαν
διὰ μεταφορᾶς στοιχείων ἐξ ἄλλων μύθων»²⁾. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον
νὰ ἔλειπεν ἐκ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ μύθου, εἶναι «ἡ βασιλοπούλα καὶ τὸ βα-
σίλειον», ἡ ὑπεσχημένη διὰ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ ἥρωος ἀμοιβή. Τὸ ὅτι ἡ «βασι-
λοπούλα» εἶναι αὕτη αὕτη ἡ μητέρα τοῦ ἥρωος, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τὸ βο-

¹⁾ Κατὰ παραλλαγὴν τοῦ μύθου, παραδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑκαταίου, μήτηρ καὶ τέκνον
ἐκτίθενται ἐν λάρνακι εἰς τὴν θάλασσαν, ἡ δὲ λάρναξ ἐκβάλλεται εἰς Τεϋθρανίαν. Βλ. *F. Jacoby* *Fr. Gr. Hist.* I σελ. 19 καὶ 326 κ.έ. *fr. 29. C. Robert*, *Heldensage* σ. 1138 κ.έ. 1144.
1146. 1153. *Schmid - Stählin*, *Geschichte der griech. Literatur* Μέρ. 1 τόμ. 2, München
1934, σελ. 424 κ.έ.

²⁾ *Schmid - Stählin*, Ἐνθ. ἀν. σ. 425. Τὰ ἐξ ἄλλων μύθων στοιχεῖα ταῦτα εἶναι: «χρη-
σμός, προσημαῖων τὸν ἐκ τοῦ υἱοῦ κίνδυνον (Λάϊος) ἀποπομπὴ τῆς ἐγκύου θυγατρὸς» θαν-
μαστὴ ἀνατροφή ἐκτεθέντος παιδιοῦ· φόνος τῶν θείων (μῦθος τοῦ Μελεάγρου)· ὁ υἱός, ὁ ἀνα-
ζητῶν τὴν μητέρα· γάμος τοῦ υἱοῦ μετὰ τῆς μητρὸς· τὸ θέμα τοῦ σωτήρος· ἀναγνωρισμός
ἐν σιγῇ ἐσχάτου κινδύνου (Κρεσφόντης - Μερόπη). Βλ. αὐτ. καὶ σελ. 90, σημ. 9.

ρειοηπειρωτικὸν παραμῦθι, ὅτι ἐκ τούτου ἓνας ἀνήκουστος ἀνόσιος γάμος ἔχει νὰ τελεσθῇ, τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τὸ θέλημα καὶ ὁ ὀρισμὸς τῆς μοίρας, τὸν ὁποῖον διὰ τὴν κοινὴν ἀντίληψιν τίποτε δὲν ἤμπορεῖ νὰ μετατρέψῃ. Οἰκονομίαι ἐξ ὀρθολογισμοῦ ἢ ἠθικοῦ δισταγμοῦ εἰς ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος ἐκ μοίρας φέρεται δὲν ἔχουν θέσιν. "Οθεν καὶ ἡ μετάθεσις τοῦ «ἀναγνώρισμοῦ» εἰς αὐτὴν τὴν πρώτῃν νύκτα τοῦ γάμου, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπομένει ἀτέλεστος ὁ ἀνόσιος γάμος, μόνον ὡς τροποποιήσις τῆς ἀρχικῆς, καθαρῶς παραμυθιακῆς, μορφῆς τοῦ μύθου δύναται νὰ νοηθῇ.

"Αλλ' ἐνῶ ἐκ τοῦ μύθου τῆς Αὔγης καὶ τοῦ Τηλέφου ἀποκλείεται ὑπὸ τοῦ συγγραφῆως ὁ αἰμομεικτικὸς γάμος, οὗτος ἀναζητεῖται ἐκεῖ ὅπου οὐδὲ καὶ ὑπαινιγμὸν περὶ αὐτοῦ ἔχομεν, εἰς τὸ ἑξῆς ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλοι ἀνέσυραν ἐκ τοῦ Schah Nameh τοῦ Πέρσου Firdousi¹⁾ «Ἡ ὥραία Χουμαὶ ἀποκτᾷ υἱὸν ἐκ κλεψιγαμίας, τὸν ὁποῖον θέτει ἐντὸς κιβωτίου μὲ χρυσοῦφαντα ὑφάσματα καὶ πολλοὺς πολυτίμους λίθους καὶ ῥίπτει οὕτως εἰς τὸν Εὐφράτην. Τὸ παιδίον ἀνευρίσκεται καὶ ἀνατρέφεται ὑπὸ κοινῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἡ βασιλικὴ του καταγωγὴ ἐκδηλώνεται πολὺ γρήγορα: ἀποβαίνει ἓνα γενναῖον ἱππότης. Μαθὼν ὅτι οἱ γονεῖς τοῦ τὸν ἀμέθυστον δὲν εἶναι οἱ πραγματικοὶ τῶν γονεῖς, παίρνει τὴν ἀδελφὴν καὶ πηγαίνει νὰ συγγενίσῃ τὸ στρατεῖμα, ποὺ ἐστειλὲν ἡ Χουμαὶ ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Μία μυστηριώδης φωνὴ ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον, ὅτι ὁ νεαρὸς Dārāb (αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος) εἶναι βασιλεὺς τοῦ Ἰράν. Εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν διαπρέπει. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ στρατοῦ ἡ Χουμαὶ ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ τὸν υἱὸν τῆς καὶ τὸν ὀνομάζει διάδοχόν της»²⁾.

Περὶ τῆς διηγήσεως αὐτῆς ὁ Krappé λέγει: «δὲν ὑπάρχει ἐδῶ ἡ σκιά ἐνὸς ἀνοσίου γάμου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐξαπατήσῃ. Ἡ Χουμαὶ εἶναι χήρα· ὁ Dārāb διέπρεπεν εἰς ἓνα πόλεμον· δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἀρχικῶς ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς ἀμοιβῆς καὶ ἡ ἀμοιβὴ αὕτῃ ἦτο φυσικὰ ἡ χεὶρ τῆς βασιλείσεως... "Αλλ' ὁ Firdousi ἔγραφεν ὑπὸ τὰ ὅμματα τῶν μωσαμεθανῶν ἱμάμηδων, οἱ ὁποῖοι ἐδυσπίστουν πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους τῆς μαζδεϊκῆς Περσίας».

Μὲ τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν ὁ συγγρ. φέρει τὴν περσικὴν ἱστορίαν εἰς συσχέτισιν πρὸς τὴν περὶ πάπα Γρηγορίου τοῦ Α' διήγησιν, τῆς ὁποίας ὁ ἥρωος τέκνον καὶ αὐτὸς ἀθεμίτων σχέσεων (ἀδελφῆς μετ' ἀδελφοῦ) νυμφεύεται μετὰ ἀνδραγαθίαν τὴν ἡγεμονίδα, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μητέρα. Οὕτως ἐρμηνευομένην τὴν περσικὴν διήγησιν ὁ Krappé χρησιμοποιεῖ πρὸς καθορισμὸν τοῦ δευτέρου τῶν

¹⁾ The Shahnama of Firdousi, tr. A. G. Warner and E. Warner, Λονδίνον 1905-15, V 294 κέ.

²⁾ Ἀπέδωκα τὴν περίληψιν τοῦ Krappé.

θεμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων συγκροτεῖται ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος, τὸ ὅποιον κατ' αὐτὸν εἶναι: la séparation, puis la réunion d'une mère et de son fils. Καὶ ἐπάγεται: «Τὸ πρῶτον τῶν δύο θεμάτων εἶναι ἓνα ἀληθινὸ παραμῦθι. Τὸ δευτέρον δὲν εἶναι· εἶναι μᾶλλον ὅ,τι λέγομεν «θέμα νουβέλλας», εἰδους λίαν συνήθους εἰς τὰ ἔργα τοῦ Βοκκαίου καὶ τῶν διαδόχων του. Μία συγχώνευσις ἐνὸς παραμυθιοῦ μὲ ἐν παρόμοιον θέμα, μὲ τὸν αἰμομεικτικὸν μάλιστα γάμον ἐπὶ πλεόν προστεθειμένον, δὲν ὁμοιάζει διόλου μὲ τέχνην λαϊκὴν. Δίδει μᾶλλον τὴν ἐντύπωσιν ἐνὸς ἔργου τέχνης συνειδητῶς συγκροτηθέντος ὑφ' ἐνὸς ἐπιτηδείου ἀφηγητοῦ . . . » (σελ. 21). Οὕτως ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς δίδει εἰς τὸ τεθὲν ἐν τῷ τίτλῳ τῆς πραγματείας του ἐρώτημα, εἶναι ἀποφατικὴ.

Νομίζω ὅτι οὐχὶ ὀρθῶς καθωρίσθη εἰς τὰ ἀνωτέρω τὸ θέμα τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ ἀρχαίου μύθου. Ἡ περσικὴ διήγησις, ἡ ὁποία ἐλήφθη ὡς βάσις, εἶναι ἐλάχιστα πρὸς τοῦτο ἐνδεδειγμένη· στερεῖται τῆς ἀναγκαίας ἐναργείας καὶ πληρότητος καὶ φαίνεται εἰς αὐτὴν τὴν βάσιν τῆς ἡλλοιωμένης· ἐνέχει μὲν τὸ στοιχεῖον τῆς ἐκθέσεως τοῦ παιδίου εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἡ αἰτιολόγησις τῆς πράξεως ἐξέκλινε τῆς ἀρχικῆς τοῦ μύθου μορφῆς δὲν εἶναι δηλ. προσπάθεια ἀποσκοποῦσα τὴν ματαιώσιν τῆς ἀποφάσεως τῆς μοίρας, ἀλλ' ἐνέργεια ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀποκρίσιν τῶν ἀθεμίτων ἐρωτικῶν σχέσεων τῆς μητρὸς. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀκολουθοῦσα εἰς τὸ τέλος ἀναγνώρισις ἔχει ὡς εἰδυλλιακὸν χαρακτῆρα μὲ τὴν μητέρα ἐπαναβλέπουσαν μετὰ χαρᾶς τὸ τέκνον, ἀπὸ τὸ ὅποιον μόνον αἰσθημα αἰσχύνῃς τὴν ἔκαμε ν' ἀποχωρισθῇ.

Πόσον διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἀναγνώρισις εἰς τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος καὶ εἰς τ' ἀνάλογα παραμῦθια! Ἐδῶ ἡ ἀναγνώρισις δὲν ἄγει ἀπλῶς εἰς τὴν συνένωσιν συγγενῶν προσώπων, πρὸ πολλοῦ χωρισθέντων, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν μιᾶς τραγικῆς πραγματικότητος, τῆς ὁποίας τὴν πραγμάτων εἰς πρώτης ἀρχῆς οἱ ἀτυχεῖς γονεῖς προσεπάθησαν νὰ ματαιώσουν· μὲ ἄλλας λέξεις χρησιμεύει εἰς διαπίστωσιν ἐκείνου, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν καὶ βασικὴν ἔννοιαν τῆς ὅλης διηγήσεως, τοῦ ἀμετατρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῆς μοίρας. Πρόκειται δηλονότι περὶ ἰδέας, ἡ ὁποία εἶναι βαθέως ἐρριζωμένη εἰς τὴν κοινὴν πίστιν καὶ ἔχει ἐκφρασθῇ πολλαχῶς εἰς τὰς μυθολογίας τῶν λαῶν. Τὰ σχετικὰ θέματα ποικίλλουν, διότι καὶ αἱ βουλαι τῆς μοίρας δὲν εἶναι δι' ὅλους τοὺς θνητοὺς αἱ αὐταί· δι' ἄλλους εἶναι εὐμενεῖς καὶ δι' αὐτοὺς προσορίζονται πλούτη ἢ ἀνθρώπινα μεγαλεῖα, δι' ἄλλους εἶναι δυσμενεῖς καὶ δι' αὐτοὺς ἐπικλῶνεται θάνατος πρόωρος ἢ ζωὴ μακρὰ μὲν, ἀλλὰ δυστυχὴς, ὀλεθρία ἐνίστε καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς γεννητορας. Καὶ συναφῆς πρὸς τὸ βασικὸν αὐτὸ στοιχεῖον εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ ἀκούσαντος ἢ πληροφορηθέντος τὴν δυσμενῆ ἀπόφασιν τῆς μοίρας νὰ ματαιώσῃ

μέ πάντα τρόπον τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς¹⁾.

Ὅθεν καὶ διὰ τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος δὲν ἀρκεῖ ν' ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι «ἀρχικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον εἶναι τὸ παραμῦθι τοῦ μοιραίου παιδιοῦ», ἀλλὰ πρέπει νὰ καθορίσωμεν καὶ εἰς ποίαν σχέσιν πρὸς αὐτὸ εὐρίσκονται τὰ λοιπὰ τοῦ μῦθου στοιχεῖα, ἃν δηλονότι εἶναι ἄσχετα πρὸς αὐτὸ ἢ τοῦναντίον συναπαρτίζουν μετ' αὐτοῦ μίαν ἐνιαίαν μυθικὴν ὑπόθεσιν.

Νομίζω ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ὅλη περὶ Οἰδίποδος διήγησις στρέφεται περὶ ἓν κεντρικὸν σημεῖον, τὴν μοῖραν, ἡ ὁποία ἐπεκλώσθη ἀπ' αὐτῆς τῆς γεννήσεώς του εἰς τὸ παιδίον — Οἰδίπους. Τὰ ἐκ τῆς μοίρας ταύτης ἐπικείμενα ἀνοσιουργήματα προσπαθοῦν διὰ τῆς ἐκθέσεως τοῦ παιδιοῦ οἱ γονεῖς αὐτοῦ ν' ἀποτρέψουν· εἰς τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς προφητείας εἶναι προωρισμένα νὰ συντελέσουν καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐκθέσεως σωτηρία τοῦ μοιραίου παιδιοῦ καὶ ὅλα τὰ κατόπιν συμβάντα· ἡ μοιραία ἐν τῇ στενωπῷ συνάντησις μετὰ τοῦ Λαῖου, ἡ κατανίκησις τοῦ ὀλεθρίου τέρατος, τῆς Σφίγγος, ἥτις ὡς ἔπαθλον φέρει τὴν βασιλείαν ὁμοῦ μετὰ τῆς χήρας βασιλίσσης. Τὰ ματαίον τέλος τῶν ἀνθρωπίνων προσπαθειῶν καὶ τὸ ἀνίσχυρον αὐτῶν ἐναντὶ τῶν βουλῶν τῆς μοίρας διαπιστώνει καὶ ἡ ἀναγνώρισις ποὺ ἐπακολουθεῖ κατὰ μνημότυπον εἰς τὰς λαϊκὰς διηγήσεις τὸν τρόπον ἣται διὰ τῶν ἐν τῷ σώματι οὐλῶν.

Κατὰ ταῦτα ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος συγκροτεῖται μὲν ὥς κάθε μῦθος καὶ κάθε παραμῦθι, ἐκ διαφόρων στοιχείων, ἀλλὰ ταῦτα δὲν συμφύρονται ἄνευ τινὸς συνοχῆς, ἀλλὰ συνενούνται μὲ τὴν τεχνικὴν τῆς λαϊκῆς διηγήσεως περὶ μίαν κεντρικὴν ἰδέαν, ἡ ὁποία προσδίδει τελείαν ἐνότητα εἰς τὸν ὅλον μῦθον· εἶναι δηλονότι μία συγκεκριμένη ἐνότης, ἓνα ὁλοκληρωμένο παραμῦθι τοῦ μοιραίου παιδιοῦ, τὸ ὁποῖον μόνον εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πρόρρησιν τῆς μοίρας (τὸ στοιχεῖον τῆς πατροκτονίας καὶ αἱμομειξίας) διαφέρει ἀπὸ τὰ ἄλλα παραμύθια τοῦ εἴδους τούτου καὶ ὀρθῶς κατετάχθη εἰς ἴδιον τύπον (ὑπ' ἀριθ. 931) εἰς τὸν Κατάλογον τῶν τύπων τῶν παραμυθίων ὑπὸ τοῦ Antti Aarne²⁾. Καὶ παράλληλα εἰς

¹⁾ Τὰ θέματα ταῦτα βλ. ἐν *Stith Thompson, Motif-Index of Folk-Literature* (FFC 116) Helsinki 1935. M 300-399 Prophecies: M 300 Favorable prophecies. M 340 Unfavorable prophecies. M 370 Vain attempts to escape fulfillment of prophecy. Βλ. ἰδίᾳ M 343 Parricide prophecy. In spite of all attempts to thwart the fates the child kills his father. M 344 Mother-incest prophecy. In spite of all precautions the youth marries his mother. Αὐτόθι καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. — Πρβλ. *Ι. Θ. Κακριδῆ*, Τὸ παραμῦθι τοῦ Μελέαγρου ἐν *Λαογραφ.* 10, 487 κέ. καὶ τὴν σημείωσιν *Στ. Κυριακίδου*, αὐτ. 11, 271 κέ.

²⁾ *Antti Aarne, Verzeichnis der Märchentypen* (FFC 3) Helsinki 1910. Βλ. τὴν μετὰφρασιν καὶ συμπλήρωσιν αὐτοῦ ὑπὸ *Stith Thompson, The types of the Folk-tale* (FFC 74) Helsinki 1928 ἀρ. 931 Oedipus: As foretold by the prophecy, the hero kills his father and marries his mother.

ἐν τοιοῦτον ἀρχαῖον παραμῦθιον, ὡς εἶδομεν, δὲν λείπουν τοῦλάχιστον μεταξὺ τῶν νεοελληνικῶν παραμυθίων.

Ἰσχυρίζεται τώρα νὰ ἐξετάσωμεν ἐκ τίνος τυχὸν λόγου ἐδόθη εἰς τὸ παραμῦθι τὸ ἀνήκουστον αὐτὸ περιεχόμενον, ἢ στυγερά δηλ. πατροκτονία καὶ ἡ εἰδεχθῆς αἰμομειξία μὲ τὴν μητέρα;

Θ' ἀναφέρω ἐδῶ ἓνα παράδοξον μῦθον, τὸν ὁποῖον οἱ Γιαβανέζοι διηγοῦνται περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Kalangs, μιᾶς ἰθαγενοῦς φυλῆς τῆς Ἰάβας. Κατ' αὐτὸν «μία γυναῖκα, ἡ ὁποία εἶναι θυγατέρα μιᾶς γουρούνας, παντρεύεται ἐν ἀγνοίᾳ τῆς τὸν υἱὸν τῆς καὶ ὁ υἱὸς φονεύει ἓνα σκύλον, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι ὁ πατέρας του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἀγνοεῖ τὴν σχέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν διατελεῖ πρὸς τὸ ζῶον. Κατὰ τινὰ παραλλαγὴν τοῦ μύθου ἡ γυναῖκα ἔχει διδύμους υἱοὺς ἀπὸ τὸν σκύλον, καὶ κατόπιν ἐν ἀγνοίᾳ ὑπανδρεύεται καὶ τοὺς δύο· τέλος ἀναγνωρίζει ἓνα ἐκ τῶν υἱῶν τῆς ἀπὸ τὴν οὐλὴν μιᾶς πληγῆς, τὴν ὁποίαν ἡ ἰδία κάποτε εἶχε καταφέρει κατὰ τῆς κεφαλῆς του μὲ ἓνα ξύλον. Κατὰ τοὺς Γιαβανέζους, τοιαῦτα αἰμομεικτικὰ ἐνώσεα δὲν εἶναι ἀκόμη καὶ τώρα ἀσυνήθεις κατὰ τοὺς Kalangs: μητέρα καὶ υἱὸς συχνὰ συζοῦν ὡς ἄνδρας καὶ γυναῖκα καὶ οἱ Kalangs πιστεύουν, ὅτι εὐδαιμονία καὶ πλούτη ἐκπηγάζουν ἀπὸ τοιοῦτους γάμους»¹⁾.

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ δεχθῶμεν μετὰ τοῦ *Frazer*, ὅτι τοιαῦτα μυθεύματα περὶ τῆς καταγωγῆς ἐνίων ἐκ τῶν κατωτέρων φυλῶν τοῦ Ἰνδονησιακοῦ Ἀρχιπελάγους δὲν στηρίζονται ἐπὶ πραγματικῶν δεδομένων, ἀλλ' ἀποτελοῦν μᾶλλον ἔκφρασιν φυλετικοῦ μίσους καὶ περιφρονήσεως ἐκείνων πού ἔπλασαν τὰς μυθοπλαστίας αὐτάς. Καὶ γενικῶς ὑπὸ τοῦ *Frazer* κρίνεται ὡς ἐξεζητημένη πῶς καὶ ἀπίθανος ἡ γνώμη ἐνίων, ὅτι αἱ περὶ αἰμομειξίας παραδόσεις, τῶν ὁποίων ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος εἶναι μόνον ἓν παράδειγμα ἐκ πολλῶν, προῆλθον ἀπὸ ἐν παλαιότατον ἔθιμον αἰμομεικτικῶν ἐνώσεων, τὸ ὁποῖον κατὰ τινὰς ἐρευνητάς εἶχεν ἐπικρατήσῃ εἰς μίαν πρῶτον περίοδον ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας²⁾. Ἀλλ' ὅμως δὲν θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ μὴ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι εἰς τὰς διηγήσεις αὐτάς ὑπόκειται ὡς βάσις ἡ ἡθικὴ ἀντίληψις λαῶν ἐξοικειωμένων πρὸς τὸν θεσμόν τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς ἀπέρρει-

¹⁾ *J. Frazer*, *Apollodorus* II 373 κέ. Παραμῦθι τοῦ τύπου 931 ἐξ Ἰνδονησίας ἀναφέρει καὶ ὁ *Thompson*, ἐνθ' ἄν. σελ. 275, ἀλλὰ τὸ βιβλίον τοῦ *DeVries*, «*Typen - Register der Indonesische Fabeln en Sprookjes. Volksverhalen uit Oost-Indië* II No. 238, ὅπου τοῦτο δημοσιεύεται, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδω.

²⁾ *J. Frazer*, αὐτ. 375 κέ.

σαν και αἱ μυθοπλαστίαι περὶ ἀνοσιουργημάτων διαπραττομένων εἰς βάρος τῶν ἱερῶν τῆς οἰκογενείας δεσμών¹⁾.

Κατὰ ταῦτα καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος, ὡς καὶ τοῦ Τηλέφου, ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἐν τῶν στοιχείων ἐκείνων, τὰ ὅποια, ὡς ἀναπτύσσει ὁ *Martin Nilsson* ἐν *Gött. Gelehr. Anzeiger* 1922 σ. 38 κέ. «σχετίζονται πρὸς τὰ καθεστῶτα καὶ τὰ ἥθη τοῦ λαοῦ καὶ δύνανται νὰ ὀνομασθοῦν ἡθικὰ στοιχεῖα, ἀρκεῖ νὰ μὴ προσδώσωμεν εἰς τὴν λέξιν τίποτε ἀπὸ τὴν φιλοσοφοῦσαν ἡθικήν. Ἄλλ' ὅμως ταῦτα εἶναι μία ἔκφρασις τῶν πρώτων ὑποφωσκουσῶν ἰδεῶν περὶ τῶν ἐπιταγῶν τῆς ἡθικῆς... Λαός, οἶος ὁ Ἑλληνικός, ἔχων τὴν αὐστηρὰν πατριαρχικὴν οἰκογένειαν, ἀσχολεῖται μὲ ἐκούσια ἢ ἀκούσια παραπτώματα διαπραττόμενα εἰς βάρος τῶν διὰ ταύτης συνιστωμένων ἡθῶν. Ἐκ τούτου προκύπτει δλόκληρος κύκλος γνωστοτάτων ἐν τῷ ἑλληνικῷ μύθῳ στοιχείων (Motive): ὁ γάμος μὲ τὴν μητέρα (Οἰδίπους), ὁ γάμος μὲ τὴν θυγατέρα (Θυέστης — Πελοπία, Οἰνεὺς — Γόργη), ὅστις κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπον φαίνεται μὴ προκαλῶν τὴν αὐτὴν βδελυγμίαν, ὁ φόνος τῶν ἰδίων τέκνων ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρός, ἡ φιλονεικία μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ μεταξὺ ἀδελφῶν καὶ τέλος τὸ πρόβλημα τῆς ἐκδικήσεως τοῦ φόνου, ὅσατε, ὁ ποταμὸς ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν (Θυέστης, Ἀλκίμεων)... Ἄν ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος, λέγει περαττέρῃ ὁ *Nilsson*, περιωρίζετο εἰς τὰ δύο ἐν ἀρχῇ μνημονευθέντα στοιχεῖα (τ. ἔ. τὴν κατανίκησιν ἑνὸς τέρατος, ἐδῶ τῆς Σφιγγός, καὶ τὴν συνήθη εἰς τὰ παραμύθια ἀμοιβὴν ἐπ' αὐτῇ: τὴ βασιλοπούλα καὶ τὸ μισθ βασιλείου), θὰ ἦτο ἓνα οὔτω δὴ λεγόμενον παραμῦθι τῆς τύχης (Glücksmärchen) τῆς γνωστοτάτης μορφῆς. Τὸ πρῶτον ὁ συνδυασμὸς μεθ' ἑνὸς τῶν λεχθέντων ἡθικῶν στοιχείων καθιστᾷ αὐτὸν ὅ,τι πράγματι εἶναι καὶ δημιουργεῖ τὸ φοβερὸν αὐτοῦ μεγαλεῖον. Ἡ βασίλισσα, τὴν ὁποίαν ὁ Οἰδίπους ἐκέρδισε μαζὶ μὲ τὴν βασιλείαν, ἦτο ἡ ἰδία του ἡ μητέρα». Καὶ τελευταίως ὁ σοφὸς ἐρευνητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μυθολογίας καὶ θρη-

¹⁾ «Ὅποσον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν εἶναι ξένη καὶ ἀνήκουστος ἡ ἐρωτικὴ σχέσις τοῦ πενθεροῦ πρὸς τὴν νύμφην του, ἡ τόσον συνήθης παρὰ τῷ ῥωσικῷ ὄχλῳ καὶ σχεδὸν ὡς κοινωνικὸς θεσμὸς θεωρουμένη, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *snochatsestvo*, δεικνύουν, κατὰ τὸν *N. Γ. Πολίτην*, οἱ μῦθοι οἱ ἐπεξηγοῦντες τὸ γνωστὸν αἶνιγμα: ἀδελφὲ πό ναν πατέρα καὶ υἱὲ τῆς γυναικὸς μου» (Λαογραφία Β' σ. 360, β καὶ 372). Κατ' ἀνέκδοτον ἐξ Αἴνου παραμύθιον τῆς συλλογῆς τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου (χφ. 140 σ. 233 κέ.) ἅμα κατάλαβε ὁ πρᾶματευτὴς «πὼς εἶχε γ'ναῖκα τοῦ γιοῦ τ' τὴ γ'ναῖκα, ἦνταν νὰ σκάσ' ἡ χολὴ ἀπ' τὴ θλίψη κα' ἀποφασίσαναι καὶ νὴ χώρ'οι καὶ ν' ἀφήσανι πὰ σὸ σπῖτι τς μοναχὴ μὲ τὸ Γιάγκο (τὸ παιδί της) καὶ τὴ ζούσανι καὶ οἱ δνὸ, μπαμπᾶς καὶ γιὼς, καὶ νὴ στέλλαναι ὅ,τι χρειάζτανι. Κι αὐτοὶ οἱ δνὸ τρανηχτήκανι καὶ καθίσανι σ' ἓνα σπῖτ' καὶ δὲ μπαντρυντήκανι πλιὰ καὶ ζήσανι κ' οἱ τρεῖς καλογρικὴ ζωὴ ὡς τοῦ θανάτο τς».

σκειας διηυκρίνησεν, ὅτι «συμφωνία ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἀντιλήψεων αὐτοῦ καὶ τοῦ Krappe, διότι καὶ αὐτὸς μόνον τὸ ἀρχικὸν στοιχεῖον (das Ausgangsmotiv), l'enfant fatal, παράγει ἐκ τοῦ λαϊκοῦ παραμυθίου»¹⁾).

Ὡς γνωστόν, τὰ ἠθικὰ ταῦτα στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἄλλοι, ὥς ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Arthur Hübner, τάσσουν εἰς τὰ ἐθνολογικά, ἀποτελοῦν ἐν ἐκ τῶν εἰδῶν τῶν συγκροτούντων τὰ παραμύθια στοιχείων (ἐθνολογικῶν, μυθολογικῶν, μαγικῶν, ἠθικῶν, ἐξ ὀνείρων)²⁾. Μεθ' ὅσα δὲ καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθησαν, νομίζω ὅτι ἐν τῷ συνδυασμῷ μεθ' ἑνὸς τῶν ἠθικῶν ἢ ἐθνολογικῶν στοιχείων ἢ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Οἰδίποδος συναφθεῖσα διήγησις ἐπλουτίσθη μὲν ἐξόχως εἰς περιεχόμενον, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλε ποσῶς τὸ βαθύτερον αὐτῆς νόημα, αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν, ἐφ' ἧς στηρίζεται ὁ γενικὸς τύπος τῶν περὶ τοῦ ἀμετατρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῆς μοίρας παραμυθίων καὶ ὅτι καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν αὐτὴν ὁ ἀρχαῖος μῦθος διετήρησεν ἀκραιφνῇ τὸν κύριον αὐτοῦ παραμυθιακὸν χαρακτῆρα.

Ἐπεισοδίου τὴν 30 Δεκεμβρίου 1950.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

¹⁾ M. Nilsson, Geschichte der griech. Religion, I, München 1941 σ. 23 σημ. 1. - Τὴν πραγματείαν τοῦ H. J. Rose, Modern Methods in Classical Mythologie, ὅπου ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ Οἰδίποδι βλέπει μίαν ἀρχικῶς ἱστορικὴν μορφὴν, δὲν ἠδυνήθηεν νὰ ἴδω καὶ μόνον ἐκ τοῦ βιβλίου του A Handbook of Greek Mythology, London ed.³ 1945 σ. 188 γνωρίζω τὰ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς του τεκμήρια.

²⁾ A. Thimme, Das Märchen (Handbücher zur Volkskunde, 2) Leipzig 1909 σ. 32 κέ. Fr. Panzer ἐν Deutsche Volkskunde hrsg. von J. Meier Bln u. Lpz 1926 σ. 251 κ.έ. Στ. Κυριακίδου, Ἑλλην. Λαογραφία. Ἐν Ἀθήναις 1922 σ. 273 κέ.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1941 ΚΑΙ 1942

Α'. Κατὰ τὸ ἔτος 1941.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰργάσθησαν ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ πλὴν τοῦ Διευθυντοῦ, τῆς γραφῆς Γεωργίας Ταρσοῦλη καὶ τῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἀπεσπασμένων καθηγητῶν Μαρίας Ἰωαννίδου καὶ Δημ. Λουκάτου, ἀπὸ μὲν τῆς 5ης Μαΐου ὁ ταξινόμος Γ. Πολίτης, ληξάσης τῆς παρὰ τῷ Ὑφυπουργεῖῳ Τύπου καὶ Τουρισμοῦ ἀποσπάσεως αὐτοῦ, ἀπὸ δὲ τῆς 13ης Δεκεμβρίου 1940 μέχρι τῆς 30ῆς Αὐγούστου 1941 ἡ γραφεὺς Τασοῦλα Δούντα, προσληφθεῖσα ἐπὶ ἡμερησίᾳ ἀποζημιώσει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀρχείου. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Δ. Λουκάτος μέχρι τῆς 13ης Μαΐου ὑπηρετεῖ εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ στρατοῦ.

Δυστυχῶς ὁ πόλεμος καὶ αἱ ἀποκοιμήσεις εἰς αὐτὸν ἐθνικαὶ ἀτυχίαι κατέστησαν δυσχερῆ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν καὶ τῆς ὑπηρεσίας ἡμῶν· διότι οὔτε ἀποστολὴ τις τοῦ προσωπικοῦ, οὔτε διακομισμὸς τις πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης κατὰ τὸ πᾶν ἔτος ἐγένετο. Ἐκ τούτων τὰ εἰσελθόντα εἰς τὸ Ἀρχεῖον ἡμῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο χειρόγραφα ὑπολείπονται πολὺ εἰς ἀριθμὸν τῶν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη εἰσαχθέντων· εἰσέλθοντα δηλαδὴ 16 ἐν ὅλῳ χειρόγραφα, συγκεείμενα ἐκ σελίδων 2290 (ἐναντι 50 ἐκ σελ. 8156 τοῦ παρελθόντος ἔτους). Ἐκ τούτων ἑννέα προέρχονται ἐκ δωρεῶν φίλων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, ἐν ἀπεκτινῇ δι' ἀγορᾶς καὶ ἑξ ἀντεγράφησαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Τὰ δωρηθέντα χειρόγραφα κατετέθησαν :

1 ὑπ' ἀριθ. 1461 ἐκ σελ.	9 ὑπὸ Γ. Μέγα
1 » » 1462 » »	14 » Οἰκογενείας Ν. Πολίτου
1 » » 1467 » »	5 » Κ. Κασιμάτη
1 » » 1468 » »	4 » Γ. Ταρσοῦλη
1 » » 1469 » »	4 » Ἰ. Τσάρου
1 » » 1470 » »	2 » Π. Βακιρτζή
1 » » 1472 » »	2 » Γρ. Ξενοπούλου
1 » » 1473 » »	391 » Φ. Κουκουλὲ
1 » » 1474 » »	302 » Μαγδαληνῆς Τσάκωνα.

Τὰ χειρόγραφα ταῦτα πλὴν ἄλλης ποικίλης ὕλης περιλαμβάνουσιν ἄσματα 234, παιδικὰ ἄσματα 11, δίστιχα 195, παροιμίας 409, παραμῦθια 24, παραδόσεις 42, αἰνίγματα 40, παιδιὰς 23, εὐχὰς καὶ ἀρὰς 85, τοπωνύμια 159 κτλ.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1941 περιεστράφησαν κυρίως εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν καὶ ταξινομήσιν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ χειρογράφων τοῦ Λαο-

γραφικοῦ Ἀρχείου καὶ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Ἀπεδελτιώθησαν ὑπὸ τοῦ Δ. Λουκάτου 2 χειρόγραφα ἐκ σελίδων 786, τὰ ὑπ' ἀριθ. 1446Α καὶ Β', ὑπὸ τῆς Γεωργίας Ταρσούλη 11 χειρόγραφα, τὰ ὑπ' ἀριθ. 1167, 1401, 1402, 1458, 1459Α' καὶ Β', 1460, 1462-63, 1465-66 ἐκ σελίδων 2643, καὶ ὑπὸ τῆς Τασούλας Δούντα 10 χειρόγραφα, τὰ ὑπ' ἀριθ. 1083, 1361, 1365, 1367, 1399, 1400, 1429, 1433, 1435, 1459 ἐκ σελίδων 1271. Πρὸς τούτοις ἀπεδελτιώθη ὑπὸ μὲν Μαρίας Ἰωαννίδου ἡ λαογραφικὴ ὕλη, ἡ περιεχομένη εἰς τὰ Στρατιωτικὰ Ἐνθυμήματα τοῦ Κασομούλη, τομ. Α', ὑπὸ δὲ τῆς Γ. Ταρσούλη ὕλη ἐκ τοῦ Ἀρχείου Θωρακικοῦ Θησαυροῦ τ. 3, 5 καὶ 7, ἐκ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου τόμ. 10, σ. 124-136 καὶ ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τ. Δ', ΙΔ' καὶ ΙΕ'. Εἰς τὴν ἀντιβολὴν καὶ τὴν ταξινομήσιν τῆς ἀποδελτιωθείσης ἐκ χειρογράφων ὕλης εἰργάσθη ἡ ταξινόμος Μαρία Ἰωαννίδου.

Ὅθεν ἀπεδελτιώθησαν ἐν ὅλῳ 23 χειρόγραφα, συγκείμενα ἐκ σελίδων 4700 (ἔναντι 42 χειρογράφων ἔξ 6808 σελίδων τοῦ παρελθόντος ἔτους), περιλαμβανοντα 1329 ᾄσματα, 101 ῥσμάτια, 941 δίστιχα, 1800 παροιμίας, 25 μύθους, 76 παραμύθια, 41 εὐτραπέλους διηγήσεις, 279 ἀνέκδοτα, 31 γλωσσοδέτας, 132 παραδόσεις, 8 ἐπιδάς, 125 παιδιάς, 376 εἴδη καὶ κατάρας, 226 παρωνύμια, 364 τοπωνύμια καὶ ποικίλην ἄλλην λαογραφικὴν ὕλην.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιστημονικὴν κατατάξιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῆς ἀποθησαυρισμένης ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης ἐγένετο ἡ ἑξῆς ἐργασία:

Ὁ ταξινόμος Γ. Πολίτης ἐπεμελήθη τῆς ἀνασυντάξεως τοῦ γενικοῦ εὑρετηρίου τῶν ῥσμάτων, ταξινομήσας καὶ 216 ᾄσματα. Ἡ ταξινόμος Μ. Ἰωαννίδου ἡσχολήθη εἰς τὸν καταρτισμὸν συστηματικῶς κατατάξεως μοιρολογίων, ταξινομήσασα καὶ 429 ᾄσματα. Ὁ ταξινόμος Δ. Λουκάτος κατέταξε συστηματικῶς 8039 παροιμίας. Τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου ἡσχολήθη εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν τελευταίαν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν καὶ τὴν σύνταξιν διεξοδικῶν περὶ αὐτῶν ἐρωτηματολογίων, ἐπεξεργάσθη τὰ σχέδια ἀγροτικῶν καὶ ἀστικῶν οἰκιῶν, ὧς πέρυσιν ἠρεύνησε κατὰ τὴν ἀποστολὴν του εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἡσχολήθη εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Β' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου καὶ τῆς συλλογῆς ἑλληνικῶν δημοτ. ῥσμάτων τῆς Κας Hedwig Lüdeke.

Δυστυχῶς καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ Ἑθνικὴ Μουσικὴ Συλλογὴ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ λειτουργήσῃ.

Χρῆσιν τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου εἰς τὰς μελέτας τῶν ἔκαμαν οἱ καθηγηταὶ κ.κ. Ἰ. Ἀποστολάκης καὶ Φ. Κουκουλὲς καὶ ὁ δικηγόρος κ. Ἰάκ. Βισβίτζης.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσῆχθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 24 βιβλία καὶ φυλλάδια (ἔναντι τῶν 134 τοῦ παρελθόντος ἔτους) καταγραφέντα εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς ὑπ' ἀριθ. 1561-1584. Ἐκ τούτων 10 μὲν προέρχονται ἔξ ἀγορᾶς, τὰ δὲ 14 ἐκ δωρεῶν τῆς Ἀκαδημίας 4, τῆς Ἐπιστημ. Ἐταιρείας 1, τοῦ Θωρακ. Κέντρου 1, τοῦ κ. Ἀντ. Κεραμοπούλου 1, τοῦ κ. Φάβη 1, τοῦ κ. Χατζῆ 1, τοῦ κ. Ζακυθηνοῦ 1, τοῦ κ. Βισβίτζη 1, τοῦ κ. Γ. Πολίτη 2, τῆς κ. Ἀθηνᾶς Ταρσούλη 1.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ἡ δεινὴ περιπέτεια, ἐκ τῆς ὁποίας διήλθε κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος τὸ Ἔθνος ἡμῶν, ἐπηρέασε καὶ τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἡμετέρου Ἀρχείου. Ἀλλ' ἔχομεν δι' ἐλπίδος εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον, ὅτι ἀνορθουμένων τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν πραγμάτων θὰ δυνηθῶμεν νὰ πληρώσωμεν τὸ χάσμα, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν εἰς τὰς ἐργασίας ἡμῶν ἡ ἐθνικὴ ἀτυχία.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10 Δεκεμβρίου 1941.

Ὁ Διευθυντὴς

Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

Β'. Κατὰ τὸ ἔτος 1942.

Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος εἰργάσθη μὲ τὸ προσωπικὸν αὐτοῦ ἡλαττωμένον· διότι οὐ μόνον ἡ κενωθείσα διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῆς δ. Λιουδάκη θέσις ἐπικούρου ταξινόμου δὲν ἐπληρώθη, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ τοῦ μονίμου ταξινόμου θέσις οὕτως εἶπεν ἐνεργήθη διὰ τῆς καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἀπασχολήσεως τοῦ κατέχοντος αὐτὴν εἰς ἔργα ἀλλοτρία τῆς ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ διεξαγομένης ὑπηρεσίας. Οὗτοι ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ εἰργάσθησαν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος πλὴν τοῦ Διευθυντοῦ οἱ δύο ἀπεστασμένοι καθ' ὅλην τὴν Μαρίαν Ἰωαννίδου καὶ Δημ. Λουκάτου καὶ ἡ γραφεὺς Γεωργία Ταρσούλη. Πλὴν τούτου καὶ αἱ δυσχέρειαι τῆς διαβιώσεως τοῦ προσωπικοῦ, πολλαπλασιασθεῖσαι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἐπηρέασαν τὴν κανονικὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑπηρεσίας ἡμῶν. Ἐκ τούτου αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρχείου μικρὰν μόνον ἐσημείωσαν πρόοδον, ὃ δὲ πλουτισμὸς τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ὑπελείφθη πολὺ καὶ αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος ἔτους, εἰσαχθέντων μόνον τεσσάρων χειρογράφων ἐκ 363 σελίδων (ἔναντι 16 χειρογράφων ἐκ 2290 σελίδων τοῦ προηγούμενου ἔτους).

Τὰ χειρόγραφα ταῦτα προέρχονται :

1 (ἀρ. 1475) ἐκ σελ. 128 ἐξ ἀποστολῆς τῆς ταξινόμου Μ. Ἰωαννίδου τοῦ ἔτους 1941,

1 (ἀρ. 1475) ἐκ σελ. 53 ἐξ ἀγορᾶς,

1 (ἀρ. 1476) ἐκ σελ. 57 ἐκ δωρεᾶς τοῦ κ. Ἀ. Κεραμοπούλου καὶ

1 (ἀρ. 1477) ἐκ σελ. 125 ἐξ ἀποδελτιώσεως τοῦ ὑπ' ἀρ. 453 χειρ. τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, περιέχουσι δὲ πλὴν ἄλλης λαογραφικῆς ὕλης 147 ᾠσματα, 36 δίστιχα, 7 παροιμίας, 7 παραμύθια, 29 αἰνίγματα, 12 καθαρογλωσσήματα, 6 εὐχάς, 235 τοπωνύμια. Εἰς ταῦτα θὰ προστεθῇ ἡ λαογραφικὴ ὕλη, ἡ συλλεγομένη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος Σεπτεμβρίου ἐν Ἀγίᾳ Ἀννῇ τῆς Εὐβοίας ὑπὸ τῆς ταξινόμου Μαρίας Ἰωαννίδου, μεταβάσης ἐκεῖσε ἐπὶ εἰδικῇ ἀποστολῇ.

Χειρόγραφα ἀπεδελτιώθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὀκτώ, συγκείμενα ἐκ σελ. 892 (ἔναντι 23 χειρογράφων ἐκ 4700 σελίδων τοῦ παρελθόντος ἔτους).

Ἐκ τούτων 5 μὲν ἀπεδελτιώθησαν ὑπὸ τοῦ ταξινόμου Δημ. Λουκάτου ἐκ

σελίδων 518 (τὰ ὑπ' ἀρ. 1446Γ, 1361Γ, 1357Α, 1358, 1477), 3 δέ, ἐκ σελ. 374, ὑπὸ τῆς γραφῆς Γ. Ταρσούλη (τὰ ὑπ' ἀριθ. 1433, 1473 καὶ 1476). Πλὴν τούτων ἀπεδελτιώθη ὑπὸ τοῦ Δ. Λουκάτου ἡ λαογραφικὴ ὕλη, ἡ περιεχομένη εἰς τὸ Ἡμερολόγιον Μεγ. Ἑλλάδος τῶν ἐτῶν 1922 - 1932.

Ἡ ἐκ τῶν χειρογράφων τούτων ἀποδελτιωθεῖσα ὕλη περιλαμβάνει ἄσματα 73, δίστιχα 97, παροιμίας 4645, παραμύθια 14, εὐτρ. διηγήσεις 8, αἰνίγματα 19, παραδόσεις 8, ἐπιδάς 11, παιδιὰς 2, εὐχὰς 22, παρωνύμια 77, τοπωνύμια 290 καὶ ποικίλην ἄλλην ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὸν βίον τοῦ ἑλλ. λαοῦ, ἥτις καὶ ἐταξινομήθη εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ Ἀρχείου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιστημονικὴν κατὰταξιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης ἐγένετο ἡ ἑξῆς ἐργασία:

Ἡ ταξινομὸς Μαρία Ἰωαννίδου ἀπεπεράτωσε τὸ ὑπ' αὐτῆς καταρτισθὲν διάγραμμα κατὰτάξεως τῶν μοιρολογίων καὶ κατέταξε συστηματικῶς 912 δημοτικά ἄσματα (ἐναντι 429 τοῦ παρελθόντος ἔτους) καὶ 28 παραδόσεις. Ὁ ταξινομὸς Δ. Λουκάτος κατέταξε ἐπίσης συστηματικῶς 7156 παροιμίας (ἐναντι 8039 τοῦ παρελθόντος ἔτους), τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου συνεπλήρωσε τὴν σύνταξιν τοῦ περὶ λαϊκῆς λατρείας ἐρωτηματολογίου. Τοῦτο ἀντικείμενον ἐξ 176 δακτυλογραφημένων σελίδων, εἶναι ἑτοιμὸν πρὸς δημοσίευσιν.

Χρῆσιν τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ἔκαναν εἰς τὰς μελέτας αὐτῶν οἱ κ. κ. Φ. Κουκουλῆς καὶ Ἰ. Ἀποστολάκης, ἡ κυρία Κ. Κακούρη κλ.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου ἐσισκήθησαν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 5 βιβλία καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. 1585 - 1590, τρία ἐξ ἀγορᾶς καὶ δύο ἐκ δωρεῶν τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου καὶ τοῦ κ. Β. Φάβη.

Ἐν προσδοκίᾳ καλυτέρων ἡμερῶν διὰ τε τὴν Πατρίδα ἡμῶν καὶ τὸ λαογραφικὸν Ἀρχεῖον, συνεχίζομεν τὸ ἔργον ἡμῶν προσβλέποντες τὸ νέον ἔτος μετὰ χρηστῶν ἐλπίδων.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Δεκεμβρίου 1942.

Ὁ Διευθυντὴς

Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

*Αγία *Αννα Εύβοιας 50,
58, 133

*Αγία Βαρβάρα Κύπρου 135

*Αγία Σοφία Λήμνου 130

*Αγιάσος 129, 154

*Αγόριανη 45, 50

*Αγραφα 105, 110, 129,
152, 171

*Αργίνιον 173

*Αρχάιος 94, 141

*Αδραμύτιον 115, 144, 146,
150, 152, 171, 179

*Αδριανούπολις 106, 116,
124, 129, 130, 172, 180,
188

*Αθήναι 98, 103, 132

*Αθήνα (Θαλ.) 28

*Αθως 29

Αίγινα 34, 35, 36, 37, 48,
132

Αίγιον 137

Αίνος 77, 102, 142, 146

Αιτωλία 77, 79, 80, 82,
83, 84, 86, 95, 98, 101,
107, 109, 115, 120, 121,
125, 126, 127, 128, 136,
141, 142, 143, 145, 146,
149, 151, 155, 160, 161,
162, 165, 167, 169, 170,
172, 173, 174, 180, 182,
183, 186, 187, 188, 191,
192, 193, 195

*Ακαρνανία 97, 126, 139, 193

*Αλμυρός 177

*Αμβρακία 92, 101, 118

*Αμοργός 119, 127, 169, 195

*Ανακού 103, 129

*Ανδρος 151, 180

*Ανω *Αμιός 133

*Ανώγεια Μυλοποτάμου 128

*Απόρρανθος Νάξου 70, 71,
83, 93, 114

*Αραβάνιον Καππαδοκίας 95

*Αράχοβα Παρνασ. 18, 55,
107, 116, 126, 130, 143,
145, 146, 147, 149, 152,
153, 160

*Αργολίς 96

*Αργος 119, 181

*Αργυράδες Κεφαλονίας 42

*Αρχαδία 28, 105, 119, 161,
162, 191

*Αρμόλια 94

*Αρτοπινα 79, 160

Βάλτος 175

Βασιλίτσι Πηλίας 140

Βελβενδός 54

Βελλά Καλαβρύτων 89, 90

Βέροια 45, 177

Βιθυνία 151, 161, 177, 182,
185

Βογατσικόν 82, 106, 157,
176

Βόνιτσα 120, 150

Βούρβουρα Κυνουρ. 175, 193

Βρύουλα 124

Γαλανάδες Νάξου 100, 114,
168, 180, 183, 190, 191

Γαλαξείδι 118, 126

Γκούρα Κορινθ. 121

Γόλιανη Εύρυταν. 91

Γορτυνία 22, 113, 125, 126,
127, 172, 174, 183, 185,
186, 188, 190

Δαδί 141

Δαμασκητιά Κοζάν. 42

Δαρδανέλλια 35, 173

Διδυμότειχον 99

Δορά Κύπρου 143

Δωρίς 26

*Έρεσσός Λέσβου 98, 122

*Έσραηλ Πόντου 117

Εύβοια 153, 157

Εύρυτανία 88, 90, 97, 109,
124, 125, 152, 175, 194, 195

Ζαγόρι 105, 165

Ζάκυνθος 18, 28, 104, 115,

118, 150, 162

Ζέτανι Πηλίας 58, 80

*Ήπειρος 22, 27, 48, 49,
82, 84, 86, 88, 93, 101,
102, 104, 114, 115, 117,
118, 119, 120, 121, 124,
125, 126, 128, 141, 143,
144, 145, 149, 151, 152,
156, 162, 173, 188, 190,
193

Θάσος 145, 156

Θεσπρωτία 169

Θεσσαλία 152, 161, 183

Θεσσαλονίκη 140

Θήβαι 28

Θήρα 125, 149, 180

Θράκη 47, 81, 84, 85, 87,
90, 93, 95, 100, 101,
106, 107, 119, 127, 129,
139, 143, 148, 153, 160,
175, 177, 179

Ἱεράπετρα 103, 117, 177
 Ἰθάκη 79, 125
 Ἰμβρος 117, 182
 Ἰνναχώριον Κρήτης 112,
 114, 124, 141, 149, 150,
 152, 158
 Ἰστιάια 105
 Καβακλί Β. Θράκ. 90
 Καινούριο χωριὸ Πυλίας
 116, 148
 Καλάβρυτα 117, 146, 156,
 177, 184, 188, 194, 195
 Καλάμαι 126, 161
 Καλλιόπολις 88, 96
 Καλοσκοπή Παρνασσ. 86
 Καππαδοκία 56, 95
 Καρδάμυλα 28
 Καρδίτσα 183
 Κάραπος 46, 47, 50, 55,
 72, 73, 77, 83, 84, 92,
 100, 119, 125, 126, 148,
 149, 150, 155, 172, 173,
 174, 176, 177, 178, 182,
 188, 192, 193
 Κάρυστος 46, 152
 Καρωτὴ Διδυμοτείχου 88,
 89, 92, 96
 Καστανόφυτον Καστορ. 83,
 87, 97
 Καστελλόριζον 122, 161
 Καστορία 81, 109, 114, 115,
 119, 121, 130, 148, 149
 Κατιρλί Βιθυνίας 104
 Κατράντισα Μακ. 25
 Κατσιδόνι 23, 60
 Κάτω Παναγία Κρήνης 57
 Καύκασος 107
 Κέρκυρα 76, 77, 138, 150
 Κεφαλληνία 26, 87, 98, 101,
 181, 188
 Κίμωλος 142
 Κίος 92
 Κλουτσινοχώρια Καλαβ. 177
 Κοζάνη 81
 Κομοτηνή 149

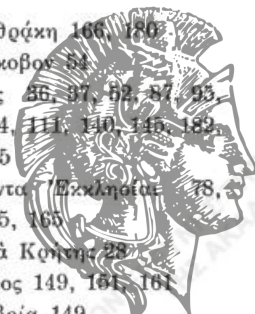
Κορδελλιὸ Σμύρνης 103
 Κόρινθος 101, 171
 Κορώνη 28, 88, 91, 92, 97,
 102, 114, 127, 131, 134,
 149, 150, 156, 173, 174,
 177, 181
 Κοτύωρα 77, 98, 124, 148,
 167, 173, 175, 179, 180,
 184, 191
 Κούρεντα 105
 Κρήνη Μ. Ἀσ. 102
 Κρήτη 12, 15, 22, 46, 71,
 74, 75, 76, 77, 79, 81,
 92, 97, 109, 111, 114,
 115, 116, 117, 118, 119,
 120, 125, 127, 140, 141,
 142, 143, 145, 146, 148,
 149, 150, 152, 156, 157,
 158, 160, 161, 162, 167,
 172, 173, 174, 175, 177,
 178, 182, 183, 185, 192,
 193, 194
 Κυδωνία 119, 125, 138,
 152, 153, 189
 Κύζικος 142, 161
 Κύθνος 77, 109, 115, 141,
 150
 Κυκλάδες 151
 Κύμη 165
 Κυνουρία 27, 52, 90, 142,
 156, 190, 192
 Κυπαρισσία 17
 Κύπρος 16, 28, 46, 47, 55,
 77, 80, 104, 106, 116,
 117, 124, 125, 142, 143,
 144, 145, 148, 151, 152,
 153, 155, 156, 157, 158,
 163, 164, 165, 168, 170,
 173, 174, 176, 177, 178,
 179, 181, 182, 183, 184,
 185, 186, 187, 189, 191,
 192, 194, 195
 Κωνσταντινούπολις 131
 Κῶς 115
 Κωστή Θράκ. 106, 127, 190

Λαγκάδια Γορτυν. 123, 138,
 150
 Λακκοβίκια Μακεδ. 120
 Λακωνία 22, 48, 123, 165
 Λαμία 153
 Λάμποβον 17
 Λασηθι 86, 100, 156, 162,
 185
 Λάστα 46, 50, 92, 145
 Λατινίδα 5, 141, 143, 149,
 151, 187
 Λειβάρτζιον 95, 96
 Λειβήσιον 166, 191
 Λέρος 153
 Λέσβος 18, 79, 91, 99, 103,
 104, 117, 118, 119, 120,
 132, 134, 137, 141, 143,
 144, 146, 148, 149, 150,
 151, 153, 156, 157, 158,
 159, 160, 161, 162, 173,
 177, 183
 Λέωνας 23, 111
 Λήμνος 78, 83, 89, 99, 115,
 120, 124, 126, 127, 132,
 141, 145, 146, 147, 149,
 151, 156, 157, 159, 160,
 161, 162, 188, 195
 Ληξούρι 93
 Λιδωρίκι 137
 Λοζέτσι Ἰπ. 49, 155
 Λύχνα Λήμνου 156
 Μάδυτος 28, 145, 189
 Μαζαίικα Καλαβρ. 114,
 166, 175
 Μακεδονία 42, 95, 121, 127,
 140, 149, 175, 196
 Μάλγαρα 85, 106, 107
 Μακροσύκα Ἀμμοχώστου 7
 Μάνη 76, 81, 91, 109, 114,
 121, 156, 180
 Μανιάκι 81, 82, 126, 141,
 142, 143, 144, 146, 147,
 167, 173, 176, 185
 Μαραθόκαμπος 79, 123
 Μαστιχοχώρια 34

Μαυρατζαίοι Σάμου 36
 Μέγαρα 52, 78
 Μεθώνη 117, 121, 149, 150, 153, 160, 164
 Μελένικον 151
 Μεραμβέλλου 169, 177
 Μεσαρά Κρήτ. 133
 Μεσημβρία 54, 129, 138
 Μεσηνία 90, 109, 114, 127, 173
 Μεσολόγγι 92
 Μέτραι Θρ. 28, 105, 131, 144, 150, 153, 155, 156, 157, 159
 Μοσχονήσια 103
 Μουλιανά Σητείας 67
 Μύκονος 70, 71, 115, 161
 Μυτιλήνη βλ. Λέσβος
 Ναίμονας 100, 105, 135
 Νάξος 22, 81, 82, 86, 152, 158, 166, 169, 172, 176, 177, 180, 184, 186, 189, 190, 193, 194
 Ναύπακτος 84
 Νήσοι Αιγαίου 119
 Νίσυρος 82, 101, 117
 Πάγγαιοι 118
 Παξοί 77, 152
 Παρνασσός 141, 145, 194
 Πάρος 121, 151, 156, 195
 Πάτραι 133, 139
 Πεντάλοφοι Μακεδ. 107
 Περγόλια Δυτ. Κρήτ. 23
 Περίστασις 161
 Πέτρα Λέσβου 28
 Πήλιον 135
 Πισοδέρι 54
 Πολύγυρος 106
 Πολύκαστρον Ἀξιού 107
 Πόντος 27, 46, 55, 81, 85,

87, 95, 105, 106, 107, 117, 129, 141, 142, 143, 151, 152, 162, 163, 170, 175, 182, 185, 186, 189, 190
 Προῦσα 120
 Πυλία 115, 116, 141, 143, 144, 145, 147, 154, 156, 158
 Πυργί Χίου 100
 Παγώνιον 123
 Ραβδάς 107
 Ρεΐσδερε 157
 Ρόδος 47, 71, 101, 115, 151
 Σαμοθράκη 166, 180
 Σαμόκοβον 54
 Σάμος 35, 37, 52, 81, 93, 104, 111, 140, 146, 182, 195
 Σαράντα Ἐκκλησίαι 78, 105, 165
 Σελλιά Κρήτης 23
 Σέριφος 149, 161, 164
 Σηλυβρία 149
 Σητεία Κρήτης 72, 132
 Σιάνα Δυτ. Μακεδ. 22
 Σιάτιστα 138
 Σιγή Βιθυν. 28, 97
 Σιναπλί Θρ. 106, 107
 Σινίχοβον Μακεδ. 52
 Σινώπη 28, 55, 99, 116, 125, 139, 153
 Σιτίστα Αἰτωλ. 103
 Σίφνος 92, 172, 177, 180
 Σκάρα 13, 14, 18, 61
 Σκοπός Θρ. 178, 180
 Σκῦρος 115
 Σμύρνη 95, 117, 140
 Σουδενά 141
 Σούλι 83

Σούρμενα 157
 Σουφλί 47, 48
 Σπάρτη 55, 102, 103, 111, 120, 172, 179
 Σταυρί Πόντου 105
 Στενήμαχος 104
 Σύμη 22, 26, 78, 87, 103, 104, 116, 126, 141, 142, 148, 153
 Σῦρος 28, 87, 150, 151
 Σφακιά 139, 142, 149
 Σχωρέτσινα 105
 Σωζόπολις 47, 50, 114
 Τανάγρα 34
 Τελώνια Λέσβου 28, 148, 150, 159
 Τήλος 71
 Τήνος 71, 119, 157, 165, 188
 Τριφυλίον Δυτ. Θρ. 95, 96
 Ὑδρα 87, 88, 103, 127, 170
 Φαλαίσια Ἀρκαδίας 98, 136
 Φιλιατρά 137
 Φιλιπούπολις 101
 Φονισκαριά Γορτυν. 22
 Φουρνὴ Μεραμβέλ. 22, 23
 Φυσίνη Λήμνου 159
 Χαλκιδική 81, 193
 Χαλκίς 111
 Χάσια Μακεδ. 129
 Κατσηγύριον Ἀν. Θράκης 110, 129, 150
 Χίος 34, 36, 37, 47, 54, 71, 101, 102, 125, 146, 161, 162
 Χούνη Αἰτωλίας 150
 Χρύσοβα Ἀγραφών 107

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Ἀβραάδιασθη 148
 ἀγάπη ἀδελφική 39
 ἀγαπημέν' ἀδέρφια καὶ ἡ
 κακὴ γυναῖκα 44, 48
 ἀγγελικὸν 102
 ἀγγελομαχῶ 46
 Ἀγναντιοῦ (ἀγ. Ἰγνατίου)
 109
 ἀξόγυρος 22
 ἀκονγὴ 114
 ἀλαφροήσκιωτοι 81
 ἀμολόγητο 156
 ἀναγνωρισμός 204 κέ.
 ἀναποδοφοριὰ 84, 85
 ἀναραχὸς 114, 122
 ἀνασκέλισμα 164
 ἀνάρεχα 85
 ἀνάγαρο 117, 122
 Ἀνδρέας Κοῦτης 197
 ἀνέγνωρος 19, 37
 ἀνελαμπὴ 141
 ἀνεμικὴ 159
 ἀνεμοδόχος 157
 ἀνεμολίθαρο 168
 ἀνεμονέρι 95
 ἀνεμοξουριά 159
 ἀνεμοστρόφος 159
 ἀνεμόχορτο 174
 ἀνταπόδοση 158
 ἀντίμερο 149
 ἄντισμα 114
 ἀπόκρουμα 83
 ἀπομνήσματα 100
 ἀπονιψίδια 100
 ἄρμισα 82
 Ἀρμολούσης 34
 ἄρμολούσικα 35
 ἄρουνas 22
 ἄρπαξιμιὸν 85
 ἄρπαχτικὸν νερὸν 85
 ῥεφὸς 8

ἄσματα : γεφυριοῦ τῆς Ἀρ-
 τας 44, 45, ἔρωτος μη-
 τρὸς πρὸς υἱὸν 50, τοῦ
 «κοντοῦ» 49, τῆς Λυγε-
 ρῆς ἢ Λεβέντη - Χάρου
 47, 50, 51, 55, 58, μοι-
 ρολοῖ 42, νεκροῦ ἀδελ-
 φοῦ 50, πρᾶματευτὴ 45
 ἀστοχημένο 99
 ἀστριακὸν 77
 ἀστρικὸν 145
 ἀστρονομίζομαι 146
 ἀτσαλοδένω 97
 Αὐγὴ καὶ Τήλεφος 202 κέ.
 ἀχλιά 91
 Βαρβαρίτσα 95
 βαργελάνα 175
 βάρασσα 185
 βαστοῦμένο 99
 βιδιάζ' 145
 βιτσιλά 63, 65
 βλοητὸ 66, 75
 βλοῖτσά 150
 βοή τῶν πρᾶματιῶν 91
 βουνινάκια 169
 βρυστάρι 36
 βρουχαλήθρα 125
 βρωμονέρι 95
 Γαῖδουροπνίχτης 156
 Γελλῶ, Γελλοῦδες 61, 70
 γιατροπορεύκομαι 163
 γιὸς τοῦ Χάρου 53
 γλωσσοφαγία 62, 73
 γούρι 117, γούρια 120
 Γρηγόριος Α' πάπας 204
 γῦριν 157
 Δέλνει 117
 δέντρο τοῦ Γιούδα 22
 διαβολοφωτιά 94
 διαβουλωνσῶμ' 79
 δίκια κοῦπα 33, 35, 36, 37

δίκιες 35
 δίκιο λατῆν 35, ποτῆρι 35
 Δόξα 157
 δοτερός 118
 Ἐλαιήρυσσις 37
 ἐρεμιάζω 77
 Ζουῖδιο 145
 ζωντανοκολασμένος 26
 Ἡθικά μοτίβα 208
 ἡλιόκλιμα 141
 Θεοπόντι 156
 θεριακὸς 13, 39
 Ἰούδας Ἰσκαριώτης : λαῖ-
 καὶ παραδόσεις 4-8, le-
 genda aurea 9 κέ., συ-
 ναξάρια περὶ Ἰούδα τοῦ
 προδότου 11.29-32, κρη-
 τικὸν ποίημα 12-15, νη-
 πιακὴ ἡλικία 21, θάνα-
 τος, δένδρον ἐξ οὗ ἐκρε-
 μάσθη 21 κέ., παραδό-
 σεις περὶ τοῦ θανάτου
 του 23, τὸ νερὸ τοῦ
 Γιούδα 25, πόντος 27,
 λιβάνι 27, κάψιμο 27 κέ.
 Καθίσματα τοῦ ἡλίου 161
 καίλικη 81
 καινούργια φωτιά 94
 κακασουκιές 153
 κακοήσκιωτοι 81
 κακοσημαδιές 120
 καλαουσκιές 153
 καλλιτεῦγω 6
 καλομαντατὰς 126
 καλοπόδαρος 122
 κάρρακλο 83
 καταλαλία 62
 καταλύω, καταλῶ 13, 3
 κάτης 63
 καῦσις τοῦ Ἰούδα 27 κέ.
 κεντῶ 12, 7

Κεραζώνη 157
 Κερασελένη 157
 Κιμβουρέα 9, 10, 12, 14
 κλεψύδρα 37
 κολλιτισοφροσύνηδες 81
 κούδα 12, 6
 κουνενός 79
 κούντερη 148
 κουσκουτέρα 106
 Κουτεντές 26
 Ktappe 196 κέ.
 κρώνομαι 8
 Legenda aurea 9 κέ.
 λήση 107
 λιβάνι τοῦ Γιούδα 27
 λιοκρίζει, λιοκρίζεται 143
 λιοκρίνο 82
 λιοκριση 116, 143
 λιοκρουση 143
 λιοτρώπι 141
 Μάνιτα 14, 69
 μακτεύω 77
 μάντης 117
 μαντουλογήματα 77
 μαρμαρόμπαγο 98
 μισητικά 111
 μοιραῖο παιδί 202, 205
 Μοιρῶν ὑποδοχή 198, 200
 μονοημερίς 88
 μονόκερο 84
 μονομερίτικη λειτουργία 102
 μονομερίτικο πουκάμισο 96, 98
 Νάχλι, κάνω - , 6
 νεκαλιοῦμαι 8
 νεκροπατημένος 99
 νεμπότες 35
 νεραϊδόμηλο 85
 νερό τοῦ Γιούδα 25
 Nilsson 208
 νιώνω 7
 Ξανάστροφα 82
 ξαννοῖω 8
 ξυλοφωτιά 94
 ξυλοχάλαση 158

Οιδίπους: παραμύθια, βο-
 ρεισηπειρωτικόν 17. 201
 ἡπειρωτικόν 198, κυ-
 πριακόν 16. 200, φιννι-
 κόν 18, λαπωνικόν 19,
 οὔκρανικόν 197, ρουμα-
 νικά 197 κέ. οὔγγρικά
 198, ἰσπανικόν 198 σημ.
 γιαβανέζικον 207.

Οἰνηρύσεις 37
 ὀξά 8
 ὀρμάζω 8
 ὀφανός 27
 ὀχρός, ὀχθρός 14, 64
 Παιτάρης 191
 παντέρμου 114
 παντζέχρι 82, 168
 παραβαλτής 126
 παραμύθια βλ. Οιδίπους
 παραμύθια Τύχης 205
 παρατηρούμενα 14, 51
 πεντάχρος 135
 περιορίζει 144
 περισσολυττασμένη 81
 πετρόδεροι 112
 πετρομαΐσσα 77
 πιζουλη 148
 πιρχουράει 26
 πλήξη 14, 69
 πλησμονή 158
 πλουσορασιά 146
 πνικτός διαβήτης 33
 πνικτός σίφων 33
 πολυκούρελο 99
 πολυπαιδοῦσα 97
 ποντικόλαδο 169
 πόντος τοῦ Ἰούδα 27
 Ποταμίτης 198 κέ.
 ποῦρι 13, 22
 πριουβολ'κά 84
 προζύμι 111
 προσήμαδο 117, 120
 πυρό 164
 Ριζολόγος 166
 ριπή 158

Σάμιτα 13, 30
 σαρκουφάς 166
 σβηστοκέρια 109
 σιδερωμένος 102
 σιφώνια 37
 σκληριά 13
 σ'κλί (πεξούλι) 130
 σκορπιδόχορτο 166
 σκορπόχορτο 177, 187
 σκούνη 91
 Σούφνας 159
 σούφρα 175
 σουφροχόρτι 175
 σπαρτόδεμα 112
 στραπάτσες 110
 στρέχει 77, 92
 στρόφος 164
 σύγκλυσις 158
 συνεπαρσά 149 158
 συνοπαρμός 148, 149
 συνοχή 156
 σπιτάκινο 166
 Τάνταλος 33
 Τήλεφος 202 κέ. 208
 τριστρατιάω 77
 τρυποπέρασμα 96
 τρυφιρουφεγγιά 143
 τσουχαβέλ' 106
 ττερπιεύκω 8
 Φανός 27
 φεγγαριάζεται 144
 φιδοβότανο 176
 φονικόχορτο 166, 167
 φονισκαριά 22
 Frazer 207
 φτύκα 91
 Φῶτο Ντές 26
 Χαρόντισσα 52
 χαροπαλεύω 46
 Χάρος 44, 46, 47, 50, 51
 χία κεράμια 34
 χιλιάδερος 63
 Humai 204

RÉSUMÉ DU VOLUME

La légende de Judas dans les traditions populaires, par G. A. Mégas (p. 3-32).

Au début, l'auteur fait remarquer que, contrairement à la tradition des Évangiles, les légendes populaires de la Grèce sur Judas se rapportent non seulement à sa mort, mais aussi à sa vie, depuis la naissance jusqu'au moment où, pour expier ses crimes, il devint le disciple de Jésus-Christ. Le peuple a nettement dégagé la figure du traître et composé une nouvelle tradition complète sous la forme d'une légende dans laquelle Judas joue le rôle de l'homme marqué par la fatalité et destiné à tuer son père et à épouser sa mère.

Ensuite, l'auteur examine attentivement la tradition sur Judas exposée dans la «légende dorée» (*Legenda aurea*) écrite par Jacob de Voragine. Cet examen l'amène à rejeter, à l'aide de textes nouveaux, l'opinion de Gaston Paris portant sur le lieu d'origine de cette tradition. Les textes en question sont des synaxaires sur Judas contenus dans certains manuscrits du Mont-Athos et de l'Archevêché de Chypre, ainsi qu'un poème populaire de Crète du XVIIe siècle.

L'étude de ces textes prouve que le récit crétois sur Judas, les versions en cours dans l'Europe centrale et occidentale, et les récits parallèles conservés chez les Slaves ou chez les Coptes, proviennent tous d'un conte original byzantin. Mais ce dernier et les contes semblables qui ont été conservés dans la tradition populaire vivante de Chypre, de l'Épire du Nord, de Finlande et de Laponie, sont l'écho de la même légende préhistorique dont est formée le mythe d'Œdipe dans la Grèce antique, d'une part, et celui de Judas à l'époque chrétienne, d'autre part, comme, plus tard, les récits légendaires sur le Pape Grégoire I.

Enfin, l'auteur examine par la méthode comparative les traditions populaires concernant l'enfance et la jeunesse de Judas, sa mort, les courses errantes de son âme damnée, et les nombreux châtements qui lui furent imposés. Il en conclut que les témoignages du Nouveau Testament sur la vie de Judas, peu nombreux et peu clairs du reste, ont été complétés peu à peu par des récits apocryphes d'origine populaire et se sont répandus par la suite chez tout le peuple grec, et, de là, au moyen des traductions, chez plusieurs autres peuples. Évidemment, comme tout ce qui se transmet par la bouche du peuple, ces récits ont été modifiés selon la puissance mythoplastique et les conceptions morales populaires, acquérant en même temps la netteté et la clarté qui caractérisent toutes les créations de l'esprit populaire.

Coupe juste, par K. Mallézos (p. 33-37).

L'auteur, complétant avec la présente étude un travail antérieur sur le Πνικτὸς σίφων ou Πνικτὸς διαβήτης (Cf. Fascicule de la «Société des recherches naturalistes» Φυσιοδιωξικῆς ἑταιρείας, 1ère année, pp. 56 et suivantes), donne la description d'une espèce de coupes en argile qu'on fabrique dans l'île d'Égine, depuis une longue tradition, ainsi que dans certains villages des îles de Chio et de Samos, et qui ont la forme d'un verre.

Ces coupes d'argile portent en leur milieu une sorte de tumeur, haute et conoïde, qui semble pousser de leur fond et a la forme d'une cloche renversée, avec un siphon intérieur, invisible. Quand le liquide versé dépasse la hauteur du siphon il se déverse brusquement et complètement par le tuyau intérieur et invisible.

Actuellement on utilise ces récipients d'argile comme jouets, mais jadis il semble qu'on les utilisait pour mesurer exactement les liquides. Leur dénomination populaire est: «Ποτῆρι δίκαιου» (Verre de Justice) ou «Δίκαια κούπα» (Coupe juste) ou «Τὸ δίκαιο ποτήρι». «Τὸ δίκαιο λαγῖνι» (le verre juste, la cruche juste).

Plus loin l'auteur parle d'une variété de clepsydres anciennes, qui fonctionnaient avec un siphon semblable et dont l'utilisation avait occupé Empédocle et Anaxagore. Aristote en donne une description dans son livre «De la respiration des animaux» (Chap. VII, édition F. Didot, vol. III, 541). Ces anciennes clepsydres servaient aussi d'οἰηούσεις (siphons pour le vin), ἐλαιηρούσεις (siphons pour l'huile) et de jouets.

Cette étude aboutit à la double conclusion suivante:

- a) Les récipients de l'espèce décrite ci-dessus étaient connus depuis longtemps dans l'antiquité, et
- b) Actuellement on les confectionne dans les îles de la mer Égée, continuant une tradition de la poterie, très ancienne et permanente dans ces îles.

Charon et les frères, par Marie Ioannidou - Barbarigou (p. 38-59).

La chanson de Charôn vaincu par les frères de la jeune fille qu'il a enlevée, est considérée généralement comme une chanson populaire. Cette chanson fait l'objet d'une étude de Mme Ioannidou-Barbarigou.

L'auteur, spécialiste de la poésie populaire grecque, tâche de trouver sa forme véritable, écartant les différents éléments étrangers à l'esprit du peuple grec, qui ont pénétré avec le temps et ainsi falsifié la poésie. Ce travail a conduit à certaines conclusions générales sur la chanson populaire

grecque. Un exemple caractéristique en est donné par la chanson de «Charôn et les frères».

Mme Ioannidou donne d'abord un appareil des différentes versions (pp. 39-41) de la chanson, connues par des textes publiés et par des manuscrits. Puis elle procède à une analyse critique. Il en résulte que le poème, dans ses différentes versions, présente des changements superficiels, qui ne sont pas dus au fait des variantes véritables. La véritable variante consiste en une conception différente et une forme différente du thème poétique. Et c'est justement le manque de variantes dans cette poésie de Charôn, qui prouve qu'elle ne provient pas de la bouche du peuple. «La transmission orale d'une œuvre poétique, dit l'auteur, et en général de la littérature orale, renferme en soi le germe de la modification, c'est à dire de la variante, qui est en même temps la preuve que la chanson a vécu dans le peuple; il n'en est pas de même pour la littérature écrite».

D'autre part, l'idée que Charôn est vaincu par un mortel n'est pas conforme à l'idée que le peuple grec s'était faite, depuis l'antiquité, du dieu de la Mort.

L'auteur conclut comme suit : 1) la chanson de Charôn vaincu par les frères, n'est pas populaire, au sens propre du mot, mais l'œuvre d'un érudit, de P. Aravantinos, dans son recueil des chansons d'Épire, où nous trouvons la plus ancienne variante écrite de notre chanson. Aravantinos a utilisé à ce propos des vers d'autres chansons, vraiment populaires.

2) Toutes les variantes connues de cette chanson proviennent du recueil d'Aravantinos.

Exorcismes et incantations tirés de manuscrits crétois, par G. Spyridakis (p. 60-76).

Il s'agit de manuscrits du 19e siècle, provenant des régions de Sitia et de Merambellou en Crète, d'où l'auteur tire les textes publiés. Ces textes sont : Des exorcismes contre Gello (Γελλῶ), contre la médisance et l'érésipèle, ainsi que des incantations contre les voleurs ou les oiseaux de proie.

On y trouve également des formules magiques (defixiones) neutralisant les ligatures qu'on pratique contre les mariés, ou libérant les voleurs de biens magiques (defixiones), ou encore neutralisant l'influence du mauvais œil sur le piège et dans d'autres cas.

Dans les notes qui suivent (p. 69-76) l'auteur remarque que les croyances sur Gello (démon maléfique des nouveau-nés) se sont depuis l'antiquité conservées dans le peuple, et que l'exorcisme dont il est question relève d'une tradition médiévale, qui remonte au XIe siècle. De la même tradition ancienne et byzantine proviennent en grande partie les autres textes publiés,

dont l'un, celui de la découverte du voleur (p. 68) est connu depuis le XVe siècle.

Questions de Laographie hellénique, par G. A. Mégas (pp. 77-195).

L'auteur, Directeur des «Archives Laographiques de l'Académie d'Athènes», s'est chargé de publier trois fascicules afin d'offrir aux maîtres d'écoles primaires et à tous ceux qui désirent contribuer à la recherche laographique, un formulaire des questions relatives aux actes et coutumes traditionnels du peuple grec. Le classement de la matière y est fait d'après le système en vigueur aux «Archives Laographiques». Les questions proposées aux collecteurs de matériaux laographiques y sont présentées de manière simple, et elles sont éclaircies par des exemples convenables. De cette façon la connaissance de la vie du peuple, indispensable à tout chercheur, est mise à sa disposition de manière profitable pour lui-même et la recherche scientifique.

Le premier fascicule publié dans l'«Annuaire des Archives Laographiques» (Ἐπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) des années 1939 et 1940 comprend les chapitres suivants : 1° Questions concernant l'organisation sociale. 2° Questions de droit populaire. 3° Questions relatives à la vie enfantine. 4° Jeux et sports des enfants. 5° Questions se rapportant aux coutumes du mariage. 6° Questions relatives à la mort et aux morts.

Le deuxième fascicule publié dans le tome présent comprend : 7° Magie et coutumes de magie et de superstition. 8° Divination. 9° Astrologie. 10° Météorologie. 11° Médecine populaire.

Le troisième fascicule est consacré au culte populaire. La première partie a été publiée dans l'«Annuaire» des années 1943 et 1944 et comprend : 1° Questions de culte en général. 2° Coutumes relatives au culte célébrées à l'occasion ou dans une circonstance déterminée. 3° Coutumes de culte célébrées périodiquement (examinées au point de vue général, d'abord, et spécialement, ensuite, au point de vue de l'époque de l'année; ici sont étudiées les coutumes célébrées pendant les fêtes de l'hiver).

Dans le tome qui suivra (1945-1949) (actuellement sous presse) seront publiées les coutumes de culte célébrées pendant les fêtes du printemps, de l'été et de l'automne, et, en appendice, les coutumes de culte particulières à la vie des agriculteurs.

Sur le mythe d'Œdipe, par G. A. Mégas (pp. 196-209).

Cette petite étude complémentaire a été écrite à propos de l'article de A. Krappe «la légende d'Œdipe est-elle un conte bleu?» dont l'auteur n'a pas pu prendre connaissance lors de la rédaction, il y a sept ans, de son

étude principale sur les légendes populaires concernant la figure de Judas. L'auteur soutient ici que l'opinion de Krappe sur l'inexistence d'un conte bleu correspondant au péripiéties de l'ancienne légende ne peut tenir debout. Car les contes grecs populaires de Chypre et d'Épire du Nord, dont il a été question plus haut (Cf. aussi *L. Constans*, La légende d'Œdipe, 1881, pp. 104-111) non seulement ne présentent aucune trace d'influence de la tradition littéraire, mais sont en accord complet, au point de vue de style, de structure et de contenu, avec les règles en vigueur dans la composition des contes bleus. Cette conclusion est confirmée, en plus, par un nouvel apport que l'auteur ajoute maintenant, et qui est constitué par un conte bleu grec d'Épire (v. *Per. Papahagi*, Basme Aromâne, Bucuresti, 1905 p. 360-2), deux autres roumains et quatre autres hongrois (v. *Ad. Schullerus*, Verzeichnis der rumän. Märchen (FFC 78 No. 931 et *H. Honti*, Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen (FFC 86 No. 931).

De même, il réfute l'interprétation que Krappe donne au mythe grec ancien d'Augé et de Téléphe, comme au récit perse de Humāi et de Dārāb. Ce dernier récit a été utilisé par Krappe pour la reconstitution du mythe original d'Œdipe. Krappe a correctement établi que le premier élément du mythe (l'enfant fatal) est, à lui seul, un véritable conte bleu. Mais il a eu tort de croire que le deuxième élément, (selon lui : «séparation, puis réunion d'une mère et de son fils») constitue le thème d'une nouvelle indépendante, analogue aux récits typiques de la reconnaissance (recognitio) de la basse époque grecque ou de la Renaissance italienne.

D'après M. Mégas, au récit perse manque l'idée centrale de l'action de la fatalité; en outre, la scène de la reconnaissance y prend un caractère purement idyllique. Au contraire, le mythe antique est régi par la conception fondamentale des décisions immuables de la fatalité, que la scène de la reconnaissance sert à confirmer. Or, non seulement le motif initial y est d'origine populaire (*M. Nilsson* l'avait déjà exposé dans *Gött. Gel. Anz.*, 1922, 38 ss.), mais le tout constitue une unité logique parfaitement construite, un conte bleu complet sur l'«homme fatal» qui ne diffère des autres contes bleus du type des prophéties (v. *Stith Thompson*, Motif-Index of Folk-Literature (FFC 116 M 300-399) que par le genre de la prédiction fatale. Le sujet du paricide et de l'inceste appartient évidemment aux «motifs éthiques ou ethnologiques» dont *M. Nilsson* a déjà dit le nécessaire (l.c.). Il est évident que la légende antique conserva, même combinée avec ce motif, l'idée fondamentale sur l'immuabilité des décisions de la fatalité et, en général, le caractère du conte bleu.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. Α. Μέγα , 'Ο 'Ιούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ.....	Σελ.	3
Κ. Μαλιέζου , Δικαία ἢ δίκια κούπα	»	33
Μ. Ἰωαννίδου - Μπαρμπαρίγου , 'Ο Χάρος καὶ τ' ἀδέλφια. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.....	»	38
Γ. Κ. Σπυριδάκη , Ἐξορκισμοὶ καὶ μαγικοὶ κατάδεσμοι ἐκ κρητικῶν χειρογράφων.....	»	60
Γ. Α. Μέγα , Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας:		
Κεφ. Ζ'. Μαγεία, μαγικαὶ συνήθειαι καὶ δεισιδαιμονίαι...	»	77
Κεφ. Η'. Μαντική	»	117
Κεφ. Θ'. Ἀστρολογία	»	141
Κεφ. Ι'. Μετεωρολογία	»	155
Κεφ. ΙΑ'. Δημόδης ἰατροῦ	»	163
Γ. Α. Μέγα , 'Ο περὶ Οἰδίποδος μῦθος (Προσθήκη εἰς τὴν περὶ 'Ιούδα πραγματείαν)	»	196
Γ. Α. Μέγα , Ἐκδόσεις τῶν ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου πεπραγμέ- νων κατὰ τὰ ἔτη 1941 καὶ 1942	»	210
Πίναξ τοπωνυμίων	»	214
Πίναξ λέξεων καὶ πραγμάτων	»	217
Résumé du volume	»	219